

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

LX.A
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1950:29
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

ARBETS- OCH KAPITALKOSTNADERNA
I JORDBRUKSKALKYLEN

AVGIVET AV

tillkallade sakkunniga

S T O C K H O L M

1 9 5 0

Statens offentliga utredningar 1950

Kronologisk förteckning

1. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:18. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Örebro län. Beckman. 44 s. K.
2. Betänkande angående tyskgruvorna och centralorgan för gruvärenden. Victor Petterson. 157 s. H.
3. Betänkande med förslag angående folkskolans disciplinmedel m. m. Kihlström. 137 s. E.
4. Skolöverstyrelsens utlåtande angående beskränning av timplanerna vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter. Statens Reproduktionsanstalt. 105 s. E.
5. Ortsavdragskommittén. Betänkande med förslag till ändrade kommunala Ortsavdrag m. m. Beckman. 199 s. F1.
6. Utredning angående överflyttning av viss del av riksbankens rörelse till en statlig affärsbank m. m. Marcus. 64 s. F1.
7. 1949 års uppbördssakkunniga. 1. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppbördsförfarandet. Marcus. 112 s. F1.
8. Betänkande angående rationaliseringsverksamheten inom den offentliga förvaltningen. Beckman. 155 s. Ju.
9. Utredning angående de handelspolitiska arbetsformerna m. m. 2. Redogörelse för de olika avtalstyperna i det svenska avtalssystemet. Katalog och Tidskriftstryck. 74 s. H.
10. Den svenska elbranschens kapacitet och konkurrensförhållanden. Marcus. 175 s., 1 pl. H.
11. Socialvårdskommitténs betänkande. 17. Utredning och förslag angående lag om socialhjälp m. m. Beckman. 64* s., 515 s. S.
12. Handelsutbildningskommitténs betänkande och förslag. 1. Handelsgymnasierna. Marcus. 445 s. E.
13. Skyddsrum för civilbefolkningen. Nordisk Rotogravyr. 154 s., 1 pl. I.
14. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 4. De smalspåriga västgötabanorna. Gummesson. 99 s. K.
15. 1948 års järnbruksutredning. Betänkande angående järnbrukens arbetskraftsförsörjning och därmed sammanhängande problem. Kihlström. 55 s. S.
16. Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område. Av I. Strahl. Victor Petterson. 168 s. Ju.
17. Betänkande med förslag rörande decentralisering inom väg- och vattenbyggnadsverket m. m. Victor Petterson. 151 s. K.
18. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:19. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Västmanlands län. Beckman. 37 s. K.
19. Betänkande med utredning och förslag angående fordringar på synförmågan för anställning i allmän och enskild tjänst m. m. Kihlström. 235 s. S.
20. Undersökning rörande brukningskostnadernas samband med åkerfältens storlek, form och beskaffenhet. Gernandt. 276 s. Jo.
21. 1944 års allmänna skattekommitté. 4. Betänkande med förslag angående ändrade bestämmelser för beskattning av periodiskt understöd m. m. samt av utdelning å svenska aktier och andelar i vissa fall, m. m. Marcus. 170 s. F1.
22. Statsbidrag för ålderdomshem. Beckman. 61 s. S.
23. Statens sjukhusutredning av år 1943. Betänkande 5 angående verksamheten vid sjukhustvätterierna och möjligheterna att rationalisera densamma. Kihlström. 201 s. I.
24. Betänkande med förslag till det rättspsykiatriska undersökningsväsendets organisation. Norstedt. 62 s. Ju.
25. Det statliga utredningstrycket. Trycksakskommitténs betänkande. Idun. 43 s. F1.
26. Kommittésvenska. En undersökning och ett försök till riktlinjer av E. Wellander. Bilaga till trycksakskommitténs betänkande. Idun. 88 s. F1.
27. Betänkande med förslag till ny lag om flottning i allmän flottled, m. m. Beckman. 220 s. Ju.
28. Länsstyrelsernas organisation och ställning inom länsförvaltningen. Idun. VI, 680 s. I.
29. Betänkande angående arbets- och kapitalkostnaderna i jordbrukskalkylen. Idun. 369 s. Jo.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1950: 29
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

ARBETS- OCH KAPITALKOSTNADERNA I JORDBRUKSKALKYLEN

AVGIVET AV

tillkallade sakkunniga

STOCKHOLM 1950

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG, ESSELTE AB

917293

STATS-TRYCKERIET, KÖPENHAGEN 1912

RETRYK

ARBETS- OCH KAPITALARBEJDERNES
I JORDBRUGSKRÆFTEN

af
af

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G

	Sid.
<i>Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet</i>	5
<i>Kapitel 1. Jordbrukskalkylen som grundval för prissättningen på jordbrukets produkter och förnödenheter. Kalkylens konstruktion.</i>	
Jordbrukskalkylen som grundval för prissättningen	7
Jordbrukskalkylens konstruktion	16
<i>Kapitel 2. Jordbrukskalkylens uppläggning, särskilt med hänsyn till den inom jordbruket pågående rationaliseringen. Utredningens syfte och omfattning.</i>	
Arbetskostnadsberäkningarna i jordbrukskalkylen. Utredningsuppdragets bakgrund	23
Några principiella synpunkter på jordbrukskalkylens uppläggning	25
Rationaliseringen inom jordbruket och sambandet mellan arbets- och kapitalkostnader	29
Utredningens syfte och omfattning.	33
<i>Kapitel 3. Frågan om lantbrukskapitalets värdering vid avskrivnings- och räntekostnadsberäkningar.</i>	
Inledning. Begreppsbestämning	36
Lantbrukskapitalets värdering i jordbrukskalkylen	41
Vid den statliga priskontrollen tillämpade principer för avskrivnings- och räntekostnadsberäkningar. Faktiskt avskrivnings- och förräntningsutrymme inom industrien	48
Principdiskussion	52
<i>Kapitel 4. Kostnaderna för lantbrukskapitalets avskrivning och underhåll m. m.</i>	
Grundförbättringar	59
Ekonomibyggnader	64
Elektricitet	71
Maskiner och redskap	75
<i>Kapitel 5. Jordbrukets räntekostnader</i>	84
<i>Kapitel 6. Arbetskostnaderna inom jordbruket.</i>	
Förutvarande beräkningsmetod	96
De sakkunnigas undersökning	98
<i>Kapitel 7. Sammanfattning</i>	113
<i>Särskilda yttranden</i>	119

<i>Bilagor:</i> A.	Jordbrukets kostnader för grundförbättringar.....	129
B.	Jordbrukets kostnader för elektricitet	148
C.	Jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av maskiner och redskap.....	180
D.	Jordbrukets räntekostnader	253
E.	Jordbrukets arbetskostnader	298
F.	P. M. angående granskning av verkställda beräkningar rörande arbetskostnaderna till jordbrukskalkylen	366
<i>Efterskrift.</i>	Redogörelse för den våren 1950 upprättade jordbrukskalkylen ..	368

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

Genom beslut den 24 maj 1946 bemyndigade Kungl. Maj:t Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att verkställa utredning rörande frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader jämte de spörsmål, som äga samband därmed. I enlighet med detta bemyndigande tillkallades såsom utredningsmän ordföranden i statens livsmedelskommission, hovrättsrådet O. A. V. Söderström, tillika ordförande, sekreteraren i Riksförbundet Landsbygdens Folk A. Andersson, organisationschefen i Kooperativa Förbundet, filosofie licentiaten K. D. M. Bonow, chefen för Landsorganisationens utredningsavdelning, filosofie kandidaten R. Meidner samt direktören i Sveriges Lantbruksförbund A. H. Stensgård. Sedan Bonow på därom gjord ansökan den 21 maj 1947 entledigats från uppdraget, tillkallades såsom ytterligare utredningsman dåvarande sakkunnigen i Konjunkturinstitutet, filosofie licentiaten G. E. F. Cederwall, vilken emellertid den 25 maj 1949 erhöll begärt entledigande från uppdraget.

Till sekreterare åt utredningsmännen förordnades den 1 augusti 1946 byråchefen K. H. Olsson. Sedan Olsson den 11 juni 1948 förordnats att inom folkhushållningsdepartementet tills vidare fullgöra på expeditionschef ankommande göromål, förordnades den 12 juli 1948 aktuarien E. H. Swedborg till biträdande sekreterare. Swedborg har därefter till största delen ombesörjt sekreteraregöromålen hos de sakkunniga.

Några särskilda direktiv för utredningsarbetets bedrivande ha icke meddelats. Syftet med och räckvidden av utredningsuppdraget ha ändock, såsom närmare utvecklas i kapitel 2 av föreliggande betänkande, varit i huvudsak givna. I den överenskommelse, som den 13 mars 1946 träffades mellan regeringen och representanter för jordbrukarnas organisationer rörande prissättningen på jordbrukets produkter under regleringsåren 1945/46 och 1946/47, ingick nämligen, bland annat, att frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader m. m. skulle göras till föremål för en förutsättningslös utredning. Eftersom prissättningen på jordbrukets produkter grundas på den i särskild ordning varje år upprättade kalkylen över jordbrukets inkomster och kostnader ha utredningsmännen funnit sin

uppgift vara att företaga en översyn av de avsnitt av denna kalkyl, som mera direkt påverkas av rationaliseringen. Översynen har sålunda inriktats dels på arbetskostnadsposten, dels på de olika poster, som kunna sammanfattas under benämningen kapitalkostnader, nämligen kostnaderna för grundförbättringar, ekonomibyggnader, maskiner och redskap, elektricitet samt räntekostnaderna. Därjämte har utredning verkställts rörande jordbrukets inkomster av fältmässigt odlade köksväxter.

För genomförandet av utredningsuppdraget ha vissa specialundersökningar varit nödvändiga. Genom beslut den 7 september 1946 förordnades numera professorn vid lantbrukshögskolan K. F. Svärdström och agronomie licentiaten S. Holmström att biträda de sakkunniga med vissa undersökningar, Svärdström angående jordbrukets arbetskostnader och Holmström i fråga om jordbrukets kapitalkostnader. Efter gemensam framställning av de sakkunniga samt statens forskningskommitté för lantmannabyggnader bemyndigade Kungl. Maj:t vidare genom beslut den 1 november 1946 statens livsmedelskommission att genom forskningskommittén för lantmannabyggnader företaga en undersökning av jordbrukets byggnadsbestånd. Den 12 juli 1948 förordnades slutligen filosofie doktorn L. G. Lemne att biträda de sakkunniga med undersökning rörande jordbrukets elkostnader.

Efterhand som de av de sakkunniga utförda undersökningarna förelegat i sådant skick att de ansetts kunna användas i det löpande arbetet med jordbrukskalkylen, ha desamma ställts till livsmedelskommissionens förfogande. De av de sakkunniga föreslagna beräkningsgrunderna ha successivt från och med våren 1947 vunnit tillämpning vid kalkylarbetet.

De sakkunniga få härmed efter slutfört uppdrag överlämna betänkande angående arbets- och kapitalkostnaderna i jordbrukskalkylen. Beträffande vissa punkter i betänkandet ha särskilda yttranden avgivits av herrar Andersson, Cederwall och Stensgård.

Stockholm den 15 februari 1950.

OLOF SÖDERSTRÖM

ARVID ANDERSSON

R. MEIDNER

A. H. STENSGÅRD

Erik Swedborg.

Kapitel 1. Jordbrukskalkylen som grundval för prissättningen på jordbrukets produkter och förnödenheter.

Kalkylens konstruktion.

Jordbrukskalkylen som grundval för prissättningen.

Den metod att fastställa priserna på jordbrukets produkter och förnödenheter med ledning av en kalkyl över förändringarna i jordbrukets inkomster respektive kostnader¹, som tillämpats under krigsåren och tiden därefter, har närmast sitt ursprung i vissa uttalanden av 1939 års urtima riksdag. I sitt utlåtande (nr 74) över Kungl. Maj:ts proposition angående prisreglerande åtgärder på jordbrukets område (nr 66) anförde första särskilda utskottet vid nämnda riksdag, bland annat, att det skulle vara av värde att i samband med framläggandet av Kungl. Maj:ts förslag i samma ämne till 1940 års lagtima riksdag erhålla en undersökning rörande den då ifrågakommande samlade ökningen av det svenska jordbrukets produktionskostnader sedan tiden före krigsutbrottet. Detta uttalande godkändes av riksdagen. Med anledning härav beslöt statens livsmedelskommission i början på år 1940 att igångsätta vissa undersökningar rörande de efter krigsutbrottet inträdda förändringarna i jordbrukets inkomster och kostnader och utsåg för detta ändamål en särskild delegation, den s. k. LK-delegationen.

När detta skedde, hade sedan något år tillbaka vissa jordbruksekonomiska undersökningar pågått inom Sveriges lantbruksförbund, vilka närmast voro avsedda att utgöra underlag för ett nytt index över förändringarna i det svenska jordbrukets inkomster och kostnader. Dessa undersökningar lades av LK-delegationen till grund för dess arbete. Efter att ha genomgått och granskat det inom lantbruksförbundet sammanbragta materialet, överlämnade delegationen med skrivelse den 26 april 1940 till livsmedelskommissionen *P. M. med beräkning av index över jordbrukets inkomster och utgifter*, utarbetad av direktören i Sveriges lantbruksförbund A. H. Stensgård.

¹ I jordbrukskalkylen användas sålunda termerna *inkomster* respektive *kostnader* som beteckning på kalkylens båda sidor. Beträffande kostnaderna står den använda terminologien i full överensstämmelse med vad som synes vara allmänt vedertaget inom den ekonomiska litteraturen, då nämligen beräkningarna på kalkylens kostnadssida i huvudsak hänföra sig till förbrukningen («i penningar värderade uppföringar») av produktionsmedel under olika (produktions-)år, oavsett om förbrukningen föranlett utgifter (utgift = »plikt till ut-

Ifrågavarande promemoria (i fortsättningen även betecknad »grundkalkylen»), vilken såsom bilaga fogats till Kungl. Maj:ts proposition nr 276 till 1940 års riksdag angående prisreglerande åtgärder på jordbrukets område, kan sägas utgöra utgångspunkten för de senare inkomst- och kostnadskalkylerna (jordbrukskalkylen), ehuru beräkningarna sedermera i olika hänseenden reviderats och fördjupats och även de grundläggande principerna för kalkylerna i viktiga hänseenden ändrats. En kortfattad översikt över jordbrukskalkylens hittillsvarande utveckling, användning och konstruktion lämnas i detta kapitel, varefter i kapitel 2 följer en redogörelse för kalkylens uppläggning, särskilt med hänsyn till den inom jordbruket pågående rationaliseringen. I sistnämnda kapitel redogöres bl. a. för bakgrunden till utredningsuppdraget samt utredningens syfte.

Den indexberäkning, som på våren 1940 framlades av LK-delegationen, kan närmast karakteriseras som ett prisindex med fast bas, beräknat på grundval av de kvantiteter av olika produkter och produktionsmedel, som jordbruket enligt då företagna undersökningar sålt respektive förbrukat i genomsnitt under åren 1935—1937. Den redovisade sålunda förskjutningarna i jordbrukets inkomster och kostnader, endast i den mån dessa förorsakades av ändrade priser, löner och räntor. Däremot avspeglade den icke de förändringar i jordbrukets ekonomiska läge, som ägde rum genom en ökning eller minskning av produktionen eller en ändring av dennas sammansättning eller genom att olika produktionsmedel kommo till användning i ökad eller minskad omfattning. Detta innebar, bland annat, att detta index vid en ökning av produktionen utöver basårsvolymen undervärderade jordbrukets inkomster, respektive övervärderade desamma vid en nedgång av produktionen under nämnda nivå. Så länge

betalning grundad på en mottagen prestation») för jordbruket under det aktuella året eller vid annan tidpunkt. Kostnaderna innefatta sålunda ej endast på året fallande utbetalningar utan även t. ex. avskrivning och förräntning. Beträffande inkomsterna är det däremot tveksamt, om jordbrukskalkylens terminologi skall betraktas som fullt korrekt. Inom svensk företagsekonomi använder man nämligen ordet intäkt för att beteckna kostnadernas begreppsmässiga motsats. Enligt den företagsekonomiska nomenklaturen utgöra alltså termerna intäkter och kostnader *ett* begrepp, skilt från paret inkomster och utgifter. Mot detta språkbruk har dock invänts, att termen intäkt i skattelagarna definierats analogt med termen utgift, d. v. s. närmast som resultatet av försäljningar och viss därmed jämförlig verksamhet. (Se *Ekonomisk tidskrift*, årgång 1949 sid. 143 ff.) I vad gäller termerna inkomst och intäkt växlar sålunda språkbruket.

Jordbrukskalkylens inkomstsida för visst år innefattar principiellt den till ifrågavarande år hänförliga produktionen, värderad i penningar. I viss utsträckning har det emellertid av praktiska skäl befunnits nödvändigt eller lämpligt att vid »periodiseringen» (hänförandet av viss inkomst eller intäkt till ett bestämt år) utgå från försäljningarna (betalningarna), vilka icke i tiden sammanfalla med produktionen. Ett analogt förhållande, fastän i mindre omfattning, gäller även kostnadssidan. Jordbrukskalkylen, särskilt inkomstsidan, är sålunda icke enhetligt uppbyggd. Detta minskar betydelsen av termvalet. De sakkunniga ha föredragit benämningen »inkomst- och kostnadskalkyl», eftersom detta uttryck använts under en längre tid och vunnit burskap.

Vid sidan av det här berörda terminologiska spørsmålet ligger den kanske mera betydelsefulla frågan, huruvida det kan anses försvarligt eller lämpligt att på sätt nu i viss utsträckning sker i jordbrukskalkylen låta till ett och samma produktionsår hänföra verksamhet, som i själva verket faller på olika verksamhetsår.

varken produktionen eller förbrukningen av olika produktionsmedel inom jordbruket undergick några större förändringar, kunde emellertid ett på detta sätt konstruerat index antagas ge en i stora drag rättvisande bild av inkomst- och kostnadsutvecklingen. LK-delegationen uttalade också i sin nyssnämnda skrivelse (Kungl. Maj:ts proposition nr 276/1940, sid. 29 f) att »för en beräkning av den art, som delegationen haft sig förelagd, nämligen att ange storleksordningen av de förändringar, som efter krigsutbrottet inträtt på såväl inkomst- som utgiftssidan i det svenska jordbrukets totalbudget, torde prisindex för såväl inkomst- som utgiftsposterna med en i tiden relativt nära liggande fast bas vara fullt tillfredsställande».

Annorlunda kom emellertid detta förhållande att ställa sig, då skördeutfallet år 1940 blev väsentligt sämre än normalt. För ett bedömande av förändringarna i jordbrukets ekonomiska läge blev det nu nödvändigt att taga hänsyn icke endast till inträdda pris-, löne- och ränteförändringar utan även till de kvantitativa förändringarna i jordbruksproduktionen.

En första beräkning av detta slag framlades av Sveriges lantbruksförbund i en skrivelse med hemställan om åtgärder för åstadkommande av prisförhållningar på jordbrukets produkter, vilken den 9 oktober 1940 överlämnades till Kungl. Maj:t. Denna beräkning hade utförts på så sätt, att för produktionsåret¹ 1940/41 på inkomstsidan i kalkylen hade införts de reducerade försäljningskvantiteter, som beräknades kunna erhållas på grundval av 1940 års skörd, varjämte man på kostnadssidan tagit hänsyn till den minskade användningen av konstgödsel och kraftfoder. Beräkningen hade sålunda karaktären av en prognos över å ena sidan produktions- och inkomstutvecklingen, å andra sidan kostnadsutvecklingen inom jordbruket under produktionsåret 1940/41. Den låg till grund för den uppgörelse, som på hösten 1940 träffades mellan regeringen och representanter för jordbrukarnas centrala ekonomiska och fackliga organisationer rörande »kompensation» åt jordbruket för den inträffade skördeminskningen och kostnadsökningen. Denna uppgörelse har i förevarande sammanhang intresse framför allt genom den princip för fördelningen av underskottet i kalkylen, som tillämpades vid densamma och som kom att bli vägledande även vid senare prisuppgörelser. Enligt de av lantbruksförbundet verkställda beräkningarna, vilka det i övrigt icke torde finnas skäl att närmare beröra i detta sammanhang, erfordrades en ökning av jordbrukets inkomster med omkring 190 miljoner kronor, för att det under basåret 1938/39 rådande förhållandet mellan inkomster och kostnader skulle bli oförändrat. Härav skulle enligt uppgörelsen omkring 130 miljoner kronor tillföras jordbruket genom prisförhöjningar eller tillskott av statsmedel, medan jordbruket självt skulle bära ett underskott av omkring 60 miljoner kronor. Sistnämnda belopp motsvarade omkring 4 procent av den summa, som er-

¹ Med produktionsår (eller regleringsår) avses tiden fr. o. m. den 1 september visst år t. o. m. den 31 augusti påföljande år.

fordrades för att täcka jordbrukets samtliga kostnader, däri inbegripet även beräknad ersättning för jordbrukarfamiljernas eget arbete i den egentliga jordbruksdriften. Att den inkomstminskning, som jordbruket självt skulle bära, bestämdes på detta sätt, berodde på att vissa i samband med förhandlingarna företagna undersökningar av skördeutfallet under en följd av år visat, att den genomsnittliga avvikelsen från medelskörden uppgick till omkring 4 procent. En inkomstminskning av denna storleksordning ansågs därför bära betraktas såsom en för jordbruket normal företagar-risk, medan den därutöver inträffade försämringen betraktades som en extraordinär företeelse, vilken motiverade ett ingripande från samhällets sida.

Från och med år 1941 har livsmedelskommissionen genom LK-delegationen låtit företaga undersökningar rörande utvecklingen av jordbrukarnas inkomster och kostnader. Sådana undersökningar ha företagits två eller i vissa fall tre gånger årligen. I likhet med lantbruksförbundets nyssnämnda undersökning ha dessa beräkningar syftat till att belysa förändringarna i jordbrukets ekonomiska läge under hänsynstagande icke endast till inträffade prisförändringar utan även till förändringarna i produktionsvolymen och i kvantiteterna inom jordbruket använda produktionsmedel. Genomgående för samtliga dessa beräkningar har varit, att de syftat till att få fram indextal, som kunnat belysa de relativa förändringarna i jordbrukets inkomster å ena och kostnader å andra sidan under tiden efter krigsutbrottet. De vid beräkningarna erhållna indextalen ha tjänat till vägledning vid prissättningen, som sålunda i princip haft den innebörden, att en viss procentuell ökning av jordbrukets kostnader vid normala väderleksbetingelser skolat täckas genom en lika stor procentuell höjning av jordbrukets samlade inkomstsumma. Att indextalen för jordbrukets inkomster respektive kostnader lagts till grund för prissättningen och denna sålunda icke grundats på en direkt jämförelse mellan inkomst- och kostnadssummorna beror, såsom närmare utvecklas i ett senare sammanhang, på att det icke varit möjligt att göra beräkningarna så fullständiga och så säkra att de kunnat tjäna som underlag för en dylik direkt jämförelse.

En mera detaljerad redogörelse för de olika under årens lopp upprättade inkomst- och kostnadskalkylerna och deras användande i samband med prissättning torde i detta sammanhang icke erfordras. Endast några huvuddrag i utvecklingen skola i det följande i all korthet beröras.

Som redan nämnts fastställdes priserna på jordbrukets produkter och förnödenheter under produktionsåret först på hösten 1940 i samband med den uppgörelse, som då träffades mellan regeringen och jordbrukets organisationer. Även för produktionsåren 1941/42 och 1942/43 skedde prissättningen först på hösten efter respektive produktionsårs ingång. Detta förfaringssätt var motiverat av de vid denna tid rådande betingelserna för prissättningen. Jordbrukets kostnader befunno sig under de första krigs-

åren i en förhållandevis snabb uppgång, sammanhängande såväl med den stigande prisnivån som med höjningen av lantarbetarlönerna. Kostnadsläget kunde sålunda undergå betydande förskjutningar från vår till höst. Härtill kom att även produktionsbetingelserna i olika hänseenden voro ovissa.

De inkomst- och kostnads kalkyler, som lågo till grund för prissättningen för åren 1941/42 och 1942/43, voro sålunda upprättade på hösten respektive år och grundade på då föreliggande preliminära uppgifter rörande skördeutfallet. De beräkningar, som verkställdes på våren, hade närmast karaktären av kontrollberäkningar med ledning av då föreliggande uppgifter om den faktiska inkomst- och kostnadsutvecklingen.

Den metod att fastställa priserna på jordbrukets produkter och förnödenheter först på hösten efter produktionsårets ingång, som tillämpades under de första åren på 1940-talet, var sålunda betingad av de då rådande förutsättningarna för en tillämpning av de uppställda principerna för prissättningen. Ett viktigt led i dessa var, såsom framgått redan av det föregående, att vid prissättningen skulle beaktas icke endast inträffade pris-, löne- och ränteförändringar utan även variationerna i jordbruksproduktionens omfattning. Priserna på jordbrukets produkter och förnödenheter skulle avvägas så, att jordbruket erhöll täckning icke endast för den höjning av produktionskostnaderna, som förorsakades av fördyringen av produktionsmedlen, utan även för minskningen av produktionsvolymen.

Detta förhållande innebar i varje fall i princip en viss olikhet i jämförelse med de regler, som tillämpades vid priskontrollen inom andra områden av näringslivet. Enligt den prisregleringslag, som antagits på hösten 1939, skulle priserna få höjas, endast i den mån det kunde påvisas, att en stegring av produktionskostnaderna inträffat. I överensstämmelse härmed utgingo de prisövervakande myndigheterna, först prissakkunniga och därefter priskontrollnämnden, från det vid krigsutbrottet rådande pris- och kostnadsläget vid kontrollen över prisutvecklingen. Denna kontroll inriktades sålunda under krigets första skede i stort sett på förhållandet mellan prisändringar och kostnadsändringar i jämförelse med det vid krigsutbrottet rådande läget. Sätillvida kan en långt gående principiell överensstämmelse i uppläggningsen av prispolitiken på olika områden konstateras. Ett viktigt drag i den närmare utformningen av priskontrollen utanför jordbruket var emellertid, att priskontrollnämnden i princip medgav endast sådana prishöjningar, som inneburo täckning för en höjning av företagets rörliga kostnader. Däremot skulle prishöjningar icke medgivas av det skälet, att de fasta kostnaderna stigit per produktenhet räknat, på grund av att de måst slås ut på en minskad produktion eller försäljning. På denna punkt förelåg alltså i princip en skillnad mellan priskontrollen för jordbruket respektive för övriga näringar.

Detta förhållande har påpekats bl. a. i de direktiv, som av dåvarande

chefen för jordbruksdepartementet lämnades för 1942 års jordbrukskommittés arbete. Efter att ha berört de olägenheter i fråga om förhållandet mellan olika grupper av jordbrukare, som kunde följa av ojämnheter i prisavvägningen för olika grödor, föranledda exempelvis av försörjningsskäl, uttalade departementschefen (SOU 1946: 42, sid. 42).

»Å andra sidan bör det påpekas, att metoden i vissa avseenden har ställt jordbruket i en gynnsammare situation än vissa andra näringsgrenar. Om en industri på grund av knapphet på råvaror eller andra produktionsmedel varit nödsakad att begränsa tillverkningen, har detta icke ansetts vara skäl för en prishöjning, som skulle bero på att de fasta kostnaderna fördelades på en mindre produktionsvolym. För jordbrukets del har minskningen i produktionsvolymen, t. ex. genom bortfall av importerade fodermedel liksom genom ett dåligt skördeutfall fått motvägas av höjda produktpriser. Men denna för jordbruket som helhet gynnsamma metod att avväga priserna med hänsyn till ett i genomsnitt lågt skördeutfall har uppenbarligen icke kunnat hindra, att de av missväxt särskilt hårt drabbade delarna fått finna sig i mycket otillfredsställande ekonomiskt resultat, under det att jordbruk med normalt eller t. o. m. gott skördeutfall blivit i motsvarande grad gynnade.»

Den för jordbruket tillämpade metoden för prissättningen innebar i princip en fördel i jämförelse med de regler, som gällde för priskontrollen inom andra områden av näringslivet. Att denna skillnad i den praktiska tillämpningen icke haft så stor betydelse är ett annat spørsmål, som de sakkunniga icke ansett sig ha anledning att närmare ingå på. Det bör emellertid framhållas, att priskontrollnämndens praxis i detta hänseende icke varit enhetlig. (På denna punkt hänvisas till kapitel 3.) Hänsyn bör vidare tagas till det förhållandet, att tiden närmast före krigsutbrottet kännetecknades av allmänt goda konjunkturer med stigande inkomstnivå. Av betydelse torde även ha varit att den successivt skärpta priskontrollen för industriens vidkommande bidragit till att aktualisera vissa latent rationaliseringsmöjligheter, varigenom det ofta blivit möjligt att uppnå ett gott ekonomiskt resultat, även om de med priskontrollen träffade uppgörelserna från början tett sig tämligen hårda. Även inom jordbruket har visserligen rationaliseringsprocessen fortsatt under krigs- och efterkrigsåren, men denna rationalisering har så att säga diskonterats vid prissättningen på så sätt att man, såsom i fortsättningen närmare skall beröras, i förväg antagit en viss minskning av den i jordbruket sysselsatta arbetskraften och i kostnads-kalkylen beaktat densamma.

Genom de nyss citerade direktiven för 1942 års jordbrukskommitté uppdrogs det åt denna, bland annat, att pröva, huruvida de dittillsvarande beräkningsgrunderna kunde anses giva ett riktigt uttryck för inkomst- och kostnadsförändringarna inom jordbruket. Därvid borde den indirekta metod, som kommit till användning och som från beräknade indextal för ändringar i kostnader och inkomster sökte komma fram till absoluta belopp för inkomster eller bortfall av inkomster, granskas med hänsyn till sin bärkraft och tillförlitlighet.

I jordbrukskommitténs («27-mannakommitténs») uppdrag ingick sålunda, bland annat, att granska principerna för de beräkningar av jordbrukets inkomster och kostnader, som lagts till grund för prissättningen. Till fullgörande av denna del av utredningsuppdraget utsåg kommittén inom sig en särskild delegation, som i början av juli 1942 avlämnade *Rapport rörande beräkningar av och prognoser för jordbrukets inkomster och kostnader* (stencilerad).

Delegationen hade vid fullgörandet av sin uppgift uppställt två frågor till besvarande:

1) Är den hittills tillämpade indirekta metoden principiellt godtagbar eller bör den ersättas med någon annan beräkningsmetod?

2) Har metoden vid de hittills företagna beräkningarna tillämpats på sådant sätt att ett åtminstone i stort sett rättvisande resultat erhållits? Vilka förbättringar och kompletteringar av beräkningarna kunna eventuellt göras?

Beträffande det första av dessa spörsmål uttalade delegationen, att det vore synnerligen önskvärt, att ett mera direkt mått på jordbrukets ekonomiska läge under olika år kunde erhållas, så att det bleve möjligt att bedöma icke endast förändringarna i relationerna mellan inkomster och kostnader utan även dessas absoluta storlek. Samtidigt konstaterade emellertid delegationen, att någon möjlighet att erhålla ett dylikt mått på jordbrukets räntabilitet, som kunde utgöra ett tillförlitligt underlag för prissättningen, tills vidare icke förelåg. En direkt beräkning av jordbrukets inkomster och kostnader ett visst år kunde enligt delegationens mening icke utföras med så stor fullständighet, att differensen mellan de beräknade slutsummorna skulle tillåta någon slutsats rörande jordbrukets ekonomi och räntabilitet.

Beträffande de hittills utförda inkomst- och kostnads-kalkylernas bärkraft och tillförlitlighet konstaterade delegationen, att ej obetydliga felmarginaler förelågo. I syfte att begränsa dessa föreslog delegationen vissa kompletterande undersökningar ävensom införande av ändrade beräkningsgrunder för vissa poster i kalkylen.

Det torde icke finnas anledning att i detta sammanhang ingå på dessa ändrings- och kompletteringsförslag. De sakkunniga få tillfälle att i följande kapitel beröra vissa av dem i samband med en redogörelse för de vid inkomst- och kostnadsberäkningarna tillämpade metoderna.

Jordbrukskommitténs nu berörda utredning förelåg innan förkalkylen över jordbrukets inkomster och kostnader under år 1942/43 uppgjordes på hösten 1942. Några mera genomgripande förändringar i fråga om kalkylens uppläggning och användande vid prissättningen företogs icke vid detta tillfälle. Emellertid kom frågan om prissättningen på jordbrukets produkter på hösten 1942 att bliva sammankopplad med de vid denna tid pågående förhandlingarna om ett pris- och inkomststopp. Härigenom kom det slut-

liga avgörandet i fråga om prissättningen på jordbrukets produkter att fördröjas, vilket torde ha varit en av anledningarna till att önskemål nu framkommo om en sådan omläggning av metoden för prissättningen, att denna kunde äga rum redan på våren före respektive produktionsårs början. Sedan allmänt prisstopp genomförts på hösten 1942 och som följd därav även kostnadsläget inom jordbruket kunde väntas bliva mera stabilt än tidigare, hade även det viktigaste skälet för ett uppskov med prissättningen till hösten bortfallit. Med hänsyn härtill uttalade sig såväl 1942 års jordbrukskommitté som livsmedelskommissionen och dess råd enhälligt för att priserna för produktionsåret 1943/44 skulle fastställas redan på våren 1943. Detta förslag bifölls av Kungl. Maj:t.

Emellertid ansågs det icke möjligt att redan på våren slutgiltigt binda priserna för det kommande året. Som skäl härför anfördes särskilt att jordbruket visserligen under normala förhållanden finge låta ett dåligt skördeutfall det ena året utjämnas av ett bättre resultat ett annat år, men att möjligheterna till en dylik utjämning under rådande förhållanden vore mindre än normalt på grund av den begränsade tillgången på vissa produktionsmedel. Prissättningen gjordes därför i viss mån beroende av produktionens omfattning. De på våren fastställda priserna skulle sålunda gälla under den förutsättningen, att produktionen komme att motsvara en viss bestämd »normproduktion». Som sådan fastställdes för år 1943/44 den för föregående produktionsår beräknade produktionsvolymen. Därest den verkliga produktionen, sådan den kunde uppskattas i augusti månad på grundval av då föreliggande preliminära rapporter rörande skördeutfallet, komme att avvika från denna »normproduktion» så mycket, att jordbrukets inkomster med mera än 4 procent över- eller understeg det belopp, som erfordrades för att bibehålla en i jämförelse med basåret oförändrad relation mellan inkomster och kostnader, skulle priserna justeras. Denna justering skulle utföras på så sätt att ett vid omräkningen i augusti månad konstaterat överskott begränsades till omkring 4 procent av det inkomstbelopp, som i normkalkylen erfordrades för full täckning av kostnaderna. Vid stigande produktion fick jordbruket sålunda chansen till en inkomstförbättring inom ramen för denna s. k. 4-procentsregel, men fick samtidigt vid en minskning av produktionen taga risken för en inkomstminskning av samma storleksordning.

Även under de följande åren har, med undantag av år 1949, de grundläggande besluten om prissättningen på jordbrukets produkter fattats på våren. Vissa, delvis betydelsefulla förändringar i fråga om kalkylens uppbyggnad och tillämpning ha emellertid ägt rum.

Sålunda har den »normproduktion», som legat till grund för inkomstberäkningen, fr. o. m. år 1944 beräknats efter andra grunder än som skedde 1943. Sistnämnda år hade man, såsom nyss berörts, utgått från den för år 1942/43 beräknade produktionsvolymen såsom normproduktion. Vid

senare beräkningstillfällen har man i stället sökt att i förväg beräkna den produktion, som vid normala väderleksbetingelser och under hänsynstagande till i övrigt föreliggande förutsättningar för jordbruksproduktionen kunnat förväntas. På grundval av den med utgående från denna »normproduktion» beräknade inkomstutvecklingen och samtidigt verkställda beräkningar rörande jordbrukets kostnader har på våren preliminärt beslut fattats rörande priserna under nästkommande produktionsår. Kalkylen har därefter omräknats i augusti månad och eventuella prisjusteringar verkställt med ledning av 4-procentsregeln. Av skäl, som här icke torde behöva redovisas, företogs icke en sedvanlig kalkylomräkning i augusti 1948; den på våren nämnda år upprättade förkalkylen omräknades dock i november. Under vissa år har en omräkning av kalkylen ägt rum även i januari månad, och vid ett tillfälle, nämligen år 1945, har denna januariomräkning föranlett en mindre justering av priserna.

Av större intresse med hänsyn till kalkylens användning i samband med prissättningen äro prisbesluten åren 1944 och 1947. Genom den utformning, som prisbesluten dessa år erhöilo, kommo desamma nämligen att i viss mån föregripa och anvisa riktlinjer för kommande uppgörelser emellan lantarbetsgivare och lantarbetare rörande arbetslönerna inom jordbruket.

Enligt den på våren 1944 verkställda förkalkylen över jordbrukets inkomster och kostnader år 1944/45 kunde jordbrukets inkomster väntas uppgå till ett belopp, som med 48·1 procent översteg basårets inkomstsumma, medan kostnadsökningen i förhållande till basåret samtidigt beräknades stanna vid 40·3 procent. Detta innebar att inkomsterna beräknades överstiga det belopp, som erfordrades för kalkylmässig täckning av kostnadsökningen, med i runt tal 106 miljoner kronor. Enligt tidigare tillämpade regler för prissättningen skulle detta överskott ha utjämnats genom en justering av priserna. Så skedde emellertid icke, utan prisbeslutet innebar i stället att nämnda överskott icke skulle ge anledning till andra prissänkningar än sådana, som voro betingade av marknadsläget. Vägledande för detta beslut voro de uttalanden rörande den framtida utformningen av jordbrukspolitiken, som under de närmast föregående åren i olika sammanhang gjorts från statsmakternas sida och som inneburo att den jordbrukande befolkningen vid rationellt bedriven produktion borde erhålla en med andra motsvarande grupper inom samhället likvärdig ekonomisk standard. Med hänsyn härtill ansågs det föreliggande överskottet i kalkylen böra användas för att möjliggöra en förutsatt höjning av jordbrukets arbetskostnader.

Ett liknande förfaringssätt tillämpades vid prissättningen för produktionsåret 1946/47. Den på våren 1946 upprättade totalkalkylen för detta produktionsår utvisade en stegring av jordbrukets inkomster i förhållande till basåret med 58 procent, medan kostnadsökningen enligt kalkylen stannade vid icke fullt 54 procent. För att ernå balans mellan inkomstindex

och kostnadsindex vid rådande kostnadsläge skulle erfordras en sänkning av inkomstsommen med omkring 55 miljoner kronor. Vid denna tid pågingo emellertid förhandlingar om nytt lantarbetaravtal. Vid en uppgörelse om prissättningen för år 1946/47, som träffades den 13 mars 1946, uttalades bl. a. att — under förutsättning av att då föreliggande förslag till sådant avtal godkändes av båda parterna — det i kalkylen upptagna beloppet för arbetskostnaderna skulle ökas med ett belopp, motsvarande 125 miljoner kronor på kalkylens inkomstsida. Utöver det i kalkylen beräknade inkomstöverskottet av 55 miljoner kronor skulle jordbruket alltså tillföras ytterligare 70 miljoner kronor för att täcka den sålunda förutsatta höjningen av arbetslönerna inklusive ersättningen till egen arbetskraft.

Prisbeslutet för det följande produktionsåret — 1947/48 — fick sin prägel av tvenne omständigheter, nämligen dels den år 1947 inträdda starka försämringen av det internationella försörjningsläget, dels löneutvecklingen inom andra grenar av näringslivet under vintern 1946/47. Enligt beräkningar av svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen, som åberopas av livsmedelskommissionen i dess skrivelse den 3 april 1947 rörande prissättningen på jordbruksprodukter för året 1947/48, hade man vid denna tidpunkt att räkna med en lönestegring på omkring 9 procent i förhållande till lönerna i senast gällande kollektivavtal. Kommissionen underströk, att om jordbruket skulle kunna på ett tillfredsställande sätt fullgöra sin insats i landets försörjning, vore det ofrånkomligt att även arbetslönerna inom jordbruket finge stiga i varje fall i samma takt som inom industrien. Ehuru då föreliggande inkomst- och kostnadskalkyl i stort sett kunde anses vara balanserad, föreslog kommissionen med hänsyn härtill prishöjningar på ett flertal produkter. De prisförändringar, som härefter fastställdes av Kungl. Maj:t, beräknades tillföra jordbruket en sammanlagd inkomstökning av omkring 156 miljoner kronor, varav en mindre del skulle komma jordbruket till godo redan under det löpande produktionsåret.

Jordbrukskalkylens konstruktion.

Till sin konstruktion har jordbrukskalkylen i stort sett varit enhetlig vid de beräkningar, som verkstälts fr. o. m. våren 1941, givetvis med de avvikelser, som betingats av att det vid vissa tillfällen gällt att utarbeta prognoser för ett kommande år, medan andra beräkningar avsett redan inträffade inkomst- och kostnadsförändringar. Denna enhetlighet i den allmänna uppbyggnaden har emellertid icke uteslutit en fortlöpande revision av beräkningsmetoderna för enskilda poster i kalkylen, allteftersom nytt statistiskt material blivit tillgängligt eller erforderliga specialundersökningar hunnit genomföras. I själva verket torde beräkningarna av så gott som alla i kalkylen ingående poster under årens lopp ha blivit föremål för mer eller

mindre genomgripande förändringar i samband med en successiv komplettering av underlaget för kalkylerna. I detta sammanhang skall endast erinras om den översyn av kalkylen i dess helhet, som verkställdes av den förut omtalade delegationen av 1942 års jordbrukskommitté.

Den grundläggande principen för jordbrukskalkylen är, att den avser *det svenska jordbruket taget som en helhet*. Jordbruket har med andra ord vid dessa beräkningar uppfattats som ett enda stort företag. Denna uppläggning av kalkylen står i överensstämmelse med den grundprincip för prissättningen på jordbrukets produkter, som redan på ett tidigt stadium under krisen fastslogs, nämligen att priserna skulle avvägas på sådant sätt, att jordbruket såsom helhet betraktat vid normal skörd skulle erhålla full täckning för de kostnadsstegringar, som inträtt sedan krigsutbrottet.¹

Denna uppläggning av jordbrukskalkylen var särskilt under de första åren på 1940-talet föremål för mycken diskussion. Detta sammanhänge närmast med att förändringarna i försörjningsläget efter avspärrningen och de svaga skördarna 1940 och 1941 nödvändiggjorde vissa förskjutningar i jordbrukets produktionsinriktning. Ur försörjningssynpunkt framstod sålunda en ökning av brödsädsodlingen såsom synnerligen angelägen. Fr. o. m. år 1941 upptogs vidare odlingen av oljeväxter i större omfattning. Å andra sidan förutsatte de av livsmedelskommissionen uppgjorda produktionsplanerna en minskning av havreodlingen. Även i fråga om den animaliska produktionen framstod en viss anpassning av produktionsinriktningen efter det förändrade försörjningsläget såsom önskvärd. Då dylika förskjutningar icke kunde i praktiken genomföras på annat sätt än genom en förändring av relationen mellan priserna på olika jordbruksprodukter, var redan av detta skäl en viss ojämnhet i inkomstutvecklingen mellan olika grupper av jordbrukare ofrånkomlig. På samma sätt verkade ojämnheter i skördeutfallet och i kostnadsutvecklingen. Med hänsyn härtill ifrågasattes det, huruvida icke prissättningen borde grundas på produktionskostnadskalkyler för de särskilda jordbruksprodukterna i stället för på en totalkalkyl över hela jordbrukets sammanlagda inkomster och kostnader. Även denna fråga var föremål för utredning inom 1942 års jordbrukskommitté. I direktiven för denna anförde dåvarande chefen för jordbruksdepartementet härom bland annat följande (SOU 1946: 42, sid. 3):

»Då skördeutfallet icke är alltför ojämnt för de enskilda odlarna, kan tillämpandet av denna metod (prissättning på grundval av en totalkalkyl över hela jordbrukets sammanlagda inkomster resp. kostnader) i nuvarande läge anses tillfredsställande, om kostnadsstegringarna liksom prishöjningarna ske likformigt för olika produkter. Om produktionskostnadsstegringen däremot är väsentligt olikartad för olika produkter eller om produktpriserna vid lika stegring av produktionskostnaderna höjas olikartat, torde jordbrukare, vilka på grund av sina produktionsbetingelser huvudsakligen äro hänvisade till vissa odlingar, kunna bliva lidande. Risk torde föreligga, att så skall bliva fallet, om av försörjningspolitiska

¹ Kungl. Maj:ts prop. 319/1942, sid. 86.

skäl priserna på olika produktslag avvägas i en annan inbördes relation än tidigare eller det för vissa grödor, vilkas odling statsmakterna velat stimulera, fastställes förhandspriser, som tillföra vederbörande odlare en merinkomst. Om denna merinkomst skall rymmas inom den mot jordbrukets totalkostnad svarande inkomstsumman, kommer det att få till följd att priserna på andra produkter måste sättas lägre än deras produktionskostnader skulle motivera. Gäller det högre priset en sådan produkt, som kan odlas i hela landet, t. ex. potatis, har detta förhållande mindre betydelse, då praktiskt taget alla jordbrukare kunna få del av det-samma. Skulle däremot ett överpris fastställas för växtslag, som endast kunna odlas i mera begränsade områden, kan det icke undvikas, att jordbrukare från övriga områden bliva i någon mån missgynnade.»

I anslutning härtill uppdrogs åt jordbrukskommittén, bland annat, att undersöka utvecklingen av produktionskostnaderna för olika produkter sedan krigsutbrottet. En dylik undersökning verkställdes även av en särskild inom jordbrukskommittén tillsatt delegation. Denna såg sig emellertid nödsakad att i stort sett begränsa undersökningen till att avse den relativa utvecklingen av produktionskostnaderna för olika grödor, medan det tillgängliga materialet icke tillät någon bestämd beräkning av produktionskostnadernas absoluta belopp. Endast beträffande sockerbetor och oljevaxter kunde med ledning av särskilt inhämtade uppgifter en beräkning göras av de absoluta produktionskostnaderna.

De undersökningar, som verkställdes av 1942 års jordbrukskommitté rörande utvecklingen av produktionskostnaderna för olika grödor, gåvo sålunda närmast vid handen, att på denna väg något mera tillförlitligt underlag för prissättningen icke kunde åstadkommas. Jordbrukskalkylen har sålunda bibehållit sin karaktär av totalkalkyl, avseende hela det svenska jordbrukets sammanlagda inkomster av respektive kostnader för den egentliga jordbruksdriften.

Denna uppläggnings av kalkylen är av stor betydelse vid ett bedömande av frågan om de erhållna resultatens innebörd och räckvidd. De sakkunniga vilja här endast i korthet anföra några synpunkter på detta spörsmål.

Av kalkylens karaktär av totalkalkyl för hela jordbruket följer, att den inre omsättningen inom jordbruket icke medtages i densamma. Vad vissa jordbrukare sålt till respektive köpt från andra jordbrukare av exempelvis hö, halm eller andra fodermedel ingår sålunda icke i beräkningarna. Däremot inräknas bland inkomsterna även värdet av jordbrukarnas egen förbrukning av hemmaproducerade livsmedel (t. ex. brödsäd, mjölk och slakt-djur). Häremot svarar att bland kostnaderna upptages lön icke endast åt den anställda arbetskraften utan även åt jordbrukarna själva och deras i arbetet deltagande familjemedlemmar. Likaså ingår bland kostnaderna ränta icke endast på det upplånade utan även på det av jordbrukarna själva i jordbruksföretaget investerade kapitalet.

Denna uppläggnings av beräkningarna medför givetvis, att de olikheter i fråga om den ekonomiska utvecklingen, som kunna föreligga såväl mellan

jordbruk i olika delar av landet som mellan jordbruk av olika storlek eller produktionsinriktning, icke komma till uttryck i beräkningsresultaten. Dessa angiva sålunda endast ett genomsnitt för jordbruket i dess helhet. Vissa jordbruk eller hela områden eller grupper av jordbruk kunna sålunda ha haft en gynnsammare utveckling än beräkningarna utvisa, under det att andra haft ett i motsvarande mån sämre ekonomiskt resultat. För att få kännedom om dessa avvikelser måste annat material anlitas, i första hand den jordbruksekonomiska undersökningen (Räkenskapsresultat från svenska jordbruk).

Den omständigheten, att kalkylen avser jordbruksföretagets inkomster och kostnader, bör även hållas i minnet då man bedömer innebörden av kalkylens slutresultat. Att inkomster och kostnader balansera eller att kalkylen indexmässigt sett utvisar över- eller underskott är med andra ord icke i och för sig uttryck för någon förändring i viss riktning av jordbrukarbefolkningens inkomstläge. Kalkylen kan mycket väl visa ett sämre utfall i förhållande till ett föregående år, samtidigt som jordbrukarnas inkomster i verkligheten stigit eller vice versa, nämligen om det försämrade eller förbättrade kalkylresultatet beror på en stegring respektive sänkning av arbetslönerna. Vid ett bedömande av förändringarna i den jordbrukande befolkningens inkomstläge måste sålunda, utöver eventuellt över- eller underskott i kalkylen, hänsyn tagas även till förändringarna i de löne- och räntebelopp, som i kalkylen tillgodoförts jordbrukarna själva.

Beräkningarna avse jordbrukets inkomster och kostnader, endast i den mån dessa härröra från den egentliga jordbruksdriften. Jordbrukets inkomster av försålda skogsprodukter äro sålunda icke medtagna, liksom ej heller kostnaderna för det egentliga skogsarbetet. Ej heller inkomster av körslor för andra ändamål än jordbruksdriften äro medtagna. Beträffande dessa inkomstposter gäller emellertid, att de mot desamma svarande kostnaderna i viss utsträckning ingå i beräkningarna. Sålunda ingå exempelvis kostnaderna för de hästar och delvis även redskap, som begagnas vid skogskörslorna.

Denna uppläggning av beräkningarna innebär, att man strävat efter att renodla de ekonomiska förändringar, som äga samband med själva jordbruksdriften. Då denna i stor utsträckning bedrives i nära samband med bl. a. skogsbruk, innebär det valda tillvägagångssättet en viss schematisering. I fråga om de delar av landet, där skogsbruket är av större betydelse för den jordbrukande befolkningens bärgning, ge givetvis de på detta sätt erhållna resultaten av undersökningarna icke en fullt tillförlitlig belysning av de faktiska förskjutningarna i jordbrukets ekonomiska läge.

Av det förhållandet, att vissa viktigare inkomstposter såsom nyss nämnts icke ingå i beräkningarna, under det att motsvarande kostnader i viss utsträckning äro medtagna, följer tydligen, att de absoluta talen för inkomster respektive kostnader icke äro jämförbara med varandra. LK-delegationen

har också vid varje beräkningstillfälle med skärpa understrukit, att inkomsterna varit mindre fullständigt redovisade än kostnaderna, varför någon direkt jämförelse dem emellan icke kunnat göras. Delegationen har ävenledes framhållit, att en sådan jämförelse försvåras redan därigenom, att betydelsefulla kostnadsposter på grund av sin natur måst redovisas i form av beräknade, delvis rätt osäkra normalkostnader, vilka från ett år till ett annat kunnat varieras endast med tillhjälp av pris- och löneindex, under det att inkomsterna, liksom *vissa* kostnader, beräknats direkt på grundval av uppgifter — mer eller mindre säkra — om faktiskt försålda respektive förbrukade kvantiteter.

Denna bristande överensstämmelse mellan inkomst- och kostnadssidan i kalkylen har medfört att prissättningen på jordbrukets produkter icke kunnat grundas på en direkt jämförelse mellan de absoluta talen för inkomsterna respektive kostnaderna. Med hänsyn till att den ojämförligt största delen av såväl jordbrukets inkomster som dess kostnader ingå i beräkningarna har man emellertid kunnat förutsätta, att de erhållna resultaten böra vara i stort sett representativa för *utvecklingen* av inkomsterna respektive kostnaderna. Det kan visserligen icke anses uteslutet, att i jordbrukskalkylen icke ingående poster kunna utvisa en något annan utveckling än de som ingå i beräkningarna. Efter allt att döma är emellertid dessa posters relativa vikt synnerligen begränsad, varför dylika avvikelser icke i högre grad kunna rubba slutresultatet av beräkningarna. Större betydelse i detta hänseende torde böra tillskrivas ett par andra omständigheter, vilka komma att beröras i kapitel 2.

Det kan vara lämpligt att som avslutning på detta kapitel och som bakgrund till följande kapitel ge en översikt över de i jordbrukskalkylen ingående inkomst- och kostnadsposterna. I tabell 1 redovisas jordbrukets inkomster och kostnader enligt den i augusti 1949 upprättade jordbrukskalkylen.¹ Inkomstsidas talrika poster ha för vinnande av överskådlighet förts samman i vissa huvudgrupper, medan av posterna på kostnadssidan, vilka äro fåtaligare, flertalet särredovisas. Endast »diverse förnödenheter» samt »frakter» utgöra samlingsrubriker.

Vad först angår jordbrukets *inkomster* saknas här anledning att närmare ingå på de olika posterna. Det må endast framhållas, vilken avgörande betydelse inkomsterna av animaliska produkter ha för det svenska jordbruket. Av de totala inkomsterna 1938/39, 1 363 miljoner kronor, belöpte 1 047 miljoner kronor eller 77 procent på animalier. Motsvarande tal 1947/48 (det senaste år, för vilket uppgifterna äro definitiva) voro 2 540 respektive 2 075 miljoner kronor samt 82 procent. Vid förskjutningen mellan de berörda åren av animalieinkomsternas andel av det hela torde ej fästas allt-

¹ Befräffande den i mars 1950 upprättade jordbrukskalkylen hänvisas till *efterskriften* (intagen efter bilagorna).

Tabell 1. Jordbrukets inkomster och kostnader 1938/39 och 1947/48—1949/50, miljoner kronor.

(Enligt den i augusti 1949 upprättade jordbrukskalkylen.)

	1938/39	1947/48	1948/49 (prel.)	1949/50 (prognos)
Jordbrukets inkomster.				
<i>Vegetabiliska produkter:</i>				
Brödsäd	153.9	151.1	257.3	216.4
Övrig spannmål	31.7	60.4	59.9	54.6
Potatis och sockerbetor	110.3	232.7	234.0	227.1
Stråfoder	5.9	17.4	10.0	9.4
Olje- och spånadväxter	—	45.8	100.8	170.5
Köksväxter	13.9	39.5	44.6	44.6
Summa vegetabiliska produkter	315.7	546.9	706.6	722.6
Index	100.0	173.2	223.8	228.9
<i>Animaliska produkter:</i>				
Mjök och mejeriprodukter	592.8	1 170.8	1 280.5	1 306.8
Ägg och slaktfjäderfä	81.0	196.8	193.3	173.9
Slaktdjur	365.8	672.2	701.9	699.0
Övrigt	7.4	34.7	12.1	4.1
Summa animaliska produkter	1 047.0	2 074.5	2 187.8	2 183.8
Index	100.0	198.1	209.0	208.6
Summa jordbruksprodukter..	1 362.7	2 621.4	2 894.4	2 906.4
Index	100.0	192.4	212.4	213.3
<i>Förändringar i kreaturskapitalet</i>	—	— 81.1	— 37.1	— 2.2
Summa inkomster	1 362.7	2 540.3	2 857.3	2 904.2
Index	100.0	186.4	209.7	213.1
Jordbrukets kostnader.				
<i>Arbetskostnader</i>	833.4	1 863.9	1 930.8	1 905.8
Index	100.0	223.6	231.7	228.7
<i>Kapitalkostnader:</i>				
Grundförbättringar	} Avskrivning och underhåll	7.5	16.2	17.3
Ekonomibyggnader		76.4	137.5	142.2
Maskiner och redskap		78.0	185.4	205.0
Elektricitet ¹		17.5	34.6	34.8
Räntekostnader	202.3	200.2	199.9	199.3
Summa kapitalkostnader	381.7	573.9	599.2	612.1
Index	100.0	150.4	157.0	160.4
<i>Kostnader för förnödenheter:</i>				
Driv- och smörjmedel	13.1	41.2	54.1	62.7
Handelsgödselmedel	66.7	131.1	141.4	160.5
Köpfodermedel	98.2	151.1	156.6	164.8
Diverse förnödenheter	20.3	41.5	42.8	42.7
Summa förnödenheter	198.3	364.9	394.9	430.7
Index	100.0	184.0	199.1	217.2
<i>Frakter m. m.:</i>				
Frakter ²	27.8	70.4	80.0	81.2
Mjölkkontroll	1.9	5.1	5.6	5.7
Allmänna omkostnader	17.1	32.4	32.4	32.4
Summa frakter m. m.	46.8	107.9	118.0	119.3
Index	100.0	230.6	252.1	254.9
Summa kostnader	1 460.2	2 910.6	3 042.9	3 067.9
Index	100.0	199.3	208.4	210.1

¹ Strömkostnader samt avskrivning och underhåll av ortsnät. Sistnämnda kostnads-element för gårdsinstallationer ingå i posten ekonomibyggnader. Strömkostnaderna, vilka närmast äro att jämställa med kostnader för förnödenheter, ha vid den använda beräkningsmetoden icke kunnat lösryttas från övriga elkostnader.

² Den starka ökningen av fraktkostnaderna beror till huvudsaklig del på att mjölktransporterna, vilka vid början av perioden väsentligen ombesörjdes av jordbrukarna själva, successivt övertagits av mejerierna och kostnaderna härför avdragits på mjölklikviderna.

för stor vikt, eftersom år 1947 var ett dåligt skördeår och detta givetvis medförde en relativt starkare försämring av försäljningsinkomsterna av vegetabilier än av animalier. — Av jordbrukets inkomster av animalier kommo på mjölk och mejeriprodukter 57 procent 1938/39 och 56 procent 1947/48.

Beträffande jordbrukets *kostnader* må först nämnas, att de i tabellen under rubrikerna »arbetskostnader» och »kapitalkostnader» intagna värdesummorna utom såvitt angår räntekostnaderna ha framräknats med tillämpning av utav de sakkunniga föreslagna beräkningsmetoderna (se beträffande räntekostnaderna kapitel 5; jfr även efterskriften). Av de totala kostnaderna 1938/39 på 1 460 miljoner kronor svarade arbetskostnaderna för 833 miljoner kronor eller 57 procent. Kapitalkostnaderna svarade för 26, kostnaderna för förnödenheter för 14 och fraktkostnader m. m. för 3 procent. År 1947/48 hade totalkostnaderna stigit till 2 911 miljoner kronor eller med 99 procent, medan arbetskostnaderna hade ökat till 1 864 miljoner kronor eller med 124 procent. De fyra kostnadshuvudgruppernas andel av totalkostnaderna utgjorde samma år respektive 64, 20, 12 och 4 procent. Arbetskostnaderna, vilka redan under basåret 1938/39 svarade för över halva kostnadssumman, ha, som framgår av de anförda uppgifterna, med åren kommit att intaga en alltmer framträdande plats bland jordbrukets kostnader. Det är under sådana omständigheter naturligt, att sättet för dessa kostnaders beräkning måste tilldraga sig speciellt intresse vid arbetet med jordbrukskalkylen.

Kapitel 2. Jordbrukskalkylens uppläggning, särskilt med hänsyn till den inom jordbruket pågående rationaliseringen. Utredningens syfte och omfattning.

Arbetskostnadsberäkningarna i jordbrukskalkylen. Utredningsuppdragets bakgrund.

I kapitel 6 av betänkandet lämna de sakkunniga en redogörelse för förutvarande beräkningsgrunder för arbetskostnaderna i jordbrukskalkylen samt för de sakkunnigas undersökningar på området. För förståelsen av det som följer i detta kapitel synes det emellertid erforderligt att här i korthet redogöra för vissa principer som tillämpas vid arbetskostnadsberäkningarna.

Beräkningarna av jordbrukets arbetskostnader innehålla två huvudmoment, nämligen fastställandet för det första av jordbrukets arbetsvolym och för det andra av de genomsnittliga timlönerna. Det senare momentet kan i detta sammanhang förbigås.

Den omständigheten att jordbrukskalkylen såsom i kapitel 1 omtalats i princip omfattar endast inkomsterna av respektive kostnaderna för den egentliga jordbruksdriften har varit av stor betydelse även för uppläggningen av de i densamma ingående arbetskostnadsberäkningarna. På grund härav är det nämligen icke möjligt att direkt beräkna jordbrukets arbetskostnader med ledning av befolkningsstatistikens uppgifter om antalet yrkesutövare inom jordbruket. En stor del av den jordbrukande befolkningen utför nämligen i större eller mindre utsträckning arbete vid sidan av den egentliga jordbruksdriften, t. ex. skogsarbete och körslor. Detta innebär, att man skulle komma upp till en alltför hög lönesumma, om alla yrkesutövare inom jordbruket tillgodoräknades full lön från enbart denna näring. Befolkningsstatistikens yrkesuppgifter ge icke någon vägledning för en uppdelning av jordbrukets arbetskraft på den egentliga lantbrukshållningen och andra sysselsättningar. Det har därför varit nödvändigt att på annan väg än genom befolkningsstatistiken söka få ett mått på arbetsförbrukningen och därmed på arbetskostnaderna inom den egentliga jordbruksdriften. Den huvudkälla, som kommit till användning vid beräkningarna av arbetskraftsvolymens absoluta storlek inom jordbruket, har varit den jordbruksekonomiska undersökningen (Räkenskapsresultat från svenska jord-

bruk). På grundval av uppgifter om arbetsförbrukningen per hektar åkerjord framkomna vid denna undersökning har det varit möjligt att med tillämpning av ett uppräkningsförfarande beräkna den totala arbetsvolymen inom jordbruket. Härvid har arbetsinsatsen av jordbrukarna själva och inom lantbruket medhjälpande familjemedlemmar beaktats på samma sätt som arbete utfört av lejda arbetare.

Av särskilt intresse med hänsyn till de sakkunnigas utredningsuppdrag är frågan, huruvida och på vad sätt man vid kalkylberäkningarna borde taga hänsyn till den sedan lång tid pågående utflyttningen av arbetskraft från jordbruket till andra näringar. Redan år 1941 togs denna fråga upp till prövning. På grundval av vissa då företagna undersökningar kalkylerades med en nedgång av arbetskraftsvolymen med 1 procent per år räknat från år 1938/39. Denna beräkningsmetod motiverades med att de föregående årens mekanisering inom jordbruket medfört en viss nedgång i det totala arbetarantalet. I samband med den granskning av kalkylen, som verkställdes av 1942 års jordbrukskommitté genom dess 1:a delegation, företogs också vissa undersökningar rörande förändringarna i arbetskraftsåtgången inom jordbruket. Då de första resultaten av dessa undersökningar syntes ge vid handen, att minskningen i arbetarantalet under de första krigsåren snarast varit större än vad LK-delegationen räknat med, upptogs i anslutning till denna granskning två alternativ för den årliga minskningen i arbetskraftsvolymen, nämligen dels 1 procent, dels 1.5 procent. Då fortsatta undersökningar sedermera syntes visa, att skäl icke förelåg för ett antagande av en större årlig minskning av arbetskraftsåtgången än 1 procent, medtogs emellertid i fortsättningen endast detta sistnämnda alternativ i beräkningarna. I detta sammanhang kan också erinras om att LK-delegationen år 1945 lät verkställa vissa särskilda utredningar för att belysa nu ifrågakvarande spörsmål. De därvid erhållna resultaten syntes ge vid handen, att den av delegationen beräknade minskningen av arbetsvolymen med 1 procent årligen på ett i stort sett riktigt sätt återgav den faktiska utvecklingen av jordbrukets arbetsvolym.

De undersökningar, som nu berörts, togo samtliga sikte på att klarlägga frågan, huruvida minskningen av jordbrukets arbetskraftsvolym i kalkylen på ett riktigt sätt avspeglade den faktiska utvecklingen. Sedermera försköts emellertid frågeställningen till att närmast gälla spörsmålet, huruvida en minskning av arbetskraftsvolymen inom jordbruket, även om densamma kunde statistiskt fastställas, i och för sig borde vara tillräckligt skäl för att i jordbrukskalkylen göra ett däremot svarande avdrag å arbetskostnadsposten. Frågan fördes fram av Riksförbundet landsbygdens folk vid behandlingen av jordbrukskalkylen för året 1945/46. Förbundet yrkade i en framställning¹ bl. a., att avdraget i arbetskostnadsposten icke vidare borde göras. Vid en extra omräkning av jordbrukskalkylen för 1945/46,

¹ Kungl. Maj:ts prop. 303/1945, sid. 47 och 61.

som företogs i januari 1946, blev frågan ånyo föremål för diskussion. Av ett uttalande, som då vid sammanträde med livsmedelskommissionens råd gjordes av herr Liedberg m. fl. jordbrukarrepresentanter, framgick, att man på jordbrukarhåll tänkte sig att den minskning av löneklyftan mellan jordbruket och övriga näringsgrenar, som ingick som ett led i målsättningen för jordbrukspolitik, skulle möjliggöras bl. a. genom att man i jordbrukskalkylen icke gjorde något avdrag motsvarande arbetskraftsvolymens minskning. Vid behandlingen inom 1942 års jordbrukskommitté av den för produktionsåret 1946/47 uppgjorda inkomst- och kostnadskalkylen uttalade vidare ordföranden i RLF herr Ekström med instämmande av riksdagsmannen Emil Gustafson, att man från jordbrukets sida i fortsättningen icke borde godtaga metoden att räkna med 1 procents årlig minskning av jordbrukets arbetskraftsvolym. Vid samma tillfälle uttalade riksdagsmannen Wald. Svensson, att den rationaliseringsvinst, som kunde uppstå genom minskad arbetskraftsvolym i lantushållningen, borde av jordbruket få utnyttjas för lönehöjningar, till dess den av riksdagen förordade höjningen av arbetsinkomsten inom jordbruket hunnit genomföras.¹ Vid den förut omnämnda överenskommelsen om vissa riktlinjer för prissättningen på jordbruksprodukter, som därefter träffades den 13 mars 1946, uttalades, att »frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader jämte de spörsmål, som äga samband därmed», skulle göras till föremål för en förutskattningslös utredning genom särskilda av Kungl. Maj:t tillkallade sakkunniga. Den här föreliggande utredningen grundar sig sålunda närmast på detta uttalande. Kungl. Maj:ts bemyndigande att företaga en utredning i frågan är daterat den 24 maj 1946.

Några principiella synpunkter på jordbrukskalkylens uppläggning.

Sedan bakgrunden till det givna utredningsuppdraget sålunda i korthet skisserats, framlägga de sakkunniga i det följande några principiella synpunkter på jordbrukskalkylens uppläggning. Avsikten härmed är att ge ytterligare underlag för bedömningen av innebörden och räckvidden av utredningsuppdraget.

Det har i början av kapitel 1 framhållits, att jordbrukskalkylen ursprungligen bygger på ett i april 1940 upprättat index över jordbrukets inkomster och kostnader med fast volymbas. Vägningstal utgjorde de kvantiteter av olika produkter och produktionsmedel, som jordbruket försålt respektive förbrukat i genomsnitt under treårsperioden 1935—1937. Indexet redovisade förskjutningar i jordbrukets inkomster och kostnader, endast i den mån dessa förorsakades av ändrade priser, löner och räntesatser. Det dåliga skördeutfallet det första krigsåret 1940 nödvändiggjorde emellertid, såsom likaledes omnämnts i kapitel 1, att man även beaktade de volymmässiga

¹ Kungl. Maj:ts prop. 267/1946, sid. 43.

förändringarna i jordbruksproduktionen. Motsvarande blev även fallet med produktionsförnödenheter, då den av kriget förorsakade avspärrningen från utlandet minskade tillgången på dylika såsom gödselmedel, kraftfoder, traktorer och drivmedel för dessa senare m. m. samtidigt som ersättningsmedel trädde i dessas ställe. Den fortlöpande nedgången av jordbruksbefolkningens numerär och den av främst mekaniseringen möjliggjorda arbetskraftsbesparingen föranledde år 1941 att man även räknade med en minskning av arbetskraftsförbrukningen.

Med dessa omläggningar hade beräkningarnas karaktär blivit en helt annan än den ursprungliga. Förhållandet kan uttryckas så, att det på fasta kvantiteter byggda systemet hade ersatts med ett rörligt system, vid vilket togs hänsyn till volymmässiga förändringar. Beaktandet av produktionsminskningen under de första krigsåren (liksom år 1947) var ofrånkomlig. Å andra sidan har, när produktionen sedermera åter ökats, kalkylen avspeglat jämväl detta. Även den växlande förbrukningen av produktionsförnödenheter har beaktats. Med den uppläggning jordbrukskalkylen erhållit har det problemkomplex, som sammanhänger med ett riktigt angivande av volymförändringarna för produkter och produktionsmedel, kommit att framstå som mycket betydelsefullt.

De volymförändringar, som förekomma på jordbrukets inkomst- respektive kostnadssida, bestå icke endast i att produktionen av olika alster visa årliga fluktuationer på grund av väderleksförhållanden eller andra yttre betingelser eller i att användningen av produktionsmedel på grund av yttre förhållanden eller av andra orsaker växlar från år till år. Samtidigt med dessa av yttre omständigheter beroende variationer förekomma nämligen ständigt försiggående förskjutningar i proportionerna mellan produktionen av olika slag av jordbruksalster respektive användningen av olika produktionsmedel för jordbrukets behov. Dessa senare förändringar innebära en fortlöpande anpassning med hänsyn till den relativa lönsamheten. Förskjutningarna innebära framförallt *dels* en utvidgning av produktionsgrenar, som löna sig väl, ofta på andra grenars bekostnad, *dels* en ersättning i den mån så kan ske av ett produktionsmedel med ett annat, nämligen om det senare ger samma nytta för en lägre kostnad. Förändringar av detta slag, på vilket det senaste årtiondet ger ovanligt rika exempel, ha ett nära inbördes sammanhang. Över huvud kan icke företagas någon förändring i produktionens storlek eller i användningen av de produktionsmedel, som omfattas av jordbrukskalkylen, utan att detta utövar inverkan på någon annan eller några andra av de faktorer, som ingå i densamma. Det ligger därför i denna kalkyls natur, att man, om volymförändringarna beaktas på det ena området, även måste göra det på andra områden. Kalkylen kommer eljest att giva en felaktig bild av utvecklingen och av förhållandet mellan inkomster och kostnader. Särskilt viktigt är det att uppmärksamma förskjutningar mellan olika slag av kostnader, enär dessa förskjutningar

äro ett utslag av de långsiktiga rationaliseringsåtgärderna. Då vid i stort sett oförändrad produktionsvolym användningen av ett produktionsmedel i regel icke kan begränsas till sin volym utan att användningen av ett annat utvidgas, är det uppenbarligen felaktigt att beakta den förra förändringen utan att också samtidigt beakta den senare.

Det behöver knappast framhållas, att mätandet och återgivandet av berörda volymförskjutningar på ett riktigt sätt i kalkylen utgör en svår och vanskelig uppgift. I fråga om inkomsterna ter sig problemet någorlunda enkelt, då man till stöd för beräkningarna har med jämna intervaller återkommande arealinventeringar och kreatursräkningar samt vidare årlig skördestatistik och fortlöpande omsättningsstatistik. Avgörande för säkerheten i inkomstberäkningarna är den nämnda statistikens tillförlitlighet samt, vid uppgörandet av prognoser, möjligheterna att förutsäga produktionsutvecklingen. På kostnadssidan föreligga, såsom redan berörts i kapitel 1, i viss mån större svårigheter, delvis på grund av att det statistiska underlaget är mera bristfälligt men lika mycket av andra skäl. Här tillstöta nämligen problemen om beräkningen och fördelningen på olika år av kostnader för produktionsmedel av mera varaktig karaktär såsom byggnader och andra anläggningar samt maskiner, ävensom angående värderingen av lantbrukskapitalet och beräkandet av ränta å detta. Även om beräkningarna av jordbrukets inkomster på många punkter äro både invecklade och omfattande gäller i stort sett att de icke erbjuda samma vanskligheter på det principiella planet som beräkningarna av de viktigare kostnadsposterna.

Man har i jordbrukskalkylen, såsom förut nämnts, beaktat förändringarna av framkomna produktmängder och av *förnödenhetsanvändningen*. Likaså har man sökt taga en riktig hänsyn till förändringarna i arbetskraftsvolymen, även om detta skett på ett schematiskt sätt. Förändringarna i maskinanvändningen skulle i princip beaktas, men — på grund av bristfällig statistik — har volymen hållits oförändrad, vilket man dock sökt i görlig mån kompensera på annat sätt. Byggnadsvolymen och grundförbättringsvolymen ha hållits oförändrade, något som ansetts motsvara verkliga förhållandet i förra fallet men däremot icke vad grundförbättringarna angår. Kapitalvolymen, å vilken ränta beräknas, har likaså i huvudsak hållits oförändrad (jfr dock det följande).

Allt vad nyss sagts hänför sig närmast till läget vid den tidpunkt, då de sakkunniga påbörjade sitt arbete. Såsom har framgått av det anförda funnos vid nämnda tidpunkt vissa luckor i fråga om *volymredovisningen* på jordbrukskalkylens kostnadssida. Att volymförändringarna icke fullständigt beaktades motiverades — åtminstone i en del fall — med att någon större förskjutning uti dessa fall icke ansågs äga rum under krigsåren, varför man vid beräkningen av kostnaderna för ifrågavarande kapitalföremål ansåg sig kunna räkna med förkrigsvolymen. Det är dock uppenbart, att detta sakligt sett redan från början utgjort en brist i beräkningarna,

eftersom förändringarna beaktats i andra fall. Sedan kriget upphört och de återhållande moment i fråga om investeringsverksamheten, som detta medfört, så småningom minskats, ha de antydda bristerna blivit alltmera iögonfallande. Med varje år som förflutit sedan jordbrukskalkylens basår har det syntts allt angelägnare att avhjälpa de ifrågavarande bristerna i kalkylen.

Även i annat avseende ha förändringarna till större delen icke beaktats, nämligen beträffande kapitalföremålets värde, något som sammanhänger med de principer, som skolat tillämpas enligt reglerna för priskontrollen. Detta gäller dels beträffande avskrivningen av varaktiga kapitalföremål (grundförbättringar, ekonomibyggnader samt maskiner och redskap) dels beräkningen av räntekostnaderna. I dessa fall har man, undantagandes vid avskrivning av maskiner, utgått från förkrigstidens värden. Fr. o. m. år 1945 tillfördes räntekostnadsposten visserligen ett belopp av 10 miljoner kronor, men detta tillägg motiverades med sedan basåret företagna investeringsökningar. I nu berörda avseende får beaktas att, även i de fall kapitalföremålets volym icke ändrats, kapitalets värde ändock ändrats på grund av att äldre kapitalföremål delvis måst ersättas med nya, vilka fått anskaffas till ett förhöjt pris. Detta har föranlett en ökning av avskrivnings- och räntekostnaderna för jordbruket.

Nu berörda förhållanden, som inneburit en skevhet i beräkningarna, ha vid olika tillfällen påtalats. Man har härvid kunnat hänvisa till att det i kalkylen räknats med en viss minskning i arbetskraftsvolymen, medan ökningen beträffande vissa andra produktionsmedel, som möjliggjorde arbetskraftsbesparingen, icke eller endast delvis beaktades. Förfaringssättet att i beräkningarna beakta den fortlöpande minskningen av arbetskraftsvolymen har emellertid — alldeles bortsett från meningsskiljaktigheter beträffande denna nedgångs verkliga storlek — även angripits från andra utgångspunkter. Vad som här åsyftas har berörts i det inledande avsnittet av detta kapitel och skall bli föremål för ytterligare behandling i närmast efterföljande avsnitt av kapitlet (»Rationaliseringen inom jordbruket och sambandet mellan arbets- och kapitalkostnader»).

Som avslutning till förevarande kapitelavsnitt skola beröras ytterligare några omständigheter, som ha avseende på den volymmässiga redovisningen i jordbrukskalkylen. Såsom i kapitel 1 framhållits har det icke varit möjligt att vid kalkylberäkningarna medtaga samtliga de inkomst- och kostnadsposter, som komma på jordbruksdriften. Kostnadsredovisningen är något fullständigare än inkomstredovisningen, vilket i och för sig dock icke har någon större betydelse, blott man, såsom också sker, använder jordbrukskalkylen såsom mätare allenast av den relativa utvecklingen av jordbrukets inkomster respektive kostnader. En viktig förutsättning för att kalkylen skall ge ett rättvisande resultat är tydligen att någon nämnvärd förskjutning mellan i densamma ingående respektive icke ingående poster

icke äger rum. Om exempelvis en i kalkylen icke ingående inkomstpost ökar i betydelse genom en förändring i jordbruksproduktionens inriktning, kommer detta att medföra en förskjutning i förhållandet mellan kalkylens inkomstsida och dess kostnadssida. En dylik utveckling innebär nämligen, att en ökad del av de på kalkylens kostnadssida redovisade produktionsmedlen användes för att framställa produkter, som icke medräknats på inkomstsidan. Betydelsefullast torde den missvisning i kalkylen ha varit, som berott på att inkomsterna av den fältmässiga odlingen av köksväxter icke beaktats. Denna odling erhöll under krigsåren en icke oväsentligt ökad omfattning. Detta har ur nu ifrågavarande synpunkt inneburit, bland annat, att en ökad andel av jordbrukets arbetskraft samt av olika produktionsmedel såsom konstgödsel, maskiner, drivmedel etc., kommit att tagas i anspråk för denna produktion. Det har emellertid av praktiska skäl icke varit möjligt att från dessa poster på kalkylens kostnadssida fränkskilja de delar, som belöpte sig på köksväxtodlingen. En i förhållande till basåret ökad andel av dessa på kostnadssidan redovisade produktionsmedel har sålunda kommit att användas för en produktion, som icke redovisats på inkomstsidan.

Liknande problem, ehuru av allt att döma av mindre storleksordning, föreligga även på andra punkter i kalkylen. Som i kapitel 1 nämnts ha inkomsterna av skogsbruk och körslor icke inräknats i kalkylen. I princip ingå i densamma icke heller kostnaderna för skogsbruket liksom icke heller större delen av kostnaderna för körslor utanför det egentliga jordbruket. Det föreligger emellertid stora svårigheter att på kostnadssidan göra en klar gränsdragning mellan den egentliga jordbruksdriften och dessa binnärningar. Detta gäller bland annat om kostnaderna för maskiner och redskap. De sakkunniga ha emellertid strävat efter att så långt det tillgängliga materialet medgivit genomföra en dylik gränsdragning vid beräkningen av nyssnämnda inkomstpost.

Rationaliseringen inom jordbruket och sambandet mellan arbets- och kapitalkostnader.

Ordet rationalisering kan ges växlande innebörd utan att man direkt kommer i konflikt med förekommande språkbruk. Så använde exempelvis 1942 års jordbrukskommitté ordet rationalisering i en mycket vid bemärkelse, när den vid uppgörandet av sitt program för den s. a. s. tekniska sidan av den svenska jordbrukspolitiken uppställde termerna yttre rationalisering, inre rationalisering samt driftsrationalisering. Begreppet ges emellertid ofta en snävare innebörd och användes ej sällan liktydigt med ordet mekanisering, d. v. s. åtgärder av direkt arbetsbesparande natur.

De sakkunniga ha icke ansett det erforderligt att närmare precisera vad

som skall innefattas i begreppet rationalisering. Med hänsyn till vad som förevarit i samband med behandlingen av jordbrukskalkylen våren 1945 och våren efterföljande år och för vilket redogjorts i det inledande avsnittet till detta kapitel, ha de sakkunniga emellertid funnit det nödvändigt att närmare klargöra vad som skall förstås med begreppet rationaliseringsvinst. Av praktiska skäl begränsas diskussionen närmast till att avse den rationalisering, som ernås genom ökad maskinanvändning och möjliggör friställande av arbetskraft (»mekaniseringen»).

Syftet med en ökad användning av arbetsbesparande maskiner inom jordbruket såväl som inom andra näringsgrenar torde normalt vara att få till stånd en minskning av produktionskostnaderna per produktenhet. Vid ett bedömande av lönsamheten av viss åtgärd har man, vid oförändrad produktmängd, att mot varandra väga å ena sidan den genom minskningen av arbetarantalet uppkomna besparingen och å andra sidan de nya eller ökade kostnader, som den företagna mekaniseringen för med sig. Mekaniseringen lönar sig tydligen endast under förutsättning att de genom densamma vunna kostnadsbesparingarna överstiga kostnadsökningarna. Vinsten motsvarar sålunda skillnaden mellan arbetskostnadsbesparingen å ena sidan och ökningen av maskin- och kapitalkostnaderna å andra sidan.

Sammanhangen torde kunna belysas genom följande schematiska räkneexempel.

I. Utgångsläge.

<i>Kostnader:</i>	<i>Inkomster:</i>
10 arbetare à 3 000 kr. 30 000 kr	Försålda produkter m. m. 75 000 kr
Maskin- o. kapitalkostnader 20 000 »	
Förnödenheter m. m. 25 000 »	
Summa 75 000 kr	Summa 75 000 kr

II. Efter viss mekanisering.

(Oförändrad avkastning samt oförändrade priser och löner.)

<i>Kostnader:</i>	<i>Inkomster:</i>
9 arbetare à 3 000 kr. 27 000 kr	Försålda produkter m. m. 75 000 kr
Maskin- och kapitalkostnader 22 000 »	
Förnödenheter m. m. 25 000 »	
Summa 74 000 kr	Summa 75 000 kr

Exemplet är, som redan framhållits, ytterst schematiskt, och de anförda siffrorna göra ej anspråk på att riktigt avspegla de faktiska proportionerna mellan olika kostnadselement. Detta är emellertid i detta sammanhang utan betydelse. Vad här skulle visas är blott, att rationaliseringsvinsten endast kan uppfattas såsom differensen mellan å ena sidan arbetskostnadsbesparingen och å andra sidan ökningen av maskin- och kapitalkostnaderna.

Vad nu sagts gäller tydligen alla former av rationalisering. Kostnaderna

för en viss åtgärd få vägas mot den sänkning av andra kostnader eller den ökning av inkomsterna, som åtgärden i fråga medför. »Rationaliseringsvinsten» i samband med en ökad konstgödselanvändning består sålunda av det belopp, varmed värdet av den uppnådda skördeökningen överstiger kostnadsökningen för konstgödseln (inklusive kostnaderna för dess utspridning) samt för tillvaratagandet av skörden.

De ekonomiska verkningarna av en rationaliseringsåtgärd, vare sig den som i det anförda exemplet har avseende på jordbruket eller om den för-siggår inom en annan näringsgren, komma givetvis att ställa sig olika, beroende på förhandenvarande betingelser. Helt allmänt gäller, att rationaliseringsvinsten kan komma att tillföras antingen konsumenterna i form av lägre priser eller den producerande näringsgrenen i form av ökat »netto». (Frågan om rationaliseringsvinsternas, »nettots», fördelning mellan företagare och arbetare torde här icke behöva behandlas.) Hur fördelningen i det enskilda fallet kommer att gestalta sig, beror vid fullt fri prisbildning bl. a. på konkurrensförhållandena. Vid fri konkurrens kommer tydligen rationaliseringsvinsten under förutsättning av oförändrat löneläge i övrigt att till väsentlig del tillfalla konsumenterna i form av lägre varupriser än som eljest varit möjliga, medan däremot vid en mer eller mindre monopolistisk prisbildning den producerande näringsgrenen har större möjligheter att tillgodogöra sig rationaliseringsvinsten.

Såsom tidigare i detta kapitel framhållits har det i vissa sammanhang gjorts gällande, att minskningen i arbetarantalet inom jordbruket icke vidare borde tagas i betraktande vid upprättandet av kostnadskalkylen. Skulle denna uppfattning godkännas, komme det förut anförda räkneexemplet att gestalta sig på följande sätt (utgångsläget är detsamma som förut, varför de nedan anförda siffrorna endast avse förhållandena efter mekaniseringen).

<i>Kostnader:</i>	<i>Inkomster:</i>
9 arbetare à 3 000 kr..... 27 000 kr	Försålda produkter m. m. 75 000 kr
Maskin- och kapitalkostnader.... 22 000 »	
Förnödenheter m. m. 25 000 »	
Summa 74 000 kr	Summa 75 000 kr
I kalkylen kvarstående bortratio-	
naliserad arbetskraft..... 3 000 kr	
Kalkylmässig kostnad 77 000 kr	

I kalkylen skulle sålunda uppkomma ett underskott av 2 000 kronor, trots att de faktiska kostnaderna sjunkit med 1 000 kronor och inkomsterna äro oförändrade. I stället för en verklig förbättring av det ekonomiska resultatet med 1 000 kronor skulle redovisas en skenbar försämring med 2 000 kronor. Denna skulle få utjämnas genom en höjning av priserna. Vid påföljande kalkyl skulle, under förutsättning av oförändrat skördeutfall och ytterligare fortgående rationalisering, samma situation uppkomma.

De sakkunniga ha för sin del icke kunnat finna en dylik kalkylmetod tillfredsställande. Till stöd för denna uppfattning kunna bl. a. följande skäl anföras.

Därest den arbetskraft, som ersatts genom ökad användning av maskiner, fortfarande skall medräknas i kalkylen, uppkommer frågan, vilken tidpunkt man skall utgå ifrån. Jordbrukets rationalisering har karaktären av en i stort sett kontinuerligt fortskridande process, även om takten i utvecklingen varit olika snabb under olika perioder, och en genom rationaliseringen möjliggjord minskning av jordbruksbefolkningen har ägt rum sedan lång tid tillbaka. Varje val av en viss tidpunkt, efter vilken arbetskraftsvolymen skall hållas oförändrad i jordbrukskalkylen, blir under sådana förhållanden godtyckligt.

Vid en dylik kalkylmetod skulle vidare konsekvensen påfordra att motsvarande tillvägagångssätt tillämpades på andra punkter i kalkylen. Mekaniseringen och den i samband därmed minskade arbetskraftsanvändningen utgör nämligen såsom redan framhållits endast *en* sida av den inom jordbruket fortgående rationaliseringsprocessen. Det lär knappast föreligga starkare skäl att beträffande denna form av rationalisering underlåta att i kalkylen beakta dess verkningar än att tillämpa samma metod beträffande andra former av rationalisering.

De sakkunniga ha med detta i första hand tagit avstånd från tanken, att jordbruket via kalkylen skulle tillföras vad man kan kalla *bruttovinsten* av rationaliseringsåtgärder, något som skulle bliva fallet, om man i kalkylen väl medtog kostnaderna för men ej resultatet av vidtagna åtgärder. Något annorlunda ställer sig saken, om man ifrågasätter att *nettovinsten* (d. v. s. effekten minus kostnaderna) av rationaliseringsåtgärden skulle kvarstå i kalkylen och direkt komma jordbruket till godo. I princip skulle detta kunna godtagas. I praktiken torde det emellertid icke vara möjligt att i beräkningar av detta slag fastställa storleken av nämnda nettovinst. För att tillgodose det ifrågavarande önskemålet bleve man därför hänvisad till ett beräkningsförfarande, där man underlåte att medtaga såväl kostnads- som inkomstförändringar, vilka vore beroende av vidtagna rationaliseringsåtgärder. Detta skulle innebära en kalkyl med fasta kvantiteter. De rationaliseringsvinster, som uppkommit, skulle därvid komma att ligga dolda i kalkylens resultat, och det finge ankomma på arbetsmarknadens parter att söka bedöma dess storlek och de löneförhöjningar, den kunde möjliggöra. (Detta överensstämmer också med vissa uttalanden av 1942 års jordbrukskommitté.) Det kan ifrågasättas om ett dylikt förfarande skulle vara till fördel för jordbruket. I varje fall skulle kalkylen i sådant fall icke ge en riktig bild av den faktiska utvecklingen, något som enligt de sakkunnigas uppfattning utgör dess egentliga uppgift. De sakkunniga begränsa sig därför till att granska jordbrukskalkylen sådan den hittills varit konstruerad med rörliga kvantiteter på såväl inkomst- som kostnadssidan.

Utredningens syfte och omfattning.

De sakkunnigas uppgift har enligt utredningsuppdraget varit att »verkställa utredning rörande frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader jämte de spörsmål, som äga samband därmed». Några särskilda direktiv för utredningsarbetet utöver vad som angivits med de citerade orden ha icke meddelats. Sedda mot bakgrunden av den förut omnämnda överenskommelsen av den 13 mars 1946 mellan regeringen och representanter för jordbrukets organisationer angående prissättningen på jordbrukets produkter ha syftet med och räckvidden av utredningsuppdraget ändock varit i huvudsak givna. Eftersom prissättningen på jordbrukets produkter grundas på jordbrukskalkylen, ha de sakkunniga ansett utredningsarbetet böra begränsas till i denna kalkyl använda beräkningsmetoder.

Denna begränsning är viktig. Den utesluter en tolkning, som, om man icke känner till utredningsuppdragets bakgrund, ligger nära till hands, nämligen att avsikten med utredningen skulle vara att belysa det funktionella sambandet mellan rationaliseringsåtgärder på jordbrukets område och arbetsförbrukningen inom näringen. (Jfr uttrycket »rationaliseringens *inverkan* på jordbrukets arbetskostnader».) Denna sida av rationaliseringsprocessen, alltså *orsakssammanhang*en, ha de sakkunniga ansett falla utanför utredningsuppdraget. Jordbrukskalkylen ger ej och behöver ej heller redovisa dessa orsakssammanhang. Däremot är det av stor betydelse för att jordbrukskalkylen skall kunna tjäna som underlag för viktiga prisöverväganden att densamma ger ett riktigt uttryck för *resultaten* av rationaliseringsprocessen. För att dessa resultat skola fångas in i jordbrukskalkylen är det uppenbarligen av yttersta vikt att varje inkomst- och kostnadspost beräknas med hänsynstagande till skeende förändringar såväl i fråga om priser som kvantiteter. I detta sammanhang är den *volymmässiga* utvecklingen främst av intresse.

Vad beträffar jordbrukets *inkomster* beräknades dessa redan vid tidpunkten för utredningsarbetets början under nöjaktigt hänsynstagande till volymförändringar i produktionen. Någon principiell anledning att förfara på annat sätt har icke funnits och förefintligt statistiskt material har också medgivit en som de sakkunniga anse i stort sett tillfredsställande ordning för inkomsternas beräkning (detaljer i beräkningarna kunna givetvis diskuteras). Med hänsyn till vad förut framhållits i detta kapitel om vikten av största möjliga fullständighet i beräkningarna ha de sakkunniga ansett det kunna väl förenas med syftet för utredningen att företaga en undersökning rörande den fältmässiga odlingen av köksväxter. Beräkningar av inkomsterna av denna odling ha på de sakkunnigas förslag införts i kalkylen. Härigenom har en bättre anpassning mellan inkomst- och kostnadsberäkningarna åstadkommit.

Utredningsuppdraget avser emellertid framförallt jordbrukets *kostna-*

der i kalkylen. När utredningsarbetet påbörjades voro kapitalkostnaderna som förut nämnts på vissa punkter bristfälligt redovisade i kalkylen. I fråga om kostnader för förnödenheter gällde däremot i huvudsak detsamma som nyss sagts beträffande inkomsterna, nämligen att de beräknades enligt i stort sett nöjaktiga grunder. Volymförskjutningar i kapitalkostnaderna beaktades däremot ej, även där detta principiellt bort ske med hänsyn till »rationaliseringsavdraget» i arbetskostnadsposten. De sakkunniga ha av skäl, som närmare utvecklats förut i detta kapitel, funnit det vara angeläget att söka finna metoder för att fastställa de kvantitativa förskjutningarna i jordbrukets användning av varaktiga produktionsmedel (kapitalföremål) och ha därför företagit undersökningar rörande jordbrukets kapitalkostnader (kostnaderna för grundförbättringar, ekonomibyggnader, elektricitet, maskiner och redskap samt räntekostnaderna). De sakkunniga ha framlagt förslag rörande beräkningarnas fortsatta utförande allteftersom deras undersökningar förelegat i sådant skick, att de ansetts kunna användas vid det löpande arbetet med jordbrukskalkylen. Av de sakkunniga föreslagna beräkningsmetoder ha successivt fr. o. m. våren 1947 vunnit tillämpning i kalkylen.

Vid dessa undersökningar av jordbrukets kapitalkostnader ha de sakkunniga sökt att beakta jämväl de kostnadsförändringar, som förorsakats av det senaste årtiondets prisutveckling. Vad angår jordbruksprodukter samt förnödenheter för jordbrukets behov har det ej inneburit något problem av principiell art att beakta prisfluktuationerna och dessa ha också redan tidigare följts. Beträffande kapitalkostnaderna är saken mera komplicerad, vilket sammanhänger med att man här har att taga hänsyn till vissa vid den statliga priskontrollen tillämpade regler. Beträffande detta spörsmål hänvisas till kapitel 3 av föreliggande betänkande.

Med hänsyn till bakgrunden till utredningsuppdraget samt direktiven för detsamma får frågan om arbetskostnadernas beräkning och beaktande i jordbrukskalkylen betraktas som de sakkunnigas viktigaste arbetsuppgift. Det är i förevarande sammanhang icke behövt att närmare ingå på de undersökningar som utförts rörande jordbrukets arbetskostnader. För dessa redogöres på andra ställen i betänkandet. I stället torde i anslutning till den diskussion, som förts i närmast föregående avsnitt av kapitlet, den frågan beröras, huruvida det kan anses riktigt att som ifrågasatts underlåta att vid kalkylberäkningarna göra avdrag för den till följd av rationaliseringen uppkomna minskningen av arbetskraftsvolymen. Under hänvisning till och med stöd av den diskussion som i det föregående förts angående begreppet rationaliseringsvinst vilja de sakkunniga uttala, att de anse det riktigtast att vid de fortsatta arbetskostnadsberäkningarna liksom hittills taga hänsyn till den fortgående minskningen av jordbrukets arbetsvolymer och den därmed följande kostnadsbesparingen för näringen. De sakkunniga vilja i detta sammanhang framhålla, att den utjämning av löne-

klyftan mellan jordbruket och andra näringar, vilken satts som mål för den svenska jordbrukspolitik på längre sikt, icke bör ske genom att kalkylens arbetskostnadspost tillføres en faktor främmande för jordbrukskalkylens syfte och konstruktion. De sakkunniga anse det ligga utanför utredningsuppdragets ram att ingå på frågan, på vad sätt löneklyftan mellan jordbruket och andra näringsgrenar skall utjämnas. De sakkunniga äro av den uppfattningen, att kalkylen i fortsättningen liksom hittills bör ha karaktären av en företagen utredning rörande faktiskt skedd samt väntad utveckling av jordbrukets inkomster och kostnader. Denna jordbrukskalkylens karaktär ändras enligt de sakkunnigas förmenande icke av att densamma utgör den grundval, på vilken statsmakterna bygga besluten om prissättningen på jordbrukets produkter och förnödenheter. Tvärtom är det av stor vikt, att statsmakterna vid bedömning av prissättningsfrågorna ha tillgång till ett underlag, som riktigt visar jordbrukets lönsamhet vid förekommande användning av produktionsmedel samt vid rådande priser och löner.

Sakkunnigledamoten herr Arvid Andersson har i nu berörda fråga anmält en från sakkunnigmajoriteten avvikande mening, i det han hävdar att något rationaliseringsavdrag på arbetskostnadsposten icke bör göras. Herr Anderssons yttrande finnes intaget i slutet av betänkandet.

Kapitel 3. Frågan om lantbrukskapitalets¹ värdering vid avskrivnings- och räntekostnadsberäkningar.

Inledning. Begreppsbestämning.

Den försämring av penningvärdet, som tog sin början vid tiden för krigsutbrottet och som hittills lett till en stegring av den inhemska prisnivån med över 50 procent (levnadskostnadsindex hade år 1948 stigit med 54 procent i förhållande till år 1938; socialstyrelsens indexserie för konsumtionspriser visade en samtidig uppgång med 64 procent), föranledde redan tidigt tvekan om de värderingsnormer, som borde tillämpas i jordbrukskalkylen beträffande i lantruket investerat kapital. Spörsmålet diskuteras tidigast i samband med beräkningarna av kostnader för avskrivning av olika delar av lantbrukskapitalet men har sedermera också kommit att beröra räntekostnadsberäkningarna. Innan redogörelse lämnas för hur berörda spörsmål eller rättare sagt frågekomplex behandlats i samband med jordbrukskalkylen finna de sakkunniga det lämpligt att lämna vissa begreppsbestämningar för närmare klagörande av problemets innebörd.

Den terminologi, som inom näringslivet användes för att beteckna olika kapitalvärdebegrepp, är mångskiftande och en och samma sak kan därför ha skilda benämningar. Så långt detta varit möjligt har för det följande valts beteckningar, som rekommenderats av Sveriges standardiseringskommission² eller som använts inom Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader (SFL).³

Följande värdebegrepp skola här behandlas:

Aa. Ursprungligt anskaffningsvärde.

Ab. Återanskaffningsvärde.

Ba. Icke avskrivet anskaffningsvärde.

Bb. Nuvärde.

¹ Man kan diskutera lämpligheten av att använda ordet kapital på sätt sker i detta kapitel liksom på andra ställen i betänkandet. Sveriges standardiseringskommission (jfr efterföljande not) rekommenderar uttrycken fasta och rörliga *tillgångar* när fråga är om kapitalets investering, däremot eget och främmande *kapital* etc. om fråga är om tillgångarnas finansiering. Kapital användes i detta betänkande i båda nyss angivna betydelser i huvudsaklig anslutning till den terminologi som dominerar inom den lantbruksekonomiska litteraturen. Någon tvekan om vad som i de skilda fallen avses torde knappast föreligga. — Jfr fotnot i kapitel 5 i anslutning till den där lämnade redogörelsen för beräkningarna av driftskapitalets storlek.

² Se *Enhettliga principer för självkostnadsberäkningar*, Sthlm 1937, avd. II och III.

³ Se exempelvis *Utredning rörande kapitalvärdet samt underhålls- och avskrivningskostnaderna för jordbrukets byggnadsbestånd*, Medd. från SFL nr 14, Lund 1948, kap. 1 punkt 2.

Av de nämnda begreppen kunna de två första (Aa och Ab) sägas utgöra ett särskilt och de två andra (Ba och Bb) ett annat begreppspar. Av dessa båda begreppspar berör det förra beräkningar av kostnader för avskrivning och det senare beräkningar av räntekostnader.

Aa. Ursprungligt anskaffningsvärde (enligt standardiseringskommissionen även anskaffningsvärde enbart eller ursprungligen investerat kapital; SFL synes icke använda något speciellt uttryck för ifrågavarande begrepp) eller ackumulerat inköpsvärde (anskaffningsvärde och inköpsvärde kunna vanligen användas synonymt) beteckna de faktiska anskaffningskostnaderna för det i bruk varande kapitalbeståndet.

Ab. Återanskaffningsvärdet (reproduktionsvärdet enligt SFL) motsvarar den kostnad, som det beräknas draga ått till aktuella priser reproducera kapitalbeståndet.

Ba. Icke avskrivet anskaffningsvärde (beräknat bokföringsvärde enligt standardiseringskommissionen; SFL saknar speciell beteckning) å ett kapitalbestånd utgör det ursprungliga anskaffningsvärdet reducerat med gjorda avskrivningar. Avskrivningstidens längd förutsättes sammanfalla med kapitalets varaktighetstid.

Bb. Nuvärdet är det mest svårdefinierade och mångtydiga av de olika värdebegreppen. Det kan betecknas som ett slags återanskaffningsvärde (»pris») på begagnade kapitalföremål. SFL använder ordet nuvärde för att beteckna reproduktionsvärdet reducerat med hänsyn till kapitalbeståndets tekniska värdeminskning. Standardiseringskommissionen begagnar icke själva uttrycket men använder orden bruksvärde och driftsvärde för att beteckna ungefär samma sak. Med ett kapitalföremåls bruksvärde förstås enligt kommissionen återanskaffningsvärdet reducerat med hänsyn till föremålets ålder och beskaffenhet. Synonymt med nuvärde brukar även användas marknadsvärde eller saluvärde. Även uttrycket »verkligt värde» förekommer.

Relationerna mellan ett kapitalbestånds ursprungliga anskaffningsvärde, återanskaffningsvärde, icke avskrivna anskaffningsvärde samt nuvärde äro endels ganska enkla men ofta åtskilligt komplicerade.

Ett enkelt samband består mellan ett kapitalbestånds ursprungliga anskaffningsvärde och dess icke avskrivna anskaffningsvärde om man förutsätter, för det första, att den allmänna prisnivån är stabil samt, för det andra, att det kapitalbestånd, varom är fråga, successivt förnyas i takt med förslitna kapitalföremåls utrangering. Varje föremål antages årligen bli avskrivet med en bråkdel motsvarande inverterade värdet av dess varaktighet uttryckt i år. Det samlade kapitalbeståndet består under nu angivna förutsättningar av en rad föremål, vilkas icke avskrivna anskaffningsvärde bildar en aritmetisk serie med värdetal från (praktiskt taget) noll till fulla anskaffningsvärdet. Summan av denna serie, kapitalbeståndets icke avskrivna anskaffningsvärde, motsvarar tydligen hälften av samma bestånds

ursprungliga anskaffningsvärde. Det kan här erinras om den form för avskrivning, som innebär, att ett kapitalföremål omedelbart vid inköpet nedskrivs till hälften och sedan avföres helt först när det utranteras.

Under nyss angivna förutsättningar sammanfaller vidare ett kapitalbestånds återanskaffningsvärde med dess ursprungliga anskaffningsvärde, liksom dess nuvärde (approximativt) med dess icke avskrivna anskaffningsvärde.

Låter man förutsättningen om en stabil prisnivå falla och i stället antager, att penningvärdet sjunker eller stiger (priserna stiga respektive sjunka) inträda förskjutningar i värderelationerna. Förhållandet illustreras härinvid. Till grund för illustrationen ligger följande enkla »räkneexempel». Ett visst kapitalbestånd har under en följd av år genom kontinuerliga inköp hållits vid oförändrad volym. Det ursprungliga anskaffningsvärdet förutsättes uppgå till 1 000 k och det icke avskrivna anskaffningsvärdet alltså till 500 k. Så länge prisnivån är stabil utgöra de nämnda värdetalen även återanskaffningsvärde respektive nuvärde. Kapitalets varaktighetstid (= avskrivningstiden) förutsättes uppgå till 10 respektive 5 år (två olika fall). Inköpens (avskrivningarnas) årsvärde utgöra i så fall 100 k respektive 200 k. Det antages vidare, att en prisstegringsperiod (eller period med prisfall) inträder med en årlig uppgång (nedgång) av priserna med 5 procent i förhållande till utgångsåret. Prisuppgången (respektive dess motsats) tänkes räcka i 10 år, varefter sker en stabilisering vid en nivå, 50 procent över (under) den ursprungliga. De olika värdeserierna följa under angivna förutsättningar de utvecklingslinjer, som framgå av illustrationen.

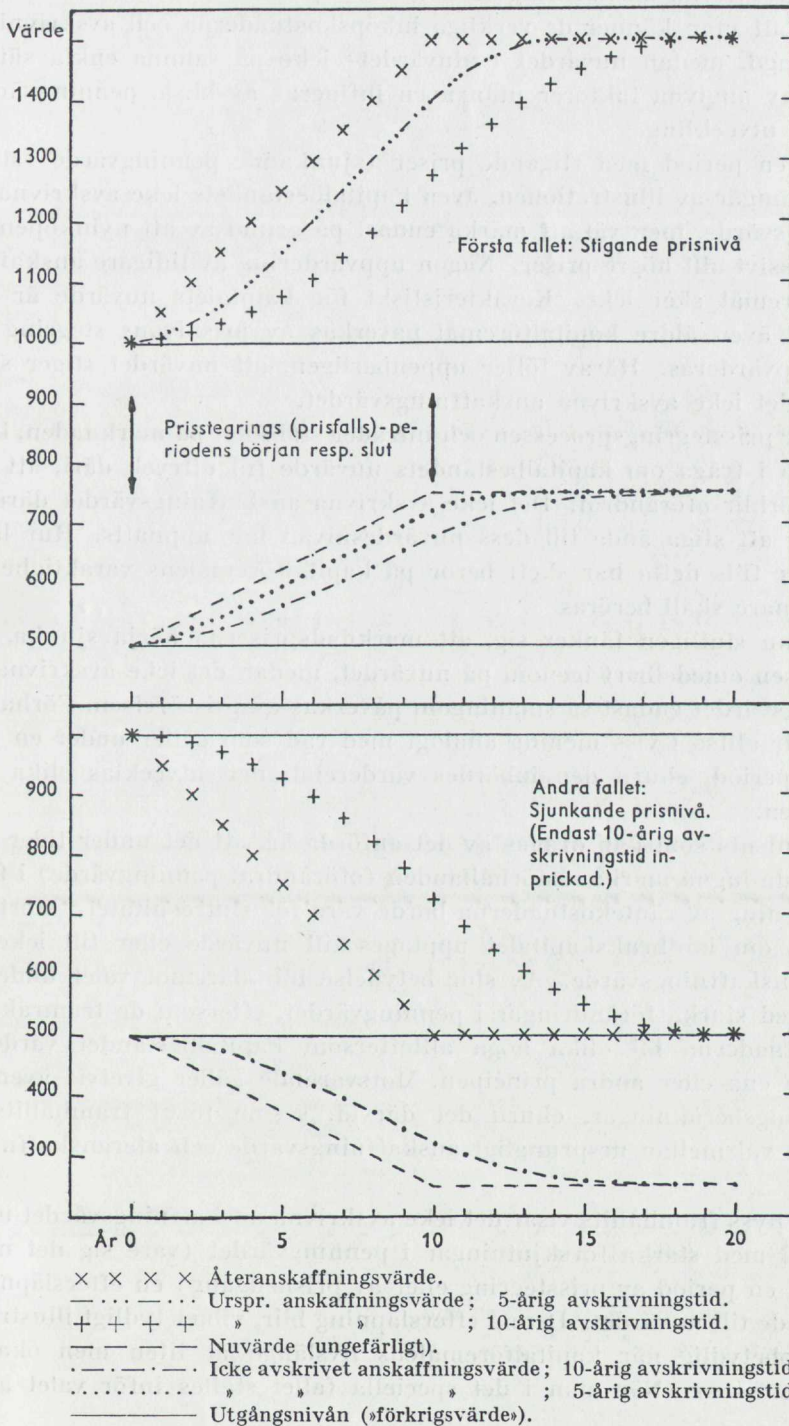
Vid utgångsläget sammanfaller i enlighet med vad förut sagts dels återanskaffningsvärdet med det ursprungliga anskaffningsvärdet, dels nuvärdet med det icke avskrivna anskaffningsvärdet. Det förra värdeparet ligger som synes dubbelt så högt som det senare.

Om nu priserna börja att stiga undergår återanskaffningsvärdet liksom nuvärdet i det valda exemplet en linjär och förhållandevis brant stegring, medan det ursprungliga anskaffningsvärdet liksom det icke avskrivna anskaffningsvärdet visar en eftersläpning.¹ Man får alltså olika höga värden på kapitalbeståndet beroende på vilken värderingsprincip man följer.

Eftersom man, såsom framgår av kurvorna, finner en i huvudsak analog utveckling för de båda värdeparen, torde det vara tillräckligt att i fortsättningen uppehålla sig vid det ena av dem. Det kan då vara lämpligt att följa nuvärdet och det icke avskrivna anskaffningsvärdet. Såsom redan inledningsvis sagts är det närmast dessa värden man har att välja emellan vid en beräkning av räntekostnaderna för ett visst kapitalbestånd.

¹ Det ligger i sakens natur, att det ifråga om nuvärdet innebär en stark förenkling av verkligheten att som här gjorts förutsätta en linjär utveckling. Det betydelsefulla i sammanhanget är, att relationen mellan nuvärdet och det icke avskrivna anskaffningsvärdet i stort sett är den som framgår av det valda exemplet.

Kapitalvärdeutvecklingen vid alternativa antaganden om kapitalets avskrivningstid
samt förändringar i prisnivån.

Den skiljaktiga utveckling, som kännetecknar nuvärdet i förhållande till det icke avskrivna anskaffningsvärdet, beror på att det senare är fixerat i och med att man känner de verkliga inköpskostnaderna och avskrivningstidens längd, medan nuvärdet (saluvärdet) icke på samma enkla sätt är bestämt av angivna faktorer utan även influeras av bl. a. penningvärdets allmänna utveckling.

Under en period med stigande priser (sjunkande penningvärde) stiger, såsom framgår av illustrationen, även kapitalbeståndets icke avskrivna anskaffningsvärde, men väl att märka endast på grund av att nyinköpen ske till successivt allt högre priser. Någon uppvärdering av tidigare anskaffade kapitalföremål sker icke. Karakteristiskt för kapitalets nuvärde är däremot, att även äldre kapitalföremål påverkas av prisnivåns stegring och alltså uppvärderas. Härav följer uppenbarligen, att nuvärdet stiger snabbare än det icke avskrivna anskaffningsvärdet.

Upphör prisstegringsprocessen och inträder stabilitet på marknaden, kommer detta i fråga om kapitalbeståndets nuvärde till uttryck däri, att det samma förblir oförändrat. Det icke avskrivna anskaffningsvärdet däremot fortsätter att stiga ända till dess nuvärdesnivån har uppnåtts. Hur länge det dröjer tills detta har skett beror på kapitalföremålets varaktighetstid såsom senare skall beröras.

Om man slutligen tänker sig, att marknadspriserna börja sjunka, slår prISRörelsen omedelbart igenom på nuvärdet, medan det icke avskrivna anskaffningsvärdet endast så småningom påverkas av prISRörelsen. Förhållandet är här alltså i viss mening analogt med vad som gäller under en prisstegringsperiod, ehuru den inbördes värderelationen utvecklas olika i de båda fallen.

Den slutsats som kan dragas av det anförda är, att det under tider med någorlunda lugna marknadsförhållanden (oförändrat penningvärde) i fråga om beräkning av räntekostnaderna borde vara för slutresultatet i stort sett likgiltigt, om lantbrukskapitalet upptages till nuvärde eller till icke avskrivet anskaffningsvärde. Av stor betydelse blir däremot valet under en period med starka förändringar i penningvärdet, eftersom de framräknade räntekostnaderna bli olika höga allteftersom kapitalbeståndet värderats efter den ena eller andra principen. Motsvarande gäller givetvis även vid avskrivningsberäkningar, ehuru det därvid, såsom förut framhållits, är fråga om val mellan ursprungligt anskaffningsvärde och återanskaffningsvärde.

Såsom nyss framhållits visar det icke avskrivna anskaffningsvärdet under en period med starka förskjutningar i penningvärdet (vare sig det nu är fråga om en period av prisstegring eller av prisnedgång) en eftersläpning i förhållande till nuvärdet. Denna eftersläpning blir, vilket tydligt illustreras, relativt obetydlig när kapitalföremålets livslängd är liten men ökar ju längre denna är. När man i det speciella fallet ställes inför valet av en

kapitalvärdeserie lämplig som underlag för beräkning av räntekostnaderna, torde detta förhållande böra tillmätas en ej oväsentlig betydelse. Den differens, som kan finnas mellan två olika serier, den ena upptagande nuvärden och den andra icke avskrivna anskaffningsvärden, utjämnas snabbarare när fråga är om kapitalföremål med kort än i fråga om föremål med lång varaktighet.

Även en annan omständighet är av betydelse med avseende på nuvärdets och det icke avskrivna anskaffningsvärdets utveckling under och närmast efter en period med förändringar i penningvärdet. I det föregående har hela tiden förutsatts, att kapitalbeståndet genom successiva nyanskaffningar upprätthållits vid oförändrad nivå. Släpper man denna förutsättning och antager, att kapitalbeståndet växer, kommer den eftersläpning, som det icke avskrivna anskaffningsvärdet visar i förhållande till nuvärdet, att bli mindre betydande än om kapitalbeståndet hålles vid oförändrad storlek. Minskas nyanskaffningen, blir förhållandet det omvända. Under en nedgångsperiod pläga inskränkningar ske i fråga om nyanskaffningar. Därvid kommer eftersläpningen att förstoras.

Man stöter i många sammanhang på uttrycket »förkrigsvärde». Med detta uttryck avses vanligen helt enkelt kapitalet värderat till förkrigspriser, oavsett huruvida man rör sig på planet för avskrivnings- eller för räntekostnadsberäkningar.¹

Lantbrukskapitalets värdering i jordbrukskalkylen.

Såsom i inledningen till detta kapitel berörts upptogs frågan om lantbrukskapitalets värdering till behandling tidigast i samband med beräkningarna av avskrivningskostnaderna för olika delar av lantbrukskapitalet, medan spörsmålet först senare aktualiserades i fråga om räntekostnadsberäkningarna. Nu närmast lämna de sakkunniga en redogörelse för den diskussion, som under årens lopp förts i ämnet. Någon enhetlig och genomtänkt terminologi har icke kommit till användning vid denna diskussion, vilket torde böra hållas i minnet vid läsningen av i det följande intagna citat och referat.

Redan i grundkalkylen (d. v. s. förut omnämnd, i april 1940 upprättad *P. M. med beräkning av index över jordbrukets inkomster och utgifter*) diskuterades värderingsfrågan ur principiell synpunkt. Detta skedde i samband med beräkningen av avskrivningskostnader för ekonomibyggnader:

¹ Det förtjänar anmärkas, att uttrycken ursprungligt anskaffningsvärde och återanskaffningsvärde (eller motsvarande uttryck) ofta användas även när det icke avskrivna anskaffningsvärdet respektive nuvärdet strängt taget åsyftas. Beträffande den rätta innebörden av ett uttryck såsom att »räntekostnaderna beräknas på återanskaffningsvärdet» behöver man dock icke hysa någon tveksamhet.

»En tämligen svårlöst fråga är — — — beräkandet av byggnadskostnadernas storlek — — —. Eftersom — — — [jordbrukets] — — — byggnader ha en begränsad livslängd, bör den årliga nybyggnadskostnaden för hela det svenska jordbruket principiellt sett vara lika med den samlade kostnaden för nybebyggelse vid alla jordbruk, delad med den genomsnittliga livslängden, eller med andra ord lika med kostnaden för det antal byggnader, som genomsnittligt räknat årligen behöver uppföras. Häremot erinras måhända, att äldre byggnader uppförts för lägre kostnader och att man fördenskull endast bör räkna med amortering av verkliga kostnader för det förefintliga byggnadsbeståndet. Oavsett att sistnämnda kostnader äro omöjliga att fastställa, så skulle en dylik princip, därest den bleve bestämmande för prissättningen å jordbrukets produkter, hämma eller rent av förhindra även mycket trängande nybebyggelse vid jordbruket, enär vederbörande jordbrukare i så fall icke kunde företaga nödig amortering å sina verkliga kostnader. Då behovet av ny- och ombyggnader vid jordbruket är mycket betydande, bör hinder av detta slag ej resas. Principen bör sålunda vara, att man räknar med reproduktionskostnaderna. Vidare kan sägas, att jordbrukarna vid en krisartad kostnadsstegring som den nuvarande komma att och även böra bygga i mindre omfattning, varför de verkliga årskostnaderna icke nu stegras i proportion med priserna. Detta torde äga sin riktighet. Emellertid får även i detta hänseende beaktas, att ingen vet, huruvida kostnaderna framdeles bli lägre, ävensom att ett uppskjutande av nybyggandet kommer att stegra byggnadsbehovet längre fram.»¹

Såvitt angår beräkningen av avskrivningskostnader för ekonomibyggnader valdes alltså att utgå från dessa byggnaders *återanskaffningsvärde*, medan det *ursprungliga anskaffningsvärdet* avfärdades såsom grundval för ifrågavarande beräkningar. Även beträffande avskrivningskostnader för maskiner och redskap samt grundförbättringar (täckdikning) tillämpades i grundkalkylen samma beräkningsgrund. I vad gäller avskrivningskostnader för ekonomibyggnader övergavs metoden redan påföljande år (1941) med följande motivering:

»Däremot har — i motsats till vad som gäller för underhållskostnaderna — den prisnivå, på vilken avskrivningen bygger, fastlästs vid det prisläge, som gällde under året före kriget. Detta har skett med hänsyn till att det byggnadsbestånd, på vilket avskrivningarna skall ske, i huvudsak tillkommit före krigsutbrottet. Omfattningen av nybyggnadsverksamheten är för närvarande betydligt minskad och torde bli tämligen begränsad till dess en återgång i kostnaderna inträtt eller en mera definitiv stabilisering ägt rum. Därest en sådan stabilisering sker vid ett högre kostnadsläge än det under åren 1938/39 rådande, måste givetvis även kostnadsberäkningen för [avskrivningarna] senare vidgå en motsvarande höjning.»²

Övergivandet av återanskaffningsvärdet såsom grundval för beräkningen av avskrivningskostnaderna för ekonomibyggnader och övergången till »förkrigsvärde» (det ursprungliga anskaffningsvärdet år 1938/39) innebar, såsom klart utsäges, närmast en konsekvens av den ringa byggnadsverksamheten under de första krigsåren och inneslöt alltså icke något principiellt ståndpunktstagande till själva beräkningsmetoden.

Principiell innebörd hade däremot det ställningstagande till olika värde-

¹ Kungl. Maj:ts prop. 276/1940, sid. 99.

² Kungl. Maj:ts prop. 278/1941, sid. 14*.

ringsmetoder, vilket skedde inom 1942 års jordbrukskommitté sommaren 1942 och som kom till uttryck i den i kapitel 1 berörda rapporten av kommitténs 1:a delegation.

I rapporten gjordes anmärkning mot bl. a. att avskrivningarna för maskiner och redskap samt grundförbättringar beräknades efter återanskaffningsvärde. Denna beräkningsmetod innebure, framhölls det, en stegring av avskrivningarna i takt med den fortgående prisstegringen. För sådana inventarier, för vilka avskrivningstiden vore mycket kort, kunde detta vara berättigat, däremot icke för maskiner med längre livstid, detta i synnerhet som industriföretag, enligt vad som hade upplysts från priskontrollnämnden, icke i sina kalkyler finge räkna med en höjning av avskrivningarna svarande mot prisstegringen. Med anledning härav föreslogs, att avskrivningskostnaderna för maskiner och redskap i fortsättningen skulle upptagas efter »förkrigsvärde». Samma förslag gjordes även i fråga om avskrivningskostnader för grundförbättringar.

Med anledning av den sålunda gjorda anmärkningen ändrades kostnadsberäkningarna i fråga om grundförbättringar i sådan riktning, att avskrivningarna komma att upptagas till »förkrigsvärdet» (vilket vid tidpunkten för omläggningen torde endast i ringa grad ha avvikit från det aktuella ursprungliga anskaffningsvärdet). I fråga om maskin- och redskapsposten företogs däremot icke någon omläggning. Anledningen härtill var den, att man vid användande av ursprungliga anskaffningsvärden borde beakta volymförändringarna, vilka inneburo en ökning. Då volymens ökningstakt emellertid var okänd och sålunda icke kunde tagas i betraktande, förfor man i stället på det sättet, att avskrivningen beräknades på återanskaffningsvärdet med oförändrad volym.

Under kalkylarbetet våren 1945 uppkom i anslutning till beräkningarna av jordbrukets räntekostnader en diskussion beträffande värderingen av lantbrukskapitalet, närmast fastighetskapitalet. Anledningen till att frågan då aktualiserades var, att det inför den allmänna fastighetstaxeringen 1945 rekommenderats en höjning av fastighetsvärdena från närmast föregående taxering (år 1938) med i allmänhet 20—25 procent, vilket motsvarade ungefär halva den prisstegring, som hade kännetecknat de lagfarna köpen under samma period. Värdestegringen översteg emellertid vida den ökning av fastighetskapitalets volym, som kunde ha skett under perioden 1938—1945, och hängde sålunda väsentligen samman med penningvärdets fall. I den av LK-delegationen upprättade förkalkylen infördes, utan ställningstagande till principfrågan, ett i förhållande till år 1938 med 20 procent förhöjt värde å fastighetskapitalet.

Vid behandlingen av frågan inom 1942 års jordbrukskommitté förelåg ett uttalande av dess 1:a delegation. I detta framhölls, att det i och för sig vore riktigt, att jordbruket erhöle täckning för sådana påvisbara kostnadsökningar, som föranletts av att investeringarna i jordbruket ökats, vare sig detta skett genom ökad upplåning eller genom utvidgad användning av eget kapital, men att några statistiska möjligheter att bedöma de förändringar, som inträffat i detta hänseende, icke syntes föreligga. Därjämte anfördes, att en ifrågasatt ökning av det belopp,

vartill fastighetskapitalet borde antagas uppgå, förutom av ökade investeringar i jordbruket, kunde föränledas dels av en förbättrad räntabilitet, dels av ett sänkt penningvärde, samt att en av förbättrad räntabilitet föränledd höjning av taxeringsvärdena tydligen icke borde föränleda en höjning av jordbrukets kapitalkostnader och att frågan, huruvida ett sänkt penningvärde borde giva anledning till en dylik stegring, vore en principiell fråga av stor vikt för hela pris- och penningpolitiken, till vilken delegationen icke borde taga ställning.

I jordbrukskommittén rådde delade meningar huruvida man skulle höja fastighetskapitalet med 20 procent eller nöja sig med ett mindre belopp, motsvarande den ökade investeringsvolymen. Majoriteten ville gå på den förra linjen.

Vid behandlingen av frågan i livsmedelskommissionens råd anslöt sig rådet till ett förslag, som framförts redan i kommittén, men som där endast omfattats av en minoritet. Enligt detta förslag borde ett belopp av 10 miljoner kronor införas i kalkylen såsom kompensation för räntan på sedan basåret företagna investeringsökningar. Minoriteten hade ansett, att ett beslut i denna riktning borde motiveras på följande sätt: »Kommittén har konstaterat att, i den mån stegringen av taxeringsvärdena kan hänföras till kapitalökning genom realinvestering efter basåret, hänsyn härtill i princip bör tagas i kalkylen. Någon siffermässig beräkning av storleken av dessa investeringar föreligger emellertid icke; dock har — — — anförts, att den ungefärliga storleksordningen därav torde motsvara en årlig räntekostnad av omkring 10 000 000 kronor.»¹

Sistnämnda belopp av 10 miljoner kronor infördes såsom ett tillägg till de på vedertaget sätt beräknade räntekostnaderna och har därefter kvarstått i efterföljande års jordbrukskalkyler.

Statens priskontrollnämnd har, såsom framskymtat i det föregående, från prispolitisk utgångspunkt intagit en restriktiv hållning i fråga om de principer, som borde tillämpas vid värdering av lantbrukskapitalet.² I skrivelse till de sakkunniga den 23 oktober 1946 har nämnden närmare utvecklat sin dåvarande principiella ståndpunkt beträffande här ifrågakvarande spørsmål. Nämnden behandlar i skrivelsen den då aktuella frågan om vilken princip, som borde tillämpas vid beräkning av avskrivningskostnader.

Inledningsvis erinras om att 1942 års jordbrukskommitté i sitt huvudbetänkande angivit sin principiella uppfattning beträffande vissa frågor, som avse beräkandet av kapitalkostnaderna i en typjordbrukskalkyl och därvidlag framhållit, att ändringar i kapitalkostnaderna, som vore en följd av prisändringar, borde beaktas. De priser, som det härvid vore fråga om, vore bl. a. priserna på kapitalföremålen vid beräkandet av avskrivning å desamma, varvid skulle räknas med det aktuella återanskaffningspriset för objekten i fråga (*nyvärdet*). När det gällde att taga ställning till de justeringar i jordbrukskalkylen med hänsyn till avskrivningskostnaderna, som de sakkunniga ifrågasatt, ville nämnden erinra om den princip den tillämpat för behandlingen av avskrivningsproblemen vid priskontrollen. Huvudregeln såväl under prisstegringsperioden 1939—1942 som under perioden sedan pristoppets införande hösten 1942 hade varit att icke acceptera högre

¹ Kungl. Maj:ts prop. 303/1945, sid. 42.

² Frågan om de principer för avskrivnings- och räntekostnadsberäkningar, som under krigstiden och efterföljande år tillämpats vid den statliga priskontrollen, upptages till behandling i ett vidare sammanhang längre fram i detta kapitel.

avskrivningar än före kriget. Nämnden ville emellertid understryka, att motivet för att man dittills icke velat acceptera mer än förkrigsavskrivningarna hade varit, att återanskaffningskostnaden varit oviss; så länge man icke visste, hur prisläget skulle gestalta sig vid den tidpunkt, då faktisk återanskaffning bleve möjlig och motiverad, ansåg nämnden sig tills vidare böra utgå från förkrigstidens relativt normala prisläge. Denna ovisshet syntes nu (hösten 1946) visserligen skingrad såtillvida, att, så vitt kunde bedömas, man icke torde böra räkna med någon återgång till förkrigstidens prisläge eller ens i närheten därav. Man komme sanningen närmare, framhöll nämnden, om man påstode, att efterkrigstidens prisläge skulle komma att ligga betydligt närmare den aktuella prisnivån än förkrignivån. Därmed trängde sig också fram frågan om en förnyad diskussion om priskontrollens principer för behandlingen av avskrivningsfrågorna. Ur företagsekonomisk synpunkt vore det självfallet i längden ofrånkomligt att basera avskrivningarna på den faktiska återanskaffningskostnaden. Emellertid vore prisläget så labilt och möjligheten för en ny, växelvis skeende höjning av priser och löner så betydande, att det finge anses uteslutet, att priskontrollnämnden vid denna tidpunkt skulle taga upp principfrågan till omprövning.

(I fortsättningen redogör nämnden för en undersökning, som gjorts beträffande avskrivningarna inom industrien under kriget. Då denna undersökning behandlas utförligt längre fram, skall här icke lämnas någon redogörelse för densamma.)

Vad speciellt beträffade frågan om en eventuell uppjustering av avskrivningarna i jordbrukskalkylen med hänsyn till högre återanskaffningsvärden på anläggningar vore en dylik uppjustering i och för sig fullt rimlig liksom för näringslivet i övrigt. Det föreföll emellertid omotiverat att låta jordbruket åtnjuta en särställning i berört hänseende. Nämnden hänvisade härvid till den prejudicerande betydelse ett accepterande av återanskaffningsvärdesprincipen kunde få och slutade med att framhålla, att starka skäl enligt nämndens uppfattning syntes tala för att man tills vidare låte anläggningskapitalet i jordbrukskalkylen ingå med sina förkrigsvärden och att frågan om en uppjustering av dessa till återanskaffningsvärden icke upptoges till prövning förrän prisläget hade nått en högre grad av stabilitet.

Priskontrollnämnden hade sålunda funnit sig icke kunna ur prispolitisk synpunkt godtaga, att man inom jordbruket beräknade avskrivningarna med utgångspunkt från återanskaffningsvärdena så länge denna princip icke accepterats för näringslivet i övrigt. Det må emellertid framhållas, att principen (alltså beräkning av avskrivningskostnader på basis av återanskaffningsvärden), utan erinran från statsmakternas sida, tillämpas fr. o. m. våren 1947 beträffande grundförbättringar och fr. o. m. våren 1948 beträffande maskiner och redskap samt ekonomibyggnader.

Frågan om lantbrukskapitalets värdering aktualiserades ånyo, när de sakkunniga våren 1949 framlade beräkningar rörande räntekostnaderna utförda med beaktande dels av lantbrukskapitalets volymmässiga stegring sedan kalkylbasåret, dels i viss mån av penningvärdets fall (se härom närmare i kapitel 5 och bilaga D).

Den huvudsakliga innebörden av de sakkunnigas nya beräkningar av jordbrukets räntekostnader är, att lantbrukskapitalet, vilket hittills hållits oförändrat sedan basåret (bortsett från det oförmälda provisoriska räntetillägget fr. o. m. våren 1945), fastställts med hänsynstagande till sedan

år 1938/39 företagna realinvesteringar. Härvid har beaktats icke blott de förändringar i kapitalvolymen, som förekommit, utan även den fördyring, som kännetecknat anskaffningen (åter- och nyanskaffningen) av kapitalföremål av olika slag. Driftskapitalets olika delar har därvid i huvudsak beräknats till sitt icke avskrivna anskaffningsvärde, medan fastighetskapitalet fixerats med utgång från taxeringsvärdet (enligt sakkunnigmajoriteten med viss utjämning mellan på varandra följande taxeringar, enligt sakkunnigminoriteten utan en dylik utjämning). Den för fastighetskapitalet tillämpade värderingsprincipen torde innebära, att denna del av lantbrukskapitalet kommit att upptagas högre (d. v. s. högre 1945 i relation till 1938) än vad som kunde anses motsvara dess icke avskrivna anskaffningsvärde. Vad nu sagts har närmast avseende på förhållandena år 1945, slutåret för beräkningarna av fastighetskapitalet. Under den tid som förflutit sedan sistnämnda år har fastigheternas icke avskrivna anskaffningsvärde ytterligare ökat, varför det åtminstone kan sättas i fråga, huruvida det nu längre föreligger någon skillnad mellan fastighetsvärdet enligt de sakkunnigas beräkningar och fastigheternas aktuella icke avskrivna anskaffningsvärde. Hur det än må förhålla sig med denna sak bör märkas, att fastighetskapitalet upptagits till ett värde, som enligt båda de framlagda alternativen i varje fall ligger avgjort närmare det icke avskrivna anskaffningsvärdet än dess nuvärde.

Från priskontrollnämndens sida har i samband med framläggandet av de sakkunnigas räntekostnadsberäkningar uttalats, att det borde få anstå tills vidare med tillämpningen av den nya beräkningsmetoden. Nämndens ståndpunkt i frågan har närmare utvecklats i ett särskilt yttrande, som dess representant i LK-delegationen, byråchefen Carbell, fogat till den våren 1949 framlagda jordbrukskalkylen. Herr Carbell framhåller i yttrandet, efter att ha anfört några förut refererade synpunkter, bl. a. följande:

»Hittills har i jordbrukskalkylen vid räntekostnadsberäkningarna använts en sedan förkrigstiden oförändrad kapitalvolym. — — — Enligt de för priskontrollen gällande reglerna medges för industriens del förräntning endast på kapitalvärden beräknade med utgång från de faktiska anskaffningskostnaderna. Även om det i och för sig ur företagsekonomisk synpunkt vore skäligt att företaga en uppjustering av räntekostnaderna i jordbrukskalkylen och i kalkylerna för näringslivet i övrigt, torde skälen för en sådan ändring icke vara starkare när det gäller jordbrukets prissättningsfråga än i övriga fall.

Det bör understrykas, att reglerna för den prisreglerande verksamheten avsevärt skärptes i samband med att Kungl. Maj:t i juli månad 1948 utfärdade nya provisoriska direktiv för priskontrollen. Det synes olämpligt, att vid en tidpunkt då det för näringslivet i övrigt tillämpas strängare priskontroll än tidigare, vidtaga förändringar till en mildare priskontroll för jordbruket. En sådan ändring av principen för ränteberäkningen i jordbrukskalkylen, som ifrågasatts — — —, synes mig ofrånkomligt innebära risker för att motsvarande förändringar — i så fall med stöd av nya direktiv för priskontrollen — måste accepteras även för näringslivet i övrigt. En sådan utveckling skulle uppenbarligen innebära ett all-

varligt hot mot strävandena att uppnå stabilitet i fråga om priser och hyreskostnader.

Enligt min uppfattning synes sålunda övervägande skäl tala för att man tills vidare beräknar räntekostnaderna i jordbrukskalkylen enligt hittillsvarande metod. Frågan om denna kalkylposts uppjustering bör anstå till dess motsvarande förändringar kunna vidtagas beträffande näringslivet i övrigt eller den nuvarande spänningen på det ekonomiska området mildras.»¹

Såsom framgår av det lämnade citatet skulle de för priskontrollen ännu år 1949 gällande reglerna för industriens del ha medgivit förräntning endast på kapitalvärden beräknade med utgång från de faktiska anskaffningskostnaderna, eller, för att använda den förut använda terminologien, från det icke avskrivna anskaffningsvärdet. Så långt detta är fallet med de av de sakkunniga utförda räntekostnadsberäkningarna skulle det alltså icke stå i strid mot priskontrollens regler att tillämpa de nya beräkningsgrunderna. Emellertid har sedan juli 1948 tillkommit ett moment, som man från priskontrollnämndens sida uppenbarligen fäster stort avseende vid. De vid nyssnämnda tidpunkt tillkomna direktiven för priskontrollen innebära en *skärpning* i jämförelse med tidigare.² Av denna anledning har det, såsom framgår av citatet, syntts priskontrollnämnden olämpligt att vidtaga ändringar i riktning mot en *mildare* priskontroll för jordbruket. Det bör emellertid tilläggas, att frågan om nya riktlinjer för den statliga priskontrollen varit föremål för prövning av särskilda sakkunniga, vilka till Kungl. Maj:t framlagt ett förslag till grunder för lönsamhetsberäkningar. Förslaget har godkänts av Kungl. Maj:t den 29 december 1949. Det är anledning att återkomma till saken i närmast efterföljande avsnitt av detta kapitel.

Innan de sakkunniga övergå till att redogöra för en inom priskontrollnämnden företagen undersökning rörande den praxis nämnden hittills tillämpat vid behandling av frågan om ränte- och avskrivningskostnaderna vid prissättningen, vilja de erinra om att statsmakterna ännu (i februari 1950) icke tagit principiell ställning till spörsmålet, efter vilka regler jordbrukets räntekostnader skola beräknas i fortsättningen.³ Vid frågans behandling inom livsmedelskommissionens och priskontrollnämndens råd i samband med kalkylgranskningen i mars 1949 uttalade sig flertalet jordbruksrepresentanter för en omläggning av räntekostnadsberäkningarna i enlighet med den av de sakkunniga tillämpade nya beräkningsmetoden, medan rådsledamöterna i övrigt anslöto sig till priskontrollnämndens uppskovslinje. — Den hösten 1949 träffade överenskommelsen rörande prissättningen på jordbrukets produkter 1949/50 innebar, att statsmakternas ställningstagande i principfrågan för tillfället uppskjutits.³

¹ Kungl. Maj:ts prop. 212/1949, sid. 178.

² En redogörelse för ifrågavarande direktiv följer längre fram i detta kapitel.

³ Sådant ställningstagande har dock sedermera skett i samband med beslutet om prissättningen på jordbrukets produkter år 1950/51. Se efterskriften.

Vid den statliga priskontrollen tillämpade principer för avskrivnings- och räntekostnadsberäkningar. Faktiskt avskrivnings- och förräntningsutrymme inom industrien.

I det föregående har redogjorts för innehållet i priskontrollnämndens skrivelse den 23 oktober 1946 till de sakkunniga. I skrivelsen omtalades bl. a., att nämnden låtit företaga en undersökning rörande avskrivningarna inom industrien under kriget. Av denna framginge, att industriföretagen ökat sina avskrivningar ganska väsentligt trots att de senare i de kalkyler, som legat till grund för prissättningen, i allmänhet hållits oförändrade. Förklaringen vore, att vinstutvecklingen av olika skäl gjort det möjligt att disponera en större del av vinsten för avskrivningar. Till grund för bedömningen av prisfrågorna lades emellertid utvecklingen av den totala bruttovinsten, vari avskrivningarna ingingo som ett element. Ökningen av avskrivningarna komme därför fram i form av ett förbättrat vinstläge, var till vederbörlig hänsyn toges vid pridförhandlingarna.

I det följande lämnas en redogörelse för några resultat från nyssnämnda undersökning, varvid följes en inom priskontrollnämnden upprättad promemoria i ämnet.¹ I promemorian ägnas stort utrymme åt en översikt av den praxis, som tillämpats vid priskontrollnämndens behandling av frågan om avskrivnings- och räntekostnaderna vid prissättningen av industriprodukter. Det bör anmärkas, att promemorian författades hösten 1948, varför den icke är tillämplig på nu (februari 1950) rådande förhållanden.

I promemorian framhålls inledningsvis, att några särskilda bestämmelser icke utfärdats beträffande priskontrollnämndens behandling av avskrivnings- och räntekostnadsfrågan. En viss praxis har emellertid utbildat sig på detta område, även om vid de prissättningsärenden, som nämnden haft att handlägga, ränte- och avskrivningsproblemet endast i undantagsfall varit aktuellt. Sistnämnda förhållande får sin förklaring, om man sätter sig in i hur priskontrollarbetet praktiskt bedrivs.

I flertalet fall föranledes priskontrollnämndens befattning med en prisfråga av en ansökan om prishöjningar på grund av vissa kostnadsökningar. Handläggningen av ärendena varierar med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet. Några typfall kunna emellertid uppställas.

I. Frågan gäller ett företag och en, för detta företag unik produkt.

I det föreliggande fallet försöker man sätta priset så, att företaget beräknas ernå »skälig vinst». Någon enhetlig norm för nämnda begrepp finnes icke. Då man som regel utgår från en efter en viss standard framräknad bruttovinst, vilken inkluderar bl. a. de icke specificerade posterna kostnader för avskrivning och ränta å eget kapital, kan man tydligen ej säga något bestämt om de principer, efter vilka sistnämnda poster fastställts. I en del fall har man dock vid sidan om bruttovinsten även beräknat motsvarande vinst med avdrag för »normal av-

¹ Promemorian har upprättats av fil. lic. G. Arvidsson.

skrivning» och »normal förräntning». Beräkningen av avskrivningskostnaderna har i förekommande fall genomgående skett med utgångspunkt från det ursprungliga anskaffningsvärdet.

II. Frågan gäller en produkt, som framställs inom flera företag.

Det föreliggande fallet är givetvis det vanligen förekommande. Man kan här urskilja två typer av ärenden.

A. När fråga är om *en* sökande, kommer i regel existerande gängse pris på samma (eller motsvarande) produkt att bli normerande, förutsatt att detta är lägre än det pris som framkommer vid det i punkt I beskrivna förfarandet.

B. Gäller det däremot att fastställa ett pris för *flera* sökande, tillkommer ett komplicerande moment, nämligen att företagen ofta arbeta med olika höga kostnader. Enligt direktiven skall »bedömningen av prisfrågorna i största möjliga utsträckning grundas på förhållandena hos de mest effektiva företagen». I den mån försörjningshänsyn spela in är det emellertid givet, att det marginella företaget måste få åtminstone sina rörliga kostnader täckta för att överhuvud producera. Valet av marginellt företag är i det föreliggande fallet avgörande, varför det helt enkelt saknar mening att ställa frågan om vilka normer, som tillämpas med avseende på beräkningen av ränte- och avskrivningskostnader.

Av den lämnade redogörelsen framgår, att det praktiska priskontrollarbetet försiggått under sådana former, att man mera sällan ställts inför frågan om vilken princip, som skall tillämpas vid fastställandet av ränte- och avskrivningskostnaderna inom industriföretag. I den refererade promemorian ingår vidare en redogörelse för verksamheten på olika byråer inom priskontrollnämnden. Denna redogörelse ger vid handen, att man i de relativt fåtal fall man av den ena eller andra anledningen haft att taga direkt ställning till det spörsmål, varom här är fråga, beräknat avskrivningskostnaderna med utgång från det ursprungliga anskaffningsvärdet och räntekostnaderna med utgång från det icke avskrivna anskaffningsvärdet. Att man vid priskontrollarbetet så långt detta varit möjligt sökt tillämpa den återhållsamma linje, som kostnadsberäkningar utförda på nyss angivet sätt innebär, bekräftas sålunda. Men, såsom torde ha framgått av vad förut anförts, med det sistnämnda är icke sagt, att det faktiska utrymmet för avskrivning och ränta hållit sig inom den principiellt avsedda ramen. I den här refererade undersökningen uttalas, »att den grad av meningsfullhet, med vilken man kan tala om att en viss princip för beräkning av avskrivning och ränta tillämpas av priskontrollnämnden, avhänger av de i priskontrollarbetet tillämpade metoderna samt att det faktiska utrymmet för avskrivningar påverkas av allmänna principer, även om dessa icke innehålla ett bestämt ställningstagande till nämnda kostnaders behandling». (Kursiveringen gjord här.)

Den utredning, för vilken här redogöres, söker även ge ett svar på frågan, i vad mån den faktiska vinstutvecklingen medgett att beräkna avskrivnings- och räntekostnader efter en generösare princip än den man inom priskontrollen så långt varit möjligt sökt genomdriva. Härvid anknytes till

vissa inom priskontrollnämnden utförda undersökningar rörande vinstförhållandena inom industrien. Det bör förutskickas, att ifrågavarande undersökningar eller beräkningar icke kunnat ge ett bestämt siffermässigt svar på den betydelsefulla frågan, i vad mån man inom industrien i praktiken haft möjlighet att företaga avskrivningar med utgång från återanskaffningsvärdet och samtidigt tillgodoföra sig ränteersättning beräknad på nuvärdet. Innan redogörelse lämnas för resultatet av nämndens vinstundersökningar må ur förenämnda promemoria refereras en översikt över de olika skeden, som den statliga priskontrollen under årens lopp genomlupit.

Under de första krigsåren kom, på grund av bl. a. att investeringsverksamheten var föga omfattande, för de allra flesta fall att gälla den regeln, att uppskrivning i förhållande till förkrigsnivån av de till grund för avskrivningarna liggande värdena icke accepterades som skäl för prishöjningar. Särskilt med hänsyn till att förkrigsläget i stort sett (dock icke inom alla branscher) var ett högkonjunktursläge vore det emellertid rimligt att antaga, att även om uppskrivning av avskrivningsunderlaget icke godkändes som skäl för prishöjningar, det faktiska avskrivningsutrymmet i många fall likväl blev tillräckligt stort för att medgiva avskrivningar på återanskaffningsvärdet eller ännu högre värden.

Enligt direktiven för det prisstopp, som infördes i slutet av år 1942, skulle prishöjningar i fortsättningen få beviljas endast i undantagsfall. Helt allmänt sagt hade emellertid skett en successiv uppmjukning av denna princip under tiden fram till utfärdandet av de senaste direktiven för prispolitiken (i juli 1948), särskilt under året närmast dessförinnan. Liksom för tiden före prisstoppets genomförande kunde det ifråga om avskrivningar och ränta sägas, att man under hela prisstoppetsperioden tillämpat anskaffningsvärdeprincipen i den begränsade meningen, att uppskrivning av avskrivningsobjekten till återanskaffningsvärde icke godtagits som skäl för prishöjningar.

För senare år (1944—1947) har man inom priskontrollnämnden haft att till ledning vid bedömningen av den uppställda frågan tillgå den inom nämnden företagna undersökningen av industriens vinstutveckling. Undersökningsmaterial har bearbetats på sådant sätt, att man för olika industrigrupper fått fram vinster och avskrivningar. Härigenom har möjliggjorts att beräkna procenttal, utvisande med hur många procent det faktiska »avskrivningsutrymmet» över- respektive underskridit de *bokföringsmässiga* avskrivningarna. Det bör anmärkas, att vid beräkningarna av avskrivningsutrymmet förutsatts en ränteersättning av 5 procent på det egna kapitalet (i stort sett aktiekapital plus reservfond och disponibla fonder). Tyvärr har det icke varit möjligt att göra motsvarande räkneoperation med *kalkylmässiga* avskrivningar beräknade efter anskaffningsvärdeprincipen (varvid avskrivningstiden alltså satts lika med föremålets varaktighetstid), i vilket fall man hade kunnat erhålla ett direkt svar på den förut uppställda frågan, i vad mån man inom industrien haft möjlighet att företaga avskrivningar med utgång från återanskaffningsvärdet och samtidigt tillgodoföra sig ränteersättning beräknad på nuvärdet.

Priskontrollnämndens vinstundersökning omfattar bortåt 30 procent av industriens salutillverkningsvärde enligt industristatistiken under de berörda åren. Av skäl, vilka här icke torde behöva beröras, anses denna undersökning i vad avser åren 1944—1946 mindre användbar när det gäller att på densamma grunda slutsatser om det faktiska avskrivningsutrymmet inom industrien, medan år 1947 betraktas som lämpligare i detta avseende (i vissa hänseenden är ej heller detta år helt lämpligt).

De utförda beräkningarna synas tyda på, att vinstmarginalen år 1947 skulle utöver bokförda avskrivningar ha lämnat rum för ytterligare ett belopp (mellan olika industrigrupper förekomma ganska betydande variationer). Sedermera utförda undersökningar skulle dock tyda på, att vinsterna under år 1947 knappast varit tillräckligt stora för att medge såväl avskrivning som förräntning på återanskaffningsvärden.

För att en undersökning av här ifrågavarande slag skulle kunnat ge ett mera preciserbart resultat hade erfordrats uppgifter om dels fördelningen av undersökningsmaterialet på olika avskrivningsobjekt, dels genomsnittsåldern på objekten. Detta är uppgifter, vilkas anskaffning, om man önskar erhålla ett primärmaterial av representativ omfattning, uppenbarligen måste bereda stora svårigheter och kräva mycken tid. Man får därför nöja sig med de utförda approximativa beräkningarna. Det bör understrykas, att det finnes anledning att iakttaga försiktighet vid bedömningen av det framlagda undersökningsresultatet. Med alla reservationer för beräkningarnas osäkerhet i olika avseenden torde resultatet dock knappast kunna tolkas annorlunda än att det inom industrien år 1947 funnits ett icke oväsentligt utrymme för avskrivningar utöver vad de vid priskontrollen tillämpade principerna i och för sig skulle medgiva.

I förevarande sammanhang är det anledning att något stanna inför det förut berörda förhållandet, att direktiven för priskontrollen avsevärt skärpts sedan undersökningsåret 1947. Kungl. Maj:ts brev den 21 juli 1948 med provisoriska direktiv för den prisreglerande verksamheten innehåller bl. a. följande:

»Prishöjningar få icke medgivas annat än i sällsynta undantagsfall. Eventuellt uppkommande kostnadsökningar skola regelmässigt bäras inom befintlig marginal. Prishöjning får godkännas allenast i fall av så avsevärd kostnadsbelastning att den medför orimligt låg avkastning eller förlust för vederbörande företag eller bransch. Uppenbarligen förlustbringande priser för enstaka artiklar utgöra i och för sig intet motiv för prishöjning, så länge företaget som helhet icke drives med orimligt låg avkastning eller förlust. Prishöjning kan i sådant fall genomföras endast under särskilda förhållanden exempelvis under förutsättning att kompenenserande prissänkning på andra företagens produkter äger rum.»

Vidare föreskrives, att

»den prisreglerande verksamheten skall inriktas på att i all möjlig utsträckning genomföra prissänkningar.»

Det är uppenbart, att en priskontroll, som bedrivs efter nu angivna riktlinjer, måste innebära ett starkt återhållande moment i fråga om avskrivning och förräntning, även om i desamma icke särskilt angives att avskrivning och förräntning skola beräknas efter vissa restriktiva principer. Det är emellertid ännu för tidigt att bedöma, i vilken grad tillämpningen av de ifrågavarande direktiven ha verkat eller komma att verka reducerande på »avskrivningsutrymmena» inom industrien.

Det har förut omtalats, att Kungl. Maj:t tillkallat särskilda sakkunniga för att överlägga om definitiva riktlinjer för priskontrollen.¹ Dessa sakkunniga (benämnda »förhandlingsdelegationen för översyn av direktiven för priskontrollen») ha i skrivelse till Kungl. Maj:t den 29 oktober 1949 framlagt förslag till grunder för lönsamhetsberäkningar. I skrivelsen framhålls, att man funnit det angeläget, »att i den mån enligt direktiven för den priskontrollerande verksamheten lönsamhetsberäkningar erfordras vid de prisreglerande myndigheternas behandling av prisfrågor, dylika beräkningar verkställas på ett sådant sätt, att de med tillämpning av metoder, som ur företagsekonomiska synpunkter kunna betraktas som riktiga, giva en tillförlitlig bild av räntabiliteten hos vederbörande företag eller bransch». Beträffande avskrivningsberäkningar innebära »ur företagsekonomiska synpunkter riktiga metoder» att man utgår från kapitalföremålets återanskaffningsvärde. Beträffande räntekostnaderna innebära de rekommenderade metoderna i korthet, att förräntningen av det egna kapitalet beräknas på nuvärdet. Härvid är att märka, att det främmande (lånade kapitalet) före den egentliga räntabilitetsberäkningen fränskiljas. — Efter att ha tillstyrkt nyss angivna principer för lönsamhetsberäkningar framhålla de sakkunniga, att dessa principer »icke utan samtidigt påvisbara kostnadsökningar [böra] få föranleda krav på prishöjningar för att förbättra räntabiliteten hos vederbörande företag eller bransch». Vad förhandlingsdelegationen rekommenderar är sålunda, att de priskontrollerande organen utföra behövliga kostnadskalkyler med tillämpning av »företagsekonomiskt riktiga metoder» utan att av dessa metoder betingade öknings i kalkylerna få godtagas såsom grund för krav på prisförbättringar. Förhandlingsdelegationens förslag får väl närmast betraktas som ett tillgodoseende av de önskemål om klara linjer vid lönsamhetsberäkningar, som krävts från näringslivets sida. Delegationen har med detta förslag icke tagit ställning till frågan om definitiv utformning av de för priskontrollen gällande direktiven. — Såsom förut nämnts har förslaget godkänts av Kungl. Maj:t den 29 december 1949.

Principdiskussion.

Spörsmålet om vilka principer, som böra tillämpas vid fastställandet av kostnaderna för kapitalets avskrivning och förräntning, kan, såsom har

¹ Se beträffande direktiven folkhushållningsministerns yttrande till statsrådsprotokollet för den 10 december 1948.

framgått av det föregående, ses från många olika synpunkter. Valet av beräkningsmetod i fråga om kapitalkostnaderna (avskrivning och ränta) torde därför böra ske med beaktande av omständigheterna i de särskilda fallen.

Vid den diskussion, som de sakkunniga fört i ämnet, har en utgångspunkt varit, att den under kriget och senare uppkomna försämringen av penningvärdet i stort sett kan väntas bli bestående. En återgång till förkrigstidens prisnivå eller en nivå i närheten av densamma får anses vara osannolik.

Mot denna bakgrund har det syntts de sakkunniga naturligt, att man vid beräkningarna av jordbrukets kostnader för avskrivning och förräntning söker knyta an till det aktuella prisläget. Hur denna anpassning bör tillgå synes kunna bedömas något olika, beroende på om fråga är om beräkning av avskrivningskostnader eller av räntekostnader.

Vad först beträffar beräkningarna av *jordbrukets kostnader för avskrivning* må erinras om att man under de senaste åren på förslag av de sakkunniga övergått till att grunda dessa kostnader på återanskaffningsvärdet. Det kan nämnas, att ifrågavarande metod har föreslagits komma till användning vid upprättandet av de s. k. typjordbrukskalkylerna. Metoden ansluter sig också till inom företagsekonomien vedertagna principer.

Ifrågavarande övergång till beräkning av avskrivningskostnaderna på återanskaffningsvärdet har, såsom förut nämnts, icke föranlett någon erinran från statsmakternas sida. För industriens del har emellertid samma princip ännu icke godtagits såsom grund för kostnadskalkyler vid prissättningen, även om, såsom förut berörts, förslag i sådan riktning ha framförts (jfr slutet av detta kapitel). Såvitt kan bedömas har emellertid den faktiska utvecklingen varit sådan, att industriföretagen under senare år i stor utsträckning haft möjlighet att företaga avskrivningar med utgång från återanskaffningsvärdet. Av betydelse i förevarande sammanhang får också anses vara, att en förhållandevis lång tid numera förflutit sedan den första kraftiga prisstegringsperioden upphörde i och med prisstoppets införande hösten 1942. På grund härav kan man förutsätta, åtminstone i vad gäller inventarier med relativt kort livslängd, att återanskaffningsvärdet så småningom kommit att i allt större utsträckning närma sig det ursprungliga anskaffningsvärdet. Beträffande byggnader gäller däremot allt fortfarande, att det aktuella återanskaffningsvärdet som regel ligger avsevärt högre än deras ursprungliga anskaffningsvärde. I detta sammanhang bör slutligen beaktas, att i jordbrukets kostnadskalkyl till skillnad från i industrikalkylerna räknas med fortlöpande minskning av arbetsvolymen. Jordbruket kan alltså principiellt icke använda besparingar å arbetskostnaderna för att erhålla ett ökat utrymme för avskrivningar, en möjlighet som däremot står industrien till buds.

Innebörden av att jordbrukets kostnader för avskrivning beräknas på återanskaffningsvärdet är närmast den, att näringen sättes i stand att upp-

rätthålla kapitalvolymen vid viss storlek utan att för ändamålet behöva anlita medel avsedda att utgöra arbetslön eller förräntning. Genom avskrivning på återanskaffningsvärdet kunna medel avsättas för framtida anskaffning av lantbrukskapitalet till nu aktuella priser. Före den berörda omläggningen av kalkylberäkningarna voro alltså jordbrukarna, kalkylmässigt sett, hänvisade till att för kapitalets vidmakthållande göra utlägg, som icke redovisades på kalkylens kostnadssida, eller, som förhållandet också kan uttryckas, tillgripa kapitalförtäring. Den företagna omläggningen av kalkylberäkningarna har alltså icke tillfört jordbruket någon vinst på grund av prisstegringen under de gångna åren utan allenast gjort det möjligt för jordbruket att utan förlust förnya kapitalbeståndet i den takt, som bestämmes av kapitalföremålens varaktighetstid.¹

Frågan om de principer, som böra tillämpas vid fastställandet av *jordbrukets räntekostnader*, ligger, såsom redan antytts, något annorlunda till än motsvarande spörsmål vid avskrivningsberäkningarna.

Den i hittillsvarande jordbrukskalkyler tillämpade metoden att beräkna räntekostnaderna innebär bl. a., att det efter basåret 1938/39 anskaffade kapitalet i stort sett upptagits till sitt förkrigsvärde. Det räntetillägg på 10 miljoner kronor (motsvarande i runt tal 5 procent av hela räntekostnadsposten), som infördes våren 1945, motsvarar, hur man än räknar, ej på långt när den faktiska ökningen av räntekostnaderna. Den använda beräkningsmetoden innebär alltså kalkylmässigt att jordbruket icke beredes full täckning för sina räntekostnader. Ju längre man underlåter att taga hänsyn till de ökade räntekostnaderna desto större blir skillnaden mellan faktiska och kalkylmässiga räntekostnader. De sakkunniga anse detta förhållande vara otillfredsställande och finna det angeläget med en övergång till en metod, som tar hänsyn till de faktiska kostnadsförändringarna.

Det kan måhända råda viss tvekan om vad som skall avses med faktiska räntekostnader. Bland dessa kostnader torde emellertid böra inbegripas icke blott utbetalning av ränta å lånat (främmande) kapital utan även räntersättning för det egna kapital, som investerats i driften. Härmed är icke utan vidare givet, att man i varje hänseende bör jämställa eget och lånat kapital. Skäl kunna tvärtom anföras för att man vid räntekostnadsberäkningarna gör viss åtskillnad mellan eget och lånat kapital.

Det ligger nära till hands att beträffande de investeringar i jordbruksdriften, som skett med anlitan av lånat kapital, reservera beteckningen räntekostnader för faktiska ränteutbetalningar till långivarna. Dessa ränteutgifter kunna begreppsmässigt anses motsvara räntan å kapital upptaget till icke avskrivet anskaffningsvärde. Beräknas förräntningen efter ett

¹ Allt detta gäller givetvis under förutsättning att man kan räkna med den existerande prisnivån såsom bestående under en relativt lång tid framåt. I jordbrukskalkylen (liksom vanligtvis också i privatekonomiska kalkyler) räknar man med det aktuella prisläget utan att spekulera över vad utvecklingen framöver kan komma att bjuda.

högre kapitalvärde än det icke avskrivna anskaffningsvärdet lämnas gottgörelse utöver de faktiska kostnaderna (ränteutgifterna), medan i motsatt fall de verkliga räntekostnaderna ej bli helt täckta. Om man exempelvis i dagens läge överginge till att beräkna jordbrukets räntekostnader med utgång från nuvärdet, skulle näringen, särskilt i vad gäller fastighetskapitalet, komma att tillföras ränteersättning för stegrat värde även å den del av kapitalet, som motsvarar tidigare upptagna lån. Detta, vilket givetvis icke är något för jordbruket speciellt utan gäller varje gäldenär i motsvarande läge, är något som enligt de sakkunnigas mening bör undvikas. De av de sakkunniga företagna beräkningarna av lantbrukskapitalets värde ha utförts på ett sådant sätt, att ett dylikt tillgodoräknande av ränteersättning för stegrat värde å den del av tillgångarna, som kan anses belöpa på främmande kapital, i huvudsak icke kommit till stånd.

Beträffande det av jordbrukarna själva investerade kapitalet, det egna kapitalet, kan frågan, huruvida man bör räkna förräntningen på grundval av det icke avskrivna anskaffningsvärdet eller på grundval av nuvärdet (för att hålla sig till de nyss framförda alternativen), betraktas ur en annan synvinkel. Därest förräntningen beräknas på det förra värdet erhålla kapitalägarna visserligen full nominell ersättning för sina kapitalutlägg, men de få dock vidkännas ett försämrat utbyte om man tänker på räntegottgörelsens köpkraft. Beräknas förräntningen på nuvärdet undergår ränteersättningens realvärde i kapitalägarens hand icke någon försämring. Den ekonomiska politik, som förts i vårt land under den senaste och ännu icke avslutade kristiden, har i förevarande hänseende inneburit, att man sökt förhindra, att förräntning sker på grundval av nuvärdet och eftersträvat förräntning på icke avskrivna anskaffningsvärden (vilka ofta varit förkrigsvärden). På bostadspolitikens område ha möjligheterna att tillämpa denna restriktiva politik varit förhållandevis stora och man har där också haft framgång i sina strävanden. För industriens del har man visserligen principiellt följt samma linje, men man får här konstatera, att det i praktiken icke varit möjligt att tillämpa den individuella prissättning, som utgör en förutsättning för att en prispolitik efter angivna riktlinjer skall kunna bli framgångsrik.

Under det årtionde, som förflutit sedan krigsutbrottet 1939, har den allmänna prisnivån förskjutits kraftigt uppåt. Prisstegringen har emellertid skett etappvis. Efter en hastig prisstegring under de första krigsåren (prisstoppet genomfördes hösten 1942), höllo sig priserna under en följd av år på 1942 års nivå för att år 1947 åter börja gå raskare i höjden, dock alls icke lika brant som under de första krigsåren. På den senaste tiden synes läget åter ha börjat stabiliseras. Vid bedömning av frågan om de principer, efter vilka jordbrukets räntekostnader böra beräknas, är det icke utan betydelse att kunna konstatera, att höjningen av den allmänna prisnivån

sedan början av 1943 trots allt varit ganska måttlig.¹ Det har tidigare framhållits, att kapitalets nuvärde och dess icke avskrivna anskaffningsvärde under förutsättning att kapitalets varaktighetstid är någorlunda kort ganska snart efter upphörandet av en prisstegringsperiod sammanfalla. Detta senare är i allmänhet fallet i fråga om driftskapitalet. Så exempelvis omsättes kreatursbeståndet på 5 à 7 år. Under sådana omständigheter skulle det alltså, om icke direkt vara likgiltigt, så dock kunna betecknas som en omständighet av relativt underordnad praktisk betydelse, om kreaturskapitalets värde beräknas på det ena eller andra sättet. Maskin- och redskapskapitalets varaktighetstid förutsättes i jordbrukskalkylen vara femton år, alltså en två till tre gånger så lång period som nyss angavs för kreaturskapitalet. I vad gäller maskin- och redskapskapitalet ligger alltså saken i viss mån annorlunda till. För nämnda kapital tillkommer emellertid i dagens läge en omständighet, vars betydelse i korthet berörts i det föregående. Under de senaste åren har jordbrukets inköp av maskiner och redskap varit mycket betydande, varigenom nyanskaffningar (de senaste årens inköp), kommit att utgöra en avsevärd del av hela maskinparken. Under sådana förhållanden måste tydligen det icke avskrivna anskaffningsvärdet stiga mycket snabbt och gapet mellan detta och nuvärdet vara mindre än om fördelningen på åldersklasser varit jämnare.

På grund av fastighetskapitalets långa varaktighetstid (över 50 år i medeltal) uppnås i fråga om detta kapital avsevärt olika resultat om räntekostnaderna beräknas med utgång från nuvärdet eller från det icke avskrivna anskaffningsvärdet. Det bör här nämnas, att det knappast är möjligt att fastställa fastighetskapitalets icke avskrivna anskaffningsvärde på samma sätt som man kan beräkna detsamma för driftskapitalet. Man känner fastigheternas taxeringsvärde, principiellt ett saluvärde (nuvärde), men i själva verket lägre än nuvärdet såsom detta avspeglas i faktiska salupriser på försålda fastigheter. Man har dock vissa möjligheter att med ledning av de faktiska köpeskillingarna vid lagfarna köp räkna upp taxeringsvärdena till en mera rättvisande nuvärdesnivå. Det anförda ger vissa antydningar om att valmöjligheten när det gäller fastighetskapitalet begränsas av beskaffenheten hos primärmaterialet.

Vid beräkning av den på fastighetskapitalet belöpande delen av jordbrukets räntekostnader aktualiseras i hög grad det problem, som sammanhänger med kapitalets skiljaktiga karaktär med hänsyn till finansieringen, alltså kapitalets fördelning på eget och lånat kapital. En annan, förut icke berörd omständighet är också av speciell betydelse när det gäller fastighetskapitalet, nämligen den successiva övergången av fastigheter på nya ägare. Frågan är, huruvida man vid beräkningen av jordbrukets räntekostnader

¹ Levnadskostnadsindex med 1938 som basår utgjorde 1943 143 och 1948 154. Socialstyrelsens index för konsumtionspriser visade samtidigt talen 150 resp. 164. — Det bör anmärkas, att prisutvecklingen skiftat för olika förnödenheter och tjänster.

skall taga hänsyn till den värdestegring som följer med att fastigheterna vid försäljning under senare år betingat högre priser än före kriget *även* till den del prisstegringen icke förorsakats av de senaste årens till förhöjda priser skedda realinvesteringar. Frågan är betydelsefull, eftersom ombytet **av ägare** till jordbruksfastigheter genomsnittligt sker betydligt snabbare än det reala fastighetskapitalets (främst byggnadsbeståndets) förnyelse.

Spörsmålet om beräkning av den del av räntekostnaderna, som belöper på fastighetskapitalet, behandlas ingående i de sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets räntekostnader. Ett förhållandevis utförligt referat finnes i kapitel 5. Av denna anledning ha de sakkunniga icke funnit det nödvändigt att här närmare ingå på detsamma.

Som en *sammanfattning* av den förda diskussionen vilja de sakkunniga anförä, att de i fråga om avskrivningsberäkningarna funnit sig kunna förorda en bestämd princip att följa vid kalkylberäkningarna, nämligen avskrivning på grundval av återanskaffningsvärdet. Beträffande räntekostnadsberäkningarna ha de däremot ansett sig icke kunna rekommendera någon bestämd linje utan bedömt frågan från fall till fall med beaktande **av de förhållanden** som berörts i det föregående.

Den ovan redovisade principdiskussionen liksom den fortsättning av densamma som följer i kapitel 5, försiggick innan den förut omtalade förhandlingsdelegationen framlagt sitt förslag till grunder för lönsamhetsberäkningar vid priskontrollarbetet. De sakkunniga ha diskuterat, huruvida tillkomsten av ifrågavarande grunder — vilka som anförts godkänts av Kungl. Maj:t — borde föranleda ändringar eller modifikationer av de i detta kapitel och i kapitel 5 framlagda principer, vilka legat till grund för de sakkunnigas överväganden inför valet av beräkningsmetod för olika poster på jordbrukskalkylens kostnadssida. De sakkunniga ha vid sin prövning av frågan icke funnit anledning företaga några dylika ändringar eller modifikationer. Den främsta anledningen härtill är givetvis den, att — på de punkter jämförelse mellan vad de sakkunniga föreslagit och förhandlingsdelegationen rekommenderat är möjlig att företaga — överensstämmelse i stort sett föreligger. Så är fallet i fråga om principen för beräkning av avskrivningskostnader, då från båda hållen förordats avskrivning på återanskaffningsvärdet. Vad angår räntekostnadsberäkningarna ha de sakkunniga och förhandlingsdelegationen av naturliga skäl nalkats problemen från skilda utgångspunkter. Förhandlingsdelegationen har i anslutning till praxis vid företagskalkyler inom industrien rekommenderat, att förräntningen av det egna kapitalet beräknas med utgång från nuvärdet. Det bör observeras, att det främmande kapitalet subtraherats från de till nuvärde upptagna totala tillgångarna innan räntabiliteten beräknats. De sakkunniga ha funnit det angeläget att klargöra innebörden av att storleken av

lantbrukskapitalets olika delar fastställles på det ena eller andra sättet, d. v. s. närmast med utgång från nuvärdet eller det icke avskrivna anskaffningsvärdet. De sakkunniga ha emellertid funnit, att frågan om värdering enligt den ena eller den andra av dessa principer för driftskapitalets vidkommande med dess relativt korta varaktighetstid är mindre betydelsefull, något som även i hög grad gäller dagens läge. Endast såvitt angår kapital med lång varaktighetstid, enkannerligen fastighetskapitalet, anses principfrågan böra tillmätas någon större betydelse. Förräntningen av fastighetskapitalet har av de sakkunniga, såsom skall framgå av redogörelse härför längre fram, ansetts böra ske med utgång från taxeringsvärdet med viss modifikation. Även förhandlingsdelegationen har rekommenderat, att fastighetskapitalet upptages till taxeringsvärdet vid lönsamhetsberäkningar. Den nyss omtalade modifikationen har föranletts av att de sakkunniga betraktat värderingsproblemet även ur konjunkturpolitisk synpunkt, något som icke förekommit hos förhandlingsdelegationen.

Kapitel 4. Kostnaderna för lantbrukskapitalets avskrivning och underhåll m. m.

Vid den i kapitel 2 förda diskussionen rörande sambandet mellan jordbrukets kapitalkostnader och dess arbetskostnader (»rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader») användes termen kapitalkostnader i en mycket vid mening. Till kapitalkostnader hänfördes nämligen där, även om detta ej direkt utsades, alla de kostnader, som sammanhånga med kapitalföremålets anskaffning och användning. Anskaffningskostnaderna innefatta avskrivning och förräntning, d. v. s. fasta kostnader. Användningskostnaderna innesluta underhåll samt utgifter för drivmedel (elström samt brännolja m. m.), i huvudsak alltså rörliga kostnader.

I föreliggande kapitel behandlas beräkningsmetoderna i fråga om jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av viktigare varaktiga produktionsmedel, nämligen markanläggningar (»grundförbättringar»), ekonomibygnader, elkraftsanläggningar samt maskiner och redskap. I fråga om elkostnaderna behandlas även utgifterna för elström. Kostnadsberäkningarna för driv- och smörjmedel i traktordriften ha däremot icke upptagits till prövning av de sakkunniga.

Räntekostnaderna behandlas icke i detta kapitel utan i kapitel 5. Det förtjänar redan här att nämnas, att den av de sakkunniga företagna prövningen av räntekostnadsberäkningarna icke begränsas till ovan nämnda varaktiga produktionsmedel, utan även avser de räntekostnader, som belöpa på husdjuren samt på i driften gjorda investeringar av icke varaktiga förnödenheter m. m.

Grundförbättringar.¹

Kostnadsgruppen grundförbättringar i jordbrukskalkylen avser dels underhåll och avskrivning av jordbrukets täckdikningsbestånd (i realiteten, såsom beräkningarna utförts, endast *avskrivning* av täckdikningskostnaderna), dels underhåll av större gemensamma öppna diken. Avskrivningskostnaderna ha beräknats så, att de skulle motsvara en årlig förnyelse av

¹ Undersökningen rörande jordbrukets kostnader för grundförbättringar har utförts med agronomie licentiaten S. Holmström såsom särskild sekreterare. Undersökningen finnes intagen som *bilaga A*.

befintliga täckdiken i sådan omfattning, att beståndet vidmakthölles (jfr dock det följande). Sådant arbete, som förutsatts bli utfört av jordbrukets ordinarie arbetskraft, har icke medtagits i kostnads kalkylerna. Stendikning, som ansetts i huvudsak bli utförd av dylik arbetskraft, har helt utelämnats. — Vid de fortlöpande beräkningarna ha basårskostnaderna framskrivits med tillhjälp av lantbruksförbundets index för grundförbättringar, varvid den kostnadsberäknade insatsen av täckningsmaterial och arbete under basåret utgjort vägningstal.

Vid förutvarande beräkningar av *avskrivningskostnader för täckdiken* har man utgått från den täckdikade arealen enligt 1937 års jordbruksräkning. Förnyelsebehovet har beräknats efter en varaktighet å täckdiken av 60 år för rördiken och 50 år för trädiken. Beräkningarna ha vidare baserats på vissa genomsnittliga kostnader per hektar för rör- och trädiken (nära överensstämmande med genomsnittliga kostnader vid dikning utförd med hjälp av statliga lån eller bidrag). Ifrågavarande kostnadstal ha reducerats utifrån förutsättningen att jordbrukets ordinarie arbetskraft utfört 30 procent av grävningsarbetet, 20 procent av rörlägningsarbetet samt hela arbetet med dikenas igenfyllning.

Det nämndes inledningsvis, att avskrivningskostnaderna för täckdiken beräknats på sådant sätt, att det befintliga dikesbeståndet skulle vidmakthållas. Detta är fullt riktigt för tiden intill vårkalkylen 1943, då nämligen de fortlöpande beräkningarna före nämnda år utfördes med tillhjälp av lantbruksförbundets kostnadsindex för grundförbättringar. Innebörden härav var, att avskrivningen beräknades på återanskaffningsvärdet. Principen att beräkna avskrivningskostnader på återanskaffningsvärden övergavs fr. o. m. vårkalkylen 1943 på förslag av 1942 års jordbrukskommitté i och för anpassning till de avskrivningsprinciper, som föreskrivits för näringslivet i övrigt (avskrivning på anskaffningsvärdet, d. v. s. i föreliggande fall praktiskt taget förkrigsvärdet). Avskrivningskostnaderna för täckdiken ha därför från nämnda tidpunkt intill vårkalkylen 1947 fått ingå med en från basåret oförändrad summa.

De sakkunnigas undersökning har vad beträffar täckdikningskostnaderna tagit sikte på följande moment, nämligen för det första en eventuell återgång till avskrivning på återanskaffningsvärdet, för det andra hänsynstagande till förändringar i den täckdikade arealen enligt 1944 års jordbruksräkning och för det tredje överväganden om förskjutningar i relationen mellan användningen av jordbrukets ordinarie och av annan arbetskraft vid täckdikningens utförande.

Vad först beträffar de allmänna principerna för beräkning av avskrivningskostnader för täckdikning har i undersökningen, i enlighet med de principer som de sakkunniga generellt ansett böra tillämpas i jordbrukskalkylen, förutsatts att beräkningarna skola ske med utgång från återanskaffningsvärdet. I överensstämmelse med vad de sakkunniga anfört i

kapitel 3 ovan böra avskrivningsberäkningar utföras på detta sätt för att kapitalbeståndet (här beståndet av täckdiken) skall kunna vidmakthållas.

Den andra av de förut angivna momenten rörde frågan, på vad sätt hänsyn skulle tagas till 1944 års jordbruksräknings data om täckdikningen i landet (förutvarande beräkningar ha som nämnts byggt på 1937 års jordbruksräkning). Jordbruksräkningen 1944 redovisar en i förhållande till 1937 års räkning minskad areal med täckdiken. Ehuru en viss osäkerhet har synts föreligga i fråga om redovisningen av den mellan räkningarna utförda täckdikningen, ha dock kostnadsberäkningarna ansetts böra tills vidare grundas på den enligt 1944 års jordbruksräkning täckdikade arealen. På grund av det statistiska materialets beskaffenhet har det icke varit möjligt att (på samma sätt som exempelvis i fråga om maskiner och redskap) upprätta någon avskrivningsplan för täckdikningen. — Jordbruksräkningen 1944 har följts även i vad avser fördelningen på arealer med tegelrör respektive med annat täckdikningsmaterial. Vid den senare gruppens uppdelning på arealer med trä respektive sten som täckdikningsmaterial har en bedömning fått ske med ledning av tidigare jordbruksräkningar (någon uppdelning har nämligen ej skett i 1944 års jordbruksräkning). Den täckdikade arealen omfattar med angivna indelningsgrunder 773 100 hektar med tegelrör, 100 400 hektar med trä och likaledes 100 400 hektar med sten eller tillhoppa 973 900 hektar. Såsom förut nämnts medtages emellertid ej de med sten täckdikade arealerna vid här föreliggande beräkningar. Något skäl till ändring i den förut antagna varaktighetstiden — 60 år för rördiken och 50 år för trädiken — har icke ansetts föreligga.

På grund av den alltmera knappa tillgången på arbetskraft inom jordbruket har det ansetts, att näringsens ordinarie arbetskraft i allt mindre omfattning kan deltaga i täckdikningsarbete. Av denna anledning har företagits en sänkning av den ordinarie arbetskraftens andel av täckdikningsarbetet, nämligen från 30 till 20 procent i fråga om grävningsarbetet samt från 20 till 10 procent i fråga om rörlägningsarbetet. Förändringen berör icke basårsberäkningarna.

Under senare år har beträffande täckdikning med tegelrör (den ojämförligt viktigaste formen för täckdikning) förelegat en tendens till minskning av grendikesavstånden och reduktion av täckdikenas djup, vilken standardförändring (vid oförändrat penningvärde) beräknas ha medfört en sänkning av de genomsnittliga kostnaderna per arealenhet med cirka 12 procent från basåret till år 1946/47. På grund härav har basårskostnaden per hektar, som förut beräknats till 350 kronor, *vid det beräkningstekniska framskrivningsförfarandet* (jfr det följande) nedsatts till 308 kronor per hektar. Basårets i jordbrukskalkylen intagna kostnadssiffra har däremot även nu beräknats med utgång från en kostnad av 350 kronor per hektar eftersom den företagna sänkningen av hektarkostnaderna endast avser standardförbättringen under senare år. I fråga om med trä täck-

dikade arealer har räknats med en sedan basåret oförändrad standard (190 kronor enligt 1935/37 års priser). Med avdrag för vad som belöper på jordbrukets ordinarie arbetskraft ha de basårstal, från vilka kostnaderna under senare år avses skola framskrivas, beräknats till 261 kronor per hektar för rördiken och 152 kronor per hektar för trädiken.

Såsom framgått av det föregående har den gjorda undersökningen visat, dels att den ordinarie arbetskraftens andel av täckdikningsarbetet minskat sedan basåret, dels att (i fråga om dikning med tegelrör) en viss standardförändring samtidigt skett. I vilken takt förändringarna skett mellan basåret och det särskilt undersökta året 1946/47 har icke varit möjligt att fastställa. På grund härav har i undersökningen icke företagits några beräkningar för mellanliggande år (1939/40—1945/46).

För beräkning av täckdikningskostnaderna fr. o. m. år 1946/47 ha de basårskostnader, vilka representera samma volym av material och arbete som man enligt det föregående nu har att räkna med, framräknats fr. o. m. 1946/47 med hjälp av index över pris- respektive löneutvecklingen. Prisindexet avser endast dikning med tegelrör (dikning med trä har förutsatts följa samma utveckling) och grundar sig på priser på $1\frac{1}{2}$ tums tegelrör. Löneindexet grundas på timlöner för manliga dagsverkare enligt den officiella lönestatistiken.

Slutberäkningarna ha tillgått på så sätt, att de framräknade täckdikningskostnaderna per hektar multiplicerats med den areal, som antagits årligen i genomsnitt bli täckdikad (= den totala täckdikade arealen dividerad med varaktighetstiden). Från den på så sätt erhållna kostnadssumman har slutligen gjorts avdrag för direkta statliga bidrag utan återbetalningsskyldighet. — Beräkningsresultaten återges i tabell 2.

Förutom avskrivningskostnaderna för täckdiken innefattar posten grundförbättringar som förut nämnts *kostnader för underhåll av större gemensamma öppna diken*. Beträffande förutvarande beräkningar må nämnas, att kostnaderna fastställts med utgång från en dikeslängd år 1939 av 56 700 kilometer. Det har förutsatts, att 30 procent av underhållsarbetet utförts av jordbrukets ordinarie arbetskraft.

Den föreliggande undersökningen har haft till syfte att klarlägga dels de förändringar i dikeslängden, som kunna ha förekommit sedan 1939, dels eventuella förskjutningar i fråga om arbetsinsatsens fördelning på jordbrukets ordinarie och annan arbetskraft.

Längden av nytillkomna diken har beräknats med utgång från uppgifter från lantbruksstyrelsen om torrlagda arealer under åren fr. o. m. 1940. Med ledning av vissa äldre uppgifter om torrlägningsföretag har beräkning skett av dikeslängden (större avloppsdiken) per hektar, varefter den totala dikeslängden lätt kunnat fastställas. Det framhålles i undersökningen, att det nu liksom tidigare tillämpade systemet för beräkning av längden av öppna avloppsdiken, för vilka underhållskostnader skola fast-

Tabell 2. Jordbrukets kostnader för grundförbättringar enligt förutvarande och nya beräkningar. Värde-tal i miljoner kronor.

År	De sakkunnigas beräkningar						Förutvarande beräkningar	
	Avskrivning av täckdikningskostnader			Underhåll av större öppna gemensamma diken	Summa		Absoluta tal	Index
	Inkl. statliga bidrag	Statliga bidrag	Exkl. statliga bidrag		Absoluta tal	Index		
1938/39	---	0.39	—	—	7.54	100.0	7.54	100.0
1939/40	—	0.64	—	—	—	—	7.81	103.6
1940/41	—	0.21	—	—	—	—	8.40	111.4
1941/42	—	0.22	—	—	—	—	9.06	120.2
1942/43	—	0.20	—	—	—	—	9.61	127.5
1943/44	—	0.37	—	—	—	—	9.66	128.1
1944/45	—	0.37	—	—	—	—	10.58	140.3
1945/46	—	0.40	—	—	—	—	10.86	144.0
1946/47	8.55	0.38	8.17	5.85	14.02	185.9	11.10	147.2
1947/48	9.55	0.64	8.91	7.20	16.11	213.8	—	—
1948/49 (prel.)	9.77	0.16	9.61	7.71	17.32	229.7	—	—
1949/50 (progn.)	9.80	0.33	9.47	7.90	17.37	230.4	—	—

Anmärkning. Med hänsyn till viss under perioden 1938/39—1946/47 skedd standardförändring i fråga om täckdikning med tegelrör samt ökad användning av annan arbetskraft än jordbrukets ordinarie, vilka förskjutningar försiggått i en ej närmare känd takt, ha kostnadstal för mellanliggande år ej beräknats (jfr texten).

ställas, icke är invändningsfritt. Betydelsefullast i detta sammanhang är, att all statistiskt redovisad torrläggning — alltså även torrläggning av tidigare odlad jord — i beräkningarna antages resultera i ökad dikeslängd. Den absoluta dikeslängden skulle under sådana förhållanden knappast kunna öka i proportion till de torrlagda arealernas storlek. Vissa faktorer anses dock medverka till ökat underhåll av öppna diken, även där en torrläggning icke står i direkt samband med nyodling. Nu nämnda förhållande anses berättiga tillämpandet hittills av det anförda beräknings sättet. Frågan torde emellertid, framhållas i undersökningen, böra tagas upp till förnyat övervägande framdeles. De sakkunniga vilja uttala önskvärdheten av att så blir fallet.

Den årliga underhållskostnaden per kilometer dike under basåret 1938/39 har oförändrat i förhållande till tidigare upptagits till 53 kronor. Detta värde-tal har framskrivits med tillhjälp av index för timlönen till daglönare i jordbruksarbete.

Beträffande arbetsinsatsens fördelning har i de nya beräkningarna (lik-som i fråga om täckdikningen) förutsatts en minskning av den ordinarie arbetskraftens andel, nämligen från 30 till 20 procent. Ändringen berör icke basårsberäkningarna.

I tabell 2 redovisas resultatet av de sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets kostnader för grundförbättringar. På de sakkunnigas förslag har den nya beräkningsmetoden tillämpats fr. o. m. vårkalkylen 1947.

Ekonomibygnader.¹

Såsom omtalats i kapitel 2 ingå bostadskostnaderna för jordbrukarbefolkningen (inklusive den lejda arbetskraften) i den arbetslön, som via jordbrukskalkylens arbetskostnadspost tillföres lantbruket. Härav följer, att kalkylens byggnadskostnadspost endast innefattar avskrivning och underhåll av *ekonomibygnader*.

Den förutvarande beräkningsmetoden, vilken tillämpats t. o. m. år 1947, finnes redovisad i förut omnämnd *P. M. med beräkning av index över jordbrukets inkomster och utgifter* (grundkalkylen). Den innebar i huvudsak följande. Med ledning av 1932 års jordbruksräkning beräknades för olika jordbruksområden den genomsnittliga åkerarealen, skörden och kreatursantalet per brukningsdel inom skilda storleksgrupper av brukningsdelar. På så sätt erhöles en typgård för varje storleksgrupp inom de olika områdena. Härefter inhämtades uppgifter om material- och arbetsåtgång samt utfördes kostnadsberäkningar för lämpliga ekonomibygnader för var och en av dessa typgårdar, vilka uppgifter tjänade som grundval för en beräkning av återanskaffningsvärdet å hela det inom jordbruket erforderliga beståndet av ekonomibygnader. Återanskaffningsvärdet beräknades enligt två olika alternativ, ett hög- och ett lågalternativ. De årliga avskrivningskostnaderna erhöles genom att de framräknade totalbeloppen dividerades med det antal år byggnaderna ansågs bestå (70 eller 85 år enligt olika alternativ). Underhållskostnaderna beräknades till 0.6 procent av de totala nybyggnadskostnaderna, exklusive kostnader för schaktning, hantlangning och framforslingsarbeten. Att underhållskostnaderna beräknades efter denna förhållandevis låga procentsats sammanhängde dels med att kostnaderna för mera genomgripande omändringar ansågos vara beaktade vid avskrivningsberäkningarna, dels med att underhållsarbetet till väsentlig del utföres av gårdens eget folk och kostnaderna därför medtagas vid beräkningen av arbetskostnaderna. Kostnadssummornas slutliga belopp fastställdes efter vissa jämförelser med de i 1938 års jordbruksutrednings (sedermera livsmedelskommissionens) deklarationsundersökningar² redovisade kostnaderna för underhåll av byggnader samt för ny- och ombyggnader.

I princip innebar den nu refererade metoden, att jordbrukets kostnader för ekonomibygnader beräknades på grundval av den nybyggnadsvolym och det underhåll, som erfordrades för att upprätthålla ett normalt byggnadsbestånd. Vid beräkningarnas fullföljande ha emellertid endast under-

¹ Undersökningen rörande jordbrukets kostnader för ekonomibygnader har på de sakkunnigas hemställen utförts inom Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader, där numera agronomie doktorn L. Hjelm närmast svarat för densamma. Undersökningen ingår som nr 14 i serien Medd. från SFL.

² Beträffande material och metod för ifrågavarande undersökningar hänvisas till Kungl. Maj:ts prop. 319/1942 och senare prisregleringspropositioner. Bearbetningen av deklarationsmaterialiet har för undersökningsåren 1932, 1935 och 1937 verkställts av 1938 års jordbruksutredning och för åren 1938 och 1940 samt följande år av livsmedelskommissionen. — I det följande användes vanligen endast benämningen »deklarationsundersökningarna».

hållskostnaderna fått följa med i den prisstegring, som ägt rum sedan år 1938/39. Avskrivningskostnaderna ha däremot beräknats på grundval av det prisläge, som rådde under åren närmast före krigsutbrottet. Detta motiverades, såsom berörts i kapitel 3, med att omfattningen av nybyggnadsverksamheten under de första krigsåren vore betydligt minskad och kunde väntas bli tämligen begränsad till dess antingen en återgång av kostnaderna inträtt eller en stabilisering av kostnadsläget ägt rum.

Vid upprättandet av värkalkylen 1943 företogs en omläggning av beräkningarna på så sätt, att en mindre del än förut av den totala kostnadssumman redovisades såsom avskrivningskostnad och sålunda hölls konstant, medan en större del betraktades såsom underhållskostnad och tilläts stiga i enlighet med den indexmässigt redovisade pris- och lönestegringen för byggnadsarbeten.¹ Av en för kalkylbasåret 1938/39 beräknad total byggnadskostnad av 84.6 miljoner kronor hade till en början 62.2 miljoner kronor upptagits såsom normal årlig ombyggnadskostnad eller avskrivning, varför detta belopp av förut anförda skäl hölls konstant i kalkylen, medan 22.4 miljoner kronor upptagits såsom underhållskostnad och för de följande åren fått höjas i enlighet med pris- och löneutvecklingen. Såsom tidigare nämnts motsvarar sistnämnda belopp endast 0.6 procent av den beräknade totala nybyggnadskostnaden. Den år 1943 företagna omläggningen innebar, att underhållskostnaden höjdes på visst sätt, medan avskrivningsbeloppet för basåret i motsvarande mån sänktes. Härvid erhöles för år 1938/39 en avskrivningskostnad av 44.3 miljoner kronor och en underhållskostnad av 40.3 miljoner kronor. För de följande åren hölls därefter avskrivningssumman på samma sätt som tidigare konstant, medan underhållskostnaden fick följa pris- och löneutvecklingen. — Vid samma beräkningstillfälle (våren 1943) infördes även i kalkylen en beräkning av jordbrukets kostnader för siloanläggningar.

De sålunda reviderade beräkningsgrunderna ha härefter, bortsett från vissa smärre justeringar (bl. a. intagandet av kostnaderna för s. k. semesterören för arbetare), tillämpats i oförändrat skick intill våren 1948. Till värkalkylen 1947 företogs en alternativ beräkning med avskrivningskostnaderna fastställda på grundval av återanskaffningsvärdet. Ifrågavarande beräkning infördes emellertid ej i kalkylen. Livsmedelskommissionen uttalade i detta sammanhang, att det syntes lämpligast att en dylik principiell förändring upptoges till prövning först i samband med en allmän översyn av jordbrukskalkylen.

Den av de sakkunniga förordade *nya beräkningsmetoden* bygger på vissa

¹ Denna omläggning föranleddes indirekt av vissa påpekanden av 1942 års jordbrukskommittés 1:a delegation i dess i andra sammanhang berörda rapport. — Med hänsyn till delegationens uttalanden om principerna för avskrivningsberäkningar fick metoden att räkna med fasta avskrivningskostnader för ekonomibygnader fr. o. m. våren 1943 i motsats till förut en principiell innebörd. Jfr kapitel 3.

inom SFL utförda undersökningar rörande kapitalvärdet samt underhålls- och avskrivningskostnaderna för jordbrukets byggnadsbestånd.

De av SFL företagna undersökningarna grunda sig vad beträffar byggnadernas kapitalvärde på en inventering av byggnadsbeståndet vid de brukningsdelar i storleksgrupperna 10—20 hektar åker (grupp III) och 20—30 hektar åker (grupp IV), som år 1946 voro anslutna till den jordbruks-ekonomiska undersökningen. Under år 1946 uppgick det sammanlagda antalet gårdar i nämnda storleksgrupper till 646 stycken, av vilka 631 ha kunnat undersökas. Inom storleksgruppen III ha 439 gårdar undersökts eller 0.75 procent av hela antalet. För storleksgruppen IV äro motsvarande siffror 192 gårdar eller 1.13 procent av antalet brukningsdelar. På grundval av det vid inventeringen erhållna materialet har en beräkning företagits av byggnadsbeståndets kapitalvärde. Dessutom har i samband med inventeringen inhämtats uppgifter angående på samma gårdar företagna nybyggnader och reparationer under åren 1942—1946. — Erhållna värden ha uppräknats till totalvärden för samtliga jordbruk med över 2 hektar åker, varvid vissa justeringar av siffrorna vidtagits i syfte att göra materialet användbart i samband med utarbetandet av jordbrukskalkylen. Det bör observeras, att endast de två angivna grupperna av jordbruk undersökts och att man i fråga om byggnadsbeståndets omfattning och standard har att räkna med stora skillnader mellan olika storleksgrupper. Vidare äro de undersökta gårdarna mycket ojämnt fördelade mellan olika områden. I undersökningen framhålles, att säkerheten i de framräknade rikstalen under sådana omständigheter måste bli dålig.

Beräkningarna rörande byggnadskapitalets storlek omfatta såväl bostäder som ekonomibyggnader; i det följande beröras emellertid endast ekonomibyggnaderna. Beräkningen av underhålls- och avskrivningskostnaderna har av SFL baserats på byggnadsbeståndets återanskaffningsvärde (undersökningens »reproduktionsvärde»), dock med justering med hänsyn till icke behövligen utrymmen och anordningar samt vissa dyra konstruktioner.

Beträffande detaljer i fråga om undersökningens genomförande och metoderna för bearbetningen av det insamlade materialet hänvisas till den inom SFL utarbetade redogörelsen (Medd. nr 14 från SFL). I fråga om de vid undersökningen erhållna resultaten må följande anföras.

Det sammanlagda återanskaffningsvärdet för ekonomibyggnader har för storleksgrupp III (10—20 hektar) beräknats till 30 000—35 000 kronor och för grupp IV (20—30 hektar) till omkring 50 000 kronor per gård. Uppgifterna avse som nämnts år 1946. Det kan anmärkas, att det samtidigt beräknade nuvärdet ligger vid i genomsnitt cirka 55 procent av återanskaffningsvärdet.

På grundval av å ena sidan återanskaffningsvärdena och å andra sidan de vid undersökningen framkomna nybyggnads- och reparationskostnaderna har underhålls- och avskrivningsfaktorn för de båda undersökta stor-

leksgrupperna beräknats till 1.38 som medeltal för åren 1942—1946. Den angivna faktorn är anmärkningsvärt låg. För att få ett mera acceptabelt uttryck för nybyggnads- och reparationskostnadernas normala storlek har därjämte motsvarande medeltal för åren 1944—1947 framräknats. Ifrågasvarande tal utgör 1.91. För de undersökta åren har avskrivnings- och underhållsfaktorn beräknats till följande värden:

1942.....	0.73	1945.....	1.44
1943.....	1.01	1946.....	2.46
1944.....	1.17	1947.....	2.62

Årsvariationerna under den berörda tiden äro alltså stora.

Det bör anmärkas, att man inom SFL icke ansett sig böra göra särskilda beräkningar av avskrivnings- respektive underhållsfaktorn. Det är nämligen svårt att i praktiken skilja mellan förnyelse och underhåll.

För att kunna användas i samband med upprättandet av jordbrukskalkylen måste, såsom redan antytts, de vid undersökningen erhållna värdena dels uppräknas till totalvärden, dels undergå vissa justeringar med hänsyn till kalkylens uppläggning. Uppräkningen av kapitalvärdena har skett efter två alternativa metoder, nämligen dels genom en uppräkning av hektarvärdena för de undersökta egendomarna, vilka därvid för andra storleksgrupper än de i undersökningen ingående omräknats med ledning av relationstal från SFL:s byggnadskostnadsindex (alternativ I), dels — beträffande djurstallar — genom en uppräkning av kostnaden per kreatursenhet (alternativ II). Vid uppräkningen ha siffrorna reducerats med hänsyn till att tekniska anordningar, gödselvårdsanläggningar m. m. ej förekomma i samma utsträckning vid jordbruken i allmänhet som vid de undersökta gårdarna. Återanskaffningsvärdet utgör enligt alternativ I 7 696 miljoner kronor och enligt alternativ II 7 183 miljoner kronor.

Underhålls- och avskrivningsfaktorn har, som redan nämnts, beräknats till 1.4 procent i genomsnitt för åren 1942—1946 och 1.9 procent för åren 1944—1947. SFL framhåller, att dessa siffror äro avsevärt lägre än vad tidigare ansetts vara normalt och anför, att de ej utan vidare kunna användas för en beräkning av *normala* underhålls- och avskrivningskostnader. Däremot anses siffran 1.9 procent svara mot *förhandenvarande* byggnadsverksamhet vid de undersökta egendomarna. Huruvida detta procenttal skulle kunna användas för landets samtliga jordbruk anges som vanskligt att bedöma. Det påpekas i detta sammanhang, att bokföringsgårdarnas byggnadsbestånd torde vara i bättre skick och att därför nybyggnads- och reparationsarbetena varit av relativt mindre omfattning än vid övriga gårdar. Att närmare penetrera ifrågasvarande spörsmål betecknas emellertid med nuvarande material som omöjligt. Med utgång från de nyss anförda siffrorna ha följande underhålls- och avskrivningskostnader för jordbrukets ekonomibyggnader erhållits (värdetalen avse som förut nämnts år 1946):

Avskrivnings- och underhållsfaktor	Miljoner kronor	
	Alt. I	Alt. II
1.4	107.7	100.6
1.9	146.2	136.5

För att de sålunda erhållna underhålls- och avskrivningskostnaderna skola kunna komma till användning vid uppgörandet av totalkalkylen ha emellertid vissa justeringar av desamma företagits. Värdet av siloanläggningar samt mekaniska anordningar (hissar, mjölkningsmaskininstallationer och hydroforer) ha sålunda fråndragits. Värdet av dessa har beräknats till 72 respektive 67 miljoner kronor. Likaså har från återanskaffningsvärdet dragits värdet av jordbrukarnas eget arbete för underhåll, vilket ju redovisas i kalkylens arbetskostnadspost, ävensom mellanhandsmarginalen för det egna material, som kommer till användning vid såväl nybyggnader som underhållsarbeten. Sedan här nämnda justeringar gjorts har följande resultat erhållits:

Avskrivnings- och underhållsfaktor	Miljoner kronor	
	Alt. I	Alt. II
1.3	95.6	89.2
1.8	132.3	123.5

De sakkunniga ha förut i kapitel 3 förordat, att avskrivningskostnaderna inom jordbruket böra beräknas med utgång från återanskaffningsvärdet och i samband därmed anfört de skäl, som motivera ett sådant tillvägagångssätt. Vad de sakkunniga sålunda förordat och framhållit är tillämpligt även beträffande avskrivning av jordbrukets ekonomibyggnader. Beräkningarna av jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll böra alltså enligt de sakkunnigas uppfattning utföras på grundval av återanskaffningsvärdet.

De sakkunniga ha vidare funnit sig böra föreslå, att SFL:s undersökningar läggas till grund för beräkningarna av jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av ekonomibyggnader. Såsom framgått av den föregående redogörelsen få dessa undersökningar visserligen i olika hänseenden betraktas som tämligen osäkra, främst beroende på det förhållandevis ringa antalet i densamma ingående brukningsdelar och deras bristande representativitet. De av SFL utförda beräkningarna få dock anses vara i flertalet hänseenden överlägsna dem, som förut legat till grund för byggnadskostnadsposten. Det bör därjämte framhållas, att jämförelser, som SFL gjort med resultatet från deklaraionsundersökningarna, synas utvisa, att de av SFL beräknade värdena äro rimliga.

Vad angår den av SFL på grundval av den förut omnämnda inventeringen gjorda beräkningen av byggnadernas kapitalvärde torde desamma ännu några år få läggas till grund för byggnadskostnadsberäkningarna, varefter en ny inventering bör äga rum. I detta sammanhang må nämnas, att SFL framhåller som önskemål, att uppgifter borde inhämtas från ett större antal

jordbruk. Enligt SFL:s mening borde efter den förutsatta utvidgningen av den jordbruksekonomiska undersökningen även de tillkomna egendomarna bli föremål för byggnadsundersökningar. De sakkunniga vilja framhålla angelägenheten av att så blir fallet.

Vid valet mellan de båda alternativa beräkningar av ekonomibyggnadernas kapitalvärden, som ovan redovisats, bör enligt de sakkunnigas mening alternativ II, som tager hänsyn även till antalet kreatursenheter, föredras. Såsom förut nämnts uppgå de på ekonomibyggnaderna belöpande avskrivnings- och underhållskostnaderna år 1946 enligt detta alternativ till 89·2 respektive 123·5 miljoner kronor, allteftersom man använder avskrivnings- och underhållsfaktorn 1·3 eller 1·8.

Såsom avskrivnings- och underhållsfaktor har SFL som nämnts erhållit dels talet 1·3 som genomsnitt för åren 1942—1946, dels talet 1·8 som genomsnitt för åren 1944—1947. Det förstnämnda av dessa får otvivelaktigt anses för lågt såsom uttryck för mera normala förhållanden och får förklaras huvudsakligen av den ringa omfattning, som byggnadsverksamheten hade under vissa av de ifrågavarande åren. Under åren 1944—1947 har däremot byggnadsverksamheten varit av förhållandevis stor omfattning. Att även den för dessa år erhållna avskrivnings- och underhållsfaktorn 1·8 är jämförelsevis låg i förhållande till de tal man i allmänhet brukat räkna med kan, förutom av den begränsade allmängiltigheten av undersökningsmaterialet, förklaras även av olika andra omständigheter. Härvid kan till en början erinras om att de kapitalbelopp, på vilka avskrivningen grundats, basera sig på en noggrann uppmätning och värdering av byggnadsbeståndet vid de undersökta gårdarna. Även om härvid, såsom framgår av SFL:s redogörelse för undersökningen, vissa justeringar gjorts med hänsyn till bl. a. förekomsten av onödiga byggnader, synas de kapitalvärden, som erhållits, vara högre än de som man i allmänhet räknar med vid en beräkning av avskrivningsprocenten. Härav följer automatiskt, att avskrivningarna, uttryckta i procent av kapitalvärdet, bliva lägre. Av vikt vid bedömandet av avskrivnings- och underhållsfaktorn är vidare, att kostnaderna för jordbrukets egen arbetskraft icke skola inräknas i denna post i kalkylen, enär desamma redovisas under arbetskostnadsposten. Även denna omständighet bidrager till att faktorn blir lägre än man i allmänhet räknar med. Med hänsyn till dessa förhållanden och då några andra säkrare beräkningar icke föreligga ha de sakkunniga ansett sig kunna förorda, att den av SFL beräknade avskrivnings- och underhållsfaktorn 1·8 tills vidare användes vid beräkningarna av byggnadskostnaderna. En svaghet i de utförda beräkningarna är att de bygga på en förhållandevis kort följd av år, vilka därjämte kännetecknas av extraordinära förhållanden. Enligt vad de sakkunniga inhämtat skulle det emellertid icke bereda några större svårigheter att från de berörda räkenskapskontrollerade gårdarna årligen införskaffa uppgifter av sådant slag som erfordras för fortlöpande beräkningar av

Tabell 3. Jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av ekonomibyggnader enligt förutvarande och nya beräkningar. Värde-tal i miljoner kronor.

Å r	De sakkunnigas beräkningar						Förutvarande beräkningar	
	SFL:s index 1946= 100	Kostnadssumma (exkl. siloanläggningar)		Kostnad för silo- anläggningar	Totalkostnader		Absoluta tal	Index
		Kalen- derår	Produk- tionsår		Absoluta tal	Index		
1938	60.5	74.70	—	—	—	—	—	—
1939 (1938/39).....	62.6	77.30	76.40	0.03	76.43	100.0	84.68	100.0
1940 (1939/40).....	72.6	89.70	85.60	0.04	85.64	112.1	90.96	107.4
1941 (1940/41).....	77.6	95.80	93.80	0.08	93.88	122.8	95.22	112.4
1942 (1941/42).....	87.1	107.60	103.70	0.14	103.84	135.9	101.42	119.8
1943 (1942/43).....	90.7	112.00	110.50	0.31	110.81	145.0	106.71	126.0
1944 (1943/44).....	89.8	110.90	111.30	0.38	111.68	146.1	105.88	125.0
1945 (1944/45).....	92.2	113.90	112.90	0.41	113.31	148.3	107.70	127.2
1946 (1945/46).....	100.0	123.50	120.30	0.56	120.86	158.1	109.93	129.5
1947 (1946/47).....	106.7	131.80	129.00	0.58	129.58	169.5	111.46	131.6
1948 (1947/48).....	112.9	139.40	136.90	0.61	137.51	179.9	111.99	132.3
1949 (1948/49) (prel.)...	¹ 115.5	142.60	141.50	0.67	142.17	186.0	—	—
1950 (1949/50) (prognos)	¹ 116.0	143.30	143.10	0.65	143.75	188.1	—	—

¹ Framskrivet med lantbruksförbundets index.

underhålls- och avskrivningsfaktorn. De sakkunniga vilja föreslå, att dylika fortlöpande beräkningar med det snaraste komma till stånd.

Med tillämpning av avskrivnings- och underhållsfaktorn 1.8 erhålles för år 1946 ett belopp av 123.5 miljoner kronor såsom mått på jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av ekonomibyggnader.

Beträffande utvecklingen av ifrågavarande kostnader före och efter år 1946 ha de sakkunniga ansett SFL:s byggnadskostnadsindex (totalindex för ekonomibyggnader) böra utgöra grund för beräkningarna. Detta index föreligger med viss eftersläpning i tiden och bör därför vid aktualisering och prognos sammankopplas med lantbruksförbundets index för byggnadskostnader.

Beräkningarna av jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av ekonomibyggnader ha som tidigare nämnts fr. o. m. våren 1948 skett med tillämpning av den på SFL:s undersökningar byggda och av de sakkunniga förordade metoden. Resultatet av beräkningarna, sådana de förelägo i den i augusti 1949 upprättade jordbrukskalkylen, framgår av tabell 3. Med ledning av indexserierna i två kolumner till höger i tabellen kan man göra en jämförelse mellan utvecklingen av jordbrukets kostnader för ekonomibyggnader enligt förutvarande respektive de sakkunnigas beräkningar. En dylik jämförelse utvisar en starkare kostnadsstegring enligt de nya beräkningarna än enligt de gamla, vilket är helt naturligt eftersom avskrivningskostnaderna förut höllos konstanta, men nu följa prisutvecklingen. Beträffande den nya kostnadsserien må i övrigt anmärkas, att den för vissa krigsår i jämförelse med kringliggande år innebär en överskattning

av de verkliga kostnaderna. Såsom förut anförts har avskrivnings- och underhållsfaktorn under några år varit mycket låg, vilket man vid tidigare kalkylberäkningar också tog hänsyn till. Det ligger emellertid i beräkningarnas natur, att förefintliga fluktuationer mellan olika år (här avses närmast nybyggnads- och reparationsverksamhetens omfattning) utjämnas och att de framräknade kostnadstalen alltså avse ett för den betraktade perioden sannolikt normalläge.

Elektricitet.¹

I de första jordbrukskalkylerna ingick på kostnadssidan en post »kraft och lyse», vilken innefattade elektrisk energi till jordbruksdriften, drivmedel till stationära motorer och fotogen för belysningsändamål. Kostnadsbeloppet hade för basåret erhållits genom en särskild undersökning. På grundval av en specialundersökning insattes våren 1943 i jordbrukskalkylen i stället för nämnda post de beräkningar rörande jordbrukets elkostnader, som därefter ingått i kalkylen intill våren 1949, då de sakkunnigas nya beräkningsmetod för första gången tillämpades.

De sakkunnigas nu utförda beräkningar innefatta, liksom deras föregångare fr. o. m. våren 1943, allenast elkostnader. Kostnaderna i övrigt för motsvarande ändamål (lyse och drivkraft) ha, i motsats till vad som var fallet i de första jordbrukskalkylerna, ej medtagits i beräkningarna. Anledningen härtill är, att förbrukningen av bränslen inom jordbruksdriften (annat än till traktorer) icke låter sig mäta med tillfredsställande noggrannhet. Bränslen av nu ifrågavarande slag ha successivt ersatts och ersättas alltjämt med elkraft, av vilken anledning basårskostnaderna ej innehålla en lika fullständig redovisning som motsvarande tal för senare år. I detta sammanhang bör emellertid erinras om att jordbrukets kostnader i basåret för driv- och smörjmedel till traktorer i augustikalkylen 1949 upptogos i enlighet med uppgifter härom i deklaraionsundersökningarna. Då ifrågavarande post där även innehåller utgifter för bränsle till stationära motorer inom jordbruket, torde i jordbrukskalkylen de tillsammans med elkostnaderna förut i basåret redovisade bränslekostnaderna åtminstone delvis beaktas.

Den förutvarande beräkningsmetoden, vilken alltså tillämpats fr. o. m. våren 1943, innefattade följande kostnadselement, nämligen ortsnätskostnader, gårdsnätskostnader, installationskostnader för driftlyse, installationskostnader för jordbruksmotorer samt strömkostnader för jordbruksdriften. De fyra förstnämnda elementen innefattade avskrivning, ränta och underhåll; ortsnätskostnaderna därjämte administrationskostnader.

Då kändedomen om de elektriska anläggningarnas ålder, kapacitet och

¹ Undersökningen rörande jordbrukets kostnader för elkraft har på de sakkunnigas uppdrag utförts av filosofie doktorn L. Lemne. Undersökningen har intagits som *bilaga B*.

utnyttjande var mycket bristfällig, nöjde man sig med att fastställa de ungefärliga kostnaderna under basåret och därtill lägga beräknade kostnadsökningar genom nytillkommande anläggningar och ökad kraftförbrukning å såväl äldre som nya installationer. Kraftförbrukningen erhöles genom multiplikation av antalet tariffenheter för jordbruksdriften med beräknad genomsnittlig förbrukning per tariffenhet å landsbygden. Frånräkandet av jordbrukens hushållsförbrukning (denna skall, såsom framgår av redogörelsen i kapitel 2 för jordbrukskalkylens konstruktion, ej medtagas) skedde ursprungligen genom att hushållen åsattes ett antal tariffenheter alltefter gårdsstorleken, varpå antalet tariffenheter multiplicerades med genomsnittskostnaderna för samtliga tariffenheter. Under senare tid förändrades förfaringssättet genom att man antog, att 17.5 procent av totalkostnaderna utgjordes av kostnader för hushållsförbrukning. (Enligt vad numera framkommit torde ifrågavarande procental bort sättas vid minst det dubbla.)

Svårigheterna att med den angivna metoden på ett tillfredsställande sätt följa de årliga förändringarna av jordbrukets elkostnader voro avsevärda, och fr. o. m. våren 1945 företogs ej någon vidare justering av de för år 1944/45 beräknade kostnaderna. Kostnadssumman för nämnda år har sålunda fått kvarstå oförändrad intill våren 1949. Beträffande *de sakkunnigas beräkningsmetod*, som för första gången tillämpades våren 1949, må följande anföras.

Sedan våren 1947 bygga kalkylberäkningarna av jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av ekonomibyggnader såsom i tidigare sammanhang nämnts på vissa inom Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader (SFL) på de sakkunnigas uppdrag utförda undersökningar. I byggnadskapitalet, som utgör grundvalen för beräkningarna av byggnadskostnaderna, ingår värdet av gårdsinstallationer. Vill man undvika dubbelräkning, synas sålunda särskilt beräknade kostnader för ifrågavarande installationer icke få belasta elkostnadsposten. De kostnadselement, som här avses, äro gårdsnät samt installationer för belysning och anslutning av motorer.

I de sakkunnigas undersökning ägnas förhållandevis stort utrymme åt redogörelser för material av sådant slag, som skulle kunna läggas till grund för beräkning av jordbrukets elkostnader. Sålunda redogöres för resultaten av jordbrukets elinventering 1945/46, elkraftutredningens undersökningar samt för 1944 års jordbruksräkning och 1945 års bostadsräkning. Vidare har i och för de sakkunnigas undersökning företagits en speciell bearbetning av primärmaterialet till livsmedelskommissionens deklarationsundersökningar och den jordbruksekonomiska undersökningen (Räkenskapsresultat från svenska jordbruk). Slutligen har en särskild »intensivundersökning» av surveytyp företagits beträffande elektrifieringsförhållanden och elkostnader inom ett mindre område (Svartådalens distrikt, Östergötland).

På grundval av det sålunda förefintliga omfattande statistiska materialet ha uppställts olika alternativa beräkningsmetoder, varav två kommit under slutligt övervägande. *Alternativ I* innebär en överarbetning av den gamla metoden med eller utan överförande till byggnadskostnadsposten av vissa kostnadselement. Vid *alternativ II* bearbetas deklaraionsmaterialet för erhållande av uppgifter om jordbruksdriftens årliga kontanta utgifter för elektrisk ström. Det bör anmärkas, att kostnaderna för ortsnätet beaktas vid taxesättningen och alltså inkluderas i de av jordbrukarna erlagda strömvavgifterna. *Alternativ II* förutsätter, att installationskostnaderna (kostnaderna för gårdsinstallationer) till väsentlig del bli inräknade i byggnadskostnadsposten.

Vid prövning av frågan om lämplig beräkningsmetod ha de sakkunniga till en början konstaterat, att några möjligheter icke synas föreligga att med stöd av föreliggande specialundersökningar åstadkomma tillräckligt säkra beräkningar i enlighet med *alternativ I*. De sakkunniga ha därför ansett sig böra förorda *alternativ II*, d. v. s. att livsmedelskommissionens deklaraionsundersökningar läggas till grund för beräkning av jordbrukets elkostnader. Såsom förut nämnts beaktas installationskostnader för elektriska anläggningar i kalkylens byggnadskostnadspost. De uppgifter, som i samband med undersökningen om byggnadskostnaderna erhållits beträffande kostnaderna för elinstallationer, torde emellertid icke återge deras verkliga storlek, enär ersättnings- och kompletteringsinstallationer under de undersökta åren varit av undernormal storlek. Vidare må erinras om att byggnadskostnaderna beräknas på basis av en fast volym, varför en fortgående underskattning av den del av installationskostnaderna, som ej täckes av *alternativ II*, även av denna anledning uppkommer. (Det bör dock observeras att ortsnätskostnaderna ingå i de av jordbrukarna erlagda och i föreliggande beräkningar beaktade elströmsavgifterna.) Allteftersom elkraft vinner terräng i jordbruksdriften kommer uppenbarligen underskattningen av jordbrukets elkostnader att med den valda metoden bli allt mer väsentlig. De sakkunniga vilja därför uttala, att en omprövning av beräkningsmetoden i syfte att ernå en fullständigare redovisning av installationskostnaderna så småningom torde böra företagas.

Vad som hittills berörts är grundberäkningarna, d. v. s. beräkningar för år, för vilka statistiskt material (deklaraioner) föreligger och finnes bearbetat i en för beräkningarna lämplig form. I undersökningen ha två prognosvarianter utarbetats. Den ena bygger på utnyttjandet av grundlig kännedom om förhållandena i smärre områden (som exempelvis det undersökta Svartådalsområdet) som komplement till deklaraionsundersökningen. Den andra prognosvarianten innebär en rutinmässig framskrivning av deklaraionsmaterialet utan andra korrigeringar än sådana som eventuellt kunna anses befogade med hänsyn till sannolik prisutveckling för elström eller ändringar i elektrifieringstakten. Den senare varianten erbjuder betydande

fördelar bl. a. i praktiskt hänseende och har därför ansetts böra förordas av de sakkunniga.

Såsom förut nämnts har den av de sakkunniga framlagda metoden för beräkning av jordbrukets kraftkostnader i vad avser grundberäkningarna kommit till användning fr. o. m. våren 1949. Vid uppgörandet av prognosen företogs då en framräkning på grundval av totalkostnaderna under senast kända år med tillhjälp av Sveriges lantbruksförbunds prisindex för elkostnader. Den sålunda använda metoden innebär, att man räknade med oförändrad strömförbrukning. I själva verket har emellertid utvecklingen av jordbrukets kostnader för elström under det senaste årtiondet endast i ringa grad påverkats av kraftpriset per kwh. Prisfluktuationerna ha med andra ord varit förhållandevis obetydliga. Förändringarna av kraftvolymen, vilken befinner sig i stigande, ha varit av större betydelse. Så länge detta förblir fallet kan det tydligen vara tillräckligt att vid prognoser göra framskrivning med beaktande allenast av totalkostnaderna. Skulle förskjutningar i prisnivån börja inträda, får man givetvis tänka sig att särskilja volym- och prisutveckling. Ett dylikt särskiljande bereder inga större svårigheter.

Vid uppgörandet av den i undersökningen utförda prognosen för produktionsåren 1948/49 och 1949/50 låg följande på deklara-tionsundersökningarna byggda tablå över de kontanta elströmskostnadernas utveckling till grund.

Å r	Index 1938 = 100	Procentuell ökning sedan föregående år
1938.....	100	—
1940.....	115	—
1941.....	127	10.4
1942.....	143	12.6
1943.....	157	9.8
1944.....	169	7.7
1945.....	180	6.5
1946.....	192	6.7
1947.....	205	6.8

På grundval av denna sammanställning har för de tre följande åren, 1948, 1949 och 1950, räknats med årlig ökning av elströmskostnaderna med 6.7 procent sedan närmast föregående år (= medeltalet för tre år). Prognosmetoden kan givetvis varieras om så befinnes erforderligt (jfr vad ovan sagts om prognoser vid förändringar i prisnivån för elström).

Resultatet av de sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets elkostnader framgår av tabell 4.

Vid en jämförelse mellan utvecklingen av jordbrukets elkostnader enligt förutvarande beräkningar och de nu utförda finner man (jämförelsen bör ej utsträckas längre än t. o. m. år 1944/45), att de nya beräkningarna ge en långsammare stegringstakt än de gamla. En orsak härtill har tidigare berörts, nämligen att installationskostnaderna numera ej redovisas lika

Tabell 4. Jordbrukets elkostnader enligt förutvarande och nya beräkningar. Värde-
i miljoner kronor.

De sakkunnigas beräkningar					Förutvarande beräkningar	
År	Kalenderår		Produktionsår		Produktionsår	
	Absoluta tal	Index	Absoluta tal	Index	Absoluta tal	Index
1938	16.70	100	—	—	—	—
1939 (1938/39).....	(17.92)	—	17.51	100.0	39.44	100.0
1940 (1939/40).....	19.14	115	18.73	107.0	43.03	109.1
1941 (1940/41).....	21.12	127	20.46	116.8	52.14	132.2
1942 (1941/42).....	23.80	143	22.91	130.8	61.28	155.4
1943 (1942/43).....	26.23	157	25.42	145.2	68.53	173.8
1944 (1943/44).....	28.33	169	27.63	157.8	73.62	186.7
1945 (1944/45).....	30.10	180	29.51	168.5	77.09	195.5
1946 (1945/46).....	32.14	192	31.46	179.7	77.09	195.5
1947 (1946/47).....	34.30	205	33.58	191.8	77.09	195.5
1948 (1947/48) (prel.)	36.57	219	35.44	202.4	—	—
1949 (1948/49) (prognos) ..	38.91	233	37.74	216.2	—	—
1950 (1949/50) (") ..	41.58	249	40.25	229.9	—	—

fullständigt som tidigare eftersom de volymmässiga förändringarna ej helt beaktas i den valda beräkningsmetoden. Vid en jämförelse mellan beräkningsmetoderna torde därjämte beaktas, att de förutvarande beräkningarna utfördes ganska schablonartat och därför icke kunna sägas erbjuda en fullgod jämförelseserie.

Maskiner och redskap.¹

I tidigare jordbrukskalkyler (de som upprättats t. o. m. 1947) ingingo på kostnadssidan dels en post maskiner och redskap, dels en post traktorkostnader. Den förra avsåg avskrivning och underhåll av maskiner och redskap exklusive traktorer, den senare motsvarande kostnader för traktorer samt därjämte utgifter för driv- och smörjmedel. Samtidigt med att de sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll, i vilken undersökning traktorerna sammanförts med övriga maskiner och redskap, fr. o. m. våren 1948 i sin helhet lades till grund för kalkylberäkningarna (beträffande avskrivning av traktorer hade så skett fr. o. m. våren 1947) lösbrötos utgifterna för driv- och smörjmedel från avskrivnings- och underhållskostnaderna. De sakkunnigas undersökning behandlar endast sistnämnda kostnader, medan utgiftsberäkningarna för driv- och smörjmedel icke gjorts till föremål för prövning av de sakkunniga.

¹ Undersökningen rörande jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av maskiner och redskap har utförts med agronomie licentiaten S. Holmström såsom särskild sekreterare. Undersökningen bifogas som *bilaga C*. Till grund för undersökningen ligger bl. a. en av Holmström utförd utredning angående det svenska jordbrukets inköp av maskiner och redskap åren 1938—1948. Denna utredning utgör senare delen av *bilaga C* («appendix» till *bilaga C*).

Vid *företvarande beräkningar* av jordbrukets kostnader för maskiner och redskap ha traktorkostnaderna respektive kostnaderna för övriga maskiner jämte redskap fastställts på olika sätt, varför det är anledning att behandla de båda grupperna var för sig.

Basårsvärdet för avskrivning och underhåll av maskiner och redskap exklusive traktorer fastställdes med ledning av deklara-tionsundersökningarna, den jordbruksekonomiska undersökningen samt industri- och handelsstatistiken. Basårssumman framräknades för efterföljande år med användning av lantbruksförbundets prisindex för maskiner och redskap. Det bör observeras, att kostnadsposten i sin helhet (alltså såväl avskrivnings- som underhållskostnaderna) fått följa detta index samt att någon egentlig uppdelning på avskrivning respektive underhåll icke förekommit. De grundläggande beräkningarna gävo icke heller något direkt underlag för en dylik uppdelning.

Det har i kapitel 3 förut omnämnts, hursom 1942 års jordbrukskommittés 1:a delegation i sin sommaren 1942 framlagda rapport över verkställd granskning av jordbrukskalkylen gjorde anmärkning mot att avskrivningskostnaderna för bl. a. maskiner och redskap fastställdes på basis av återanskaffningsvärdet, vilket stode i strid med de avskrivningsregler som gällde för näringslivet i övrigt. Någon ändring av den förut beskrivna beräkningsmetoden företogs emellertid icke med anledning härav. Orsaken härtill var, att man vid den använda metoden icke tog hänsyn till den växande mekaniseringen utan byggde på en fast och sedan basåret oförändrad volym. Detta i sin tur berodde på att man saknade tillgång till en nöjaktig statistik. Vissa i samband med vårkalkylen 1943 utförda beräkningar visade emellertid, att avskrivningskostnader fastställda med beaktande av volymförändringarna men med tillämpning av icke avskrivna anskaffningsvärden skulle ligga vid ungefär samma höjd som ifrå-gavarande kostnader beräknade enligt dittills tillämpad metod. Under sådana omständigheter ansågs det gamla beräknings-sättet kunna bibehållas i avvaktan på framtida komplettering av det statistiska underlaget.

Beträffande företvarande beräkningar av avskrivning och underhåll av traktorer gäller, att de utfördes med beaktande av förändringar i traktorantalet, varvid man hade ledning av bl. a. vid olika tillfällen företagna traktorinventeringar. För skilda slag av traktorer tillämpades (fr. o. m. 1942) en avskrivningstid av olika längd. Under några år (t. o. m. 1945) räknade man med oförändrad årsavskrivning per traktor; år 1946 togs hänsyn till höjda priser å nyanskaffade traktorer. Underhållskostnaderna för traktorer beräknades med ledning av vissa uppgifter om underhållskostnaden per traktor och driftstimme.

I fråga om gengasaggregat företogs för åren 1940/41—1946/47 särskilda beräkningar, vilka det torde vara onödigt att här närmare behandla.

Den nya beräkningsmetoden. Den företvarande beräkningsmetoden inne-

bar som nämnts att det endast i fråga om traktorer togs hänsyn till den fortskridande mekaniseringen inom jordbruket, medan maskin- och redskapsbeståndet i övrigt hölls vid oförändrad volym. Då de sakkunniga ställdes inför frågan, på vad sätt jordbrukets kostnader för maskiner och redskap lämpligen borde beräknas, stod det från början klart, att förändringarna i maskinparkens och redskapsbeståndets storlek måste beaktas. Såsom i kapitel 2 närmare utvecklats fordrar nämligen konsekvensen, att ett beräkningsmässigt hänsynstagande till arbetskraftsminskningen inom jordbruket kombineras med beaktande av kostnadsfördyringar till följd av ökad anskaffning och användning av arbetsbesparande maskiner och redskap.

De sakkunniga ha i kapitel 3 förordat, att beräkningarna av jordbrukets avskrivningskostnader skola grundas på återanskaffningsvärden. Så har också såsom framgår av vad tidigare anförts skett beträffande grundförbättringar (täckdiken) och ekonomibyggnader. Någon anledning att beträffande maskiner och redskap tillämpa någon annan princip har icke förelegat.

I den undersökning rörande jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av maskiner och redskap, som de sakkunniga företagit, diskuteras inledningsvis bl. a. gränsdragningen mellan jordbruksdriften å ena sidan och skogsbruket och den yrkesmässiga trädgårdsodlingen å den andra sidan. Principiellt skola givetvis endast sådana redskap medtagas vid beräkningarna, som nyttjas i jordbruksdriften. Vissa maskiner och redskap komma emellertid till användning såväl inom denna som i andra näringsgrenar. Någon möjlighet att med större säkerhet göra en fördelning på olika användningsområden föreligger icke (svårigheten avser främst tiden före år 1938, jfr det följande). Av denna anledning ha i de utförda beräkningarna vissa på olika användningsområden brukade maskiner och redskap i sin helhet hänförts till antingen jordbruksdriften eller något annat näringsfång.

I undersökningen framhålles i fråga om beräkningarnas uppläggning, att det med hänsyn till den förhållandevis långa varaktighetstiden för jordbrukets maskiner och redskap icke kunde anses lämpligt att låta gjorda inköp belasta enbart det år, under vilket desamma ägt rum. Inköpskostnaderna borde därför utjämnas genom en ordnad avskrivningsplan. Av denna anledning har vid beräkningarna skilts mellan avskrivning och underhåll.

Det grundläggande syftet med undersökningen har varit att åstadkomma ett någorlunda tillförlitligt underlag för beräkningar av förändringarna i jordbrukets maskin- och redskapsvolym. Såsom tidigare anförts har avsaknaden av ett sådant vad beträffar andra maskiner än traktorer förorsakat, att beräkningarna måst utföras på basis av en fast volym trots den fortgående rationaliseringen.

Vad först gäller traktorer har inom Sveriges lantbruksförbund under en

följd av år införskaftats uppgifter (för åren fr. o. m. 1929) från samtliga tillverkare och importörer över det årliga antalet till jordbruket försålda traktorer och för dessa erlagda köpeskillingar. Den föreliggande undersökningen har i vad avser avskrivning av traktorer baserats på detta material.

I fråga om övriga maskiner och redskap har företagits en prövning av möjligheterna att använda olika material som grundval för beräkningarna. Redan på ett tidigt stadium undersöktes, med gott resultat, möjligheten av en totalundersökning enligt enkätmetoden. Vidare prövades användbarheten av 1944 års jordbruksräkning samt möjligheten att tillämpa någon slags representativmetod. Båda sistnämnda vägar bedömas som mindre lämpliga att beträda, särskilt i jämförelse med den nyss angivna enkätmetoden av totalkaraktär. Den jordbruksekonomiska undersökningen ansågs ha en i detta sammanhang mindre god representativitet och föll därför ur räkningen.

De av livsmedelskommissionen företagna deklarationsundersökningarna redovisa jordbrukets kontanta utgifter för maskiner och redskap (inklusive traktorer) med fördelning på ersättningsinköp, nyuppsättning och underhåll. På grund av vissa i undersökningen anförda omständigheter kan förväntas, framhålls det, att utgifterna för underhåll enligt ifrågavarande undersökningar ge den säkraste bilden av den allmänna utvecklingen, medan utgifterna för ersättningsköp respektive nyuppsättning av maskiner starkare kunna påverkas av tillfälliga onormala inköp vid undersökta gårdar. Det bör måhända tilläggas, att traktorinköpen som förut antytts tämligen väl kunna följas med annat material, varför det även av denna anledning torde vara att föredraga, om deklarationsundersökningarna icke komma till användning vid avskrivningsberäkningarna.

Inom Sveriges lantbruksförbund ha under en följd av år utförts vissa beräkningar rörande jordbrukets årliga inköp av maskiner och redskap, varvid man byggt på industri- och handelsstatistiken. Tillverkningsvärdena ha justerats på så sätt, att handelsmarginaler tillagts och förekommande rabatter fråndragits. Importvärdena ha justeras på motsvarande sätt. Ifrågavarande beräkningar ha nu prövats och delvis korrigerats, vilket skett i samband med den förut berörda enkätundersökningen beträffande det svenska jordbrukets inköp av maskiner och redskap fr. o. m. år 1938. Från denna undersökning ha utslutits dels traktorer (jfr det föregående) och dels mjölktransportkärl, för vilka senare särskilda beräkningar företagits.

Enkäten har tillgått på så sätt, att man på olika vägar sökt spåra alla tillverkare och importörer av lantbruksmaskiner fr. o. m. år 1938. Mycket arbete har nedlagts på att enkäten skulle bli praktiskt taget fullständig för samtliga undersökta år, fr. o. m. år 1938, enär den i motsatt fall icke skulle vara lämpad att läggas till grund för kostnadsberäkningar i jordbrukskalkylen. Särskild uppmärksamhet har ägnats åt sökandet efter sådana företag, som bedrivit tillverkning eller import under de första åren av undersökningsperioden men senare upphört med

verksamheten. Enkät svar ha ingått från samtliga de företag, som kunna påräknas ha tillverkat eller importerat maskiner i någon omfattning under undersökningsperioden. Uppgifterna ha för varje år avsett värdet vid försäljning till förbrukare (jordbrukare) av under året till återförsäljare eller direkt till jordbrukare levererade lantbruksmaskiner eller lantbruksredskap som tillverkats eller importerats av uppgiftslämnaren. Av betydande värde får anses vara, att enkäten genom sin utformning skapat möjligheter att följa utvecklingen för de olika maskinslagen på ett helt annat sätt än den officiella statistiken medger. På grundval av den senare kan man göra en fördelning på drygt ett tiotal grupper av maskiner, under det att man genom enkätmetoden kan driva uppdelningen praktiskt taget hur långt som helst.

Anledningen till att enkätundersökningen icke utsträckts längre bakåt i tiden än t. o. m. år 1938 är, att man i motsatt fall skulle löpt risken att ett med åren växande antal tillverkare och exportörer icke skulle nåts. Det bör framhållas, att en retroaktiv undersökning som den här företagna — trots begränsningen av antalet år — gärna visar en tendens till underskattning av försäljningarna under tidigare år. Utförda kontrollundersökningar bestyrka emellertid, att det i detta fall icke kan vara fråga om något fel av nämnvärd storleksordning.

Begränsningen av undersökningsperiodens längd medför, att den genom enkätundersökningen erhållna inköpsserien måste kopplas samman med den för åren före 1938 på grundval av industri- och handelsstatistiken byggda serien. Anledningen härtill är, att man vid avskrivningsberäkningarna (vilkas metodik skall närmare behandlas längre fram) måste känna inköpen ända fr. o. m. år 1924. Hur denna sammankoppling skall ske diskuteras utförligt i undersökningen.

Vid en jämförelse för år 1938 mellan å ena sidan tillverkning och import enligt industri- och handelsstatistiken och å andra sidan inköp av maskiner och redskap enligt enkätundersökningen finner man en anmärkningsvärt god överensstämmelse. (Se den längre fram intagna tablån.) Denna överensstämmelse får betecknas som förvånande med hänsyn till att de båda serierna bygga på helt olika underlag och ha olika omfattning. Att denna överensstämmelse beror på en tillfällighet och ej kan tillmätas något självständigt bevisvärde synes emellertid framgå vid ett studium av de båda undersökningsserierna för en följd av år.

En sammanställning av de båda serierna har skett i följande tablå. Såväl tillverkning och import (kolumn A) som inköp (kolumn B) ha angivits i 1938 års priser, varigenom undvikits att försäljning av äldre tillverkning (lagerbehållning) till ett förhöjt pris förrycker jämförelsen. Före denna jämförelse har det befunnits riktigt att minska B-serien med inköpen av sådana maskiner, som tillkommit efter 1938 och vilka ej ingå i A-serien (elstängsel och jeepar). Dessa representera en ny utrustning, till vilken motsvarighet icke funnits tidigare. Värdetalen äro angivna i miljoner kronor.

Å r	A-serien (industri- o. handels- stat.)	B-serien (enkät- undersök- ningen)	Förhållandetal $\frac{B}{A} \cdot 100$	Differens A—B
1938.....	40·48	40·41	99·8	0·07
1939.....	51·36	53·24	103·7	— 1·88
1940.....	37·96	34·66	91·3	3·30
1941.....	31·25	35·56	113·8	— 4·31
1942.....	39·36	47·68	121·1	— 8·32
1943.....	52·06	52·49	100·8	— 0·43
1944.....	57·41	58·04	101·1	— 0·63
1945.....	41·61	48·00	115·3	— 6·39
1946.....	63·13	66·37	105·1	— 3·24
1947.....	75·66	73·23	96·8	2·43
Summa 1938—1942	200·41	211·55	105·6	—11·14
» 1943—1947	289·87	298·13	102·8	— 8·26
» 1938—1947	490·28	509·68	104·0	—19·40

Av sammanställningen framgår — förutom den förut berörda överensstämmelsen mellan de båda serierna för år 1938¹ — dels att B-serien nästan genomgående ligger högre än A-serien, dels att de årliga variationerna i differens äro oregelbundna och ganska stora. Dessa variationer förklaras av lagerförskjutningar från ett tillverkningsår till ett annat. Genomsnittligt ligger B-serien 4 procent högre än A-serien. Av nämnda förhållande kan under viss förutsättning dragas den slutsatsen, att sistnämnda serie borde höjas med angivet procenttal för att komma i nivå med den förra serien.

Slutsatsen förutsätter, att ingångslagren av maskiner och redskap år 1938 samt utgångslagren 1947 voro av ungefär samma storlek. En tänkbar förklaring till de genomsnittliga avvikelserna mellan serierna skulle eljest vara, att ingångslagren 1938 voro så stora, att de skulle täcka underskottet i A-serien under de följande 10 åren. En dylik förklaring synes emellertid icke möjlig, dels emedan den skulle förutsätta att lagret vid 1938 års ingång skulle ha motsvarat halva tillverkningsvolymen nämnda år, dels enär man a priori skulle ha att vänta sig större lager vid 1947 års utgång än vid slutet av 1938, detta senare eftersom inköpsvolymen av maskiner och redskap mellan nämnda år nästan fördubblats. Av vissa skäl kan antagas, att ingångslagren 1938 voro av övernormal storlek och i viss grad försörjt försäljningen under kommande år. Denna omständighet synes kunna uppväga den ökning av normallagret, som måste ha skett under senare år till följd av omsättningsökningen. Under angivna förutsättningar skulle det vara riktigt att höja A-serien med 4 procent för att den skall komma i nivå med B-serien.

Vid bedömningen av frågan om hopkopplingen av de båda serierna ha emellertid de sakkunniga ansett, att man jämväl borde taga hänsyn till vissa brister i industristatistikens redovisning av jordbruksmaskiner för tidigare

¹ Att vissa maskiner frändragits B-serien inverkar praktiskt tagit icke på 1938 års tal enligt denna serie.

år. Sålunda ingå icke i den äldre undersökningen sådana maskiner som förbränningsmotorer och handseparatorer, av vilka inköpen efter hand avtagit. För många enkla redskap föreligga säkerligen för tidigare år en för låg redovisning i industristatistiken, enär tillverkningen förr mera än nu skett hos mindre företagare, vilka ej lämnat uppgifter till industristatistiken. I och för sig skulle dessa omständigheter måhända motivera en höjning av den äldre serien för tidigare år med uppskattningsvis 5 procent, om man ser till anskaffningens storlek. Emellertid torde ifrågavarande maskiner och redskap till stor del redan 1938 ha kommit ur bruk eller fått ett nedsatt nyttovärde, varför full hänsyn ej synes böra tagas till deras ursprungliga anskaffningsvärde. De sakkunniga ha därför funnit sig böra begränsa höjningen till sammanlagt 5 procent.

Med nu utförd justering ifråga om anknytningen mellan enkätundersökningens och de för tidigare år på industri- och handelsstatistiken byggda beräkningarna, ha de sakkunniga funnit sig böra förorda, att beräkningarna av jordbrukets kostnader för avskrivning av maskiner och redskap företagas på grundval av enkätmaterialen. De sakkunniga ha även funnit det ändamålsenligt att beräkna avskrivningskostnaderna genom upprättandet av en avskrivningsplan. Härvid har en 15-årig avskrivningstid ansetts kunna tillämpas.

Det framhålles i undersökningen, att det är förenat med stora svårigheter att beräkna den genomsnittliga varaktighetstiden för jordbrukets redskapsbestånd. Det må bl. a. erinras om att detta bestånd innefattar ett stort antal olika maskiner och redskap alltifrån de enklaste handredskap till sådana relativt invecklade och dyrbara maskiner och redskap som självbindare och skördetröskor. Varaktigheten står också i samband med maskinernas användningstid samt med deras skötsel och underhåll och i dessa avseenden äro variationerna betydande. Bland fackmännen anses allmänt, att den genomsnittliga varaktigheten för maskinerna nu är lägre än tidigare. Det saknas emellertid i stort sett statistiskt material av sådan omfattning och art, att detta direkt kan läggas till grund för en bedömning av varaktighetstiden. Vissa undersökningar ha emellertid företagits för utronande av saken. En bedömning av härvid framkommet material ger snarast den uppfattningen, att den genomsnittliga livslängden är högre än 15 år. Det har dock ansetts motiverat att kalkylera med en avskrivningstid av nu angiven längd, för vilket bl. a. talar de förut framhållna förskjutningarna mot minskad varaktighetstid. Det har även ansetts motiverat att stanna vid en ej alltför lång avskrivningstid av den anledningen, att avskrivningstiden i kostnadskalkylen någorlunda borde närma sig vad som i ekonomiska kalkyler i allmänhet anses rimligt.

Beträffande det tekniska tillvägagångssättet vid avskrivningsberäkningarnas utförande må följande anföras. På grundval av serien av de årliga inköpssummorna har först med ledning av ett särskilt prisindex för traktorer respektive övriga maskiner och redskap företagits en omräkning av de olika årens inköpssummor till inköpsvolymen vid 1938 års prisnivå.

Inköpsvolymen för de senaste 15 åren har därefter successivt ackumulerats, varefter medelvolymen för respektive år erhållits genom division av den ackumulerade volymen med 15. (Förfarandet kan beskrivas som en beräkning av glidande medelvärden över 15 år.) På denna medelvolym har sedan applicerats nyssnämnda prisindex för året, varvid erhållits det sökta återanskaffningsvärdet.

Underhållskostnaderna för maskiner och redskap ha i undersökningen grundats på livsmedelskommissionens deklarationsundersökningar. Aktualisering och prognos har ansetts tills vidare kunna ske med användning av ett vägt prisindex för reservdelar och reparatörlöner (vägningstal; reservdelar 40, arbetslöner 60). Framräkningen baseras härvid på den senast kända summan. Det ifrågasättes emellertid, huruvida man icke skulle kunna taga hänsyn till förändringarna i maskinparkens storlek. En metod för ett dylikt beräkningssätt finnes angiven i undersökningen.

Resultatet av de sakkunnigas undersökning redovisas i tabell 5.

Beträffande de utförda beräkningarna vilja de sakkunniga framhålla, att de icke få betraktas som slutgiltiga. Vissa brister vidlåda desamma, om man ställer kravet, att beräkningarna troget skola avspegla utvecklingen av jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av maskiner och redskap. Sålunda saknas i beräkningarna avskrivningskostnader för en del olika maskiner och redskap såsom elmotorer, pumpar, hydroforer, vagnar m. m. samt underhållskostnader för en hel del maskiner. Å andra sidan ingå i beräkningarna vissa kostnader, som rätteligen icke böra belasta jordbruksdriften, nämligen sådana underhållskostnader, som belöpa på skogsbruket och den yrkesmässiga trädgårdsskötseln.

Vad nyss anförts beträffande de brister, som vidlåda de utförda beräkningarna, har närmast avseende på den absoluta storleken av de framräknade kostnadssummorna. Såsom förut i betänkandet i skilda sammanhang framhållits, är det med hänsyn till jordbrukskalkylens konstruktion och användning av väsentligt större betydelse att beräkningarna ge en så riktig bild som möjligt av kostnadsutvecklingen, än att de absoluta talens höjd är korrekt. Genom den korrektion, vilken ovan företagits med avseende på anknytningen mellan de använda undersökningsserierna, har man, såsom redan antytts, sökt korrigera för bl. a. den underskattning av maskin- och redskapsbeståndets värde år 1938/39, som uppkommit därigenom, att vissa maskiner, som medtagits i statistiken för tiden fr. o. m. 1938, ej äro med (och på grund av primärmaterialets beskaffenhet ej kunna vara det) för tiden dessförinnan. (Här avses förbränningsmotorer, spannmåls- och fodertorkar, hissänläggningar m. fl. maskiner.¹) Likställda med nu närmast avsedd grupp äro en del maskiner och redskap, som förr köptes

¹ Det bör emellertid anmärkas, att även det omvända förhållandet förekommer. Så exempelvis innehåller den äldre serien även sådana spannmålsrensningmaskiner, som användes inom kvarnindustrin.

Tabell 5. Jordbrukets kostnader för maskiner och redskap enligt förutvarande och nya beräkningar. Värdetal i miljoner kronor.

År	De sakkunnigas beräkningar						Förutvarande beräkningar		
	Avskrivning				Underhåll	Totalsumma		Absoluta tal	Index
	Andra maskiner än traktorer	Traktorer	Gengaggregat	Summa		Absoluta tal	Index		
1938/39....	29.83	4.93	—	34.76	43.20	77.96	100.0	81.40	100.0
1939/40....	34.32	6.97	0.26	41.55	48.40	89.95	115.4	93.70	115.1
1940/41....	39.37	8.13	1.36	48.86	57.70	106.56	136.7	106.50	130.8
1941/42....	42.46	8.27	3.54	54.27	67.00	121.27	155.6	123.20	151.4
1942/43....	45.55	8.41	5.67	59.63	77.80	137.43	176.3	135.10	166.0
1943/44....	48.09	9.53	6.54	64.16	82.20	146.36	187.7	139.80	171.7
1944/45....	51.05	10.52	5.85	67.42	82.30	149.72	192.1	141.80	174.2
1945/46....	53.33	10.59	3.88	67.80	88.10	155.90	200.0	141.10	173.3
1946/47....	57.48	13.48	2.58	73.54	96.00	169.54	217.5	136.80	168.1
1947/48....	64.35	18.03	—	82.38	102.80	185.18	237.5	—	—
1948/49....	71.58	24.96	—	96.54	109.00	205.54	263.7	—	—
(prel.)									
1949/50....	77.23	29.59	—	106.82	110.30	217.12	278.5	—	—
(prognos)									

från hantverksmässiga tillverkare eller som tillverkades hemma men nu inköpas från större tillverkare och som därför bli ofullständigt redovisade under tidigare år jämfört med senare.

Kapitel 5. Jordbrukets räntekostnader.

De sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets räntekostnader finnes fogad som *bilaga D* till betänkandet.¹ I det följande lämnas en redogörelse för det huvudsakliga innehållet i ifrågavarande undersökning samt för innebörden av den beräkningsmetod som de sakkunniga tillämpat.

I den fullständiga utredningen ingår bl. a. en relativt utförlig redogörelse för hittillsvarande beräkningar av räntekostnaderna. Redogörelsen anknyter till den förut omnämnda grundkalkylen (*P. M. med beräkning av index över jordbrukets inkomster och utgifter*). I denna redovisas den metod för beräkning av räntekostnaderna, vilken allt fortfarande i huvudsak tillämpas.

Beräkningarna av jordbrukets räntekostnader innehålla två huvudmoment, nämligen *för det första* fastställandet av lantbrukskapitalets storlek och *för det andra* fördelning av detta kapital på eget kapital och lånekapital i och för applicering härpå av tillämpliga räntesatser. I förstnämnda hänseende märkes, att räntekostnaderna hittills beräknats med utgång från ett lantbrukskapital av sedan basåret 1938/39 oförändrad storlek, bortsett från att ett räntetillägg på 10 miljoner kronor motiverat av ökade realinvesteringar insatts i beräkningarna fr. o. m. produktionsåret 1945/46.² Räntesatsernas förändringar ha däremot beaktats. På grund av att kapitalvolymen hållits oförändrad (frånsett nyssnämnda tillägg) ha de räntekostnader, som upptagits i jordbrukskalkylen, undergått relativt små förändringar under årens lopp. Belysande härför är, att medan jordbrukets totala kostnader (inklusive räntekostnader) mer än fördubblats sedan 1938/39 dess räntekostnader beräknade enligt förut använd metod samtidigt sjunkit något.

På grund av de senaste årens samhällsekonomiska utveckling har *frågan om lantbrukskapitalets värdering* kommit att intaga en framskjuten plats bland de spörsmål, som aktualiseras vid en omläggning av beräkningarna av jordbrukets räntekostnader. Nu ifrågavarande problem har behandlats utförligt i ett föregående kapitel och skall därför icke här upptagas till förnyad behandling. De sakkunniga vilja här endast erinra om att frågan om kapitalets värdering måste tillmätas större betydelse beträffande kapital med lång varaktighet än i fråga om kapital med kort varaktighet, beroende

¹ Undersökningen har utförts med biträde av politices magister E. Swedborg.

² Se prisregleringspropositionen för år 1945 (nr 303), sid. 41 f och 143 f.

på att den eftersläpning, som det icke avskrivna anskaffningsvärdet visar i förhållande till nuvärdet, såsom förut visats, är större i det förra än i det senare fallet. På grund härav har värderingsfrågan behandlats mera utförligt i samband med fastställandet av fastighetskapitalets storlek än när det gäller att beräkna storleken av driftskapitalets olika delar.

Fastighetskapitalet.

I hittillsvarande jordbrukskalkyler har fastighetskapitalet varit upptaget till 3 200 miljoner kronor, vilken summa beräknats med utgång från 1938 års allmänna fastighetstaxering. Vid denna taxering utgjorde jordbruksfastigheternas jordbruksvärde (exklusive skogsmarkens värde) 4 475 miljoner kronor, från vilket belopp gjordes ett avdrag motsvarande bostädernas beräknade värde (28.5 procent av fastighetsvärdet). Bostadsförmånen ingår i den lön, som i jordbrukskalkylen via arbetskostnadsposten tillgodoräknas jordbrukarna och hos dem anställda, varav följer, att kostnaderna för jordbrukets bostäder icke skola medtagas vid beräkningen av avskrivnings- och räntekostnaderna för näringsens byggnadsbestånd.

Utgångspunkten för beräkningen av fastighetskapitalets storlek i grundkalkylen har alltså varit taxeringsvärdet å jordbruksfastigheter. De sakkunniga ha vid den företagna undersökningen ställt sig frågan, huruvida taxeringsvärdet utgör den bästa grundvalen för fastställande av fastighetskapitalets storlek eller om detta lämpligen borde beräknas på annat sätt. De ha dock funnit, att man även i fortsättningen är hänvisad till fastighetstaxeringarna. Detta ställningstagande innebär emellertid icke, att taxeringsvärdet utan vidare kunnat läggas till grund för räntekostnadsberäkningarna. Dels måste värdet av jordbrukets bostäder som nyss anförts frändragas vid beräkningarna, dels har penningvärdets försämring sedan förkrigstiden vid den senaste allmänna fastighetstaxeringen år 1945 medfört en allmän höjning av taxeringsvärdena i förhållande till motsvarande värden år 1938.

På grund av bl. a. nu anförda omständigheter ha de sakkunniga funnit sig böra redogöra för taxeringsvärdenas innebörd och dessa värdens utveckling. Härvidlag fastslås, att taxeringsvärdena genomgående ligga på en i förhållande till de faktiska salupriserna på fastigheter låg nivå samt att desamma visa en lugnare utveckling än fastighetspriserna. Under år 1938 lågo salupriserna på jordbruksfastigheter 14.4 procent högre än samma års taxeringsvärden. År 1945 utgjorde motsvarande procenttal 39.1.

Vid en beräkning av storleken av fastighetskapitalet *exklusive* bostadsvärdet har man att utgå från jordbruksfastigheternas saluvärde — man känner någorlunda bostadsbeståndets saluvärde (jfr det följande) men ej dettas taxeringsvärde; bostäderna taxeras ej särskilt. Jordbruksfastigheternas saluvärde erhålles genom att de procentuella överpriserna (salupris i förhållande till taxeringsvärde) appliceras på taxeringsvärdena; de nyss angivna procenttalen utgöra de procentuella överpriserna för 1938 respektive 1945.

Nyssnämnda uppräkningsförfarande kompliceras avsevärt därav, att »överpristatistiken» (jfr det ovanstående) avser fastigheterna i deras helhet. Ifrågavarande

statistik kan av naturliga skäl icke innehålla uppgifter om de »överpriser», som gälla speciellt för den del av fastigheternas taxeringsvärde, som belöper på jordbruksjorden och därå befintliga byggnader (jordbruksvärdet), respektive för den del av taxeringsvärdet, som belöper på skogen och skogsmarken (skogsvärdet). Åtminstone tidigare ha överpriserna främst hänfört sig till skogen. På grund härav skulle det icke vara korrekt att vid beräkning av fastigheternas jordbruksvärde företaga en uppräknig från taxeringsvärdena med användning av de för fastigheterna i deras helhet gällande procenttalen för »överprisernas» höjd. Emellertid göres i undersökningen troligt, att den undervärdering, som tidigare kännetecknat den skogliga taxeringen, icke utan vidare kan anses gälla för 1945 års fastighetstaxering. Den omständighet som framförallt ansetts bestyrka detta förmodande är, att jordbruksvärdet från 1938 till 1945 höjts mycket försiktigt eller med endast 19 procent medan skogsvärdets uppgång utgjort ej mindre än 53 procent. De sakkunniga ha ansett sig sakna anledning frångå den proportionella uppräkningsmetoden vid fastställandet av fastigheternas jordbruksvärde i vad gäller år 1945. Beträffande år 1938 har även skett en proportionell uppräknig; det fel, som kan ligga häri, betecknas som mindre betydande eftersom detta års procentuella överpriser voro förhållandevis låga.

Sedan fastighetskapitalets saluvärde fastställts på antytt sätt har nästa steg i undersökningen bestått i att från detta värde skilja bostädernas värde. Bostadsvärdet har beräknats på grundval av de i kapitel 4 omnämnda undersökningar, som företagits inom Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader (SFL). Genom de av SFL verkställda undersökningarna känner man någorlunda såväl nuvärdet som återanskaffningsvärdet på jordbrukets bostadsbestånd år 1946. Återanskaffningsvärdet kan följas såväl bakåt som framåt i tiden med tillhjälp av SFL:s byggnadskostnadsindex. Mera tveksamt har ansetts vara, huruvida man även kan använda samma indexserie när det gäller att följa nuvärdenas utveckling. Inom SFL har man emellertid ansett, att detta skulle låta sig göra. — Enligt de gjorda beräkningarna skulle bostäderna år 1938 ha svarat för 33·8 procent och år 1945 för 35·4 procent av fastigheternas jordbruksvärde.

På grundval av de utförda beräkningarna har i undersökningen uppställts fyra olika alternativ för fastighetskapitalets storlek, vilka samtliga redovisas i följande tablå. Alternativ I utgör fastigheternas beräknade saluvärde och alternativ II deras taxeringsvärde. Även alternativen III och IV grundas på fastighetstaxeringarna. Vid alternativ III har fastighetskapitalet år 1938 beräknats som medeltalet av 1933 och 1938 års taxeringsvärden samt fastighetskapitalet år 1945 som medeltalet av 1938 och 1945 års taxeringsvärden. Alternativ IV sammanfaller för 1938 med alternativ II och ligger år 1945 ganska nära alternativ III (bostadsvärdet har vid beräkningen av alternativ IV frånskiljts på något annat sätt än vid övriga alternativ). Under diskussion har varit ytterligare ett alternativ, beräknat med utgång från saluvärdet men med hänsyn tagen till att viss del av fastighetskapitalet är belånad. Detta alternativ, vilket ligger någonstades emellan alternativen I och II, har på grund av de stora osäkerhetsmarginalerna icke redovisats i undersökningen.

	1938	1945	Ökning	
	Milj. kr		Abs. tal	Procent
Grundkalkylen	3 200	3 200 ¹	—	—
Alternativ I	3 387	4 794	1 407	41·5
Alternativ II	2 962	3 444	482	16·3
Alternativ III	2 866	3 168	302	10·5
Alternativ IV	2 962	3 207	245	8·3

¹ Hänsyn ej tagen till den ökning, som ligger i räntetillägget på 10 milj. kr.

Av jordbrukets fastighetskapital (exklusive skogsvärdet) utgör byggnadskapitalet huvuddelen, omkring $\frac{3}{4}$. En väsentlig del av återstoden utgöres av grundförbättringskapital (täckdiken och vägar m. m.). Vid den värdestegring, som fastighetskapitalet undergått mellan 1938 och 1945, bör alltså utvecklingen av byggnadskapitalet och grundförbättringskapitalet ha varit utslagsgivande. Byggnadernas värdeökning under angiven tid till följd av nya realinvesteringar beräknas av de sakkunniga ha utgjort endast några få procent av ingångsvärdet. Alternativ IV har ansetts ej så mycket avvika från (n. b. överstiga) det icke avskrivna anskaffningsvärdet, och alternativet har ytterligare närmat sig det senare med varje år som förflutit sedan 1945.

I anslutning till de uppställda alternativen föres i undersökningen en diskussion rörande lämpligheten av att det ena eller andra alternativet lägges till grund för räntekostnadsberäkningarna. Denna diskussion avspeglar vissa meningsskiljaktigheter, som framkommit bland de sakkunniga. Synpunkterna ha emellertid i diskussionen renodlats, av vilken orsak de olika skäl för och emot, som i denna anföras, icke kunna föras tillbaka på den ståndpunkt som intagits av den ene eller den andre sakkunnigledamoten. Den förda diskussionen har i huvudsak följande innehåll.

Inom vida kretsar anses det vara en angelägenhet av största vikt, att man som ett led i kampen mot inflation söker undvika förräntning på grundval av kapitalvärden, vilka undergått en höjning till följd av penningvärdets försämring. Är man av en sådan uppfattning ligger det närmast till att bibehålla den princip, som hittills tillämpats i jordbrukskalkylen, nämligen att endast godtaga värdehöjningar till följd av ökade realinvesteringar. Som stöd för tillämpning av denna princip kan bl. a. anföras, att man under kristiden på andra områden av näringslivet följt en härmed överensstämmande linje. Ett typexempel härpå utgör hyresregleringen, vilken innebär, att grundhyrorna i äldre fastigheter fastlästs vid förkrignivån. Enligt de regler, som tillämpats inom priskontrollen under krisåren, har för industriens del principiellt medgivits förräntning endast på kapitalvärden beräknade med utgång från de faktiska anskaffningskostnaderna.

I nuvarande läge har även framförts den åsikten, att det är lämpligast att åtminstone i viss utsträckning acceptera en inträdd penningvärdesförsämring. Anhängarna av den nu åsyftade meningsriktningen ställa frågan, varför endast innehavare av kapital skola få vidkännas en minskning av realinkomsterna, medan andra grupper få kompensation för dyrtiden. En dylik minskning följer ju med kapitalvärdernas fastläsning vid förkrignivån eller de faktiska anskaffningskost-

naderna under tidigare krisår. Även om för industriens del en dylik politik principiellt tillämpats under krisen, visa dock företagna undersökningar, att det faktiska utrymmet för förräntning inom denna blivit större än vad en sträng tillämpning av den förut angivna restriktiva principen i och för sig borde medge.

Som ytterligare motiv för sistnämnda ståndpunkt har anförts följande. Under de år, som förflutit sedan krigets början, har ett betydande antal jordbruk bytt ägare. Nu avsedd omsättning av fastigheter, vilken sker snabbare än byggnadskapitalets reproduktion, medför under en period av stigande priser en höjning av anskaffningsvärdet i ägarens hand. För den enskilde jordbrukaren torde det vara likgiltigt, om han företar en kapitalinvestering genom att inköpa en fastighet eller genom att förnya sin gårds byggnadsbestånd. I båda fallen förväntar han en viss förräntning — efter enahanda grunder — på kapitalet. — Eftersom ett betydande antal egendomar bytt ägare sedan krigsutbrottet kunna anföras skäl för att man skulle gå ännu ett steg längre. Det kan nämligen göras gällande, att det i längden knappast är rimligt eller möjligt att endast för en del av fastighetsbeståndet godtaga höjda värden, medan för en annan del räknas med förkrigsvärden. För jordbrukets vidkommande kan man ej tillämpa individuell prissättning (på samma sätt som man gör i fråga om bostäder). Man får finna sig i konsekvenserna härav och godtaga en höjning av fastighetsvärdena över hela linjen.

Gentemot de nyss anförda resonemangen ha å andra sidan rests vissa invändningar under hänvisning till jordbrukskalkylens konstruktion. Tankegången har härvid varit ungefär den följande. I jordbrukskalkylen betraktades det svenska lantbruket som ett enda företag. Vid en beräkning av fastighetskapitalets storlek borde därför principiellt icke tagas hänsyn till en stegring av fastighetsvärdet, som enbart hade sin grund i fastighetsöverlåtelse. Mot denna tankegång har återigen sagts, att den synes bygga på förutsättningen att överlåtarna stanna kvar inom jordbruket och förvärva andra egendomar, i vilket fall transaktionen kan te sig som ett slags inre omsättning inom jordbruket. Då emellertid överlåtarna i regel icke förvärva annan jordbruksegendom igen, utan lämna jordbruket, faller grunden för invändningen bort.

Beträffande taxeringsvärdena (alt. II) och deras lämplighet som underlag för räntekostnadsberäkningarna har anförts, att desamma ligga till grund för fastighets-, arvs- och gåvobeskattnig. Statsmakterna ha på detta område accepterat penningvärdesförsämringen och kunna därför knappast undandraga sig konsekvenserna härav i andra sammanhang. Häremot har emellertid anförts, att konsekvenserna ej få dragas för långt. Taxeringsvärdenas uppgång mellan 1938 och 1945 betingas till huvudsaklig del av penningvärdesförsämringen och endast till mindre del av realinvesteringar till höjda priser. Väljes taxeringsvärdet som underlag för räntekostnadsberäkningarna, kommer jordbruket i sin helhet i viss utsträckning (även om det ej sker i samma grad som för saluvärdet) att få tillgodoräkna sig ersättning för kostnader, som det faktiskt icke har att bära. På grund av jordbrukskalkylens konstruktion kommer denna — fiktiva — kostnadsökning att medföra höjda produktpriser och därigenom verka inflationsdrivande.

De båda sista av de uppställda alternativen (alt. III och IV) utgöra på olika sätt utjämnande taxeringsvärden. Om man vill undvika starka fluktuationer i fastigheternas kapitalvärde ligger det nära till hands att välja något av dessa senare alternativ. Det kan emellertid invändas häremot, att redan taxeringsvärdena i och för sig innebära en avsevärd utjämning av tillfälliga konjunktursvingningar.

De sakkunniga ha varit eniga om att man vid värderingen av fastighetskapitalet för beräkning av jordbrukets räntekostnader bör iakttaga försik-

tighet. Som underlag för beräkningen har därför ansetts böra väljas kapitalvärden, vilka icke följa de tillfälliga fluktuationerna på fastighetsmarknaden. I detta sammanhang framhålles, att en till följd av sjunkande penningvärde inträffad stegring av kapitalvärdena, därest den åtföljes av en motsvarande ökad ränteersättning, i sin tur kan medföra en höjning av prisnivån och därigenom verka inflationsdrivande.

Fastigheternas med ledning av köpeskillingar vid gjorda försäljningar beräknade saluvärde avspeglar det aktuella konjunkturläget. Av denna anledning ha de sakkunniga ansett detsamma vara mindre lämpligt att lägga till grund för räntekostnadsberäkningarna.

De sakkunniga ha också varit ense om att man vid de fortsatta beräkningarna av jordbrukets räntekostnader med hänsyn till taxeringsvärdenas erkända ställning som värdemätare för fastighetskapitalet bör utgå ifrån dessa. Spörsmålet huruvida man därvid bör utföra beräkningarna på direkt grundval av de vid respektive fastighetstaxeringar fastställda värdetalen (alt. II) eller på grundval av utjämnade tal (alt. III och IV), är därmed icke besvarad. De sakkunniga ha funnit sig böra tillmäta den konjunkturutjämnning, som kommer till uttryck vid användning av utjämnade taxeringsvärden, en avgörande betydelse och ansett alternativ III böra läggas till grund för beräkningarna. Herrar Arvid Andersson och Stensgård ha varit av avvikande mening och för sin del uttalat, att taxeringsvärdena borde läggas till grund för beräkningarna utan någon ytterligare utjämnning (alt. II). Herr Cederwall har funnit det vara ur principiell synpunkt riktigast, att man endast räknar med sådan värdestegring, som beror på sedan basåret faktiskt nedlagda kostnader. Han har dock ansett sig böra godtaga en beräkning, vid vilken en del av den genom fastighetstaxeringarna registrerade uppgången av jordbruksfastigheternas värde sedan basåret beaktas. — De båda reservationerna finnas intagna i slutet av betänkandet (omedelbart före bilagorna).

Valet av alternativ III (majoritetsalternativet) såsom grundval för beräkningarna av de på fastighetskapitalet belöpande räntekostnaderna medför, framhålles i undersökningen, under uppåtgående konjunkturer (eller perioder med hastig penningvärdesförsämring) uppenbarligen ett återhållande moment vid fastställandet av de priser, som behöva insättas i jordbrukskalkylen för uppnående av den parallella utveckling av inkomster och kostnader denna kalkyl förutsätter. De sakkunniga ha velat understryka, att förhållandet blir det motsatta vid vikande konjunkturer i det jordbruket i sådant fall med tillämpning av den valda metoden för beräkning av de på fastighetskapitalet belöpande räntekostnaderna kommer att tillgodoföras bättre priser än vad som skulle vara fallet, därest något av alternativen I eller II utvalts. Detta har syntts de sakkunniga fördelaktigt ur konjunkturutjämningsynpunkt och har också ansetts överensstämma med den konjunkturpolitik, som numera får betraktas som allmänt accep-

terad i vårt land. Innebörden av denna politik är ju, att man under högkonjunktur söker hålla tillbaka prisstegringen medan man å andra sidan under lågkonjunktur söker åstadkomma stöd för priserna.

De utförda beräkningarna av fastighetskapitalet ha 1945 som slutår; den senaste allmänna fastighetstaxeringen företogs nämnda år. I analogi med vad som tillämpas i den jordbruksekonomiska undersökningen har det på grundval av 1938 års och nämnda års taxering framräknade fastighetskapitalet ansetts böra insättas i jordbrukskalkylen fr. o. m. produktionsåret 1945/46. Detta värde förutsättes få kvarstå oförändrat till dess resultaten av närmast efterföljande fastighetstaxering blivit kända.

Driftskapitalet.

I hittillsvarande beräkningar har driftskapitalet varit uppdelat på fyra olika delar, nämligen kreaturskapital, maskin- och redskapskapital, förrådskapital samt fältinventarietkapital.¹ Samma indelningsgrund tillämpas även i de sakkunnigas undersökning. Värderingsfrågan har varit aktuell beträffande kreaturskapitalet samt maskin- och redskapskapitalet, ehuru den på grund av kapitalets relativt korta varaktighet och vissa andra skäl icke ansetts böra tillmätas samma betydelse som för fastighetskapitalet. Varken i fråga om förrådskapitalet eller fältinventarietkapitalet har värderingsfrågan över huvud varit aktuell.

Vad först beträffar **kreaturskapitalet** beräknades detta i grundkalkylen med utgång från Räkenskapsresultaten. Efter en prövning av olika möjligheter att fastställa kreaturskapitalets storlek ha de sakkunniga stannat inför en beräkningsmetod innebärande att ifrågavarande kapital beräknas med utgång från posten »kreaturskapitalet» på kalkylens inkomstsida och med framräkning av djurvärdena med tillhjälp av index för produktionskostnaderna för djuruppfödningen och för köttprisernas utveckling. Denna metod innebär, att man på ett riktigt sätt kan följa djurantalets förändringar samt sådana värdefluktuationer, som bero på ändringar i produktionskostnader och slaktpriser. I dessa hänseenden anse de sakkunniga att den valda metoden är överlägsen de båda övriga alternativ, som varit under diskussion, nämligen på Räkenskapsresultaten och deklara-tionsundersökningarna byggda värdeserier.

Även i fråga om **maskin- och redskapskapitalet** ha de sakkunniga i sin undersökning företagit en övergång från grundkalkylens beräkning på grundval av Räkenskapsresultaten till en ny beräkningsmetod.

¹ Den angivna terminologien står i överensstämmelse med den som vanligen användes i den lantbruksekonomiska litteraturen (se exempelvis *Jordbrukets bokföring*, av L. Nanneson och E. Nilsson). — Det bör nämnas, att man inom Sveriges lantbruksförbund överväger att föra fram ett förslag om övergång till en terminologi mera i överensstämmelse med den eljest inom företagsekonomien vedertagna. I så fall skulle driftskapitalets olika delar ges beteckningar såsom kreatur, maskiner och redskap etc. I den mån en dylik terminologi framdeles auktoriseras, torde den enligt de sakkunnigas uppfattning böra tillämpas i jordbrukskalkylen.

Ifrågavarande kapital har nämligen fastställts med utgång från de årliga inköpen av maskiner och redskap enligt de undersökningar, som ligga till grund för de i jordbrukskalkylen ingående beräkningarna av avskrivningskostnaderna för maskiner och redskap. För de sakkunniga har varit av avgörande betydelse, att den valda metoden bygger på en redovisning av jordbrukets faktiska årliga inköp av maskiner och redskap. De övriga alternativ, som varit under diskussion, Räkenskapsresultaten och deklara-tionsundersökningarna, avspegla däremot ett kapitalbestånd, som icke kan betecknas som representativt för hela jordbruket och vars värdering är oviss.

Värdet av lager i jordbruket, förrådskapitalet, har i grundkalkylen beräknats med ledning av den officiella statistikens uppgifter om saluvärdet av skörden, av vilken för de olika växtlagen en viss procent i medeltal för året antagits ligga i lager hos jordbrukarna. I de sakkunnigas undersökning har i huvudsak tillämpats samma beräkningsmetodik. Eftersom jordbrukarnas leveranser av brödsäd undergått vissa förskjutningar sedan förkrigstiden har dock hänsyn ansetts böra tagas härtill genom att för vete och råg gjorts särskilda beräkningar rörande lagerhållningen under olika år på grundval av spannmålsleveranser och löneförmåning m. m. Det har vidare ansetts lämpligt att i fråga om begränsat säljbara fodermedel tillämpa på visst sätt beräknade värden, som i genomsnitt äro något lägre än de priser, som kunna utfås vid försäljning av begränsade partier.

Fältinventariekapitalet utgör den sammanfattande benämningen på i jordbruket investerat kapital i form av arbete, utsäde och konstgödsel, vilket är bundet från den tidpunkt, då arbetet nedlägges i jordens bearbetning respektive utsädet och konstgödseln sås, till dess den sålunda gjorda investeringen ger resultat i form av jordbruksprodukter. I grundkalkylen har arbetskapitalet upptagits till en rund summa, till vilken man kommit fram efter beräkning på grundval av bl. a. utav Nanneson beräknade normtal för arbetsförbrukningen inom växtodlingen. I undersökningen redovisas en liknande beräkning på grundval av resultat från nyare utredningar på området utförda av G. Ringborg. Det fastställda basårsvärdet har ansetts kunna framräknas med användning av index för arbetskostnaderna i jordbrukskalkylen. Kapitalposten utsäde har i grundkalkylen beräknats med utgång från statistik rörande utsädeskvantiteter och vissa förutsättningar rörande förräntningstiden (11 månader för höstsäd och 4 månader för övriga grödor). De sakkunniga ha icke funnit anledning företaga någon principiell omläggning av beräkningarna på denna punkt. I de sakkunnigas beräkningar har dock, i motsats till vad som skett i grundkalkylen, tagits hänsyn jämväl till utsädet av vallväxtfröer. Vid beräkning av konstgödselkapitalet har slutligen beaktats, att priserna på flertalet gödselmedel innefatta en viss tids kredit.

Avslutande beräkningar.

Det andra huvudmomentet av räntekostnadsberäkningarna består i *fördelning av lantbrukskapitalet på eget kapital och lånekapital* (främmande kapital) samt applicering av tillämpliga räntesatser på kapitalets olika delar. De sakkunniga ha diskuterat, huruvida man även i fortsättningen borde tillämpa skilda räntesatser för olika kapitaldelar eller om det vore riktigare att använda en och samma räntesats för hela lantbrukskapitalet, i så fall exempelvis den som gäller för statsobligationer eller för inteckningslån. Som motiv för en sådan omläggning har anförts, att statsmakterna numera åtagit sig viss garanti i fråga om jordbrukets räntabilitet i och med att de tillförsäkra detsamma viss totalinkomst i relation till de sammanlagda kostnaderna. Häremot har emellertid invänts, att det individuella riskbärandet, såsom det kommer till uttryck i differentierade räntesatser, utgör ett moment, som man har svårt att undgå att taga hänsyn till vid beräkning av jordbrukets räntekostnader. Med hänsyn härtill och vissa andra förhållanden ha de sakkunniga ansett, att man icke f. n. bör företaga en dylik omläggning utan att differentierade räntesatser böra tillämpas även i fortsättningen. På grund härav måste liksom skett i grundkalkylen företagas en uppdelning av lantbrukskapitalet på eget och lånat kapital.

Denna uppdelning har i grundkalkylen skett med utgångspunkt från jordbrukets skuldsättning enligt 1933 års skuldsättningsutredning. Skillnaden mellan totalt kapital (fastighetskapital respektive driftskapital) och belånat kapital har ansetts utgöra eget kapital. I motsats till i grundkalkylen har emellertid tagits hänsyn till att viss del av inteckningslånen belöpa på bostäderna, vilka ju som förut framhållits icke medtagits vid beräkningen av fastighetskapitalets storlek. Såvitt kan bedömas av tillgänglig statistik (livsmedelskommissionens deklarationsundersökningar samt statistiken över bankers och andra kreditinstitutioners utlåning till jordbrukare) har jordbrukets skuldsättning undergått ganska små förändringar sedan tiden omedelbart före kriget. De senaste årens materialuppbyggnad torde dock ha medfört viss ökning av jordbrukets skuldsättning, som emellertid ännu är svår att närmare precisera. De sakkunniga ha ansett, att man tills vidare borde hålla lånekapitalet vid oförändrad storlek. Den ökning av lantbrukskapitalets storlek, som skett under senare år, kommer därigenom att helt falla på det egna kapitalet.

Såsom framgår av den nu lämnade redogörelsen för de sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets räntekostnader är den huvudsakliga innebörden av de nya beräkningarna att lantbrukskapitalet, vilket hittills hållits oförändrat sedan basåret, fastställts med hänsynstagande till sedan 1938/39 företagna investeringar. Härvid har beaktats icke blott de förändringar i kapitalvolymen, som förekommit, utan även den fördyring som kännetecknat anskaffningen (åter- och nyanskaffningen) av kapitalföremål av olika slag under den behandlade perioden.

Slutresultatet av de sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets räntekostnader produktionsåren 1938/39—1949/50¹ har sammanställts i tabell 6, i vilken även för jämförelses skull medtagits motsvarande tal dels enligt sakkunnigreservanternas förslag (minoritetsalternativet), dels enligt hittillsvarande beräkningar.

Enligt sakkunnigmajoritetens alternativ visa räntekostnaderna som synes en ökning under perioden 1938/39—1947/48 (1947/48 är det sista år, för vilket beräkningarna kunna betraktas som definitiva) från 208·0 till 265·7 miljoner kronor. För prognosåret 1949/50 kalkyleras med 285·5 miljoner kronor, vilken summa ligger 37·3 procent över basårstalet. Reservanternas alternativ utvisar för de nämnda åren en räntekostnad av respektive 211·9, 276·0 och 295·7 miljoner kronor. Stegringsprocenten mellan det första och det sista av de jämförda åren är här 39·5 mot som nämnts 37·3 i det förra fallet. Anledningen till att skillnaden i procentuell stegring och därmed även i fråga om verkan på slutresultatet i kalkylberäkningarna alltså får anses vara förhållandevis obetydlig är, att räntekostnaderna enligt minoritetsalternativet redan i basåret äro högre än motsvarande kostnader enligt majoritetsalternativet. Vid en jämförelse mellan kostnadstalen enligt de båda alternativen måste givetvis tagas hänsyn till sistnämnda förhållande. — Enligt hittillsvarande beräkningar slutligen uppgick basårsbeloppet till 202·3 miljoner kronor, medan för 1947/48 redovisas 200·2 och för 1949/50 vid beräkning enligt samma metod en kostnadssumma av 199·3 miljoner kronor. Sistnämnda belopp ligger 1·5 procent *lägre* än basårstalet.

Ett förhållande värt beaktande är, att — på grund av den nyss omtalade förskjutningen i den inbördes relationen mellan olika delar av kapitalet — den genomsnittliga räntenivån kommit att ligga högre enligt de nya än enligt de gamla beräkningarna (räntesatsen för det egna driftskapitalet ligger högre än räntesatserna för övriga kapitaldelar). Så länge lantbrukskapitalet i dess helhet är i tillväxt och det främmande kapitalet hålles vid oförändrad storlek, kommer den genomsnittliga räntenivån tydligen att visa en automatisk stegring (eller fördröjd nedgång) utan motsvarighet i verkligheten. Såsom förut nämnts ha de sakkunniga saknat tillgång på statistiskt material av senare datum för säker belysning av utvecklingen av det främmande kapitalet i jämförelse med jordbrukarnas egna i lantbruket investerade kapital. För att följa denna utveckling måste man företaga nya undersökningar rörande jordbrukets skuldsättning. Innan dylika undersökningar påbörjas torde emellertid böra prövas, huruvida räntedifferentieringen bör utföras på sätt hittills skett eller om en omläggning bör företagas. Vissa skäl synas nämligen tala för en omläggning i exempelvis sådan riktning, att de olika räntesatserna appliceras på i förhållande till varandra

¹ Undersökningsresultaten äro definitiva för åren 1938/39—1947/48. De för åren 1948/49 och 1949/50 angivna talen äro preliminära (beräknade i augusti 1949, i samband med den då företagna omräkningen av jordbrukskalkylen).

Tabell 6. Jordbrukets räntekostnader enligt de sakkunnigas och enligt hittillsvarande beräkningar.

Å r	Lantbrukskapital, milj. kr			Jordbrukets räntekostnader					
	De sakkunnigas beräkningar			Milj. kr			Index		
				Hittills- varande beräkningar			De sakkunnigas beräkningar		Hittills- varande beräkningar
	Majoritets- alternativet	Minoritets- alternativet	Hittills- varande beräkningar	Majoritets- alternativet	Minoritets- alternativet	Hittills- varande beräkningar	Majoritets- alternativet	Minoritets- alternativet	Hittills- varande beräkningar
1938/39	5 200	5 296	5 215	208-0	211-9	202-3	100-0	100-0	100-0
1939/40	5 436	5 532		227-9	231-9	213-5	109-6	109-4	105-5
1940/41	5 518	5 614		234-7	238-7	218-6	112-8	112-6	108-1
1941/42	5 670	5 766		231-5	235-4	208-9	111-3	111-1	103-3
1942/43	5 911	6 007	(Under samt-	237-5	241-2	205-5	114-2	113-8	101-6
1943/44	6 069	6 165	liga år oför-	241-2	244-9	203-4	116-0	115-6	100-5
1944/45	6 231	6 327	ändrat i för-	242-7	246-3	197-7	116-7	116-2	97-7
1945/46	6 701	6 977	hållande till	254-8	265-2	201-6 ²	122-5	125-2	99-7
1946/47	6 925	7 201	år 1938/39 ¹)	261-7	272-0	200-0 ²	125-8	128-4	98-9
1947/48	7 022	7 298		265-7 ³	276-0 ³	200-2 ³	127-7	130-3	99-0
1948/49 (prel.)	7 388	7 664		279-8 ³	290-0 ³	199-9 ²	134-5	136-9	98-8
1949/50 (prognos)	7 552	7 828		285-5	295-7	199-3 ²	137-3	139-5	98-5

¹ D. v. s. om man bortser från den ökning av lantbrukskapitalet fr. o. m. 1945/46, som ansetts motivera ett provisoriskt ränteförlägg av 10 milj. kr från nämnda år.

² Inklusivt provisoriskt förlägg på 10 milj. kr på grund av höjda räntekostnader (enligt tidigare uppskattning) till följd av ökning av lantbrukskapitalets volym sedan år 1938/39.

³ Inklusivt räntekostnad i form av kapitalrabatt. Denna rabatt har tillämpats av hypoteksbankerna fr. o. m. den 23 augusti 1947 vid utlåmandet av nya lån och utgå med 1 procent. För år 1947/48 har kapitalrabatten beräknats till 0-5 milj. kr och för 1948/49 till 0-3 milj. kr. Kapitalrabatt förutsättes icke utgå år 1949/50.

Kapitel 6. Arbetskostnaderna inom jordbruket.

Förutvarande beräkningsmetod.

En utförlig redogörelse för tidigare tillämpad metod för beräkning av jordbrukets arbetskostnader återfinnes i 1940 års prisregleringsproposition (i den i tidigare kapitel berörda grundkalkylen). Det framhålles där inledningsvis, att det icke är möjligt att företaga en direkt beräkning av arbetskostnaderna i jordbruket med hjälp av befolkningsstatistikens uppgifter över antalet yrkesutövare med applicering därpå av arbetslönens storlek. Man skulle nämligen komma upp till en för hög lönesumma om, såsom en dylik beräkningsmetod innebure, alla yrkesutövare i jordbruket tillgodoräknades full lön enbart från denna näring. I verkligheten utför nämligen jordbrukarbefolkningen i en ej närmare känd utsträckning arbete av annat slag än sådant, som hör till lanthushållningen. Å andra sidan överensstämmer det med principerna för jordbrukskalkylen, att arbetskostnaderna i sin helhet medräknas, att alltså arbetslön tillgodoräknas såväl jordbrukarna och deras medhjälpande familjemedlemmar som anställda, och icke endast den lejda arbetskraften. Nu angivna omständigheter ha gjort det nödvändigt att på annan väg än via befolkningsstatistiken söka erhålla ett mått på arbetsförbrukningens och därmed även på arbetskostnadernas storlek. Den huvudkälla, som härför har stått till buds, har varit — och är, kan det tilläggas — den jordbruksekonomiska undersökningen (Räkenskapsresultaten). Med utgångspunkt från denna undersöknings uppgifter om arbetsförbrukningen inom lanthushållningen samt den officiella lönestatistiken (*SOS Lönestatistiken*, utgiven av socialstyrelsen) har förutvarande system för beräkning av arbetskostnaderna uppbyggts.

Det första steget i de grundläggande beräkningarna var, att man för en viss basperiod (1935—1937) räknade fram arbetskostnaderna — alltså ej endast arbetsförbrukningen — per hektar jordbruksjord enligt Räkenskapsresultaten och gjorde uppräknning till en totalsiffra för hela riket. Av skäl, som här kunna förbigås, ansågs detta tal böra jämkas på visst sätt innan det kunde godtagas som ett mått på jordbrukets totala arbetskostnader eller lönesumma.

Nästa steg i beräkningen bestod i att den totala lönesumman uppspaltades i sina viktigare komponenter (jfr det följande). För detta ändamål

gjordes med ledning av den officiella befolkningsstatistikens uppgifter om antalet arbetare och i jordbruket arbetande företagare och familjemedlemmar samt av lönestatistiken beräkning av de lönesummor, som olika arbetarkategorier med skilda löneformer representerade. Härvid upptogs jordbrukarna själva såsom statare och inräknades alltså med samma lön som gällde för motsvarande lejda arbetare. I jordbruket deltagande familjemedlemmar upptogs som tjänare i husbondens kost. Därutöver upptogs för jordbrukarna ett visst lönebelopp för driftsledning. — Fr. o. m. produktionsåret 1943/44 har man tagit hänsyn till förskjutningar mellan olika löneformer genom variation av antalet arbetare i de olika grupperna.

I och med att jordbrukets lönesumma med fördelning på olika lönekategorier på antytt sätt fastställdes hade skapats en utgångspunkt för fortlöpande beräkningar av jordbrukets totala arbetskostnader.

Basårssumman kan sägas ha innehållit två huvuddelar, nämligen kontantlöne- respektive naturalönedelen. Den förra delen, alltså kontantlönesumman, har vid beräkningarna framskrivits med tillhjälp av den officiella lönestatistikens uppgifter om utbetalda årslöner för jordbruksarbetare. Vid prognoser har man utgått från relationen mellan kollektivavtalslön och faktiskt betald lön under det sista år denna senare varit känd. Den senare delen, alltså naturan (vars värde i basperioden fastställdes med ledning av naturalönens sammansättning och värde enligt kollektivavtal; bostadsförmånen dock för de första åren på grundval av lönestatistiken, senare enligt kollektivavtal), framräknades — med fasta vägningsstal för naturalönens olika beståndsdelar — med ledning av uppgifter om prisutvecklingen för ifrågavarande delar.

Med hänsyn till den bl. a. på grund av mekanisering fortgående minskningen i arbetarantalet inom jordbruket, vilken nedgång beräknades till 1 procent per år, räknades fr. o. m. år 1941 för 1939/40 och senare år med en årlig minskning av arbetsvolymen med detta procenttal i förhållande till basåret 1938/39. De svaga skördarna 1940 och 1941 förutsattes därjämte medföra en minskad arbetsförbrukning (åren 1939/40, 1940/41 och 1941/42) inom jordbruket med åtföljande kostnadsbesparing, till vilket togs hänsyn.

Sammanfattningsvis kan den tidigare tillämpade metoden för fastställande av jordbrukets arbetskostnader anges på följande sätt. Beräkningarna ha i huvudsak utförts på grundval av *dels* en med 1 procent per år minskad arbetsvolym, *dels* årslöner bestående av en kontantdel och en naturadel, den förra delen framräknad med ledning av lönestatistiken och i prognoserna med ledning av motsvarande kontanta kollektivavtalslöner, den senare med beaktande av prisutvecklingen för i naturan ingående förnödenheter. Det bör anmärkas, att i de prognoser, som slutligen kommit till användning (d. v. s. de som lagts till grund för prissättningen), vid olika tillfällen upptagits lönesummor, varom överenskommelse träffats vid särskilda förhandlingar. Dessa lönesummor ha givetvis icke överensstämt med de

lönebelopp, som framkommit vid den av LK-delegationen använda prognosmetoden.

Fr. o. m. den 1 november 1945 (ingången av avtalsåret 1945/46) avskaffades statlönesystemet för kollektivavtalsanslutna arbetare. Den förut tillämpade metoden för löneberäkningar har härigenom omöjliggjorts, varför en prövning av nya beräkningsmetoder blivit nödvändig.

I det följande redogöres i korthet för de sakkunnigas undersökning rörande jordbrukets arbetskostnader.¹ Beträffande detaljer hänvisas till *bilaga E*. Det bör framhållas, att de grundläggande principerna för arbetskostnadsberäkningarna icke ansetts böra ändras utan ansetts kunna äga en fortsatt tillämpning. Viktigast i detta hänseende är, att de sakkunniga av skäl, som utvecklats i kapitel 2, avvisat förslag i den riktningen, att man vid arbetskostnadsberäkningarna icke skulle taga hänsyn till den parallellt med rationaliseringen fortgående minskningen av antalet arbetare i jordbruket utan låta arbetskostnadsbesparingen komma jordbruket till godo via jordbrukskalkylen i form av höjda produktpriser. Vidare må nämnas, att de nu utförda beräkningarna liksom de hittillsvarande bygga på att arbetskostnaderna skola avse löneersättning även till jordbrukarna och deras medhjälpare familjemedlemmar samt att lönerna i dessa fall skola vara desamma som för motsvarande kategorier av lejda arbetare.

De sakkunnigas undersökning.

Arbetsvolymen.

Arealen jordbruksjord. — För beräkning av jordbrukets totala arbetsvolym (arbetsförbrukningen inom lantushållningen) erfordras uppgifter om dels jordbruksarealens storlek, dels arbetsförbrukningen per arealenhet av jordbruksjorden.

Beräkningen av jordbruksarealens storlek har i undersökningen skett med utgång från de allmänna jordbruksräkningarna den 15 september 1937 och 1944. Ängen har därvid omräknats till jordbruksjord (åker) enligt relationen mellan avkastningen från ängen respektive från åkerjord använd för foderväxtodling. Den sålunda för år 1938/39 beräknade arealen jordbruksjord utgör 4 125 940 hektar. Vid fastställandet av de efterföljande årens arealer har på grundval av utvecklingen mellan de nämnda jordbruksräkningarna kalkylerats med en genomsnittlig årlig minskning av 6 710 hektar eller 0.16 procent. En väsentlig del av denna minskning hänförs till ängsmarken.

Arbetsförbrukningen per hektar. — För beräkning av arbetsförbrukningen per hektar finnas två källor, nämligen Räkenskapsresultaten och den officiella lönestatistiken. Den förra källan redovisar arbets-

¹ Undersökningen har på de sakkunnigas uppdrag utförts av numera professorn vid lantbrukshögskolan K. F. Svärdström.

förbrukningen i manstimmar och till manstimmar reducerade arbetstimmar utförda av kvinnor och minderåriga vid (numera) brukningsdelar med över 2 hektar jordbruksjord och den senare antalet dagsverken vid vissa av de i lönestatistiken deltagande jordbruken med en areal av minst 10 hektar. Då arbetsförbrukningstalen enligt de båda källorna icke kunna direkt jämföras har i undersökningen företagits en omräkning av lönestatistikens tal så att desamma blivit jämförbara med Räkenskapsresultatens.

Under den behandlade perioden (åren fr. o. m. 1938/39) har, såsom framhålles i undersökningen, skett en förskjutning i arbetsprestationens fördelning på familjemedlemmar och anställda. Bakom denna förskjutning ligga följande två omständigheter, nämligen för det första att andra näringar (enkannerligen industrien) dragit till sig arbetskraft från jordbruket samt för det andra att jordbruket till följd av ökad mekanisering och andra åtgärder fått ett minskat arbetskraftsbehov och därför kunnat avstå från arbetskraft. Båda dessa tendenser ha främst verkat på den lejda arbetskraften, varför dennas procentuella andel av den i lanthushållningen verk samma befolkningen minskat. Familjemedlemmarnas arbetsprestation redovisas naturligt nog icke på samma fullständiga sätt i lönestatistiken som i Räkenskapsresultaten. Av denna anledning har sistnämnda källa i första hand använts för beräkningen av utvecklingen av arbetsförbrukningen per hektar. Vad angår den absoluta storleken av arbetsåtgången per hektar ha Räkenskapsresultaten ävenledes i allmänhet tillmätts vitsord. Dock har lönestatistiken i fråga om de större brukningsdelarna begagnats för korrektion (i sänkande riktning) av de med ledning av Räkenskapsresultaten framräknade talen.

Frågan i vad mån utvecklingen av arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord vid de räkenskapskontrollerade jordbruken är representativ för samtliga jordbruk kan, framhålles i undersökningen, aldrig avgöras med någon större grad av säkerhet. Förhållandena påverkas nämligen av en hel rad olika och i skilda riktningar verkande faktorer, vilka det i många fall icke är möjligt att matematiskt värdera. I undersökningen företages en jämförelse mellan avkastningen av växtodlingen och antalet husdjur per hektar vid de räkenskapskontrollerade å den ena och vid samtliga jordbruk å den andra sidan. Enligt ifrågavarande jämförelse skulle man kunna förutsätta en högre produktionsintensitet (arbetsförbrukning per hektar) vid de räkenskapskontrollerade jordbruken än vid jordbruk i allmänhet, sammanhängande med räkenskapsgårdarnas inriktning på mera arbetskrävande grödor samt det merarbete som resulterar i högre hektarskördar. Den gjorda jämförelsen har därför ansetts motivera en reduktion av den framräknade arbetsförbrukningen per hektar, vilken enligt jämförelseberäkningarna skulle uppgå till cirka 8 procent. (I grundkalkylen utgjorde motsvarande reduktion 8-2 procent.) Det uttalas emellertid i undersökningen, att detta med användning av det föreliggande siffermaterialet rent mekaniskt fram-

räknade procenttal kanske skulle behöva sänkas med hänsyn till räkningsgårdarnas gynnsammare natur- och strukturbetingelser (bättre arrondering och mera lättbrukad jord) samt arbetets högre grad av mekanisering m. m. Såsom lätt inses får grundvalen för en siffermässigt preciserad korrektion betecknas som ganska bräcklig. Av denna anledning har därför i den nu utförda undersökningen ej heller tagits direkt ställning till frågan, hur stor korrektionen bör göras. I stället ha de på förut anförd sätt framkomna okorrigerade arbetsförbrukningstalen kommit till användning vid beräkning av det grundbelopp (för arbetskostnaderna år 1938/39), beträffande vars rimlighet företages en prövning vid de avslutande beräkningarna av arbetskostnaderna. — Det okorrigerade talet för arbetsförbrukningen per hektar under basåret 1938/39 utgör 328·70 manstimmar.

Från detta utgångsläge har arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord beräknats minska med i genomsnitt 3·43 manstimmar eller 1·04 procent per år. Det angivna minskningstalet har framräknats på grundval av primärmaterial för tiden t. o. m. år 1945/46. (Vid utförandet av de beräkningar, som lagts till grund för fastställandet av minskningstakten, fanns material ej tillgängligt för senare år. Vid senare verkställda kompletterande beräkningar har det befunnits, att den nyss angivna årliga minskningen i arbetsförbrukningen per hektar kan behöva korrigeras så snart tillräckligt ytterligare statistiskt material blir tillgängligt. Till denna sak återkommes i det följande.)

Den totala arbetsförbrukningen. — Den totala arbetsförbrukningen (okorrigerad, jfr det föregående) under basåret har erhållits som produkten av arealen jordbruksjord (4 125 940 hektar) och arbetsförbrukningen per arealenhet under samma år (328·70 manstimmar). Produkten utgör 1 356·20 miljoner manstimmar.

Sammanställes minskningen i arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord med minskningen i arealen jordbruksjord erhålles för perioden 1938/39—1945/46 en årlig genomsnittlig minskning av den totala arbetsförbrukningen med $(0·16 + 1·04 =) 1·20$ procent i förhållande till basåret 1938/39.

I undersökningen jämföres detta tal med folkminskningen inom jordbruket såsom denna framgår av befolkningsstatistiken. Då fastställandet av ändringstakten i arbetsvolymen med hänsyn till jordbrukskalkylens konstruktion och användning är av mycket stor betydelse, anse de sakkunniga det motiverat att här utförligt återgiva de överväganden, som i detta sammanhang förekommit.

Enligt folkräkningarna åren 1940 och 1945 skulle den yrkesverksamma befolkningen inom jordbruk med boskapsskötsel ha minskat med totalt cirka 10 procent eller med 2 procent per år. Statistiken över den inrikes omflyttningen liksom taxeringsstatistiken visar en nedgång av ungefär samma storleksordning. Den visar också en snabbare takt i nedgången under åren närmast efter. — Nu nämnda material lider emellertid, framhålles det, i olika hänseenden av betydande svagheter. Vid en jämförelse mellan folkräkningarna åren 1940 och 1945 kan man

sålunda icke bortse från möjligheten att en omgruppering mellan olika yrken i viss utsträckning kan ha ägt rum. Visserligen ha samma regler tillämpats vid båda räkningarna för bestämningen av yrkestillhörigheten, men detta utgör dock ingen säker garanti för en enhetlig gruppering. I detta sammanhang uppmärksammas, att en icke ringa del av den jordbrukande befolkningen endast delvis är sysselsatt med egentligt jordbruksarbete, medan andra sysselsättningar samtidigt spela en större eller mindre roll för totalinkomstens förvärvande. Under sådana förhållanden kan, framhålles det, uppenbarligen en förskjutning lätt ske i redovisningen på yrkesgrupper, även om de därvid tillämpade principerna i och för sig bibehållits oförändrade. Vad angår statistiken över den inrikes omflyttningen framhålles samtidigt osäkerheten beträffande omflyttningens fördelning på den egentliga jordbruksbefolkningen och den övriga befolkningen inom de s. k. A-kommunerna. Ej heller detta material medger därför några alltför bestämda slutsatser beträffande förändringarna i den egentliga jordbruksbefolkningens numerär. — Vid en jämförelse mellan befolkningsstatistiken och arbetsförbrukningen enligt jordbrukskalkylen måste, uttalas det vidare, beaktas den helt olika innebörden av uppgifterna. Befolkningsstatistiken avser hela den inom jordbruket redovisade befolkningen, oavsett om densamma varit helt eller blott delvis sysselsatt med egentligt jordbruksarbete. Jordbrukskalkylen däremot grundar sig på en beräkning av den faktiska arbetsåtgången inom jordbruket. Av vikt i detta sammanhang är särskilt det förhållandet, att en stor del av den i jordbruket redovisade befolkningen icke är fullt sysselsatt inom näringsgrenen. Denna omständighet har tidigare beaktats på så sätt, att man redan för basåret verkställt en kraftig reduktion av antalet personer inom jordbruksnäringen. Reduktionen innebär, att en numerärt betydande utflyttning från jordbruket kunde äga rum, utan att detta i och för sig behövde medföra någon minskning av arbetsförbrukningen inom jordbruksnäringen. En befolkningsstatistiskt redovisad minskning av totalbefolkningen inom jordbruket kan sålunda icke, även om den grundar sig på ett fullt tillförlitligt material, sägas vara ett uttryck för en motsvarande förändring i användningen av arbetskraft inom jordbruket. Under sådana förhållanden torde det knappast vara möjligt att med hjälp av befolkningsstatistiskt och annat tillgängligt material komma fram till någon mera bestämd slutsats om vilka förändringar, som inträffat i arbetsvolymen, i annan mån än att det synes påtagligt, att minskningen av jordbruksbefolkningen under de senaste åren varit större än i början av undersökningsperioden. Vidare anses kunna konstateras, att minskningen av arbetsförbrukningen inom jordbruksnäringen måste vara mindre än befolkningsförändringarna antyda.

De sakkunniga vilja starkt understryka, att det — då ju minskningstakten enligt befolkningsstatistiken är svårtolkad även om den måste anses för hög — är förenat med mycket stora vanskligheter att *precisera* någon viss lägre siffra för minskningen av jordbrukets arbetskraftsvolym. Minskningstakten enligt befolkningsstatistiken skulle som förut nämnts ha utgjort cirka 2 procent per år. Den i undersökningen på grundval av bl. a. Räkenskapsresultaten utförda beräkningen, vilken såsom angivits lett fram till en årlig minskning i jordbrukets arbetsvolym med 1-2 procent räknat på basårsvolymen, har därför tills vidare ansetts böra accepteras som grundval för kalkylberäkningarna fram t. o. m. bokföringsåret 1945/46.

Såväl uppgifterna rörande befolkningsomflyttningen som taxeringsstatistiken tyda som förut nämnts på en stegrad takt i utflyttningen från jord-

bruket under vissa senare år. Den »överfulla» sysselsättningen inom stadsnäringsarna har därvid inverkat på utvecklingen. Jordbrukets möjligheter att avstå arbetskraft torde även, framnålles i undersökningen, ha ökats genom den omfattande nyanskaffningen av traktorer och andra jordbruksmaskiner, vilken ägt rum under vissa av de senaste åren. Minskningen i arbetskraftsförbrukningen har därför ansetts böra vara större under nu avsedda år än under krigsåren i genomsnitt. Överväganden av ifrågavarande slag ha ansetts motivera, att det räknas med en starkare procentuell nedgång efter 1945/46 än 1·2 procent per år. Det har sålunda betraktats som rimligt att för åren fr. o. m. 1946/47 räkna med en årlig minskning av arbetsvolymen med 1·5 procent, i detta fall beräknat på volymen under näst föregående år.

De sakkunnigas ställningstagande till spørsmålet om arbetsvolymens årliga minskning grundas såsom anförts på primärmaterial från de räkenskapskontrollerade jordbruken för åren t. o. m. 1945/46. Medräknas resultaten från 1946/47 (material för detta år har framkommit först efter det ställning tagits i frågan) erhålles ett lägre tal för nedgången av arbetsförbrukningen per hektar än förut sagts. Den komplettering, som sålunda kunnat ytterligare göras, har emellertid de sakkunniga ansett icke vara av sådan beskaffenhet, att de på grund härav velat ifrågasätta riktigheten av det bedömande, som ovan redovisats. De sakkunniga nödgas emellertid konstatera att den utförda undersökningen icke kunnat leda fram till några säkra slutsatser angående förändringarna i jordbrukets totala arbetsförbrukning. Den företagna undersökningen har ytterligare klarlagt föreliggande svårigheter att bestämma ifrågavarande arbetsförbrukning.

Arbetslönen.

Såsom tidigare nämnts avskaffades statlönesystemet för kollektivavtalsanslutna lantarbetare fr. o. m. den 1 november 1945 (början av avtalsåret 1945/46). Denna omläggning har beträffande lönestatistiken haft som följd att uppgifterna om betalda statlöner först minskat i antal och sedan icke längre redovisats i statistiken. Nämnade förhållande är den främsta anledningen till att en omprövning av metodiken för beräkning av arbetskostnaderna måst ske.

Vid tidpunkten för vårkalkylernas upprättande förefinnes statistik rörande utbetalda timlöner i regel så långt, att arbetskostnaderna med stöd härav kunna beräknas med två års eftersläpning. För åren därefter måste sålunda göras en framräkning (prognos). Denna har fått formen av en framskrivning av den senast kända betalda lönen med ledning av den därefter kända avtalsenliga lönen. I det följande behandlas först frågan om fastställandet av lönen under år, för vilka lönestatistik föreligger, varefter redogörelse lämnas för framskrivningsmetoden.

År, för vilka lönestatistik föreligger. — I den officiella

lönestatistiken redovisas timlöner för olika yrkeskategorier med fördelning på män, kvinnor och minderåriga. Reduktion av det antal timmar, som utförts av kvinnor och minderåriga, finnes företagen redan i den vid beräkningen av arbetsvolymen använda källan, Räkenskapsresultaten. Reduktionen har verkställts på grundval av relationen mellan lönen till ifrågasvarande kategorier arbetare (kvinnor respektive minderåriga) och lönen till fullgoda manliga arbetare. Vid fastställandet av den totala arbetskostnaden har man sålunda endast att multiplicera arbetsvolymen uttryckt i manstimmar med timlönen per fullgod manlig arbetare. Det är därför för de fortsatta beräkningarna icke nödvändigt att känna löneförmånerna för kvinnliga och minderåriga arbetare. Det kan emellertid omtalas, att — för underlättande av bedömningen av resultaten — löneberäkningarna i undersökningen fullföljts även vad avser den kvinnliga och minderåriga arbeidskraften.

Timlönerna i den officiella lönestatistiken äro redovisade med fördelning dels på olika *löne(forms)*kategorier (kontantavlönade arbetare, arbetare i kost etc.) och dels på olika *yrkeskategorier* (rättare, fördräng, kördräng etc.). För att erhålla ett medeltal måste alltså en sammanvägning ske i *båda* dessa avseenden.

Vad först beträffar sammanvägningen av de olika *lönekategorierna* har det syntts mest ändamålsenligt att verkställa denna enligt totalantalet för varje lönekategori (inom respektive yrkeskategori) redovisade arbetare.

Vad avser sammanvägningen av *yrkeskategorierna* må följande anföras.

I lönestatistiken redovisas vid sidan av uppgifter om timlönens storlek uppgifter om det antal arbetstimmar per år som utförts av anställda arbetare inom olika yrkeskategorier. Dessa uppgifter äro användbara för beräkning av den totala arbetsprestationens (uttryckt i timmar) fördelning på olika yrkeskategorier. I undersökningen diskuteras alternativa sätt att utföra denna vägning. Valet har här fallit på en metod som innebär, att arbetsprestationens sammansättning beräknas medelst en sammanvägning av årsarbetstiden för de i lönestatistiken timredovisade arbetarna med antalet av de i samma statistik totalt redovisade arbetarna, vilket är betydligt större än antalet arbetare med timredovisning. Det bör härvid anmärkas, att någon vägning icke kunnat ske efter förhållandena vid jordbruk av olika storlek samt att den framräknade fördelningen av arbetsprestationen på yrkeskategorier med hänsyn till lönestatistikens beskaffenhet närmast bör anses representativ för de något större brukningsdelarna. I brist på annat primärmaterial har dock detta ansetts kunna passera. Vidare bör understrykas, att löneberäkningarna uteslutande baserats på förhållandena för *anställda* arbetare. Det har alltså förutsatts, att fördelningen på yrkeskategorier inom jordbrukarfamiljerna är densamma som bland lejda arbetare. Försök ha gjorts att på grundval av befolkningsstatistiken företaga en i viss mån jämförande klassificering (på lönekategorier) av jordbrukare

och medhjälpande familjemedlemmar, men resultatet har ansetts osäkert och har därför icke kommit till användning vid de slutliga beräkningarna.

En annan fråga, som behandlas i undersökningen, är, huruvida man vid vägningen av arbetsprestationen för de olika yrkeskategorierna bör tillämpa fasta eller rörliga vägningstal. Att man tillämpar fasta vägningstal innebär, att arbetsprestationens procentuella sammansättning förblir densamma under hela perioden, medan användandet av rörliga vägningstal innebär, att den inbördes relationen mellan de olika yrkeskategorierna antages förändra sig (t. ex. övergången till mekaniserat jordbruk ger procentuellt flera traktorskötare och färre kördrängar). Undersökningen har fullföljts med tillämpning av såväl fasta som rörliga vägningstal utan att i densamma tagits ställning till frågan, vilketdera som borde komma till användning vid kalkylberäkningarna. Som särskilt motiv för det senare alternativet har emellertid anförts, att den totala arbetsprestationens sammansättning onekligen på något längre sikt måste vara underkastad vissa förskjutningar med hänsyn till bl. a. den fortlöpande mekaniseringen.

De framräknade normtalen för arbetsförbrukningens fördelning på olika yrkeskategorier framgå av nedanstående tablå. (Uppgifterna grundas på lönestatistik för åren 1940/41—1946/47.)

Yrkeskategori	Rörliga vägningstal		Fasta vägningstal
	Basåret 1938/39	Årsvariation	
Rättare.....	4·01	+ 0·07	4·37
Fördräng.....	4·58	— 0·05	4·34
Kördräng.....	32·39	— 0·36	30·58
Traktorskötare.....	(2·90)	(+ 0·30)	(4·40)
Dagsverkare.....	20·52	— 0·06	20·21
Arbetare med blandat arbete.....	1·63	+ 0·90	6·14
Ladugårdsförman.....	4·31	+ 0·08	4·70
Djurskötare.....	18·34	+ 0·17	19·20
Fodermarsk.....	2·54	— 0·11	2·00
Stalldräng.....	5·42	— 0·44	3·21
Specialarbetare.....	4·68	— 0·09	4·22
Övriga arbetare.....	1·58	— 0·11	1·03
Summa	100·00	0·00	100·00

Dessa vägningstal ha använts för beräkning av genomsnittliga timlöner för samtliga anställda manliga arbetare. De sålunda erhållna timlönerna ha emellertid ansetts böra korrigeras på grund av den uppvärdering av naturalönen under perioden 1942/43—1944/45, vilken befunnits ha ägt rum i samband med det successiva slopandet av statlönesystemet och varigenom den statistiskt redovisade lönestegringen under ifrågavarande år blivit något starkare än den faktiska lönestegringen. Korrektionen har verkställts så, att lönen år 1944/45 höjts med 1 procent av totallönen år 1938/39. För år

1943/44 har lönen på samma sätt höjts med 2 procent och för de tidigare åren, inklusive basåret 1938/39, med 3 procent. Dessutom ha lönerna även korrigerats på grund av att ett större antal tillfälliga arbetare med något högre timlön genom en omläggning av lönestatistiken kommit med i uppgifterna för år 1945/46. Även i detta fall ha de statistiskt redovisade lönerna befunnits vara något för låga i vad avser de tidigare åren, vilket haft till följd, att lönestegringen sedermera, när redovisningen blivit mera fullständig, kommit att framstå som något starkare än vad den i verkligheten varit. Den erforderliga korrektionen har i sistnämnda fall verkställts efter en särskild bearbetning inom socialstyrelsen av löneuppgifterna för åren 1938/39 och 1945/46, avsedd att klargöra inflytandet på genomsnittslönen av den högre dellönen till de tillfälliga arbetarna.

Resultatet av de utförda beräkningarna av de genomsnittliga timlönerna redovisas i följande sammanställning, i vilken även kan utläsas storleken av de nyss omnämnda korrektionerna. Beträffande lönerna för åren fr. o. m. 1947/48, vilka här icke medtagits (några korrektioner för dessa år äro ej utförda), hänvisas till det följande avsnittet av redogörelsen för arbetskostnadsberäkningarna. Lönerna äro uttryckta i öre per timme.

Produktionsår	Timlön utan korrektioner		Korrektion för		Timlön med korrektioner	
	Rörliga	Fasta	ändrad värdering av naturan	förändring i lönestatistiken (jfr texten)	Rörliga	Fasta
	vägningstal				vägningstal	
1938/39.....	65·10	65·06	+ 1·95	+ 0·57	67·62	67·58
1939/40.....	70·29	70·15	+ 1·95	+ 0·67	72·91	72·77
1940/41.....	80·08	79·98	+ 1·95	+ 0·78	82·81	82·71
1941/42.....	89·21	89·11	+ 1·95	+ 0·84	92·00	91·90
1942/43.....	98·11	98·05	+ 1·95	+ 1·00	101·06	101·00
1943/44.....	103·92	103·92	+ 1·30	+ 1·33	106·55	106·55
1944/45.....	116·86	116·94	+ 0·65	+ 1·47	118·98	119·06
1945/46.....	132·28	132·44	—	(1·70) ¹	132·28	132·44
1946/47.....	145·01	145·14	—	—	145·01	145·14

¹ Den i texten berörda omläggningen av lönestatistiken ägde rum år 1945/46, varför beloppet 1·70 öre nämnda år redan ingår i den okorrigerade lönen.

År, för vilka lönestatistik ej föreligger. Framskrivningsmetoden. — Såsom förut nämnts bli uppgifterna rörande de i jordbruket betalda arbetslönerna tillgängliga med viss eftersläpning. På grund härav kan det aktuella, faktiska löneläget (på vilket prognosen bygger) icke fastställas på annat sätt än genom framskrivning av de enligt den officiella lönestatistiken senast kända betalda lönerna. En dylik framskrivning kan ske med hjälp av de senast kända avtalsenliga lönerna samt enligt relationen mellan dessa och de för varje yrkeskategori senast kända betalda lönerna. Användbarheten av de avtalsenliga lönerna vid framskrivningen av de betalda lönerna beror på graden av korrelation mellan de båda slagen av löneuppgifter. Variationerna i den avtalsenliga och i den

betalda lönen ha långt ifrån alltid varit överensstämmande. Härvidlag märkes framförallt, att man vid den fortlöpande ökning av arbetslönen, som skett under senare år, tvärtom kunnat iakttaga, att om den avtalsenliga lönestegringen ett år hållits tillbaka, detta endast delvis kunnat begränsa ökningen i den betalda lönen. När den avtalsenliga lönen sedermera justerats efter den betalda lönen, har ökningen i den förra därför blivit större än den samtidiga ökningen i den senare.

De sakkunniga vilja framhålla, att det med hänsyn till nu anförda omständigheter uppenbarligen måste betecknas som mycket vanskligt att med förhoppning om ett tillfredsställande slutresultat företaga en helt mekanisk framräkning av timlönerna. Belysande för dessa vanskligheter äro de beräkningar av arbetslönen, som företogos våren och sommaren 1949. En kort redogörelse torde här vara på sin plats.

Vid tiden för upprättandet av normkalkylen (förkalkylen) för 1949/50 funnos lönestatistiska uppgifter tillgängliga endast t. o. m. avtalsåret 1946/47. Hur dessa betalda löner förhöllo sig till motsvarande samtidiga avtalslöner är givetvis mycket svårt att avgöra eftersom man icke kan förutsätta någon absolut korrespondens mellan sammansättningen av yrkeskategorierna i de båda fallen. Härmed må förhålla sig hur som helst då problemet i det aktuella fallet begränsar sig till att söka verkställa en framskrivning av de betalda lönerna sådana dessa nu blivit redovisade i lönestatistiken. Man ansåg sig alltså, såsom tidigare, kunna utgå ifrån relationen 1946/47 mellan avtalslön och faktiskt utbetald lön. — Den avtalsenliga timlönen 1946/47 kan angivas till i genomsnitt för samtliga yrkeskategorier 133.6 öre (lönebeloppet här avrundat; vid kalkylberäkningarna användas två decimaler), mot vilket svarar en faktisk lön av 145.0 öre per timme. Skillnaden utgör 8.53 procent. För år 1947/48 kan den avtalsenliga lönen angivas till 163.0 öre, en ökning sedan föregående år med ej mindre än 22 procent. Appliceras det förut angivna procenttalet 8.53 på avtalslönen 1947/48, erhålles en framskriven lön detta år av 176.9 öre (det bör observeras, att framräkningen i själva verket skett yrkeskategori för yrkeskategori, vilket medfört att i stället för nu angivet tal erhållits 176.81 öre per timme). Vid omräkningen av jordbrukskalkylen i augusti 1949 hade lönestatistik för år 1947/48 blivit tillgänglig. De faktiskt betalda timlönerna nämnda år visade sig då vara 170.7 öre mot som nämnts 176.9 öre enligt den med utgång från 1946/47 års statistik framräknade lönen. Den faktiskt betalda lörens avvikelse från den framräknade utgör 6.2 öre eller 3.6 procent. — Av måhända ännu större intresse än den nu gjorda jämförelsen mellan faktisk och framräknad lön år 1947/48 är med hänsyn till jordbrukskalkylens användning som grundval för prissättningen på jordbrukets produkter under ett kommande år en jämförelse mellan de på grundval av 1946/47 års respektive 1947/48 års lönestatistik framräknade lönerna för år 1949/50. Våren 1949, då man hade lönestatistik endast t. o. m. 1946/47, beräknades timlönen 1949/50 till 185.8 öre. En i detta sammanhang på LK-delegationens uppdrag av särskilda experter utförd undersökning syntes emellertid visa, att skillnaden mellan avtalslön och betald lön år 1946/47, från vilket år framskrivning skedde, praktiskt taget helt förklarades av semesterlön, övertid och andra extra inkomster. Något nämnvärt utrymme för minskning av »överpriserna» på avtalslönen syntes därför ej föreligga. På grund härav syntes någon korrektion av den förut angivna framskrivningsmetoden ej heller kunna komma i fråga. Det anmärktes inom de sakkunniga och LK-delegationen, att den mekaniskt framskrivna lönen syntes ligga högre än

den samtidiga faktiska lönen. Såsom det senare skulle visa sig hade ett fel förelupit vid bearbetningen av det material, som låg till grund för berörda undersökning om »överprisernas» sammansättning och som avsåg att belysa felmarginalens storlek. I augusti 1949, sedan statistik för 1947/48 tillkommit, beräknades lönen till 179·3 öre. Skillnaden utgör 6·5 öre, vilket för det behandlade året betyder en skillnad i kalkylens slutresultat med i runt tal 70 miljoner kronor.

Differensen mellan avtalslönen och den faktiska lönen innehåller dels en konjunkturkänslig del såsom framgår av vad nyss anförts, dels också en del som är mera oberoende av växlingarna i arbetsmarknadsläget (övertidsersättning, särskild ersättning för rykt etc.). Särskilt i vad avser den konjunktur känsliga delen måste det uppenbarligen innebära avsevärda svårigheter att företaga en siffermässig korrektion av den mekaniskt framskrivna lönen. De sakkunniga återkomma i det följande till frågan om det sätt, på vilket en korrektion skulle kunna bli utförd.

Beräkningarnas slutresultat.

De totala arbetskostnaderna för jordbruket ha erhållits genom en multiplikation av arbetsförbrukningen i timmar och timlönen. De grundbelopp för år 1938/39, som framkommit, utgöra vid de olika alternativen för timlönen 917·1 (alternativ I) respektive 916·5 miljoner kronor (alternativ II). Motsvarande grundbelopp vid förutvarande beräkningar för jordbrukskalkylen utgjorde 864·9 miljoner kronor (vilket belopp dock, såsom tidigare berörts, på särskilda skäl minskades till 793·6 miljoner kronor). Skillnaden utgör 6 procent.

Såsom tidigare antytts har övervägts, i vad mån den förut påvisade högre produktionsintensiteten vid de räkenskapskontrollerade jordbruken i jämförelse med jordbruket i allmänhet borde föranleda en reduktion av de angivna grundbeloppen. Med hänsyn *dels* till att en så liten skillnad av kalkylbeloppet som den, vilken genom de nya beräkningarna eventuellt kan diskuteras, icke i nämnvärd grad påverkar storleken av den kompensation för inträffade kostnadsstegringar, som man avser att uppnå genom att jordbrukskalkylen lägges till grund för prissättningen på jordbrukets produkter, *dels* till att fullt bärande motiv för en ny precisering av basårets kalkylbelopp icke kunnat åstadkommas, ha de sakkunniga ansett, att det gamla kalkylbeloppet för 1938/39 — 793·6 miljoner kronor — i princip borde bibehållas. En viss mindre korrektion har dock befunnits motiverad. Basårslönen utgör enligt de nya beräkningarna alternativt 67·62 respektive 67·58 öre per timme mot 64·39 öre enligt förutvarande beräkningar. I det kalkylbelopp, som tidigare varit fixerat för basåret, torde det vid det helt skiljaktiga förfaringssätt, som då praktiserades, ej ha räknats med ett högre löneläge än motsvarande 64·39 öre per timme. Om så varit fallet, skulle arbetsvolymen ha motsvarat $(793·6 : 0·6439 =) 1\,232·5$ miljoner manstimmar (= 90·9 procent av den okorrigerade arbetsvolymen), medan arbetsvolymen, därest kalkylbeloppet under basåret bibehålles oförändrat, vid den nu erhållna timlönen skulle mot-

svaras av en mindre arbetsvolym än den angivna. Bibehålles arbetsvolymen (i stället för kalkylbeloppet) oförändrat under basåret 1938/39 erhålles ett kalkylbelopp, som nämnda år uppgår till 833·42 miljoner kronor enligt alternativ I och till 832·92 miljoner kronor enligt alternativ II.

Slutresultat av de sakkunnigas undersökning av jordbrukets arbetskostnader har sammanställts i tabell 7. De för åren 1947/48, 1948/49 och 1949/50 intagna talen utgöra de som beräknats i augusti 1949. För 1948/49 äro talen preliminära medan de för 1949/50 utgöra prognos, gällande under förutsättning att någon ändring av avtalslönen ej äger rum.

Tabell 7. Sammandrag av beräkningarna av jordbrukets arbetskostnader.

(Uppgifterna för åren 1947/48—1949/50 enligt den i augusti 1949 upprättade kalkylen.)

Produktionsår	Arbetsvolym, miljoner manstimmar	Timlön, öre		Kalkylbelopp ³ , milj. kr.		Kalkylbelopp, index		
		Alt. I ¹	Alt. II ²	Alt. I ¹	Alt. II ²	De sakkunnigas beräkningar		Förutv. beräkn.
						Alt. I ¹	Alt. II ²	
1938/39	1 232·50	67·62	67·58	833·42	832·92	100·00	100·00	100·00
1939/40	1 217·71	72·91	72·77	874·33	872·63	104·91	104·77	105·83
1940/41	1 202·92	82·81	82·71	962·64	961·44	115·51	115·43	116·61
1941/42	1 188·13	92·00	91·90	1 073·08	1 071·89	128·76	128·69	130·05
1942/43	1 173·34	101·06	101·00	1 185·78	1 185·07	142·28	142·28	143·78
1943/44	1 158·55	106·55	106·55	1 234·44	1 234·44	148·12	148·21	149·75
1944/45	1 143·76	118·98	119·06	1 360·85	1 361·76	163·28	163·49	165·21
1945/46	1 128·97	132·28	132·44	1 493·40	1 495·21	179·19	179·51	181·51
1946/47	1 112·04	145·01	145·14	1 600·77	1 602·21	192·07	192·36	191·85
1947/48 ⁴	1 095·36	170·70		1 863·88		223·64		
1948/49 ⁴ (prel.)	1 078·93	178·96		1 930·85		231·68		
1949/50 ⁴ (prognos)	1 062·75	179·33		1 905·83		228·68		

¹ Timlöner för olika yrkeskategorier sammanvägda med *rörliga* vägningstal.
² Timlöner för olika yrkeskategorier sammanvägda med *fasta* vägningstal.
³ Korrigerade. (Avdrag för besparing genom låga skördar åren 1939/40, 1940/41 och 1941/42 med respektive 13·5, 33·5 och 20·0 miljoner kronor. Tillägg av skilda anledningar — se Kungl. Maj:ts prop. 212/1949 sid. 161 — för år 1946/47 med 11·8 och för år 1947/48 med 5·9 miljoner kronor.)
⁴ Vid omräkningen av jordbrukskalkylen i augusti 1949 utfördes beräkning av arbetskostnaderna med tillämpning enbart av alternativ I.

De sakkunniga ha ansett sig icke böra taga ställning till frågan, vilket av de båda alternativen som bör tillämpas vid kalkylberäkningarna. LK-delegationen har emellertid förordat alternativ I med timlönen beräknad med rörliga vägningstal och detta beräkningssätt har också tillämpats vid de senaste kalkylberäkningarna.¹

¹ Redan vid upprättandet av värkalkylen 1947 kommo vissa preliminära resultat av de sakkunnigas undersökning till användning. Undersökningen förelåg i slutligt skick till värkalkylen 1949.

Arbetskostnaderna utgöra den ojämförligt viktigaste posten på jordbrukskalkylens kostnadssida. De svarade år 1938/39 för 57 och år 1947/48 för 64 procent av de totala kostnaderna i jordbrukskalkylen. Under sådana omständigheter vilja de sakkunniga beteckna det som ytterst betydelsefullt, att arbetskostnadsberäkningarna utföras med största möjliga omsorg.

Såsom torde ha framgått av det föregående innehålla beräkningarna av arbetskostnaderna flera osäkerhetsmoment, vilka med hänsyn till det tillgängliga primärmaterialets beskaffenhet få betraktas som ofrånkomliga. I vad dessa osäkerhetsmoment avse arbetskostnadernas absoluta storlek (arbetsvolymens och/eller timlönernas absoluta belopp) är detta med hänsyn till jordbrukskalkylens konstruktion och det sätt, varpå densamma användes som ett instrument för prissättningen på jordbrukets produkter, visserligen icke betydelselöst men dock av en underordnad vikt. Denna fråga torde därför här kunna förbigås. Av desto större betydelse är däremot spørsmålet i vad mån beräkningarna på ett någorlunda rättvisande sätt återge *utvecklingen* av jordbrukets arbetskostnader.

De sakkunniga vilja icke underlåta att framhålla, att de utförda beräkningarna få betraktas som osäkra såväl med avseende på arbetsvolymens förändringar som vad beträffar löneutvecklingen. I fråga om löneberäkningarna avses här framförallt framskrivningsförfarandet (prognosberäkningarna).

De beräkningar rörande minskningen av jordbrukets arbetsvolym, som utförts i de sakkunnigas undersökning, bygga som förut anförts på åtskilligt bräckliga grundvalar. Arbetsvolymens minskning under perioden 1938/39—1949/50, från 1 232·50 till 1 062·75 miljoner manstimmar per år, motsvarar en procentuell nedgång med 13·8 procent. Hur stor osäkerhetsmarginal, som omge beräkningarna på denna punkt, kan icke avgöras. Varje procentenhet, som den beräknade volymen avviker från den faktiska, innebär emellertid i pengar räknat f. n. (då arbetskostnaderna ligga vid två miljarder kronor) ett belopp av cirka 20 miljoner kronor. Det låter sig sägas, att det »fel», som misstag beträffande volymutvecklingen kan medföra, torde hålla sig inom måttliga marginaler, om man jämför två på varandra följande år. Med årens lopp *kan* emellertid felet, om den faktiska utvecklingen visar en förhållandevis stark och i samma riktning gående tendens (d. v. s. »minskningskurvan» visar en från den faktiska utvecklingen någorlunda väsentligt avvikande lutning) växa till betydande belopp. Det är uppenbart, att en prövning av beräkningsmetoden måste företagas från tid till annan i och för den korrektion, som kan anses erforderlig. En i vissa hänseenden skönsmässig bedömning torde man dock aldrig komma ifrån.

Vad timlönerna beträffar ligger saken i vissa hänseenden något annorlunda till. De fel, som här förekomma, äro i huvudsak knappast av den arten, att de ackumuleras. Beträffande lönekurvans riktning torde kunna

hävdas, att densamma väl i stort blir någorlunda riktig, så långt den är känd, detta dock bortsett från viss osäkerhet under basåret beträffande vissa naturalöners värdering och viss oklarhet rörande till vilken period de lönestatistiska uppgifterna hänföra sig. Osäkerheten vid timlöneberäkningarna ligger huvudsakligen i framskrivningen från senast kända år till prognosåret. I fråga om framskrivningsmetoden har inom livsmedelskommissionen företagits vissa beräkningar av de statistiska felmarginalerna.¹ Dessa ha givit till resultat, må här först nämnas, att någon systematisk avvikelse mellan de faktiska och de framskrivna lönerna icke kunnat statistiskt säkerställas (detta hindrar givetvis icke, att man i ett visst läge ofta kunnat säga, i vilken riktning »felet» bort gå). Avvikelserna äro emellertid ganska stora och medelfelet utgör 2·91 procent, vilket motsvarar, tillämpat på den i augusti 1949 för 1949/50 genom framskrivning beräknade lönen, en felmarginal av $\pm 5\cdot4$ öre eller ett totalbelopp nämnda år av i runt tal 55 miljoner kronor åt vardera hållet eller totalt 110 miljoner kronor.² Detta är en felmarginal av avsevärd storlek, och de sakkunniga anse det angeläget att man vid kommande kalkylberäkningar söker minska densamma så långt detta är möjligt. Enligt vad de sakkunniga erfarit, föreliggande möjligheter att snabbare än vad hittills skett företaga bearbetning av det till grund för lönestatistiken liggande primärmaterialet, varigenom framskrivning skulle kunna ske på grundval av ett aktuellare lönestatistiskt material än vad hittills varit fallet. Dessa möjligheter böra givetvis tillvaratagas. Därutöver vilja de sakkunniga framföra som önskemål, att man vid kommande kalkyltillfällen prövar rimligheten av den mekaniska framskrivningen av lönen genom att företaga stickprovsundersökningar för att belysa den faktiska lörens utveckling i jämförelse med den avtalsenliga. Härigenom torde det bli möjligt att minska osäkerheten av kostnadsberäkningarna för det betydelsefulla prognosåret.

Den företagna undersökningen rörande jordbrukets arbetskostnader har på de sakkunnigas begäran granskats av experter på lönestatistikens område. Granskningsmännen ha upprättat en promemoria, vilken fogats som *bilaga F* till betänkandet.

Granskningen har inneburit dels en kontroll av det mycket omfattande räknearbetet, dels en begränsad prövning av de principer och värderingar som man utgått ifrån vid genomförandet av beräkningarna. I granskningspromemorian ha anförts vissa synpunkter på de i undersökningen företagna övervägandena och beräkningarna. De erinringar som härvid framförts redovisas och kommenteras i det följande.

Granskningsmännen ifrågasätta, huruvida det kan anses lämpligt att, så-

¹ Se Jordbruksekonomiska uppgifter, september 1949 sid. 230.

² Detta är gränsen för det s. k. enkla medelfelet, vilken kan väntas bli överskriden vid i medeltal en av tre framskrivningar. Man får höja gränsen ganska avsevärt innan man vågar göra påståendet, att framskrivningsfelet icke kan överskrida densamma.

som i undersökningen gjorts, vid arbetsprestationens fördelning på olika yrkeskategorier i och för beräkning av genomsnittslönen bygga på från lönestatistiken hämtade uppgifter för åren före 1945/46. Nämnda år företogs nämligen en omläggning av lönestatistiken, som medförde att de s. k. tillfälliga arbetarna blevo mera fullständigt redovisade än tidigare. Beräkningarna av arbetsprestationens fördelning på yrkeskategorier under perioden 1940/41—1946/47 grunda sig följaktligen, framhålla granskningsmännen, på två statistiskt icke jämförbara massor. Beräkningarna borde ej ha grundats på äldre statistik än sådan från 1945/46. De sakkunniga vilja med anledning härav erinra om att det i undersökningen konstateras, att den fullständigare löneredovisningen från nämnda år icke synes innebära något avbrott av betydelse i de i övrigt fastslagna utvecklingstendenserna. Med anledning härav och på grund av önskvärdheten av att basera undersökningen på ett så stort material som möjligt ha de sakkunniga icke ansett anledning föreligga att företaga någon korrigerings i den riktning granskningsmännen föreslagit. Vid detta ställningstagande ha de sakkunniga jämväl beaktat den korrektion för variationen i antalet tillfälliga arbetare som företagits på annat ställe i utredningen.

På grund av primärmaterialets beskaffenhet, framhålles det vidare i promemorian, påverka det mindre jordbrukets relativt låga löner i mycket ringa utsträckning lönestatistikens timlöner. Då i undersökningen icke beaktats de olikartade löneförhållandena på större och mindre brukningsdelar, syntes de beräknade arbetskostnaderna ha blivit något för höga. De sakkunniga vilja på denna punkt anföra, att en redovisning av lönerna för skilda yrkesgrupper på olika storleksgrupper av jordbruk icke för närvarande kan utföras på grund av materialets beskaffenhet. En dylik redovisning måste dessutom vad beträffar de mindre brukningsdelarna vara mycket svår att genomföra på grund av att arbetskraften här (de olika individerna) är mindre starkt specialiserad på olika arbetsuppgifter. Vid de mindre brukningsdelarna där arbetskraften i stort utgöres av familjemedlemmar tillkommer dessutom hänsynen till att dessa enligt principen för jordbrukskalkylen skola tillgodoräknas en lön som är likvärdig med lönen till anställda, vilka i sin tur huvudsakligen sysselsättas vid de större brukningsdelarna. De påpekanden, som granskningsmännen här gjort, kunna därför enligt de sakkunnigas mening knappast ytterligare beaktas.

Granskningsmännen framhålla ytterligare, att man i undersökningen icke beaktat de mindre gårdarnas underrepresentativitet. Härigenom har lönestegringen för jordbruket sannolikt icke kommit att framträda i full utsträckning. Lönestegringen sedan förkrigstiden har nämligen varit större vid de mindre än vid stora och medelstora gårdar. Denna invändning mot de företagna beräkningarna är enligt de sakkunnigas mening principiellt riktig. De sakkunniga ha emellertid funnit, att det icke föreligger någon möjlighet att precisera en korrektion på denna punkt.

Vad granskningsmännen i övrigt anföra i promemorian ha de sakkunniga icke funnit anledning att här beröra. De sakkunniga vilja slutligen understryka, vad granskningsmännen avslutningsvis framhålla, nämligen att en övergång till nytt basår för beräkningarna måste anses önskvärd med tanke på förändringarna i bl. a. jordbrukets löneläge under det senaste årtiondet.

Kapitel 7. Sammanfattning.

De sakkunniga tillkallades den 24 maj 1946 av chefen för jordbruksdepartementet jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande samma dag för att »verkställa utredning rörande frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader jämte de spörsmål, som äga samband därmed».

Några särskilda direktiv för utredningsarbetet utöver vad som angivits med de nyss citerade orden ur Kungl. Maj:ts bemyndigande ha icke meddelats. Syftet med och räckvidden av utredningsuppdraget ha, såsom närmare utvecklas i kapitel 2, emellertid ändock varit i huvudsak givna. Utredningsuppdraget får nämligen ses mot bakgrunden av den överenskommelse, som den 13 mars 1946 träffades mellan regeringen och representanter för jordbrukets organisationer rörande prissättningen på jordbrukets produkter för regleringsåren 1945/46 och 1946/47. Denna överenskommelse innebar, bland annat, att frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader m. m. skulle göras till föremål för en förutsättningslös utredning. Eftersom prissättningen på jordbrukets produkter grundas på den i särskild ordning varje år upprättade kalkylen över jordbrukets inkomster och kostnader, ha de sakkunniga funnit sin uppgift vara att företaga en översyn av de avsnitt av nämnda kalkyl, vilka mera direkt beröras av rationaliseringen inom jordbruket. Översynen har berört dels arbetskostnadsposten, dels de olika poster, som kunna sammanfattas under benämningen kapitalkostnader, nämligen kostnader för grundförbättringar, ekonomibyggnader, elektricitet, maskiner och redskap samt räntekostnader.¹

Utredningsarbetet har bedrivits under den formen, att de sakkunniga, delvis med anlitan av med vederbörligt bemyndigande tillkallade experter, granskat beräkningsmetodikerna för de nämnda kostnadsposterna. De sakkunniga ha framlagt förslag rörande beräkningarnas fortsatta utförande allteftersom undersökningarna förelegat i sådant skick, att de ansetts kunna användas vid det löpande arbetet med jordbrukskalkylen. De av de sakkunniga föreslagna beräkningsmetoderna ha successivt fr. o. m. våren 1947 vunnit tillämpning vid kalkylarbetet.

I föreliggande betänkande redovisa de sakkunniga resultatet av sitt ar-

¹ Därjämte ha de sakkunniga verkställt utredning rörande jordbrukets inkomster av fältmässigt odlade köksväxter. Denna utredning, vilken företagits av agronomie licentiaten S. Holmström, har ej intagits i föreliggande betänkande. Den finnes i stencilerat skick tillgänglig på livsmedelskommissionens utredningsbyrå.

bete. *Betänkandets förra del* (kap. 1—3) innehåller dels en översikt över jordbrukskalkylens konstruktion, dels en diskussion i vissa frågor av mera allmän och principiell art, till vilka de sakkunniga funnit anledning att taga ställning under utredningsarbetets gång. *Betänkandets senare del* (kap. 4—6) innehåller kortfattade redogörelser för de sakkunnigas ovannämnda undersökningar, vilka på ett undantag när fogats till betänkandet som bilagor. Undersökningen rörande jordbrukets kostnader för ekonomibygnader, som på framställning av de sakkunniga utförts inom statens forskningskommitté för lantmannabyggnader (SFL), har publicerats i dess skriftserie.

Kapitel 1 innehåller en orienterande översikt över inkomst- och kostnads-kalkylen såsom grundval för prissättningen på jordbrukets produkter och förnödenheter. Efter att i slutet av nämnda kapitel ha redogjort för kalkylens konstruktion, särskilt dess kostnadssida, ingå de sakkunniga i *kapitel 2* närmare på jordbrukskalkylens uppläggning med hänsyn till beräkningen av arbets- och kapitalkostnaderna. Huvuddelen av kapitlet avhandlar frågan om *sambandet mellan jordbrukets arbetskostnader och dess kapitalkostnader* (»rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader»). Bland annat beröres den från tid till annan diskuterade frågan, huruvida en statistiskt redovisad minskning av arbetsvolymen inom jordbruket i och för sig borde vara ett tillräckligt skäl för att i kalkylen göra ett mot denna minskning svarande avdrag å arbetskostnaderna. Det framhålls, att man från en del håll gjort gällande, att den minskning av arbetarantalet, med vilken det räknas i jordbrukskalkylen, borde betraktas som en rationaliseringsvinst, vilken jordbruket skulle få behålla för att härigenom bli delaktigt av en ökad del av nationalinkomsten. Denna mening hävdas även av en av de sakkunniga. Efter en diskussion om innebörden av begreppet »rationaliseringsvinst» uttalar emellertid sakkunnigmajoriteten, att det måste anses riktigast att vid de fortsatta arbetskostnadsberäkningarna liksom hittills taga hänsyn till den fortgående minskningen av jordbrukets arbetsvolym och den därmed följande kostnadsbesparingen för näringen. De sakkunniga framhålla i detta sammanhang, att den utjämning av löneklyftan mellan jordbruket och andra näringar, vilken satts som mål för den svenska jordbrukspolitiken på längre sikt, icke bör ske genom att arbetskostnadsposten tillföres en faktor främmande för jordbrukskalkylens syfte och konstruktion. De sakkunniga anse nämligen att kalkylen i fortsättningen liksom hittills bör ha karaktär av en utredning rörande faktiskt skedd samt väntad utveckling av jordbrukets inkomster och kostnader. Denna jordbrukskalkylens karaktär ändras enligt de sakkunnigas förmenande icke av att densamma utgör den grundval, på vilken statsmakterna bygga beslutet om prissättningen på jordbrukets produkter och förnödenheter.

Frågan om lantbrukskapitalets värdering vid avskrivnings- och ränte-

kostnadsberäkningar har på grund av den sedan förkrigstiden skedda penningvärdesförsämringen kommit att bli mycket betydelsefull och har därför ingående dryftats av de sakkunniga. Behandlingen av frågan sker i *kapitel 3*. Efter ett inledande avsnitt, där frågans innebörd klarlägges, följa redogörelser dels för hur frågan under årens lopp behandlats vid kalkylarbetet, dels för de principer, som vid den statliga priskontrollen hittills tillämpats vid avskrivnings- och räntekostnadsberäkningar, samt i anslutning därtill för det faktiska avskrivnings- och förräntningsutrymmet inom industrien. Kapitlets avslutande del har rubricerats »principdiskussion». En utgångspunkt för de sakkunniga har varit, att den under det senaste årtiondet uppkomna höjningen av den allmänna prisnivån i stort sett kan väntas bli bestående. En återgång till förkrigstidens prisnivå eller en nivå i närheten av densamma beteckna de sakkunniga som osannolik. Mot denna bakgrund har det synts de sakkunniga naturligt, att man vid beräkningarna av avskrivnings- och räntekostnaderna söker knyta an till det aktuella prisläget. I fråga om avskrivningsberäkningarna ha de sakkunniga härvid funnit sig kunna förorda en bestämd princip, nämligen att beräkna avskrivning på återanskaffningsvärden. Beträffande räntekostnadsberäkningarna ha de sakkunniga däremot icke funnit sig kunna förorda någon generell princip utan bedömt frågan från fall till fall (jfr det följande).

Kostnaderna för lantbrukskapitalets avskrivning och underhåll behandlas i *kapitel 4*. Redan förut har omtalats, att de sakkunniga ansett, att avskrivningskostnaderna borde beräknas på grundval av återanskaffningsvärden. Det torde därför vara onödigt att i fortsättningen omnämna detta förhållande för varje kapitalkostnadspost särskilt. Kostnadsgruppen *grundförbättringar* avser dels underhåll och avskrivning av jordbrukets täckdikningsbestånd, dels underhåll av större gemensamma öppna diken. Beträffande denna kostnadspost innebära de sakkunnigas beräkningar bl. a., att hänsyn tagits till att den andel av dikningsarbetet, som utföres av jordbrukets ordinarie arbetskraft, under senare år minskats. På en punkt betrakta de sakkunniga de utförda beräkningarna såsom i viss mån preliminära, nämligen i vad avser längden av gemensamma öppna diken. Förändringarna av dikeslängden böra, framhålla de sakkunniga, upptagas till förnyat övervägande framdeles. I fråga om kostnaderna för *ekonomibyggnader* ha de sakkunniga som förut berörts grundat sina beräkningar på vissa inom Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader företagna undersökningar. Dessa undersökningar ha utförts med användning av särskilt insamlat material från de gårdar, som ingå i den jordbruksekonomiska undersökningen (»Räkenskapsresultaten»). Byggnadsbeståndets kapitalvärde har fastställts för visst år (1946), varefter man härpå applicerat en särskilt beräknad avskrivnings- och underhållsfaktor för att erhålla årsbeloppet för avskrivning och underhållskostnader. Kostnadernas förändring från år till år följes med tillhjälp av SFL:s byggnads-

kostnadsindex. Ehuru de sakkunniga anse att de inom SFL utförda beräkningarna trots primärmaterialets förhållandevis ringa omfattning äro överlägsna dem som förut legat till grund för byggnadskostnadsposten, betecknas beräkningarna fortfarande såsom tämligen osäkra. De sakkunniga framhålla därför att en förutsatt utvidgning av den jordbruksekonomiska undersökningen bör komma till stånd. Vidare föreslå de sakkunniga, att man framdeles företager fortlöpande beräkningar rörande avskrivnings- och underhållsfaktorn. Vad angår jordbrukets kostnader för elektricitet framhålla de sakkunniga, att dessa i vad avser anläggningar åtminstone delvis beaktas vid de nya byggnadskostnadsberäkningarna. De sakkunnigas beräkningsmetod innebär, att man upptager jordbrukets elkostnader enligt livsmedelskommissionens deklarationsundersökningar. Det framhålles emellertid, att kostnaderna för gårdsinstallationer med denna metod till väsentlig del icke beaktas. De sakkunniga föreslå därför, att frågan om komplettering av beräkningarna i lämpligt sammanhang upptages till prövning. Vad slutligen beträffar jordbrukets kostnader för maskiner och redskap må nämnas, att de sakkunnigas beräkningar av dessa i vad avser avskrivning för tiden fr. o. m. 1938/39 bygga på uppgifter från landets samtliga tillverkare och importörer om jordbrukets årliga inköp. Med utgång från dessa och med ledning för tidigare år av industri- och handelsstatistiken har uppställts en särskild avskrivningsplan (med 15-årig avskrivningstid), utifrån vilken avskrivningskostnaden slutligt fastställts. Underhållskostnaderna upptagas i enlighet med deklarationsundersökningarna.

För de sakkunnigas beräkningar av jordbrukets räntekostnader redogöres i *kapitel 5*. Den huvudsakliga innebörden av de nya beräkningarna är, att lantrbrukskapitalet, vilket hittills hållits oförändrat sedan basåret, fastställts med hänsynstagande till sedan 1938/39 företagna investeringar. Härvid ha beaktats icke blott de förändringar i kapitalvolymen, som förekommit, utan även den fördyring, som kännetecknat anskaffningen (åter- och nyanskaffningen) av kapitalföremål sedan kalkylbasåret. På grund av driftskapitalets korta varaktighetstid har frågan om värderingen av detta kapitalts olika delar på det ena eller andra sättet (värdering efter »nuvärde» eller efter »icke avskrivet anskaffningsvärde») i och för beräkning av räntekostnaderna tillmätts en förhållandevis underordnad betydelse; såsom förut nämnts har en utgångspunkt dock varit, att man skulle taga hänsyn till prisstegringen sedan förkrigstiden. De sakkunniga ha också i fråga om driftskapitalet kunnat enas om beräkningsmetoder utan att direkt ställning tagits till olika värderingsprinciper. (I fråga om kreatur samt maskiner och redskap har förräntningen beräknats på icke avskrivna anskaffningsvärden.) Vad angår fastighetskapitalet, beträffande vilket sakkunnigmajoriteten förordat ränteberäkning med utgång från utjämnade taxeringsvärden, har uttalats avvikande mening från några ledamöters sida.

— Det sätt, på vilket räntekostnaderna beräknas, förutsätter en uppdelning av lantbrukskapitalet på eget och främmande kapital. Det främmande kapitalets storlek under basåret är ganska väl känd. På grund av avsaknaden av undersökning av senare datum om skuldsättningens förändringar har det främmande kapitalet hållits konstant sedan basåret vid de nu företagna beräkningarna. För att utvecklingen av det främmande kapitalet i förhållande till hela lantbrukskapitalet skall kunna fastställas, erfordras nya undersökningar om jordbrukets skuldsättning. Innan dylika undersökningar igångsätts, bör man emellertid, framhålla de sakkunniga, ånyo pröva frågan om räntedifferentiering vid de avslutande beräkningarna.

Arbetskostnaderna utgöra den ojämförligt viktigaste posten på jordbrukskalkylens kostnadssida. De sakkunniga ha med hänsyn härtill låtit göra en omfattande och noggrann undersökning rörande arbetskostnadernas sammansättning och utveckling. Redogörelse för de sakkunnigas beräkningar av jordbrukets arbetskostnader lämnas i *kapitel 6*. Det har förut nämnts, att de sakkunniga i ett mycket viktigt hänsende icke funnit anledning frångå förut tillämpade principer för dessa beräkningar, nämligen i vad avser minskningen av arbetskraftsvolymen och denna minsknings kalkylmässiga beaktande. Även i andra avseenden ha förut tillämpade grundprinciper ansetts böra äga fortsatt giltighet. Bland annat bygga de nu utförda beräkningarna liksom de hittillsvarande på principen, att arbetskostnaderna skola avse löneersättning även till jordbrukarna och deras medhjälpare familjemedlemmar samt att lönerna för dessa skola vara desamma som för motsvarande kategorier av lejda arbetare. Beträffande jordbrukets totala arbetsförbrukning innebära de sakkunnigas beräkningar, att för åren t. o. m. 1945/46 kalkylerats med en årlig minskning av arbetskraftsvolymen med 1.2 procent räknat på basåret och för åren därefter med 1.5 procent, i det senare fallet räknat på nästföregående år (tidigare räknades med 1 procent årlig minskning av arbetskraftsvolymen i förhållande till basåret). Avskaffandet av statlönesystemet för kollektivavtalsanslutna lantarbetare fr. o. m. den 1 november 1945 har nödvändiggjort en omläggning av timlöneberäkningarna. Det torde emellertid icke vara nödvändigt att här ingå på de i vissa hänseenden mycket komplicerade beräkningarna av den genomsnittliga timlönen. — Avslutningsvis framhålla de sakkunniga, att de utförda beräkningarna få betraktas som osäkra såväl med avseende på arbetskraftsvolymens förändringar som vad beträffar löneutvecklingen. I fråga om den takt, med vilken arbetskraftsvolymen inom jordbruket minskar, förutsätta de sakkunniga, att en prövning företages från tid till annan i och för den korrektion, som kan anses påkallad. Osäkerheten vid timlöneberäkningarna ligger huvudsakligen i framskrivningen från senast kända år till prognosåret. De sakkunniga uttala som önskemål, att man vid kommande kalkyltillfällen prövar rimligheten av den mekaniska framskrivningen av lönen (vid denna framskrivning utgår man från rela-

tionen mellan faktisk lön och avtalsenlig lön det senaste år den förra är känd) genom att företaga stickprovsundersökningar för att utröna den faktiska löneutvecklingen vid tiden för prognosens tillkomst. Härigenom torde det bli möjligt, uttala de sakkunniga, att minska nu förekommande osäkerhet i kostnadsberäkningarna för det betydelsefulla prognosåret.

Såsom framgått av det föregående ha de sakkunniga på flera punkter framhållit behovet av ytterligare utredning i och för komplettering eller förbättring av de utav de sakkunniga utarbetade och framlagda beräkningsmetoderna. De sakkunniga vilja härutöver uttala som önskemål, att frågan om övergång till en ny basperiod vid kalkylberäkningarna snarast upptages till prövning. Under utredningsarbetets gång ha de sakkunniga beträffande snart sagt samtliga granskade kostnadsposter i jordbrukskalkylen stött på svårigheter att knyta an till basåret 1938/39. Den osäkerhet, som även efter den av de sakkunniga företagna revideringen av beräkningsmetoderna fortfarande i stor utsträckning vidlåder desamma, beror i hög grad på att förhållandena under och närmast efter basåret icke på ett fullt tillfredsställande sätt kunnat klarläggas. En övergång till en ny basperiod, alltså något (eller eventuellt några) efterkrigsår, skulle enligt de sakkunnigas uppfattning i en ej ringa grad medföra ökad säkerhet i kalkylarbetet.

Särskilda yttranden.

A. Av herr A. Andersson rörande den årliga sänkningen av arbetskostnadsposten i jordbrukskalkylen.

Jordbrukskalkylen har hittills under den tid den legat till grund för prissättningen å jordbrukets produkter utarbetats efter den riktlinjen, att en minskning av jordbrukets arbetskostnader årligen skolat ske på grundval av den beräknade årliga nedgången i arbetskraftsvolymen. Denna årliga nedgång i arbetskraftsvolymen beräknades först till 1 procent och senare till 1.2 procent å basårets volym. Från och med 1946/47 beräknas nedgången till 1.5 procent å nästföregående års volym. Den år från år skeende sänkningen av arbetskostnadsposten på grund härav uppgår för närvarande till ca 30 miljoner kronor. Under årens lopp växer detta avdrag till synnerligen stora belopp.

För att belysa verkningarna må anföras, att om arbetskostnadsposten under t. ex. 5 år från år sänkes med 30 miljoner kronor, blir arbetskostnadsposten under det femte året 150 miljoner kronor lägre än under utgångsåret. Under hela 5-årsperioden uppgår sänkningarnas sammanlagda summa till 450 miljoner kronor. Då inkomstsidan i kalkylen anpassas efter kostnadssidan medför en sänkning av arbetskostnadsposten principiellt en motsvarande sänkning av jordbrukets inkomster.

De sakkunnigas majoritet har beslutat förorda, att kalkylen även i fortsättningen skall utarbetas efter den riktlinjen, att en minskning av jordbrukskalkylens arbetskostnadspost årligen skall ske på grundval av arbetskraftsvolymens beräknade årliga minskning. Genom arbetskostnadspostens samband med kalkylens inkomstsida inverkar en minskning därav vid rådande kalkylmetod starkt försvagande på jordbrukarnas och den anställda arbetskraftens möjligheter att tillgodogöra sig inkomst- och löneförbättringar genom den inom jordbruket skeende rationaliseringen. För min del anser jag icke denna riktlinje vara principiellt riktig och kan icke biträda sakkunnigkommitténs betänkande i denna punkt. Det må här anmärkas, att i betänkandet konstaterats, att man i industrikalkylerna icke räknar med fortlöpande minskning av arbetsvolymen till skillnad från i jordbrukets inkomst- och kostnadskalkyl. En ytterligare omständighet, som gör

att man måste ställa sig betänksam till företagande av ett dylikt avdrag, är osäkerheten vid beräkandet därav. Särskilt höjningen av avdraget till 1.5 procent från 1946/47 är grundad på mycket svagt bedömningsmaterial.

Den ena av uppgifterna för förevarande utredning har varit att undersöka arbets- och kapitalkostnadernas beräkning för att undanröja de bristfälligheter, som förut förelegat däri. Genom kommitténs utredning har dessa bristfälligheter i möjligaste mån rättats till. Detta har medfört en uppräknings av nämnda kostnadsposter.

Den andra och i utredningsuppdraget särskilt framhävda uppgiften har varit att undersöka rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader jämte de spörsmål, som äga samband därmed. Häri ingår frågan om den årliga sänkningen av arbetskostnadssumman i kalkylen motiverad av nedgången i arbetskraftsvolymen i jordbruket.

Kommittémajoriteten har sammankopplat frågorna om kapitalkostnadernas och arbetskostnadernas beräkning och anser att det finns ett sådant samband mellan dessa poster, att uppräknings av kapitalkostnaderna är ett skäl för att den hittills skeende sänkningen av arbetskostnadsposten med numera 1.5 procent årligen fortsätter.

Undanröjandet av bristfälligheterna i föregående beräkningar bör enligt min mening inte inverka på frågan om, huruvida den årliga sänkningen av arbetskostnadssumman i kalkylen är riktig eller inte.

Resultatet av en rationalisering framträder i regel som produktivitetstegring per person. Denna produktivitetstegring framkommer inom jordbruket till sin ena del genom arbetskraftsminskning och till sin andra del genom produktmängdsökning. En minskning av jordbrukets arbetskostnadssumma, motsvarande minskningen i arbetskraftsvolymen, innebär enligt nu tillämpad kalkylmetod, att rationaliseringens ekonomiska resultat till denna del blir fråndragen det inom jordbruket arbetande folket. Inkomstförbättringar på denna väg omöjliggöras sålunda i princip. Emellertid har genom de riktlinjer för jordbrukspolitiken som dragits upp av 1942 års jordbrukskommitté och beslutats av 1947 års riksdag angivits, att inkomsterna för jordbruksbefolkningen, genom rationalisering inom jordbruket och genom därutöver behövligen inkomsthöjning i annan form, skall få stiga till paritet med inkomsterna för folket i jämförbara näringar. Detta borde enligt min mening inverka på riktlinjerna i jordbrukskalkylen.

Nu drager man varje år genom kalkylen bort, vad jordbruket eljest skulle genom egna ansträngningar fått som rationaliseringsvinst genom arbetskraftsminskningen. Alla förbättringar, som jordbruksfolket hittills erhållit, har varit beroende av statliga beslut i varje särskilt fall eller av att den lejda arbetskraften, trots att årets rationaliseringsvinst dragits från jordbruket genom kalkylen, ändå samma år erhållit en löneförbättring, för vilken jordbruket från och med året efter fått tillgodogöra sig täckning på kalkylens inkomstsida. Detta är en metod, som ställer jordbruket i ett sär-

läge. Jordbruksfolkets insatser att med egen kraft genom rationalisering förbättra sin ekonomiska ställning utplånas i kalkylen. Alla förbättringar av inkomstställningen — med huvudvikten på arbetsinkomsterna — framstår som följder av statens välvilja eller av taktiska förfaranden.

I uppdraget för en utredning som den förevarande angående rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader och därmed sammanhängande frågor torde utan vidare ingå frågan om arbetskostnadsavdragets betydelse. Dettas kvarstående eller upphörande kan alltså direkt förordas.

Som önskvärt bör kunna framhållas, att även resultatet av en eventuell produktivitsstegring utöver den som vinnes genom arbetskraftsminskning, bl. a. rationaliseringsvinsten i den bemärkelse som kommittén definierat den, bör få stanna kvar hos jordbruket, så länge det inte kan visas att den individuella genomsnittsinkomsten därigenom växer till att bli större inom jordbruket än inom det övriga näringslivet. Detta att jordbruksfolket kalkylmässigt finge som en erkänd rätt — utan särskilda beslut i varje fall — behålla hela rationaliseringens resultat skulle uppmuntra till ytterligare rationalisering inom jordbruket. Speciella åtgärder i inkomstutjämnande syfte, som kunna visa sig erforderliga, eller åtgärder för att uppväga en inflatorisk utveckling bör vidtagas i annan ordning.

För att inte rationaliseringen skall inverka så på arbetskostnadsposten i kalkylen, att rationaliseringsvinsten av arbetskraftsminskningen drages från jordbruket, bör man vid kommande beräkningar inte företaga någon sänkning av arbetskostnadssumman. I stället bör man räkna så, att när arbetareantalet (arbetskraftsvolymen) sjunker från närmast föregående år, vilket innebär, att de kvarvarande måste bli så mycket mer effektiva, bör dessa få dela den lönesumma, som de bortflyttade förut fått. Om det näst föregående årets arbetskostnadssumma får stå kvar på utgiftssidan och jordbruket har motsvarande summa på inkomstsidan sker detta automatiskt. Det må här anmärkas, att den bortflyttade i regel blir effektivare inom det yrke, dit han kommer, än han varit inom jordbruket, i den bemärkelsen, att han får högre lön på sin nya plats. Ingen flyttar i regel bort från jordbruket utan att få högre inkomst. Också den som stannar kvar i jordbruket och blir effektivare där, bör få fördel av effektiviseringen.

Om man sedan konstaterar, att avflyttningen är 1 eller 1.5 procent, så bör detta blott vara till ledning för beräkningen av hur stor arbetsvolym och hur hög timpenning eller årslön man bör kunna sätta i den nya kalkylen ur teknisk beräkningssynpunkt. Ett sådant förfarande innebär, att man vid varje års kalkylberäkning räknar med en fortgående ökning av lönen. Detta torde inte kunna betecknas som ett för kalkylmetoden främmande förfarande. Vid kalkylberäkningarna skall man nämligen räkna med oförändrade priser och löner, utom i de fall där förändringar med en viss grad av säkerhet kunna förutses. Utvecklingen i praktiken innebär otvivelaktigt, att arbetsersättningen och lönerna automatiskt stiga år från år vid oförändrade pri-

ser och stigande produktion per sysselsatt. Det torde alltså vara en förändring som normalt borde kunna förutses.

Den motivering för avdragets bibehållande, som kommittémajoriteten framlagt, kan jag inte biträda. Då kommittémajoriteten redovisat sina motiv i samband med exemplifiering, kommer jag i det följande att förfara på samma sätt.

Innan jag går in på den närmare motiveringen för avdragets upphörande skall här anföras, att den definition av grundsyftet med mekanisering och annan rationalisering, som kommittémajoriteten bygger på vid sin bevisföring för avdragets bibehållande, inte är den enda. Enligt kommittémajoritetens definition skulle huvudsyftet vara att få till stånd en minskning av produktionskostnad och pris per produktenhet. Enligt nyare definitioner anges huvudsyftet med ökad användning av maskiner såväl som av all rationaliseringsverksamhet vara att åstadkomma en ökad mängd varor per person, att åstadkomma en ökad produktivitet till en fortlöpande höjning av levnadsstandarden. Priset per produktenhet i sin tur torde vara avhängigt av förhållandet mellan produktmängd och penningmängd.

Den definition kommittémajoriteten bygger sin bevisföring för avdragets bibehållande på, torde alltså inte kunna anses som ostridig.

För att exemplifiera mina skäl för att förorda avdragets upphörande skall anföras följande tänkta fall, där siffrorna i stort sett motsvara relativa proportionerna i jordbrukskalkylen vid 1.5 procents minskning av arbetareantalet. Som exempel tages en gård brukad av och sysselsättande 100 arbetare. Årslönen har satts till 3 000 kronor liksom i kommittémajoritetens exempel på sid. 30.

Produktionsinkomsten förutsattes i exemplet öka genom produktionens tillväxt så att den tillsammans med vinsten av det minskade arbetareantalet medger en sammanlagd löneökning av 2.5 procent. Denna förutsättning grundar sig på att beräkningar ha företagits, som visa på att det på längre sikt torde finnas en normal genomsnittlig produktivitetsstegring per sysselsatt av denna storleksordning. Konstgödselns insättande och verkan i kalkylen torde också framgå av exemplet.

Att när det gäller landets jordbruk som helhet skilja ut något enstaka rationaliseringselement, så som sakkunnigmajoriteten gjort vid sin exemplifiering, och ställa detta i bestämd relation till ett annat torde knappast vara möjligt i praktiken och ger ingen rättvisande bild av det hela. Allt måste ses som en helhet. Användning av flera och bättre maskiner medför i regel inte blott arbetskraftsbesparing, utan även produktmängdsökning. Särskilt på mindre och medelstora gårdar, där tillgänglig arbetskraft inte på bästa sätt hunnit med arbetet, medför ökad mekanisering ofta att arbetskraften blir oförändrad men får bättre tid till t. ex. ogräsbekämpning eller till att sätta sig in i och genomföra bättre jordbearbetnings- eller utfodringspla-

ner, så att produktionen ökar eller blir kvalitativt bättre. På andra gårdar kan både arbetskraften minskas och produktionen ökas. Att då låta kostnaden för den ökade mekaniseringen helt bestridas av vinsten på arbetskraftens nedgång kan knappast anses vara riktigt.

I de sakkunnigas schematiska exempel har inkomstsumman hållits konstant från år till år. Man har bortsett från den på lång sikt fortgående ökningen av produktionen inom jordbruket. Också den ett resultat av rationalisering. Vid oförändrade produktpriser måste denna ökning medföra en år från år genomsnittligt ökad inkomstsumma såsom i exemplet här nedan.

År 1.

<i>Kostnader:</i>	<i>Inkomster:</i>
100 arbetare à 3 000 kr 300 000 kr	Försålda produkter 600 000 kr
Maskin-, byggnads- och kapital- kostnader 100 000 »	
Konstgödsel 20 000 »	
Övriga förnödenhetskostnader .. 180 000 »	
Summa 600 000 kr	Summa 600 000 kr

År 2.

<i>Kostnader:</i>	<i>Inkomster:</i>
98.5 arbetare à 3 045 kr 300 000 kr	Försålda produkter 608 000 kr
Maskin-, byggnads- och kapital- kostnader 103 000 »	
Konstgödsel 22 000 »	
Övriga förnödenhetskostnader .. 180 000 »	
Summa 605 000 kr	Summa 608 000 kr
Överskott 3 000 »	
Summa 608 000 kr	

I exemplet ovan flyttar vid början av år 2 en av arbetarna och ett halvår senare ännu en till ett industriföretag (där de kunna antagas få ca 4 500 kronor i lön). År 2 blir alltså arbetsstyrkan 1.5 procent mindre än år 1.

År 2 möjliggöres en löneökning av 45 kr/år eller 1.875 öre/timme genom uppdelning av de avflyttades lönesumma på de kvarvarande.

Den genom den fortgående produktionsökningen uppkomna merinkomsten år 2, vid oförändrad arbetskostnadssumma, täcker de ökade utgifterna för maskiner och konstgödsel samt lämnar ett överskott på 3 000 kr. I detta överskott ingår rationaliseringsvinsten av ökad mekanisering, ökad och mera rationell konstgödselanvändning, användning av bättre utsäde och djur, bättre ogräsbekämpning, bättre avelsmetoder, bättre jordbearbetningsmetoder o. s. v., sedan vinsten av arbetskraftsminskningen uttagits.

Detta överskott kan användas till en löneökning av 30 kr/år eller 1.25 öre/timme. Sammanlagd möjlig timlöneökning alltså 3.125 öre/timme eller 75 kr/år = 2.5 procents ökning mellan år 1 och år 2.

Om, som hittills skett, kostnads- och därmed även inkomstsidan sänkes med ett belopp motsvarande vad jordbruket skulle vunnit till löneökningar genom avflyttning av arbetskraft, försvinner denna möjlighet till löneökningar genom rationalisering.

Om sedan överskottet inte får behållas ens till någon del, utan inkomstsidan — och priserna där — som princip regleras till jämvikt med kostnadssidan, vinnes inte heller någon löneökning på denna väg. Sådan är den nu gällande principen i jordbrukets inkomst- och kostnadskalkyl.

De sakkunnigas majoritet har anfört, att svårigheter finnes att välja den tidpunkt efter vilken avdraget å arbetskostnadsposten eventuellt inte mera skall ske. Enligt min mening torde det inte vara svårare att välja tidpunkt härför än när man valt tidpunkt för, från vilket år de nya maskinkostnads-, byggnads- eller räntekostnadsberäkningarna skulle börja tillämpas. Godtycket i fråga om tidpunkt kan inte heller bli större. Jag vill här anmärka, att det inte gäller att hålla arbetskraftsvolymen oförändrad i kalkylen efter en viss tidpunkt, utan endast att upphöra att sänka arbetskostnadsposten.

Då kommitténs uppdrag enligt direktiven för densamma är att förutsättningslöst utreda frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader jämte de spörsmål, som äga samband därmed, torde det få anses ligga inom kommitténs arbetsområde att visa hur det ekonomiska resultatet av den genom rationaliseringen uppkommande arbetskraftsminskningen kalkylmässigt kan komma jordbruket till del just som resultatet av rationaliseringen.

Denna uppfattning torde styrkas dels av de framställningar och uttalanden, som blevo orsak till utredningens företagande och som redovisats i kapitel 2 av detta betänkande, och dels av ett uttalande av dåvarande jordbruksministern, offentliggjort i oktober 1945 några månader före tillsättandet av kommittén. Detta uttalande lyder: »Det hålles för troligt, att under de närmaste 20 åren kommer den vid jordbruket befintliga arbetsföra befolkningen att åtminstone minska med en femtedel (= 20 %). För att produktionen skall i erforderlig grad kunna uppehållas erfordras sålunda, att i slutet av nämnda tidsperiod skall 4 personer kunna producera lika mycket som 5 i dag. Detta måste vinnas genom allehanda arbetsbesparande åtgärder i jordbruksdriften. I så fall betyder detta vid bevarat relativt prisläge, att den jordbrukande befolkningens inkomst ökas med 20 procent. Ingenting säger emellertid, att förbättringen behöver stanna vid denna siffra.»

Om kalkylen även i fortsättningen skall utarbetas efter de hittills tillämpade riktlinjerna beträffande den år från år skeende sänkningen å arbetskostnadsposten, omöjliggöres detta. Jag vill på grundval av vad som i det föregående anförts förorda, att beräkningssättet i kalkylen ändras, så att denna sänkning upphör.

B. Av herrar A. Andersson och A. H. Stensgård rörande kapitalets värdering vid räntekostnadsberäkningarna.

Vid en omläggning av beräkningsgrunderna för jordbrukskalkylen bör enligt vår mening även beräkningen av räntekostnaderna i princip anknyta till de av återanskaffningskostnaderna beroende nuvärdena. Dessa nuvärdet bestämma värdet i pengar å det i produktionen bundna kapitalet. Då kostnader enligt vedertagna begrepp betraktas såsom uppoffringar av de använda produktionsfaktorerna, bör kapitalets insats i produktionen uppenbarligen också beräknas efter dess nuvärde, något som också vunnit burskap vid kostnadsberäkningar inom näringslivet. Det synes oss riktigt att jordbrukskalkylen genom ett sådant förfaringssätt ger uttryck för den föreliggande kostnadsutvecklingen, även om man under övergångsskeden av konjunkturpolitiska eller andra skäl icke finner sig böra eller kunna taga full hänsyn härtill vid prissättningen.

Ovan angivna principiella uppfattning har också ett reellt stöd av förhållandena inom jordbruket. Det måste beaktas, att jordbruk successivt tillträdas av nya ägare, att om- och nybyggnad ständigt måste äga rum, och att ny utrustning med inventarier m. m. successivt måste anskaffas. Vid dessa anskaffningar måste uppenbarligen betalas priser, som äro beroende av det aktuella kostnadsläget. Då jordbrukens antal uppgår till flera hundra tusen samt antalet enskilda företagare är nästan lika stort, kan det icke vara riktigt att i detta hänseende behandla alla jordbruk såsom ett enda företag, så att den icke avskrivna anskaffningskostnaden för hela jordbruket lägges till grund för beräkningen av räntekostnaderna. Ett sådant förfaringssätt skulle ju nämligen omöjliggöra för de jordbruk, som på senaste tiden företagit nybyggnader eller anskaffat utrustning, att erhålla ränta på verkligen investerat kapital. Detta skulle därför också hämma behöflig upprustning och nyanskaffning.

Det är visserligen riktigt, att en beräkning av räntekostnaderna på basis av nuvärdena under och nära efter en prisstegringsperiod medför som konsekvens, att många jordbrukare, vilka gjort sina investeringar tidigare, erhålla räntegottgörelse å ett större kapitalbelopp än det de ursprungligen investerat, även sedan hänsyn tagits till penningvärdets förändring. Detta förhållande, som vid penningvärdeförsämring alltid inträffar i fråga om belånad del av realkapitalet, har emellertid sin motsvarighet i att det omvända blir förhållandet under en period med fallande priser (stigande penningvärde), varvid flertalet jordbrukare i stället göra förluster, om räntegottgörelsen även då räknas på basis av nuvärdet. Syftemålet med att i såväl upp- som nedgång räkna ränta på icke avskrivet anskaffningsvärde skulle uppenbarligen vara, att nyss berörda verkningar av penningvärdets förändringar eliminerades, genom att priserna på jordbrukets produkter tillätes stiga respektive falla mindre hastigt. Vi tvivla emellertid på möjlig-

heterna att vid en allmänt nedåtgående prisrörelse låta priserna bestämmas av förräntning å icke avskrivet anskaffningsvärde, även om detta blivit tillämpat under uppgångsperioden. Detta på grund av svårigheten att i en nedgångsperiod belasta konsumenterna med priser, som delvis bestämmas av kostnader, vilka ligga mer eller mindre långt tillbaka i tiden och därför äro högre än de aktuella kostnaderna. Vi hysa därför den uppfattningen, att räntekostnadsberäkningen i såväl upp- som nedgång bör i grova drag följa förändringarna i nuvärdet. Vid framförande av denna uppfattning under-skatta vi ingalunda utan vilja i stället understryka vikten av de konjunktur-utjämnande strävandena. Dessa böra emellertid enligt vår mening syfta till att med tjänliga medel allmänt dämpa pris- och lönerörelserna och att sålunda hålla ett i möjligaste mån stabilt penningvärde, vilket också får till följd, att jordbrukets kapitalvärden undergå endast relativt små förändringar. Kan detta ej ske, äro olyckliga verkningar omöjliga att undvika, och i sådant fall torde det under alla förhållanden komma i fråga att vid prissättningen under övergångsperioderna göra sådana avvikelser från beräkningsresultaten, som motiveras av förhållandena, eller att vidtaga tillfälliga modifikationer av beräkningsmetoderna. Det torde nämligen icke bliva möjligt att genom förhandsuttalanden för lång tid framåt fastlåsa de förfaringssätt, som skola tillämpas under abnorma förhållanden. I de allmänna beräkningsnormerna synes man därför böra begränsa sig till att förebygga inverkan av tillfälliga, kortvariga prisrörelser. Då den prisnivå, som utbildats under senare år, i huvudsak synes bliva bestående, bör den enligt vår mening i stort sett accepteras även vid räntekostnadsberäkningarna.

Ehuru vi hysa den principiella uppfattning, som vi ovan givit uttryck för, ha vi dock i fråga om förräntningen av maskiner och djur funnit oss kunna ansluta oss till förslaget om beräkning av räntekostnaderna på basis av det icke avskrivna (ursprungliga) anskaffningsvärdet, detta med hänsyn till att omloppstiden för dessa kapitalföremål är relativt kort och eftersläpningen därför icke blir allt för stor.

Annorlunda förhåller det sig med fastighetskapitalet, vars värdefullaste beståndsdelar, byggnader och grundförbättringar, ha en omloppstid av över 50 år. Det skulle här kunna komma i fråga att under såväl basåret som senare beräkna räntekostnaderna med utgångspunkt från saluvärdena, sådana dessa kunna beräknas med ledning av gjorda försäljningar. Emellertid måste detta avvisas bl. a. på grund av svårigheterna att med nöjaktig säkerhet från tid till annan beräkna saluvärdena men ännu mer på grund av principiella betänkligheter. Saluvärdena påverkas nämligen även av spekulativa tendenser och andra ovidkommande förhållanden. Härtill kommer, att en beräkning av räntekostnaderna med utgångspunkt från saluvärdena skulle verka i riktning att konservera de vid viss tidpunkt uppnådda saluvärden, även sedan förhållandena så ändrats, att (exempelvis på grund av sänkta byggnadskostnader) en nedgång borde komma till stånd. Sistnämnda

erinran gäller i viss mån även beträffande en räntekostnadsberäkning på basis av taxeringsvärdena, även om problemet i detta fall bör kunna bemästras genom taxeringsförfarandet. Taxeringsvärdena ligga samtidigt lägre än de verkliga marknadsvärdena, varför räntekostnaderna icke komma till riktigt uttryck i beräkningarna, när de baseras på dessa värden.

Det kan därför ifrågasättas, om det icke vore riktigare att söka beräkna utvecklingen av fastighetsvärdena efter andra objektiva grunder. Man finge för detta ändamål tänka sig, att utgå från värden under basåret, vilka i stort sett anslöte sig till då gällande saluvärden, samt att framskriva dessa värden med ledning av utvecklingen av anskaffningskostnader för de i fastigheterna ingående anläggningarna — byggnader och markanläggningar. För genomförande av sådana beräkningar torde fastighetsvärdet få uppdelas i en anläggningsdel och en jordvärdesdel. Då det för närvarande torde stöta på allt för stora praktiska svårigheter att företaga beräkningar enligt nu skisserade metod, ha vi icke funnit oss böra framställa förslag härom men ha velat på detta sätt omnämna densamma, då den längre fram måhända kan visa sig genomförbar.

Liksom sakkunnigmajoriteten ansluta vi oss därför till metoden att utgå från taxeringsvärdena, emedan dessa enligt riktlinjerna för deras åsättande principiellt skola motsvara det allmänna saluvärdet, försiktigt beräknat, samt emedan de i flera andra sammanhang såsom vid beskattning utgöra grunden för fastigheternas värdering. Till skillnad från majoriteten vilja vi emellertid därvid förorda beräkningsalternativ II, som innebär, att de senast åsatta taxeringsvärdena ensamma böra ligga till grund för räntekostnadsberäkningen. Enär allmän fastighetstaxering regelmässigt skall ske endast vart 5:e år (för närvarande ännu längre mellanrum) samt på grund av den stora försiktigheten vid taxeringsvärdenas fixerande, innebär redan alternativ II en betydande eftersläpning. Vid tillämpning av alternativ III blir denna eftersläpning allt för stor, och vid ändring av utvecklingstendensen kommer alternativ III att medföra, att räntekostnaderna för fastighetskapitalet vid oförändrad förräntningsprocent visa en utveckling i motsatt riktning mot fastighetsvärdet under avsevärd tid efter det att ändringen ägt rum. Då även räntekostnadsberäkningen för maskiner och djur kommer att medföra en icke obetydlig eftersläpning, synes det oss olämpligt att för fastighetskapitalet tillämpa en metod, som i hög grad kommer att förstärka denna eftersläpning. Det skall i detta sammanhang understrykas, att anlittandet av taxeringsvärdena regelbundet kommer att ge en betydande eftersläpning även om ingen utjämnande medeltalsberäkning tillämpas.

C. Av herr G. Cederwall rörande värderingen av fastighetskapitalet för räntekostnadsberäkningen.

Ur principiella synpunkter har det synts mig riktigast, att man i en för prisregleringsändamål upprättad kalkyl rörande kostnads- och inkomstökningen sedan ett visst basår endast räknar med sådan värdestegring, som beror på sedan basåret faktiskt nedlagda kostnader. Varje annan värdestegring torde få anses innesluta ett element av hänsynstagande till inträffad eller anteciperad räntabilitetsförbättring, vars accepterande i priskalkylen skulle kunna få allvarliga konsekvenser och vara ägnat att däri införa ett automatiskt inflationsdrivande moment.

Jag har likväl ansett mig kunna godtaga en beräkning av räntekostnaderna, vid vilken en del av den genom fastighetstaxeringarna registrerade uppgången av jordbruksfastigheternas värde sedan basåret beaktas. En sådan beräkningsmetod har synts mig praktisk och rimlig ur flera synpunkter. En noggrann beräkning av på jordbruksfastigheternas underhåll och förbättring nedlagda kostnader sedan basåret låter sig knappast göra. Taxeringarna ligga till grund för beskattningen och ett strikt fullföljande av den förut angivna principiella linjen borde måhända föranleda införandet av en särskild kalkylpost, registrerande den av fastighetstaxeringarna beroende ökade skatteutgiften för jordbruket. Slutligen har jag — trots att detta egentligen icke utgör en omständighet, som skall beaktas i en totalkalkyl — ansett det skäligt att i viss mån ta hänsyn till att en del jordbruk sedan basåret omsatts till förhöjda värden.

Jordbrukets kostnader för grundförbättringar¹

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.		Sid.
I. Hittillsvarande beräkningar.....	129	2. Underhåll av större gemensamma öppna diken.....	142
II. Syftet med den verkställda undersökningen.....	130	3. Sammanfattande översikt....	145
III. Nya beräkningar	131	Appendix. Jämförande kostnadskalkyl för dräneringskostnader 1937 respektive 1947.....	146
1. Täckdikning.....	131		

I. Hittillsvarande beräkningar.

Kostnadsgruppen grundförbättringar representerar kostnaderna för underhåll och avskrivning av jordbrukets täckdikningsbestånd samt underhåll av större gemensamma öppna diken. Avskrivningskostnaden är beräknad för att motsvara en årlig förnyelse av befintlig täckdikning i sådan omfattning, att täckdikningsbeståndet vidmakthålles. Man har härvid utgått från den täckdikade arealens omfattning enligt 1937 års jordbruksräkning. Förnyelsebehovet har beräknats efter en varaktighet av 60 år för rördiken och 50 år för trädiken. I kostnadskalkylen ha icke medtagits kostnader för den del av arbetet, som kan anses bliva utförd av jordbrukets ordinarie arbetskraft. Det har räknats med att 30 % av grävningsarbetet, 20 % av rörlägningsarbetet och 100 % av arbetet med dikenas igenfyllning blivit utfört av jordbrukets ordinarie arbetskraft (egen plus lejd ordinarie arbetskraft), och lönekostnaden för den-

na upptages i kalkylen under rubriken »arbetskostnader».

Kalkylen har baserats på en täckdikningskostnad i genomsnitt per hektar av 350 kr för rördiken och 190 kr för trädiken under treårsperioden 1935—1937. Dessa hektarkostnader överensstämma nära med medelkostnaderna för täckdiken utförda med stöd av statliga lån eller bidrag under motsvarande tid enligt lantbruksstyrelsens statistik. De angivna hektarkostnaderna ha reducerats med värdet av genomsnittlig beräknad arbetsinsats av jordbrukets ordinarie arbetsstyrka enligt förut angivna procenttal. Täckdiken lagda av sten utföras i regel av jordbrukets ordinarie arbetskraft, och kostnaderna för dessa ha icke medtagits i kostnadsberäkningen för grundförbättringar.

Underhållskostnaderna för större gemensamma öppna diken ha beräknats med utgångspunkt från en sammanlagd dikeslängd år 1939 av 56 700 km, beräknad med hjälp av primäruppgifter från lantbruksstyrelsen beträffande torrlägg-

¹ Undersökningen, som utförts med agr. lic. Sven Holmström som särskild sekreterare, slutfördes i januari 1947, varvid beräkningarna fördes fram t. o. m. produktionsåret 1947/48. Siffrorna för nämnda år voro dock preliminära. Före publiceringen ha tabellerna justerats i det att preliminära tal utbytts mot definitiva. Dessutom ha siffror införts för senare år, så långt siffermaterial föreläggat. Så har exempelvis själva kostnadsberäkningarna redovisats t. o. m. år 1949/50 (preliminära siffror). Kompletteringarna ha gjorts utan motsvarande justeringar i texten.

ningsföretag genomförda med stöd av statliga lån eller bidrag. Det har förutsetts, att 30 % av arbetet med de större öppna dikenas underhåll utförts av jordbrukets ordinarie arbetskraft.

Beträffande den fortlöpande beräkningen av kostnaderna för grundförbättringar må anföras, att de sammanlagda kostnaderna i basåret (1938/39) för underhåll och avskrivning av täckdiken samt för underhåll av större öppna diken (exklusive kostnader för den del av arbetet, som beräknats utförd av ordinarie arbetskraft i jordbruket) från början fortlöpande indexberäknats enligt lantbruksförbundets index för grundförbättringar. Detta index är ett vägt prisindex avsett att visa prisutvecklingen för täckdikning och underhåll av större öppna diken. Vid fastställandet av vägningstalen för material (tegelrör) resp. arbetskraft har arbetsinsatsen från jordbrukets ordinarie arbetsstyrka borträknats. Index återspeglar sålunda prisutvecklingen för material plus »lejd» arbetskraft, d. v. s. arbetskraft som icke tillhör jordbrukets ordinarie arbetsstyrka.

Eftersom basårets kostnader beräknades motsvara bl. a. en normal förnyelse av täckdikningsbeståndet, innebar den fortlöpande beräkningen medelst nämnda index, att avskrivning beräknades å återanskaffningsvärdet. Fr. o. m. den kalkyl över jordbrukets inkomster och kostnader, som upprättades våren 1943, ha emellertid grundförbättringskostnaderna uppdelats på avskrivning och underhåll, varvid avskrivningskostnaderna hållits konstanta vid det belopp, vartill dessa beräknats i basåret 1938/39. Genom denna omläggning anpassades kalkylen över kostnaderna för grundförbättringar till de allmänna principer, som varit rådande vid prisregleringar under krigsåren och vilka inneburit att avskrivningskostnaderna icke fått följa prisutvecklingen utan beräkningsmässigt hållits kvar på förkrigsnivån. Underhållskostnaderna ha däremot beräknats enligt indexut-

vecklingen under hela den tid kalkylen tillämpats.

De hittills föreliggande beräkningsresultaten framgå av följande översikt:

Produktions- år	Under- håll, milj. kr	Av- skriv- ning, milj. kr	Sum- ma, milj. kr	Index, 1938/39 = 100
1938/39.....	3·82	3·72	7·54	100·0
1939/40.....	4·09	3·72	7·81	103·6
1940/41.....	4·68	3·72	8·40	111·4
1941/42.....	5·34	3·72	9·06	120·2
1942/43.....	5·89	3·72	9·61	127·5
1943/44.....	5·94	3·72	9·66	128·1
1944/45.....	6·86	3·72	10·58	140·3
1945/46.....	7·14	3·72	10·86	144·0
1946/47.....	7·38	3·72	11·10	147·2

II. Syftet med den verkställda undersökningen.

Då beräkningen över kostnader för grundförbättringar nu upptagits till en översyn, kunna flera skäl anföras, som motivera detta. Bl. a. må erinras om önskvärdenheten av att återknyta beräkningen till den grundprincip, som från början tillämpades, nämligen avskrivning å återanskaffningsvärden. Beträffande kostnaden för täckdikning har det dessutom ansetts önskvärt att taga hänsyn till den ändring av den täckdikade arealen, som påvisats genom 1944 års jordbruksräkning. Andra omständigheter, som förtjäna beaktande vid beräkningar över jordbrukets täckdikningskostnader, äro eventuella förändringar i dräneringens utförande (standardförändring) samt i arbetstekniken, vilka tillsammans kunna medföra en annan utveckling av dräneringskostnaderna per hektar än den, som erhålles vid fortlöpande indexberäkning av en fast bassumma. Även beträffande kostnaderna för underhåll av större öppna diken synes det vara erforderligt att taga hänsyn till den ökning av dikesbeståndet, som i samband med nyodlingsföretag ägt rum

efter år 1939. Både i fråga om täckdikningen och underhållet av större öppna diken har det dessutom ansetts motiverat att överväga den förändring, som kan antagas ha inträtt sedan basåret, i vad gäller användandet av jordbrukets ordinarie arbetskraft vid underhåll och förnyelse av diken och dräneringsanläggningar.

Sammanfattningsvis kan undersökningens här anförda syfte angivas i följande punkter:

1. Återförande av beräkningarna till tidigare tillämplad princip, d. v. s. avskrivning å återanskaffningsvärdet.
2. Hänsynstagande till de förändringar i den täckdikade arealen, som kunna påvisas genom 1944 års jordbruksräkning.
3. Prövning av dräneringskostnadernas utveckling per ha med hänsyn till den sammanlagda effekten av
 - a) prisförändringar,
 - b) standardförändringar och
 - c) förändringar i arbetsmetoderna.
4. Hänsynstagande till de förändringar, som kunna ha förekommit beträffande längden av större gemensamma öppna diken sedan 1939.
5. Överväganden beträffande de förändringar i användandet av jordbrukets ordinarie arbetskraft vid förnyelse och underhåll av grundförbättringsanläggningar, som i samband med tilltagande knapphet på arbetskraft inom jordbruket torde ha inträffat sedan den tid, vars förhållanden legat som grund för de hittillsvarande beräkningarna (treårsperioden 1935—1937).

III. Nya beräkningar.

1. Täckdikning.

Areal täckdikad åker. — Enligt de fyra allmänna jordbruksräkningarna utgjorde i hela riket den täckdikade åkerarealen i tusental hektar:

	År 1944	År 1937	År 1932	År 1927
Täckdikad med				
tegelrör	773·1	789·3	627·8	597·7
sten	200·8	145·2	124·6	160·7
annat material		131·8	120·8	152·6
Summa	973·9	1 066·3	873·2	911·0

Vid den senaste jordbruksräkningen (1944) begärdes icke särskilda uppgifter för å ena sidan täckdikning med sten och å andra sidan med annat material än rör eller sten, utan dessa båda typer sammanslogos under den gemensamma beteckningen »med annat material» än tegelrör. Enligt ovanstående tabell skulle den täckdikade arealen ha minskats från 1 066 300 ha år 1937 till 973 900 ha år 1944. Det är anmärkningsvärt, att icke endast täckdikningen med annat material än tegelrör gått tillbaka. I fortsättningen citeras här statistiska centralbyråns kommentarer till de vid senaste jordbruksräkningen erhållna resultaten.¹

»Nedgången i den täckdikade arealen gäller större delen av landet. De viktigaste undantagen utgöras av slättbygderna i Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län, Öland och Gotland samt delar av de fyra nordligaste länen, Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västerorrlands län, där täckdikningen gått framåt sedan år 1937.

Den kraftiga nedgången i den med rör täckdikade arealen i skånelänen, från sammanlagt 259 271 ha år 1937 till 231 643 ha år 1944, har givit anledning till en särskild undersökning med hushållningssällskapens i Malmöhus och Kristianstads län benägna medverkan. Enligt denna undersökning skall en stor del av täckdikningen i Skåne vara utförd så tidigt som under åren 1870—1900. Därvid igenlades ofta äldre öppna diken med rör av 1"—1½" dimension. Sugdikena voro i allmänhet för långa i förhållande till rörens diameter, varför effekten icke blev så stor. Olägenheten härav har blivit allt tydligare under senare år med dess relativt starka odling av sådana krävande grödor som sockerbetor, frö, oljevaxter och köksväxter. Därtill kommer, att

¹ Statistiska centralbyrån: *Jordbruksräkningen år 1944*, sid. 73—74.

även en riktigt lagd täckdikning brukar vara i behov av grundlig översyn efter ca 50—60 år. Slutligen fästes uppmärksamheten på att 1937 års jordbruksräkning föregicks av en del torra år, då kraven på täckdikningens effektivitet icke behövde ställas så höga. Före 1944 års jordbruksräkning däremot inföll några våta år, varvid avslöjades brister i de äldre dräneringssystemen. Den senaste krisen med dess brist på såväl arbetskraft som material har givetvis i sin mån bidragit till att försvåra anläggandet av ny täckdikning samt underhåll av äldre sådan. Det får i detta sammanhang icke heller förbises, att alla uppgifter om täckdikning måste bli va i någon mån osäkra, genom att uppgiftslämnarna hava svårt avgöra hur stor del av en åker, som skall anses vara tillräckligt dränerad på ömse sidor om ett täckdike. Sammanfattningsvis kan emellertid framhållas, att hushållningssällskapen i Malmöhus och Kristianstads län äro av den uppfattningen, att de till 1944 års jordbruksräkning lämnade uppgifterna beträffande förekomsten inom dessa län av täckdikning i dugligt skick äro fullt tillförlitliga. De för skånelänen gällande förhållandena, då det gäller frågor om täckdikningen, torde i viss utsträckning vara tillämpliga även för stora delar av södra och mellersta Sverige i övrigt.»

Vad som i föregående citat framhållits beträffande dräneringsarbetena under 1800-talets senare del kan till viss del förklara den minskade arealen med täckdiken i funktionsdugligt skick. Om hänsyn dessutom tages till *dels* de större krav, som nu ställas på en dränering, som skall anses fullgod, *dels* olika nederbördsförhållanden under tiden före de två senaste jordbruksräkningarna, förefalla jordbruksräkningarnas resultat mera verklighetstrogna än vad ett hastigt bedömande kan ge intryck av.

Det synes emellertid vara av stort intresse att i detta sammanhang även undersöka, huru stora arealer, som blivit täckdikade under de två senaste perioderna mellan jordbruksräkningarna. Enligt jordbruksräkningarna ha följande arealer täckdikats under angivna tidsperioder:

	Totalt	Per år i genomsnitt
1933—1937.....	81 560 ha	16 312 ha
1938—1944.....	65 785 »	9 398 »

Siffrorna verka rimliga såtillvida, att den enligt 1937 års jordbruksräkning uppgivna nydikade arealen per år under 1933—1937 i genomsnitt är mycket större än den under tiden 1938—1944 per år dränerade arealen. (Under krigsåren har som bekant rått viss brist på såväl tegelrör som arbetskraft.) Jordbruksräkningen noterade också en kraftig ökning av täckdikningsbeståndet under tiden 1933—1937, medan den senaste räkningen givit till resultat en betydande minskning. Överensstämmelsen mellan å ena sidan ökningen av den täckdikade arealen 1933—1937 och å andra sidan nydikningen enligt jordbruksräkningen under samma tid är emellertid mycket dålig. Under perioden skulle täckdikningsbeståndet ha ökat med ca 193 100 ha, medan den under motsvarande tid utförda täckdikningen enligt samma jordbruksräkning skulle ha stannat vid 81 560 ha.¹ Vissa felaktigheter torde därför på denna punkt få anses vidlåda jordbruksräkningens resultat. Till viss del torde felet ligga i ofullständiga uppgifter om den under perioden 1933—1937 täckdikade arealen.²

Detta kan visas genom sammanställningen i *tabell 1* över

dels godkända täckdikningsanläggningar utförda med stöd av statliga lån eller bidrag,

dels täckdikningar i samband med nyodlingar planerade av statens lantbruksingenjörer.

Översikten (tabell 1) visar, att under perioden 1933—1937 enbart den med

¹ Statistiska centralbyrån har endast i tabellform anfört siffrorna utan att kommentera den bristande överensstämmelsen. Det måste även observeras, att man torde ha att räkna med en betydande avgång i det gamla beståndet, som borde läggas till ökningen under perioden 1933—1937 före jämförelsen med den uppgivna nydikningen under samma tid.

² I övrigt torde den bristande överensstämmelsen kunna anses bero på vad som tidigare anförts beträffande jordbrukarnas skiftande uppfattning om vad som är att anse som dränerad jord o. s. v.

Tabell 1. Täckdikad areal med statligt stöd i form av lån eller bidrag under tiden 1921—1944.

Å r	Godkända företag med lån eller bidrag från täckdikningslåne-fonden resp. täckdikningsanslaget, ha	Av statens lantbruksingenjörer planerade företag, ha	Summa, ha
1921.....	.	2 240	.
1922.....	.	1 322	.
1923.....	1 703	1 051	2 754
1924.....	1 802	1 965	3 767
1925.....	2 569	1 320	3 889
1926.....	2 831	999	3 830
1927.....	3 184	1 162	4 346
1928.....	3 485	1 262	4 747
1929.....	2 955	1 060	4 015
1930.....	3 056	1 682	4 738
1931.....	3 610	930	4 540
1932.....	3 071	509	3 580
1933.....	9 368	1 361	10 729
1934.....	17 554	1 624	19 178
1935.....	18 864	1 329	20 193
1936.....	16 213	1 379	17 592
1937.....	10 546	1 391	11 937
Summa 1933—1937	72 545	7 084	79 629
1938.....	7 771	580	8 351
1939.....	9 185	518	9 703
1940.....	3 386	329	3 715
1941.....	3 379	298	3 677
1942.....	3 256	464	3 720
1943.....	4 466	469	4 935
1944.....	4 393	500	4 893
Summa 1938—1944	35 836	3 158	38 994

statsmedel understödda täckdikningen uppgick till i det närmaste samma areal som den enligt jordbruksräkningen redovisade nydikningen under perioden.¹ Det är uppenbart, att redovisningen av nya täckdikningsanläggningar i jord-

¹ Jämförelsen är icke fullt riktig, eftersom i tabellen adderats planerade och godkända företag. Som synes av tabellen har emellertid den av lantbruksingenjörerna planerade täckdikningen varit relativt konstant, varför arealen planerad resp. avsynad dikning i stort sett torde sammanfalla.

bruksräkningen under denna period är ofullständig. Enligt uttalanden av jordbrukskonsulenter i Mellan-Sverige torde den dikning, som utförts helt utan lån eller bidrag, kunna uppskattas till minst 50 % av den med statsmedel stödda dikningen. Den totala täckdikningen under perioden torde sålunda ha uppgått till minst 120 000 ha.

Det är icke möjligt att fastställa, huruvida missvisningen i fråga om utförd täckdikning är av samma omfattning under perioden 1938—1944. Vi ha för denna period

täckdikad enligt jordbruksräkningen 65 785 ha,
täckdikad med statligt stöd.... 38 994 »

Den redovisade täckdikningen är här större än den med statligt stöd utförda, vilket tyder på fullständigare redovisning i jordbruksräkningen än under föregående period. Så behöver dock icke nödvändigtvis vara fallet, enär den med statligt stöd utförda täckdikningen nu är proportionsvis avsevärt mindre än under förkrigsåren (på grund av starkt begränsade bidragsmöjligheter). Även om viss ofullständighet råder i fråga om redovisningen av den under åren 1938—1944 täckdikade arealen, bör man emellertid i anslutning till tidigare diskussion om de arealer, där täckdikningarna under perioden kan ha blivit försatta ur funktionsdugligt skick (eller i varje fall kan ha blivit observerade såsom icke funktionsdugliga), dra en slutsats, att en betydande verklig minskning av arealen med täckdiken i fullgott skick kan ha inträtt. Huruvida minskningen till fullo kan motsvara vad jordbruksräkningen anger, kan icke bedömas. Då några tillförlitligare beräkningar häröver icke kunna presteras, ha de följande kostnadsberäkningarna baserats på den enligt jordbruksräkningen 1944 täckdikade arealen. Så snart framtida jordbruksräkningar ge ändrade siffror för den täckdikade arealen, får den ändrade volymen beaktas i beräkningarna.

Det torde vara befogat att något när-

mare analysera innebörden i det föreslagna tillvägagångssättet att låta arealförändringarna för åker med täckdikningssystemen i funktionsdugligt skick enligt jordbruksräkningarna ligga som grund för kostnadsberäkningen för täckdiken.

Det på lång sikt riktigaste måttet på kostnaderna för täckdiken skulle erhållas, om avskrivningskostnaden kunde beräknas efter en ordnad avskrivningsplan, varvid den under olika år utförda täckdikningen avfördes från avskrivningsplanen, så snart den tillämpade avskrivningstiden gått tillända. Tyvärr kan en dylik avskrivningsplan icke upprättas, ty den förutsätter, att ingångsvolymen (den nydränerade arealen) är känd för olika år. Försök ha gjorts att beräkna storleken av de arealer, som täckdikats under olika år, men underlaget är alltför bristfälligt för att godtagbara beräkningar skola kunna erhållas. Det återstår sålunda endast att tillgripa den utväg, som nu liksom i tidigare beräkningar har valts, nämligen att basera avskrivningskostnaden på den täckdikade areal, där dräneringen enligt jordbruksräkningarna befinner sig i funktionsdugligt skick. De härvid erhållna resultaten bli i stort sett riktiga, såvida den tillämpade avskrivningstiden stämmer med den genomsnittliga varaktighetstid, som kommer till uttryck i jordbruksräkningarnas registrering av täckdikningssystem, som blivit betraktade som funktionsdugliga resp. icke funktionsdugliga. Givetvis förekommer både längre och kortare varaktighetstid än den i beräkningarna genomsnittligt tillämpade. Det förefaller dock som om varaktighetstiden 60 år för rördiken och 50 år för trädiken väl skulle överensstämma med verkligheten i genomsnitt.

Även en annan sak förtjänar i detta sammanhang att något närmare diskuteras.

Då förändringarna i den täckdikade arealen bli beaktade först sedan de blivit registrerade vid en jordbruksräk-

ning, blir den beräknade avskrivningskostnaden för varje enskilt år icke densamma, som skulle erhållas, om täckdikningsbeståndets förändring kunde följas från år till år. De fel, som härigenom uppkomma, äro emellertid icke av någon avgörande betydelse och kunna dessutom icke undgås. Dessutom komma eventuella fel under vissa omständigheter att eliminera varandras verkan, om man granskar en längre period än tiden mellan tvenne jordbruksräkningar.

För att i någon mån belysa verkningarna av beräkningssättet skall här tillgripas ett enkelt exempel. Vi antaga, att en viss jordbruksräkning ger till resultat, att åkerarealen med täckdiken i funktionsdugligt skick uppgår till 1 000 000 ha. Vi antaga vidare, att den täckdikade arealen vid en ny jordbruksräkning om 5 år visar sig ha stigit till 1 050 000 ha. Ökningen är sålunda 50 000 ha, men den under perioden totalt utförda dräneringen måste vara större, eftersom de täckdikningssystem, som under perioden blivit odugliga, måste ha ersatts, innan en ökning kan ha blivit registrerad. Det har alltså dikats 50 000 ha plus ersättning för system, som fallit bort (blivit försatta ur funktion). Ersättningsdikningen (utöver 50 000 ha) har kommit in automatiskt i avskrivningsberäkningen, enär denna baserats på 1 000 000 ha. Men de 50 000 ha, som motsvara ökningen i den täckdikade arealen, komma in i avskrivningsberäkningen först efter den nya jordbruksräkningen. Det är uppenbart, att utökningen i det tänkta fallet tillkommit successivt under perioden mellan räkningarna eller i varje fall icke enbart under det senare räkningsåret. Avskrivningen börjar alltså för sent för en del av den nytillkomna dräneringen. Så snart den nya jordbruksräkningens resultat beaktas, kommer emellertid avskrivningen åter att motsvara hela den täckdikade arealen, tills ny avvikelse i ena eller andra riktningen eventuellt inträder.

Vid nästa jordbruksräkning kunna vi tänka oss tre fall, nämligen

- a) oförändrad volym 1 050 000 ha
 b) ökad volym, t. ex. 1 100 000 »
 och
 c) minskad volym, t. ex. 1 000 000 »

Om volymen är oförändrad enligt a), är avskrivningskostnaden per hektar fortfarande riktig.

Om volymen ökat enligt b), uppstår samma situation som vid förra jordbruksräkningen; det blir en något försent påbörjad avskrivning för en del av den nytillkomna arealen. Så snart den nya jordbruksräkningen tillämpas, blir emellertid avskrivningskostnaden åter riktig, tills en ny arealförändring eventuellt inträder.

Om volymen i stället minskat [fallet c)], ha vi emellertid under periodens senare del räknat avskrivning på ett något för stort täckdikningsbestånd. I sådant fall elimineras måhända den avskrivningssumma, som tappades bort under uppgångsperioden.

Vad som här diskuterats beträffande verkningarna av avskrivning å täckdikningsbestånd enligt jordbruksräkningarna kan sammanfattas i följande punkter:

1. Vid *konstant ökning* av den täckdikade arealen enligt jordbruksräkningarna erhålles under senare de-

len av varje period mellan jordbruksräkningarna en något för låg avskrivningssumma.

2. Vid *växlande ökning och minskning* kunna felen under olika perioder gå i olika riktning och kunna i viss mån eliminera varandra.
3. Vid *konstant minskning* i den täckdikade arealen erhålles mot slutet av varje period mellan jordbruksräkningarna en något för hög avskrivningssumma.

Fördelning av den icke rördikade arealen på trä- och stendiken. — Som i det föregående omnämnts, har i 1944 års jordbruksräkning icke begärts annan uppdelning av den täckdikade arealen än

täckdikning med tegelrör,
 » » annat material.

Sälunda saknas den uppdelning av gruppen »med annat material» på trä- resp. stendiken, som är erforderlig för att kunna avföra stendikena från kalkylen.¹ Då en uppdelning i varje fall måste ske, finnes ingen annan utväg än att göra denna bedömningsmässigt. Härvid kan visst stöd erhållas ur det material, som sammanförts i följande översikt.

¹ Stendikena kostnadsberäknas icke, enär dessa anses helt utförda med jordbrukets ordinarie arbetskraft.

	Stendiken, ha	Trädiken, ha	Rördiken, ha
1927 års jordbruksräkning	160 730	152 580	597 650
1932 » »	124 604	120 845	627 801
Förändring, ha	— 36 126	— 31 735	+ 30 151
» , proc.	— 22·5	— 20·8	+ 5·0
1932 års jordbruksräkning	124 604	120 845	627 801
1937 » »	145 217	131 798	789 338
Förändring, ha	+ 20 613	+ 10 953	+ 161 537
» , proc.	+ 16·5	+ 9·1	+ 25·7
1937 års jordbruksräkning	277 015		789 338
1944 » »	200 786		773 068
Förändring, ha	— 76 229		— 16 270
» , proc.	— 27·5		— 2·1

Under tiden från 1927 till 1932, då en nedgång i den täckdikade åkerarealen erhöles enligt 1932 års jordbruksräkning, minskade stendikade resp. trädikade arealer med ungefärligen samma procenttal — dock var nedgången något starkare för den med stendiken täckdikade arealen. Detta förefaller också att överensstämma med verkligheten. Vid 1937 års jordbruksräkning voro de med sten täckdikade arealerna något större än de med trä dikade:

Areal täckdikad med sten	145 200 ha,
» » » annat ma-	
terial (trä)	131 800 »

Om det förutsättes, att förändringen i det funktionsdugliga beståndet av täckdiken utförda av sten även under den senare perioden (1938—1944) var proportionsvis större än förändringen i det med trä täckdikade funktionsdugliga beståndet, synes det vara rimligt att fördela det vid 1944 års jordbruksräkning befintliga beståndet lika på täckdiken av sten resp. trä.

Med denna fördelningsgrund erhålles följande uppdelning av täckdikningsbeståndet vid 1944 års jordbruksräkning:

Med tegelrör täckdikad areal.	773 100 ha
Med trä » »	100 400 »
Med sten » »	100 400 »
Total » »	973 900 »

Denna fördelning har tillämpats i den följande kostnadsberäkningen.

Täckdikningskostnad per hektar. — Den hittills tillämpade kalkylen över jordbrukets kostnader för grundförbättringar är, vad täckdikningskostnaderna beträffar, baserad på av hushållningssällskapen och lantbrukshögskolans hydrotekniska institution beräknade kostnader i genomsnitt under åren 1935—1937.

Kostnaderna per hektar beräknades till

för rördiken.	350 kr,
för trärdiken.	190 kr samt
(för stendiken.	390 kr).

I den fortlöpande kalkylen ha kostnaderna för täckdikning, som förut

nämnts, hållits konstanta sedan 1938/39. Inom lantbruksförbundet har emellertid fortlöpande beräknats ett index för utvecklingen av samtliga grundförbättringskostnader.¹ Det har nu ansetts erforderligt att undersöka, huruvida den med index uppräknade basårskostnaden per hektar överensstämmer med den verkliga kostnadsutvecklingen. För detta ändamål ha bl. a. i *tabell 2* sammanställts arealer och kostnader enligt kostnadsberäkningarna för den med stöd av statliga lån eller bidrag utförda täckdikningen under åren 1935—1947.

De ur lantbruksstyrelsens statistik erhållna siffrorna visa en höjning av täckdikningskostnaderna per hektar med ca 66 % sedan basperioden 1935/37 fram till 1945. Lantbruksförbundets index för grundförbättringskostnader har samtidigt stigit med mer än 100 %. Ett hastigt bedömande skulle sålunda ge till resultat, att ifrågavarande index visar en för hög kostnadsstegring. Den bristande överensstämmelsen torde emellertid till stor del bero på att lantbruksstyrelsens statistik är baserad på kostnadsberäkningar, vilka upprättats hos hushållningssällskapen 2—5 år före den tid, då låne- eller bidragsbeloppet kunnat förmedlas. I genomsnitt anses eftersläpningen utgöra 2—3 år. Kostnaderna per hektar enligt lantbruksstyrelsens statistik under ett visst år måste sålunda

¹ Lantbruksförbundets prisindex för grundförbättringskostnader är konstruerat med avsikt att belysa utvecklingen av täckdikningskostnader plus kostnader för underhåll av större gemensamma öppna avloppsdiken; dock endast kostnaderna för material samt den del av arbetet, som utföres av specialarbetskraft (icke hörande till jordbrukets ordinarie arbetskraft). Sedan de totala arbetskostnaderna i basen sålunda minskats med andelen för »egen arbetskraft» (jordbrukets ordinarie arbetskraft) ha följande vägningsstal erhållits:

för arbetskostnader.	11
» materialkostnader.	9

Arbetskostnadernas utveckling följer lönen för manliga dagsverkare enligt Socialstyrelsens lönestatistik. Materialkostnadernas utveckling representeras av priset på 1½⁰⁰ tegelrör.

Tabell 2. Täckdikning utförd i hushållningssällskapens regi; arealer, kostnader samt indexutvecklingen för kostnaderna per hektar.

Å r	Täckdikad areal, för vilken lån eller bidrag förmedlats, ha	Kostnad enligt kostnads- beräkningarna		Index, 1935/37 = 100
		Totalt, kr	Per ha, kr	
1935.....	18 864	6 515 630	345	96·4
1936.....	16 213	5 737 746	354	98·9
1937.....	10 546	3 951 239	375	104·7
1938.....	7 771	3 002 662	386	107·9
1939.....	9 185	3 650 060	397	110·9
1940.....	3 386	1 340 108	396	110·6
1941.....	3 379	1 556 388	461	128·7
1942.....	3 256	1 626 549	500	139·5
1943.....	4 466	2 366 624	530	148·0
1944.....	4 393	2 446 366	557	155·6
1945.....	5 133	3 060 279	596	166·5
1946.....	5 155	3 162 128	613	171·2
1947.....	5 130	3 255 414	635	177·4

jämföras med kostnaderna enligt indexberäkningen 2 å 3 år tidigare. I tabell 3 har förut angivet index för dräneringskostnader enligt lantbruksstyrelsens genomsnittskostnader sammanställts med dels lantbruksförbundets index för grundförbättringar, dels ett index för täckdikningskostnader vid användande av tegelrör. (De båda sistnämnda indexserierna äro något olika beroende på att lantbruksförbundets index avser kostnadsutvecklingen för täckdikning exklusive jordbrukets ordinarie arbetsstyrka plus underhåll av större öppna diken.) Index för täckdikningskostnader enligt lantbruksstyrelsens statistik har emellertid för erhållande av bättre jämförbarhet även omräknats till att motsvara en antagen förskjutning i tiden mellan planernas upprättande och låneförmedlingen av 2 resp. 3 år. De i tabell 3 införda indextalen för täckdikningskostnader enligt lantbruksstyrelsens statistik korrespondera sålunda med följande kostnadssummor.

Efter omräkningen med hänsyn till tidsförskjutningen stämmer indexutvecklingen enligt lantbruksstyrelsens statistik relativt väl för åren 1939, 1940 och 1941 med lantbruksförbundets index. Vid förutsatt 3-årig tidsförskjut-

ning stämmer även index för 1938 någorlunda väl. Efter 1941 är emellertid samstämmigheten dålig, i den mån en jämförelse kan göras. Den här utförda jämförelsen kan givetvis äga visst intresse men torde vara alltför osäker som underlag för slutledningar. Bl. a. må påpekas, att en förändring i tidsför-

Täckdikningskostnad per hektar enligt hushållningssällskapens kostnadsberäkningar.

År	Enligt lantbruksstyrelsens statistik för utbetalningsåret	Vid förskjutning med hänsyn till 2 års genomsnittlig skillnad mellan kostnadsutbetalningsberäkning och bidragsförmedling	Vid förskjutning med hänsyn till 3 års genomsnittlig skillnad mellan kostnadsutbetalningsberäkning och bidragsförmedling
	I	II	III
1935..	345	375	386
1936..	354	386	397
1937..	375	397	396
1938..	386	396	461
1939..	397	461	500
1940..	396	500	530
1941..	461	530	557
1942..	500	557	596
1943..	530	596	613
1944..	557	613	635
1945..	596	635	.
1946..	613	.	.
1947..	635	.	.

Tabell 3. Översikt över index för grundförbättringskostnader enligt olika beräkningsgrunder.
(1935/37 = 100).¹

Å r	Lantbruksförbundets index för grundförbättringar (exkl. egen arbetskraft)	Index för kostnad per ha vid täckdikning med tegelrör (inkl. egen arbetskraft)	Täckdikningskostnad per ha enligt lantbruksstyrelsen	Täckdikningskostnad per ha enligt lantbruksstyrelsen	
				Vid 2 års eftersläpning	Vid 3 års eftersläpning
1935.....	90.7	89.5	96	97	98
1936.....	98.1	98.8	99	100	101
1937.....	112.4	111.6	105	103	101
1938.....	124.1	121.2	108	103	117
1939.....	126.5	123.4	111	119	127
1940.....	132.6	129.8	111	130	135
1941.....	148.3	144.3	129	137	142
1942.....	183.5	181.6	140	144	152
1943.....	207.0	206.2	148	154	(156)
1944.....	213.1	211.3	156	(159)	(162)
1945.....	227.7	223.3	166	(165)	
1946.....	(239.2)	(233.0)	(171)		
1947.....	(256.8)	(249.0)	(177)		

¹ Siffror inom parentes funnos icke tillgängliga, då undersökningen verkställdes, utan ha införts före publiceringen.

skjutningen (t. ex. beroende på ökad väntetid mellan planens upprättande och bidragens förmedling) snedvrider indexutvecklingen. Orsakerna kunna också till viss del bestå i att full hänsyn icke tagits till arbetslönehöjningarna vid upprättandet av täckdikningsplanerna. Här skall blott ytterligare anföras, att lantbruksstyrelsens siffror representera all täckdikning — alltså även täckdikning med trävirke — och proportionen mellan trä- och rördiken i lantbruksstyrelsens statistik kan variera under de olika åren.

På grund av vad som i det föregående anförts och då lantbruksstyrelsens material icke sträcker sig tillräckligt långt fram i tiden kan detta icke läggas som grund för de förevarande beräkningarna.

Det har tidigare anförts (se även tabell 3), att lantbruksförbundets prisindex för täckdikningskostnader visar en stegring med mer än 100 % sedan basperioden 1935/37 (närmare bestämt 123 % år 1945). Detta index är beräknat med fasta vägningstal — d. v. s. oförändrat volymförhållande mellan ar-

bete och material. En i samband med denna utredning vid lantbrukshögskolans hydrotekniska institution¹ verkställd beräkning över täckdikningskostnadernas utveckling har givit till resultat en kostnadsökning med ca 140 % från 1937 till 1947. Den speciellt höga kostnadsstegring, som i detta fall erhållits, torde dock stå i samband med att den täckdikningsplan, som ligger till grund för kalkylen, innehåller relativt hög arbetsförbrukning och relativt låg materialförbrukning.

Den kostnadsberäkning, som utförts vid lantbrukshögskolan, ansluter sig till en i praktiken utförd dränering. Kostnadsberäkningen kan emellertid enligt uppgift icke anses representativ för genomsnittliga kostnader vid täckdikning.

För att kontrollera de nu aktuella hektarkostnaderna för täckdikning med de kostnader, som erhållas vid indexuppräknig av baskostnaderna, ha uppgifter inhämtats beträffande nuvarande

¹ Beräkningen fogas som appendix till undersökningen.

genomsnittskostnader per hektar år 1947 vid de av hushållningssällskapens konsulenter planerade anläggningarna. *De inkomna uppgifterna variera mellan 600 och 750 kr/ha för dikning med tegelrör. Indexuppräknig av basårskostnaden (350 kr/ha) ger ca 790 kr/ha, vilket sålunda ligger högre än de vid hushållningssällskapen nu vanliga kostnadsberäkningarna per hektar. Skillnaden förklaras till viss del därav, att de av hushållningssällskapen planerade täckdikningsanläggningarna numera icke omfatta avloppsdiken i samma omfattning som tidigare. Tidigare fingo kostnaderna för avlopp uppgå till 20 % av totalkostnaderna utan hinder för bidrag eller lån. Numera erhålles istället lån till avlopp ur statens avdikningslånafond och bidrag ur statens avdikningsanslag. Detta gör, att avloppsdikena med grövre dyrbarare rör och högre grävningsskostnader nu icke hänföras till täckdikningskostnaderna, då det gäller större företag. De nuvarande anläggningsskostnaderna per hektar enligt hushållningssällskapens kostnadsberäkningar avse sålunda genomsnittligt lägre rördimensioner än förr.*

Då emellertid skillnaden mellan de vid uppräknig av basårskostnaderna erhållna täckdikningskostnaderna per hektar och de enligt konsulenterna vanliga kostnaderna enligt planerna förefaller alltför betydande för att helt kunna förklaras med vad här i det föregående anförts, ha förfrågningar gjorts vid lantbrukshögskolans hydrotekniska institution. Därifrån meddelas, att hushållningssällskapens kostnadsberäkningar i medeltal torde ligga i underkant, och att arbetenas genomförande ofta kräver större kostnader per hektar än enligt planerna. Det framhålles emellertid också, att det under senare år föreläggas en tendens till *minskning av grändikesavstånden och minskning av täckdikenas djup*. Under senare år har sålunda den åsikten alltmer gjort sig gällande, att man utan olägenhet kan minska det tidigare normdjupet 1-20 m med

en eller ett par decimeter. Detta verkar givetvis i någon mån förbilligande på dräneringen.¹

Av här sist anförda skäl skulle alltså föreligga anledning till en ändring i kostnaderna för dränering, som enligt tidigare standard skulle uppgå till ca 790 kr/ha vid nuvarande prisläge.² *Med ledning av uppgifter, som från skilda håll kunnat erhållas, synes en sänkning av kostnaderna till ca 700 kr/ha år 1946/47 befogad.*

Reduceringen av dräneringskostnaden per hektar har avrundats till 12 %.³

Förändringar i förhållandet mellan specialarbetskraft och jordbrukets ordinarie arbetskraft vid täckdikning. — Som tidigare anförts, räknades i basåret med 30 % »egen» arbetskraft vid grävningssarbetet, 20 % vid rörlägningsarbetet och 100 % vid igenfyllningsarbetet. Med »egen» arbetskraft avses jordbrukets ordinarie arbetskraft. Denna andel av täckdikningsarbetet har icke medräknats i kostnadsräkningen. De ovan angivna procentalen ha i beräkningarna hållits oförändrade sedan basåret.

Det är givetvis omöjligt att statistiskt påvisa, vilka procenttal som äro riktiga. På grund av den alltmera knappa tillgången på arbetskraft är det dock tydligt, att jordbrukets ordinarie arbetskraft i allt mindre omfattning kan delta i arbetet med täckdikning. I samma riktning verkar det förhållandet, att man ställer allt större krav på ar-

¹ Några genomgripande förändringar i övrigt kan emellertid icke påvisas. Maskinell grävning av täckdikena har visserligen börjat praktiseras, men hittills icke i sådan omfattning att genomsnittskostnaderna per hektar kunna ha märkbart påverkats.

² »Nuvarande prisläge» avser preliminärt beräknat prisindex för tegelrör och arbetslöner vid den tidpunkt, då beräkningarna utfördes. Senare beräknat index är högre, varför framräknig enligt detta skulle ge en högre kostnad per hektar.

³ Motsvarar i det närmaste en sänkning till 700 kr/ha 1947.

betets kvalitet, vilken kan förväntas bli bättre vid anlitaandet av specialarbetare. Vid överläggningar med jordbrukskonsulenter i mellansvenska län ha dessa på grundval av sina erfarenheter lämnat anvisningar, som resulterat i en sänkning av procentalen för »egen» arbetskraft till

20 % egen arbetskraft vid grävningsarbetet och

10 % egen arbetskraft vid rörlägningsarbetet.

Arbetet med dikenas igenfyllning anses fortfarande bli utfört helt med jordbrukets ordinarie arbetskraft.

Beräkningsmetod. — Eftersom de nu ifrågavarande justeringarna av dräneringskostnaderna per hektar äro motiverade av viss under senare år inträffad standardförändring, som resulterat i förbilligande av täckdikningskostnaden per hektar, samt av inträffade förskjutningar beträffande användningen av arbetskraft, bör i kostnadskalkylen basårets kostnadssiffra kvarstå oförändrad enligt tidigare tillämpad kalkylmetod. Den nya beräkningen verkställes därför endast för tiden fr. o. m. 1946/47. För att därvid kunna använda samma pris- och löneindex som tidigare samt erhålla kostnader,

som äro jämförbara med basårets, har av beräkningstekniska skäl förfarits på så sätt, att basårskostnaden för rördiken, 350 kr/ha, omräknats så att ny beräkningsteknisk basårskostnad konstruerats. Denna har erhållits genom att den i jordbrukskalkylen ingående basårskostnaden omräknats enligt de procenttal, som ovan anförts. Därigenom framkomma basårskostnader, vilka representera samma volym av material och arbete som man enligt ovan nu har att räkna med. De sålunda erhållna delposterna för material resp. arbete kunna därför för åren fr. o. m. 1946/47 framräknas med hjälp av index över pris- och löneutvecklingen.

I fråga om trädiken göres ingen annan förändring än att den förut avgivna förskjutningen beträffande användningen av egen och lejd arbetskraft beaktas på sätt nyss sagts beträffande rördiken. Däremot göres ingen reduktion för ändrad standard. Det är visserligen möjligt, att vissa förändringar i standarden kunna ha inträffat även beträffande trädiken, men det är ganska ovisst, huruvida så är fallet. Vid framräkningen av kostnaderna vid basen användas samma indextal för materiel och löner som beträffande rördiken. Något särskilt prisindex för diknings-

Kostnader för täckdikning i kronor per hektar enligt 1935/37 års priser.

Enligt kalkylen:

Rördiken:

material.....	190
lejd arbetskraft.....	92
egen »	68
	Summa 350
exkl. egen arbetskraft.....	282

Trädiken:

material.....	90
lejd arbetskraft.....	55
egen »	45
	Summa 190
exkl. egen arbetskraft.....	145

Enligt ändrad procent »egen» arbetskraft:

Rördiken:

material.....	190
lejd arbetskraft.....	107
egen »	53
	Summa 350
efter reduktion med 12 %:	
material.....	167
lejd arbetskraft	94
egen »	47
	Summa 308
exkl. egen arbetskraft	261

Trädiken:

material.....	90
lejd arbetskraft.....	62
egen »	38
	Summa 190
exkl. egen arbetskraft.....	152

material av trä har nämligen icke kunnat åstadkommas, och ett sådant skulle sannolikt ge uttryck för tämligen tillfälliga och ojämna fluktuationer, som icke synas böra inverka på beräkningarna. Då priserna å tegelrör stigit mindre än priserna på trävaror, kommer användandet av index för tegelrör även att kompensera en eventuellt befintlig men ej särskilt beaktad standardändring för dessa diken.

Prisindex för rör och löner. — Det har ansetts mest lämpligt, att i fortsättningen beräkna kostnaderna för täckdikning resp. underhåll av större gemensamma öppna diken separat. I sådant fall lämpar sig icke längre lantbruksförbundets index för grundförbättringar för den fortlöpande beräkningen. I stället framräknas såsom redan nämnts de konstruerade nya baskostnadstalen för material och lejd arbetskraft direkt med hjälp av index för dessa kostnadsfaktorer, varefter delposterna summeras. Följande pris- och löneserier och därur erhållna indextal ha använts:

Pris för material (tegelrör) och arbetslön till manliga dagsverkare i jordbruksarbete samt därpå grundade indextal (1935/37 = 100).

Å r	Tegelrör 1 $\frac{1}{2}$ "		Arbetslön	
	Pris, kr per 1000 st.	Index	Kr/timme	Index
1935	31:—	89·5	0·457	89·6
1936	35:—	101·0	0·491	96·3
1937	37:96	109·6	0·581	113·9
1938	40:—	115·4	0·653	128·0
1939	40:—	115·4	0·677	132·7
1940	40:—	115·4	0·748	146·6
1941	42:92	123·9	0·858	168·3
1942	59:58	171·9	0·984	192·9
1943	70:—	202·0	1·077	211·1
1944	70:—	202·0	1·133	222·2
1945	70:—	202·0	1·268	248·6
1946	70:—	202·0	1·375	269·6
1947	72:92	210·4	1·503	294·7
1948	75:—	216·5	1·774	347·8
1949	75:—	216·5	1·805	353·9
1946/47	71:25	205·6	1·435	281·4
1947/48	75:—	216·5	1·715	336·3
1948/49	75:—	216·5	1·799	352·7

Kostnadsberäkning. — De nya kostnadstal, som förut beräknats och som representera den ändrade standardens och arbetsfördelningens basårskostnader, voro

för rördiken: material 167
lejd arbetskraft..... 94
Summa **261**

för trädiken: material 90
lejd arbetskraft..... 62
Summa **152**

Efter framräkning med nyss anförda indextal erhållas följande kostnader per hektar exklusive egen arbetskraft under åren 1946/47, 1947/48 och 1948/49 (kronor per hektar).

Kostnad per hektar.

År	Rördiken			Trädiken		
	Arbetslön	Material	Summa	Arbetslön	Material	Summa
1946/47	265	343	608	174	185	359
1947/48	316	362	678	209	195	404
1948/49	332	362	694	219	195	414

Dessa tal ange den del av täckdikningskostnaderna, som bör belasta kostnaderna för grundförbättringar i jordbrukskalkylen.

Kostnadsberäkningen för täckdiken under åren 1946/47, 1947/48 och 1948/49 kan överblickas i följande översikt:

	Rördiken	Trädiken	Summa
Täckdikad areal, ha ¹	773 100	100 400	873 500
Beräknad varaktighetstid, år..	60	50	
Årligt förnyelsebehov, ha....	12 885	2 008	
Täckdikningskostnad per ha:			
1946/47.....	612	356	
1947/48.....	683	397	
1948/49.....	696	406	
Beräknad förnyelsekostnad, tusen kr:			
1946/47.....	7 834	721	8 555
1947/48.....	8 736	811	9 547
1948/49.....	8 942	831	9 773

¹ Stendikena ha av tidigare angivna skal icke medtagits i kostnadskalkylen. De ha beräknats motsvara samma areal som trädikena.

De i förestående tablå erhållna kostnadssiffrorna för förnyelse av täckdikesbeståndet, 8.55, 9.55 samt 9.77 milj. kr, motsvara täckdikningskostnaderna exklusive det beräknade värdet av arbetsinsatserna från jordbrukets ordinarie arbetskraft. Då kostnadssiffrorna äro baserade på aktuella priser, motsvara de avskrivningskostnader å återanskaffningsvärdet.

Statliga lån och bidrag. — Vid beräkandet av de kostnader för förnyelse av täckdiken, som böra belastas jordbrukskalkylen, bör avdrag göras för direkta statliga bidrag utan återbetalningsskyldighet. Till de statliga lånen behöver däremot icke tagas någon hänsyn. Omfattningen av statliga lån och bidrag framgår av *tabell 4* (uppgifter enligt lantbruksstyrelsens redogörelser eller direkt från lantbruksstyrelsen).

Tabell 4. Statliga lån och bidrag till täckdikning angivna efter det år, varunder lånen eller bidragen förmedlats av hushållningssällskapen.

År	Förmedlade lån, kr	Förmedlade bidrag, kr
1934 ...	1 825 421	1 341 267
1935 ...	1 879 096	1 500 230
1936 ...	1 962 414	1 197 640
1937 ...	1 880 176	654 911
1938 ...	1 416 543	387 380
1939 ...	1 306 059	640 294
1940 ...	505 917	212 522
1941 ...	628 345	216 107
1942 ...	608 466	200 140
1943 ...	729 771	374 031
1944 ...	718 971	370 073
1945 ...	995 619	398 376
1946 ...	1 031 129	381 637
1947 ...	683 937	638 176
1948	162 532

2. Underhåll av större gemensamma öppna diken.

Inledning. — Tidigare har inom lantbruksförbundets utredningsavdelning gjorts en utredning, som sträcker

sig fram t. o. m. 1939. Den totala dikeslängden skulle vid denna tidpunkt utgöra 56 700 km. Det gäller alltså ytterligare endast att söka fastställa den under de senare åren (1940—1946) uppkomna tillökningen i dikeslängden. Lantbruksstyrelsen har meddelat, att under åren 1925—1929 sammanlagt 8 912 km större diken grävdes i samband med statsunderstödda torrläggningsföretag. För senare år saknas uppgifter över nygrävda större avloppsdiken. Genom att sätta denna dikeslängd i relation till den under samma tid torrlagda arealen, erhålles emellertid en ungefärlig uppfattning om dikeslängden (större avloppsdiken) per hektar. Den torrlagda arealens storlek före 1929 enligt *tabell 5* har erhållits från lantbruksstyrelsen. Siffrorna avse de under respektive år godkända torrläggningsföretagen.

Tabell 5. Av lantbruksingenjörerna godkända och planerade torrläggningsföretag 1925—1929 (hektar).

År	Med hjälp av statsmedel torrlagd areal, godkända företag	Planerade företag
1925 ...	36 551	29 535
1926 ...	37 284	27 858
1927 ...	23 894	29 933
1928 ...	34 126	27 797
1929 ...	26 446	24 047
Summa	158 301	139 170

Med hjälp av uppgifterna i *tabell 5* över den torrlagda arealens omfattning kan den genomsnittliga dikeslängden per hektar beräknas enligt följande:

$8\,912 : 158\,301 = 0.056 \text{ km} = 56 \text{ m}$ större avloppsdiken per hektar.

Beräkning av under åren 1939—1948 grävda avloppsdiken. — Sedan en genomsnittlig dikeslängd per hektar torrlagd jord erhållits, ha beräknats sannolika sträckor av nygrävda större öppna diken under

År	Torrlagd areal (godkända företag), ha
(1939).....	(31 579)
1940.....	19 521 × 56 = 1 093 176 m = 1 093·2 km
1941.....	14 862 × 56 = 832 272 » = 832·3 »
1942.....	12 913 × 56 = 723 128 » = 723·1 »
1943.....	15 872 × 56 = 888 832 » = 888·8 »
1944.....	12 580 × 56 = 704 480 » = 704·5 »
1945.....	14 806 × 56 = 829 136 » = 829·1 »
1946.....	15 879 × 56 = 889 224 » = 889·2 »
1947.....	16 135 × 56 = 903 560 » = 903·6 »
1948.....	29 997 × 56 = 1 679 832 » = 1 679·8 »

olika år fr. o. m. 1940. Beräkningen redovisas i ovanstående översikt.

Kostnad per kilometer för diken as underhåll. — Kostnaderna för de öppna diken as underhåll beräknas i huvudsak vara att hänföra till arbetskostnader. De ha sålunda nu liksom i den hittillsvarande kalkylen fortlöpande beräknats medelst index. I *tabell 6* ha de i basåret tillämpade årliga underhållskostnaderna per kilometer uppräknats enligt index för de efterföljande åren.

Total årskostnad för diken as underhåll. — Med utgångspunkt från den beräknade längden av större öppna diken år 1939 samt den i det föregående approximativt beräknade nydikningen under efterföljande år

Tabell 6. Indexutvecklingen för timlön till daglönare i jordbruksarbete samt därpå grundad framräkning av underhållskostnaden per kilometer större avloppsdiken.

Produktionsår	Index för timlön till daglönare i jordbruk, 1938/39 = 100	Årlig underhållskostnad per km dike enligt indexutvecklingen, kr
1937/38 .	94·3	50
1938/39 .	100·0	53
1939/40 .	106·9	57
1940/41 .	122·8	65
1941/42 .	140·3	74
1942/43 .	157·6	84
1943/44 .	164·6	87
1944/45 .	183·1	97
1945/46 .	200·0	106
1946/47 .	217·2	115
1947/48 .	259·8	138
1948/49 .	271·0	144

har i *tabell 7* beräknats total dikeslängd i kilometer under olika år samt motsvarande kostnad för underhåll enligt de i *tabell 6* angivna underhållskostnaderna per kilometer. Det har härvid räknats med att 80 % av arbetet utföres av lejd arbetskraft och att 20 % utföres av jordbrukets ordinarie arbetskraft (»egen» arbetskraft). Det har tidigare räknats med 70 % lejd arbetskraft, och den nu tillämpade beräkningsgrunden innebär sålunda en sänkning av procenten »egen» arbetskraft av samma storleksordning som tillämpats för täckdiken.

Det nu liksom tidigare tillämpade systemet för beräkning av längden av öppna avloppsdiken, för vilka underhållskostnader skola beräknas, är ingalunda fritt från invändningar. Redan det schablonmässiga antagandet om en viss erforderlig längd av öppna avloppsdiken i medeltal för varje torrlagd hektar jord innebär självfallet en svaghet. Eftersom detta antagande emellertid är grundat på den genomsnittliga erforderliga dikeslängden per hektar för den totala torrlagda arealen under en följd av år, torde dock beräkningarna i befintligt skick ge en någorlunda riktig bild av *utvecklingen*.

I detta sammanhang må erinras om, att även de större avloppsdikena numera ibland igenläggas med cementrör. I sådana fall bli de sammanlagda kostnaderna för grävning, material (rör) och igenfyllning i regel betydligt större än för grävning av öppna diken. Underhållskostnaderna bortfalla till huvudsaklig del, men torde få anses

Tabell 7. Beräknad längd för större öppna avloppsdiken samt underhållskostnader för dessa per kilometer och totalt under produktionsåren 1938/39—1948/49.

Produktionsår	Dikeslängd, km	Underhållskostnad, kr		Fördelning av totalkostnaden ¹	
		Per km	Totalt	Extra arbetskraft, 80 % (intages i kostnads-kalkylen)	Ordinarie arbetskraft, 20 % (intages ej i kostnads-kalkylen)
1938/39	56 700	53	3 005 000	2 404 000	601 000
1939/40	57 793	57	3 294 000	2 635 000	659 000
1940/41	58 625	65	3 811 000	3 049 000	762 000
1941/42	59 348	74	4 392 000	3 514 000	878 000
1942/43	60 237	84	5 060 000	4 048 000	1 012 000
1943/44	60 942	87	5 302 000	4 242 000	1 060 000
1944/45	61 771	97	5 992 000	4 794 000	1 198 000
1945/46	62 660	106	6 642 000	5 314 000	1 328 000
1946/47	63 564	115	7 310 000	5 848 000	1 462 000
1947/48	65 244	138	9 004 000	7 203 000	1 801 000
1948/49	66 924	144	9 637 000	7 710 000	1 927 000

¹ Den i tabellen angivna fördelningen av underhållskostnaden per kilometer öppna avloppsdiken hänför sig som synes för samtliga år till den procent extra arbetskraft, som nu räknats med (80 %). Dessa kostnadssummor tillämpas i kalkylen endast fr. o. m. produktionsåret 1946/47 (jfr tabell 8).

bli motsvarade av avskrivningskostnader (jämta högre räntekostnader).¹ Samtidigt som det ur beräkningsteknisk synpunkt är uteslutet att taga särskild hänsyn till här nämnda sätt att lösa avloppsfrågan vid torrläggning av åkerjord, synes den tillämpade metoden kunna ge ett antagbart ungefärligt uttryck för kostnadsutvecklingen även för den mindre del av avloppsdikena, som äro täckta.

Av långt större betydelse är, att beräkningen innebär, att all torrläggning av åkerjord resulterar i ökad dikeslängd. Statistiken över den med statsmedel understödda torrlägningsverksamheten, som ligger till grund för beräkningen av dikeslängden, omfattar nämligen all torrläggning — således även torrläggning av tidigare odlad jord. Enligt uppgifter från lantbruks-

styrelsen torde torrläggning av förut odlad jord öka i omfattning relativt sett vid jämförelse med torrläggning i samband med nyodling. Den absoluta dikeslängden kan därför knappast anses öka i proportion till de torrlagda arealernas storlek, men de nya dikena kräva i regel ett helt annat underhåll än de vid en tidigare, ofullständig torrläggning befintliga. Avloppsdikena från dåligt torrlagda äldre odlingar äro ofta igenvuxna med buskar och gräs och underhållas bristfälligt. I dylika fall innebär den kompletterande torrläggningen praktiskt taget ett nytillskott till det bestånd av öppna diken, som behöver underhållas. Det må även i detta sammanhang beaktas, att avloppsdikenas underhåll är föremål för kontinuerlig kontroll, så snart staten genom lån och/eller bidrag blivit engagerad i ett torrlägningsföretag. Vid överläggningar med tjänstemän inom lantbruksstyrelsen har meddelats, att det icke utan särskilda undersökningar är möjligt att fastställa, i vad mån det tillämpade beräkningssystemet varit till

¹ Här berörda avskrivningskostnader ingå ej i kalkylen. Räntekostnaderna skola däremot *teoretiskt sett* slå igenom i jordbrukskalkylen på annat sätt, efterhand som nya taxeringsvärden läggas som grund för räntekostnadsberäkningarna och taxeringsvärdena i sin tur påverkas av utförda förbättringar.

Tabell 8. Sammanfattande översikt.

Produktions- år	Kostnader för grundförbättringar enl. den jordbruks- ekonomiska undersökningen ¹ , milj. kr	Kostnader för grundförbättringar enl. hit- tills tillämpad kostnads- kalkyl, milj. kr	Kostnader enligt nu upprättad kalkyl			
			Täck- dik- ning, kr	Underhåll av större öppna diken (80 % extra arbets- kraft, kr	Avgår stats- bidrag, kr	Netto- summa, milj. kr
1938/39	7·54	.	.	(1938) 387 380	.
1939/40	6·69	7·81	.	.	(39) 640 294	.
1940/41	6·90	8·40	.	.	(40) 212 522	.
1941/42	8·26	9·06	.	.	(41) 216 107	.
1942/43	8·66	9·61	.	.	(42) 200 140	.
1943/44	11·27	9·66	.	.	(43) 374 031	.
1944/45	13·52	10·58	.	.	(44) 370 073	.
1945/46	13·33	10·86	.	—	(45) 398 376	.
1946/47	13·96	11·10	8 555 000	5 848 000	(46) 381 637	14·02
1947/48	—	9 547 000	7 203 000	(47) 638 176	16·11
1948/49	—	—	9 773 000	7 710 000	(48) 162 532	17·32

¹ Kostnaderna per hektar inom olika områden och grupper enligt den jordbruksekonomiska undersökningen uppräknade till att motsvara hela åkerarealen.

fullo berättigat. Det synes dock som om här anförda faktorer, vilka medverka till ökat underhåll av öppna diken, även där en torrläggning icke står direkt i samband med nyodling, berättiga tillämpandet hittills av det anförda beräkningssättet. Däremot torde problemet framdeles — efterhand som relationen nyodling/kompletteringstorrläggning eventuellt kommer att förändras — böra tagas upp till förnyat övervägande i samband med kalkyleringsarbetet. I vad mån detta blir angeläget står i viss mån i samband med torrläggningarnas omfattning under de närmast följande åren.

3. Sammanfattande översikt.

I tabell 8 redovisas resultaten av de nya beräkningarna. Som jämförelse har inlagts *dels* kostnaderna under olika år enligt den hittills tillämpade kostnads-

kalkylen, *dels* kostnader för olika år erhållna genom uppräknade av hektarkostnaderna enligt räkenskapsresultaten från den jordbruksekonomiska undersökningen. Den sistnämnda serien, som representerar bokföringsåren fr. o. m. 1939/40, är mycket osäker på grund av att kostnadssiffrorna per hektar i räkenskapsresultaten redovisas avrundade till jämna kronor, vilket innebär en alltför stor approximation i fråga om så små tal, som det här gäller (1—4 kr per ha).

Eftersom den nya kalkylen avser en annan täckdikningsareal än den förut tillämpade, har det icke ansetts motiverat att räkna tillbaka enligt den nya kalkylen. För produktionsåret 1946/47, som kan jämföras enligt båda kalkylerna, ger den nya kalkylen 2·92 milj. kr högre kostnadssumma än den äldre kalkylen.

Appendix till undersökningen rörande jordbrukets kostnader för grundförbättringar.

Jämförande kostnads kalkyl för dräneringskostnader 1937 respektive 1947.¹

Beräkningarna anknytas till följande tabell hämtad ur ett förslag till dränering av åkerjord i Gamla Uppsala socken.

Exemplet är såtillvida icke fullt representativt att dimensionerna bli små bl. a. på grund av att inga dagvattenintag behöva göras. Något dagvatten från angränsande områden behöver icke heller tas in i ledningarna.

Arbets- och materialpriser. 1937: Arbetspriser: Grävning 15 öre/sträckmeter. Rörläggning och igenfyllning 6 öre/sträckmeter

Materialpriser:

Dimension	40	50	75	100
kr/1 000 st.	35	50	95	190

Transportkostnader: 5 kr/1 000 st.

¹ Beräkningarna ha utförts vid Kungl. lantbrukshögskolans hydrotekniska institution.

System nr	Röråtgång och torrlagd areal				Torr-lagd areal
	Rördimension i mm				
	40	50	75	100	
1.	3 995	385	95	—	2.45
2.	1 085	490	—	—	0.90
3a.	2 296	70	116	—	1.35
3b.	826	259	—	—	0.60
4.	1 323	665	—	—	1.10
5.	1 645	420	105	—	1.20
6.	1 393	273	280	—	1.45
7.	5 397	126	399	371	3.25
8.	2 121	294	469	—	1.26
9.	3 010	350	462	—	2.02
S:a	23 091	3 332	1 926	—	15.58

1947: Arbetspriser: Grävning 45 öre/sträckmeter. Rörläggning och igenfyllning 18 öre/sträckmeter.

Materialpriser:

Dimension	40	50	75	100
kr/1 000 st.	60	76	140	250

Transportkostnader: 12 kr/1 000 st.

System nr	Arbetskostnader ¹		Materialkostnader						Trans- portkost- nader	Summa kr	Torrlagd areal	Kr/ha plus 10 %		
	Längd	Kr	40	Kr	50	Kr	75	Kr					100	Kr
<i>1937</i>														
1.....	1 279	268:59	3 995	139:83	385	19:25	95	9:03	—	—	22:38	459:08	2:45	205 ¹
2.....	450	94:50	1 085	37:98	490	24:50	—	—	—	—	7:88	164:86	0:90	201
3a.....	709	148:89	2 296	80:36	70	3:50	116	11:02	—	—	12:41	256:18	1:35	209
3b.....	310	65:10	826	28:91	259	12:95	—	—	—	—	5:43	112:39	0:60	205
4.....	568	119:28	1 323	46:31	665	33:25	—	—	—	—	9:93	208:77	1:10	209
5.....	620	130:20	1 645	57:58	420	21:00	105	9:98	—	—	10:85	229:61	1:20	210
6.....	556	116:76	1 393	48:76	273	13:65	280	26:60	—	—	9:73	215:50	1:45	164
7.....	1 798	377:58	5 397	188:90	126	6:30	399	37:91	70:49	—	31:47	712:65	3:25	240
8.....	824	173:04	2 121	74:24	294	14:70	469	44:56	—	—	14:42	320:96	1:26	279
9.....	1 092	229:32	3 010	105:35	350	17:50	462	43:89	—	—	19:11	415:17	2:02	226
S:a	8 206	1 723:26	23 091	808:22	3 332	166:60	1 926	182:99	70:49	371	143:61	3 095:17	15:58	218
<i>1947</i>														
1.....	1 279	805:77	3 995	239:70	385	29:26	95	13:30	—	—	53:70	1 141:73	2:45	512
2.....	450	283:50	1 085	65:10	490	37:24	—	—	—	—	18:90	404:74	0:90	495
3a.....	709	446:67	2 296	137:76	70	5:32	116	16:24	—	—	29:78	635:77	1:35	519
3b.....	310	195:30	826	49:56	259	19:68	—	—	—	—	13:02	277:56	0:60	508
4.....	568	357:84	1 323	79:38	665	50:54	—	—	—	—	23:86	511:62	1:10	511
5.....	620	390:60	1 645	98:70	420	31:92	105	14:70	—	—	26:04	561:96	1:20	514
6.....	556	350:28	1 393	83:58	273	20:75	280	39:20	—	—	23:35	517:16	1:45	391
7.....	1 798	1 132:74	5 397	323:82	126	9:58	399	55:86	371	92:75	75:52	1 690:27	3:25	572
8.....	824	519:12	2 121	127:26	294	22:34	469	65:66	—	—	34:61	768:99	1:26	672
9.....	1 092	687:96	3 010	180:60	350	26:60	462	64:88	—	—	45:86	1 005:70	2:02	547
S:a	8 206	5 169:78	23 091	1 385:46	3 332	253:23	1 926	269:64	92:75	371	344:64	7 515:50	15:58	530²

¹ I arbetskostnaderna ha grävning-, rörläggnings- och igenfyllningskostnaderna per m summerats och multiplicerats med längden.

² Kostnadsstegringen utgör alltså i genomsnitt $\frac{530 - 218}{218} \cdot 100 = \frac{312}{218} \cdot 100 \approx 140$ %.
Sättes priset per ha år 1937 = 350 ger detta $350 \cdot 2,4 = 840$ år 1947.

Jordbrukets kostnader för elektricitet

Av Lars Lemne

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.		Sid.
I. Den förutvarande beräkningsmetoden	149	2. Räkenskapsresultat från svenska jordbruk	159
II. Nyare undersökningar, som ge möjligheter till bättre beräkningsmetoder och beräkningsmaterial	152	IV. Särskilda undersökningar för lösende av föreliggande uppgift..	163
1. Jordbrukets elinventering 1945—1946	152	1. Om möjligheterna att genom vissa stickprovsundersökningar framskaffa bättre uppgifter rörande vissa kostnadselement	164
2. Översikt över elkraftutredningens undersökningar	153	2. Svartådalsundersökningen ...	165
3. 1944 års jordbruksräkning..	155	V. Uppställande av alternativa beräkningsmetoder	171
4. 1945 års bostadsräkning....	155	VI. Val mellan alternativen för grundberäkningarna	173
III. Bearbetningar av redan insamlat material	156	VII. Prognosberäkningarnas utförande	174
1. Livsmedelskommissionens deklara-tionsundersökningar	156		

Anm. Vissa avsnitt ha uteslutits vid tryckningen. Uteslutningarna beröra främst avd. II (bl. a. tabellerna 3—7, vilka alltså icke återfinnas i den publicerade undersökningen). Undersökningen i dess fullständiga skick finnes tillgänglig å livsmedelskommissionens utredningsbyrå.

Utgångsläge. Vid beräkandet av jordbrukskalkylen upptogs vid nedan redovisat utredningsarbetes början jordbrukets kostnader för elektricitet till de i tabell 1 angivna beloppen.

Såsom framgår av tabellen hade man för senare år räknat med samma elektricitetskostnader som för 1944/45. Givetvis hade detta skett i avvaktan på en närmare utredning av den tillämpade beräkningsmetodens hållbarhet och om andra möjligheter att uppskatta elektricitetskostnaderna.

Vid tiden för utredningsarbetets påbörjande hade bl. a. beräkningarna av byggnadskostnaderna nyligen omlagts. Klarhet i vad mån luckor eller dubbel-

räkningar av elektricitetskostnader härigenom åstadkommits förelåg dock icke.

Uppgift. De sakkunniga för utredning rörande frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader m. m. — i fortsättningen benämnda de sakkunniga — uppdrogo åt mig att granska jordbrukskalkylens beräkningar rörande elektricitetskostnaderna, genomgå föreliggande undersökningar inom detta område samt inkomma med förslag rörande beräkningarnas utförande i fortsättningen.

Under arbetets gång har jag haft tillfälle att överlägga — utom med de sakkunniga — med olika experter på området, bl. a. ledamöter, experter och

Tabell 1. Sammandrag över jordbrukets totalkostnader för elektricitet 1938/39—1948/49 enligt den gamla beräkningsmetoden, 1 000 kr.

Kostnadspost	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45— 1948/49 (prel.)
1. Ortnät.....	15 999	17 228	21 032	23 214	26 250	28 745	30 186
2. Gårdsnät.....	3 251	3 611	4 687	5 739	6 188	6 393	6 393
3. Installation för belysning.....	4 877	5 417	7 031	8 609	9 282	9 590	9 590
4. Anslutning av motorer ¹	5 226	5 782	7 538	9 222	9 930	10 210	10 210
5. Kraftkostnad.....	18 450	20 114	22 914	27 496	31 411	34 303	37 066
	47 803	52 152	63 202	74 280	83 061	89 241	93 445
82.5 % härav = kostnaden för elkraft i driften	39 440	43 030	52 140	61 280	68 530	73 620	77 090

¹ Inkl. mätarekostnad.

sekreterare i elkraftutredningen, ingenjör Thorén i Svartådalens elektriska kraft- och distributionsförening u. p. a., ingenjör Rangford i Mälardalens elektriska distributionsförening och agronom Filip Ericsson i Sveriges lantbruksförbund.

De sakkunniga ha vid ett antal sammanträden tagit preliminär ställning såväl till vissa delproblem som till huvudragen i förslaget innan denna promemoria nedskrevs. Som följd härav föreliggande olikheter av större betydelse mellan arbetspromemoriorna och denna slutliga framställning.

Uppläggning. Det förelagda uppdraget har jag sökt utföra genom att upplägga arbetet på följande sätt.

1. Klarläggande av huru beräkningarna utfördes vid uppdragets erhållande.

2. Genomgång av viktigare undersökningar — särskilt nyare — som kunde tänkas giva möjligheter till bättre beräkningsmetoder och beräkningsmaterial.

3. Undersökning av möjligheterna att få önskade uppgifter genom bearbetning av redan för annat ändamål insamlad material (exempelvis deklarationsundersökningarna och räkenskapsresultaten).

4. Utarbetande av planer för nya undersökningar. Utförande av sådana.

5. Utarbetande av alternativa beräkningsmetoder grundade på i punkterna 1—4 angivet material.

6. Prövning av olika beräkningsalternativ samt val mellan dessa.

7. Utarbetande av förfaringsätt för prognoser.

Förestående 7-punktsuppläggning av arbetet skall även följas vid dispositionen av denna promemoria.

I. Den förutvarande beräkningsmetoden.

Den gamla beräkningsmetoden grundar sig på en utredning från år 1942. En genomgripande korrigerings av siffermaterialet jämte en moderat förenkling av beräkningsmetoden skedde några år senare. Vid utredningens utförande var man nödsakad att helt arbeta med då föreliggande, mycket sparsamt föreliggande *sekundärmaterial*. Därför måste beräkningsmetoden ges en konstruktiv prägel: jordbrukets elektricitetskostnader uppdelades på ett antal kostnadsställen och dessa åsattes var för sig kalkylvärden hämtade från elektrifieringsarbetet under senare år.

Redan häri lågo betydande svårigheter, då kannedomen om anläggningarnas ålder, kapacitet och utnyttjande var mycket bristfällig. Man fick därför nöja sig med att söka fastställa de ungefärliga kostnaderna vid en tidpunkt (basåret 1938/39) och att uppskatta förändringarna genom att beräkna ändringarna för olika kostnadsfaktorer hos äldre anläggningar vid oförändrat ka-

pacitetsutnyttjande och därtill lägga beräknade kostnadsökningar genom nytillkommande anläggningar. Man kunde sålunda bl. a. icke fastställa i vad mån tidigare anläggningars kapacitet bättre utnyttjades genom ökad anslutning av motorer, ej heller om krigsårens osedvanligt snabba nyelektrifiering av mindre jordbruk m. m. sänkte kraftförbrukningen per tariffenhet. Frånräknandet av jordbrukens hushållsförbrukning skedde ursprungligen genom att — analogt med de fasta kostnadernas fördelning vid elektrifiering — hushållen åsattes ett antal tariffenheter alltefter gårdsstorleken varpå antalet tariffenheter multiplicerades med genomsnittskostnaderna för samtliga tariffenheter. Under senare tid förändrades förfarings-sättet genom att man antog, att 17.5 % av totalkostnaderna utgjordes av kostnader för hushållsförbrukning. Detta innebar i realiteten ändrad fördelning av elkostnaderna på hushåll och drift.

Den ursprungliga beräkningsmetoden har skildrats i en stencilerad redogörelse, *P. M. rörande kostnaderna för elkraft i jordbruket*. I huvudsak tillgingo beräkningarna sålunda.

Vid beräkning av kostnaderna för elektrisk kraft för jordbruket beaktade man dels kostnaderna för *anläggningarna* (avskrivning, underhåll och ränta å kapitalet), dels kostnaderna för *själva kraften* (vilka kostnader kunna uttryckas som kraftförbrukningen multiplicerad med priset).

Vad beträffar anläggningarna bestå dessa av

1. ortsnät¹ (i allmänhet distributionsföretagens anläggningar),
2. gårdsnät¹ samt
3. installationer¹, vilka kunna uppdelas i
 - a) installationer för belysning
 - b) » av motorer (ej själva motorkostnaderna, som i jordbrukskalkylen hänföres till jordbrukets inventariekostnad).

De olika i beräkningarna ingående kostnadselementen kunna sammanfattas såsom skett i efterföljande tablå.

¹ Olika innebörd har getts åt detta begrepp i olika undersökningar. Jag har icke funnit skäl här fråga tidigare i jordbrukskalkylen använda definitioner.

Tablå över kostnadselementen enligt den gamla beräkningsmetoden.

1. *Ortsnätskostnader*;
 - a) avskrivningar,
 - b) räntor,
 - c) underhållskostnader,
 - d) administrationskostnader.
2. *Gårdsnätskostnader*;
 - a) avskrivningar,
 - b) räntor,
 - c) underhållskostnader.
3. *Installationskostnader för driftlyse*;
 - a) avskrivningar,
 - b) räntor,
 - c) underhållskostnader.
4. *Installationskostnader för jordbruksmotorer*;
 - a) avskrivningar,
 - b) räntor,
 - c) underhållskostnader.
5. *Kraftkostnader för jordbruksdriften*.

Kostnaderna under punkterna 2—4, som tillsammans utgöra *installationskostnaderna*, bäras direkt av jordbrukarna. Ortsnäten hållas vanligen av kraftdistributören, som uttager kostnaderna för dessa nät jämte elström genom avgifter för förbrukarna. Dessa sistnämnda båda kostnader (punkterna 1 och 5 ovan) kunna tillsammans betecknas *elströmkostnader hos förbrukaren*.

Ifråga om *elektrifieringens omfattning* framhålles i nyssnämnda promemoria bland annat följande.

Totala antalet hushåll var vid 1938 års början enligt föreliggande undersökningar 783 000 i de elektrifierade områdena, 103 000 i icke elektrifierade men elektrifierbara områden och 52 000 i oelektrifierbara områden eller sammanlagt 938 000.

Hushållen å den egentliga landsbygden kunde lämpligen indelas i tre kategorier: Icke-lantbrukarhushåll (I a), hushåll å lantbruk med 0.25—5 ha åker (I b) samt hushåll å lantbruk med mer än 5 ha åker (II). Totala antalet hushåll 1938 hade som nämnts uppskattats till 783 000 i de elektrifierade områdena. Man hade vidare beräknat att av dessa 407 000 tillhörde grupp I a, 200 000 grupp I b och 176 000 grupp II. Motsvarande antal hushåll för icke elektrifierade men elektrifierbara områden var 103 000 och fördelade sig sålunda: 68 000 (I a), 12 000 (I b) och 23 000 (II). För de oelektrifierbara områdena voro siffrorna 52 000, 13 000, 26 000 och 13 000.

Med ledning av uppgifter dels av Fletcher i *P. M. angående statliga stödåtgärder för den fortsatta landsbyggselektrifieringen*, dels av vattenfallsstyrelsen och elektri-

fieringsberedningen ha vidare ungefärliga siffror erhållits för antalet hushåll som elektrifierats under senare år. I överensstämmelse med Fletchers utredning har antalet tariffenheter antagits vara 4 för Ia (icke-lantbrukshushåll), 6 för Ib (lantbrukshushåll med 0.25—5 ha åker) samt 15.5 för II (lantbrukshushåll med över 5 ha åker). Totalantalet tariffenheter har därefter framräknats. Siffrorna för 1918/19 ha uppskattats med hjälp av uppgifter i *Swedish Papers at The Third World Power Conference*.

Kraftförbrukningen har vid beräkningarna erhållits genom multiplikation av vissa uppgifter om genomsnittlig förbrukning per tariffenhet å landsbygden med antalet tariffenheter för jordbruksdrift.

Kraftpriserna ha erhållits ur vattenfallsstyrelsens uppgifter om det genomsnittliga priset per kWh för styrelsens landsbygdsområden, vilket korrigerats med hänsyn till att beräkningarna här avse hela landet. Härvid har räknats med en strömförlust av 36 %.

I nyssnämnda promemoria diskuteras därefter de olika *anläggningskostnaderna* med början för *ortsnät*. Därvid anföres bl. a., att avskrivningstiden för sådana elektriska anläggningar plägar sättas till 20 år. Vid sådant förhållande skulle de före 1918/19 utförda anläggningarna blivit förnyade vid utgången av 1938/39. I själva verket blevo de under förra världskriget utförda anläggningarna — för vilka mestadels sämre material kom till användning — i stor omfattning förnyade efter några år. De ännu äldre av bättre material utförda anläggningarna kunna antagas ha blivit förnyade före 1940-talet. I avsaknad av närmare kännedom om huru de 1938/39 befintliga anläggningarna fördela sig på olika år, har det antagits, att de tillkommit med lika fördelning på de olika åren under perioden 1919/20—1938/39. Beräkningen av kapitalvärde och avskrivning har skett med utgångspunkt från anläggningskostnaden före det senaste kriget (1938/39). Nämnda anläggningskostnad för ortsnät har av experter beräknats till 50 kronor per tariffenhet.

Med stöd av olika utredningar och upplysningar har vidare *antalet nya tariffenheter* och *kostnaderna* därför beräknats.

Underhållskostnaderna för ortsnät ha av experter uppskattats till 2.75 % av återanskaffningskostnaderna. De ha därför i beräkningarna erhållits genom att multiplicera *totala* antalet tariffenheter med återanskaffningskostnaden (dagspriset) för en tariffenhet gånger 2.75 %.

Administrationskostnaderna för ortsnät (och kraftförsörjning) ha upptagits till ett oförändrat belopp av 50 öre per tariffenhet.

För *gårdsnäten* har antagits, att anläggningskostnaden 1938/39 var 100 kronor inom grupp Ib och 200 kronor inom grupp II samt vidare att prisstegringen varit densamma som för ortsnätet.

Rörande kostnaderna för *installation av driftlyse* ha dessa upptagits till 20 kr per ljuspunkt för 1938/39. Antalet ljuspunkter har uppskattats till 10 för grupp I b och 20 för grupp II. Samma prisstegring har förutsatts som för ortsnätet.

För *anslutning av jordbruksmotorer* har en kostnad å 500 kronor upptagits för varje elektrifierad gård med mer än 5 ha åker. För övriga gårdar har icke räknats med sådan kostnad.

Vissa delar av elkostnaderna, nämligen installationskostnaderna, ha vid omläggning av beräkningarna för jordbrukets byggnadskostnader medtagits bland dessa. Ett bibehållande av den gamla beräkningsmetoden beträffande elkostnaderna skulle under sådana förhållanden leda till en *dubbelräkning*, vilken omfattar posterna 2—4 ovan. Det belopp, varom fråga är, fås ur tabell 1, och summan enligt den gamla beräkningsmetoden uppgår till i tabell 2 angiven storlek.

I tabell 2 har antagits, att de helt eller delvis dubbelräknade kostnadsposterna skola bäras av jordbruksdrift och hushåll enligt den fördelning, som i tabell 1 antagits gälla hela elektricitetskostnaderna. Det i tabell 2 sålunda gjorda antagandet har emellertid uppenbarligen ingen betydelse för andra sammanhang än vid *jämförelser* mellan olika beräkningsalternativ och påverkar icke på något sätt *resultaten* av de olika beräkningsalternativen. Antagandet är följaktligen av ringa betydelse, och skäl att rucka på korrigeringskvoten föreliggande därför icke. Man torde dock kunna utgå från att de i tabell 2 angivna talen ge en ganska riktig bild av den omfattning, i vilken kostnadsfaktorer icke längre ingå i elektricitetsposten utan i byggnadsposten.

Någon prövning av den vid byggnadskostnadsberäkningarna använda metoden eller någon specialbearbetning för fastställande av däri ingående elektricitetskostnader har icke kunnat före-

Tabell 2. Helt eller delvis dubbelräknade kostnadsposter, 1 000 kr.

Kostnadspost	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45— 1948/49 (prel.)
Gårdsnät.....	3 251	3 611	4 687	5 739	6 188	6 393	6 393
Installation för belysning.	4 877	5 417	7 031	8 609	9 282	9 590	9 590
Anslutning av motorer (inkl. mätarkostnad).....	5 226	5 782	7 538	9 222	9 930	10 210	10 210
	13 354	14 810	19 256	23 570	25 400	26 193	26 193
Kostnad för jordbruksdrif- ten = 82.5 % av ovanstående.....	11 020	12 220	15 890	19 450	20 960	21 610	21 610

tagas. Det underlag, som hittills funnits att tillgå för beräkning av dessa installationskostnader, torde emellertid icke vara så omfattande beträffande antal undersökta jordbruk och antal år, att en representativ bild av dessa kostnaders genomsnittliga storlek kunnat erhållas. Undersökningarna ha omfattat 631 jordbruk och hänföra sig till åren 1942—1946, då ersättnings- och kompletteringsinstallationer av kända orsaker voro av undernormal omfattning. Det befinnes, att de redovisade kostnaderna för dessa år, räknat i 1946 års prisnivå, uppgingo till omkring 2.5 % av de totala byggnadskostnaderna, vilket i jordbrukskalkylen motsvarar ca 3.4 milj. kr, något som synes anmärkningsvärt lågt. Då byggnadskostnaderna beräknas på en fast och sålunda oföränderlig byggnadsvolymer, tages i denna beräkning ej heller hänsyn till den betydande ökning, som ägt rum och även framdeles är att emotse beträffande just delposten elektriska installationer. Uppmärksamhet synes böra ägnas åt att företaga korrigeringar på denna punkt, så snart fylligare uppgiftsmaterial kan erhållas.

II. Nyare undersökningar, som ge möjligheter till bättre beräkningsmetoder och beräkningsmaterial.

Vid omprövningen av beräkningsmetoden har jag haft tillgång till en del nyare viktiga undersökningar såsom el-

inventeringen, 1944 års jordbruksräkning, hitintills framlagda undersökningar av elkraftutredningen ävensom av 1945 års bostadsräkning. Emellertid täcker ingendera hela undersökningsfältet. De skulle därför endast kunna tänkas fylla uppgifter som komplement, korrigeringsmedel eller prövningsmedel av annat materials tillförlitlighet. Närmast synes därför kortfattade redogörelser böra lämnas för nämnda undersökningar och det blir därpå en senare uppgift att sammanställa olika element till ett antal beräkningsalternativ.

I. Jordbrukets elinventering 1945—1946.

1943 års elkraftutredning påvisade, att elektriciteten icke kommit till den användning inom jordbruket, som kunde anses önskvärd, och tog 1944 initiativ till fristående undersökningar häröver. Sedan vattenfallsstyrelsen och svenska vattenkraftföreningen beslutat tillskjuta erforderliga medel bildades en särskild kommitté, benämnd Jordbrukets elinventering, för studium av berörda frågor.

Jordbrukets elinventering gjorde 1945—1946 genom direkta studier vid ett antal jordbruk en ungefärlig bestämning av eldriftens omfattning och därmed förenade kostnader samt försökte att fastställa, vilka faktorer som främst kunde anses hämma en fortsatt utveckling av eldriften. Studier rörande kraftproduktion och kraftdistribution ingingo däremot icke bland kommitténs uppgifter. Icke heller undersöktes un-

Tabell 8. Installations-, motor- och elströmkostnader i öre per kWh enligt elinventeringen (tabell 35).

Storleksgrupp		Installation	Motorer	Installation och motorer	Elström hos förbrukaren	Summa för installation, motorer och elström
Nr	Åkerareal, ha					
I.....	2— 5	32	12	44	26	70
II.....	5— 10	20	10	30	25	55
III.....	10— 20	12	7	19	23	42
IV.....	20— 30	10	6	16	18	34
V.....	30— 50	7	4	11	18	29
VI.....	50—100	6	4	10	14	24
VII.....	över 100	5	4	9	12	21

derhållskostnadernas storlek för elektriska anläggningar.

Vad beträffar undersökningens metod, representativitet och genomförande kan följande anföras ur elinventeringens egen redogörelse *Svenska jordbrukets eldrift. Redogörelse för jordbrukets elinventering.*

Materialet utgjordes av ett stickprov omfattande ca 400 gårdar, vilka besöktes av utsända experter under loppet av ett år. Endast gårdar med minst 2 ha åker medtogos därvid. Vidare bör observeras, att utredningen konsekvent bygger på brukningsdelar och icke på fastigheter, då avsikten var att studera driftsenhetens utrustning. Representativiteten har enligt särskild kontrollundersökning av docent Hyrenius befunnits god ur de synpunkter, som anlades vid elinventeringen.

I redogörelsen lämnas inledningsvis vissa uppgifter om elektrifieringens omfattning och om förekomsten av enbart enfasssystem. Andra uppgifter avse antalet ljuspunkter i ekonomi- och bostadsbyggnaderna, gårdarnas motorutrustning, elektrisk apparatur m. m. Liknande uppgifter för hela riket återfinnas f. ö. i viss utsträckning i 1944 års jordbruksräkning, varför en vägd uppräknings skulle kunna tänkas.

Ett betydelsefullt avsnitt gäller energiförbrukningen, vari bl. a. lämnas en del uppgifter om beräknad rimlig förbrukning vid olika sysslor.

I kapitlet om jordbrukets kostnader för eldrift anføres i huvudsak följande.

Eldriften medför kostnader främst för

- inträde i distributionsföretag,
- installation,
- motorer m. m.,
- energi samt
- underhåll och reparation.

Indelningen överensstämmer sålunda icke helt med den som tillämpades i jordbrukskalkylens gamla metod.

Härtill kommer i viss utsträckning kostnaderna för de arbetsmaskiner genom vilka elenergin skall nyttiggöras. Posten förbruk-

ningsmaterial, d. v. s. proppar, lampor etc., har icke heller medtagits.

Inventeringen har sökt åstadkomma en *fördelning av installations- och motorkostnaderna på den förbrukade energin* (tabell 8). Resultatet blir givetvis starkt beroende på den valda avskrivningstiden. I beräkningarna sattes denna till 20 år. Med hänsyn till osäkerheten beträffande materialens framtida användbarhet och lämplighet vore detta den längsta tid över vilken avskrivningen borde utsträckas. Räntan hade antagits vara 3,5 % och hade räknats på halva kapitalet. Vid beräkningen hade medelförbrukningen per hektar ansetts vara 90 kWh i grupp I och 65 i övriga grupper. Elinventeringen har funnit medelpriset per kWh vara 15 öre vid undersökningstillfället.

För enskilda kompletteringsinstallationer kunna enligt inventeringen beräkningar behöva göras på annat sätt. Om t. ex. pumpning av gödselvatten skulle ordnas för eldrift på en gård om 30 ha kostade själva installationskompletteringen ungefär 150 kr. Energiförbrukningen per år var omkring 5 kWh. Med samma avskrivning och ränta som ovan blev installationskostnaden 2 kr 20 öre per kWh. Skulle särskild motor anskaffas och användas enbart för detta ändamål ökades kostnaden med ungefär samma belopp till 4 kr 40 öre.

2. Översikt över elkraftutredningens undersökningar.

I början av 1943 tillkallade statsrådet och chefen för handelsdepartementet

utredningsmän för att verkställa utredning rörande möjligheterna att genom statens medverkan på ett mera planmässigt sätt än hitintills trygga landets och särskilt den svenska landsbygdens försörjning med elektrisk kraft.

Utredningen, som antagit benämningen elkraftutredningen av år 1943, inriktade sig till en början på att vinna kännedom om i vilka hänseenden missförhållanden rådde beträffande produktionen och distributionen av elektrisk kraft. I synnerhet undersökningen av de villkor på vilka distributionsföretagen anskaffa och avsätta elektrisk energi har därvid krävt vidlyftigt utredningsarbete bestående i insamling och sammanställning av företagets tariffer och beräkning av ett därpå grundat genomsnittspris, som kan användas för jämförelse mellan de olika företagens kraftpriser och samtidigt möjliggöra ett bedömande av den rådande prisnivån för elkraft.

Då det syntes utredningen angeläget att snarast kunna framlägga resultatet av sistnämnda arbete har redan innan det egentliga huvudbetänkandets framläggande publicering påbörjats av länsredogörelser för distributionsföretagen och deras priser på elektrisk kraft. Härigenom har bl. a. åsyftats att påskynda förenhetligandet av de vid detaljdistributionen tillämpade villkoren. De i undersökningarna angivna uppgifterna avse något av åren 1943 och 1944.

I ett särskilt betänkande (SOU 1947:8) har närmare redogjorts för materialets omfattning och bearbetning. För att få jämförbara värden å kraftpris hos olika företag har — sedan en klassificering skett av förekommande tariffer — en bearbetning gjorts av uppgifterna angående antalet abonnenter inom varje tariff, dessa abonnenters energiförbrukning samt bruttointkomsten av försäld energi enligt tariffen ifråga. Därur har *det verkliga genomsnittspriset* fastställts, d. v. s. priset per kWh för den kraft, som under året sålts efter ifrågavarande tariff.

Vidare har *den specifika energiförbrukningen*, d. v. s. den genomsnittliga uttagningen per abonnent eller hushåll, beräknats. Den specifika energiförbrukningen kan fastställas om hushållen graderas i

förhållande till antalet rum, åkerarealens storlek etc. I utredningen har använts termen »förbrukningsenhet» såsom måttenhet för gradering av konsumenthushållen efter deras storlek i förevarande hänseende, d. v. s. elektrifieringsbehov. Den specifika energiförbrukningen har därvid uttryckts som den genomsnittliga uttagningen per förbrukningsenhet.

Elföretagens verkliga genomsnittspriser blir beroende av den årliga kostnaden för elektrisk kraft vid *rådande energikuttagning* inom respektive företags område. Vid stegrad förbrukning ändras nämligen medelpriset, eftersom tarifferna i regel medge lägre pris vid större uttagning. Den ytterligare avgift en abonnent betalar vid en kWh-ökning av förbrukning benämns »fortsättningspris» och detta pris har ävenledes bestämts av utredningen. Med hjälp av verkligt genomsnittspris har uträknats ett medelpris, som varje företags tariffer skulle lett till vid viss förutsatt specifik energiförbrukning inom distributionsområdet.

Vid beräkningen av medelpriserna har hänsyn ej kunnat tagas till de på landsbygden vanliga engångsavgifter, som konsumenterna få erlägga såsom bidrag till anläggningskostnaderna i samband med installationen av elektrisk kraft, varför dessa behandlats fristående i länsredogörelserna. Ej heller har vid medelprisernas beräkning hänsyn kunnat tagas till den omständigheten att tidigare avgifter varit alltför höga eller låga i förhållande till vad som behövts för normal avskrivning. Sedan medelpriserna erhållits för olika företag ha de med särskilt höga medelpriser specialgranskats och orsakerna till prisläget fastställts så gott sig göra låtit utan långtgående undersökningar.

Det har icke ansetts nödvändigt att här i detalj redogöra för undersökningarna. Det ovan refererade torde sålunda vara tillräckligt för påvisande av de genom elkraftutredningen åstadkomna möjligheter till uträknande av ett nytt genomsnittspris för elkraft för *ett* enskilt år (nämligen uppgiftsåret, d. v. s. 1943 — eller i vissa fall 1944).

Däremot ger icke utredningen något material för beräkningen av variationerna mellan olika år. På denna punkt måste en komplettering ske för här eftersträvad beräkningsmetod av genomsnittspriset för jordbrukets elkraft i jordbrukskalkylen. Här må endast inskjutas att samtliga 3 700 distri-

butionsföretag med omkring 10 000 tariffer icke kunna följas fortlöpande. Frågan om urvalet av en representativ samling företag kompliceras i hög grad av det pågående införandet av standardtariffer, varigenom f. ö. en nu genomförd omläggning av beräkningsmetoden under alla förhållanden måste omprövas efter ett fåtal år. Genom standardtariffernas införande kan nämligen en omfördelning av elkostnaderna ske så att jordbrukets utövare få bära en större eller mindre del.

Som belysning av förhållandena kan nämnas att enbart inom Östergötland finnas 205 detaljdistributionsföretag. Av dessa äro 1 statligt, 6 kommunala, 4 aktiebolag, 133 ekonomiska föreningar medan 21 tillhöra industrier, 33 enskilda personer och 7 speciella organisationer. Inom en så liten socken som Appuna finnas exempelvis 6 distributionsföretag varav 4 endast omfatta en gård och en två samt den återstående har 25 abonnenter. Grannsocknen Bjälbo tillhör däremot Svartådalens elkraft- och distributionsförening, som har sammanlagt 1 106 abonnenter registrerade (lantarbetarehushållen häri oräknade).

När förhållandena i två socknar med likartade betingelser äro så olika och vid fortsatt jämförelse mellan andra områden samma differenser funnits, bör man icke hysa förhoppningar om möjligheten att genom ett mindre urval få någon högre grad av »representativitet». Denna kan alltså icke bestämmas över omvägen att representativitet i yttre betingelser och/eller produktion ger representativitet ur elsynpunkt. En viss ledning för bestämmande av lämpligt tillvägagångssätt torde dock i många fall kunna fås ur de ovan angivna tryckta betänkningarna och ur de stencilerade noggrannare redogörelser som elkraftutredningen ävenledes utarbetat.

Sammanfattningsvis må framhållas, att det rikhaltiga material, som insamlats och framlagts av elkraftutredningen, icke utan relativt tidsödande arbete kan omstuvras för att tillfredsställande fylla de detaljuppgifter som kunde krävas för jordbrukskalkylens omändring. Däremot äro utredningens resultat av

mycket stort intresse för prövning av våra beräkningsmetoders antaganden.

3. 1944 års jordbruksräkning.

På framställning av elkraftutredningen företogs vid 1944 års jordbruksräkning insamling av uppgifter om jordbruksfastigheternas elektricitetsförhållanden. Statistiska centralbyrån anför därom bl. a. i sin redogörelse följande (jfr tabell 9).

Av redovisade 419 273 jordbruksfastigheter hade 70.5 % tillgång till elektrisk kraft för belysning. I verkligheten innebar detta, att omkring $\frac{7}{10}$ av fastigheterna voro elektrifierade. Vid 41.9 % av redovisade fastigheter användes elektrisk kraft som drivkraft. Elektrisk kraft för matlagning och varmvattenberedning var icke vanlig på landsbygden. Av hela antalet redovisade bostadshushåll inom jordbruksfastigheter, 480 440, hade 78.8 % tillgång till elektrisk kraft. Dessa procenttal voro icke mycket avvikande från varandra inom jordbruksräkningens tre riksområden, södra och mellersta Sveriges slättbygder, skogs- och dalbygderna inom samma delar av landet samt norra Sverige. Mellan de olika hushållningssällskapens områden voro däremot variationerna avsevärda. Högsta elektrifieringsgraden, 83.4 % fastigheter med tillgång till elektrisk belysning, uppvisade Älvsborgs läns södra hushållningssällskaps område. Lägsta procenttalet, 26.5 %, hade Gotlands län.

Elektrifieringsgraden steg i stort sett med brukningsdelarnas storlek. Liksom beträffande förekomsten av vatten och avlopp voro dock procenttalen något lägre för de högsta storleksgrupperna än för de närmast lägre.

Det framhålles vidare, att uppgiftslämnarna sannolikt i många fall icke redovisat såsom särskilda maskiner sådana elektriska motorer, som vore inbyggda i andra anläggningar. Funnos på gården endast sådana fast monterade elektriska motorer, vilka icke redovisats såsom särskilda maskiner, vore det möjligt, att man på frågeformuläret icke angivit, att elektrisk kraft användes för drivkraft. Det vore därför enligt centralbyrån åtminstone tänkbart, att uppgifterna om antalet fastigheter med tillgång till elektrisk drivkraft blivit något för låga.

4. 1945 års bostadsräkning.

Som jämförelse till resultaten från 1944 års jordbruksräkning må nämnas

Tabell 9. Antal som jordbruksfastigheter redovisade fastigheter samt antal bostadshushåll inom dessa, med tillgång till elektrisk kraft, i procent av hela antalet som jordbruksfastigheter redovisade fastigheter, resp. bostadshushåll, inom olika storleksgrupper av brukningsdelar. (Enligt 1944 års jordbruksräkning tab. Aa.)

Storleksgrupper (efter brukningsdelarnas åkerareal)	Antal fastigheter med tillgång till elektrisk kraft för				Antal bostadshushåll inom dessa, med tillgång till elektrisk kraft
	belysning	drivkraft	matlagning	varmvattenberedning	
	%	%	%	%	%
Lägenheter m. m.	47.8	7.2	4.4	0.4	56.4
0.26—1 ha.	56.2	10.2	3.2	0.2	62.0
1— 2 »	63.5	18.4	3.6	0.3	67.8
2— 5 »	66.5	33.8	3.7	0.3	71.6
5— 10 »	74.4	49.6	4.4	0.4	81.1
10— 20 »	78.4	59.9	6.9	1.0	86.9
20— 30 »	80.8	68.8	10.8	2.9	91.0
30— 50 »	82.6	74.3	14.5	7.9	92.6
50—100 »	81.2	75.2	18.1	22.0	93.1
Över 100 »	73.9	67.8	19.5	33.5	91.3
Samtliga	70.5	41.9	5.4	1.5	78.8

följande uppgifter från bostadsräkningen angående förekomsten av elektriskt ljus inom hushållen i 100 representativt utvalda landskommuner.

Enligt 1945 års bostadsräkning funnos å den egentliga landsbygden 1945 745 046 bostadslägenheter, varav 464 694 å jordbruksfastighet och 280 352 å annan fastighet. I den gamla beräkningsmetoden av elkostnaderna antogs antalet jordbrukshushåll vara 450 000 år 1938, alltså ett något lägre antal.

Bostadslägenheterna å jordbruksfastighet voro inrymda i 413 062 bostadshus. Således fanns i allmänhet endast en lägenhet i varje bostadshus. Den exaktare fördelningen var följande för jordbruksfastigheterna.

Antal bostadshus med bostadslägenheter.

1	2	3—4	5 o. fl.	Samtliga
369 675	37 972	4 882	533	413 062

Antal bostadslägenheter i hus med angivet antal bostadslägenheter.

1	2	3—4	5 o. fl.	Samtliga
369 675	75 944	15 999	3 076	464 694

I specialundersökningen av bostadsförhållandena inom 100 landskommuner lämnar bostadsräkningen bl. a. följande uppgifter om det procentuella antalet lägenheter med elektriskt ljus:

Område	Lägenheter med el. ljus
Mälarlandskapen.....	84.5 %
Östra Götaland.....	76.4 %
Skåne, Halland, Blekinge.....	82.5 %
Vänerlandskapen.....	84.3 %
Dalarne och Norrland.....	86.9 %
Samtliga	83.4 %

De i bostadsräkningen erhållna siffrorna för tillgången på elektriskt ljus för samtliga lägenheter inom 100 landskommuner ligga sålunda väsentligt högre än uppgifterna i 1944 års jordbruksräkning för enbart jordbruksfastigheter.

III. Bearbetningar av redan insamlat material.

1. Livsmedelskommissionens deklara-tionsundersökningar.

Redan vid utarbetandet av promemorian för den gamla beräkningsmetoden åren 1941—1942 övervägdes, huruvida icke livsmedelskommissionens deklara-tionsundersökningar efter särskild bearbetning skulle kunna ge lämpliga uppgifter för beräkandet av jordbrukets elektricitetskostnader. Tre skäl häremot förelågo dock och dessa voro av sådan vikt, att metoden icke tillämpades. Det första var, att deklara-tionsundersök-

Tabell 10. Jordbrukets kontanta utgifter för elström för drift inom olika storleksgrupper åren 1938 och 1940—1947, 1 000 kr.

År	Storleksgrupper, ha åker							Samtliga med minst 2 ha åker	Beräknad kostnad för gårdar med 0.26—2 ha åker	Summa
	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	Över 100			
1938	1 816	2 803	3 442	1 872	2 026	1 870	2 322	16 151	599	16 750
1940	2 132	3 296	3 928	2 196	2 347	2 178	2 364	18 441	702	19 143
1941	2 377	3 648	4 361	2 401	2 460	2 352	2 746	20 345	784	21 129
1942	2 668	4 165	4 912	2 663	2 709	2 588	3 214	22 919	879	23 798
1943	2 974	4 585	5 423	2 941	3 086	2 784	3 453	25 246	980	26 226
1944	3 283	5 092	5 775	3 054	3 277	2 931	3 748	27 160	1 168	28 328
1945	3 517	5 543	6 326	3 303	3 454	3 073	3 632	28 848	1 252	30 100
1946	3 900	5 943	6 829	3 525	3 691	3 170	3 690	30 748	1 388	32 136
1947	4 292	6 332	7 342	3 738	3 946	3 322	3 914	32 886	1 527	34 413

Uppgifterna äro hämtade från de av livsmedelskommissionens statistiska byrå gjorda bearbetningarna av jordbrukarnas självdeklarationer. Det torde observeras, att brukningsdelar och lägenheter med under 2 ha åker ej ingå i dessa undersökningar.

Tabell 11. Jordbrukets kontanta utgifter för elström för drift inom olika storleksgrupper åren 1938 och 1940—1947, kr/ha.

År	Storleksgrupper, ha åker							Samtliga med minst 2 ha åker
	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	Över 100	
1938.....	4.39	3.85	3.98	4.34	4.81	5.39	6.06	4.50
1940.....	5.15	4.52	4.55	5.09	5.57	6.27	6.17	5.14
1941.....	5.75	5.01	5.05	5.57	5.84	6.77	7.16	5.67
1942.....	6.45	5.72	5.68	6.17	6.43	7.45	8.39	6.38
1943.....	7.19	6.29	6.28	6.82	7.32	8.02	9.01	7.03
1944.....	8.24	7.06	6.79	7.14	7.80	8.35	9.45	7.62
1945.....	8.83	7.68	7.43	7.72	8.22	8.75	9.16	8.09
1946.....	9.79	8.24	8.03	8.24	8.79	9.03	9.30	8.62
1947.....	10.77	8.78	8.63	8.74	9.39	9.46	9.87	9.22

Uppgifterna äro hämtade från de av livsmedelskommissionens statistiska byrå gjorda bearbetningarna av jordbrukarnas självdeklarationer. Det torde observeras, att brukningsdelar och lägenheter med under 2 ha åker ej ingå i dessa undersökningar.

ningarna icke ansågos giva tillräckligt aktuella uppgifter. Det andra att de täckte en alltför kort tidsperiod för att ge tillräckligt underlag åt prognoser. Det tredje skälet var, att deklara-tionsundersökningarna endast skulle kunna ge uppgift om vissa delar av kostnaderna, och att man för det dåvarande — alltså innan bl. a. elkraftutredningens och elinventeringens resultat förelågo — var osäker om avgränsningen av dessa kostnadselement, eftersom uppgifterna om kostnadsfördelningen i tiden voro knapphändiga.

Främst de i det föregående redovisade undersökningarna ha medfört sådana

ändringar, att invändningarna icke längre synas vara tillräckligt bärande. Givetvis har icke aktualiseringen kunnat ökas, men i övrigt har bl. a. följande ökat förfaringsättets lämplighet.

1. Genom det nya sättet för beräkning av byggnadskostnaderna har möjlighet uppstått att i byggnadskostnads-posten inräkna kostnader för gårdsnät och installation av driftlyse och motorer. Under elektricitetskostnaderna kvarstå i så fall endast kostnaderna för ortsnät och för själva elströmmen (jämte administration).

2. Genom elkraftutredningens arbete har visats, att företagens taxor ge så-

Tabell 13. Jordbrukets kontanta utgifter för elström för drift inom de naturliga jordbruksområdena enligt särskild bearbetning av livsmedelskommissionens deklara-tionsundersökningar för 1938 och 1940—1947, 1 000 kr.

Naturligt jordbruksområde	1938	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Skåne-Hallands slättbygd	1 878	2 134	2 445	2 647	3 040	3 092	3 253	3 374	3 420
Sydsvenska mellanbygden	1 167	1 261	1 350	1 546	1 604	1 674	1 740	1 791	1 955
Öland och Gotland.....	91	136	179	217	298	390	531	634	700
Östgötaslätten.....	755	890	1 061	1 337	1 476	1 381	1 525	1 616	1 693
Vänerslätten.....	1 832	2 117	2 394	2 681	3 082	3 425	3 637	3 888	4 053
Mälar- och Hjälmbygden	3 653	4 156	4 307	5 006	5 493	5 755	6 179	6 716	7 253
Sydsvenska höglandet....	2 226	2 598	2 906	3 244	3 615	4 067	4 360	4 682	5 029
Östsvenska dalbygden....	186	220	280	341	385	388	420	435	509
Västsvenska dalbygden....	742	875	1 011	1 178	1 308	1 437	1 523	1 550	1 689
Södra Bergslagen.....	282	311	417	476	490	555	573	623	721
Västsvenska dalsjöområdet	286	328	366	397	435	494	516	559	573
Norra Bergslagen.....	261	332	401	457	456	559	491	503	579
Östra Dalarne-Gästrikland.	535	555	592	597	603	619	661	683	762
Kustlandet i nedre Norrl.	695	768	815	829	888	981	1 009	1 073	1 148
Kustlandet i övre Norrland	578	679	709	781	814	970	1 000	1 088	1 216
Nordsvenska mellanbygden	505	548	576	612	666	698	732	763	792
Jämtländska siluområdet	302	340	353	361	381	419	412	456	457
Fjäll- och moränbygden..	177	193	183	212	212	256	286	314	337

dana inkomster att dessa ge täckning åt deras kostnader för ortsnät och elström. Detta innebär, att de årliga kontanta betalningar jordbrukarna göra till föreningarna bli ungefär desamma som jordbrukets kostnader för ortsnät och elström.

3. Genom att deklara-tionsundersökningar nu föreligga för en relativt lång tidsperiod är materialet lämpligare för prognosers uppställande bl. a. därför att man numera kan få bättre begrepp om slumpmässiga årsvariationers storlek.

4. Genom en i fortsättningen redovisad specialundersökning för ett mindre område har vissheten om materialets användbarhet för prognoser ökat.

Vid publicerandet av resultaten av deklara-tionsundersökningarna har livsmedelskommissionen låtit elektricitets-kostnaderna ingå bland diverse drifts-kostnader. Inga uppgifter om elkostna-dernas storlek kunde därför fås utan särskild bearbetning av deklara-tions-materialet. Med hänsyn bl. a. till de i punkterna 1—4 angivna förhållandena har det emellertid nu befunnits lämpligt med en sådan bearbetning av livs-medelskommissionens deklara-tionsun-

dersökningar. Efter hänvändelse till by-råchefen Otto Zetterberg har denne ut-fört sådan bearbetning samt jämväl be-räkningar som därutöver synts önsk-värda för att materialet skulle framträ-da i lämpliga former. De av Zetterberg överlämnade resultaten återgivas i ta-bellerna 10—11. I dessa tabeller ha in-förts vissa kompletteringar som Zetter-berg översänt. Sålunda har en beräk-ning gjorts av de kontanta utgifterna för elektrisk ström för gårdar med 0-26—2 ha åker. Härvid har antagits, att dessa kostnader per hektar räknat äro lika stora som för gårdar med 2—5 ha.

Enligt dessa undersökningar uppgingo de kontanta utgifterna för elektrisk ström till jordbruksdriften till följande belopp under de olika kalenderåren.

1938.....	16.8 milj. kr.
1940.....	19.1 » »
1941.....	21.1 » »
1942.....	23.8 » »
1943.....	26.2 » »
1944.....	28.3 » »
1945.....	30.1 » »
1946.....	32.1 » »
1947.....	34.4 » »

Sedermera har på begäran av de sak-kunniga även uppgifter om förbruk-

Tabell 14. Jordbrukets kontanta utgifter för elström för drift inom de naturliga jordbruksområdena enligt särskild bearbetning av livsmedelskommissionens deklarationsundersökningar för 1938 och 1940—1947, (1938 = 100).

Naturligt jordbruksområde	1938	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Skåne-Hallands slättbygd.	100	114	130	141	162	165	173	180	182
Sydsvenska mellanbygden	100	108	116	133	137	144	149	154	168
Öland och Gotland.....	100	149	197	239	327	428	582	695	767
Östgötaslätten.....	100	118	140	177	195	183	202	214	224
Vänerslätten.....	100	116	131	146	168	187	199	212	221
Mälard- och Hjälmabygden	100	114	118	137	150	158	169	184	199
Sydsvenska höglandet....	100	117	131	146	162	183	196	210	226
Östsvenska dalbygden....	100	118	151	183	207	209	226	234	274
Västsvenska dalbygden....	100	118	136	159	176	194	205	209	228
Södra Bergslagen.....	100	110	148	169	174	196	203	221	255
Västsvenska dalsjöområdet	100	115	128	139	152	173	181	196	201
Norra Bergslagen.....	100	128	154	175	175	215	188	193	222
Östra Dalarna-Gästrikland.	100	104	111	112	113	116	123	128	142
Kustlandet i nedre Norrll.	100	111	117	119	128	141	145	154	165
Kustlandet i övre Norrland	100	117	123	135	141	168	173	188	210
Nordsvenska mellanbygden	100	108	114	121	132	138	145	151	157
Jämtländska siluområdet	100	113	117	120	126	139	136	151	151
Fjäll- och moränbygden..	100	109	103	120	120	145	162	178	191

ningen inom olika jordbruksområden och gårdsstorlekar överlämnats av Zetterberg (tabellerna 12—13¹).

Beräkningar ha gjorts av den procentuella fördelningen av jordbrukets elkraftskostnader mellan olika gårdsstorlekar och trakter. Vidare ha indexserier konstruerats för kostnadsutvecklingen inom olika brukningsstorlekar och jordbruksområden (tabellerna 14—15). Genom sistnämnda uppgifter fås en bättre bild av utvecklingsförloppet (för prognosändamål) och slumpvariationerna än genom primärdata.

Av olika skäl har det övervägts, att en bearbetning av uppgifterna om de sammanlagda drifts- och hushållsutgifterna enligt deklarationsmaterialet skulle ske, men någon sådan bearbetning har ännu icke kommit till stånd. Några företagna stickprov jämförelser mellan uppgifter i svartådalsmaterialet — det nedan redovisade prognosmaterialet — och deklarationsmaterialet gävo icke anledning till tvivel om att hushållsförbruk-

ningen i det sistnämnda materialet äförs tillbörliga kostnader.

2. Räkenskapsresultat från svenska jordbruk.

Det har ifrågasatts, om icke kostnaderna för jordbrukets kontanta utgifter för elektricitet skulle kunna erhållas ur de räkenskapsresultat från svenska jordbruk, som årligen publiceras av lantbruksstyrelsen. I publikationerna återfinnas bland kostnadsposterna även en för kraft, lyse och bränsle.

För att utröna möjligheterna att åstadkomma en bortrensning av här ovidkommande kostnadsdelar har sammanträde hållits inför direktör Stensgård med chefen för lantbruksförbundets driftsbyrå agronom Filip Ericsson. Härvid diskuterades de problem, som skulle uppstå vid en sådan beräkningsmetod, och det lämpligaste sättet för lösandet därav. Sammanfattningsvis torde kunna sägas att denna metod är framkomlig trots erforderliga approximationer. Önskvärt vore dock med kompletterande uppgifter.

Sedermära har direktör Stensgård framlagt resultaten av en bearbetning

¹ Tabell 12 har ej tryckts men finnes tillgänglig på livsmedelskommissionens utredningsbyrå. Värde för år 1938 från nämnda tabell ha dock insatts i den här publicerade tabell 15.

Tabell 15. Jordbrukets kontanta utgifter för elström för drift inom olika naturliga jordbruksområden och storleksgrupper. Värde för 1938, index för 1940—1947.

(Siffror, som grunda sig på mindre än 5 uppgifter, ha satts med medieval stil.)

Naturligt jordbruksområde, storleksgrupp	1938, 1 000 kr	I n d e x (1938 = 100)							
		1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Skåne-Hallands slättbygd									
2— 5 ha.....	46	122.3	183.2	166.4	224.9	236.3	257.5	279.8	280.2
5— 10 ».....	129	128.8	145.4	149.2	190.6	206.4	238.8	253.5	250.4
10— 20 ».....	358	115.0	125.0	139.3	156.9	164.0	179.1	188.3	187.3
20— 30 ».....	318	123.3	144.5	146.6	166.9	173.2	181.9	189.6	187.9
30— 50 ».....	420	106.9	121.1	124.9	144.6	140.7	144.1	152.0	157.2
50—100 ».....	269	110.7	117.2	124.6	145.0	132.0	146.2	153.3	137.3
över100 ».....	338	106.8	130.8	163.8	177.8	187.2	179.9	174.6	198.2
Samtliga	1 878	113.6	130.2	140.9	161.9	164.6	173.2	179.7	182.1
Sydsvenska mellanbygden									
2— 5 ha.....	37	120.2	143.8	186.9	174.3	130.5	174.9	191.2	208.1
5— 10 ».....	130	127.8	135.4	141.2	155.3	163.5	160.6	165.4	186.8
10— 20 ».....	248	117.6	126.0	136.4	146.0	159.0	174.5	193.1	210.8
20— 30 ».....	180	109.6	117.3	116.6	128.9	135.0	144.2	142.3	156.1
30— 50 ».....	201	101.7	108.4	114.0	126.1	139.4	146.7	149.2	165.0
50—100 ».....	118	115.4	119.1	128.6	140.7	140.5	144.8	158.3	184.6
över100 ».....	253	87.4	94.5	144.1	128.2	130.6	122.2	112.4	111.6
Samtliga	1 167	108.1	115.7	132.5	137.5	143.5	149.1	153.5	167.6
Öland och Gotland									
2— 5 ha.....	7	142.1	164.9	195.1	200.6	237.9	328.1	522.6	734.9
5— 10 ».....	5	125.2	191.5	236.5	421.0	594.5	917.1	1 206.4	1 344.8
10— 20 ».....	19	161.4	206.7	241.9	327.1	539.1	655.0	814.1	973.4
20— 30 ».....	17	185.1	251.7	291.9	437.7	527.0	828.4	999.3	1 024.5
30— 50 ».....	22	146.6	232.8	297.4	412.4	452.0	600.1	667.3	680.6
50—100 ».....	15	134.0	120.9	149.8	151.6	253.3	327.3	367.0	394.5
över100 ».....	6	91.4	121.3	151.3	232.3	248.6	279.2	215.0	264.8
Samtliga	91	149.0	196.6	238.6	327.3	427.7	581.8	694.8	767.0
Östgötaslätten									
2— 5 ha.....	8	179.8	121.1	169.8	246.9	160.3	332.1	454.6	484.4
5— 10 ».....	27	115.8	94.9	169.1	201.7	144.9	213.6	158.3	265.5
10— 20 ».....	101	95.2	112.5	157.6	181.8	124.2	186.9	190.4	232.8
20— 30 ».....	123	121.1	134.2	177.8	188.3	154.1	185.7	172.5	173.0
30— 50 ».....	167	110.1	127.2	154.1	184.6	178.1	192.0	228.9	229.1
50—100 ».....	173	127.6	152.1	191.6	202.2	214.8	212.0	228.4	245.0
över100 ».....	156	124.7	173.2	198.8	209.9	220.6	215.6	227.7	210.7
Samtliga	755	117.8	140.4	176.9	195.3	182.8	201.9	214.0	224.2

Anm. Det bör observeras, att tabell 15 (i likhet med tabellerna 10—14) upprättats på grundval av livsmedelskommissionens deklarationsundersökning. Denna undersökning omfattar f. n. ca 10 000 av ägaren själv brukade gårdar. (Antalet undersökta gårdar har något sjunkit sedan de första undersökningsåren.) Siffrorna för olika jordbruksområden och storleksgrupper ha sålunda erhållits genom uppräknings. Det ligger i sakens natur, att de uppräknade talen bli osäkrare, om man genomför en långtgående specifikation på områden och storleksgrupper. De i ovanstående tabell anförda talen för olika storleksgrupper inom de skilda områdena äro därför i vissa fall omgivna med förhållandevis stora osäkerhetsmarginaler och böra därför bedömas med försiktighet.

Tabell 15 (forts.).

Naturligt jordbruksområde, storleksgrupp	1938, 1 000 kr	I n d e x (1938 = 100)							
		1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Vänerslätten									
2— 5 ha.....	80	116·0	119·3	162·2	208·8	235·7	283·1	344·7	355·7
5— 10 ».....	226	120·6	138·8	165·1	192·4	218·3	234·6	252·1	269·4
10— 20 ».....	540	114·1	130·8	149·7	163·4	191·4	202·9	216·8	227·2
20— 30 ».....	289	119·2	130·1	143·2	159·5	174·5	187·7	202·8	215·9
30— 50 ».....	262	120·4	127·1	133·4	164·1	171·1	176·4	182·4	183·5
50—100 ».....	198	113·9	138·3	137·8	157·6	167·8	175·7	176·2	182·6
över 100 ».....	237	105·6	125·2	140·8	166·6	179·1	182·5	193·6	196·9
Samtliga	1 832	115·6	130·7	146·4	168·2	186·9	198·6	212·3	221·2
Mälar- och Hjälmärbygden									
2— 5 ha.....	58	124·4	151·8	261·6	286·9	284·7	290·6	385·6	415·6
5— 10 ».....	186	125·6	131·5	175·2	192·7	181·4	229·2	252·0	250·6
10— 20 ».....	626	115·9	127·9	151·9	167·2	171·0	190·8	203·9	224·5
20— 30 ».....	475	114·8	120·9	138·5	155·0	163·5	171·2	194·6	212·9
30— 50 ».....	580	127·1	121·4	139·3	146·6	170·1	176·8	193·7	213·3
50—100 ».....	731	116·0	119·9	131·3	145·2	150·4	164·1	167·6	180·5
över 100 ».....	997	99·8	102·2	115·5	127·7	132·2	135·5	147·8	157·7
Samtliga	3 653	113·8	117·9	137·0	150·4	157·5	169·1	183·8	198·6
Sydsvenska höglandet									
2— 5 ha.....	433	118·9	132·7	154·2	169·4	190·9	204·3	228·7	258·3
5— 10 ».....	682	117·3	135·4	152·5	171·6	195·3	215·8	234·0	249·4
10— 20 ».....	567	116·5	127·0	135·9	153·7	169·2	181·0	199·2	213·4
20— 30 ».....	174	117·3	123·9	139·5	159·4	167·0	181·4	191·6	208·9
30— 50 ».....	172	118·7	120·9	134·7	151·8	147·6	163·4	168·0	172·1
50—100 ».....	115	117·3	116·8	125·0	142·6	140·1	151·2	152·4	156·9
över 100 ».....	83	95·3	157·8	178·5	165·5	294·6	250·1	204·5	192·6
Samtliga	2 226	116·7	130·6	145·7	162·4	182·7	195·9	210·3	225·9
Östsvenska dalbygden									
2— 5 ha.....	11	121·5	178·6	199·4	265·1	240·6	221·7	247·1	256·9
5— 10 ».....	14	133·3	188·3	234·0	197·3	261·9	391·5	276·3	385·3
10— 20 ».....	15	207·8	345·4	395·4	506·7	488·9	538·7	661·4	711·6
20— 30 ».....	27	119·5	157·4	176·9	157·5	155·7	162·8	209·3	208·3
30— 50 ».....	23	116·1	96·6	122·5	216·0	242·4	231·5	254·3	371·9
50—100 ».....	42	102·0	137·7	196·0	239·4	192·2	198·1	205·3	176·2
över 100 ».....	54	100·0	109·9	125·4	106·8	132·8	144·4	123·0	189·2
Samtliga	186	118·0	150·7	183·2	206·9	208·7	225·5	233·9	273·8
Västsvenska dalbygden									
2— 5 ha.....	106	124·8	170·3	201·2	234·3	250·0	253·2	274·3	329·3
5— 10 ».....	223	123·6	150·7	185·3	192·5	219·3	244·2	247·3	269·0
10— 20 ».....	228	114·2	125·4	149·4	166·2	172·4	189·0	196·4	206·1
20— 30 ».....	67	111·2	116·9	123·0	135·0	145·7	144·1	139·6	138·4
30— 50 ».....	46	102·1	110·1	113·3	148·0	157·7	160·8	150·2	150·7
50—100 ».....	51	110·7	107·8	100·1	117·0	141·5	134·0	121·8	123·0
över 100 ».....	21	138·3	121·6	123·6	161·8	232·9	196·6	174·8	224·9
Samtliga	742	118·0	136·4	158·9	176·4	193·8	205·4	209·1	227·9
Södra Bergslagen									
2— 5 ha.....	9	95·9	510·1	319·4	368·7	475·9	432·3	653·2	602·2
5— 10 ».....	14	225·9	336·5	546·8	591·1	707·5	746·0	776·2	889·7
10— 20 ».....	41	117·3	163·1	205·2	247·9	242·7	287·4	323·2	373·3
20— 30 ».....	29	123·5	169·9	197·6	213·7	192·1	177·1	166·0	187·7
30— 50 ».....	43	113·0	120·1	125·3	128·6	137·9	140·5	150·2	231·6
50—100 ».....	46	119·2	110·1	172·7	152·6	172·6	172·0	182·4	208·5
över 100 ».....	100	82·9	103·8	94·5	83·4	116·3	118·2	122·8	135·2
Samtliga	282	110·1	147·7	168·7	173·6	196·5	203·0	220·7	255·2

Tabell 15 (forts.).

Naturligt jordbruksområde, storleksgrupp	1938, 1 000 kr	I n d e x (1938 = 100)							
		1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Västsvenska dalsjöområdet									
2— 5 ha.....	81	114·6	127·5	134·3	144·2	179·2	187·7	194·2	212·0
5— 10 ».....	97	114·6	120·1	149·3	166·1	182·2	190·2	212·3	206·2
10— 20 ».....	64	109·0	133·1	130·5	145·2	144·2	161·3	182·4	187·4
20— 30 ».....	15	101·5	87·0	102·8	116·0	116·1	136·9	141·6	157·7
30— 50 ».....	8	117·9	89·6	112·2	48·7	90·7	104·6	80·5	84·9
50—100 ».....	10	171·1	228·2	170·1	235·4	293·5	259·2	324·0	298·1
över100 ».....	11	119·9	169·8	176·7	185·9	243·3	205·3	182·5	205·0
Samtliga	286	114·8	128·1	139·2	152·5	173·0	180·8	195·7	200·7
Norra Bergslagen									
2— 5 ha.....	39	111·7	132·4	124·4	162·1	149·0	170·1	165·4	197·3
5— 10 ».....	52	119·5	132·2	152·8	170·8	190·0	198·2	214·1	223·0
10— 20 ».....	62	122·8	125·2	134·4	156·1	165·3	174·7	198·6	231·9
20— 30 ».....	27	105·4	133·4	151·5	130·2	153·5	161·7	181·3	217·7
30— 50 ».....	28	97·1	92·8	112·5	104·7	151·5	150·8	156·2	173·0
50—100 ».....	18	298·8	306·0	490·4	59·4	510·2	336·5	288·7	381·8
över100 ».....	35	119·9	246·9	245·9	377·3	358·9	192·8	171·4	192·5
Samtliga	261	127·5	153·8	175·2	175·1	214·6	188·3	192·9	222·1
Östra Dalarne-Gästrikland									
2— 5 ha.....	59	110·8	116·1	112·7	142·0	139·5	160·0	153·0	149·7
5—10 ».....	133	101·8	101·9	112·5	111·9	115·4	120·2	131·1	157·7
10—20 ».....	166	107·0	112·2	122·1	123·6	123·9	127·4	137·7	157·4
20—30 ».....	63	111·8	96·8	120·5	94·4	103·5	125·5	129·5	139·2
över30 ».....	114	93·4	123·6	89·4	93·2	98·4	101·6	94·4	100·5
Samtliga	535	103·8	110·7	111·5	112·8	115·7	123·5	127·6	142·4
Kustlandet i nedre Norrland									
2— 5 ha.....	168	113·8	117·7	123·5	135·6	157·7	161·2	170·6	188·5
5—10 ».....	268	112·2	116·8	120·4	125·7	142·1	144·3	158·0	161·1
10—20 ».....	182	104·6	117·9	115·2	121·4	129·7	139·0	146·1	159·8
20—30 ».....	43	110·3	116·7	106·0	127·8	122·4	121·2	113·6	129·9
över30 ».....	34	112·7	115·2	126·9	137·9	135·6	136·2	139·2	154·1
Samtliga	695	110·5	117·2	119·2	127·7	141·1	145·2	154·3	165·1
Kustlandet i övre Norrland									
2— 5 ha.....	219	122·0	122·7	133·7	140·4	161·0	173·8	185·5	211·3
5—10 ».....	260	116·2	123·6	136·3	142·5	171·3	173·7	194·1	211·9
10—20 ».....	85	111·9	122·8	131·5	130·3	170·2	164·6	175·1	200·8
20—30 ».....	8	93·9	93·6	179·3	198·0	219·9	220·9	225·6	249·9
över30 ».....	6	112·7	115·2	126·9	137·9	156·2	156·9	160·3	177·5
Samtliga	578	117·4	122·6	135·1	140·6	167·8	172·9	188·2	210·2
Nordsvenska mellanbygden									
2— 5 ha.....	249	113·6	119·3	123·2	135·3	147·9	159·9	167·7	170·9
5—10 ».....	195	102·2	107·8	113·7	126·4	133·1	129·6	134·5	143·6
10—20 ».....	44	109·3	113·0	137·8	138·2	119·6	139·9	138·8	140·6
20—30 ».....	6	82·3	97·4	136·2	109·7	84·7	100·1	144·8	161·2
över30 ».....	11	112·7	115·2	126·9	137·9	116·1	116·6	119·1	131·9
Samtliga	505	108·4	113·9	121·0	131·9	138·2	144·8	151·0	156·7
Jämtländska silurområdet									
2— 5 ha.....	84	115·1	121·6	125·8	139·0	163·1	154·5	164·4	166·3
5—10 ».....	116	114·2	121·2	119·1	123·1	142·2	134·8	153·7	166·9
10—20 ».....	88	105·8	103·9	109·5	114·3	107·5	118·1	133·6	114·5
20—30 ».....	10	133·6	137·3	155·2	149·4	165·3	162·7	168·0	168·5
över30 ».....	4	112·7	115·2	126·9	137·9	137·6	138·2	141·2	156·4
Samtliga	302	112·6	116·8	119·5	126·1	138·7	136·5	151·2	151·4

Tabell 15 (forts.).

Naturligt jordbruksområde, storleksgrupp	1938, 1 000 kr	I n d e x (1938 = 100)							
		1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Fjäll- och moränbygden									
2— 5 ha	122	109·0	101·6	119·4	115·9	141·4	148·2	164·4	196·4
5—10 »	46	110·2	113·1	126·3	135·5	163·2	201·6	217·3	189·0
över 10 »	9	104·6	78·8	91·9	92·3	96·1	140·5	155·2	118·8
Samtliga	177	109·1	103·5	119·9	119·9	144·9	161·7	177·7	190·8
Hela riket									
2— 5 ha	1 816	117·4	130·9	146·9	163·7	180·8	193·7	214·8	236·4
5— 10 »	2 803	117·6	130·2	148·6	163·6	181·7	197·7	212·0	225·9
10— 20 »	3 442	114·1	126·7	142·7	157·6	167·8	183·8	198·4	213·3
20— 30 »	1 872	117·3	128·3	142·3	157·1	163·2	176·5	188·4	199·7
30— 50 »	2 026	115·8	121·4	133·7	152·3	161·7	170·5	182·2	194·8
50—100 »	1 870	116·5	125·8	138·4	148·9	156·8	164·3	169·5	177·6
över 100 »	2 322	101·8	118·2	138·4	148·7	161·4	156·4	158·9	168·6
Samtliga	16 151	114·2	126·0	141·9	156·3	168·2	178·6	190·4	203·6

av uppgifterna i nämnda räkenskapsresultat. Dessa äro av stort intresse som jämförelsematerial till de resultat, som erhållits genom bearbetning av livsmedelskommissionens deklarationsmaterial. I tabell 16 ha vissa totalsummor återgivits för åren 1939/40—1946/47 och i tabell 17 kostnader för olika brukningsstorlekar 1939/40 och 1946/47.

Tabell 16. Uppräknade värden för kraft, lyse och bränsle enligt en bearbetning av Stensgård av Räkenskapsresultat från svenska jordbruk.

År	Kr
1939/40.....	22 068 304
1940/41.....	24 311 271
1941/42.....	26 204 445
1942/43.....	28 624 621
1943/44.....	32 608 199
1944/45.....	36 291 514
1945/46.....	36 349 769
1946/47.....	38 163 638

IV. Särskilda undersökningar för lösande av föreliggande uppgift.

Föregående avsnitt ha redan antytt två sätt för utförandet av de fortsatta beräkningarna av jordbrukets elektricitetskostnader, nämligen

1. bibehållande av den gamla metoden (med av senare undersökningar betingade korrigeringar) med eller utan

överförande till byggnadskostnads-posten av vissa kostnadselement (gårdsinstallationer),

2. användande av uppgifter ur livsmedelskommissionens deklarationsmaterial med eller utan överförande till byggnadskostnads-posten av vissa kostnadselement (gårdsinstallationer).

Det har vidare framkommit, att nuvarande beräkningar av byggnadskostnads-posten icke torde täcka samtliga kostnader för gårdsnät och installation. Den föreslagna gränsdragningen vore dock uppenbarligen den lämpligaste, om överföring av några kostnader skulle ske. Dessutom har det framhållits, att deklarationsmaterielet ger relativt gamla uppgifter, varigenom aktualisering och prognosuppställande försvåras. Skäl ha således synts föreligga för en undersökning av möjligheterna att erhålla (1) fullständigare uppgifter och (2) aktuella och ur prognossynpunkt lämpligare uppgifter.

Vad beträffar frågan om fullständigare uppgifter — vilken sannolikt främdeles kommer att hänföras till byggnadskostnads-postens metodproblem — har det av kostnadsskäl icke varit möjligt eller rimligt att utföra någon mera fullständig undersökning. Nedan skall dock redogöras för några av de syn-

Tabell 17. Jordbruksdriftens kostnader för kraft, lyse och bränsle åren 1939/40 och 1946/47 enligt Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, kr/ha.

Räkenskapsår och naturligt jordbruksområde	Storleksgrupper, ha åker						
	2—5	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	över 100
<i>1939/40</i>							
Ssl.....	8	5	6	8	8	6	6
Smb.....	6	5	6	5	4	3	
Msl.....	5	5	4	5	6	8	7
Msk.....	5	5	5	5	4	5	
N.....	5	5	4	1	—	—	—
<i>1946/47</i>							
Ssl.....	13	10	10	12	9	10	10
Smb.....	—	10	7	6	6	8	
Msl.....	12	8	9	10	8	9	9
Msk.....	15	10	9	7	9	11	
N.....	10	8	7	5	—	—	—

punkter, som torde kunna läggas på en sådan. Som stöd för aktualisering och prognostisering har däremot en utredning slutförts och vad som återstår är upprepande därav för andra trakter och detaljkommentarer.

1. Om möjligheterna att genom vissa stickprovsundersökningar framskaffa bättre uppgifter rörande vissa kostnadselement.

Karakteristiskt för den gamla beräkningsmetoden är såsom redan framhållits att den är konstruerad såsom en schematisk beräkning.

Det är emellertid önskvärt, att man kunde undersöka de verkliga kostnaderna för jordbrukarna åtminstone inom smärre områden. Så synes också vara möjligt åtminstone beträffande vissa distributionsföreningars områden (exempelvis Svartådalens elkraft- och distributionsföreningens område i Östergötland), där föreningarnas elektriska montörer i regel utföra reparations- och installationsarbetet och mestadels även leverera materialet. Vad beträffar återstående kostnader — förbrukningsvaror som lampor och proppar äro icke fullständigt redovisade och icke heller elmotorerna — torde uppgifter kunna er-

hållas dels ur jordbrukares kassaböcker, dels genom direkt hänvändelse till vissa försäljningsorgan etc.

För att undersöka metodens framkomlighet har jag gjort utdrag ur kassaböcker och granskat verifikationer för en gård.

Detta stickprov visar tydligt, att en elektrisk anläggning icke rimligen i sin helhet bör dateras till 1920-talets början även om »elektrifieringen» skedde då. I detta fall skedde den ursprungliga installationen 1920—1921, men genom omfattande nybyggnader i mitten av tjugotalet uppstodo även då betydande kostnader. Man byggde emellertid icke ens då för elektrisk matlagning, varför trefasledning- ar exempelvis ej indrogos i arbetarebostäder. Detta har i det aktuella fallet skett först under fyrtioalet. Under årens lopp har vidare elektriciteten fått ökad användning inom själva jordbruksdriften. Med relativt jämna mellanrum ha nya elmotorer anskaffats och detta har medfört åtskilliga installationskostnader, vilka i icke ringa utsträckning varit förlagda till dyrtider — i själva verket torde dyrtidernas arbetskraftsbrist pressa fram ökad elektrifiering i långt högre grad än ökad lönsamhet av sådan elektrifiering.

Likaledes ha kostnaderna för elektriska lampor och proppar varit överraskande stora.

Vad kraftförbrukningen beträffar synas variationerna vara ganska stora år från år, beroende bl. a. på innetröskningens omfattning.

Det har syntts meningslöst att här ange några siffror rörande någon enda

gårds kostnadsnivå och kostnadsvariationer. Jag har därför nöjt mig med några kommentarer rörande betydelsefullare avvikelser från den bild nu tillämpad beräkningsmetod ger av jordbrukets elkraftkostnader. Dessa avvikelser kunna i korthet karakteriseras sålunda.

En undersökning av de faktiska kostnaderna för gårdar i mindre sammanhängande jordbruksdistrikt torde komma att visa att fluktuationerna i kraftförbrukningen varit avsevärda. Av särskilt stor betydelse torde bli möjligheten till bättre uppfattning om kraftförbrukningens ungefärliga storlek eftersom denna kvantitet multiplicerad med kraftpriset (vilket ävenledes bör granskas) varit viktig anledning till variationer i årskostnader för jordbrukets elkostnader i hittillsvarande kalkyler från LK-delegationen.

Genom här antydd metod skulle erhållas säkrare uppgifter icke blott rörande variationer i kostnader år från år utan även rörande kostnadernas »basläge».

Att mera exakt utforma en undersökningsplan enligt småytemetoden låter sig knappast göra förrän ekonomiska möjligheter åstadkommits för studium av lämpliga distributionsföreningars bokföring. Det synes dock sannolikt, att goda möjligheter föreligga att även denna väg åstadkomma säkrare beräkningar av elkraftkostnaderna. Genom att komplettera de uppgifter, som inhämtas från den föreslagna undersökningen, med en del redan föreliggande uppgifter från annat håll, torde man kunna erhålla en tillfredsställande beräkning av jordbrukets kostnader för elkraft.

2. Svartådalsundersökningen.

Den andra gruppen särskilda undersökningar avser att ge aktuella och ur prognossynpunkt av andra skäl önskvärda uppgifter — exempelvis om utvecklingen inom redan färdigelektrofie-

rade områden. Sådana uppgifter kunna icke fås ur deklaraionsmaterialet och icke heller ur materialet för den gamla metoden. För mötande av sådana önskemål har jag färdigställt en undersökning för ett område i Östergötland (svartådalsundersökningen) samt övervägt liknande undersökningar för andra delar av Sverige. Innan jag redogör här för skall något nämnas om vilka principiella överväganden som förorsakade undersökningarnas utformning.

Möjligheterna att företaga en aktualisering. Det förutsättes här, att den av de sakkunniga numera tillämpade metoden att använda deklaraionsundersökningarna för den tid varom dessa lämna uppgifter (d. v. s. till och med det näst senast förflutna kalenderåret) även i fortsättningen användes. En *aktualisering* av dessa uppgifter innebär i så fall att man framskriver dem för det *senast* förflutna kalenderåret och för den gångna delen av innevarande kalenderår. I januari 1950 kan man exempelvis fastställa de faktiska kostnaderna för hela 1949, men icke mera. Detta kan ske efter olika metoder och dessa kunna här indelas i tre typer:

- a) inhämtande av nya uppgifter för de i deklaraionsundersökningarna ingående gårdarna eller för en slumpvis utlottad del därav,
- b) inhämtande av aktuella uppgifter ur annat material och
- c) extrapolation av deklaraionsmaterialet.

Dessa tre möjligheter ha varit föremål för övervägande.

Vad först beträffar tillvägagångssättet för *uppgifternas insamlande* föreligga uppenbarligen möjligheter att relativt billigt nå resultat genom samtliga tre typmetoder. Enär det under sådana förhållanden icke torde tillkomma mig att här utelämna någon av dessa möjligheter må följande summariska karakteristik lämnas.

- a) Aktualisering av deklaraionsmaterialet eller del därav kan ske *antingen*
 - 1) genom kopiering o. d. vid deklara-

tionens avfattande av uppgiften om el-kostnad *eller* 2) genom att låta ombud verkställa avskrifter av lämnade blanketter i denna del *eller* 3) genom snabbstatistik t. ex. en intervjuundersökning *eller* 4) genom hänvändelse till de olika distributionsföretagen.

Av dessa möjligheter innebära 1, 2 och 4 att uppgifterna bli tillgängliga sent; tidigast i början av mars följande år. Icke utan mycket vägande skäl bör detta förfaringsätt kunna ifrågakomma, eftersom uppgifterna äro av relativt underordnad betydelse för jordbrukskalkylen i dess helhet. I fråga om 3) må anföras, att intervjuundersökningar *enbart* för bestämmande av elkostnader icke äro realiserbara. I vad mån behov — såvitt gäller jordbrukskalkylen — föreligger för intervjuundersökning rörande andra delar av jordbruksdriften kan jag icke yttra mig om.

b) Insamlande av särskilda uppgifter avsedda för aktualiseringens utförande torde kunna ske genom begäran om uppgifter om kostnader inom ett smärre antal distributionsområden med i huvudsak konsumtion för jordbruksändamål. Man kan tänka sig uppgifter från Mälardalen, Svartådalen och Sydsvenska kraft. Det är emellertid mycket svårt att få en tillräckligt effektiv avgränsning — i synnerhet från den övriga befolkningens konsumtion och industriell användning — för att i sådana områden konstaterade variationer skola kunna uppdelas på jordbruksdrift och annat ändamål och därvid erhålla en sådan säkerhet att bättre resultat därigenom kunna antagas ha uppnåtts än man fått genom en extrapolation av deklarationsmaterialet.

Ett annat tillvägagångssätt är att företaga stickprovsundersökningar av samma slag som den s. k. svartådalsundersökningen.

c) Den tredje möjligheten, nämligen att extrapolera deklarationsmaterialets uppgifter, öppnar ingen väg för studium av orsakerna till ändringar i elkraftkostnad och elkraftförbrukning. Sådant stu-

dium är önskvärt då man under nuvarande tekniska omvälvningsprocess icke gärna utan vidare kan acceptera ett antagande om samma förändringshastighet o. d. Saken låg så till att man knappast genom resonemang kunde ge tillräckligt stöd för ett sådant beräkningsätt. Man behövde först ha närmare uppgifter om vilken roll skördetröskorna etc. kunde tänkas spela för kraftförbrukningen. Jag har sökt åstadkomma detta genom nedan redovisade svartådalsundersökning. Om denna gjordes årlig skulle den medföra en aktualiseringsmöjlighet även enligt punkt b).

Krav på prognosmetoden. Olika möjligheter att framskaffa ett material, som uppfyller vissa allmängiltiga krav på en lämplig prognosmetod ha prövats, bl. a.

- a) att infordra uppgifter om förbrukningen i vissa distrikt,
- b) att hämta material från vattenfallsstyrelsen och
- c) att använda den tidigare vid jordbrukskalkylen tillämpade beräkningsmetoden *enbart* för prognos och aktualisering.

Det stod snart klart att material lämpligen borde insamlas från något eller några smärre områden och det har också lyckats mig att få ett sådant material från samtliga gårdar (230) i ett antal angränsande socknar i Östergötland. Exempelvis ha därigenom följande krav på prognosmetoden kunnat uppfyllas.

1. Uppgifternas aktualitet; i första hälften av januari är distributionsföretaget i stånd att överlämna individuella uppgifter om föregående års förbrukning och kostnader för samtliga 230 gårdar inom ett antal angränsande socknar.

2. I materialet för 1947 och 1948 har verkan av utetröskning, skördetröskors användning o. s. v. givits en fullt tillfredsställande redovisning. Man kan följa de olika gårdarnas produktion och deras förändringar av elkraftförbrukning. Man kan genom enkla kompletteringar göra tillfredsställande uppskattning om åtgång för elspisar o. s. v. om man så vill.

3. Eftersom en analys av materialet pekar på olika utvecklingstendenser för olika storlekar och brukningsformer av jordbruken och på orsakerna härtill är det också möjligt att verkställa ur dessa synpunkter acceptabla prognoser.

4. Materialet omfattar vissa angivna socknar och inom undersökningsområdet kunna samtliga gårdar medtagas. Man kan alltså få veta exakt vad man skall diskutera. Man kan således pröva vilken roll varje enskild faktor har spelat inom området, vilket icke kan prövas för stickprov utspridda inom ett större område.

5. Området elektrifierades för 30 å 40 år sedan; det visar således utvecklingen i ett s. k. »färdigelektrifierat» område.

Materialets insamling och bearbetning. Efter överläggningar med ingenjör Thorén vid Svartådalens Elektriska Kraft- och Distributionsförening u. p. a. sammanställdes kostnadsfritt för staten av föreningen vissa individuella uppgifter om areal odlad jord i hektar, antal tariffenheter (CB och normal) samt elförbrukning och elkostnad under åren 1947 och 1948. Av överlämnade listor framgingo även transformatornummer och -beteckning, förbrukarnas nummer (varvid nummer under 100 anger att förbrukaren är delägare i företaget, vilket bl. a. ger uppgift för den ursprungliga installationens ålder) samt fullständigt fastighetsnamn och i mån av behov ävenledes förbrukarens namn. I en anmärkningskolumn anges särskilda förhållanden såsom förekomst av maskinstation, rävfarm, sambruk, utarrendering, obobodda stugor samt taxeomläggningar. De i undersökningen helt eller delvis medtagna socknarna Bjälbo, Järstad, Allhelgona, Vallerstad, Varv och Styra utgöra såsom framgår av vidstående karta ett område där såväl slättsom skogsbygd, god som relativt dålig jord, små som stora gårdar äro väl representerade. Området är dock icke större än att det varit möjligt att få en tillräcklig överblick för bedömandet av

dess värde som prognosområde och för avgörande av orsakerna till olika förändringar i elförbrukningen.

Efter hänvändelse till byråchefen Otto Zetterberg i livsmedelskommissionen har å dess statistiska byrå företagits en bearbetning av det från Svartådalen översända materialet. Härvid ha bl. a. de lämnade arealuppgifterna kontrollerats, och vidare har ett antal tabeller sammanställts. Gårdar, varom fullständiga uppgifter för åren 1947 och 1948 icke funnits, ha enligt praxis utslutits.

Antalet i undersökningen båda åren 1947 och 1948 ingående gårdar är 209 och dessa fördela sig sålunda.

Åkerareal, ha	Antal undersökta gårdar
2 — 5.....	37
5·1— 10.....	21
10·1— 20.....	38
20·1— 30.....	37
30·1— 50.....	29
50·1—100.....	33
över 100.....	14

Fördelningen på storleksgrupper är således god. Genom att man undersöker *samtliga* gårdar inom ett område fås därtill bl. a. följande fördelar:

a) Man kan successivt jämföra förhållandena för angränsande gårdar och därigenom undvika fel.

b) Man kan förutsätta att en del angränsande gårdar arbeta under relativt likartade förhållanden.

c) Man kan bortse från störningar genom gemensam förbrukning.

Exempel: tröskverksmotorer ha ibland egen mätare och hela kostnaden påföres då en enda av förbrukarna.

d) Man kan med relativt stor säkerhet få veta skördens storlek och fördelning, antalet nötkreatur, arbetskrafttillgång, antalet traktorer och skördetröskor utan speciella undersökningar.

Genom att man vinner de i a) — d) angivna fördelarna vid medtagandet av samtliga gårdar kan man ge acceptabla redogörelser för hur olika faktorer på-

Karta över den undersökta delen av Svartådalens elektriska kraft- och distributionsförenings område.

verkat elkraftsätgången inom ett visst område med vissa betingelser och med ledning härav kan man uppställa antaganden för hela riket.

Elförbrukning åren 1947 och 1948. De vid materialets bearbetning för 1947 och 1948 erhållna uppgifterna, vilka till skillnad mot deklaraionsundersökningens

uppgifter avse såväl drifts- som hushållsförbrukningen, framgå av tabell 18.

För undersökningsmaterialet erhållas följande ovägsda genomsnitt för elförbrukningen.

	1947	1948
Per bruksningsdel, kWh.....	4 456	4 422
Per ha åker, kWh.....	133	132

Tabell 18. Elströmförbrukningen i kWh per brukningsdel och hektar åker enligt svartådalsmaterialet för åren 1947 och 1948.

Åkerareal, ha	Elförbrukning i kWh			
	Per brukningsdel		Per ha åker	
	1947	1948	1947	1948
2— 5	560	713	181	230
5— 10	1 034	1 008	129	126
10— 20	1 895	2 230	119	140
20— 30	3 160	3 425	127	138
30— 50	5 052	4 956	134	131
50—100	9 249	8 370	135	122
över 100	17 733	17 526	135	134

Tabell 19. Beräknad, rimlig förbrukning vid gårdar med omfattande eldrift, kWh per år, enligt elinventeringen (tabell 26).

	Gårdens åkerareal, ha		
	10	30	50
Tröskning.....	100	450	750
Transport; hö.....	} 30	(ingår i tröskning)	200
» ; helsäd.....			
» ; halm.....			
» ; spannmål.....			
Pumpning av gödselvatten.....	5	5	15
Rensning av spannmål.....	5	10	20
Betning.....	5	5	10
Gröpfung.....	100	200	300
Krossning av fodersäd.....	—	—	50
Skärning av hackelse.....	10	20	40
» » rotfrukter.....	5	10	20
Mjölknings.....	100	200	300
Klippning av kreatur.....	—	5	10
Vedkapning.....	20	40	60
Vedklyvning.....	15	25	35
Slipning.....	5	5	10
Pumpning av gummiringar.....	5	5	10
Vattenuppföring.....	100	300	500
Varmvattenberedning i ladugården.....	500	1 000	1 700
Belysning m. m.....	500	900	1 600
Elspis i brukarens hushåll.....	2 000	3 000	3 000
Arbetsbostäder.....	—	—	200
Summa utan elspis o. varmvatten	1 015	2 330	4 330
Summa med elspis o. varmvatten	3 515	6 330	9 030
Dito i kWh per ha och år	102	78	87
resp.	352	211	181

Detta innebär, att inom undersökningsområdet hade förbrukningen nedgått något mellan 1947 och 1948. Såsom synes av den lämnade sammanställningen över utvecklingen för olika gårdsstorlekar (tabell 18) har detta resultat emellertid åstadkommit genom ökning för små och medelstora jord-

bruk och samtidigt minskning för de större. Eftersom de sistnämndas andel är något högre än som svarar mot förhållandena i hela riket fås en mindre nettoökning vid vägning med hänsyn till fördelningen av gårdsstorlekarna i hela riket.

För att verkställa prognoser rörande

Tabell 20. Elströmkostnad i kronor per brukningsdel och hektar åker enligt svartådalsmaterialet för åren 1947 och 1948.

Åkerareal, ha	Elströmkostnad, kr			
	Per brukningsdel		Per ha åker	
	1947	1948	1947	1948
2— 5	78·01	85·41	25·21	27·60
5— 10	130·28	131·03	16·24	16·33
10— 20	216·51	237·66	13·58	14·90
20— 30	337·11	356·19	13·54	14·31
30— 50	524·37	517·83	13·86	13·68
50—100	918·04	863·76	13·43	12·63
över 100	1 684·48	1 694·68	12·86	12·94

Tabell 21. Genom användande av svartådalsundersökningen beräknade elströmkostnader åren 1947 och 1948 för jordbruket i hela riket.

Storleksgrupper, hektar åker	Elströmkostnad, kr			
	Per hektar åker enligt Svartådal- undersökningen		Uppräkning för riket i dess helhet	
	1947	1948	1947	1948
2— 5	25·21	27·60	10 047 042	10 999 538
5— 10	16·24	16·33	11 716 299	11 781 230
10— 20	13·58	14·90	11 556 471	12 679 781
20— 30	13·54	14·31	5 789 880	6 119 142
30— 50	13·86	13·68	5 821 948	5 746 339
50—100	13·43	12·63	4 717 180	4 436 186
över 100	12·86	12·94	5 101 318	5 133 052
Samtliga	15·35	15·95	54 750 138	56 895 268

elförbrukningen bör man ha viss uppfattning om vad viss elektricitetsförbrukning motsvarar i fråga om elektrifieringsgrad etc. Av särskild vikt är att man därvid skiljer mellan nyligen elektrifierade och tidigare elektrifierade distrikt. Det är icke nödvändigt att här diskutera alla behöfliga överväganden. Några skola dock anföras.

Till ledning rörande omfattningen av elektrifieringen må sålunda hänvisas till tabell 19 över beräknad, rimlig förbrukning i kWh per år vid gårdar med omfattande eldrift. Det är anmärkningsvärt hur stark elektrifieringen, av en hastig blick å tabell 19 att döma, skulle vara i svartådalsdistriktet. Likväl äro i svartådalsdistriktet icke så många arbeten elektrifierade, som man tänker sig i elinventeringens kalkyl. I den senare förutsattes nämligen vissa förmån-

liga förhållanden såsom exempelvis att hiss kan användas så att injektorfläkt ej måste tillgripas, att motorer och maskiner av lämplig storlek finnas och att maskinerna utnyttjas effektivt. De av elinventeringen gjorda kalkylerna rörande förbrukningen för olika ändamål äro likväl av stort intresse för alla överslagsberäkningar rörande prognosmetoders tillförlitlighet.

Elströmkostnaderna åren 1947 och 1948. Vid prognosens uppställande måste man observera, att förekomsten av grundtariffer medför, att merförbrukning i synnerhet å små gårdar ofta kan ske till lägre pris per förbrukad kWh.

De vid svartådalsundersökningen erhållna resultaten framgå av tabell 20.

Om man tager hänsyn till den för hela riket gällande fördelningen på olika gårdstorlekar erhålles en genomsnitt-

Tabell 22. Jämförelser mellan resultaten av olika beräkningar av elströmkostnader.

Elströmkostnad kr/ha enligt elinven- teringen för 1945/46	Elströmkostnad för driften, kr/ha enligt dekl. undersök- ningen 1945	Gårdsstorlek, ha åker	Elströmkostnad kr/ha enligt svartå- dalsundersökningen 1947	Elströmkostnad för driften, kr/ha enligt dekl. undersök- ningen för hela riket 1947
19	8.8	2— 5	25.21	10.77
9	7.7	5— 10	16.24	8.78
8	7.4	10— 20	13.58	8.63
9	7.7	20— 30	13.54	8.74
9	8.2	30— 50	13.86	9.39
9	8.8	50—100	13.43	9.46
7	9.2	över 100	12.86	9.87
—	8.1	Genomsnitt	15.35	9.22

lig elkostnad per ha åker å 15 kr 35 öre för år 1947 och 15 kr 95 öre för år 1948, d. v. s. en ökning med 60 öre/ha eller ungefär 4 % (tabellerna 21 och 22). Eftersom i svartådalsciffran kostnaderna för hela elåtgången å gårdarna (inklusive jordbrukar- och arbetarfamiljernas förbrukning) ingå, komma — redan av detta skäl — dessa siffror att ligga betydligt högre än motsvarande förut redovisade enligt deklara- tionsundersökningarna, vid vilka enbart kostnaderna för driften medtagits.

Liknande jämförelse kan göras för 1945/46 mellan elinventeringens och deklara- tionsundersökningens resultat (ta- bell 22).

Om man räknar ut jordbrukens kost- nader för elström med hjälp av hektar- förbrukningen enligt svartådalsunder- sökningen å rikets åkerareal fås följande elströmkostnader i kronor för riket:

Gårdsstorlek, ha åker	Elströmkostnad för riket, milj. kr	
	1947	1948
2 — 5.....	10.1	11.0
5.1— 10.....	11.7	11.8
10.1— 20.....	11.6	12.7
20.1— 30.....	5.8	6.1
30.1— 50.....	5.8	5.8
50.1—100.....	4.7	4.4
över 100.....	5.1	5.1
Samtliga	54.8	56.9

Motsvarande tal för förbrukningen för driftsändamål enligt deklara- tionsundersökningen äro:

Gårdsstorlek, ha åker	Elströmkostnad, milj. kr 1947
2 — 5.....	4.3
5.1— 10.....	6.3
10.1— 20.....	7.4
20.1— 30.....	3.7
30.1— 50.....	4.0
50.1—100.....	3.3
över 100.....	3.9
Samtliga	32.9

Elinventeringen upptager för jord- brukens kostnader för elström år 1945 34 milj. kr mot deklara- tionsundersök- ningen 29 milj. kr enbart för driftens del samma år.

Relationen mellan driftskostnad enligt deklara- tionsundersökningarna och kost- nad för drift och hushåll enligt svartå- dalsundersökningen var för år 1947 329 : 548 eller avrundat 6 : 10.

I ett senare avsnitt upptages frågan om hur svartådalsmaterialet kan ge stöd åt förfaringssättet för prognosernas upp- ställande.

V. Uppställande av alternativa beräkningsmetoder.

Såsom behandlats i till de sakkunniga överlämnade promemorior gav genom- gången av föreliggande material och de särskilda undersökningarna uppslag till skisserande av ett antal alternativa be- räkningsmetoder och varianter därav. De flesta alternativen kunde sällas bort när klarhet nåtts om deras ungefärliga

kostnad och osäkerhetsgrad. De krävde nämligen vanligen en eller flera kompletterande undersökningar, voro svår-omarbetade vid en sannolik framtida taxeomläggning samt krävde i vissa fall snabbstatistiska metoder, om vars säkerhetsgrad i vårt land erfarenhet nästan helt saknas. Vad som därför till sist återstod att välja mellan var tvännen alternativ med tillhörande varianter:

Alternativ I: Överarbetning av den gamla metoden med eller utan överförande till byggnadskostnadsposten av vissa kostnadselement.

Alternativ II: Bearbetning av deklara-tionsmaterialet för erhållande av uppgifter om jordbruksdriftens årliga kon-tanta utgifter för elektrisk ström. Prognosförfarande med eller utan användning av undersökningar av svartådals-typ.

Beräkningarnas utförande.

Alternativ I.

Punkt 1. Ortsnätskostnaderna. Omfattning: Kostnaderna för tertiär- och kvar-tärledningar jämte däremellan befintlig transformator (kvartärstation) och vid nämnda ledningars slut befintlig gårdsmätare.

Beräkningsdetaljer: Nu tillämpad av-skrivningstid (20 år) synes enligt till-frågade experter vara lämplig. Möjligen kommer impregneringen av stolparna framdeles medföra en ökning.

Vad beträffar ombyggnaderna har ti-digare angivits, att kostnaderna bleve lägre än vid den ursprungliga anlägg-ningen. Detta torde enligt experter icke vara riktigt. Skrotvärdet efter tjugoårig användning av ortsnätet är relativt ringa såväl för transformatorer, stolpar med tillbehör som ledningar. Rivnings-kostnad tillkommer. Ombyggnadsarbe-tet måste med hänsyn till konsumenterna till stor del förläggas till söndagar o. a. tider med förhöjda arbetslöner. Kostnaderna för ombyggnader kunna därför lämpligen upptagas till samma belopp som för nybyggnader.

Ingen fullständig statistik över om-

byggnadernas omfattning i tariffenheter räknat kan åstadkommas enligt överdi-rektör Nilsson. Man torde emellertid kunna använda sig av den förutsatta av-skrivningsperioden å 20 år i stället för den faktiska ombyggnadshastigheten.

Angående tariffenhetskostnaden, vil-ken tidigare korrigerats för statsbidrag vid nyanläggning, synes inga ändringar betingade av principskäl.

Punkterna 2—4. Gårdsinstallations-kostnaderna. Enligt den ena varianten av detta alternativ medtagas motsvarande kostnader i jordbrukskalkylen bland byggnadskostnaderna.

Enligt den andra varianten — det är endast på denna punkten varianterna skilja sig åt — skola gårdsnäts- och in-stallationskostnaderna icke ingå bland byggnadskostnaderna. Såsom framgått av det föregående skulle bl. a. vissa un-dersökningar med användande av snabb-statistiska metoder (exempelvis enligt surveymetoden) fordras för beräkning-arnas utförande.

Punkt 5. Kraftkostnaderna. Råkraft-priset synes vid angiven metod för be-räkning av ortsnätskostnader o. s. v. böra beräknas såsom hitintills.

Ytterligare överväganden om princi-perna för *kostnadsfördelningen* mellan jordbruksdrift och hushåll böra göras.

Alternativ II.

Rörande alternativ II må hänvisas till den föregående framställningen röran-de deklara-tions- och svartådalsunder-sökningarna samt till ett följande av-snitt om prognosberäkningarnas utfö-rande.

Kostnaderna för gårdsinstallationer-na böra i såväl alternativ I som II be-räknas såsom en särskild post, som in-föres antingen under elkostnaderna el-ler under byggnadskostnaderna.

De förut refererade undersökningar-na ge vissa möjligheter till inbördes jämförelse. Elinventeringen har beräk-nat den totala elströmkonsumtionen år 1945 vid jordbruk med över 2 ha åker

till 240 milj. kWh och erhållit ett medelpris per kWh av 15 öre hos förbrukaren, vilket motsvarar en kostnad av 36 milj. kr. Kostnaden för jordbruksdriften vid gårdar med minst 2 ha uppgick samma år enligt deklarationsundersökningen till omkring 29 milj. kr (vartill kommer 1·3 milj. kr vid jordbruk under 2 ha). Om resultaten från båda dessa undersökningar kunna antagas vara riktiga, skulle detta alltså innebära, att 80 % av elströmkostnaden vid jordbruket är hänförlig till jordbruksdriften och 20 % till annan förbrukning. Jordbruksdriftens andel av den totala strömkostnaden kan knappast vara så hög, som nu anförts (80 %). I de första under år 1942 verkställda beräkningarna gjordes bedömanden och antaganden, som innebära, att ca 57 % av elström- och gårdsinstallationskostnaden hänförde sig till jordbruksdriften. Senare av elinventeringen företagna bedömanden leda till resultat, som ligga i närheten härav. Följaktligen synes antingen elinventeringens nyss anförda beräkning över totalförbrukningen vara för låg eller deklarationsundersökningens resultat beträffande elströmkostnaderna för jordbruksdriften vara för höga. Emot sistnämnda slutsats talar emellertid bland annat räkenskapsresultaten, som ge högre kostnadstal för jordbruksdriften, liksom andra tidigare utförda beräkningar. Elinventeringens beräkning, som torde vara tämligen osäker, ger sålunda en väsentligt lägre totalkostnad för elström än den gamla beräkningen i jordbrukskalkylen, nämligen 36 milj. mot ca 67 milj. kr. Sannolikt ligger totalkostnaden någonstans mellan dessa tal.

Samtidigt ge elinventeringens undersökningar vid handen, att kostnaderna för gårdsinstallationer och motorer uppgå till betydande storlek. I detta hänseende hänvisas till tabell 8, där separata uppgifter över dessa kostnader anföras för olika gårdsstorlekar jämsides med kostnaderna för elström. De där anförda elströmkostnaderna motsvaras av den förut nämnda medeltalssiffran

15 öre per kWh. Någon motsvarande medeltalssiffra för installations- och motorkostnaderna har icke meddelats. Av en jämförelse mellan uppgifterna för olika storleksgrupper i tabell 8 synes emellertid framgå, att installations- och motorkostnaden kan bedömas uppgå till omkring $\frac{3}{4}$ av elströmkostnaden vid gårdar med minst 2 ha, vilket för år 1945 skulle motsvara en till jordbruksdriften hänförlig kostnad av 22 milj. kr. Härmed kan jämföras den tidigare anförda uppgiften, att de i posten jordbrukets byggnadskostnader ingående elinstallationskostnaderna stanna vid en summa av 3·4 milj. kr, räknat efter 1946 års prisläge, vartill komma de räntekostnader, som ingå i räntan för fastighetskapitalet. Kostnaderna för avskrivning av elmotorer, vilka lämpligast böra upptagas bland maskinkostnaderna, lära icke ingå i kalkylen annat än vad gäller motorer till maskinmjölkningsanläggningar. Vidare beaktas icke i kalkylen över byggnadskostnaderna den ökning av elinstallationerna, som pågått och även framgent är att vänta. Även om de nu anförda kostnadsuppgifterna få betraktas såsom mycket osäkra, belysa de dock vikten av att kostnadsberäkningarna senare kompletteras i berörda hänseenden.

VI. Val mellan alternativen för grundberäkningarna.

Under utredningsarbetets gång ha de sakkunniga tagit preliminär ställning till en del detaljproblem. Sålunda funno de sakkunniga å sammanträde den 18 november 1948, att vissa i då föreliggande beräkningspromemoria angivna kostnadspunkter för gårdsnät samt installation av driftslyse och elektriska motorer borde utgå för undvikande av dubbelräkning. Vad beträffar jordbruksdriftens kostnader för elektrisk ström syntes lämpligen försök böra göras att ersätta nuvarande konstruktiva beräkningar med på faktiskt material grundade. Härvid skulle bl. a. deklarationsmaterialet be-

aktas. Möjligheterna att erhålla uppgifter om jordbruksdriftens kostnader för elektrisk ström genom omläggning av bearbetningen av Räkenskapsresultat från svenska jordbruk borde ävenledes prövas. Rörande fördelningen mellan privat förbrukning och driftskonsumtion skulle möjligheterna undersökas att från olika källor erhålla uppgifter om annan landsbygdsbefolknings privata förbrukning. Vidkommande frågan om beräkningarna för tiden innan en omläggning av räkenskapsresultatens bearbetning kunde ske, framhölls värdet av att materialet för dåvarande beräkningsmetod underkastades granskning och att därav betingade omräkningar företogs. I avslutning härtill diskuterades vissa detaljfrågor.

Vidare har sammanträde den 12 november 1948 hållits med direktör Stensgård och agronom Filip Ericsson i Sveriges lantbruksförbund rörande möjligheterna att erhålla uppgifter från räkenskapsresultaten rörande jordbrukets kostnader för elkraft. En genomgång skedde å detta sammanträde av de detaljändringar av bearbetningen, som skulle bli nödvändiga för detta ändamål. Å sammanträdet upptogs även frågan om deklarationsmaterialets användbarhet till diskussion.

Den 16 november 1948 avhölls å vattenfallsstyrelsen ett sammanträde med deltagande av överdirektör Nilsson i vattenfallsstyrelsen, livsmedelskommissionens vice ordförande, ledamoten i elkraftutredningen av år 1943 D. Svenson, sekreteraren i nämnda utredning B. Carle samt civilingenjören O. Joachimsson, som utfört huvuddelen av fältarbetet vid jordbrukets elinventering, jämte undertecknad. Avsikten var att undersöka om nuvarande beräkningsmetod för elkostnaderna i jordbrukskalkylen kunde anses godtagbar. Vid sistnämnda sammanträde framhölls att så icke var fallet. Då inga möjligheter syntes föreligga att med stöd av nu föreliggande specialundersökningar åstadkomma tillräckligt säkra beräk-

ningar förordade de närvarande en bearbetning av livsmedelskommissionens deklarationsmaterial för vinnande av uppgift om jordbruksdriftens kostnader för elektrisk ström.

Enär det slutliga valet mellan alternativen företogs av de sakkunniga, hänvisas i denna fråga till betänkandet (kapitel 4).

VII. Prognosberäkningarnas utförande.

Vid framskrivningen har man att beakta i huvudsak följande.

- I. Ändringar av kraftpriset per kWh för själva strömmen.
- II. Genom omläggning av taxor möjliga övervältringar av distributionsföretags fasta kostnader.
- III. Genom omläggning av nät, övergång till annan spänning etc. möjliga taxehöjningar.
- IV. Genom ändrad kraftförbrukning möjliga förändringar, nämligen
 - a) ändrat antal elektrifierade gårdar,
 - b) ändrad förbrukning å redan avslutna gårdar.

Det synes emellertid icke nödvändigt att här närmare ingå på alla dessa möjligheter. Följande må dock anföras härom.

Kraftprisens ändring (I) har i Kungl. Maj:ts prop. 212/1949 beaktats genom användande av SL:s index för elkostnader.

Genomsnittspriset (öre/kWh) enligt vattenfallsstyrelsens beräkningar vid 36 % tillägg för strömförlust har i de tidigare beräkningarna upptagits till följande storlek:

	Öre/kWh	1938/39 = 100
1938/39.....	9·80	100
1939/40.....	8·85	97
1940/41.....	8·99	99
1941/42.....	9·17	101
1942/43.....	9·17	101
1943/44.....	9·98	99
1944/45.....	8·84	97
1945/46.....	8·70	96

Variationerna ha således under tiden 1938/39—1945/46 varit relativt små samt fluktuerat omkring basårets priser. De torde icke vara helt representativa för priserna för jordbrukets elkraftanvändning. Givetvis ge dock variationerna rätt stora utslag för kostnadens del sedan multiplikation företagits med konstaterad eller väntad elkraftförbrukning. Önskvärt är därför att man genom metodvalet kan undvika härav föranledd ökning av beräkningarnas osäkerhet. Detta torde vara möjligt under nuvarande förhållanden då prisändringarna å elkraft kunna antagas bli små; LK-delegationen (Kungl. Maj:ts prop. 212/1949, sid. 154) har exempelvis godtagit följande:

År	SL:s prisindex för elkostnader 1947 = 100
1947.....	100
1948.....	101.3
1949.....	(101.6)

Av det sagda framgår, att ändringar av kostnaderna under den senaste tioårsperioden till högst ett par, tre procent berott på prisändringar å elektrisk ström. Därest icke särskilda skäl därtill föranleda torde man således huvudsakligen böra inrikta sig på att erhålla en tillfredsställande redogörelse för de kvantitativa förändringarna, om det icke låter sig göra att direkt erhålla de sammanlagda kostnaderna.

Eftersom det ur prognossynpunkt är värdefullt att kunna se prisutvecklingen bör nämnda index fortsättningsvis ingå bland de hjälpmedel, som användas vid prognosens uppställande. Att för den skull rensa bort »prisfaktorn» ur index för deklaraionsundersökningen är emellertid icke nödvändigt. Det ungefärliga inflytandet kan nämligen lätt ses genom jämförelser mellan nämnda prisindex och kostnadsindex och mer torde knappast erfordras.

Verkan av pågående taxeo mläggning (II) torde huvudsakligen bli att en överbältring mellan olika gårdar kommer att ske, varför man torde kunna

bortse härifrån, åtminstone till dess resultatet av elkraftutredningen är klart i sin helhet.

De kostnadsändringar, som kunna komma att ske på grund av omläggning av nät (III) — vartill statsbidrag för övrigt icke utgå — exempelvis för ändring av strömmen, torde man för närvarande kunna bortse från. Vid sådan ökad materialtillgång att utvidgning av omläggningsverksamheten kan ske bör emellertid denna sak observeras, varvid för övrigt det önskade prismaterialet torde kunna fås från Svartådalen. Sannolikt är totalt sett inverkan på jordbrukets elströmkostnader relativt ringa, men detta bör dock vid lämpligt tillfälle fastslås genom särskild bearbetning av de i deklaraionsmaterialet lämnade uppgifterna härom.

Vad slutligen beträffar kostnadsförändringen på grund av ändrad kraftförbrukning (IV) torde däremot en närmare redogörelse vara nödvändig innan förenklingar av framskrivningsmetoden företagas med avseende å denna punkt. Det pågår en omfattande elektrifiering av tidigare eftersatta områden och givetvis utvisar elkraftförbrukningen i dessa områden en mycket snabbare ökningstakt än i för länge sedan elektrifierade områden. Den företagna specialundersökningen avser ett område — en del av »svartådalsområdet» — som elektrifierades för ett trettiotal år sedan.

Utom deklaraionsmaterialets och svartådalsmaterialets uppgifter om elkostnader för olika storleksgrupper och förenämnda uppgifter om prisutvecklingen torde man böra beakta elinventeringens uppgifter om kraftförbrukningen för olika slags arbeten och om beräknad rimlig förbrukning å olika gårdstorlekar. Av olika skäl ge tyvärr de sistnämnda icke säkra riktvärden för prognoser och man måste då huvudsakligen förlita sig på kostnadsuppgifterna.

Eftersom svartådalsområdet är bekant för mig ge de därstädes konstaterade förändringarna möjlighet till fast-

Tabell 23. Elströmkostnadsindex för olika gårdsstorlekar åren 1938 och 1940—1950 enligt Första prognosvarianten vid låg beräkning.

År	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	50—100 ha	Över 100 ha	Samtliga över 0.25 ha
<i>Deklarationsundersökningen</i>								
1938.....	100	100	100	100	100	100	100	100
1940.....	112	118	114	117	116	117	104	115
1941.....	131	130	127	128	121	126	121	127
1942.....	147	149	142	142	134	138	142	143
1943.....	164	164	158	157	152	149	152	157
1944.....	181	178	168	163	162	157	165	169
1945.....	194	198	184	176	170	161	160	180
1946.....	214	212	198	188	182	170	163	192
1947.....	236	226	213	200	195	178	172	205
<i>Svartådalsundersökningen, enligt två basmetoder</i>								
1947.....	100	100	100	100	100	100	100	100
1948.....	110	101	110	106	99	94	101	104
1947.....	236	226	213	200	195	178	172	205
1948.....	260	228	234	212	193	167	174	214
<i>Prognoser för hela riket</i>								
1948.....	260	235	225	213	200	180	175	218
1949.....	280	245	235	225	205	182	177	228
1950.....	300	255	245	235	210	185	180	238

ställande av olika (kända) orsakers verkan i ett tidigt elektrifierat område. Prognosen synes böra vila på ett inledande allmänt resonemang. Tagas storleksgrupperna i tur och ordning, så bör den stora ökningen i de lägsta — och i synnerhet gruppen 2—5 ha — ses mot bakgrunden av de förbättrade ekonomiska möjligheterna för dessa kategorier att använda ellyse och elkraft i jordbruksdriften såsom för ladugårdsbelysning, mjölkning och hönsskötsel. (Exempelvis kan installerandet av elektriskt ljus i ett hönshus medföra en merförbrukning å 120 kWh.) Inom mellanskiktet ha ändringar av produktionsinriktningen spelat in men avgörande torde kanske främst utetröskningens ökade omfattning ha varit. Sannolikt har under hösten 1949 skördetröskorna avverkat betydande arealer icke blott för de medelstora gårdarna — utan även för de mindre och större, varför man bör iakttaga viss försiktighet vid framskrivningen av grupperna med 10—20 och över 50 ha åker. Där-

emot torde å de minsta gårdarna till följd av det allmänna välståndet i förening med rådande materialtillgång och bidragsmöjligheten fortsatt snabb förbrukningsökning komma att kunna registreras. Visserligen äro dessa slutsatser dragna huvudsakligen på grundval av föreliggande uppgifter och personlig kännedom om svartådalsområdet, men de torde äga giltighet även för stora delar av riket i övrigt och kunna användas som ledning vid prognos för hela riket.

Utökningen av det elektrifierade området ävensom prisutvecklingen synes, därest de sakkunniga icke anse speciella undersökningar önskvärda, kunna antagas ingå implicit i delprognoser. Detta innebär i praktiken närmast att man antager en liknande kostnadsändring av dessa skäl som under senare år. (Detta behöver icke innebära att nyanläggningsfrekvensen är oförändrad.)

Två prognosvarianter ha utarbetats. Den första bygger på utnyttjande av grundlig kännedom om förhållanden i

Tabell 24. Elströmkostnadsindex för olika gårdsstorlekar åren 1938 och 1940—1950 enligt Andra prognosvarianten.

År	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	50—100 ha	Över 100 ha	Samtliga över 0·25 ha
<i>Deklarationsundersökningen</i>								
1938.....	100	100	100	100	100	100	100	100
1940.....	112	118	114	117	116	117	104	115
1941.....	131	130	127	128	121	126	121	127
1942.....	147	149	142	142	134	138	142	143
1943.....	164	164	158	157	152	149	152	157
1944.....	181	178	168	163	162	157	165	169
1945.....	194	198	184	176	170	161	160	180
1946.....	214	212	198	188	182	170	163	192
1947.....	236	226	213	200	195	178	172	205
<i>Ökningsprocent sedan föregående år</i>								
1941.....	17·0	10·2	11·4	9·4	4·3	7·7	16·3	11·4
1942.....	12·2	14·6	11·8	10·9	10·7	9·5	17·3	12·6
1943.....	11·6	10·1	11·3	10·6	13·4	8·0	7·0	9·8
1944.....	10·4	8·5	6·3	3·8	6·8	5·4	8·6	7·6
1945.....	7·2	11·2	9·5	8·0	4·9	2·5	3·0	6·5
1946.....	10·3	7·1	7·6	6·8	7·1	5·6	1·9	6·7
1947.....	10·3	6·6	7·6	6·4	7·2	4·7	5·5	6·8
<i>Ökningsfaktor i prognosen: 1944—1947</i>								
1948—1950..	9·3	8·3	8·2	7·1	6·4	4·3	1·5	6·7
<i>Prognossiffror</i>								
1948.....	258	245	230	214	207	186	175	219
1949.....	282	265	249	229	221	194	177	233
1950.....	308	287	270	246	235	202	180	249

smärre områden som komplement till deklarationsmaterialets data. Den andra prognosvarianten innebär en rutinmässig framskrivning av deklarationsmaterialet utan andra korrigeringar än som eventuellt kunna anses befogade av sannolik prisutveckling för elström eller ändringar i elektrifieringstakten.

Första prognosvarianten. I tabell 23, Elströmkostnadsindex för olika gårdsstorlekar åren 1938—1950, ha index uträknats dels för deklarationsundersökningarna 1938—1947, dels för svartådalsundersökningen för 1947 och 1948 såväl med 1947 som basår som med deklarationsundersökningens indextal för 1947 som bas. Vidare ha »prognoser» uppställts för elströmkostnaderna för hela riket 1948—1950.

Vid uppskattningen har jag sökt åstadkomma mycket försiktiga ökningsantaganden, alltså konstruera ett slags »låg-

beräkning». Metodiken är nämligen sådan att specificerandet av antaganden fixerar resultaten inom en av huvudprinciperna given ganska vid ram. Siffrorna enligt Första prognosvarianten ha här fått utvisa ungefärliga läget å det lägsta som torde kunna ifrågakomma.

Det behöves inga andra kommentarer till tabell 23 än rörande sammanvägningen av indextalen i prognoser. Denna har tillgått sålunda. Den procentuella fördelningen av elströmförbrukningen på olika gårdsstorlekar för de år prognosen avser fastställdes på grundval av 1947 års siffror, varefter vägningstalen multiplicerades med delprognosernas indextal. Då erhöles följande totala indextal.

År	Indextal
1948.....	218·3
1949.....	228·1
1950.....	237·7

Det synes lämpligt att avrunda index-talen till 218 för år 1948, till 228 för år 1949 och till 238 för år 1950.

Andra prognosvarianten. Andra prognosvarianten uträknas mera rutinmässigt.

Liksom vid Första prognosvarianten uträknas först indextal för särskilda gårdsstorlekar. I stället för undersökningar av svartådalstyp sammanställas sedan indextal för olika trakter och storleksgrupper inom dessa. Därpå utarbetas prisindex. Allt detta material studeras sedan för avslöjande av eventuella fallpropor och framhävande av nya tendenser.

Nästa uppgift är att beräkna ökningsprocent sedan föregående år av samma slag som i tabell 24. Förutsatt att varken traktindex eller prisindex ge anledning till särskilt beaktande av trakt- eller prisspörsmål — vilket i så fall skall ske genom införande av korrektionsfaktorer på detta stadium av beräkningarna — utväljas sedan lämpligt antal år för beräkning av ökningsfaktorer. Med hänsyn till elektrifierings- och prisförhållanden m. m. bör man sannolikt välja de 3 å 4 sista årens ändringar som grundval för beräkningen av denna ökningsfaktor. Här har ändringen mellan åren 1944 och 1947 valts.

Om man använt sig av korrektionsfaktor *måste* en omvägning av olika gårdsstorlekar inflytande på slutsummorna ske. Annars kan man utan större risker eliminera omvägningsförfarandet.

I tabell 24 återges överst indextalen för olika gårdsstorlekar. Därefter redovisas ökningsprocenten sedan närmast föregående år för åren 1941—1947. Det sistnämnda avsnittet i tabellen har fått lämna anvisning om sättet för beräkningen av ökningsfaktorn. Granskningen gav till resultat att de tre senaste årens ökningstal lämpligen kunde nyttjas för framskrivningen. Frågan om behovet av korrektion f. n. för ändringar av kilowattpriset å elström har här besvarats nekande. Annat antagande kan dock lätt insättas, trots att därefter särskild vägning måste ske. De erhållna

prognossiffrorna återges i slutet av tabell 24.

Jämförelse mellan prognosvarianterna. En sammanställning av prognosindex med deklara-tionsindex och beräkning av ökningstalen sedan föregående år ger följande resultat.

År	1938 = 100	Ökning sedan föregående år
1938	100	—
1940	115	—
1941	127	10·4
1942	143	12·6
1943	157	9·8
1944	169	7·7
1945	180	6·5
1946	192	6·7
1947	205	6·8

Första prognosvarianten

1948	218	6·3
1949	228	5·1
1950	238	4·4

Andra prognosvarianten

1948	219	6·7
1949	233	6·7
1950	249	6·7

Med ledning av prognosindex kan man lätt uträkna motsvarande kostnad i kronor.

Om sedan elströmkostnaderna för de olika kalenderåren halveras på produktionsåren och index uträknas fås som slutresultat de i tabell 25 angivna värdena å jordbruksdriftens kostnader för elkraft.

Den första prognosvarianten är här exemplifierad genom en mycket försiktig beräkning. Denna torde bäst passa, när starka skäl finnas för att elektrifieringstakten eller konsumtionen skall ändras, t. ex. genom försämringar i det samhälleliga framåtskridandet eller skärpt återhållsamhet i fråga om nyinvesteringar. Den andra prognosvarianten har här uträknats enligt mycket enkla åtgärder.¹

¹ En förfining av den statistiska metoden kan visserligen ifrågasättas, men klarheten i vad som göres, torde därigenom kunna förloras. Därest annan statistisk metod praktiseras i andra avsnitt av jordbrukskalkylen bör en ändring lätt kunna ske av här gjort förslag.

Tabell 25. Jordbruksdriftens kostnader för elström åren 1938—1950 enligt de båda prognosvarianterna.

År	Kalenderårsvis		År	Produktionsårsvis	
	Milj. kr	Index 1938 = 100		Milj. kr	Index 1938/39 = 100
1938.....	16·70	100	—	—	—
1939.....	(17·92)	—	1938/39	17·51	100·0
1940.....	19·14	115	1939/40	18·73	107·0
1941.....	21·12	127	1940/41	20·46	116·8
1942.....	23·80	143	1941/42	22·91	130·8
1943.....	26·23	157	1942/43	25·42	145·2
1944.....	28·33	169	1943/44	27·63	157·8
1945.....	30·10	180	1944/45	29·51	168·5
1946.....	32·14	192	1945/46	31·46	179·7
1947.....	34·30	205	1946/47	33·58	191·8
<i>Första prognosvarianten</i>					
1948.....	36·41	218	1947/48	35·36	201·9
1949.....	38·08	228	1948/49	37·25	212·7
1950.....	39·75	238	1949/50	38·92	222·3
<i>Andra prognosvarianten</i>					
1948.....	36·57	219	1947/48	35·44	202·4
1949.....	38·91	233	1948/49	37·74	215·5
1950.....	41·58	249	1949/50	40·25	229·9

Tabell 26. Jämförelse mellan prognosvarianterna och prognosen i Kungl. Maj:ts prop. 212/1949.

Produktionsår	Prop. 212/1949, milj. kr	Första prognosvarianten (vid låg beräkning)		Andra prognosvarianten	
		milj. kr	mer än i prop., milj. kr	milj. kr	mer än i prop., milj. kr
1938/39.....	17·51	17·51	—	17·51	—
1947/48.....	34·59	35·36	0·77	35·44	0·85
1948/49.....	34·81	37·25	2·44	37·74	2·93
1949/50.....	34·85	38·92	4·07	40·25	5·40

En jämförelse mellan de så erhållna resultaten och de i Kungl. Maj:ts prop. 212/1949 angivna utvisar vad som framgår av tabell 26.

Givetvis är differensen mellan sifferexemplen för de två prognosvarianterna av underordnat intresse: den första prognosvarianten gjordes medvetet försiktig och släppandet av de försiktiga antagandena ger för varianten liknande

resultat som den andra varianten har gett. Differenserna ha enbart fått illustrera valmöjligheternas roll, här närmast följden av »försiktiga» antaganden.

Rörande de sakkunnigas val av prognosalternativ vill jag, liksom i fråga om val av alternativ för sättet för grundberäkningarnas utförande, hänvisa till betänkandet (kapitel 4).

Jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av maskiner och redskap¹

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.		Sid.
I. Undersökningens ändamål.....	180	V. Materialets användning och sammankoppling	189
II. Tidigare kalkyler över jordbrukets kostnader för maskiner och redskap	180	VI. Beräkning av avskrivningskostnader	196
III. Kostnadsgruppens omfattning samt principiella synpunkter på beräkningarnas uppläggning	182	VII. Underhållskostnaderna.....	202
IV. Olika material som prövats såsom underlag för kostnadsberäkningen	185	VIII. Sammandrag	208
		IX. Eventuellt erforderlig framtida revidering av beräkningarna med anledning av förändring i den gemensamma maskinanvändningens omfattning.....	208
<i>Appendix. Det svenska jordbrukets inköp av maskiner och redskap åren 1938—1948</i>			

I. Undersökningens ändamål.

Föreliggande undersökning syftar till att åstadkomma statistiskt underlag och att utforma lämpliga metoder för beräkningar av jordbrukets årliga kostnader för maskiner och redskap inklusive traktorer använda i jordbruksdriften.

Kalkylen över jordbrukets kostnader för maskiner och redskap har hittills endast beträffande traktorerna varit så konstruerad, att hänsyn tagits till förändringar i maskinanvändningens omfattning. Vid föreliggande undersökning kommer sådan hänsyn att tagas.

II. Tidigare kalkyler över jordbrukets kostnader för maskiner och redskap.

I den hittillsvarande kalkylen över jordbrukets kostnader för maskiner och redskap ha traktorkostnaderna beräknats separat som en särskild kostnadspost — benämnd »traktorkostnader». Här skall först redogöras för beräkningen av kostnaderna för övriga maskiner och redskap, alltså exklusive traktorkostnader. Kostnadsberäkningen för denna post — i jordbrukskalkylen benämnd »maskiner och redskap» — är

¹ Undersökningen, som utförts med agr. lic. Sven Holmström såsom särskild sekreterare, slutfördes i februari 1948, varvid beräkningarna fördes fram t. o. m. produktionsåret 1948/49. Siffrorna för nämnda år voro dock preliminära. Före publiceringen ha tabellerna justerats i det preliminära tal utbyts mot definitiva. Dessutom ha siffror införts för efterföljande år i enlighet med den i augusti 1949 upprättade jordbrukskalkylen. Flertalet kompletteringar ha gjorts utan motsvarande justeringar i texten.

baserad på de överväganden och beräkningar, som utfördes i samband med uppläggandet av lantbruksförbundets prisindex. Vid uppläggandet av prisindexberäkningen för maskiner och redskap fixerades bassumman för åren 1935—1937 till 68 milj. kronor per år i medeltal exklusive traktorer. Denna årssumma för kostnader för maskiner och redskap grundade sig på *dels* 1938 års jordbruksutredning, *dels* de kostnader, som erhöles vid uppräknandet av kostnaderna per hektar för maskiner och redskap enligt *Räkenskapsresultat från svenska jordbruk*. Enligt jordbruksutredningens undersökning utgingo utgifterna för maskiner och redskap inklusive traktorer i medeltal för åren 1935—1937 till följande belopp:¹

Ersättningsinköp.....	33.7	milj. kr
Underhåll.....	36.9	» »
Nyuppsättning.....	9.7	» »

Summa 80.3 milj. kr

Jordbruksutredningens undersökning innebar en bearbetning av deklara-tionsmaterial, och de vunna resultaten utgöra alltså kostnader enligt kontantprincipen, vilket även framgår av ovanstående översikt. En beräkning av relationen mellan kostnader för ersättningsinköp resp. underhåll ger följande tal:

Ersättningsinköp.....	47.8	%
Underhåll.....	52.2	%

Summa 100 %

Den nyss angivna summan, 80.3 milj. kronor, reducerades till 68 milj. kronor, vilken summa låg mellan den enligt räkenskapsresultaten erhållna resp. jordbruksutredningens resultat. Reduceringen utfördes bl. a. på grund av att jordbruksutredningens kostnadssumma inkluderade inköp av traktorer, under det att traktorkostnaderna beräknats separat såväl i lantbruksförbundets in-

dexberäkning som senare i kalkylen över jordbrukets kostnader. Den sålunda för åren 1935—1937 beräknade genomsnittliga årliga kostnadssumman för jordbrukets maskiner och redskap exklusive traktorer (68 milj. kronor) ansågs representera normala ersättningsköp plus underhållskostnader.

Vid uppläggandet av kalkylen över jordbrukets kostnader verkställdes en uppräkning av den för åren 1935—1937 fixerade kostnadssumman medelst prisindex. Denna indexberäkning gav till resultat en bassumma (exklusive traktorer) i kostnadskalkylen för produktionsåret 1938/39 av 72.8 milj. kronor. Denna kostnadssumma har för de efterföljande åren hittills fortlöpande beräknats enligt utvecklingen av lantbruksförbundets prisindex för maskiner och redskap. Sålunda har hela kostnadsposten (såväl avskrivnings- som underhållskostnader) fått följa detta index. Någon egentlig uppdelning på avskrivnings- resp. underhållskostnader har icke förekommit. De grundläggande beräkningarna ge icke heller något direkt underlag för en dylik uppdelning av kostnadssumman. Beräkningssättet innebär (i fråga om avskrivningskostnader) principiellt *avskrivning beräknad på återanskaffningsvärden*. Hittills tillämpad beräkningsmetod har emellertid, såsom redan omnämnts, icke möjliggjort hänsynstagande till förändringar i maskinbeståndets storlek.

De hittills utförda beräkningarna ha sålunda gett till resultat:

1. Avskrivningskostnad beräknad på fast kvantitet och vid varje års aktuella prisläge (= återanskaffningsvärde).
2. Underhållskostnader likaså beräknade på fast kvantitet men med hänsyn till prisutvecklingen på maskiner och redskap.

Den hittillsvarande indexberäkningen över kostnadspostens utveckling har givit följande resultat:

¹ A. H. Stensgård: *Index över jordbrukets inkomster och utgifter*. Kungl. Maj:ts prop. nr 276/1940.

Prod.-år	Milj. kr	Index
1938/39	72.8	100.0
1939/40	83.2	114.3
1940/41	94.3	129.5
1041/42	101.1	138.9
1942/43	106.0	145.6
1943/44	107.4	147.5
1944/45	107.7	147.9
1945/46	107.8	148.1
1946/47	107.8	148.1

Traktorkostnaderna. Med anledning av att de *nu utförda* beräkningarna inkludera avskrivnings- och underhållskostnaderna jämväl för jordbrukets traktorer, skall här även nämnas något om den hittillsvarande kalkylen över traktorkostnaderna. Dessa kommentarer kunna emellertid göras kortfattade, enär traktorkostnadskalkylen finnes relativt utförligt redovisad i tidigare kostnadskalkyler.¹ Därför skall här blott erinras om, att traktorkostnadskalkylen utförts med hänsyn till såväl förändringen i antalet i drift varande traktorer som förändringen i antalet driftstimmar per traktor och år. Den hittillsvarande kalkylen över traktorkostnaderna omfattar kostnader för avskrivning, underhåll, driv- och smörjmedel samt vissa kostnader för omställning från gengas- till oljedrift. I nedanstående översikt redovisas samtliga de traktorkostnader, enligt hittillsvarande kalkyl, som äro att hänföra till avskrivnings- och underhållskostnader, d. v. s. den del av traktorkostnaderna, som inkluderas i de nya beräkningarna

¹ T. ex. Kungl. Maj:ts prop. nr 280/1947, 267/1946, 303/1945 och 253/1944.

över avskrivnings- och underhållskostnader i denna utredning (med andra ord totala traktorkostnaderna exklusive driv- och smörjmedelskostnader). Samtliga värden anges i milj. kronor.

III. Kostnadsgruppens omfattning samt principiella synpunkter på beräkningarnas uppläggning.

Omfattningen. Inledningsvis har omnämnts, att beräkningarna skola omfatta kostnaderna för maskiner och redskap inklusive traktorer. Maskiner och redskap fattas i vidsträckt bemärkelse, så att beräkningen omfattar även sådana döda inventarier tillhörande jordbruksdriften, vilka icke vanligtvis karakteriseras som redskap, i den mån detta låter sig göra.

I det föregående har betonats, att beräkningarna principiellt skola omfatta endast maskiner och redskap avseende den egentliga jordbruksdriften. Emellertid förekomma vissa med jordbruksföretaget sammankopplade verksamhetsgrenar, vilka icke äro att direkt hänföra till jordbruksdriften men som äro mer eller mindre intimt sammankopplade med denna. Hit höra i främsta rummet skogsbruket samt den yrkesmässiga trädgårdsodlingen. Rörande inkomsterna av den till lantushållningen hörande fältmässiga odlingen av köksväxter har viss utredning nu verk-

År	Avskrivningskostnader			Underhållskostnader			Summa	Totalsumma
	Traktorer	Gengas- aggregat	Summa	Traktorer	Gengas- aggregat	Kostnader för omst. till oljedrift		
1938/39	5.97	—	5.97	2.66	—	—	2.66	8.63
1939/40	6.87	0.26	7.13	3.36	—	—	3.36	10.49
1940/41	7.39	1.36	8.75	3.25	0.24	—	3.49	12.24
1941/42	9.53	3.54	13.07	7.74	1.28	—	9.02	22.09
1942/43	11.44	5.67	17.11	10.03	1.92	—	11.95	29.06
1943/44	11.85	6.54	18.39	11.63	2.33	—	13.96	32.35
1944/45	12.08	5.85	17.93	13.47	2.70	—	16.17	34.10
1945/46	11.79	3.88	15.67	12.88	2.10	2.62	17.60	33.27
1946/47	9.87	2.58	12.45	9.43	0.36	6.71	16.50	28.95

ställts¹, och beräkningar rörande dessa inkomster ingå därför numera i jordbrukets kalkylen. Då inkomsterna sålunda i fortsättningen medtagas å inkomstsidan, bör givetvis även utvecklingen av maskinkostnaderna för dessa odlingar få inverka på kostnadssidan.

Vidare kunna anföras vissa grupper av maskiner, där det kan vara svårt att bestämma jordbrukets kostnader, beroende på att viss del av maskinerna i fråga användas både vid jordbruket och vid jordbrukets förädlingsindustrier (exempelvis kvarnar, separatorer) eller användas både vid jordbruket och vid sådana industrier, som producera driftsförnödenheter till jordbruket eller förädla jordbruksprodukter, vilka senare användas såsom driftsförnödenheter inom jordbruket (exempelvis frörensningmaskiner, klövernotare, betningsapparater). Slutligen ha vi vissa maskiner, som användas såväl inom jordbruket som vid byggnads- och grundläggningsarbeten utanför jordbruket (stubbrytare², mullskopor). Bland handredskapen finnas likaså betydande grupper, som icke kunna exakt fördelas på jordbruk och andra näringar (spadar, skyfflar, krattor, spett, korpar, hackor, smides- och snickareverktyg, skruvnycklar och andra smärre handredskap m. m.). Beträffande de maskiner och redskap, i fråga om vilka tveksamhet kan råda rörande jordbrukets andel av kostnaderna, har emellertid jordbrukets andel i stort sett kunnat friläggas genom en särskild enkätundersökning av jordbrukets inköpskostnader för maskiner och redskap, grundad på uppgifter från samtliga tillverkare och importörer. (Se appendix till denna undersökning.)

I det följande skall något närmare behandlas frågan om gränsdragningen mot skogsbruket samt den yrkesmässiga trädgårdsodlingen.

Skogsbruket. Vissa av jordbrukets redskap användas i stor omfattning i skogsbruket. Detta gäller i synnerhet vagnar, kälkar och seldon. Även vissa handredskap användas både i skogen och jordbruksdriften (yxor, sågar). Dessa senare spela dock endast en underordnad roll ur kostnadssynpunkt. De nämnda körredskapen däremot representera betydligt större kostnadssummor. Det torde emellertid vara omöjligt att vare sig med någon större säkerhet beräkna de totala kostnaderna för dessa redskap eller att noggrant fördela dem på jordbruk resp. skogsbruk. Det enda, som skulle kunna åstadkommas, är en ungefärlig uppskattning.¹

Den yrkesmässiga trädgårdsodlingen. Eftersom den yrkesmässiga trädgårdsodlingen oftast är att betrakta som en från jordbruket friställd näringsgren, och då inkomsterna från de yrkesmässiga trädgårdsodlingarna i analogi därmed icke inkluderas i jordbrukets inkomstkalkyl, hör det också tillses, att kostnaderna för den yrkesmässiga trädgårdsodlingens maskiner och redskap så långt möjligt hållas utanför kalkylen över jordbrukets maskinkostnader. Detta gäller självfallet även maskiner och redskap för skötsel av villaträdgårdar o. dyl. Då kostnaderna för dessa maskiner skola fränskiljas, torde det icke kunna undvikas, att även kostnaderna för maskiner, som användas i jordbrukets egna trädgårdar, läggas utanför beräkningarna. Detta torde

¹ Sven Holmström: *Utredning rörande jordbrukets inkomster av fjälmässiga köksväxtodlingar skördeåren 1938 och 1946* (stencilerad).

² Stubbrytarna ha icke medtagits i avskrivningsberäkningarna, enär dessa ansetts till huvudsaklig del bliva använda vid grundförbättrande arbeten, vilka äro att hänföra till investeringar och sålunda icke böra belastas de löpande produktionskostnaderna. Jfr därom appendix, avd. F.

¹ Som längre fram beröres innebär utredningen en kompromiss såtillvida, att de gemensamt i skogsbruk och jordbruk använda redskapen (vagnar, kälkar, seldon och andra körredskap samt yxor och sågar) icke medtagits i underlaget för beräkningarna av avskrivningskostnaderna. Däremot ha de totala underhållskostnaderna för dessa grupper medtagits på grund av beskaffenheten av det material, som tillämpats för beräkningarna av underhållskostnaderna.

emellertid närmast överensstämma med jordbrukskalkylens principer, eftersom trädgårdarna kring jordbrukarbostäderna närmast äro att anse såsom hörande till bostaden och då dessutom inkomsterna från trädgårdarna icke äro medtagna i jordbrukskalkylen. (Beträffande inkomsterna från de trädgårdar vid jordbruksfastigheter, vilka äro anlagda vid boningshusen, må i detta sammanhang anföras, att trädgårdsodling i täppor förekommer bland vitt skilda yrkeskategorier, men att inkomster från dylika trädgårdsodlingar i regel icke beaktas vid bedömandet av löneläget för personer inom olika yrkesgrupper. Ur denna synpunkt kan det anses motiverat att icke heller i jordbrukskalkylen söka indraga dessa inkomster resp. utgifter.) Specialmaskiner och bearbetningsredskap, som användas i den större trädgårdsodlingen (vissa bearbetningsredskap, större gräsklippningsmaskiner, apparater till besprutning och bepudring o. s. v.), kunna i regel skiljas från de i jordbruksdriften använda maskinerna och redskapen.

Gräsklippningsmaskinerna synas överhuvud taget icke böra upptagas i kalkylen, eftersom dessa i regel användas endast för skötseln av prydnadsgrasmattor i närheten av bostäderna, och sålunda icke böra belasta jordbruksdriften. Även beträffande sådana redskap, som användas för besprutning och bepudring mot skadeinsekter och växtsjukdomar, måste en uppdelning göras, så att de till huvudsaklig del i trädgårdsodlingarna använda inventarierna icke komma med i kalkylen. Även denna uppdelning har i stort sett kunnat genomföras. De i jordbruket använda maskinerna för besprutning och bepudring äro nämligen i regel av annan konstruktion än de, som användas i trädgårdsodlingen.

Principiella synpunkter på beräkningarnas uppläggning. Primärt måste beräkningarna syfta till att så noggrant som möjligt fastlägga de verkliga årliga

kostnaderna för anskaffning och underhåll. Då emellertid varaktighetstiden för jordbrukets maskiner och redskap är relativt lång, kan det icke anses lämpligt att i kostnadsalkylen låta inköpskostnaderna belasta enbart det år, under vilket inköpet äger rum. Inköpskostnaderna måste utjämnas genom en ordnad avskrivningsplan. Vi komma därför i fortsättningen att tala om

avskrivningskostnader och underhållskostnader.

I anslutning till de allmänna principerna för jordbrukets inkomst- och kostnadsalkyl bör kalkylen över maskinkostnaderna icke inkludera arbetskostnader för reparationer eller tillverkning av enklare maskiner och redskap, som utföras av jordbrukets ordinarie arbetsstyrka (emedan kostnaderna för denna arbetskraft redan beaktas i arbetskostnadsalkylen). En annan post, som däremot principiellt borde medtagas, är värdet av det virke från egen skog, som användes vid reparation eller tillverkning av redskap. Dessa kostnader kunna dock icke beräknas men torde få anses vara av ringa betydelse.

Det har visat sig omöjligt att erhålla tillförlitliga uppgifter över inköpskostnaderna för vissa grupper av maskiner eller redskap.¹ I dylika fall torde det vara bättre att helt utesluta ifrågavarande grupper än att i kalkylen indraga kostnadsberäkningar för maskingrupper, för vilka statistiskt underlag saknas. Viktigare synes vara, att kalkylen upplägges så, att utvecklingen av kostnaderna kan följas med tillfredsställande säkerhet för samtliga de medtagna maskingrupperna. Det må här påpekas, att ett uteslutande ur kalkylen av kostnaderna för en maskingrupp eller vilken kostnadspost som helst i realiteten innebär, att den utelämnade

¹ Detta gäller bl. a. just de grupper, som äro gemensamma för jordbruksdrift och skogsdrift och som i det föregående blivit omnämnda (vagnar, kälkar, seldon, yxor, sågar).

posten förutsättes följa kostnadsutvecklingen i övrigt. På de punkter, där framtida undersökningar kunna bringa klarhet i fråga om inköpskostnader för sådana maskingrupper, vilka nu icke kunna medtagas, kan en komplettering i maskinkostnadskalkylen framdeles företagas. I sådant fall måste kompletteringen självfallet även gälla basåret. Nyheter, d. v. s. nya maskintyper, som tidigare icke använts inom jordbruket, böra i förekommande fall inläggas i kalkylen.

kopplingar, hydrauliska lyftanordningar, startanordningar m. m. Den nu verkställda beräkningen över avskrivningskostnaderna har sålunda kunnat baseras på resultaten av dessa undersökningar. I fråga om underhållskostnaderna för traktorer föreligger icke något speciellt statistiskt underlag.

De nämnda undersökningarna över inköpskostnader för traktorer inklusive extra utrustning ha gett följande resultat (inklusive uppskattning för s. k. epatraktorer):

År	Antal	Milj. kr	År	Antal	Milj. kr
1929.....	535	2.3	1939.....	5 825	23.9
1930.....	651	2.7	1940.....	2 894	11.4
1931.....	596	2.4	1941.....	872	2.6
1932.....	368	1.6	1942.....	766	4.5
1933.....	295	1.2	1943.....	307	2.8
1934.....	583	2.3	1944.....	847	10.1
1935.....	1 226	4.3	1945.....	438	5.2
1936.....	2 128	7.8	1946.....	3 891	29.8
1937.....	4 479	15.8	1947.....	7 332	54.0
1938.....	5 450	21.0	1948.....		90.2

IV. Olika material som prövats såsom underlag för kostnadsberäkningen.

Som en grundläggande uppgift har framstått att söka åstadkomma ett nägorlunda säkert underlag för beräkningar över förändringarna i »maskinvolymen». I det följande skall lämnas en kort redogörelse för vilka metoder, som övervägts resp. använts.

I fråga om *traktorer* har inom Sveriges lantbruksförbund under ett antal år utförts undersökningar beträffande jordbrukets årliga inköp. Dessa undersökningar omfatta tiden fr. o. m. 1929 och äro baserade på uppgifter från samtliga tillverkare och importörer över årliga antalet till jordbruket försålda traktorer och jordbrukets inköpskostnader för dessa. Undersökningarna omfatta jämväl kostnaderna för extra utrustning såsom remskivor, belysning,

Inköpskostnaderna för gengasaggregat under de år, sådana inköp förekommit, ha likaledes tidigare beräknats. Detta har skett i samband med kalkylen över »traktorkostnader». Inköpskostnaderna för gengasaggregat ha fördelat sig på följande sätt:

År	Milj. kr
1939/40.....	1.0
1940/41.....	4.4
1941/42.....	8.7
1942/43.....	8.5
1943/44.....	4.6
1944/45.....	1.6
1945/46.....	0.8

Beträffande *övriga maskiner och redskap* ha prövats möjligheterna att använda olika material och metoder för beräkningarna.

1. *1944 års jordbruksräkning.* I samband med 1944 års jordbruksräkning ha uppgifter inhämtats om antalet av följande maskiner och redskap:

Konstgödselspridare
Stallgödselspridare
Radsåningsmaskiner

Hästhackor
 Potatissättningsmaskiner
 Potatisupptagningsmaskiner
 Mjölkningsmaskinanläggningar
 Skördetröskor
 Självbindare
 Självavläggare
 Slättermaskiner
 Hästräfsor på hjul
 Släppräfsor
 Tröskverk
 Spannmålstorkningsanläggningar
 Vanliga traktorer
 Dragbilar (»Epatraktorer»)
 Stationära brännoljemotorer
 Elmotorer, uppdelade i tre grupper:
 a) mindre än 1 hkr
 b) 1—6 hkr
 c) mer än 6 hkr
 Lastbilar
 Personbilar

Tyvär innehåller jordbruksräkningen endast i fråga om elmotorer uppdelning på olika storleksgrupper. Detta är givetvis en brist, om det gäller att använda materialet som underlag för beräkningar över värdet av maskiner och redskap. En sådan redskapsgrupp som hästhackor representerar t. ex. redskap i prislägen från 65 kronor upp till 1 000 å 2 000 kronor. Vidare är det en brist, att sådana dyrbara maskiner som traktorplogar och kultivatorer icke medtagits. Den bristande uppdelningen av maskiner och redskap i gruppen med hänsyn till storleken gör, att jordbruksräkningens material icke är direkt användbart som underlag för värdeberäkningar. Undersökningen har ju heller icke varit upplagd med tanke på dylik användning. Däremot skulle materialet i fråga kunna utgöra viss kontroll på andra undersökningar.

I vissa fall har det varit möjligt att kontrollera jordbruksräkningens uppgifter över antalet maskiner eller redskap. Denna kontroll har visat, att vissa brister torde vidlåda jordbruksräkningens resultat. Även om jordbruksräkningen vore så upplagd, att värdeberäkningar för enstaka år kunde baseras

på materialet i fråga, skulle detta dock icke kunna användas för här åsyftade kostnadsberäkningar, där konstaterandet av utvecklingen framstår som en viktig angelägenhet.

2. *Representativundersökning.* En annan utväg, som övervägts, skulle vara en inventering beträffande uppsättningen med maskiner och redskap vid ett tillräckligt stort antal gårdar. Sådana undersökningar ha utförts beträffande jordbrukets elektriska utrustning¹, varvid samtidigt inhämtats vissa andra uppgifter, som kunnat jämföras med jordbruksräkningarna. Dessa jämförelser ha visat en relativt god samstämmighet. När det gäller jordbrukets maskiner ha vi emellertid att räkna med så vitt skilda konstruktioner och kostnader per maskin, att en undersökning av här angiven art säkerligen skulle få göras mycket omfattande för att kunna användas som underlag för värdeberäkning. Därför har denna utväg icke vidare prövats.

3. *Den jordbruksekonomiska undersökningen.* En viss kontroll på andra beräkningar torde kunna erhållas genom att uppräknas räkenskapsresultatens siffror till att omfatta landets hela jordbruksareal. En dylik uppräknings kan företagas såväl beträffande maskinparkens värde som de i bokföringen upptagna kostnaderna för avskrivning och underhåll. Beträffande detta material må anföras, att räkenskapsgårdarna sannolikt i genomsnitt representera jordbruk med intensivare drift och följaktligen även högre maskinkapital än genomsnittsjordbruken. I vad mån detta kan tänkas inverka är dock svårbedömbart, och andra fel — framför allt den alltför svaga representativiteten — kunna tänkas förstärka eller eliminera ett fel av först antydd orsak.²

¹ Jordbrukets elinventering.

² Beträffande räkenskapsresultatens representativitet, brister och användbarhet kan hänvisas till en utredning av docenten Hannes Hyrenius: *Statistiskt-ekonomiska studier rörande det svenska jordbruket*. Kungl. Lantbruksakademins Tidskrift nr 5—6, 1947.

Ändrade grunder för inventeringen av maskinbeståndet, ändrade avskrivningsprinciper m. m. kunna orsaka förändringar i utvecklingen för värde resp. kostnader, som icke motsvara resultaten vid de beräkningsprinciper, som här böra tillämpas. Vidare märkes, att denna undersökning icke ger upplysning om jordbrukets inköpskostnader för maskiner och redskap, varför det icke bleve möjligt att med stöd av densamma upprätta planmässiga beräkningar över kostnaderna för avskrivning. Man bleve därför vid användning av detta material hänvisad att direkt bygga beräkningar på dess årsredovisning av avskrivnings- och underhållskostnader. Det är fördenskull önskvärt att kunna använda ett annat underlag för beräkningarna.

4. *Jordbrukarnas kontanta inkomster och utgifter, den s. k. deklarationsundersökningen.* Inom statens livsmedelskommission har under ett antal år verkställts en bearbetning av självdeklarationerna från ca 11 000 brukningsdelar representerande skilda storleksgrupper och jordbruksområden. De erhållna siffrorna för inkomster och utgifter per hektar uppräknas till att motsvara landets totala åkerareal. Den inom livsmedelskommissionen verkställda bearbetningen har avsett åren 1938 samt 1940—1947. Dessförinnan hade bearbetning verkställts av 1938 års jordbruksutredning för åren 1932, 1935 och 1937. Då grundmaterialet till denna undersökning är jordbrukarnas självdeklarationer, ge de erhållna resultaten en bild av utvecklingen i fråga om *kontanta* inkomster och utgifter vid jordbruksföretagen. I fråga om driftsutgifterna kan i denna undersökning icke skiljas på utgifter för den rena lanthushållningen resp. utgifter för skogsbruket. Utgifterna för maskiner och redskap inkludera traktorerna och redovisas fördelade på
 ersättningsinköp,
 nyuppsättning och
 underhåll.

I enlighet med vad ovan anförts inkluderas utgifter för skogsbruket. I någon mån kunna även utgifter för redskap till yrkesmässig trädgårdsodling ingå. Detta torde dock knappast gälla i någon större omfattning, emedan yrkesmässig trädgårdsodling oftast deklarerar som särskild förvärvskälla. Utgifterna för pumpar och hydroforer, som i denna utredning principiellt anses tillhöra gruppen kostnader för maskiner och redskap, torde i skattedeklarationerna i regel hänföras till byggnadskostnaderna.

Deklarationsundersökningens material torde sannolikt representera jordbruk med något högre intensitet än genomsnittsjordbruket.

Det torde kunna förutsättas, att variationerna i utgiftssummornas storlek mellan olika år äro större i fråga om utgifter för ersättningsinköp och nyuppsättning, än då det gäller utgifter för underhåll. Inköpens omfattning är mera konjunkturbetonad än reparatiönernas omfattning. Inköpen förskjutur i viss mån till år med goda inkomster. Reparationerna kunna däremot i regel icke uppskjutas — i varje fall icke i samma omfattning som inköpen. På grund av dessa omständigheter kan förväntas, att utgifterna för underhåll enligt deklarationsundersökningen ge den säkraste bilden av den allmänna utvecklingen inom landet, under det att utgifterna för ersättningsinköp resp. nyuppsättning av maskiner starkare kunna påverkas genom tillfälliga onormala inköp vid de gårdar, som de bearbetade självdeklarationerna omfatta. Det torde även kunna förutsättas, att utgifterna för nyuppsättning av maskiner och redskap bli ofullständigt redovisade, enär uppgivandet av dessa utgifter icke har någon direkt betydelse för deklaramenten ur taxeringssynpunkt.

Av vad hittills anförts torde ha framgått, att utgifterna för underhåll enligt deklarationsundersökningen kunna anses ge en mera tillfredsställande bild av utvecklingen, än vad som kan förväntas

i fråga om utgifterna för inköp av maskiner och redskap enligt samma undersökning.

Deklarationsundersökningen har för de olika åren gett följande resultat (milj. kronor):

År	Ersättningsinköp	Nyuppsättning	Summa inköp	Underhåll	Totalsumma
1932.....	19.3	5.0	24.3	27.1	51.4
1935.....	28.3	5.7	34.0	33.8	67.8
1937.....	39.1	13.7	52.8	40.0	92.8
1938.....	40.5	19.7	60.2	41.7	101.9
1940.....	46.6	13.7	60.3	50.6	110.9
1941.....	62.2	10.5	72.7	61.3	134.0
1942.....	74.0	12.9	86.9	69.9	156.8
1943.....	81.6	17.5	99.1	81.7	180.8
1944.....	76.6	17.4	94.0	82.5	176.5
1945.....	63.6	15.7	79.3	82.2	161.5
1946.....	80.2	28.6	108.8	91.0	199.8
1947.....	97.1	47.3	144.4	98.5	242.9

5. *Beräkning av årliga tillverknings- och importvärden samt uppräknig av dessa till saluvärden.* Inom Sveriges lantbruksförbund ha tidigare vissa beräkningar utförts i avsikt att åstadkomma ungefärliga siffror för jordbrukarnas årliga inköp av maskiner och redskap. Undersökningarna ha byggt på industri- och handelsstatistiken. Man har sålunda utgått från tillverknings- och importvärdena samt från dessa dragit värdet av exporten. Tillverkningsvärdena ha justerats på så sätt, att handelsavanser adderats till dessa. Vidare ha frånräknats de rabatter, som från vederbörande försäljningsorgan uppgivits, att jordbrukarna i genomsnitt kunna påräknas ha erhållit. Importvärdena ha också justerats, i det att hänsyn tagits till tullar och försäljningsavanser, som adderats till importvärdena, samt till förekommande rabatter.

Dessa beräkningar ha nu prövats och delvis justerats i samband med den bilagda undersökningen om det svenska jordbrukets inköp av maskiner och redskap åren 1938—1948. I denna har lämnats en relativt omfattande redogö-

relse för de på industri- och handelsstatistiken grundade beräkningarna såväl som en jämförelse med resultaten av den i fortsättningen omnämnda enkätundersökningen.

6. *Enkätundersökningen — en under-*

sökning över värdet av tillverkarens och importörens årliga leveranser direkt till jordbrukare eller till återförsäljare. Sedan en ingående granskning hade gjorts beträffande möjligheterna att beräkna jordbrukets årliga inköpskostnader för maskiner och redskap, och då den under föregående punkt omnämnda beräkningen grundad på industri- och handelsstatistiken icke utan prövning ansågs kunna läggas som grund för en avskrivningsberäkning, beslöts att undersöka möjligheterna för en omfattande undersökning grundad på uppgifter om *det årliga försäljningsvärdet* direkt från tillverkare och importörer. En dylik undersökning, omfattande åren 1938—1948, har på de sakkunnigas uppdrag utförts av agr. lic. Sven Holmström. I redogörelsen härför (se appendix) redovisas såväl de härvid erhållna resultaten som de vid bearbetning av industri- och handelsstatistiken erhållna värdesummorna. Den senare serien har härvid förts tillbaka till år 1923. Enkätundersökningen har icke ansetts kunna föras längre tillbaka än till 1938 med hänsyn till den uppenbara svårigheten att i efter-

hand införskaffa fullständiga och tillförlitliga primäruppgifter för år, som ligga långt tillbaka i tiden.

Beträffande detaljer i enkätundersökningen hänvisas till appendix. Här skall blott påpekas, att värdesummorna för de årliga inköpskostnaderna icke äro fullständiga. Vissa grupper av maskiner eller redskap ha av skilda orsaker icke kunnat redovisas i vare sig enkätundersökningen eller den äldre beräkningen. Sålunda saknas uppgifter om inköpskostnaderna för vagnar, kärlar, elmotorer, pumpar och hydroforer. Vidare förekommer en restgrupp bestående av diverse enklare redskap m. m., exempelvis seldon, vissa handredskap o. s. v., som icke kunna redovisas. En sammanfattande redogörelse för dessa brister i materialet ingår under avdelning F i den refererade utredningen. Kostnaderna för mjölktransportkärl ha beräknats genom särskilda undersökningar.

V. Materialets användning och sammankoppling.

De sakkunniga ha prövat de olika slags material, som berörts i avdelning IV. De överväganden som därvid gjorts, redovisas i det följande.

Underlag för avskrivningsberäkningar. För att medelst avskrivningsberäkningar kunna göra en planmässig fördelning av anskaffningskostnaderna för maskiner och redskap är det nödvändigt att äga tillgång till fortlöpande årlig statistik över inköpen. Material av sådant slag finnes i deklara-tionsundersökningens resultat, i tillverknings- och importvärdena enligt industri- och handelsstatistiken, i statistiken från den särskilda enkätundersökningen (från 1938) samt beträffande inköpen av traktorer i den av lantbruksförbundet häröver upprättade statistiken. Av dessa källor innehåller endast deklara-tionsundersökningarna samtidigt uppgifter om underhållskostnaderna. Med hänsyn till att visst samband städ-

se råder mellan kostnader, som redovisas för avskrivning, och kostnader, som redovisas för underhåll, varom mera nedan, skulle det vara följdriktigt att använda en källa, som innehåller uppgifter om båda dessa kostnadsdelar. Vad nu sagts talar för att deklara-tionsundersökningens resultat genomgående borde användas. Emellertid kan detta svårligen ske, i första rummet enär en beräkning av avskrivningskostnaderna vid en 15-årig avskrivningsperiod, som här befunnits böra tillämpas (se härom längre fram i undersökningen), fordrar uppgifter om anskaffningen ända från år 1923. Deklara-tionsundersökningen började först 1932 och har fram till 1940 flera luckor. Vidare får bemärkas, att däri influtna kostnader omfatta redskap även för skogsbruket och i viss mån trädgårdsskötseln ävensom inköp av begagnade maskiner från andra jordbruk, sålunda intern omsättning inom jordbruket, vilken ej bör komma med. Ovisshet råder dessutom om huruvida anskaffning för ny-upsättning av maskiner redovisats fullständigt, liksom huruvida redovisningen på det hela taget varit likformig under alla år. En jämförelse mellan deklara-tionsundersökningens och de andra undersökningarnas resultat visar tämligen stora olikheter och kastningar. Även om deklara-tionsundersökningen är tämligen representativ, synes det dock vara att föredraga att beräkningarna byggas på uppgifter om försäljning från fabrikanter och importörer av maskiner och redskap för jordbruksdriften. Härför talar även den omständigheten, att färskare uppgifter härigenom kunna erhållas. De sakkunniga ha på anförda grunder icke funnit sig kunna använda deklara-tionsundersökningen för beräkningar rörande avskrivningskostnaderna, något som även gäller för tiden från 1940, då årlig statistik finnes.

För åren 1923—1937 finnes för andra maskiner än traktorer ingen annan fullständig statistikserie än den på indu-stri- och handelsstatistiken byggda, var-

för denna uppenbarligen måste användas för dessa år. För de följande åren finnes dessutom den förut berörda enkätundersökningen över den årliga försäljningen. Då denna så noggrant som det synes vara möjligt redovisar den på respektive år belöpande försäljningen (jordbrukets inköp) samt vidare å ena sidan är mera fullständig i vad angår redovisade maskinslag och å andra sidan mera noggrant avskiljer maskiner, vilka ej komma till användning i jordbruksdriften, synes det vara otvivelaktigt, att den från 1938 utgör det bästa underlaget. Försäljningen av traktorer finnes särskilt redovisad endast i de undersökningar, som verkställes av lantbruksförbundet. Även om denna statistik gäller, att den upptager de på respektive år belöpande försäljningarna och att försäljningen för annan användning än i jordbruket avskilts. Den bör därför vara väl användbar.

Underlag för beräkning av underhållskostnaderna. Statistiska uppgifter över underhållskostnadernas storlek finnas egentligen endast i deklara-tionsundersökningarna. Den jordbruksekonomiska undersökningen (Räkenskapsresultaten) skiljer nämligen icke mellan avskrivnings- och underhållskostnaderna utan redovisar dessa i en gemensam post. Då man beträffande en kostnad av sådan betydande storlek som underhållskostnaderna för maskiner och redskap icke kan nöja sig med en schematisk beräkning (exempelvis med hjälp av viss procent av maskinbeståndets återanskaffningsvärde), måste deklara-tionsundersökningen sålunda här användas. Detta låter sig också göra, när man i fråga om underhållskostnaderna endast behöver årliga uppgifter från 1938. Den i undersökningen befintliga luckan för 1939 bör kunna fyllas genom interpolering. På grund av eftersläpning i statistiken blir en viss framskrivning för de sista åren successivt erforderlig, men denna olägenhet och därav beroende osäkerhet

är förenad med alla prognoser. Såsom förut nämnts kan deklara-tionsundersökningens resultat bedömas vara mera tillförlitliga (mindre beroende av tillfälliga förhållanden) i vad gäller underhållskostnaderna än beträffande anskaffningskostnaderna.

Sammankopplingen av olika statistisk material. De sakkunnigas val av underlag för beräkningarna innebär, att primärmaterial skall hämtas och hopfogas från fyra skilda undersökningar, vilket otvivelaktigt utgör en svaghet och medför vissa problem med hänsyn till sammankopplingen.

Vad först angår traktorerna utgöra dessa en distinkt maskingrupp, vilken är helt avskild från de andra maskin-grupper, för vilka undersökningar företagits på basis av industri- och handelsstatistiken resp. genom den särskilda enkätundersökningen. Vid beräkningen av avskrivningskostnaderna kunna inköpsbeloppen för traktorer därför direkt summeras med övriga inköp eller, såsom här skett, de för traktorer särskilt beräknade avskrivningskostnaderna summeras med motsvarande för andra maskiner.

De föreliggande problemen hänföra sig därför till

för det första sammanförandet av de på underlag av tillverknings- och försäljningsstatistiken beräknade avskrivningskostnaderna med de ur deklara-tionsundersökningarna framkomna underhållskostnaderna samt

för det andra sammankopplingen av de båda statistikserier, som representera inköp av andra maskiner än traktorer och för vilka en övergång skulle företagas 1938.

Hithörande frågor behöva närmare behandlas.

1. *Underhållskostnadernas infogande.* Såsom förut framhållits råder det alltid ett visst samband mellan avskrivnings- och underhållskostnader. I förevarande fall har detta samband tvåfaldig karaktär. Först skall omnämnas, att

omsorgsfull vård och omfattande reparationer med därav följande höga underhållskostnader förlänga maskinernas livslängd och därigenom minska de årliga avskrivningskostnaderna. Ur denna synpunkt föreligga dock inga betänkligheter mot att sammankoppla resultatet från två skilda undersökningar, detta så mycket mindre som icke heller deklara-tionsundersökningen ger någon upplysning om livslängden och de verkliga avskrivningskostnaderna. Visserligen har det sin betydelse, att avskrivningsperiodens längd anpassas i huvudsak riktigt, men vissa fel i detta hänseende inverka dock endast på kostnadernas fördelning mellan olika år, om man tillser, att anskaffningskostnaderna helt avföras ur beräkningarna, sedan de blivit tillfullo avskrivna. Detta måste sålunda ske, även om maskinerna fortfarande äro i användning. Det beräkningssystem, för vilket redogöres i det följande, tillgodoser nu anförda villkor.

Det andra sambandet kommer till uttryck däri, att vissa utgifter för inköp av maskiner och redskap kunna direkt upptagas såsom en underhållskostnad, varvid någon fortlöpande avskrivning icke kan komma ifråga. I skattedeklarationerna skola jordbrukets inköp av maskiner och redskap redovisas såsom dels ersättningsköp, dels nyuppsättning. Emellertid anses det vara i överensstämmelse med reglerna, att inköp av mindre redskap och maskiner med kortare varaktighet än tre år upptagas under punkten »underhåll av inventarier» (avdragspost 6 a i jordbruksbilagan). Detta förfaringssätt torde vara vanligt beträffande handredskap och kan även tillämpas beträffande en del annan mindre kostbar utrustning exempelvis vattenhinkar och dylikt, något som i detta sammanhang har betydelse. Om vissa inköp på nu angivet sätt redovisas såsom underhållskostnad, komma de genom deklara-tionsundersökningens resultat också att inflyta såsom underhållskostnader i jordbrukskalkylen. Om det samtidigt beräknas avskrivning på basis av

annan statistik, vari dessa inköp ingå, måste sålunda en dubbelräkning uppkomma. Denna skulle däremot undvikas, om man beträffande såväl anskaffning som underhåll kunnat bygga på deklara-tionsundersökningen. Otvivelaktigt leder det förfaringssätt, som de sakkunniga funnit sig böra tillämpa, till en viss dylik dubbelräkning. Felets storlek kan icke närmare preciseras, enär jordbrukarna kunna ha förfarit på det ena eller andra sättet vid sin redovisning. Felets storlek torde dock kunna antydast av inköpsvärdet för handredskap, vilket är upptaget till 2.7 milj. kronor för 1938 och 6.1 milj. kronor för 1948.

Även i övrigt medför användandet av deklara-tionsundersökningens siffror för underhållskostnaderna att i kalkylen införas en del kostnader, som ej böra belasta jordbruksdriften. De redovisade underhållskostnaderna omfatta nämligen alla slag av maskiner och redskap, som användas å jordbruksfastigheterna, sålunda även redskap för skogsbruk och trädgårdsskötsel. I den mån anskaffningskostnaderna för dessa driftsgrenars handredskap (yxor, sågar, krattor m. m.) på förut nämnt sätt redovisas såsom underhållskostnad, komma även dessa med, ehuru de icke ingå i avskrivningsplanen. De till skogsbruket hänförliga underhållskostnaderna kunna dock icke vara särdeles stora. Huvudsakligen beröra de vagnar, kälkar, seldon, kättingar, bilar och traktorer i den mån de användas i skogsbruket samt nyss berörda handredskap. De på trädgårdsskötselns redskap belöpande kostnaderna torde vara relativt obetydliga. Någon närmare uppskattning av storleken är icke möjlig i någotdera fallet.

Mot nu berörda för stora kostnadsposter får å andra sidan ställas att vissa inom jordbruket använda maskiner ej kunnat medtagas i avskrivningsberäkningen. Detta gäller lastbilar (i förekommande fall även personbilar), vagnar, kälkar, seldon, elmotorer, pum-

par och hydroforer, diverse utrustning för hönsgårdar m. m. Dessa kostnader äro rätt betydande.

De ifrågavarande bristerna (å ena sidan dubbelräkningen samt medtagandet av underhållskostnader för skogs- och trädgårdsredskap, å andra sidan frånvaron av vissa avskrivningskostnader för jordbruksinventarier) äro sålunda av kompensatorisk karaktär. Ehuru någon säker uppskattning icke är möjlig, torde dock kunna göras det bedömandet, att de på detta sätt framräknade sammanlagda kostnaderna för jordbruket icke bli för höga.

Tidigare har påpekats, att kostnaderna för pumpar och hydroforer icke ingå bland avskrivningskostnaderna och att underhållskostnaderna för desamma ej heller torde redovisas som maskin- utan som byggnadskostnader. Då installationer av detta slag mestadels ha samband med byggnader, torde det vara riktigtast, att man framdeles söker infoga ifrågavarande kostnader bland kostnaderna för ekonomibyggnader.

2. *Sammankopplingen av de båda statistikerserierna över maskinköpen.* I sin specialutredning rörande jordbrukets inköp av maskiner och redskap (se appendix) har agr. lic. S. Holmström förutom resultaten av enkätundersökningen rörande försäljningen från tillverkare och importörer även redovisat de resultat, som enligt tidigare och nu kompletterade undersökningar erhållits vid bearbetningen av import- och handelsstatistikens uppgifter. I nämnda utredning har även gjorts en jämförelse mellan resultaten av de båda undersökningarna för åren från 1938, då parallella resultatserier föreligga. Det befinnes, att resultaten av de båda undersökningarna för år 1938 nästan helt överensstämma, vilket är mycket överraskande med hänsyn till att de bygga på helt olika underlag och ha olika omfattning. För de följande åren visa enkätundersökningens resultat däremot högre värdesummor än den äldre serien. Härutav och av vissa indextal,

som författaren anfört rörande utvecklingen av de båda serierna, ligger det nära till hands att draga den slutsatsen, att en verklig överensstämmelse föreligger 1938 och att avvikelserna under senare år helt beror på tillkomsten av nya maskinslag, vilka redovisas i enkätundersökningen men icke kommit med i den äldre serien. Författaren har också närmast velat ge denna förklaring men nöjer sig med att redovisa resultaten av de båda undersökningarna. Då det med hänsyn till jordbrukskalkylens karaktär och användning är av största vikt att däri upptagna kostnadsgrupper återspegla den verkliga utvecklingen så riktigt som möjligt, ha de sakkunniga funnit sig böra särskilt pröva frågan om hur de berörda resultatserierna skola sammankopplas.

Det är härvid till en början klart, att man icke kan riktigt bedöma dessa till sin karaktär rätt olikartade seriers läge i förhållande till varandra enbart på en jämförelse för ett enda år, liksom att det icke heller kan ske med stöd av indextal, som visar deras utveckling från ett bestämt år, 1938. Den äldre serien, som bygger på tillverknings- och importvärden, återspeglar nämligen icke den på resp. år fallande försäljningen utan denna försäljning med tillägg av eventuell lagerökning eller avdrag för lagerminskning. Volymen 1938 kan därför, vilket å priori kan anses sannolikt, ha påverkats av lagerökning, varigenom den kommit att ligga relativt högt och därigenom kommit i nivå med enkätundersökningens resultat. Borttages lagerökningen, framkommer däremot en differens. Likaså påverkas indextalen, som beräknas med 1938 års volym såsom bas. Innehåller 1938 års volym en lagerökning, så måste det medföra, att indextalen för en del följande år, då tillverkningen var mindre än försäljningen, visa en relativt svag stegring. Borttages däremot lagerökningen och göres för senare år tillägg för lagerminskning, blir resultatet ett helt annat. Dyliga justeringar äro emellertid omöjliga att företaga med stöd av

någon slags bedömning, och av en jämförelse på nu angivet sätt kunna några slutsatser icke dragas.

En prövning har därför verkställts genom direkt jämförelse mellan volymerna för åren 1938—1947. Därvid ha använts volymerna beräknade i 1938 års prisläge, varigenom undvikes att försäljning av äldre tillverkning (lagerbehållningar) till ett förhöjt pris förrycka jämförelsen. Före denna jämförelse har det dock befunnits riktigt

näre tid kommit till ökad användning, utgör icke anledning att undantaga dem. Delvis torde de ha influtit i tillverknings- och importstatistiken under vissa samlingsrubriker och såsom det strax skall visa sig företer enkätundersökningen, efter förenämnda reduktion, icke någon starkare stegringstakt än den äldre serien. Resultatet av jämförelsen framgår av efterföljande tablå, i vilken samtliga värdetal avse 1 000-tal kronor vid 1938 års prisläge.

Å r	Totalsummor		Förhållandetal $\frac{B}{A} \cdot 100$	Differens A—B
	Enligt industri- och handelsstatistiken A	Enligt enkätundersökningen (exkl. elstängsel och jeepar) B		
1938.....	40 475	40 406	99·8	69
1939.....	51 363	53 244	103·7	— 1 881
1940.....	37 960	34 657	91·3	3 303
1941.....	31 254	35 561	113·8	— 4 307
1942.....	39 361	47 683	121·1	— 8 322
1943.....	52 062	52 487	100·8	— 425
1944.....	57 406	58 040	101·1	— 634
1945.....	41 614	47 997	115·3	— 6 383
1946.....	63 131	66 372	105·1	— 3 241
1947.....	75 657	73 229	96·8	2 428
Summa 1938—1942	200 413	211 551	105·6	— 11 138
» 1943—1947	289 870	298 125	102·8	— 8 255
» 1938—1947	490 283	509 676	104·0	— 19 393

att minska enkätundersökningens totalsummor med försäljningsbeloppen för vissa maskiner, vilka tillkommit efter 1938 och vilka ej ingå i den äldre undersökningen. Detta gäller jeepar, vilka för övrigt närmast borde hänföras till traktorer, samt elstängsel. Dessa senare representera en ny utrustning, till vilken motsvarighet icke funnits tidigare, varför de synas böra undantagas vid jämförelsen. Någon motsvarande anledning att undantaga andra maskiner torde icke finnas. De nya maskinslagen skördetröskor och linryckningsmaskiner ingå i båda undersökningarna. Den omständigheten, att enkätundersökningen redovisar starkt ökad försäljning av en del andra maskiner, vilka på se-

De i tablå angivna förhållandetalen mellan B-serien (enkätundersökningen) och A-serien (industri- och handelsstatistiken) visa icke på någon fortlöpande ökning av den förra serien i förhållande till den senare. För perioden 1943—1947 är förhållandetallet tvärtom lägre än under perioden 1938—1942, nämligen 102·8 mot 105·6. Skillnaden mellan B-serien och A-serien är sålunda icke uttryck för att den förra, på grund av medtagna nya maskinslag med stark ökningstakt, visar en snabbare ökning från 1938. Ty i så fall skulle förhållandetallet ha varit högst under perioden 1943—1947. Däremot ger jämförelsen vid handen, att B-serien genomgående ligger på en högre

nivå än A-serien, nämligen 4 % för hela perioden 1938—1947. Därmed är dock icke utan vidare klart, att A-serien är för låg och fördenskull måste höjas med detta procenttal vid sammankopplingen (år 1938) mellan de båda serierna.

En annan förklaring till avvikelserna mellan de båda serierna skulle nämligen kunna tänkas vara, att ingångslagren av maskiner och redskap år 1938 voro så stora, att de räckt till att under den följande 10-årsperioden underhålla den i förhållande till tillverkning och import redovisade större försäljningen. En sådan förklaring är dock orimlig. Den skulle exempelvis innebära en lagertömning av maskiner och redskap fr. o. m. 1938 t. o. m. 1946 till ett värde av 21.4 milj. kronor i 1938 års prisläge eller mer än halva tillverknings- och importvärdet för 1938, samtidigt som tillverknings- och försäljningsvolymen ökats med mera än 50 %. Det får beaktas, att försäljningen av jordbruksmaskiner till största delen äger rum före och under vegetationsperioden och att maskintillverkarna därför vid årsskiftena måste ligga inne med betydande lager för att kunna fullgöra väntade leveranser. En fullständig lagertömning kan under sådana förhållanden icke föreligga vid årsskiftena och det är likaledes naturligt, att tillverkarna undvika att genom stor tillverkning alltför mycket utöka ett tidigare uppkommet restlager. Lagervariationerna från år till år torde därför icke vara särdeles stora.

Vidare får beaktas att den ökade försäljningen av jordbruksmaskiner (nära dubbelt så stor under 1947 som 1938) med nödvändighet kräver större *normala* genomgångslager än tidigare, även om de icke behöva ökas proportionellt till försäljningen. Man skulle på anförda skäl närmast ha anledning antaga, att utgångslagret 1947 varit större än ingångslagret 1938. Om så varit fallet borde A-serien vid sammankopplingen med B-serien höjas mera än 4 %. Man

kan emellertid på goda grunder (den ökande tillverkningen och priset 1939) antaga, att ingångslagret 1938 var av övernormal storlek och i viss grad försörjt försäljningen under kommande år. Denna omständighet bör då kunna uppväga den ökning av normallagret, som måste ha uppkommit under senare år till följd av omsättningsökningen. Sålunda förutsättes utgångslagret 1947 ha varit av samma storlek som ingångslagret 1938. På grund härav har företagits en höjning av A-serien med 4 % (noga räknat 3.96 %), varvid erhålles de jämförelsetal, som återges i följande sammanställning. I denna införda värdetal avse som förut 1 000-tal kronor vid 1938 års prisläge.

Å r	Totalsummor		Differens A—B
	Enligt industri- och handelsstatistiken, med höjning av 3.96 % A	Enligt enkätundersökningen (exkl. elstängsel och jeepar) B	
1938.....	42 076	40 406	1 670
1939.....	53 395	53 244	151
1940.....	39 461	34 657	4 804
1941.....	32 490	35 561	— 3 071
1942.....	40 918	47 683	— 6 765
1943.....	54 121	52 487	1 634
1944.....	59 677	58 040	1 637
1945.....	43 260	47 997	— 4 737
1946.....	65 628	66 372	— 744
1947.....	78 650	73 229	5 421
S:a 1938—1942	208 340	211 551	— 3 211
» 1943—1947	301 336	298 125	3 211
» 1938—1947	509 676	509 676	—
Största lagertömning 1941 och 1942			9 836
Största lagerökning 1938—1940 ..			6 625
Skillnad = minskning av ingångslagret 1938			3 211

Sedan de båda serierna på detta sätt bragts i nivå med varandra, erhålles en plausibel förklaring till de skiljaktheter, som förekommit mellan tillverkning och försäljning. Högerkolumnen ger det statistiska utslaget för la-

gerökningar och lagerminskningar. Den pekar på en lagertömning under åren 1941 och 1942 till ett värde av omkring 10 milj. kronor räknat i 1938 års prisläge, varav över 3 milj. kronor härörde från ingångslager 1938.

På grund av dessa resultat bör sålunda vid sammankoppling mellan de båda serierna den äldre seriens summor höjas med 4 %. Hänsyn har emellertid ansetts böra tagas även till vissa andra brister i redovisningen av jordbruksmaskiner för tidigare år. Sålunda ingå icke i den äldre serien sådana maskiner som förbränningsmotorer och handseparatorer, av vilka inköpen efter hand avtagit. Ävenså föreligger säkerligen för många andra enklare redskap en för låg redovisning, enär tillverkningen förr mera än nu skett hos mindre företagare (till stor del hantverkare), vilka ej lämnat uppgifter till

industristatistiken. I och för sig skulle dessa omständigheter måhända motivera en höjning av den äldre serien för tidigare år med omkring 5 %, om man ser till anskaffningens storlek. Emellertid torde ifrågavarande maskiner och redskap till stor del redan 1938 ha kommit ur bruk eller fått ett nedsatt nytovärde, varför full hänsyn ej synes böra tagas till deras (ursprungliga) anskaffningskostnad. De sakkunniga ha därför funnit sig böra begränsa höjningen till sammanlagt 5 %. I efterföljande tablå redovisas resultaten av den äldre serien fram till 1937 dels utan höjning, dels efter höjning med 5 %, samt från 1938 totalresultaten av enkätundersökningen. De följande beräkningarna över avskrivningskostnaderna bygga på dessa tal, ökade med anskaffningskostnaderna för mjölktransportkärl.

Å r	Jordbrukets maskininköp (exkl. traktorer)		Mjolktransportkärl enligt särskild undersökning	Summa maskininköp (exkl. traktorer)
	Beräkningsunderlag 1923—1937 enligt industri- och handelsstatistiken	Beräkningsunderlaget 1923—1937 ökat med 5 %		
1923.....	17 911	18 807	666	19 473
1924.....	23 447	24 619	872	25 491
1925.....	24 310	25 526	905	26 431
1926.....	28 319	29 735	1 054	30 789
1927.....	23 081	24 235	858	25 093
1928.....	23 207	24 367	864	25 231
1929.....	23 378	24 547	870	25 417
1930.....	21 309	22 374	794	23 168
1931.....	15 307	16 072	570	16 642
1932.....	11 579	12 158	431	12 589
1933.....	13 379	14 048	497	14 545
1934.....	20 453	21 476	761	22 237
1935.....	28 483	29 907	1 060	30 967
1936.....	32 167	33 775	1 196	34 971
1937.....	41 253	43 316	1 535	44 851
1938.....		40 406	1 503	41 909
1939.....		50 407	1 950	52 357
1940.....		38 065	1 936	40 001
1941.....		44 762	2 882	47 644
1942.....		62 932	2 491	65 423
1943.....		71 361	1 033	72 394
1944.....		79 267	1 155	80 422
1945.....		65 679	1 255	66 934
1946.....		91 759	2 563	94 322
1947.....		101 640	2 387	104 027
1948.....		119 939	2 418	122 357

VI. Beräkning av avskrivningskostnader.

Vissa beräkningsprinciper. Följande principiella uppläggning av beräkningarna har ansetts böra tillämpas.

1. Avskrivningskostnaderna för maskiner och redskap beräknas genom upprättandet av en avskrivningsplan med det beräkningsunderlag, som använts i föregående tablå.

2. Avskrivningskostnaderna beräknas under förutsättning av genomsnittlig 15-årig varaktighet.

3. Avskrivningskostnaderna beräknas liksom hittills skett i kostnadskalkylen enligt återanskaffningsprincipen.

4. Underhållskostnaderna hämtas ur deklara-tionsundersökningen, så långt siffror där finnas tillgängliga. Deklara-tionsundersökningen kännetecknas dock av en relativt lång eftersläpning. Vid den tidpunkt, då den preliminära kostnadskalkylen för år 1948/49 skulle vara slutförd (slutet av februari 1948), voro t. ex. underhållskostnaderna för åren 1946 och 1947 enligt deklara-tionsundersökningen icke kända.¹ De felande kostnadssummorna för underhåll kunna lämpligen tills vidare med senaste kända summa som utgångspunkt prelimi-närt framräknas med hjälp av vägt pris-index för reservdelar och reparatörlöner. Framdeles torde denna preliminära framräkning böra ske även med hän-synstagande till förändringarna i maskinbeståndets storlek.

Till punkt 2 skall här fogas en moti-ivering. Bestämmandet av den genom-snittliga varaktighetstiden för jordbru-kets maskinbestånd synes vara förenat

¹ Det har senare — efter det att denna un-dersökning blev utförd — visat sig vara möjligt att genom speciell bearbetning av deklara-tionsmaterialet få fram siffrorna ett år tidig-are än genom den ordinarie bearbetningen. Sålunda funnos vid upprättandet av värkal-kylen i februari 1949, då prognosberäkning utfördes för produktionsåret 1949/50, siffror tillgängliga rörande underhållskostnaderna år 1947. Likväl föreligger alltså ett års efter-släpning.

med stora svårigheter. Orsakerna härtill äro flera. Först må omnämnas, att det rör sig om ett stort antal olika ma-skiner och redskap allt ifrån de enk-laste handredskap till sådana relativt invecklade och dyrbara maskiner som exempelvis självbindare och skörde-tröskor. Även inom en och samma grupp av maskiner eller redskap äro skillnaderna i konstruktionen och där-med i viss mån även hållbarheten högst varierande. Som exempel kan anföras den enkla hästplojen i jämförelse med traktorplojen, där bl. a. lyftanordningen utgör en ömtålig detalj. Varaktigheten står också i samband med maskinernas skötsel och underhåll, och i detta hän-seende äro variationerna betydande. Då det gäller jordbearbetningsredska-pen måste även jordmänen spela en viss roll för maskinernas varaktighet. En annan faktor är drivkraften. En hästdriven maskin utsättes icke för så stark förslitning eller påfrestning som en traktordriven. Att den årliga an-vändningstiden är en av de viktigaste faktorerna behöver knappast framhål-las. Självfallet påverkas den genom-snittliga livslängden även av repara-tionernas omfattning, som i sin tur kan vara en följd av såväl tillgången till nya maskiner som priset på dessa och jordbrukarnas köpkraft.

Den genomsnittliga varaktigheten för maskinerna anses allmänt av fackmän-nen vara lägre nu än tidigare. Vissa faktorer kunna anföras, som fortfa-rande verka för en förändring i denna riktning.

I enlighet med vad som nyss anförts torde den betydande övergången till traktordrift verka kraftigt minskande på maskinernas livslängd. I samma rikt-ning kan en ökad övergång till gemen-sam maskinanvändning komma att verka, genom att den årliga använd-ningstiden blir hög för de i ge-mensam drift använda maskinerna. (Det torde dock få förutsättas, att bätt-re skötsel och underhåll vid gemensam maskinanvändning i viss mån motver-

kar den längre årliga användningstidens inverkan på hållbarheten, eftersom skötseln av maskinerna blir anförtrodd åt särskilt utbildade maskin-skötare.)

En annan faktor av betydelse för maskinernas genomsnittliga livslängd är de alltmera ökade kraven på maskinernas funktionsduglighet. Denna faktor torde framför allt vid de större jordbruken redan ha gjort sig starkt gällande i samband med stegrade arbetslöner och tilltagande brist på arbetskraft inom jordbruket. I vad mån den fortgående förändringen i maskinernas konstruktion påverkar livslängden är svårt att bilda sig någon bestämd uppfattning om. Sannolikt medför dock den ökade användningen av mera komplicerade maskiner i allmänhet en kortare genomsnittlig livslängd — även om detta i viss mån elimineras genom fabrikanternas strävanden att förbättra konstruktionerna.

Då här anförts åtskilliga faktorer, som synas tala för en minskad genomsnittlig livslängd för jordbrukets maskiner, förtjänar även omnämnas en påtaglig faktor, som torde verka i motsatt riktning, nämligen de ökade inköpen av maskiner till små brukningsdelar, där den årliga användningstiden blir relativt kort.

Delvis på grund av de omständigheter, som i det föregående anförts, saknas i stort sett statistiskt material av sådan omfattning och art, att detta direkt kan läggas som grund för ett bedömande av den genomsnittliga varaktighetstiden. I samband med en undersökning i avsikt att belysa jordbrukets maskinbehov har emellertid direktör Harald A:son Moberg vid statens maskinprovningar gjort vissa beräkningar och överväganden rörande jordbruksmaskinernas livslängd.¹ Moberg har härvid på tre olika vägar sökt komma fram

till en uppfattning om livslängden för olika maskiner eller redskap.

I. Med stöd av från institutioner, tillverkare, försäljare, jordbrukare och maskinreparatörer inhämtade erfarenheter har sannolik medellivslängd för de olika maskinlagen uppskattats. Uppgifterna bygga på rådande förhållanden, alltså förefintlig maskinpark och dess fördelning på olika storleksgrupper av gårdar samt den skötsel som verkligen äger rum. En kontroll av de uppskattade värdena har, så långt detta låtit sig göra, genomförts med hjälp av de i följande punkter omnämnda undersökningarna.

II. Genom studium av leveransernas storlek för enskilda maskinslag har i flera fall kunnat ungefärligt fastställas, huru stora de årliga leveranserna för ersättning av uttrangerade maskiner varit. Genom att sätta det så erhållna årliga ersättningsbehovet i relation till totalantalet av varje ifrågavarande maskin enligt 1944 års jordbruksräkning, har ett ungefärligt uttryck för den genomsnittliga varaktigheten kunnat erhållas.

III. Slutligen har studerats leveranserna av reservdelar till sådana maskiner, vilkas tillverkning upphört för ett antal år sedan. Reservdelsförsäljningens omfattning och den tid, som förflutit, sedan tillverkningen av en viss maskin upphörde, tills efterfrågan efter reservdelar märkbart avtagit eller praktiskt taget upphört, ger i varje fall vissa antydningar om livslängden. Det framhålles i detta sammanhang, att antalet kvarvarande maskiner säkerligen icke nedgått i samma takt som reservdelsrekvisitionerna. »Efter hand utgallras allt fler maskiner från de gårdar, där anspråken äro stora. De mindre gårdarna ha mindre anspråk på reservdelar på grund av den kortare årliga drifttiden. När reservdelsrekvisitionerna gått ned t. ex. till hälften av högsta värde, finns därför helt visst betydligt fler än hälften av antalet maskiner kvar.»

¹ Harald A:son Moberg: *Synpunkter på jordbrukets maskinbehov samt järnåtgång för erforderlig maskintillverkning*. Finnes tillgänglig vid Statens maskinprovningar, Uppsala.

Tabell 1. Beräkning av årliga avskrivningsbelopp för traktorer vid 15-årig avskrivning å återanskaffningsvärdet. Samtliga värdesummor i 1 000-tal kr.

Å r	Årets inköpsvolym vid 1938 års prisnivå	Akkumulerad inköpsvolym för senaste 15 åren	Medelvolum för senaste 15 åren (kol. 2 div. m. 15)	Prisindex för produktionsår 1938 = 100	Återanskaff- ningsvärdet för medel- volymer (kol. 3 × kol. 4)
	1	2	3	4	5
1924.....	2 000
1925.....	2 000
1926.....	2 000
1927.....	2 000
1928.....	2 000
1929.....	2 430
1930.....	2 762
1931.....	2 514
1932.....	1 820
1933.....	1 358
1934.....	2 501
1935.....	4 431
1936.....	8 191
1937.....	15 976
1938 (1938/39).....	20 971	72 954	4 864	101·3	4 927
1939 (1939/40).....	23 440	94 394	6 293	110·7	6 966
1940 (1940/41).....	9 879	102 273	6 818	119·2	8 127
1941 (1941/42).....	2 111	102 384	6 826	121·2	8 273
1942 (1942/43).....	3 696	104 080	6 939	121·2	8 410
1943 (1943/44).....	2 271	104 351	6 957	137·0	9 531
1944 (1944/45).....	6 956	108 877	7 258	144·9	10 517
1945 (1945/46).....	3 563	109 678	7 312	144·9	10 595
1946 (1946/47).....	20 560	127 724	8 515	158·3	13 479
1947 (1947/48).....	32 509	158 413	10 561	170·7	18 028
1948 (1948/49).....	51 773	208 828	13 922	(179·3)	(24 962)
1949 (1949/50).....	(41 202)	(247 529)	(16 502)	(179·3)	(29 588)

Den verkställda kontrollen över uppskattningarna (omnämnda under punkt I) gav till resultat, att de största avvikelserna gentemot uppskattningarna gällde sådana maskiner, som i stor omfattning användas vid det mindre jordbruket (stallgödselspridare, såningsmaskiner, slåttermaskiner, hästräfsor). Den beräknade livslängden var för dessa högre än den uppskattade.

De för olika maskiner angivna livslängderna variera i stort sett mellan 8—25 år. Särskilt låg livslängd anges för traktorplögar (8 år), konstgödselspridare (8 år) och hövändare (10 år). Ungefärligen 10-årig livslängd anges för ett antal maskiner såsom traktorkultivatorer, traktorrullharvar, traktor-fjäderharvar, samtliga potatisredskap o. s. v. En 20—25-årig livslängd anges

för exempelvis hästplogar, årder, vissa harvar, vältar, såningsmaskiner, mindre tröskverk, räfsor, pressar, krossar o. s. v.

Materialet måste (enligt dir. Moberg) anses alltför osäkert för att en sammanvägning till genomsnittlig livslängd skall kunna företagas med detta såsom underlag. En bedömning av materialet ger snarast den uppfattningen, att den genomsnittliga livslängden är *högre än 15 år*. Till samma uppfattning har man i denna utredning kommit vid jämförelse mellan icke avskrivet maskinkapital vid olika avskrivningstider med det värde för maskinparken, som erhålles vid uppräknning till siffror för hela landet enligt den jordbruksekonomiska undersökningen. Det har dock ansetts starkt motiverat att i en beräkning som

Tabell 2. Beräkning av årliga avskrivningsbelopp för redovisade maskiner och redskap exkl. traktorer vid 15-årig avskrivning å återanskaffningsvärdet. Samtliga värdesummor i 1 000-tal kr.

Å r	Inköps- summa i vederbö- rande års prisläge ¹	Prisindex 1938=100	Årets in- köpsvolym vid 1938 års pris- nivå	Ackumule- rad inköps- volym för senaste 15 åren (fr. kol. 3)	Medel- volym för senaste 15 åren (kol. 4 div. med 15)	Prisindex för pro- duktions- år, 1938 = 100	Återanskaff- ningsvärdet för medelvolym (kol. 5 × kol. 6) 100
	1	2	3	4	5	6	7
1924.....	25 491	91·6	27 829	—	—	—	—
1925.....	26 431	86·5	30 556	—	—	—	—
1926.....	30 789	84·8	36 308	—	—	—	—
1927.....	25 093	82·3	30 490	—	—	—	—
1928.....	25 231	82·3	30 657	—	—	—	—
1929.....	25 417	83·2	30 549	—	—	—	—
1930.....	23 168	84·0	27 581	—	—	—	—
1931.....	16 642	81·5	20 420	—	—	—	—
1932.....	12 589	77·2	16 307	—	—	—	—
1933.....	14 545	77·2	18 841	—	—	—	—
1934.....	22 237	81·5	27 285	—	—	—	—
1935.....	30 967	84·0	36 865	—	—	—	—
1936.....	34 971	85·5	40 902	—	—	—	—
1937.....	44 851	94·1	47 663	—	—	—	—
1938 (1938/39)	41 909	100·0	41 909	464 162	30 944	96·4	29 830
1939 (1939/40)	52 357	94·6	55 346	491 679	32 779	104·7	34 320
1940 (1940/41)	40 001	109·8	36 431	497 554	33 170	118·7	39 373
1941 (1941/42)	47 644	123·2	38 672	499 918	33 328	127·4	42 460
1942 (1942/43)	65 423	129·5	50 520	519 948	34 663	131·4	45 547
1943 (1943/44)	72 394	132·3	54 720	544 011	36 267	132·6	48 090
1944 (1944/45)	80 422	132·8	60 559	574 021	38 268	133·4	51 050
1945 (1945/46)	66 934	133·7	50 063	596 503	39 767	134·1	53 328
1946 (1946/47)	94 322	134·3	70 232	646 315	43 088	133·4	57 479
1947 (1947/48)	104 027	133·0	78 216	708 224	47 215	136·3	64 354
1948 (1948/49)	122 357	138·0	88 664	778 047	51 870	(138·0)	(71 581)
1949 ² (1949/50)	(122 357)	(138·0)	(88 664)	839 426	55 962	(138·0)	(77 228)

¹ I enkätundersökningen representerade maskiner och redskap plus mjölktransportkärl.

² Uppskattat värde.

denna icke kalkylera med en längre genomsnittlig livslängd än 15 år. För detta talar bl. a. de sannolika förskjutningar mot minskad livslängd, som tidigare diskuterats. Det kan även anses motiverat att stanna för en 15-årig avskrivningstid av det skälet, att avskrivningstiden i kostnadskalkylen någorlunda bör närma sig vad som i ekonomiska kalkyler i allmänhet kan anses rimligt.

Beräkningsförfarandet och dess resultat. I enlighet med de principer, som i det föregående angivits, har i tabellerna 1 och 2 verkställt beräkning av årliga avskrivningskostnader å åter-

anskaffningsvärden. Därvid har, likaledes enligt vad i det föregående anförts, som grund för avskrivningskostnaderna lagts inköpskostnaderna för traktorer enligt lantbruksförbundets undersökningar (tabell 1) samt för övriga maskiner och redskap (tabell 2) inköpskostnaderna enligt förut berörda undersökningar. De följande kommentarerna skola inskränkas till att gälla tabell 2. Principerna för beräkningarna äro lika i de båda tabellerna 1 och 2. Dock har ett led i beräkningarna utslutits ur tabell 1.

I tabell 2 kolumn 1 redovisas inköpskostnaderna för maskiner och red-

Tabell 3. Beräkning av vägt prisindex för maskiner och redskap exklusive traktorer enligt vägningsstal erhållna i enkätundersökningen (plus särskild undersökning ifråga om mjölktransportkärl).

År	Inköpskostnader i vederbörande års prisläge					Inköpskostnader omräknade i 1938 års prisläge (= volym)					Index 1938 = 100 $\left(\frac{e}{e_1} \cdot 100\right)$
	S:a samtliga grupper enl. tabell 3, II, i specialutredning om inköpskostnaderna	Fläktar	Förbränningsmotorer	Mjölks-transport-flaskor	Summa						
	a					b	c	d	e		
	a ₁	b ₁	c ₁	d ₁	e ₁						
1938	35 864	1 229	468	1 503	39 064	35 864	1 229	468	1 503	39 064	100.0
1939	44 992	1 434	394	1 950	48 770	47 640	1 578	394	1 966	51 578	94.6
1940	33 960	957	103	1 936	36 956	31 096	882	94	1 575	33 647	109.8
1941	37 781	1 135	27	2 882	41 825	30 752	1 046	25	2 122	33 945	123.2
1942	53 960	1 503	54	2 490	58 008	41 812	1 262	49	1 657	44 780	129.5
1943	60 350	1 697	53	1 033	63 133	45 643	1 353	48	658	47 702	132.3
1944	66 420	2 394	69	1 155	70 038	50 046	1 885	63	736	52 730	132.8
1945	53 593	2 434	59	1 255	57 341	40 128	1 917	54	799	42 898	133.7
1946	77 357	3 053	102	2 563	83 075	57 783	2 361	92	1 632	61 868	134.3
1947	82 163	3 799	136	2 387	88 485	62 146	2 716	123	1 545	66 530	133.0
1948	99 014	3 941	111	2 418	105 484	72 026	2 764	101	1 565	76 456	138.0

skap exklusive traktorer i varje inköpsårs prisläge.

I kolumn 2 redovisas prisindex för maskiner och redskap med 1938 som basår. För åren 1938—1948 är detta index vägt medelst rörliga vägningsstal, varvid som vägningsstal för varje enskild maskingrupp tillämpats inköpsvolymerna för resp. år beräknade i 1938 års prisläge. Denna indexberäkning redovisas i tabell 3. För åren före 1938 äro indextalen vägda medelst fasta vägningsstal.

I kolumn 3 ha de totala redovisade inköpssummorna, vilka omfatta vissa andra maskinslag än de, på vilka indexberäkningen grundas, för varje år med hjälp av prisindextalen omräknade till 1938 års prisläge. De i kolumn 3 angivna värdesummorna kunna därför anses motsvara volymer i 1938 års prisläge.

I kolumn 4 ha inköpssummorna i 1938 års prisläge för senaste femtonårsperiod ackumulerats. Av den för ett visst år ackumulerade 15-åriga inköpsvolymen skall avskrivnas en femtondel, d. v. s. medelvolymen för 15 år.

Denna medelvolym har angivits i kolumn 5. Denna kolumn ger sålunda besked om varje års avskrivningskostnad beräknad i 1938 års prisläge. För att erhålla avskrivningskostnaden å det för varje år aktuella återanskaffningsvärdet kräves en omräkning av medelvolymen till varje års prisläge. Denna beräkning har gjorts med anpassning till produktionsår. Prisindex för produktionsår med kalenderåret 1938 = 100 redovisas i kolumn 6. Slutligen erhålles i kolumn 7 avskrivningsvärden å återanskaffningsvärde för de enskilda åren (produktionsår) genom att prisindexet för produktionsår (kolumn 6) tillämpas på medelvolymen (kolumn 5).

Av tabellen framgår, att någon omräkning av inköpssummorna för produktionsår icke utförts. Så har t. ex. inköpssumman för kalenderåret 1938 börjat avskrivnas under produktionsåret 1938/39 o. s. v. Detta närmast av praktiska skäl förestavade tillvägagångssätt torde bäst motsvara en riktig beräkningsmetod. Det får nämligen förut sättas, att inköpen ske successivt under året, varför många nya maskiner varit

i användning endast under en del av året. Vid lika fördelad anskaffning under årets olika månader bör avskrivningen å det sista årets inköp därför nogta taget beräknas på halva inköpssumman. I stort sett samma resultat erhålles genom den tidsförskjutning mellan anskaffnings- och avskrivningstid som här tillämpats. Saken är dessutom praktiskt betydelselös, i det att en uppdelning knappast skulle i någon väsentlig grad ändra den relativa kostnadsutveckling, som nu framkommit.

Avskrivningskostnaderna för traktorer enligt tabell 1 ha i följande översikt sammanräknats med avskrivningskostnaderna för övriga redovisade maskiner och redskap enligt tabell 2. Samtliga värdesummor äro angivna i 1 000-tal kronor.

skiner eller med 406·6 % under tiden 1938/39—1948/49. Avskrivningskostnaderna för gengasaggregat ingå icke i de angivna summorna, enär dessa beräknats separat med lägre avskrivningstid (4 år). Dessa kostnader ha i den tidigare tillämpade traktorkostnadskalkylen beräknats till:

1938/39	—
1939/40	0·26 milj. kr.
1940/41	1·36 » »
1941/42	3·54 » »
1942/43	5·67 » »
1943/44	6·54 » »
1944/45	5·85 » »
1945/46	3·88 » »
1946/47	2·58 » »
1947/48	—

Enligt den fyraåriga avskrivningsplanen skulle gengasaggregaten icke slut-

Å r	Avskrivningskostnader beräknade å återanskaffningsvärde för			Relativa tal 1938/39 = 100		
	traktorer enl. tabell 1 ¹	övriga redovisade maskiner och redskap enl. tabell 2	s:a redovisade maskiner och redskap	A	B	C
	A	B	C			
1938/39.....	4 927	29 830	34 757	100·0	100·0	100·0
1939/40.....	6 966	34 320	41 286	141·4	115·1	118·8
1940/41.....	8 127	39 373	47 500	164·9	132·0	136·7
1941/42.....	8 273	42 460	50 733	167·9	142·3	146·0
1942/43.....	8 410	45 547	53 957	170·7	152·7	155·2
1943/44.....	9 531	48 090	57 621	193·4	161·2	165·8
1944/45.....	10 517	51 050	61 567	213·5	171·1	177·1
1945/46.....	10 595	53 328	63 923	215·0	178·8	183·9
1946/47.....	13 479	57 479	70 958	273·6	192·7	204·2
1947/48.....	18 028	64 354	82 382	365·9	215·7	237·0
1948/49.....	24 962	71 581	96 543	506·6	240·0	277·8
1949/50.....	29 588	77 228	106 816	600·5	258·9	307·3

¹ Härei ingå icke avskrivningskostnader för gengasaggregat.

Avskrivningskostnaderna exklusive traktorer ha som synes ökat från 29·8 milj. kronor i basåret till 71·6 milj. kronor 1948/49 eller med 140·0 %. Avskrivningskostnaderna för år 1949/50 bygga beträffande inköpskostnaderna år 1949 på det antagandet, att dessa bli lika med inköpskostnaderna 1948.

Avskrivningskostnaderna för traktorer ha ökat starkare än för övriga ma-

amorteras år 1946/47, men eftersom gengasdriften kalkylmässigt har ansetts avvecklad fr. o. m. detta år, har i kalkylen den resterande avskrivningssumman i sin helhet förts på 1946/47 års kostnader.

För kommande år erhålles underlag för avskrivningarna genom fortsättande av enkätundersökningen resp. den inom lantbruksförbundet årligen åter-

kommande undersökningen över inköpskostnaderna för jordbrukstraktorer. Därjämte måste för erhållande av kontinuitet specialundersökningen rörande inköpskostnader för mjölktransportkärl fortsättas. Inhämtandet av uppgifter för fortsättandet av enkätundersökningen synes lämpligen kunna ske under januari varje år. Härvid kan erhållas definitiv uppgift för det närmast föregående kalenderåret. Genom att uppgifterna inhämtas under här angiven tid kunna resultaten beräknas vara sammanställda i tid före värvkalkylens upprättande. Undersökningarna rörande inköpskostnader för traktorer resp. mjölktransportkärl kunna likaledes varje år utföras under loppet av januari månad, varvid definitiva uppgifter erhållas för det föregående året. Samtliga dessa undersökningar kunna alltså medhinnas före kostnads-kalkylens upprättande vid nu gällande tidpunkt för kalkylarbetet.

VII. Underhållskostnaderna.

Under avdelning V har angivits, att underhållskostnaderna i denna beräkning befunnits böra hämtas ur deklara-tionsundersökningens resultat. Under nämnda avdelning har även lämnats en redogörelse för vad de ur deklara-tionsundersökningen erhållna underhålls-kostnaderna kunna anses omfatta.

Under avdelning IV, som beskriver det grundmaterial, vilket övervägts eller tillämpats, har även lämnats en översikt över deklara-tionsundersökningens resultat. Underhållskostnaderna inklusive underhåll för traktorer och gengasaggregat skulle enligt deklara-tionsundersökningen ha uppgått till följande årliga belopp i milj. kronor:

1932	27.1
1935	33.8
1937	40.0
1938	41.7
1940	50.6
1941	61.3
1942	69.9

1943	81.7
1944	82.5
1945	82.2
1946	91.0
1947	98.5

Som synes av ovanstående saknas uppgifter över underhållskostnadernas storlek år 1939 enligt deklara-tionsundersökningen. Någon bearbetning av självdeklara-tionerna för detta år har icke förekommit. Detta är självfallet en olägenhet, då basåret i kostnads-kalkylen är produktionsåret 1938/39. En ungefärlig beräkning av basårskostna-den med utgångspunkt från det till-gängliga materialet har måst företagas.

Ökningen av underhållskostnaderna från 1938 till 1940 uppgår enligt före-gående översikt till 8.9 milj. kronor eller 21.3 %. Eftersom en mycket stark utökning av maskindriften förekom omkring år 1938 (de årliga inköpskostna-derna för maskiner och redskap inklu-sive traktorer fördubblades från år 1935 till 1939), synes det uppenbart, att den ökning av underhållskostnaderna, som enligt deklara-tionsundersökningen inträtt från 1938 till 1940, är betingad såväl av stegrade arbetslöner och steg-rade priser på reservdelar som av ma-skinanvändningens ökning och därav betingad ökning av underhållets om-fattning (volymökning).

För att kunna beräkna ett antagbart värde för underhållskostnaderna i bas-året (1938/39), synes det lämpligt att först undersöka, huru stor del av kost-nadsökningen för underhåll från 1938 till 1940, som ungefärligen kan stå i samband med förändrad underhålls-volym. Sedan detta är gjort, kan näm-ligen den ungefärliga »volymföränd-ringen» för underhållet från 1938 till 1939 friläggas. Den åsyftade beräk-ningen förutsätter ett prisindex för ka-lenderår över underhållskostnaderna. Ett dylikt index angives i följande över-sikt, beräknat med hjälp av samma grundmaterial, som senare tillämpas vid beräkning av prisindex för preli-minära fortlöpande beräkningar av un-

derhållskostnaderna (jfr ett senare avsnitt, där beräkning av prisindex för underhållskostnader behandlas). Vid indexberäkningen tillämpas följande vägningstal;

för reservdelar 40,
för arbetslöner 60.

	Index för		Vägt index för underhåll
	reservdelar	arbetslöner	
1938.....	100.0	100.0	100.0
1939.....	96.6	103.7	100.8
1940.....	112.1	110.0	110.8

Vägt prisindex för underhållskostnader visar en stegring av 10.8 % från 1938 till 1940. En omräkning av kostnadssiffran för underhåll 1940 (50.6 milj. kronor) med detta prisindex ger $\frac{50.6 \times 100}{110.8} = 45.7$ milj. kronor, vilket sålunda får anses motsvara underhållsvolymen 1940 i 1938 års pris- och löneläge.

Om vi förutsätta en jämn stegring av underhållsvolymen från 1938 till 1940, erhålles följande utveckling av densamma i 1938 års pris- och löneläge:

1938	41.7
1939	43.7
1940	45.7

Under förutsättning av *oförändrade priser och löner* borde sålunda underhållskostnaderna år 1940 ha uppgått till omkring 45.7 milj. kronor. Följaktligen skulle prisstegringar ha orsakat omkring 4.9 milj. kronor av kostnadsstegringen, och resten, 4.0 milj. kronor, skulle stå i samband med förändrad omfattning av underhållet (volymförändring). Prisstegring och volymökning skulle med andra ord ha bidragit i ungefärligen samma omfattning till den inträffade kostnadsstegringen.

Underhållskostnaderna år 1939 böra enligt det föregående ungefärligt kunna beräknas till $\frac{43.7 \times 100.8}{100} = 44.0$ milj. kronor.

Efter denna beräkning av underhållskostnader för år 1939 erhållas sålunda följande serier:

För kalenderår	milj. kr.	För produktionsår		
		milj. kr.	index 1938/39 = 100	
1937.....	40.0	1937/38	41.1	95.1
1938.....	41.7	1938/39	43.2	100.0
1939.....	44.0	1939/40	48.4	112.0
1940.....	50.6	1940/41	57.7	133.6
1941.....	61.3	1941/42	67.0	155.1
1942.....	69.9	1942/43	77.8	180.1
1943.....	81.7	1943/44	82.2	191.0
1944.....	82.5	1944/45	82.3	191.7
1945.....	82.2	1945/46	88.1	203.9
1946.....	91.0	1946/47	96.0	222.2
1947.....	98.5	1947/48	.	.

Preliminär framräkning av resultaten till att motsvara nu aktuella produktionsår. Med anledning av den i det föregående (avd. VI) diskuterade eftersläpningen i resultaten av deklarationsundersökningen måste en preliminär framräkning av underhållskostnaderna verkställas vid varje beräkningstillfälle. I avdelning VI har omnämnts, att vid framräkningen i första hand bör tagas hänsyn till kända prisförändringar (material och löner). Sannolikt bör även tagas hänsyn till förändringar i maskinparkens storlek (volymförändringar).

Då denna utredning verkställdes (jan. 1948), ansågs det emellertid lämligt att tills vidare vid framräkningen bortse från volymförändringen på grund av att den kostnadssumma (82.2 milj. kronor) för kalenderåret 1945, som då var den senaste kända, gällde en tidpunkt, då underhållskostnaderna kunde tänkas ha varit onormala, dels på grund av den då omfattande gengasdriften, dels på grund av mera omfattande reparationer än vanligt med anledning av brist på nya maskiner och därmed försenade ersättningsinköp. Å andra sidan ansågs verkstadskonflikten ha kunnat verka i motsatt riktning. Det syntes därför tillrådligt, att underhållskostnadernas fortsatta utveckling enligt deklarationsundersökningen avvaktades, innan hän-

syn toges till förändringen i maskinparkens storlek vid den preliminära framräkningen av underhållskostnaderna.

Det må anses vara motiverat att redan här påpeka ett förhållande, som längre fram diskuteras, och som har betydelse vid bedömandet av inverkan på underhållskostnaderna av förändringar i maskinparkens storlek (volymen). Vid en förändring i maskinparkens storlek stiga underhållskostnaderna icke omedelbart i proportion till den inträffade förändringen, beroende på att nya maskiner icke kräva lika omfattande reparationer som gamla. Vid ett hänsynstagande till volymförändringen vid preliminär framräkning av underhållskostnaderna kan maskinparkens storleksförändring därför icke tillåtas helt slå igenom omedelbart. Det bör i stället förutsättas, att den nyinsatta volymen under viss tid kräver ett mindre underhåll. Huru lång tid väsentligt mindre reparationer kunna förutsättas är svårt att bedöma. Med säkerhet torde dock kunna förutsättas, att maskinerna i regel kräva avsevärt mindre reparationer under de två—tre första åren. Självfallet företer egentligen behovet av reparationer vid oförändrad användningstid per år en ständigt stigande kurva under den tid en maskin användes — stigande med maskinens ålder. Vissa reparationer krävas dock redan från början. Detta gäller framför allt utbyte av brutna delar (t. ex. genom stempåkörning) såsom fjäderharvs- och kultivatorpinnar, plogbillar, skyddsklor m. m. till slätter- och skördemaskiner o. s. v.

Om man nu utgår ifrån att reparationerna genomsnittligt äro av betydligt mindre omfattning under exempelvis de tre första åren, skulle följaktligen vid beräkning av volymindex icke tagas full hänsyn till volymförändringen på grund av de tre senaste årens inköp. För tillfället (1950) skulle då full hänsyn icke tagas till volymförändringen genom inköp åren 1948 och 1949.

I det följande redovisas beräkning av såväl pris- som volymindex, ehuru endast det förstnämnda indexet tills vidare tillämpas.

Prisindex. Metoden för prisindexberäkningen framgår av *tabell 4*, varför några utförliga kommentarer här icke skola göras. Delindex för arbetslöner resp. reservdelar ha sammanvägts med följande vägningstal;

för reservdelar 40,
för arbetslön 60.

Prisindex för reservdelar har erhållits ur detaljberäkningarna till lantbruksförbundets prisindex för maskiner och redskap. Index för arbetslön är baserat på statistik uppgjord av Svenska metallindustriarbetareförbundet över genomsnittliga timförtjänster (för all arbetstid, alltså även övertid) för verkstadsarbetare inom s. k. A- och B-orter. I *tabell 5* har detta index jämte motsvarande timförtjänst sammanställts med timförtjänst och index för samtliga verkstadsarbetare enligt socialstyrelsens lönestatistik. De båda indexserierna visa i stort sett god överensstämmelse.

Då det vid nuvarande tidpunkt (jan. 1950) gäller en framräkning av kostnadssumman för året 1946/47 till senare års prisläge, måste index enligt *tabell 4* omräknas med 1946/47 som bas. Denna omräkning jämte resultaten av

Tabell 4. Prisindex för underhållskostnader.

Å r	Index för		Vägt index för underhåll
	reservdelar (× 0·40)	arbetslön enl. tab. 5 (× 0·60)	
1938/39...	100·0	100·0	100·0
1939/40...	110·0	105·3	107·2
1940/41...	140·6	115·5	125·5
1941/42...	159·8	128·0	140·7
1942/43...	172·6	134·0	149·4
1943/44...	178·9	135·8	153·1
1944/45...	178·9	141·8	156·7
1945/46...	178·9	147·1	159·9
1946/47...	172·6	167·0	169·2
1947/48...	176·0	184·7	181·2
1948/49...	190·6	193·1	192·1
1949/50...	193·3	195·1	194·4

Tabell 5. Löner för verkstadsarbetare; öre per timme samt index.

Å r	Samtliga verkstadsarbetare exkl. arbetare vid skepps- varv enl. socialstyrelsens lönestatistik		Arbetare vid verkstäder inom A- och B- orter enligt Svenska metallindustriarbetare- förbundets statistik			
	Total förtjänst per timme inkl. övertid	Index 1938 = 100	Total förtjänst per timme inkl. övertid	I n d e x		
				1938 = 100	omr. till prod.-år	1938/39 = 100
1938 (1938/39)...	138	100·0	109	100·0	102·5	100·0
1939 (1939/40)...	141	102·2	113	103·7	107·9	105·3
1940 (1940/41)...	155	112·3	120	110·0	114·3	115·5
1941 (1941/42)...	167	121·0	127	116·5	131·2	128·0
1942 (1942/43)...	183	132·6	151	138·5	137·3	134·0
1943 (1943/44)...	190	137·7	149	136·7	139·2	135·8
1944 (1944/45)...	194	140·6	153	140·4	145·3	141·8
1945 (1945/46)...	204	147·8	.1	.1	150·8	147·1
1946 (1946/47)...	212	153·6	166	152·3	171·2	167·0
1947 (1947/48)...	241	174·6	197	180·7	189·3	184·7
1948 (1948/49)...	.2	.2	.	193·6 ³	197·9	193·1
1949 (1949/50)...	.	.	.	(200·0) ³	(200·0)	(195·1)

¹ Metallarbetarstrejk under året.
² Socialstyrelsens lönestatistik ej färdigställd för år 1948 o. f.
³ Framräknat för 1948 och 1949 enligt uppgifter från socialstyrelsen över löneutvecklingen vid reparationsverkstäder. Metallarbetareförbundets statistik finnes icke tillgänglig längre än t. o. m. 1947.

tillämpningen på 1946/47 års kostnads-
summa redovisas i följande översikt.

Å r	Index enligt tab. 4, 1938/39 = 100	Samma serie 1946/47 = 100	Kostnads- summa för underhåll uppräknad enl. pris- index, milj. kr.
1946/47...	169·2	100·0	96·0
1947/48...	181·2	107·1	102·8
1948/49...	192·1	113·5	109·0
1949/50...	194·4	114·9	110·3

I det föregående har vid skilda till-
fällen omnämnts, att underhållskostna-
derna enligt deklarationsundersökning-
en inkludera underhållskostnader för
traktorer och gengasaggregat, medan
dessa tidigare i kostnadskalkylen be-
räknats separat. I *tabell 6 a* redovisas
dels den i det föregående kompletterade
serien för underhållskostnader åren
1938/39—1948/49 jämte index för den-
na serie, dels de i tidigare kalkyler över

traktorkostnaderna beräknade under-
hållskostnaderna för traktorer, vilka
endast utgöra en del av de i första ko-
lumen angivna underhållskostnaderna.

Volymindex. Som i det föregående
anförts, har ett särskilt volymindex för
maskinparkens storlek beräknats. Ett
dylikt index bör eventuellt framdeles
komma till användning vid framräk-
nandet av preliminära underhållskost-
nader i avvaktan på deklarationsunder-
sökningens resultat.

Volymindex har beräknats på två
olika vägar med helt olika grundmate-
rial som utgångspunkt.

I *tabell 6 b* redovisas en beräkning
baserad på underhållskostnaderna en-
ligt deklarationsundersökningen. Beräk-
ningsmetodiken framgår av tabellen,
och några ytterligare kommentarer tor-
de icke erfordras. Som synes ger denna
beräkning till resultat en ökning av
underhållsvolymen med 31·3 % från
1938/39 till 1946/47. I denna beräkning
kan volymindex icke erhållas längre

Tabell 6 a. Jordbrukets underhållskostnader för maskiner och redskap.

Å r	Underhållskostnader enligt deklarationsundersökningen ¹		I traktorkalkylen tidigare beräknade underhållskostnader, milj. kr.			
	Milj. kr.	Index	Traktorer	Gengasaggregat	Omställning till oljedrift	Summa
	1	2	3	4	5	6
1938/39.....	43·2	100·0	2·66	—	—	2·66
1939/40.....	48·4	112·0	3·36	—	—	3·36
1940/41.....	57·7	133·6	3·25	0·24	—	3·49
1941/42.....	67·0	155·1	7·74	1·28	—	9·02
1942/43.....	77·8	180·1	10·03	1·92	—	11·95
1943/44.....	82·2	190·3	11·63	2·33	—	13·96
1944/45.....	82·3	190·5	13·47	2·70	—	16·17
1945/46.....	88·1	203·9	12·88	2·10	2·62	17·60
1946/47.....	96·0	222·2	9·43	0·36	6·71	16·50
1947/48.....	102·8	238·0	9·82	—	1·30	11·12
1948/49.....	109·0	252·3	—	—	—	—
1949/50.....	110·3	255·3	—	—	—	—

¹ Fr. o. m. 1947/48 prel. beräkning enligt indexutvecklingen (prisindex).

än t. o. m. år 1946/47. Detta index kan endast användas som kontroll och vägledning, då det gäller att undersöka hur ett på annat material baserat index skall kunna beräknas. Då volymindexet behöver användas vid preliminär framräkning av underhållskostnaderna saknas nämligen underlag för beräkandet av detta volymindex för tillräckligt lång tid framåt.

I tabell 7 redovisas den andra beräk-

Tabell 6 b. Beräkning av volymindex genom division av underhållskostnaderna med prisindex.

Å r	Underhållskostnader enligt deklarationsundersökningen	Prisindex enligt tabell 4	Underhållsvolym $\left(\frac{A}{B} \cdot 100\right)$	Volymindex, 1938/39 = 100
	A	B	C	D
1938/39	43·2	100·0	43·2	100·0
1939/40	48·4	107·2	45·1	104·4
1940/41	57·7	125·5	46·0	106·5
1941/42	67·0	140·7	47·6	110·2
1942/43	77·8	149·4	52·1	120·6
1943/44	82·2	153·1	53·7	124·3
1944/45	82·3	156·7	52·5	121·5
1945/46	88·1	159·9	55·1	127·5
1946/47	96·0	169·2	56·7	131·3

ningen grundad på utvecklingen av maskinparkens storlek under förutsättning av 15-årig varaktighet. Indexserien i fråga har beräknats på maskinvolymer vid konstant prisnivå (1938 års prisnivå) med stöd av tabellerna 1 och 2. För gengasaggregaten har gjorts en separat volymbereäkning, enär det för dessa räknats med annan varaktighetstid (4 år) än för andra maskiner. Den för gengasaggregat beräknade volymen har lagts till volymen för övriga maskiner och redskap före volymindexberäkningen.

Maskinvolymens förändring är enligt beräkningarna i tabell 7 högst avsevärd sedan 1938. Det får emellertid beaktas, att volymen anger »värdevolyms» förändring och icke enbart förändringen i antalet maskiner. Siffrorna äro uttryck såväl för ökat antal maskiner som för den högre standard (mera invecklade konstruktioner), vilken kännetecknar nutidens lantbruksmaskiner i jämförelse med de äldre maskiner, som enligt beräkningarna förutsatts ha blivit ersatta.

Om den förutsatta 15-åriga varaktig-

Tabell 7. Beräkning av volymindex i anslutning till inköpens storlek och beräknat bortfall av maskinerna efter 15 års användning.¹

Å r	Maskinvolym i 1938 års prisläge enl. tab. 1 och 2, milj. kr	Tillkommer volym för gengasaggregat enl. särskild beräkning, milj. kr	Total maskinvolym, milj. kr	Volymindex, 1938 = 100
1938 (1938/39).....	537·1	—	537·1	100·0
1939 (1939/40).....	586·1	1·0	587·1	109·3
1940 (1940/41).....	599·8	4·7	604·5	112·5
1941 (1941/42).....	602·3	11·6	613·9	114·3
1942 (1942/43).....	624·0	18·1	642·1	119·5
1943 (1943/44).....	648·4	20·5	668·9	124·5
1944 (1944/45).....	682·9	18·0	700·9	130·5
1945 (1945/46).....	706·2	11·7	717·9	133·7
1946 (1946/47).....	774·0	5·2	779·2	145·1
1947 (1947/48).....	866·6	—	866·6	161·3
1948 (1948/49).....	986·9	—	986·9	183·7
1949 (1949/50).....	1 087·0	—	1 087·0	202·4

¹ För gengasaggregaten dock endast 4-årig användningstid.

heten genomsnittligt är något för kort, visar indexserien en något för kraftig stegring. Huruvida så är fallet kan icke med säkerhet konstateras genom jämförelse med den i tabell 6 b beräknade serien, när den tid, över vilken båda serierna sträcka sig, är för kort. I nedanstående översikt jämföras de båda serierna för åren 1938/39—1946/47.

Någon fullständig överensstämmelse kan med hänsyn till materialet icke förväntas. Antalet observationer är ännu litet, men en utjämning av serierna medelst 3-åriga medeltal ger för den tid, varunder jämförelse kan göras, en bättre överensstämmelse.

Om en volymindexberäkning framdeles skall tillämpas vid preliminärt framräknande av underhållskostnaderna, kan emellertid denna framräkning ske medelst ett rörligt index (varje års indextal i procent av föregående års) uppbyggt på indexet i tabell 7. I sådant fall få mindre felaktigheter ringa effekt.

Det bör vid en framtida tillämpning av volymindex även beaktas, att underhållets omfattning i samband med en ökning av maskinparken icke ökar omedelbart — d. v. s. ökningen av underhållets omfattning släpar efter, beroende på att nya maskiner kräva relativt litet underhåll. Detta har emel-

Å r	Volymindex enligt tabell		Medeltal för tre år				
			A		B		
	6 b	7	Medeltal	Rel. tal, 1938—41 = 100	Medeltal	Rel. tal, 1938—41 = 100	
	A	B					
1938/39.....	100·0	100·0					
1939/40.....	104·4	109·3					
1940/41.....	106·5	112·5	1938—1941	103·6	100·0	107·3	100·0
1941/42.....	110·2	114·3	1939—1942	107·0	103·3	112·0	104·4
1942/43.....	120·6	119·5	1940—1943	112·4	108·5	115·4	107·5
1943/44.....	124·3	124·5	1941—1944	118·4	114·3	119·4	111·3
1944/45.....	121·5	130·5	1942—1945	122·1	117·9	124·8	116·3
1945/46.....	127·5	133·7	1943—1946	124·4	120·1	129·6	120·8
1946/47.....	131·3	145·1	1944—1947	126·8	122·4	136·4	127·1

Tabell 8. Sammandrag av avskrivnings- och underhållskostnader för jordbrukets maskiner och redskap inklusive traktorer. Samtliga värdesummor i 1 000-tal kr.

År	Avskrivningskostnader				Underhållskostnader enl. textöversikt	Summa	Index
	Exkl. traktorer enligt tabell 2	Traktorer enligt tabell 1	Gengasaggregat enligt textöversikt	Summa			
1938/39	29 830	4 927	—	34 757	43 200	77 957	100·0
1939/40	34 320	6 966	260	41 546	48 400	89 946	115·4
1940/41	39 373	8 127	1 360	48 860	57 700	106 560	136·7
1941/42	42 460	8 273	3 540	54 273	67 000	121 273	155·6
1942/43	45 547	8 410	5 670	59 627	77 800	137 427	176·3
1943/44	48 090	9 531	6 540	64 161	82 200	146 361	187·7
1944/45	51 050	10 517	5 850	67 417	82 300	149 717	192·1
1945/46	53 328	10 595	3 880	67 803	88 100	155 903	200·0
1946/47	57 479	13 479	2 580	73 538	96 000	169 538	217·5
1947/48	64 354	18 028	—	82 382	102 800	185 182	237·5
1948/49	71 581	24 962	—	96 543	109 000	205 543	263·7
1949/50	77 228	29 588	—	106 816	110 300	217 116	278·5

lertid redan tidigare diskuterats. Här skall blott erinras om, att detta förhållande måste beaktas, så att volymindex för maskinparken beräknas endast på den del av maskinerna, som kräver underhåll. Frågan om huru många års inköp, som i sådant fall böra undandragas från volymberäkningen, kan måhända bättre bedömas, sedan jämförelse mellan volymindex enligt tabellerna 6 b och 7 kunna göras för ett större antal år. Det förefaller sannolikt, att de tre senaste årens inköp borde hållas borta vid beräkandet av volymindex för underhåll. Detta skulle sålunda innebära, att den *underhållskrävande* maskinvolymen vid varje tillfälle, även i basen, beräknades lika med inköpen under 12 år, d. v. s. med utslutande av de tre sista inköpsåren.

VIII. Sammandrag.

Resultaten av de i det föregående utförda kostnadsberäkningarna redovisas i sammandrag i *tabell 8*. Kostnaderna för avskrivning och underhåll ha enligt beräkningarna ökat från 78·0 milj. kronor i basåret 1938/39 till 205·5 milj. kronor 1948/49. Kostnadsindex för år 1948/49, då basåret sättes lika med 100, blir 263·7.

IX. Eventuellt erforderlig framtida revidering av beräkningarna med anledning av förändring i den gemensamma maskinanvändningens omfattning.

Under diskussionen av underhållskostnaderna (speciellt i samband med diskussionen om maskinernas varaktighetstid) har bl. a. påpekats, att den gemensamma maskinanvändningen inom kort kommer att uppnå en väsentligt ökad omfattning. Detta kan medföra vissa konsekvenser i kostnadsredovisningen enligt nu uppgjord beräkningsplan, vilka kräva särskilt beaktande. Detta sammanhänger med att underhållskostnaderna enligt föreliggande utredning avses skola följa deklara-tionsundersökningens resultat.

Avskrivningskostnaderna för maskiner och redskap bli vid den här tillämpade metoden för insamlandet av grunduppgifterna (direkt från tillverkare och importörer) fullständiga, även om en relativt stor del av de försålda maskinerna gå till maskinföreningar och maskincentraler. Däremot skulle vid utvidgning av den gemensamma

maskinanvändningen en allt större del av underhållskostnaderna utelämnas, enär avgifterna till maskinhållaren givetvis icke i deklarationerna bli redovisade bland underhållskostnaderna. Även om det kunde tänkas, att avgifterna till maskinhållarna kunde redovisas separat i självdeklarationerna kunde dessa avgifter icke utan vidare inläggas i kalkylen, eftersom dessa i så fall skulle inkludera även avskrivningskostnaderna för maskiner i gemensam användning.

Det må i detta sammanhang även erinras om, att avgifterna till maskinhållare jämväl inkludera ersättning för mänsklig arbetskraft. Om den gemen-

samma maskinanvändningen kraftigt ökar, så minskar även på grund av detta den till jordbruket fast knutna arbetskraftsvolymen, och en lägre arbetskraftsförbrukning kommer att redovisas i kalkylerna över kostnader för arbetskraft. Av detta skäl synes det vara av vikt, att även denna del av ersättning till maskinhållare kan redovisas.

Av vad här anförts framgår, att om den gemensamma maskinanvändningen utökas starkt, måste längre fram särskild hänsyn till kostnaderna för denna tagas vid jordbrukskalkylens upprättande. I sådant fall krävas särskilda överväganden och utredningar.

Det svenska jordbrukets inköp av maskiner och redskap åren 1938—1948

En undersökning baserad på uppgifter från tillverkare och importörer

Av Sven Holmström

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.		Sid.
A. Tidigare beräkningar över värdet av jordbrukets årliga maskininköp	210	F. I undersökningen icke medtagna grupper av maskiner och redskap	221
B. Syftemålet med den nu verkställda undersökningen	212	G. En jämförelse mellan de erhållna resultaten och tidigare på industri- och handelsstatistiken grundade beräkningar	224
C. Uppläggningsen av den verkställda undersökningen. Insamlandet av primäruppgifter. Undersökningens omfattning	213		
D. Bearbetningen av de insamlade uppgifterna	217	Bihang.	
E. Resultaten av undersökningen	220	I. Cirkulärbrev och formulär	247
		II. Cirkulärbrev med kompletterande anvisningar	251

A. Tidigare beräkningar över värdet av jordbrukets årliga maskininköp.

Några egentliga undersökningar i avsikt att klarlägga jordbrukets årliga kostnader för inköp av maskiner och redskap ha tidigare icke företagits. Dock ha inom Sveriges lantbruksförbund tidigare vissa beräkningar utförts i avsikt att åstadkomma ungefärliga siffror för jordbrukets årliga inköp av maskiner och redskap så långt detta har låtit sig göra utan att särskilt för ändamålet insamla primäruppgifter. Beräkningarna i fråga ha icke varit avsedda att läggas som underlag för kalkyler över jordbrukets maskinkostnader och ha heller icke använts härför. Den enda tillämpningen har gällt underlag för

vägningstal vid beräkning av prisindex för maskiner och redskap. Då emellertid dessa äldre beräkningar i fortsättningen användas i denna utredning, dels som jämförelsematerial för prövning av de vid nu företagen undersökning vunnna resultaten, dels för ungefärlig beräkning av inköpskostnadernas storlek under år, som icke omfattas av nu verkställd undersökning, har det ansetts lämpligt att lämna en redogörelse för de tidigare ungefärliga beräkningarna.

Dessa ha byggt på industri- och handelsstatistiken. Man har sålunda utgått från tillverknings- och importvärderna samt från dessa dragit värdet av exporten. Tillverkningsvärderna ha justerats på så sätt, att, efter samråd med fackmän, uppskattade handelsavanser adderats till dessa. Vidare ha frånräknats de rabatter, som från vederböran-

de försäljningsorgan uppgivits, att jordbrukarna i genomsnitt kunna påräknas ha erhållit. Importvärdena ha också justerats, i det att hänsyn tagits till tullar (för tidigare år beräknat enligt tulltaxorna samt för senare år enligt uppgifter om tullar och importavgifter för olika statistiska nummer enligt »Handel») och försäljningsavanser, som adderats till importvärdena, samt till förekommande rabatter. Det bör dock redan här tilläggas, att nämnda hänsynstaganden i sig kan inrymma betydande felaktigheter.

Vissa grupper av maskiner eller redskap, för vilka jordbrukets andel icke har kunnat särskiljas ur industri- och handelsstatistiken, ha för de olika åren beräknats på så sätt, att en värdesumma i basåret har uppskattats eller fastslagits efter specialundersökning och för de följande åren framräknats enligt indexutvecklingen för volymer och priser. Detta gäller fläktar, vagnar, förbränningsmotorer, hissaneläggningar, elektriska motorer, pumpar och hydroforer samt slutligen en restgrupp benämnd »övrigt». I fråga om fläktar, vagnar och förbränningsmotorer har framräkningen för olika år skett medelst volymindex för de statistiskt redovisade lantbruksmaskinerna samt medelst prisindex för grupperna själva, enär dessa ingå i lantbruksförbundets prisindex. De övriga grupperna ha framräknats medelst volymindex för de statistiskt redovisade grupperna samt enligt prisindex för samtliga indexberäknade maskiner och redskap.

I fråga om mjölktransportkärl har man icke heller kunnat direkt tillämpa tillverkningsstatistiken. En betydande del av mjölktransportkärlen användes nämligen av mejerierna för transporter av mjölk från mejerier till detaljaffärer o. s. v. Dessutom betala mejerierna i undantagsfall även kostnaderna för de mjölktransportkärl, som användas för intransporten till mejerierna från jordbrukarna. Till dessa förhållanden har hänsyn måst tagas, och ett par särskilda

utredningar ha gjorts inom lantbruksförbundet och Svenska mejeriernas riksförening beträffande jordbrukets kostnader för mjölktransportkärl — den senaste i början av år 1949.

Den här relaterade beräkningsmetoden med utgångspunkt från industri- och handelsstatistiken har emellertid betydande svagheter, vilket gjort, att man icke ansett sig kunna utan ytterligare prövning tillämpa beräkningsresultaten såsom uttryck för jordbrukets inköpssummor för maskiner och redskap under olika år. Beräkningarna bygga, som redan nämnts, på tillverknings- och importstatistiken, och det är på grund av lagerhållningen icke säkert, att de siffror, som erhållas genom bearbetning av nämnda statistik, alltid motsvara den verkliga försäljningen under enskilda år. Under en period med någorlunda jämn tillverkningsvolym och likaledes jämn import och export borde statistiken i fråga ge i stort sett riktiga siffror för varje år. Stora förändringar ha dock som bekant inträffat både i fråga om tillverkning, import och export. Härtill kommer, att jordbrukarnas inköp av maskiner äro i relativt hög grad konjunkturbetonade. Allt detta torde medföra, att jordbrukarnas inköpskostnader för maskiner och redskap icke kunna antagas förlöpa parallellt med tillverkning och import. Om industri- och handelsstatistikens uppgifter skulle användas som grund för en avskrivningsplan, torde emellertid här anförda förhållande icke vara av större praktisk betydelse, enär utjämning äger rum vid avskrivningsförfarandet. Av större betydelse synes det däremot vara, att en undersökning byggd på industri- och handelsstatistiken icke kan lämna uppgift om alla de maskiner och redskap, som säljas till jordbruket.¹ Vissa

¹ Liksom det också ifrågakommer, att i en grupp av maskiner, som medtages bland jordbruksmaskinerna i industristatistiken, ingå sådana maskiner, vilka icke bekostas av jordbruket (ex. gruppen spannmålsrensningmaskiner, där rensmaskiner för kvarnar och utsädesfirmor svara för de största beloppen).

av jordbrukets maskiner och redskap redovisas i den officiella statistiken över tillverkning och import tillsammans med andra maskiner eller redskap och kunna icke skiljas från dessa och sålunda icke heller exakt redovisas. Detta gäller i all synnerhet handredskapen men även sådana saker som mjölksilar, mjölkspannar m. m. Man har vid uppräknandet av industri- och handelsstatistiken tagit hänsyn till detta genom att i sin helhet medtaga vissa grupper, som till viss del användas utanför jordbruket. Så finna t. ex. vissa maskiner för spannmålsrensning användning även utanför det egentliga jordbruket, men ingå till fulla värdet i den mån de redovisas i den officiella statistiken. Likaså har den grupp av handredskap, som innefattar spadar, hackor, högafflar m. m. medtagits i sin helhet, medan sådana redskap som hammare, släggor, spett och yxor icke medtagits till någon del. Vidare må anföras, att statistiken endast omfattar företag av en viss storlek. Småföretagarnas tillverkning blir därför icke fullständigt redovisad.

Det må till sist anföras, att en uppräknad av den här omdiskuterade statistiken alltid blir mycket osäker på grund av svårigheterna att fastställa riktiga procenttal för avanser och rabatter vid omräkningen. Detta är svårt nog i och för sig på grund av att försäljningsomkostnaderna äro synnerligen växlande. Problemet försvåras emellertid ytterligare därav, att de i industristatistiken redovisade tillverkningsvärdena i vissa fall inkludera försäljningsomkostnaderna eller en viss del av dessa. »Såsom tillverkningarnas värde redovisas de salufärdiga produkternas försäljningsvärde fritt banvagn, fartyg eller bil etc., med frånräkning av rabatter men med inräkning av emballerings- och andra försäljningskostnader samt kostnad för transport med egna transportmedel. Acciser, omsättningsskatt eller liknande avgifter äro, då annat ej särskilt anges, ej medräknade i vär-

det. Då produktionen icke i sin helhet försålts under året, beräknas värdet för den osålda delen efter medelförsäljningspriset å respektive produkter under redogörelseåret» (ur »Industri» 1943). I sådana fall, då tillverkarna delvis sälja genom egna agenter, kunna försäljningskostnaderna för denna del av produktionen ingå i det uppgivna tillgångsvärdet.

Av vad ovan framförts torde framgå, att en beräkning av jordbrukets årliga inköpskostnader för maskiner och redskap baserad på industri- och handelsstatistiken inrymmer betydande felmöjligheter och relativt stor osäkerhet. Beräkningen synes vara väl användbar, då det gäller att ge en allmän bild av utvecklingen. Om det däremot gäller att ge en bild av utvecklingen från ett år till ett annat, synas beräkningarna icke vara lika lämpliga på grund av de avvikelser, som äro möjliga, beroende på lagerhållning. Det är icke heller möjligt att medelst enbart dessa beräkningar få något säkert grepp om inköpskostnadernas sammanlagda storlek.

B. Syftet med den nu verkställda undersökningen.

Den nu verkställda undersökningen har utförts på uppdrag av de av Kungl. Maj:t utsedda sakkunniga för utredning av frågan rörande rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader m. m. Det närmaste syftet har varit att söka åstadkomma så säkra värden som möjligt för jordbrukets årliga inköp av maskiner och redskap. *Detta skulle ske genom att uppgifter över den årliga försäljningen av lantbruksmaskiner och -redskap skulle direkt inhämtas från samtliga tillverkare och importörer.* Den verkställda undersökningen benämnes därför i fortsättningen *enkätundersökningen*. Eftersom resultatet av den i det föregående relaterade beräkningen med industri- och handelsstatistiken som underlag — i fortsättningen

benämnd *äldre beräkningen* — måste anknytas till enkätundersökningen för att inköpssummor skola kunna beräknas för tidigare år¹, kommer en jämförelse mellan resultaten av enkätundersökningen och den äldre beräkningen i det följande att göras. Då enkätundersökningen igångsattes, var avsikten, att resultaten av denna skulle läggas som grund vid beräkandet av jordbrukets årliga avskrivningskostnader för maskiner och redskap exklusive traktorkostnader, i den händelse det skulle visa sig möjligt att genomföra undersökningen i fråga — d. v. s. om det skulle visa sig möjligt att få in alla de uppgifter, som erfordrades.

Redan då undersökningen planerades, syntes det emellertid uppenbart, att man icke heller på denna väg skulle kunna erhålla uppgifter från samtliga tillverkare och importörer. I viss mån möter dessutom i den nu verkställda undersökningen samma svårigheter, som då det gäller bearbetningen av industri- och handelsstatistiken, nämligen att jordbrukets maskiner och redskap icke alltid är tillverkare eller importörer kunna skiljas från maskiner och redskap av samma slag, vilka användas inom andra områden än jordbruket. Det har dock visat sig, att det i stort sett varit möjligt att åstadkomma en godtagbar uppdelning även i fråga om sådana maskiner eller redskap, som finna användning både inom och utanför jordbruket (ex. decimalvågar, stubbrytare, skottkärror m. fl.). Det må även påpekas, att dessa grupper äro av relativt liten betydelse ur kostnadssynpunkt, och att eventuella mindre fel vid fördelningen därför spela en underordnad roll. Det torde heller icke råda något tvivel om, att den genomförda enkätundersökningen ger en riktigare bild

såväl av utvecklingen som av kostnads-summornas absoluta storlek än den äldre beräkningen. Detta gäller särskilt för sådana grupper, där i den officiella statistiken sammanförts uppgifter avseende olika maskiner eller redskap, av vilka en del användas inom och en del utanför jordbruket, och som icke kunna skiljas i statistiken (ex. nr 424 i industristatistiken, harpor, kastmaskiner, triörer, sädessorterare o. dyl. apparater). Det torde bli anledning att återkomma med närmare diskussion beträffande dylika grupper vid redovisandet av enkätundersökningens resultat.

Av särdeles stort värde synes vara, att den verkställda undersökningen skapar möjligheter att följa utvecklingen i fråga om inköpskostnaderna *för de olika maskinslagen* på ett helt annat sätt än den beräkning, som baserats på den officiella statistiken. Den äldre beräkningen lämnar uppgifter om drygt ett tiotal grupper av maskiner och redskap, under det att den nya undersökningen medger snart sagt hur långt driven uppdelning som helst.

C. Uppläggnings av den verkställda undersökningen. Insamlandet av primäruppgifter. Undersökningens omfattning.

Förut (avd. B) har anförts, att den nu företagna undersökningen över jordbrukets årliga inköpskostnader för maskiner och redskap verkställes på så sätt, att *primäruppgifter inhämtats från tillverkare och importörer av lantbruksmaskiner*.

Undersökningen påbörjades under hösten 1946. Cirkulärbrev med begäran om uppgifter utsändes endast till sådana firmor, som antogos ha egen tillverkning eller egen import. En första, preliminär adresslista ställdes till förfogande av Statens maskinprovningar, Uppsala. Denna lista, som på många punk-

¹ Enkätundersökningen omfattar åren fr. o. m. 1938, men i en avskrivningsplan för jordbrukets maskinpark måste inköpen beräknas för betydligt längre tid tillbaka, om avskrivningssummorna skola tillämpas i jordbrukets kostnadskalkyl, vilket varit den närmaste avsikten.

ter var ofullständig, kompletterades efter genomgång av annonserna om jordbruksmaskiner och -redskap i ledande lantbruksannonser. Ytterligare kunde adresslistan kompletteras genom att sådana firmor, vilka enligt uppgifter från Statens maskinprovningar hade både egen tillverkning resp. egen import och återförsäljning, ombådos att uppge sina leverantörer avseende återförsäljningen. Härigenom kompletterades adresslistan med ett flertal företag, som icke voro med i den ursprungliga listan. Vidare verkställdes en jämförelse mellan den kompletterade adresslistan och förteckningen över tillverkare av lantbruksmaskiner och -redskap i industrikalendern.

Sedan en i möjligaste mån komplett adresslista sålunda hade åstadkommit, verkställdes den första provundersökningen omfattande åren 1938—1945. Då det vid denna preliminära undersökning visade sig möjligt att erhålla uppgifter från samtliga tillfrågade importörer och tillverkare, och då det dessutom vid preliminära sammanställningar av resultaten syntes framgå, att man med enkätundersökningen skulle kunna nå ett tillfredsställande resultat, beslöto de sakkunniga att låta fullfölja undersökningen i fråga för att senare kunna lägga dess resultat som underlag för en avskrivningsplan.

Under hösten 1947 inhämtades definitiva uppgifter för år 1946 samt preliminära uppgifter för år 1947. Senare har undersökningen förts fram t. o. m. kalenderåret 1948 — senast genom en i jan.—febr. 1949 verkställd enkät. De beräkningar över jordbrukets avskrivningskostnader för maskiner och redskap, som under de sakkunnigas ledning genomförts, äro baserade på de i enkätundersökningen erhållna resultaten. De sakkunniga ha i sitt betänkande förutsatt, att undersökningen fortsättes såsom underlag för beräklandet av avskrivningskostnaderna för maskiner och redskap i jordbrukskalkylen.

I samband med att undersökningen under hösten 1947 fullföljdes, verkställ-

des även vissa kompletteringar, i det att åtgärder vidtogos för att uppsåra eventuella ytterligare tillverkare och importörer, som ej voro representerade i den första enkäten. Ytterligare en dylik kompletterande undersökning företogs under sommaren 1948 — främst i syfte att ytterligare pröva i vad mån mindre importfirmor, som bedrivit import under något av de för jordbrukskalkylen betydelsefulla basåren 1938 och 1939, kunde ha förbisetts. Genom dessa åtgärder tillfördes ytterligare drygt ett par tiotal mindre tillverkare eller importörer, och därmed torde uppgifter ha erhållits från samtliga de företag, som med rimliga ansträngningar kunna uppsåras.

Samtidigt med att omfattande åtgärder sålunda vidtagits för att uppsåra samtliga de företag, som tillverkade eller importerade lantbruksmaskiner eller -redskap under de år den första enkätundersökningen avsåg, har uppmärksamheten varit riktad på nödvändigheten av att i enkätundersökningen jämväl registrera försäljningen från sådana tillverkare eller importörer, som tillkommit efter tiden för den första enkäten. Detta har bl. a. skett därigenom, att samtliga betydande annonsorgan på jordbrukets område kontinuerligt granskats med hänsyn till annonser från nya företag i maskin- och redskapsbranschen. Vid varje ny enkätundersökning ha uppgifter inhämtats från de nya annonsörerna beträffande försäljning av lantbruksmaskiner eller -redskap av egen tillverkning eller import — eller i varje fall de uppgifter, som erfordrats för bedömning av huruvida tillverkning eller import förekommit.

De tillverkare av lantbruksmaskiner, som nu eventuellt kunna stå utanför undersökningen, torde bedriva sin tillverkning endast i obetydlig omfattning. Det torde i första hand röra sig om ett antal smeder, som tillverka enstaka exemplar av exempelvis harvar, foderhissar m. m.¹

¹ En annan sak är, att vissa speciella maskiner eller redskap icke kunnat innefattas i

Vid de omnämnda kompletteringarna av undersökningen — och speciellt vid den slutkomplettering, som verkställdes under sommaren 1948 — har särskild uppmärksamhet ägnats åt sökandet efter sådana företag, som eventuellt bedrovo tillverkning och/eller import under de första åren av undersökningsperioden men senare upphört med denna verksamhet. Det synes uppenbart, att undersökningens resultat lätt kunde ha blivit missvisande, om tillräcklig hänsyn icke hade tagits till denna omständighet, och om på så sätt något eller några företag med betydande tillverkning eller import under periodens första del hade blivit försummade.

I avsikt att så långt möjligt eliminera felaktigheter i resultatet på grund av här berörda omständigheter upptogs i samband med här förut omnämnda kompletterande undersökningar kontakt med ett antal fackmän inom branschen i olika delar av landet samt med centralorganisationer inom järn- och maskinhandelns områden. Dessa ombådos att särskilt undersöka, huruvida importfirmor kunde ha förekommit inom branschen, vilka senare upphört med denna verksamhet. Samtliga uppslag, som härvid erhöles, ha blivit omsorgsfullt prövade och genom åtgärden erhöles uppgifter om ett mindre antal importörer och tillverkare med verksamhet under tidigare år, vilka dittills icke hade varit representerade i enkäten. Det synes, som om risken för ofullständig redovisning under periodens första del efter denna prövning måste anses obetydlig.

I fråga om de svenska tillverkarna må nämnas, att de slutgiltiga adresslistorna för enkätundersökningen kunnat jämföras med förteckningen över de tillverkare, som under 1938 och 1939 lämnade uppgifter till kommerskollegii

statistik. Eventuella brister i den avslutade enkätundersökningen måste följaktligen gälla tillverkare med rörelse av sådan storleksordning, att uppgiftsskyldighet till kommerskollegium icke föreläggat.¹

Med anledning av att fullständiga uppgifter över tillverkare och importörer av maskiner och redskap för jordbrukets behov icke funnos tillgängliga, då undersökningarna igångsattes, har, som i det föregående framhållits, konstaterandet av vilka företag, som böra lämna uppgifter, samt upprättandet av så fullständig förteckning som möjligt över dessa blivit en första väsentlig uppgift i utredningsarbetet. Det framgår även av vad som tidigare anförts, att förfrågningar rörande eventuell tillverkning eller import av maskiner och redskap för jordbruksändamål har måst göras hos ett stort antal företag. Av dessa ha emellertid omkring 300 stycken haft och redovisat försäljning till jordbruket under något eller några av åren 1938—1948 eller för hela denna period av sådana maskiner eller redskap, som medtagits i undersökningen.

Endast i tre fall har det visat sig omöjligt att uppnå någon kontakt med vederbörande företagare. I dessa tre fall rör det sig dock med säkerhet om företag med så obetydlig omsättning, att de i detta sammanhang sakna all betydelse.

Med undantag för dessa tre ha uppgifter erhöles från samtliga de företag, från vilka uppgifter ifrågasatts. *Svar ha sålunda ingått från samtliga kända firmor, som kunna påräknas ha tillverkat eller importerat maskiner i någon omfattning av betydelse under den period, som undersökningen omfattar.*

Det förtjänar här särskilt omnämnas,

¹ Enkätundersökningen omfattar givetvis betydligt större antal tillverkare av lantbruksredskap än kommerskollegii statistik. Uppgifterna till kommerskollegium beträffande tillverkningsvärde äro i viss mån begränsade med hänsyn till företagets storlek. Fr. o. m. år 1926 kan praktiskt taget anses gälla, att industrianläggningar med lägst 15 000 kr årligt tillverkningsvärde redovisas.

undersökningen, beroende på att tillverkningen är spridd på ett alltför stort antal företagare (ex. vagnar, kälkar). Diskussionen gäller här de maskiner och redskap, som medtagits i enkätundersökningen. I fråga om det, som måst utelämnas, redogöres längre fram.

att undersökningen i allmänhet omfattats med mycket stort intresse och välvilja från de berörda företagens sida, trots att uppgiftslämnandet för många av företagen förorsakat ett betydande extra arbete.

Uppgifterna skulle för varje år avse *antalet samt värdet vid försäljning till förbrukare (jordbrukare) av under året till återförsäljare eller direkt till jordbrukare levererade lantbruksmaskiner och/jeller lantbruksredskap* som hade

a) tillverkats av uppgiftslämnaren eller

b) importerats av uppgiftslämnaren.

Uppgifterna omfatta alltså endast leveranser inom landet och värdesummorna skulle angivas enligt de priser, som jordbrukarna kunde beräknas ha betalat, d. v. s. inklusive handelsavanser och omsättningsskatt under de år sådan förekommit.

Uppgifterna skulle vidare avse *samtliga maskiner och redskap* avsedda för jordbruket, dock *exklusive traktorer*, vilka under ett flertal år varit föremål för särskilda undersökningar inom Sveriges lantbruksförbund. Uppgift skulle sålunda lämnas beträffande försäljning av kraftmaskiner såväl som arbetsmaskiner och -redskap samt alla handredskap. Specialmaskiner för trädgård och skogsbruk skulle icke medtagas. I vissa fall kan en maskin eller ett redskap användas både i jordbruket och inom andra yrkesområden eller vid industrier med anknytning till jordbruket. Som exempel kan angivas stubbrytare och mullskopor (som användas i jordbruk, vid vägbyggen, schaktningsarbeten m. m.), maskiner för betning och rensning av spannmål (som användas av jordbrukare, utsädesfirmor, fröreenserier o. s. v.). Andra exempel äro gröpkvarnar och spannmålsskrossar (som kunna komma till användning både vid jordbruk och tullkvarnar) samt vågar (decimalvågar, kreatursvågar, lassvågar o. s. v.). I fråga om dylika maskiner och redskap, vilka icke bekostas enbart av jordbruket,

meddelades uppgiftslämnarna, att en uppdelning om möjligt skulle göras. Kunde däremot jordbrukets andel icke tillfredsställande uppskattas, skulle maskinen eller redskapet visserligen angivas i uppgifterna, men det skulle då anmärkas, att hela kostnaden icke belastar jordbruket. Maskiner eller redskap, som till huvudsaklig del användas i annan verksamhet än jordbruksdrift och sålunda endast i ringa omfattning användas till jordbruk, skulle icke medtagas.

I fråga om *vattenpumpar* ansågs det redan från början vara omöjligt att frånskilja, vad som sålts till jordbruket. Det meddelades därför till uppgiftslämnarna, att endast gödselvattenpumpar borde redovisas, och att andra pumpar icke skulle medtagas.

Beträffande *sprutor* torde ibland svårigheter föreligga att skilja mellan vad som gått till jordbruks- resp. trädgårdssprutning mot ogräs, växtsjukdomar eller skadeinsekter i fältmässiga odlingar skulle enligt instruktionerna medtagas. Sprutor avsedda enbart för besprutning av fruktträd skulle däremot icke medräknas. Färg- och kalksprutor skulle medtagas, om de till huvudsaklig del kunde anses bliva använda inom jordbruket.

I fråga om *fläktar och elevatorer* ansågos de i jordbruket använda typerna vara så speciella, att de med lätthet kunna skiljas från fläktar resp. elevatorer för andra ändamål än jordbruksdrift. Därför meddelades i anvisningarna, att uppgifter om fläktar och elevatorer för jordbruksändamål skulle lämnas.

I anvisningarna påpekades särskilt, att begreppet maskiner och redskap skulle tagas i vidsträckt bemärkelse. Det påpekades sålunda, att undersökningen måste omfatta många saker, vilka måhända icke alltid betraktas som maskiner eller redskap. Som exempel angavs utrustning för elektriska stängsel m. m.

Beträffande *gränsdragningen* mellan å ena sidan maskiner och redskap samt å andra sidan reservdelar lämnades särskilda instruktioner. Det ansågs självfallet önskvärt att hålla reservdelsförsäljningen strängt skild från den nu företagna undersökningen, då syftmålet främst var att erhålla underlag för beräkning av *avskrivningskostnader* för jordbrukets maskiner och redskap. I instruktionerna meddelades, att man som reservdelar *icke* skulle betrakta extra utrustning avsedd att påmonteras på maskiner av standardutförande. Som exempel på dylik extra utrustning, vilken sålunda skulle medtagas i uppgifterna, angåvos strängläggare och skördeapparater för slättermaskiner, vissa specialredskap för montering på plogar o. s. v.

Särskilda anvisningar lämnades även beträffande uppgifternas specificering. Det meddelades sålunda, att det icke kunde anses erforderligt att ange varje artikel, emedan detta skulle bereda alltför stort arbete utan motsvarande fördelar. Däremot angavs såsom önskvärt, att specificering skulle ske såtillvida, att maskiner och redskap sammanfördes i grupper. I fråga om handredskap begärdes en uppdelning så, att handredskap, vilka användas enbart i jordbruket (högafflar, grepar o. s. v.), skulle angivas i en grupp och handredskap, använda både i jordbruk och andra näringar (spadar, skyfflar o. s. v.), i en annan grupp.

Det första cirkulärbrevet utsändes den 30/11 1946 till alla de företag, vilkas adresser då funnos tillgängliga.¹ Då uppgifterna började inkomma, visade det sig nödvändigt att utsända ytterliga-

re ett cirkulärbrev med vissa kompletterande anvisningar (bihang II). De cirkulärbrev, som använts vid senare företagna enkätundersökningar, ha gjorts något mindre omfattande.

D. Bearbetningen av de insamlade uppgifterna.

Det har i samband med redogörelsen för primärmaterialets insamlande blivit omnämnt, att uppgifterna skulle omfatta såväl antal som värdesummor för de olika grupperna av maskiner eller redskap. Den verkställda bearbetningen har emellertid endast gällt värdesummorna. En bearbetning av antalet av olika maskiner eller redskap skulle givetvis ha varit av stort intresse, men om en dylik bearbetning skulle ha genomförts, måste antalet grupper ha blivit mycket stort, eftersom antalet maskiner inom en viss grupp knappast är representativt för utvecklingen, om antalet i fråga representerar sinsemellan olika maskiner eller redskap. Ett annat skäl till att bearbetningen av antalet maskiner tills vidare uraktlåtits är, att uppgifterna från vissa uppgiftslämnare beträffande antalet äro ofullständiga. Dessutom har en och annan uppgiftslämnare meddelat sina uppgifter med något mindre differentiering på grupper, än vad som avsågs. Vidare må anföras, att bestämningen av värdesummorna varit huvudmotivet för undersökningen. Bearbetning i fråga om antalet kan senare vid behov verkställas med det insamlade primärmaterialet som grund. Dylik bearbetning förtjänar i högre grad att uppmärksammas efterhand som det insamlade primärmaterialet så småningom kan erhållas med fullständigare specifikation. På grund av att uppgifter nu inhämtades för icke mindre än 9 år vid första enkätundersökningen, var det i ett par fall icke möjligt att erhålla den uppdelning av de försålda maskinerna och redskapen på olika grupper och undergrupper,

¹ Cirkulärbreven voro av något olika lydelse till sådana företag, som voro enbart tillverkare eller importörer resp. sådana, som voro både tillverkare eller importörer och återförsäljare. Bihang I återger ett av dessa cirkulärbrev, vilket ansetts tillfyllest som exempel på de lämnade anvisningarna. Vidare lämnas i bihang I A—C exempel på de formulär, som skulle ifyllas av uppgiftslämnarna.

som förekommer i bearbetningen. I dessa fall har dock en ungefärlig fördelning verkställt.

I kommentarerna till uppgiftsinsamlandet har även påpekats, att uppgifter icke behövde lämnas för vissa grupper av maskiner eller redskap, i fråga om vilka jordbrukets andel sannolikt icke kunde bestämmas. Detta gällde bl. a. *pumpar* och *elektriska motorer*.

Vissa grupper måste utelämnas av det skälet, att uppgifter icke kunna erhållas från samtliga tillverkare och importörer, emedan det skulle vara förenat med alltför stora svårigheter att vinna kännedom om samtliga företag i branschen. I fråga om *vagnar* ha sålunda visserligen uppgifter inkommit från ett antal tillverkare. Dessa uppgifter äro dock till den grad ofullständiga, att vagnarna icke kunna medtagas i undersökningen. Samma gäller i fråga om exempelvis kälkar, seldon, utrustning för hönsgräddor (äggklädningsmaskiner m. m.) o. s. v. Dyliga grupper äro sålunda icke representerade i sammandragen av värdesummorna.

Eftersom jordbrukets kostnader för *mjolktransportkärl* icke kunna bestämmas enbart genom inhämtandet av uppgifter över den årliga tillverkningen (jfr avd. A), och då särskilda utredningar utförts beträffande denna inventariegrupp, ha mjolktransportkärlen icke medtagits i denna undersökning.

I övrigt har företagits överföring från primärlistorna (uppgiftsformulär A, B, C) till grupplistor, där sammanräkning av värdesummorna för varje maskin-grupp för olika tillverkare resp. importörer företagits. Från dessa grupplistor ha resultaten överförts till en sammandragslista, som av utrymmesskäl icke kunnat medtagas vid publiceringen. Ett starkt koncentrerat sammandrag återfinnes dock i tabell 1 (intagen efter texten).

Värdesummorna för import resp. svensk tillverkning redovisas separat.

Vid sammanförandet av värdesummorna för sådana maskiner och red-

skap, vilka icke bekostas enbart av jordbruket, har i tveksamma fall begärts anvisningar från uppgiftslämnarna beträffande jordbrukets andel. Erhållna anvisningar ha beaktats vid bearbetningen av materialet. Det må dock påpekas, att dylig fördelning endast varit erforderlig beträffande några relativt obetydliga grupper (stubbrytare¹, mullskopor, decimalvågar). I fråga om handredskap har för några firmor fördelning icke kunnat åstadkommas.

Gruppering. Vid sammanförandet av värdesummorna till olika grupper av maskiner och redskap har eftersträfvats att så långt möjligt utföra denna gruppering med hänsyn till maskinernas användning. På grund av det stora antal maskiner och redskap, som undersökningen omfattar, har det dock varit nödvändigt att vid grupperingen i vissa fall till en och samma grupp hänföra maskiner eller redskap med vitt skiftande användning.

I det följande lämnas endast korta kommentarer beträffande huvudgrupperna. Bedömning av de erhållna resultaten förekommer först i ett senare avsnitt. Materialet har vid bearbetningen sammanförts i ett dussintal huvudgrupper, i arbetstabellerna uppdelade på ett stort antal undergrupper.

I. *Jordbearbetningsredskap m. m.* Till denna grupp ha hänförts plogar och årder, harvar och kultivatorer, jord- och mossfräsar, vältar samt häst- och traktorhackor. Under de flesta av dessa grupper förekommer i arbetstabellerna en relativt omfattande specificering, t. ex. ifråga om olika slag av plogar och harvar samt vidare fördelning på traktor- resp. hästredskap.

II. *Redskap för sådd, spridning m. m.* Gruppen omfattar radsåningsmaskiner samt alla slag av frösåningsmaskiner och gödselspridare. Även gödselvatten-

¹ Stubbrytare ingå icke i slutsiffrorna. Uppgifter inhämtas, men gruppen ifråga medtages icke i underlaget för beräkningen över avskrivningskostnader av skäl som diskuteras längre fram.

pumparna ha hänförts till denna grupp, vilket ansetts motiverat på grund av den nära anknytningen till spridningsredskapen. En annan undergrupp, som hänförts hit, är apparater för bekämpning av skadeinsekter, växtsjukdomar m. m. samt kalksprutor.

III. *Redskap för skörd och tröskning m. m.* Till denna grupp ha för det första förts slåttermaskiner och skördeapparater till dylika samt skördemaskiner. Inom var och en av dessa grupper finnes i arbetstabellerna en närmare detaljerad uppdelning. Till huvudgruppen III ha vidare förts maskiner och redskap för höbärgning såsom en särskild undergrupp. Inom denna undergrupp förekomma olika slag av räfsor för hästdrift, hövändare, hölastare, hässjor och ensileringsredskap. Övriga undergrupper under huvudgrupp III äro tröskverk samt spannmåls- och fodertorkar.

IV. *Pressar och kvarnar m. m.* Inom denna huvudgrupp ha sammanförts ett stort antal olika maskiner för fodrets behandling och beredning såsom pressar, kvarnar, krossar, hackelsemaskiner m. m. Hit ha även förts maskiner för betning, sortering och rensning av spannmål.

V. *Potatis- och rotfruktsredskap.* Till denna grupp ha hänförts ett antal maskiner, som i vissa fall icke ha annat gemensamt, än att deras användning står i samband med odling, skörd och förbrukning av potatis och rotfrukter. Huvudgruppen omfattar sålunda maskiner för såväl sättning som upptagning av potatis och rotfrukter. Vidare förekomma såsom undergrupper potatissorterare, potatisrivningsmaskiner, rotfruktsskärare och betlastare.

VI. *Fläktar, elevatorer och hiss-
läggningar.* Denna grupp innefattar maskiner och anläggningar för transporter inom gården och motsvarar sålunda en naturlig gruppering.

VII. *Förbränningsmotorer.* Gruppen omfattar endast förbränningsmotorer.

VIII. *Mjölkningsmaskiner m. m.* Gruppen omfattar maskiner för mjölkning och mjölkens behandling i ladugården,

d. v. s. mjölkningsmaskinanläggningar och mjölkkylningsapparater.

IX. *Lågtryckspannor och ångkokare, bevattningsanläggningar m. m.*

X. *Elektriska stängsel.* Gruppen omfattar elektriska stängsel med batterier samt även ersättningsbatterier. Från den totala försäljningen av batterier har sålunda för att undvika dubbelräkning dragits värdet av de batterier, som av tillverkare eller importörer försålts till elstängselfabrikanterna. Tillverkarna av elstängsel ha nämligen uppgivit värdesummor inkl. batterier.

XI. *Handredskap.* I fråga om denna grupp har det icke varit möjligt att erhålla ens den specificering, som begärdes i särskilt cirkulärbrev (bihang II). Uppgifterna äro sannolikt något ofullständiga men torde å andra sidan i vissa fall inkludera redskap, som icke sålts till jordbruket. De erhållna värdena avse dock i huvudsak endast sådana redskap, som bekostats av jordbruket.

XII. *Diverse specificerat.* Under denna huvudgrupp ha sammanförts ett antal maskiner eller redskap med skiftande användningsområden inom jordbruket, vilka lämpligen icke kunnat hänföras till andra grupper. I gruppen ingå sålunda jeepar, decimalvågar, kreaturs- och lassvågar, mullskopor, kreatursklippningsmaskiner och instrument för djursjukvård, vattenhoar, mjölktransport- och ladugårdskärror, vattenvärmare för mjölkkrum och diskrum i ladugårdar, ladugårdstavlur samt luftkompressorer.

XIII. *Diverse icke specificerat.* Till denna grupp ha sammanförts värdesummorna för ett antal inom jordbruket använda enklare redskap och maskiner, för vilka värdesummorna icke äro av den storleksordning, att specificering ansetts berättigad. Gruppen omfattar sålunda diverse saker, som till skillnad från de i den föregående gruppen ingående redskapen var för sig äro av ringa betydelse ur kostnadssynpunkt. Som exempel kan anföras; foderautomater, ryktmaskiner (ryktborstar ingå dock icke i undersökningen), skydds-

skor för hästar, vattencisterner, termometrar för potatisstukor, domkrafter, åkerkålsklippare, luftpumpar, transportringar, torvströrivare, slirskydd för traktorer, säckhållare, maskiner för spetsning av krakstör, kar för blandning av AIV-vätska, strilkannor för AIV-vätska, svänglar och plantsättningsmaskiner m. m.

E. Resultaten av undersökningen.

Inköpssummorna under olika år för olika huvudgrupper av maskiner och redskap redovisas med fördelning på svensk tillverkning resp. import i tabell 1. Totalsummorna fördelade på svensk tillverkning resp. import redovisas tillsammans med vissa andra uppgifter i efterföljande sammandrag.

Värdesummor. Den totala summan för jordbrukets inköp av de i undersökningen medtagna maskinerna och redskapen uppgick enligt sammandraget år

högsta inköpssumman under krigsåren uppnåddes år 1944, då inköpskostnaderna för de i undersökningen redovisade maskinerna och redskapen praktiskt taget uppgingo till det dubbla gentemot 1938.

Under år 1945 sjönk summan åter, vilket delvis torde stå i samband med metallarbetarstrejken och därav föranledd nedgång i tillverkningen. Under år 1946 uppnåddes emellertid ånyo en kraftig stegring i jordbrukets maskininköp. Inköpssumman för de i undersökningen representerade maskinerna och redskapen steg då med icke mindre än 26·1 miljoner kronor jämfört med 1945. Liksom försäljningsvärdet under 1944 var det största dittills, innebar 1946 års försäljningsvärde ett nytt rekord. Under 1947 inträffade ytterligare en obetydlig ökning av försäljningen av inhemsk tillverkning, medan försäljningen av importerade maskiner ökade kraftigt. Under år 1948 fortsattes stegringen av för-

Sammandrag.

År	Jordbrukets inköpskostnader för maskiner och redskap medtagna i enkätundersökningen, 1 000-tal kronor			Index 1938 = 100	Importens procentuella andel
	Tillverkat i Sverige	Importerat	Totalsumma		
1938.....	35 658	4 748	40 406	100·0	11·8
1939.....	43 935	6 472	50 407	124·8	12·8
1940.....	34 122	3 943	38 065	94·2	10·4
1941.....	42 399	2 363	44 762	110·8	5·3
1942.....	60 133	2 799	62 932	155·7	4·4
1943.....	69 703	1 658	71 361	176·6	2·3
1944.....	77 961	1 306	79 267	196·2	1·6
1945.....	64 822	857	65 679	162·5	1·3
1946.....	87 572	4 187	91 759	227·1	4·6
1947.....	88 218	13 422	101 640	251·5	13·2
1948.....	104 313	15 626	119 939	296·8	13·0

1938 till 40·4 miljoner kronor. För året 1939 visar undersökningen en avsevärd ökning (med ca 10 miljoner kronor) jämfört med år 1938. Under år 1940 sjönk däremot inköpssumman trots prishöjningen något under 1938 års nivå. Fr. o. m. 1941 överskrides emellertid åter 1938 års inköpssumma, och under 1942 är ökningen högst avsevärd. Den

säljningen i ökat tempo — såväl för inom landet tillverkade som importerade maskiner och redskap.

Den importerade andelen av jordbrukets maskiner visar som väntat en kraftig nedgång under krigsåren. (Se sammandraget samt tabell 1.) Försäljningsvärdet för importerade maskiner och redskap uppgick år 1938 till ca 4·7 mil-

joner kronor och steg under år 1939 till 6·5 miljoner kronor. Under år 1940 sjönk emellertid försäljningsvärdet av importerade maskiner till 3·9 miljoner kronor. Fr. o. m. 1941 sjönk importens andel i försäljningen ytterligare, och under 1945 representerade försäljningen av importerade lantbruksmaskiner exkl. traktorer ett värde av endast 0·9 miljoner kronor. Under 1946 ökades försäljningen av importerade maskiner åter, och värdet närmade sig 1938 års summa. Under år 1947 såldes importerade maskiner och redskap (inkl. jeepar) för 13·4 miljoner kronor och under 1948 steg motsvarande siffra till 15·6 miljoner kronor — den hittills högsta försäljningssiffran för importerade lantbruksmaskiner. Även i procent av totalomsättningen uppnåddes förkrignivån.

Volym. Talserien, som visar jordbrukets inköpskostnader för vissa grupper av maskiner och redskap under olika år, får ett något annorlunda utseende, om man på sätt som skett i det efterföljande sammandraget omräknar inköpssummorna med prisindex för jordbrukets maskiner och redskap till konstant prisnivå. Den talserie, som då erhålles, kan sägas representera volymutvecklingen för jordbrukets maskininköp. I sammandraget redovisas även en indexserie för de sålunda framräknade volymerna. Indexentalen visa, hurusom den

Totalsummorna i sammandragstabellen reducerade till 1938 års prisnivå (volym). Omräkningen har skett med hjälp av delindex för var och en av de olika maskingrupperna.

År	1 000-tal kronor	Volymindex 1938 = 100
1938.....	40 406	100·0
1939.....	53 404	132·2
1940.....	34 845	86·2
1941.....	36 546	90·4
1942.....	48 849	120·9
1943.....	54 044	133·8
1944.....	59 813	148·0
1945.....	49 274	121·9
1946.....	68 611	169·8
1947.....	76 671	189·8
1948.....	87 118	215·6

uppgång, vilken blev avbruten av krigsutbrottet, gjorde sig starkt gällande under år 1939. Under åren 1940 och 1941 sjönk volymen betydligt under förkrignivån. Fr. o. m. 1942 överskrides emellertid åter 1938 års nivå, och under år 1944 synes enligt beräkningarna inköpsvolymen ha legat omkring 48 % över 1938 års nivå. Under år 1945 sjunker emellertid inköpsvolymen till endast omkring 22 % över 1938 års nivå. Detta står främst i samband med metallarbetarstrejken.¹ Fr. o. m. 1946 är emellertid uppgången åter mycket kraftig. 1947 års inköpsvolym synes ligga icke mindre än ca 90 % över 1938 års nivå, och under 1948 överskreds 1938 års volym med icke mindre än omkring 116 %. Vid bedömandet av dessa indexental måste beaktas, att ökningen av volymen ingalunda helt beror på ökad försäljning av maskiner och redskap av samma beskaffenhet som de, vilka funnos i marknaden år 1938. Uppgången i volymen står nämligen delvis i samband med att maskinerna nu i vissa fall äro mera invecklade och dyrbara. Som exempel på detta kan anföras skördetröskorna, som kraftigt bidragit till ökningen i volymen för gruppen skördemaskiner. Dessutom ha tillkommit helt nya maskiner och inventarier (ex. slätterlastare, jeepar, elstängsel o. s. v.), vilka även bidraga till de stegrade inköpskostnaderna.

F. I undersökningen icke medtagna grupper av maskiner och redskap.

Det synes motiverat, att innan en närmare jämförelse göres mellan de i föreliggande undersökning erhållna resultatet och resultatet av tidigare beräkningar, ytterligare sammanfattningsvis klargöra vad den nu verkställda undersökningen omfattar.

¹ Tillverkningsvolymen sjönk, som i annat sammanhang skall visas, avsevärt starkare eller till ca 3 % över 1938 års nivå. Försäljningsvolymen har tydligen i viss mån hållits uppe genom lagertömning.

1. Det har redan i det föregående påpekats, att vissa grupper av maskiner och redskap, vilka av tillverkarna icke skulle kunna fördelas mellan jordbruk och andra näringsgrenar (*pumpar, elektriska motorer*), icke ha medtagits i den nu föreliggande undersökningen. Det har vidare påpekats, att *vagnar* icke ha kunnat medtagas, eftersom uppgifter sannolikt icke skulle ha kunnat erhållas från det stora antalet tillverkare. I tidigare beräkningar¹ ha emellertid inköpskostnaderna för dessa grupper av maskiner uppskattats för åren 1935—1937. Med dessa uppskattningar som utgångspunkt har här verkställts en uppräknings för år 1938 under antagande, att kostnadsutvecklingen för dessa grupper följt utvecklingen för övriga maskiner och redskap enligt den på industri- och handelsstatistiken grundade beräkningen. Enligt dessa beräkningar, vilka å ena sidan självfallet få anses som ytterst ungefärliga, men som å andra sidan åtminstone beträffande vagnar genom undersökningar för enstaka år kunnat i viss mån verifieras², skulle jordbrukarnas inköp av dessa tre maskingrupper under år 1938 ha uppgått till

¹ För erhållande av vägningsstal vid indexberäkning.

² Beträffande gruppen vagnar må följande anföras: Sedan man i allt mer ökad omfattning övergått till de mera dyrbara gummihjulsvagnarna, som dock lasta betydligt mer än en äldre vagn, torde jordbrukarna i viss mån ha sökt begränsa antalet vagnar. Antalet vagnar kan emellertid icke begränsas hur mycket som helst. Vidare får beaktas, att de vagnar, som nu köpas, äro tre å fyra gånger så dyra per styck, som de, vilka ersättas. En vagn med järnringsförsedda hjul kostar nu omkring 450 kr, medan en modern gummihjulsvagn kostar ca 1 600 kr vid 2½ tons lastkapacitet och 2 400 kr vid 4 tons lastkapacitet. Det förefaller ingalunda osannolikt att denna standardförändring till fullo uppväger den minskning i antalet årligen inköpta vagnar, som kan ha inträffat. Överslagsberäkningar, som utförts med ledning av antalet försålda axlar, ge stöd åt denna uppfattning.

I detta sammanhang förtjänar även uppmärksammas, att gruppen pumpar och hydroforer samt elektriska motorer sannolikt genomgått en starkare volymökning än vad som

följande summor (samtliga värden i tusental kronor):

Vagnar	El. motorer	Pumpar och hydroforer
5 227	2 589	1 937

Framräkningen med hjälp av kostnadsindex för övriga maskiner har icke förts längre än till 1938 (uppskattning- en gällde perioden 1935—1937), emedan det icke utan vidare kan förutsättas, att de icke statistiskt redovisade grupperna följt kostnadsutvecklingen för de statistiskt redovisade under senare år.

2. Det har ävenledes i de föregående avsnitten blivit omnämnt, att jordbrukets inköp av *mjolktransportflaskor* icke medtagits i den föreliggande undersökningen, eftersom jordbrukets årliga inköpskostnader för mjolktransportflaskor icke utan vidare kunna erhållas genom addering av uppgifter över årliga försäljningssummor från olika tillverkare utan i stället varit föremål för specialutredningar. De i åberopade särskilda utredningar erhållna årliga inköpssummorna för mjolktransportkärl redovisas i följande översikt (tusental kronor):

1938.....	1 503	1944.....	1 155
1939.....	1 950	1945.....	1 255
1940.....	1 936	1946.....	2 563
1941.....	2 882	1947.....	2 387
1942.....	2 491	1948.....	2 418
1943.....	1 033		

3. Slutligen måste påpekas en tredje grupp av döda inventarier inom jordbruket, vilken icke kunnat redovisas vare sig i tidigare beräkningar över jordbrukets maskininköp eller i den nu verkställda undersökningen. Det gäller ett stort antal inventarieföremål, som tillhöra jordbruksdriften, och vilka icke ingå i de grupper av maskiner, redskap och inventarier, som i den föreliggande undersökningen redovisas un-

gäller i genomsnitt för andra maskiner. Det synes därför icke osannolikt, att de tre här behandlade grupperna tillsammans uppvisa en procentuellt lika stark kostnadsstegring som de övriga grupperna.

der grupperna XII och XIII i tabell 1. I det följande angivas några exempel på inventarier och redskap, som tillhöra denna icke redovisade grupp: mjölksilar, mjölkspannar och vattenpannar, diskhoar för mjölkkrum, burar för smådjur, ryktborstar, seldon, kälkar, häckar och enklare körredskap, specialredskap för hönsgårdarna (äggkläckningsmaskiner, kontrollreden m. m.), separatorer och smörkärnor i den mån dylika fortfarande användas, maskinremmar, presenningar, slipstenar, brynstenar, brandredskap, fångstredskap för skadedjur, kapsågar, säckkärnor, fältässjor, smedjeinventarier, slöjd- och snickareverktyg, yxor, sågar, filar, skruvnycklar, stenverktyg, krakstör, hässjelinor m. m.

Kostnaderna för dessa inventarier kunna icke beräknas, ehuru den årliga inköpskostnaden torde uppgå till relativt ansenliga belopp — med all sannolikhet någon eller några miljoner kronor. Det är dock troligt, att kostnaderna för dessa inventarier delvis redovisas såsom underhållskostnader i jordbrukarnas självdeklarationer. Eftersom kostnaderna för underhåll av jordbrukets maskiner och redskap beräknas med utgångspunkt från livsmedelskommissionens deklarationsundersökning, är det därför troligt, att kostnaderna för de här diskuterade inventarierna delvis bli redovisade i jordbrukskalkylen såsom underhållskostnader.

4. I det föregående har omnämnts tre grupper av inventarier, som av skilda orsaker icke kunnat redovisas i enkätundersökningen, trots att grupperna i fråga borde medtagas vid beräkandet av jordbrukets kostnader för maskiner och redskap på sätt som sker i totalkalkylen över jordbrukets inkomster och kostnader.

Å andra sidan förekomma några maskiner och redskap, som medtagits vid inhämtandet av uppgifter från de olika tillverkarna och importörerna, men som med hänsyn till det främsta ändamålet med enkätundersökningen icke medtagits vid sammanräkningen av jordbru-

kets inköpskostnader för maskiner och redskap enligt enkäten. Det gäller vissa maskiner eller redskap, som *antingen* uteslutande finna användning vid utförandet av varaktiga grundförbättringar, vilka närmast kan anses som nyinvesteringar, *eller* användas till sådana ändamål, där kostnaderna för användandet av redskapen i fråga utgöra substitution för andra kostnader, som i totalkalkylen över jordbrukets inkomster och kostnader beräknats på annat sätt och under annan kostnadsgrupp än avskrivnings- och underhållskostnader för maskiner och redskap. Hit höra följande grupper av maskiner och redskap, nämligen

stenborrningsmaskiner,
sten- och stubbrytare samt
dikesgrävningsmaskiner och dikesplogar.

Stenborrningsmaskiner torde få anses bliva använda uteslutande vid stenröjningsarbeten, vägbyggnader, dikningar m. m. Samtliga dessa arbeten äro att hänföra till investeringar (nyanläggningar), och kostnaderna för arbetenas genomförande synes icke böra belasta jordbrukskalkylen.

Även sten- och stubbrytare torde huvudsakligen användas i nyanläggningsarbete. I den mån detta redskap kommer till användning vid byggnadsreparationer eller nybyggnader (planeringsarbete, grundläggning) få kostnaderna anses falla inom ramen för »avskrivning och underhåll av ekonomibyggnader», som beräknas separat i jordbrukskalkylen.

Dikesgrävningsmaskiner och dikesplogar användas hitintills huvudsakligen vid grävning av täckdiken. Kostnaderna för beräknad erforderlig årlig täckdikning såsom ersättning för icke funktionsdugliga täckdikningsbestånd beräknas i jordbrukskalkylen under förutsättning av handgrävning. Det synes uppenbart, att maskinella hjälpmedel komma till användning endast i den mån dessa kunna medföra förbilligande av arbetet eller i varje fall icke med-

föra fördyring. På grund härav synas kostnaderna för mekaniska hjälpmedel vid täckdikningsarbete icke böra belastas jordbrukskalkylen vid denna kalkyls nuvarande konstruktion.

Med anledning av vad här blivit anfört, ha jordbrukets inköpskostnader för under denna punkt angivna tre maskingrupper (redovisade i en följande tablå) icke medräknats vid summeringen av de i enkätundersökningen framkomna resultaten.

Jordbrukets årliga inköpssummor för sten- och stubbrytare, stenborrningsmaskiner samt dikes-grävningmaskiner och -plogar, kr.

1938.....	124 329	1944.....	394 324
1939.....	121 836	1945.....	405 936
1940.....	140 137	1946.....	335 497
1941.....	130 446	1947.....	311 057
1942.....	181 130	1948.....	614 987
1943.....	409 890		

G. En jämförelse mellan de erhållna resultaten och tidigare på industri- och handelstatistiken grundade beräkningar.

Eftersom avsikten med den nu verkställda undersökningen i viss mån var att kunna åstadkomma en kontroll av de tidigare gjorda beräkningarna grundade på industri- och handelsstatistiken, och då dessutom den äldre beräkningen måste sammankopplas med enkätundersökningens resultat för åren före 1938¹, har en jämförelse mellan de båda undersökningarna verkställts. Denna jämförelse skall i det följande redovisas. Då det här gäller en jämförelse mellan två undersökningar, varav den ena bygger på det årliga tillverknings- resp. importvärdet och den andra på fabrikerens försäljningssummor till återförsäljare och direkt till jordbrukare, kan man icke erhålla någon säker uppfattning beträffande överensstämmelsen, om jämförelsen inskränkes till en granskning av årssummorna uttryckta i de

¹ De år före 1938, som erfordras för uppbyggandet av en avskrivningsberäkning.

olika årens aktuella prisnivå. En bättre överblick synes kunna erhållas, om de årliga försäljningssummorna resp. tillverkningsvärdena reduceras till en enhetlig prisnivå, och den sålunda reducerade sammanlagda summan för ett antal år jämföres enligt båda undersökningarna. En dylik jämförelse har utförts i tabell 3 (införd efter texten), där alla värden omräknats till 1938 års prisnivå. Omräkningen har verkställts med hjälp av lantbruksförbundets prisindex för olika grupper av maskiner och redskap. I tabellen angivas såväl de omräknade värdena som de ursprungliga värdena motsvarande varje års aktuella prisläge. Jämförelsen för enskilda grupper gäller endast sådana grupper, som äro representerade i båda undersökningarna.

Eftersom den äldre beräkningen var baserad på den gruppindelning, som förekommer i den officiella statistiken, har det varit nödvändigt att anpassa jämförelsen till denna gruppering. Delsummorna enligt den nya undersökningen ha sålunda sammanförts till grupper, som motsvara grupperna i industri- och handelsstatistiken. I en på följande sida intagen översikt lämnas uppgifter om gruppernas omfattning samt statistiska nummer i industri- och handelsstatistiken.

Redovisning av inköpssummorna enligt den äldre beräkningen återfinnes i tabell 2 (införd efter texten). Tabellen omfattar redovisning av inköpssummorna enligt uppräknad av industri- och handelsstatistikens grundmaterial för samtliga de grupper av maskiner och redskap, som kunna erhållas ur nämnda statistik. Förutom resultaten för de år, som ingå i äldre serien (1931 och följande år), innehåller tabellen resultaten av beräkningar för åren 1923—1930 verkställda i samband med denna utredning. För åren före 1931 innehåller industristatistiken icke specificerade uppgifter för lantbruksmaskiner, utan så gott som samtliga de grupper av maskiner och redskap, vilka fr. o. m. 1931 uppdelats i grupper, äro sammanslagna.

Gruppens benämning i tabellerna	Nuvarande stat. nr i		Gruppens omfattning
	industri- statistiken	handels- statistiken	
Plogar m. m.	415	1739	Plogar, årder, alvluckrare
Harvar m. m.	414	1738, 1740	Harvar, vältar, sladdar och andra för jordens beredning avsedda redskap
Såningsmaskiner.....	418	1736	Såningsmaskiner
Skördemaskiner m. m.....	419	1741—1742	Skördemaskiner, slättermaskiner
Hästräfsor m. m.....	420	1743	Hästräfsor, hövändare
Gödselspridare m. m.....	416—417	1737, 1744	Gödselspridare, ogräsrensare, hästhackor och andra för sådd eller skörd avsedda apparater
Tröskverk.....	421—422	1733—1734	Tröskverk, alla slag
Halmpressar m. m.....	423	1735, 1747	Halm- och höpressar, halmelevatorer och andra stackningsmaskiner
Harpor, sädesrensning- maskiner m. m.	424	1745	Harpor, kastmaskiner, triörer, sädessortare o. dyl. apparater
Potatisrivningsmaskiner m. m.	425	1746	Potatisrivningsmaskiner, rotfruktskärare, sädes-, oljekaks- o. dyl. krossar, gröpkvarnar, hackelsemaskiner o. dyl.
Mjölkningsmaskiner.....	429	1789	Mjölkningsmaskiner
Handredskap.....	153—154	1450—1454	Hackor, spadar, skyfflar, grepar, högafflar, handräfsor m. m., liar, skärar och halmknivar, kreaturskrapor

Enda undantaget är handredskap. Någon nämnvärd specificering kan sålunda i tabell 2 icke åstadkommas för dessa år. I fråga om mjölkningsmaskiner må anföras, att dessa före 1931 redovisas tillsammans med mejerimaskiner. Försäljningsvärdena för mjölkningsmaskiner åren 1923—1931 äro därför uppskattade på så sätt, att ifrågavarande summor antagits förändras i relation till försäljningsvärdena för övriga maskiner och redskap exkl. handredskap enligt uppräknigen av industri- och handelsstatistiken.

Uppräkningen av tillverknings- och importvärdena har för samtliga år skett med hjälp av procenttal för avanser och rabatter, som sammanställts i samråd med statens priskontrollnämnd och representanter för lantbruksmaskinindustrien. Tidigare ha använts andra omräkningstal, vilka nu justerats. De värden enligt uppräknigen av industri- och handelsstatistiken, som här redovisas, avvika därför från de, som anförts i bilaga till Kungl. Maj:ts prop. nr 276/1940.

Jämförelsen. Allmänt. Om man jämför resultaten av den nu utförda undersökningen totalt sett med resultaten av äldre beräkningar (likaså totalt sett), får man omedelbart det intrycket, att överensstämmelsen är god. Detta gäller särskilt, om man studerar värdesummorna för år 1938 och de närmast därpå följande åren. (Se avd. III i tabell 3.) Så är t. ex. för år 1938 totalvärdet av redovisade inköp till jordbruket enligt enkäten 40 406 och det till saluvärde uppräknade redovisade tillverknings- plus importvärdet enligt äldre beräkningar 40 475 — i båda fallen uttryckt i tusental kronor. År 1939 äro motsvarande värden resp. 50 407 och 48 655. Med kännedom om vad de båda serierna representera, står det dock fullt klart, att en dylik direkt jämförelse icke ger någon klarhet i fråga om tillförlitligheten av resultaten enligt den äldre beräkningen. Det har tidigare klarlagts, att å ena sidan i enkätundersökningen kunnat medtagas mycket, som icke kan särskiljas i den officiella statistiken och

därför icke ingår i äldre serien (ex. fläktar, hissanordningar, förbränningsmotorer m. m.), samt att å andra sidan de olika maskingrupperna i industri- och handelsstatistiken i vissa fall innehålla maskiner, som icke användas i jordbruket utan exempelvis i jordbrukets förädlingsindustrier (ex. gruppen harpor, sädesrensningssmaskiner m. m.). Redan det förhållandet, att den ena värdeserien avser försäljningssummor och den andra avser till förbrukarpriser uppräknade tillverknings- och importvärden, medför, att någon direkt jämförelse icke kan göras med syfte att kontrollera resultaten av den äldre beräkningen för enskilda år.

Jämförelsen i syfte att granska den äldre beräkningens tillförlitlighet måste sålunda ske genom en särskild analys, och en dylik har bl. a. utförts i tabell 3 i enlighet med de principer, som tidigare diskuterats. Den utförda analysen visar, att en relativt god överensstämmelse råder i fråga om de flesta grupperna av maskiner och redskap. Där betydande avvikelser förekomma, kunna dessa i vissa fall bero på, att det icke lyckats att göra en gruppering av enkätundersökningens material, som helt motsvarar grupperingen i industri- och handelsstatistiken. I de flesta fallen äro dock orsakerna till avvikelserna troligen att finna i andra faktorer. I några fall, t. ex. i fråga om gruppen »harpor, sädesrensningssmaskiner m. m.», torde avvikelser kunna förklaras därmed, att industri- och handelsstatistiken upptager alla de maskiner, som kunna hänföras till denna grupp, under det att enkätundersökningen endast upptager de maskiner, som bekostas direkt av jordbruket. I andra fall åter kan avvikelserna bero på, att en viss grupp i industristatistiken innehåller andra artiklar än de, som finnas angivna i förteckningen över gruppens omfattning. Det har sålunda kunnat fastslås, att till gruppen halmpressar m. m. i vissa fall förts bl. a. fläktar och fläktör. Fläktarna ha i en del fall — måhända med

viss rätt — av uppgiftslämnarna karakteriserats som »stackningsmaskiner».¹

Den jämförande analysen i tabell 3 har utförts så, att en första avdelning (I) av tabellen visar detaljsiffrorna för olika maskingrupper enligt de båda undersökningarna. I en andra avdelning (II) jämföras summorna av samtliga de maskingrupper, som äro representerade såväl i enkätundersökningen som i den äldre beräkningen. Slutligen har i en tredje avdelning (III) »totalsiffrorna» enligt enkäten jämförts med »totalsiffrorna» enligt den äldre beräkningen.² De tre jämförelseleden diskuteras i det följande. Det må redan här understrykas, att resultaten av jämförelserna må bedömas med hänsyn till att lagerhållningen vid den behandlade tidsperiodens början och slut är okänd.

I. *Enskilda grupper.* I det följande lämnas korta kommentarer beträffande de enskilda grupperna. Utvecklingen av inköpssummorna enligt enkäten resp. tillverknings- plus importvärdena enligt äldre beräkningen för olika grupper har återgivits grafiskt i diagram 1.

Plogar m. m. Överensstämmelsen får anses tillfredsställande. Resultaten tyda på ökande lagerhållning under tiden 1938—1941. Därefter äro försäljningssummorna enligt enkäten större än de uppräknade tillverknings- och importvärdena. Omräkningen till 1938 års prisnivå (till höger i tabellen) ger vid handen, att tillverkningsvolymen (inkl. importvolymen) för åren 1938—1945 sammanlagt skulle ha varit 1.15 miljoner kronor eller 4.9 % större än försäljningsvolymen. Detta torde delvis bero på att andra saker än plogar, årder och alv-luckrare av tillverkarna hänförts till

¹ I övrigt torde en stor del av fläktar för jordbruksändamål i industristatistiken återfinnas under stat. nr 458; fläktar, ventilatorer, varmluftsaggregat, vindrotorer, kompressorer etc., där jordbrukets andel icke kan fränskiljas.

² »Totalsiffrorna» ha här satts inom citationstecken för att markera, att det icke i någotdera fallet rör sig om verkliga totalsiffror för jordbrukets maskininköp, enär båda undersökningarna äro ofullständiga.

Diagram 1. Inköpssummor enligt enkäten (A) samt till förbrukarepris uppräknade tillverknings- och importvärden för olika maskingrupper (B).

I vederbörande års prisläge: A och B.
I 1938 års prisläge (= volym): A₁ och B₁.

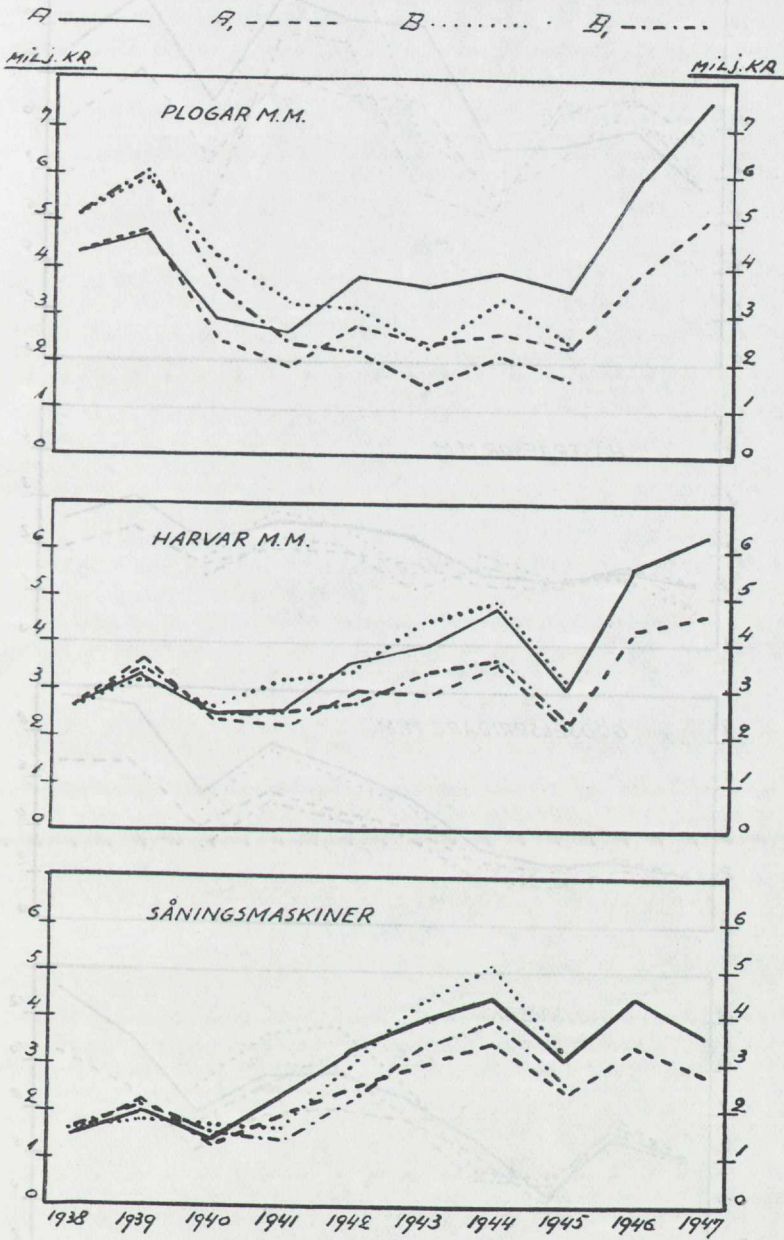

Diagram 1. (Forts.)

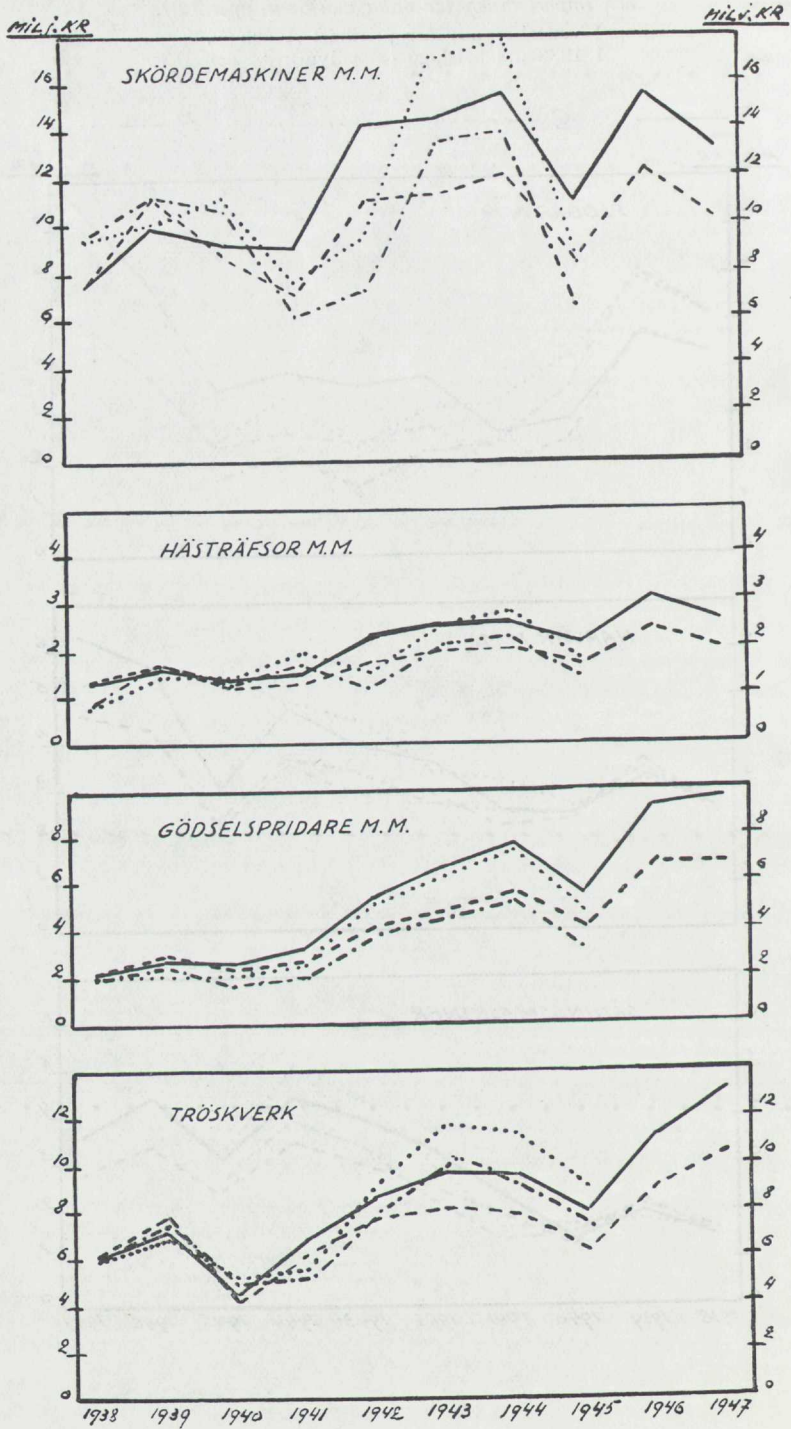
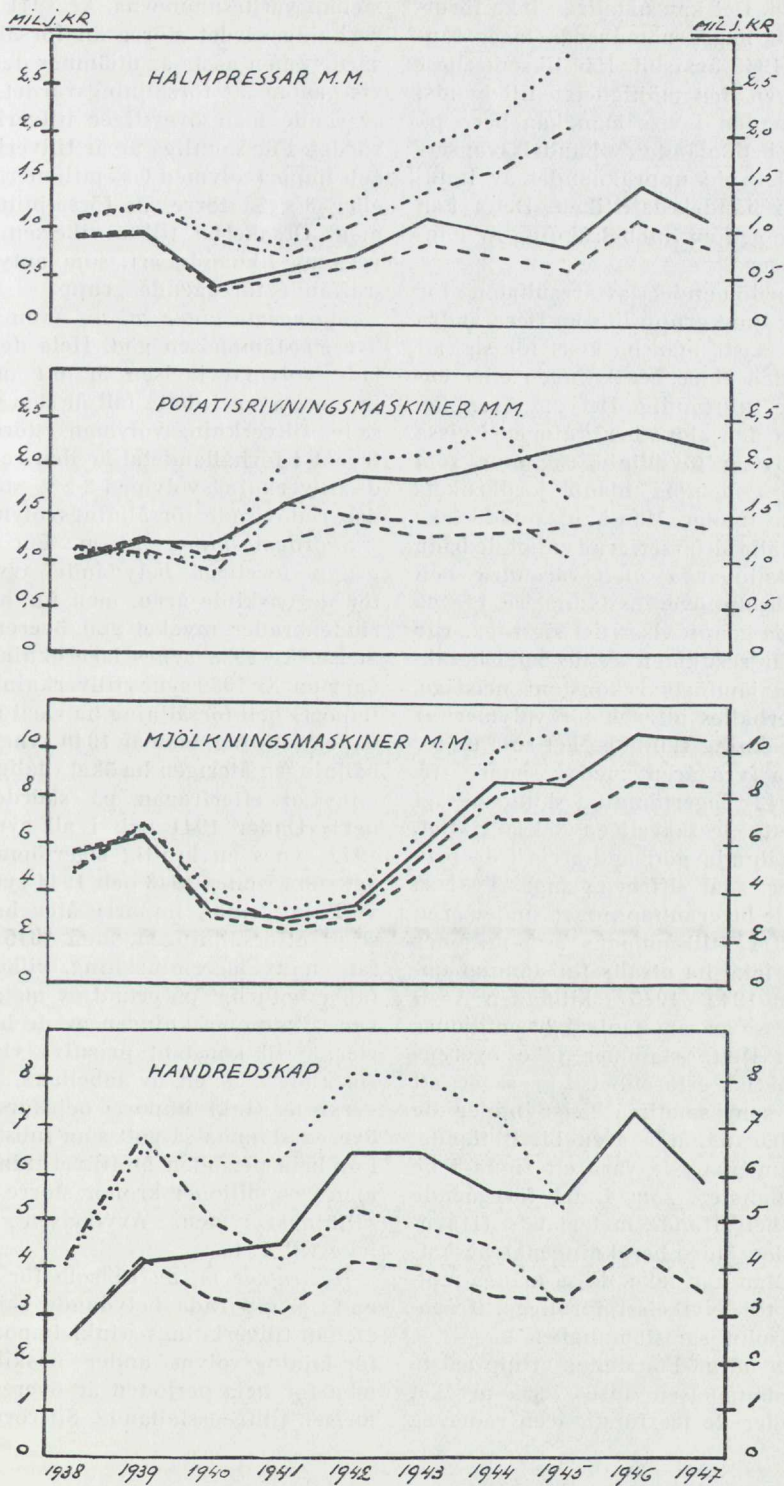

Diagram 1. (Forts.)

denna grupp i uppgifterna till kommerskollegium. Det kan nämligen icke förutsättas, att några nämnvärda lagerfunnos vid 1945 års slut. Här liksom eljest ligger även den möjligheten till hands, att skillnaden i viss mån kan bero på felaktigt bedömande av handelsavansernas storlek vid uppräknandet av industri- och handelsstatistiken. Detta kan bl. a. ske genom dubbelräkning av handelsavanser.

Vid bedömandet av resultaten för ifrågakvarande grupp liksom flera andra grupper måste man ha klart för sig, att varken den äldre beräkningen eller enkäten är fullständig. Det må även beaktas, att den äldre beräkningen i vissa fall redovisar försäljningssummor, som icke höra hemma bland jordbrukets maskinkostnader. Man kan sålunda icke direkt ställa siffserierna enligt de båda undersökningarna mot varandra och fordra absolut överensstämmelse. I fråga om denna grupp visar det sig t. ex. (jfr A—B, där resultaten av de båda beräkningarna jämförts i konstant prisläge, varvid erhålles uttryck för volymerna) att lagerökning skulle ha ägt rum under de första fyra åren, medan senare (fr. o. m. 1942) lagertömning skulle ha ägt rum. Detta är säkerligen också riktigt, men ingalunda nödvändigtvis i de proportioner, som siffrorna ange. Ty i så fall skulle lageranhopningen under åren 1938—1941 (tillsammans 3·69 miljoner kronor) icke ha utsålts fullständigt under åren 1942—1945 (skillnaden A—B är för dessa år sammanlagt 2·53 miljoner kronor). Detta stämmer icke överens med praktisk erfarenhet, som säger, att så gott som samtliga lager under de senare här nämnda åren blivit tömda. Förklaringen torde vara att finna i de omständigheter, som i det föregående anförts beträffande materialets (i synnerhet den äldre beräkningens) beskaffenhet. Man kan icke, då så många möjligheter till avvikelser föreligga, ifrågasätta absolut samstämmighet.

Harvar m. m. För denna grupp måste överensstämmelsen anses vara mycket god. Under de tre första åren råder så

gott som fullständig överensstämmelse mellan värdesummorna. År 1941 är tillverkningsvärdet större än försäljningsvärdet, men nästa år utjämnas detta delvis genom att försäljningsvärdet i motsvarande mån överstiger tillverkningsvärdet. För samtliga år är tillverknings- och importvolymen 0·85 miljoner kronor eller 3·8 % större än försäljningsvolymen. Orsakerna till avvikelserna kunna vara av liknande art, som antytts beträffande föregående grupp.

Såningsmaskiner m. m. Även här är överensstämmelsen god. Hela den samlade volymavvikelsen är 0·4 miljoner kronor. Även i detta fall är den redovisade tillverkningsvolymen störst. Uttryckt i förhållandetal är den redovisade tillverkningsvolymen 2·2 % större än den redovisade försäljningsvolymen.

Skördemaskiner m. m. För denna grupp föreligga betydande avvikelser för de enskilda åren, men för hela perioden råder mycket god överensstämmelse. År 1938 synes lagerökningen ha ägt rum. År 1939 synes tillverkning (inkl. import) och försäljning ha varit av samma omfattning, men år 1940 synes lagerhållningen återigen ha ökat (dålig skörd, minskad efterfrågan på skördemaskiner). Under 1941 och i all synnerhet 1942 synes en kraftig lagertömning ha ägt rum. Under 1943 och 1944 synes tillverkning (inkl. import) åter ha överstigit utförsäljningen, men 1945 inträffar en ny lagerminskning, vilket förefaller naturligt på grund av metallstrejken. Efter omräkningen av de båda serierna till konstant prisnivå visar det sig (högra delen av tabellen), att tillverkning (inkl. import) och försäljning överensstämmer så gott som fullständigt. För hela perioden är tillverkningsvolymen 0·60 miljoner kronor större än försäljningsvolymen. Avvikelsen uppgår icke till 1 %.

Hästräfsor m. m. Liksom för föregående grupp råda betydande skillnader mellan tillverknings- (inkl. import-) och försäljningsvolym under enskilda år, men för hela perioden är överensstämmelsen tillfredsställande. Siffrorna tyda

på lagerminskning 1938, försäljning av ungefärligen samma omfattning som tillverkningen (inkl. importen) 1939 och 1940, någon lagerökning 1941 men minskning av lagren 1942 samt därefter två år med mindre lagertömning, och slutligen den sedvanliga lagertömningen 1945. För hela perioden har försäljningsvolymen enligt enkätundersökningen blivit 1.08 miljoner kronor större än tillverknings- (inkl. import-)volymen. Avvikelsen motsvarar 8.2 % av försäljningsvolymen. I fråga om denna grupp ligger det nära till hands att antaga, att avvikelsen delvis beror på fullständigare redovisning i enkätundersökningen.

Gödselspridare m. m. Överensstämmelsen måste anses tillfredsställande, trots att försäljningsvolymen ligger 3.46 miljoner kronor över tillverknings- (inkl. import-)volymen för åren 1938—1945. I fråga om denna grupp förtjänar särskilt uppmärksammas det stora antal maskiner och redskap av olika art och användning, som hänförs till gruppen (jfr den tidigare redogörelsen för gruppernas omfattning). Gruppen är icke skarpt begränsad, och den föreliggande avvikelsen torde väl kunna förklaras dels genom osäkerheten beträffande vad som är att hänföra till gruppen, dels genom den sannolikt fullständigare redovisning från småföretagen, som kunat erhållas i enkätundersökningen.

Tröskverk. För denna stora maskin-grupp råder god överensstämmelse mellan de båda undersökningarnas resultat. Anmärkningsvärt är, att den skillnad, som förekommer, i stort sett gäller åren fr. o. m. 1943. Fram t. o. m. 1942 ge de båda serierna praktiskt taget samma summa.¹ Fr. o. m. 1943 är tillverknings- (inkl. import-)volymen större än försäljningsvolymen. Den omfattande försäljningen under 1946 tyder även på, att vissa lager då skulle ha stått till förfogande för utförsäljning. Avvikelserna torde delvis kunna förklaras genom att

i industristatistiken fläktar och fläktrör i viss omfattning hänförs till gruppen tröskverk. På grund av avvikelserna under åren 1943—1945 är tillverknings- (inkl. import-)volymen 3.61 miljoner kronor eller 6.6 % större än försäljningsvolymen.

Halmpressar m. m. I fråga om denna grupp föreligga betydande avvikelser, vilka främst torde stå i samband med, att gruppen halmpressar m. m. i den officiella statistiken innehåller vissa andra maskiner. Det har nämligen vid förfrågan hos kommerskollegium meddelats, att gruppen innefattar (förutom stackningsmaskiner) vissa transportanordningar såsom fläktar, transportrör och elevatorer. Enkätundersökningens resultat kan därför egentligen icke jämföras med resultaten av den äldre beräkningen.

Man kan å andra sidan icke göra jämförelsen så, att maskiner och redskap för inomgårdstransporter adderas till försäljningssumman för pressar enligt enkäten. Fläktar, elevatorer och hissaneläggningar representera nämligen sammanlagt mer än dubbelt så stort värde som gruppen halmpressar enligt äldre beräkningen. Redan i det föregående har påvisats, att transportanordningarna i kommerskollegii statistik äro delvis inkluderade i även andra maskin-grupper än halmpressar — i synnerhet i gruppen tröskverk samt tillsammans med en grupp innehållande företrädesvis annat än lantbruksmaskiner.

Harpur, sädesrensningmaskiner m. m. I fråga om denna grupp föreligga likaså mycket stora avvikelser i volymerna enligt de båda undersökningarna. Det har emellertid vid förfrågan hos kommerskollegium visat sig, att avvikelsen beror på, att i kommerskollegii statistik även upptagas sådana spannmålsrensningmaskiner, vilka äro avsedda för kvarnar och utsädesfirmor. Denna grupp i industristatistiken omfattar sålunda till stor del maskiner, vilka icke äro att betrakta som lantbruksmaskiner utan i stället bekostas av bl. a. kvarnindustrien.

¹ Omräknat i 1938 års prisläge erhålles t. o. m. 1942 följande värden: tillverknings- (inkl. import-)volym 31.8 milj. kr, försäljningsvolym 32.3 milj. kr.

Potatisrivningsmaskiner m. m. Överensstämmelsen är god. Siffrorna tyda på en viss lagerminskning under åren 1939 och 1940. Under följande år t. o. m. 1944 synas siffrorna däremot tyda på en viss påfyllning av lagren, vilken dock delvis uppväges av utförsäljningen 1945. För övrigt må anföras, att det snarast är ägnat att förvåna, att en så god överensstämmelse kunnat erhållas för en grupp innehållande så vitt skilda slag av maskiner och redskap (jfr den förut anförda förteckningen över gruppens omfattning). För samtliga år, 1938—1945, ligger tillverknings- (plus import-) volymen endast 0.23 miljoner kronor eller 2.3 % över försäljningsvolymen.

Mjölkningsmaskiner. Differensen mellan de båda värdeserierna är relativt stor, men torde få anses ligga inom rimliga gränser. Det förtjänar påpekas, att uppräknandet av industri- och handelsstatistikens summor genom tillägg av avanser måste anses osäkrare här än i fråga om de flesta andra grupper, enär i detta fall utöver fabriksvärdena tillkommer såväl viss kompletterande materiel som arbete vid monteringen. Då man sökt lägga in dessa saker i avanserna kunna med lätthet vissa fel ha uppstått. För samtliga åren 1938—1945 ger den äldre beräkningen 4.14 miljoner kronor högre belopp än enkätundersökningen, vilket motsvarar 10.5 % av försäljningssumman enligt enkätundersökningen. Värdena enligt den äldre beräkningen ligga högst för samtliga år med undantag av år 1938.

Handredskap. Beträffande denna varugrupp få siffrorna såväl enligt den äldre beräkningen som enligt enkätundersökningen anses mindre tillförlitliga. Volymerna enligt enkätundersökningen ligga för samtliga år med undantag för år 1945 lägre än enligt den äldre beräkningen.¹ Detta torde framförallt stå i samband med, att uppgiftslämnar-

¹ Att år 1945 utgör ett undantag beror icke på någon onormalt hög försäljning detta år utan på den genom metallarbetarstrejken starkt minskade tillverkningen. Tvärtom synes även försäljningen detta år ha legat något lägre än normalt.

na så långt möjligt sökt särskilja den del av kostnaderna, som belöper sig på jordbruket även i fråga om de handredskap, vilka användas både inom jordbruket och andra näringsgrenar (ex. skyfflar och spadar). I den äldre beräkningen medtogos dylika grupper i sin helhet såsom kompensation för vissa andra grupper av handredskap, vilka icke lämpligen kunde redovisas med industri- och handelsstatistiken som underlag (ex. hammare, hovtänger, yxor, sågar, snickareverktyg, skruvnycklar m. m.). Dessa handredskap ha emellertid icke heller kunnat medtagas i enkätundersökningen. Det synes därför, som om inköpssummorna för handredskap enligt enkätundersökningen borde ligga närmare verkligheten än den äldre beräkningen i fråga om den del av handredskapen, som medtagits. Däremot ligga sannolikt betydande poster för de icke redovisade handredskapen utanför undersökningen.

De för olika grupper av maskiner och redskap här diskuterade värdesummorna ha även grafiskt återgivits i diagram 1.

II. *Samtliga de grupper, vilka ingå i båda undersökningarna.* Som redan i det föregående omnämnts, innehåller tabell 3 en avdelning (II), där summorna för de grupper, som kunnat hämtas ur den officiella statistiken och uppräknas, jämförts med summorna för motsvarande grupper enligt enkätundersökningen. Då denna jämförelse i det följande diskuteras, skall detta ske med värdesummorna i 1938 års *prisläge* som underlag.

Som synes av tabell 3 (avd. II), ger den äldre beräkningen en summa av 351 498 tkr (tkr = 1 000 kronor) för perioden 1938—1945 (tillverkningsvärde plus importvärde uppräknat med avanser), under det att enkäten för samma period och motsvarande grupper ger 322 981 tkr. En differens föreligger sålunda om sammanlagt 28 517 tkr, vilket motsvarar 3 565 tkr per år.

I det föregående ha emellertid anförts vissa omständigheter, vilka göra

en något mera ingående analys erforderlig, än den som presenteras i tabell 3. Denna analys skall innebära en justering av summorna enligt den äldre beräkningen för sådana grupper, där det tydligt framkommit, att grupperna enligt denna beräkning till sin sammansättning icke äro identiska med motsvarande grupper i enkätundersökningen.

Vi reducera först totalsumman enligt äldre beräkningen (351 498 tkr) med summan för gruppen harpor m. m.¹ (8 732 tkr) samt addera summan för denna grupp enligt enkätundersökningen (734 tkr). Totalsumman sjunker till 343 500 tkr.

Vi reducera vidare med summan för gruppen handredskap² enligt äldre beräkningen under perioden 1938—1945 (38 234 tkr) samt addera summan för denna grupp enligt enkätundersökningen (28 941 tkr). Totalsumman enligt äldre beräkningen sjunker då ytterligare till 334 207 tkr.

I det föregående har blivit omnämnt, att maskinerna för inomgårdstransporter i viss omfattning i industristatistiken hänförs till grupperna tröskverk resp. halmpressar m. m. Det synes, som om såväl fläktar som elevatorer i stor omfattning förts till dessa grupper. Det är dock icke möjligt att med någon större säkerhet ange storleken av denna andel. Vi göra emellertid här en ytterligare justering på så sätt, att summan för åren 1938—1945 enligt äldre beräkningen även minskas med värdet av fläktar enligt enkäten (11 152 tkr). Totalsumman sjunker till 323 055 tkr. Justeringarna kunna sammanfattas på följande sätt:

Summa enligt äldre beräkning i
1938 års prisläge. 351 498 tkr

¹ Emedan gruppen ifråga enligt äldre beräkningen domineras av maskiner, som icke belasta jordbruket.

² Emedan denna grupp enligt äldre beräkningen i sin helhet innehåller vissa handredskap, vilka finna användning även utanför jordbruket, i större omfattning än vad fallet är i enkätundersökningen.

Minus gruppen harpor m. m. enligt äldre beräkning (8 732)	342 766 tkr
Plus gruppen harpor m. m. enligt enkäten (734)	343 500 »
Minus handredskap enligt äldre beräkning (38 234)	305 266 »
Plus handredskap enligt enkäten (28 941)	334 207 »
Minus fläktar enligt enkäten (11 152)	323 055 »
Alltså justerad summa enligt äldre beräkningen	323 055 »
Kan jämföras med motsvarande summa enligt enkätundersökningen	322 931 »

Den verkställda justeringen av summan enligt äldre beräkningen ger ett resultat, som praktiskt taget fullständigt överensstämmer med enkätundersökningens resultat. Självfallet är reduktionen med värdesumman för fläktar godtycklig, och avdragssumman torde vara för hög. Detta torde dock icke medföra något större fel i den verkställda jämförelsen, och även om den sista justeringen icke vidtages, torde överensstämmelsen få anses tillfredsställande.

Resultatet av den jämförelse, som här gjorts, mellan å ena sidan uppräknade tillverknings- och importvärden enligt den äldre beräkningen samt å andra sidan den häremot svarande delen av jordbrukets inköp av maskiner och redskap enligt enkätundersökningen verkar vid ett hastigt bedömande övertygande rörande samstämmigheten i de resultat, som uppnåtts på vitt skilda vägar. Det må därför understrykas, att resultatet av jämförelsen icke får ge anledning till alltför långt gående slutsatser. Det har redan påpekats, att den sist i föregående tablå verkställda justeringen av summan enligt den äldre beräkningen är godtycklig. På grund därav kan man icke tillmäta den nära nog *absoluta överensstämmelsen* någon större betydelse. Vidare må beaktas, att möjligheter saknas för en närmare kontroll över lagerhållningens storlek 1938 resp. 1945. Då den ena serien bygger på uppgifter över tillverkning och import och den andra på uppgifter över försäljning, kan en jämförelse mellan de

båda serierna icke leda till annat än en ungefärlig uppfattning — såvida man icke har möjligheter att även justera för ingående och utgående lager. I den ovan utförda justeringen av summorna för perioden 1938—1945 enligt den äldre beräkningen borde sålunda — om uppgifter funnes — ingå ytterligare två korrigeringsposter, nämligen

1. ingående lager vid början av år 1938 i 1938 års prisläge och
2. utgående lager vid slutet av år 1945 i 1938 års prisläge.

Dessa uppgifter kunna emellertid icke ens ungefärligt erhållas.

Vad här anförts avser endast att understryka, att alltför långt gående slutsatser på grund av materialets beskaffenhet icke kunna dragas. Däremot får jämförelsen anses kunna visa vad som åsyftats att klarlägga, nämligen att de båda undersökningarna — så vitt dessa kunna jämföras — lett fram till liknande resultat.

Särskild jämförelse av försäljningssummorna för importerade maskiner och redskap. Eftersom enkätundersökningens primäruppgifter bearbetats så, att försäljningssummorna för importerade maskiner hållas skilda från försäljningssummorna för svenska maskiner, har det ansetts vara av intresse att göra en jämförelse mellan de båda undersökningarna i avsikt att speciellt för denna andel av försäljningen kontrollera överensstämmelsen. I följande översikt redovisas dels importvärdet av lantbruksmaskiner beräknat i förbrukarepriser genom pålägg av avanser och tullar på importsummorna, dels försäljningsvärdena för importerade maskiner och redskap enligt enkätundersökningen. Värdesummorna äro i detta fall icke omräknade till konstant prisläge.

Med anledning av att gruppen »harpor m. m.» enligt den officiella statistiken visat sig till huvudsaklig del representera maskiner, som icke direkt bekostas av jordbruket, ha de uppräknade importvärdena redovisats såväl inklusive som exklusive denna grupp. Den

mest riktiga jämförelsen torde erhållas, om enkätsummorna jämföras med uppräknade importvärden exkl. »harpor m. m.».

År	Äldre beräkningen, milj. kr		Enkätundersökningen, milj. kr
	totalt	exkl. gruppen harpor m. m.	
1938.....	5.82	5.52	4.75
1939.....	7.49	7.04	6.47
1940.....	5.34	5.23	3.94
1941.....	1.95	1.74	2.36
1942.....	2.01	1.75	2.80
1943.....	2.25	1.95	1.66
1944.....	1.28	1.18	1.31
1945.....	0.57	0.56	0.86
1946.....	3.79	3.53	4.19
1947.....	10.56	10.23	13.42
1948.....	.	.	15.63

Som synes är överensstämmelsen relativt god. Åtminstone kunna de anförda siffrorna knappast anses utgöra något indicium för att importfirmornas omsättning skulle ha blivit ofullständigt redovisade i enkätundersökningen, vilket eljest kunde befaras på grund av det relativt stora antal mindre firmor, som tidvis bedrivit import av varor, som kunde falla inom ramen för denna undersökning. I varje fall torde få anses, att de brister i enkätens redovisning av importerade maskiner *under tidigare år*, som eventuellt föreligga, äro av ringa betydelse. Enkätsummorna äro som synes något lägre än äldre serien under åren 1938—1940. Därefter ligga enkätsiffrorna högre än siffrorna enligt äldre serien med undantag för år 1943.

III. *Totala försäljningssiffror enligt enkäten jämförda med totalsummor av uppräknade tillverknings- och importvärden för sådana maskiner och redskap, vilka redovisas separat i industri- och handelsstatistiken.* Under avdelning III i tabell 3 göres en jämförelse mellan totalsummorna enligt den äldre beräkningen och enkätundersökningen. I fråga om enkätundersökningen ha jämförelserna i det föregående endast gällt den del av totalsumman, som svarat mot

Jämförelse mellan inköpskostnader för de i enkätundersökningen redovisade och de till saluvärde uppräknade tillverknings- och importvärdena för de i industri- och handelsstatistiken separat redovisade lantbruksmaskinerna och -redskapen åren 1938—1947.¹ Värdesummorna i milj. kr.

År	Lantbruksmaskiner och -redskap i vederbörande års prisläge:		Inköpskostnader resp. uppräknat tillverknings- och importvärde enl. föreg. kolumner omräknade till värden i 1938 års prisläge = volym		Index för utvecklingen i vederbörande års prisläge; 1938 = 100		Index för volymens utveckling; 1938 = 100	
	inköpskostnad enligt enkätundersökningen	tillverknings- och importvärde uppräknat till saluvärde för de grupper, som kan särskiljas ur den officiella statistiken						
		A	B	A ²	B ²	A	B	A
1938.....	40·4	40·5	40·4	40·5	100·0	100·0	100·0	100·0
1939.....	50·4	48·7	53·4	51·4	124·8	120·2	132·2	126·9
1940.....	38·1	41·6	34·8	38·0	94·3	102·7	86·1	93·8
1941.....	44·8	38·9	36·5	31·3	110·9	96·0	90·3	77·3
1942.....	62·9	51·1	48·8	39·4	155·7	126·2	120·8	97·3
1943.....	71·4	68·7	54·0	52·1	176·7	169·6	133·7	128·6
1944.....	79·3	76·2	59·8	57·4	196·3	188·1	148·0	141·7
1945.....	65·7	55·3	49·3	41·6	162·6	136·5	122·0	102·7
1946.....	91·8	84·1	68·6	63·1	227·2	207·7	169·8	155·8
1947.....	101·6	99·6	76·7	75·7	251·5	245·9	189·9	186·9
1948.....	119·9	.	87·1	.	296·8	.	215·6	.

¹ Då utredningen gjordes funnos siffror rörande uppräknat värde för tillverkning och import endast t. o. m. år 1945. Vid publicerandet har kompletterats med dessa siffror även för åren 1946 och 1947.

² Omräkningen har skett med hjälp av delindex för var och en av de olika maskin-grupperna.

de i äldre beräkningen ingående grupperna.

Omräknat till 1938 års prisläge ger den äldre beräkningen för åren 1938—1945 en totalsumma av 351 498 tkr, under det att enkätundersökningen ger 25 683 tkr mera eller sammanlagt 377 181 tkr. Differenserna mellan äldre beräkningen och enkäten äro mycket växlande från år till år (se tabell 3, avd. III), vilket även kunde förväntas, då den ena serien avser uppräknade tillverknings- och importvärden och den andra försäljningssummor.

Totalsummorna enligt tabell 3 ha medtagits i ovanstående översikt, i vilken det även angivits indextal utvisande utvecklingen i förhållande till år 1938. Indextalen och värdesummorna ha även grafiskt återgivits i diagram 2 och 3.

Försäljningssiffrorna enligt enkätundersökningen stiga procentuellt sett något kraftigare än tillverknings- och im-

portvärdena enligt den officiella statistiken. Detta framgår särskilt tydligt vid studium av diagrammen. A-kurvan ligger för de senare åren ständigt före B-kurvan. Försäljningsvolymen har sålunda under en följd av år stigit starkare än tillverknings- (inkl. import-) volymen. Om båda undersökningarna vore fullständiga eller representerade alltigenom samma material, skulle detta vara egendomligt. Det skulle bl. a. förutsätta vissa lager, varur den starkare ökningen i försäljningen varje år kunde tagas. Förklaringen torde emellertid delvis stå att finna i den omständigheten, att *de i den äldre beräkningen icke representerade maskinerna och redskapen, vilka kunnat medtagas i enkätundersökningen, uppvisa en starkare stigande årlig försäljningssumma än den del av totalförsäljningen, som redovisas i båda undersökningarna.*

Detta verifieras av sammanställning

Diagram 2. Inköpssummor enligt enkäten (A) samt till konsumentpris uppräknade tillverknings- och importvärden (B) jämte index för bådadera (A₁ resp. B₁).

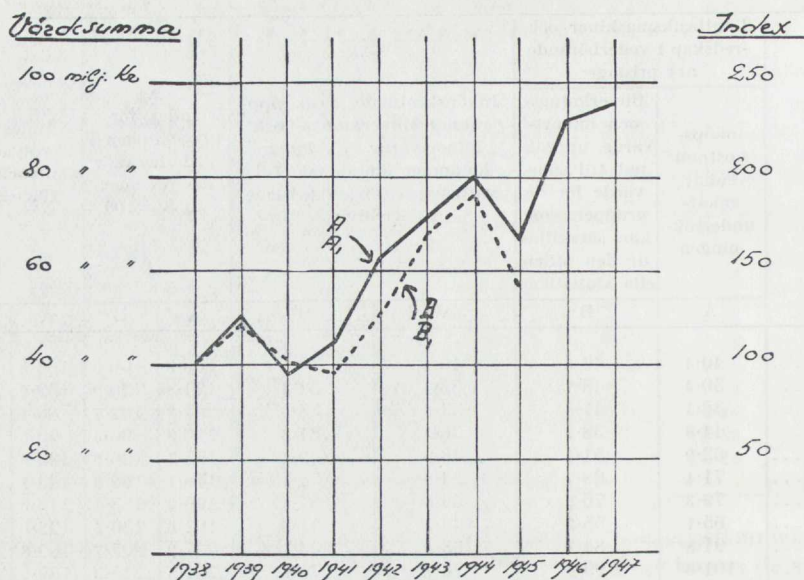
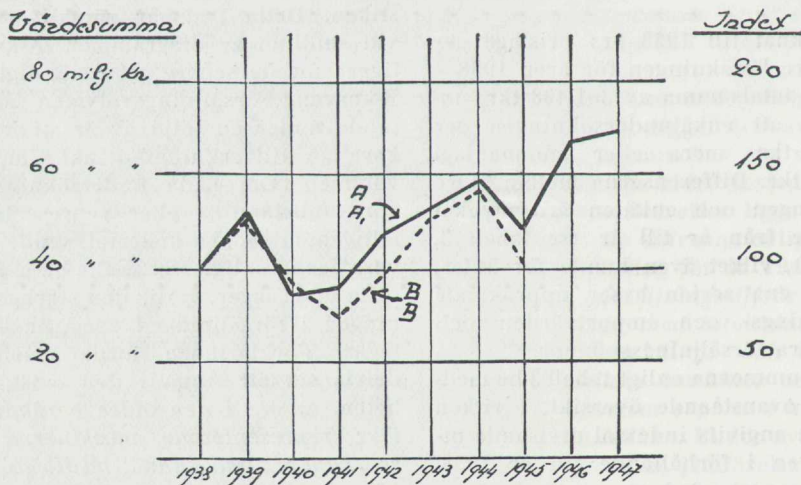

Diagram 3. Värden enligt diagram 2 omräknade till 1938 års prisnivå (volym) samt volymindex.

Anm.: Då diagrammen ritades, voro enkätsiffrorna för år 1947 icke definitiva, varför kurvornas läge för detta år icke fullt motsvarar siffrorna i tabellen å föregående sida.

Värdesummor i 1938 års prisläge, milj. kr.

År	Äldre beräkningen, totalt	Häremot svarande del av försäljningssummor enligt enkäten	I enkäten redovisat, som icke ingår i äldre beräkningen	Summa B + C = summa enligt enkäten
	A	B	C	D
1938.....	40.5	35.9	4.5	40.4
1939.....	51.4	47.6	5.8	53.4
1940.....	38.0	31.1	3.7	34.8
1941.....	31.3	30.8	5.7	36.5
1942.....	39.4	41.8	7.0	48.8
1943.....	52.1	45.6	8.4	54.0
1944.....	57.4	50.0	9.8	59.8
1945.....	41.6	40.1	9.2	49.3
1946.....	63.1	57.8	10.8	68.6
1947.....	75.7	62.1	14.6	76.7
1948.....	.	72.0	15.1	87.1
Indextal, 1938 = 100.				
1938.....	100.0	100.0	100.0	100.0
1939.....	126.9	132.6	128.9	132.2
1940.....	93.8	86.6	82.2	86.1
1941.....	77.3	85.8	126.7	90.3
1942.....	97.3	116.4	155.6	120.8
1943.....	128.6	127.0	186.7	133.7
1944.....	141.7	139.3	217.8	148.0
1945.....	102.7	111.7	204.4	122.0
1946.....	155.8	161.0	240.0	169.8
1947.....	186.9	173.0	324.4	189.9
1948.....	.	200.6	335.6	215.6

här ovan av värdesummor och index. (Se även diagram 4, där indextalen återgivas grafiskt.) Därtill torde emellertid ha funnits ingångslager år 1938, vilka senare successivt utsålts. Viss tillverkning på lager kan även ha förekommit under periodens början (1938—1940).

Orsaken till att gruppen C i sammanställningen uppvisar en starkare procentuell ökning än såväl inköpssummor för övriga maskiner (B i sammanställningen) som tillverknings- och importsummor enligt äldre beräkningen (A i sammanställningen) är den, att gruppen C representerar vissa nyheter, som uppvisat en mycket kraftig ökning, och som i vissa fall icke ens förekommo under år 1938.¹

¹ Ex. lågtryckspannor och ångkokare, bevattningsanläggningar, elstängsel, jeepar, (endast 1946, 1947 och 1948), mjölktransportkärror, kreatursklippningsmaskiner, luftkompressorer m. m.

Sammanfattning av resultaten av verkställda jämförelser mellan äldre beräkning och enkätundersökning.

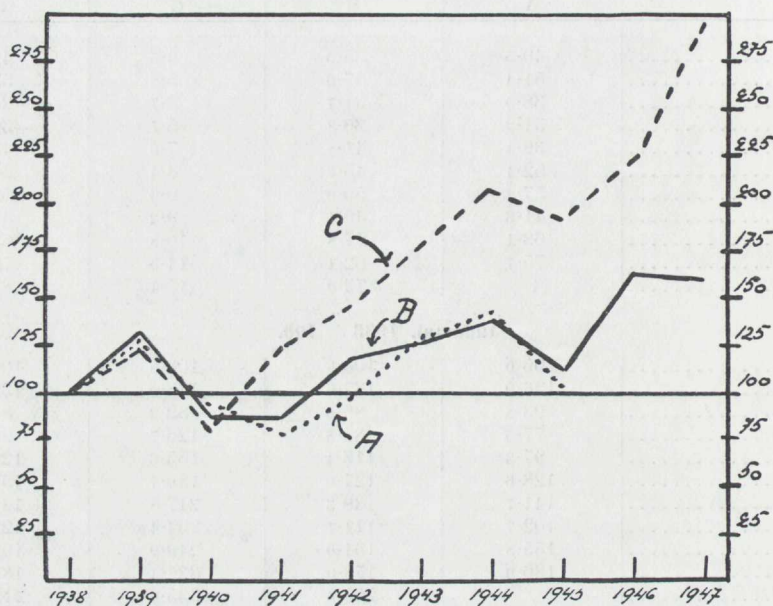
1. Överensstämmelsen mellan resultaten av de båda beräkningarna kan i stort sett anses relativt god så långt en jämförelse kan äga rum — i varje fall får överensstämmelsen anses tillfredsställande med hänsyn till de vitt skilda vägar, varpå materialet till de båda undersökningarna insamlats.

2. Särskilt synes så vara fallet beträffande de grupper av maskiner och redskap, där gruppens omfattning någorlunda skarpt kan fixeras i båda undersökningarna.

3. Efter vissa justeringar med hänsyn till att enstaka grupper i den officiella statistiken innehålla annat än jordbruksmaskiner, erhålles en tillfredsställande avstämning mellan totalsummorna för motsvarande maskingrupper enligt de båda undersökningarna under perioden 1938—1945.

Diagram 4. Indextal för tillverkning plus import respektive försäljning av jordbruksmaskiner och -redskap i 1938 års prisläge.

A = till saluvärde uppräknat tillverknings- och importvärde enligt äldre beräkningar.
 B = häremot svarande del av försäljningssumman enligt enkäten.
 C = i enkäten redovisade maskiner etc., som icke ingå i de äldre beräkningarna.

4. Denna kontroll får dock icke ge anledning till alltför långt gående slutsatser, då det icke varit möjligt att justera med hänsyn till lagerförändringarna under perioden.

5. Särskild prövning av försäljningssummorna för importerade maskiner och redskap synes ge stöd för uppfattningen, att icke endast tillverkarna utan även importörerna äro till väsentlig del representerade i enkätundersökningen. Av särskild betydelse är, att brister i redovisningen för de första åren icke förekomma i större utsträckning än för senare år. Det förefaller knappast som om någon dylik bristande redovisning av praktisk betydelse skulle föreligga.

6. Totalsummorna enligt den äldre beräkningen äro i regel för låga, beroende på att vissa grupper av maskiner och redskap för jordbruksändamål icke kunna friläggas i den officiella sta-

tistiken eller icke finnas redovisade i denna statistik.

7. Detta har dock till viss del kompenserats i den äldre beräkningen genom att enstaka grupper i statistiken även representerat maskiner eller redskap, vilka ej bekostas av jordbruket (ex. harpor, handredskap).

8. Under basåret sammanfalla resultaten av de båda undersökningarna praktiskt taget fullständigt. Den ofullständiga redovisningen i den äldre beräkningen kompenseras sålunda detta år på sätt som omnämnts under föregående punkt.

9. Under senare år är ökningen av försäljningsvolymen enligt enkätundersökningen relativt sett kraftigare än ökningen av tillverknings- och importvolymen enligt den officiella statistiken. Detta synes stå i samband med, att försäljningssiffrorna för den del av i en-

Tabell I. Sammandrag av inköpssummor för maskiner och redskap enligt enkätundersökningen åren 1938—1948, kr.

	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
I. Jordbearbetnings- sv.tv redskap imp.	5 664 889 1 699 765	6 532 063 1 904 587	5 125 502 693 797	5 639 611 154 400	7 854 938 366 956	8 572 149 203 692	9 847 023 184 189	7 323 282 120 595	12 562 023 849 473	12 433 030 3 201 166	14 446 876 6 972 725
II. Redskap för sådd, sv.tv spridning m. m. imp.	2 110 415 1 070 687	2 676 886 1 518 552	2 280 908 898 731	3 774 635 749 903	6 498 756 808 293	7 796 458 566 720	9 369 032 675 536	6 502 513 415 397	10 776 943 668 099	9 544 685 1 248 850	10 655 259 1 640 904
III. Redskap för skörd sv.tv. och tröskning imp.	13 943 181 1 248 450	17 573 393 1 921 549	13 794 015 1 509 224	17 450 009 621 693	24 587 588 919 188	26 765 581 168 046	28 107 827 88 330	21 237 342 70 000	28 905 303 1 433 373	29 495 012 4 911 086	36 664 672 5 042 515
IV. Pressar och kvarnar m. m. imp.	1 477 969 238 175	1 683 600 339 235	1 237 702 197 715	1 655 471 291 872	2 092 762 185 530	2 152 783 321 560	2 343 224 72 394	2 372 454 16 801	2 927 432 41 745	3 289 522 192 453	4 102 753 202 740
V. Potatis- och rot- sv.tv. fruktsredskap imp.	372 802 136 474	417 337 193 107	535 554 249 458	776 571 209 093	1 295 575 277 774	1 774 839 260 700	1 714 749 192 830	1 578 276 94 150	1 874 465 123 972	1 810 015 134 901	2 022 438 120 860
VI. Fläktar, elevato- sv.tv. rer och hiss- imp. läggnigar	2 144 440 13 000	2 467 489 19 000	1 799 252 —	2 093 423 —	2 698 974 —	3 227 964 —	4 145 761 —	4 428 753 —	5 665 303 —	6 622 970 —	6 955 977 —
VII. Förbränningsmo- sv.tv. torer imp.	429 984 37 885	373 277 20 250	99 396 3 335	26 883 —	53 669 —	52 973 —	69 037 —	59 414 —	41 400 60 123	46 250 90 178	32 195 78 899
VIII. Mjölkningsma- skiner m. m. imp.	5 611 644 —	6 496 637 —	3 267 574 —	2 844 161 —	3 471 262 —	6 024 594 —	8 728 412 —	8 713 233 —	10 798 762 —	11 533 668 620 000	14 309 680 893 750
IX. Lågtrycksappar, sv.tv. ångkokare och bevattningsan- läggnigar	545 772 —	709 854 —	581 422 —	1 453 102 —	2 479 996 —	3 402 917 —	3 704 814 —	3 519 508 —	2 220 136 —	2 478 319 —	2 781 668 —
X. Elektriska stäng- sv.tv. sel imp.	— 106	11 850 138 849	124 524 81 925	956 246 256 925	1 358 478 151 982	2 045 525 14 000	2 344 220 10 000	1 699 257 8 000	2 256 983 —	2 118 449 60 000	1 928 901 —
XI. Handredskap imp.	2 596 083 137 347	4 069 503 210 628	4 335 368 157 252	4 527 003 25 529	6 451 590 28 244	6 498 619 54 552	5 718 685 15 158	5 536 103 4 787	7 269 823 42 103	5 695 755 188 691	6 096 091 16 800
XII. Diverse speci- ficerat imp.	672 112 123 505	828 021 127 980	882 938 87 325	1 142 054 46 540	1 182 379 54 504	1 225 262 61 718	1 601 760 62 178	1 553 862 121 929	1 860 114 962 527	2 151 629 2 727 708	2 905 946 595 200
XIII. Diverse icke specificerat imp.	89 107 42 300	94 798 78 550	58 030 64 500	59 585 7 500	106 848 7 200	163 189 7 000	266 603 5 800	298 172 5 800	412 912 5 712	998 344 47 377	1 410 648 61 237
S:a i undersökningen redovisade maskiner och redskap	35 658 398 4 747 694	43 934 708 6 472 287	34 122 185 3 943 262	42 398 754 2 363 455	60 132 815 2 799 671	69 702 853 1 657 988	77 961 147 1 306 115	64 821 669 857 459	87 571 599 4 187 127	88 217 648 13 422 410	104 313 104 15 625 630
totalt	40 406 092	50 406 995	33 065 447	44 762 209	62 932 486	71 360 841	79 267 262	65 679 128	91 758 726	101 640 058	119 938 734
Index	100·0	124·8	94·2	110·8	155·7	176·6	196·2	162·5	227·1	251·5	296·8

Tabell 2. Beräknade inköpskostnader för lanbruksmaskiner och redskap, som redovisas i industri- och handelsstatistiken, 1 000-tal kr. Summorna äro beräknade genom korrigering av tillverknings- och importvärdena med hänsyn till handelsavanser och tullar (tillägg) samt exportvärdet (avdrag).

Ar	Plogar m. m.	Harvar m. m.	Sånings- maskiner	Skörde- maskiner m. m.	Häst- räfsor m. m.	Gödel- spridare m. m.	Trösk- verk	Halm- pressar m. m.	Harpor, sides- rensings- maskiner m. m.	Potatis- rivnings- maskiner m. m.	Mjolk- nings- maskiner ¹	Hand- redskap	Summa
1923.....	(661)	2 477	17 911
1924.....	(846)	3 711	23 447
1925.....	(904)	3 222	24 310
1926.....	(1 056)	3 682	28 319
1927.....	(851)	3 213	23 081
1928.....	(849)	3 404	23 207
1929.....	(850)	3 544	23 378
1930.....	(784)	3 008	21 309
1931.....	1 646	1 517	42	3 733	41	963	2 148	187	790	346	511	3 383	15 307
1932.....	1 181	998	227	1 611	261	530	2 142	193	694	307	695	2 740	11 579
1933.....	1 481	1 110	271	2 755	229	321	2 300	249	560	163	1 009	2 931	13 379
1934.....	2 132	1 408	426	5 818	216	359	3 475	261	1 085	444	1 356	3 473	20 453
1935.....	2 683	1 979	1 478	7 599	1 160	1 262	4 209	571	575	538	2 385	4 044	28 493
1936.....	3 511	2 531	2 122	7 317	1 257	1 674	4 598	619	447	734	2 902	4 455	32 167
1937.....	4 940	2 790	2 095	10 978	1 390	1 628	5 264	835	754	743	4 505	5 331	41 253
1938.....	5 221	2 745	1 607	9 486	790	2 162	6 100	1 151	923	1 079	4 936	4 275	40 475
1939.....	5 898	3 198	1 849	10 078	1 510	2 095	7 065	1 268	1 313	1 056	6 776	6 549	48 655
1940.....	4 220	2 583	1 655	11 176	1 382	2 026	5 289	993	865	1 024	4 044	6 344	41 601
1941.....	3 193	3 054	1 714	7 624	1 899	2 482	5 622	844	935	2 069	3 207	6 261	38 904
1942.....	3 138	3 368	2 891	9 269	1 502	5 087	8 911	1 316	1 618	2 078	3 829	8 072	51 079
1943.....	2 313	4 425	4 329	16 985	2 452	6 242	11 592	1 875	1 786	2 145	6 553	8 002	68 699
1944.....	3 175	4 891	5 082	17 779	2 771	7 463	11 299	2 227	1 863	2 421	9 951	7 322	76 244
1945.....	2 442	3 159	3 256	8 353	1 754	4 769	9 032	2 864	1 680	1 710	10 905	5 334	55 258
1946.....	5 664	5 918	5 431	15 372	2 985	9 048	12 072	4 165	2 275	1 500	12 808	6 865	84 103
1947.....	7 260	7 192	4 269	20 912	3 125	9 161	15 346	4 402	1 173	1 237	18 244	7 255	99 576

¹ Siffrorna inom parentes äro uppskattade, emedan tillverkningsmaskiner åren 1923—1930 redovisats tillsammans med mejerimaskiner.

Tabell 3. Jämförelse mellan resultaten av den verkställda undersökningen med äldre beräkning; samtliga värden i 1 000-tal kr.

Siffrorna inom parentes ange prisindex för de olika grupperna med 1938 som basår.

År	I vederbörande års prisläge			I 1938 års prisläge		
	Äldre beräkningen	Enkätundersökningen		Äldre beräkningen	Enkätundersökningen	A — B
	A	B		A	B	
I. Enskilda grupper.						
<i>Plogar m. m.</i>						
1938.....	5 221	4 299	(100·0)	5 221	4 299	+ 922
1939.....	5 898	4 707	(98·9)	5 964	4 759	+ 1 205
1940.....	4 220	2 918	(116·3)	3 629	2 509	+ 1 120
1941.....	3 193	2 600	(135·2)	2 362	1 923	+ 439
1942.....	3 138	3 818	(141·2)	2 222	2 704	— 482
1943.....	2 313	3 639	(150·4)	1 538	2 420	— 882
1944.....	3 175	3 877	(150·4)	2 111	2 578	— 467
1945.....	2 442	3 501	(150·4)	1 624	2 328	— 704
1946.....	.	5 830	(149·3)	.	3 905	
1947.....	.	7 570	(145·1)	.	5 217	
1948.....	.	12 006	(153·5)	.	7 821	
S:a 1938—1945	29 600	29 359		24 671	23 520	
A—B	241			1 151		
<i>Harvar m. m.</i>						
1938.....	2 745	2 638	(100·0)	2 745	2 638	+ 107
1939.....	3 198	3 312	(90·8)	3 522	3 648	— 126
1940.....	2 583	2 546	(105·8)	2 441	2 406	+ 35
1941.....	3 054	2 635	(118·1)	2 586	2 231	+ 355
1942.....	3 368	3 614	(126·7)	2 658	2 852	— 194
1943.....	4 425	3 863	(134·6)	3 288	2 870	+ 418
1944.....	4 891	4 706	(134·6)	3 634	3 496	+ 138
1945.....	3 159	3 007	(134·6)	2 347	2 234	+ 113
1946.....	.	5 683	(134·6)	.	4 222	
1947.....	.	5 758	(133·5)	.	4 313	
1948.....	.	6 074	(139·6)	.	4 351	
S:a 1938—1945	27 423	26 321		23 221	22 375	
A—B	1 102			846		
<i>Såningsmaskiner.</i>						
1938.....	1 607	1 526	(100·0)	1 607	1 526	+ 81
1939.....	1 849	2 044	(91·8)	2 014	2 227	— 213
1940.....	1 655	1 353	(105·6)	1 567	1 281	+ 286
1941.....	1 714	2 293	(123·6)	1 387	1 855	— 468
1942.....	2 891	3 273	(129·1)	2 239	2 535	— 296
1943.....	4 329	3 876	(129·1)	3 353	3 002	+ 351
1944.....	5 082	4 427	(129·1)	3 936	3 429	+ 507
1945.....	3 256	3 058	(129·1)	2 522	2 369	+ 153
1946.....	.	4 404	(129·1)	.	3 411	
1947.....	.	3 660	(125·3)	.	2 921	
1948.....	.	3 763	(133·6)	.	2 817	
S:a 1938—1945	22 383	21 850		18 625	18 224	
A—B	533			401		

Tabell 3. (Forts.)

År	I vederbörande års prisläge			I 1938 års prisläge		
	Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen		Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen	A — B
	A	B		A	B	
<i>Skördemaskiner m. m.</i>						
1938.....	9 486	7 385	(100·0)	9 486	7 385	+ 2 101
1939.....	10 078	10 112	(90·0)	11 198	11 236	— 38
1940.....	11 176	9 225	(104·4)	10 705	8 836	+ 1 869
1941.....	7 624	8 949	(124·2)	6 138	7 205	— 1 067
1942.....	9 269	14 247	(128·6)	7 208	11 078	— 3 870
1943.....	16 985	14 495	(128·6)	13 208	11 271	+ 1 937
1944.....	17 779	15 624	(128·6)	13 825	12 149	+ 1 676
1945.....	8 353	10 938	(128·6)	6 495	8 505	— 2 010
1946.....	.	15 667	(128·6)	.	12 183	
1947.....	.	13 657	(122·1)	.	11 185	
1948.....	.	16 344	(130·0)	.	12 572	
S:a 1938—1945	90 750	90 975		78 263	77 665	
A—B	— 225			598		
<i>Hästräfsor m. m.</i>						
1938.....	790	1 273	(100·0)	790	1 273	— 483
1939.....	1 510	1 560	(90·4)	1 670	1 726	— 56
1940.....	1 382	1 351	(105·0)	1 316	1 287	+ 29
1941.....	1 899	1 537	(121·6)	1 562	1 264	+ 298
1942.....	1 502	2 185	(125·7)	1 195	1 738	— 543
1943.....	2 452	2 455	(125·7)	1 951	1 953	— 2
1944.....	2 771	2 802	(125·7)	2 204	2 229	— 25
1945.....	1 754	2 132	(125·7)	1 395	1 696	— 301
1946.....	.	3 077	(125·7)	.	2 448	
1947.....	.	2 731	(128·4)	.	2 127	
1948.....	.	3 219	(134·8)	.	2 388	
S:a 1938—1945	14 060	15 295		12 083	13 166	
A—B	— 1 235			— 1 083		
<i>Gödselspridare m.m.</i>						
1938.....	2 162	2 268	(100·0)	2 162	2 268	— 106
1939.....	2 095	2 839	(93·7)	2 236	3 030	— 794
1940.....	2 026	2 592	(109·8)	1 845	2 361	— 516
1941.....	2 482	3 282	(126·9)	1 956	2 586	— 630
1942.....	5 087	5 468	(133·0)	3 825	4 111	— 286
1943.....	6 242	6 699	(139·0)	4 491	4 819	— 328
1944.....	7 463	7 799	(138·9)	5 373	5 615	— 242
1945.....	4 769	5 548	(138·9)	3 433	3 994	— 561
1946.....	.	9 357	(138·9)	.	6 736	
1947.....	.	9 254	(138·3)	.	6 691	
1948.....	.	10 299	(141·8)	.	7 263	
S:a 1938—1945	32 326	36 495		25 321	28 784	
A—B	— 4 169			— 3 463		
<i>Tröskverk.</i>						
1938.....	6 100	6 144	(100·0)	6 100	6 144	— 44
1939.....	7 065	7 340	(95·1)	7 429	7 718	— 289
1940.....	5 289	4 506	(104·7)	5 052	4 304	+ 748
1941.....	5 622	6 808	(106·5)	5 279	6 392	— 1 113
1942.....	8 911	8 616	(112·0)	7 956	7 693	+ 263
1943.....	11 592	9 543	(117·2)	9 891	8 142	+ 1 749
1944.....	11 299	9 536	(122·6)	9 216	7 778	+ 1 438

Tabell 3. (Forts.)

År	I vederbörande års prisläge			I 1938 års prisläge		
	Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen		Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen	A — B
	A	B		A	B	
1945.....	9 032	7 961	(124·7)	7 243	6 384	+ 859
1946.....	.	11 278	(125·2)	.	9 008	
1947.....	.	17 281	(125·5)	.	13 770	
1948.....	.	20 810	(129·3)	.	16 094	
S:a 1938—1945	64 910	60 454		58 166	54 555	
A—B	4 456			3 611		
<i>Halmpressar m. m.</i>						
1938.....	1 151	885	(100·0)	1 151	885	+ 266
1939.....	1 268	959	(100·0)	1 268	959	+ 309
1940.....	993	412	(107·4)	925	384	+ 541
1941.....	844	547	(116·7)	723	469	+ 254
1942.....	1 316	733	(122·6)	1 073	598	+ 475
1943.....	1 875	1 150	(135·2)	1 387	851	+ 536
1944.....	2 227	993	(135·2)	1 647	734	+ 913
1945.....	2 864	833	(135·2)	2 118	616	+ 1 502
1946.....	.	1 463	(135·5)	.	1 080	
1947.....	.	1 143	(158·2)	.	723	
1948.....	.	1 301	(166·1)	.	783	
S:a 1938—1945	12 538	6 512		10 292	5 496	
A—B	6 026			4 796		
<i>Harpor, sädesrens- ningsmaskiner m. m.</i>						
1938.....	923	99	(100·0)	923	99	+ 824
1939.....	1 313	108	(95·3)	1 378	113	+ 1 265
1940.....	865	75	(107·5)	805	70	+ 735
1941.....	935	105	(131·8)	709	80	+ 629
1942.....	1 618	118	(140·9)	1 148	84	+ 1 064
1943.....	1 786	144	(141·4)	1 263	102	+ 1 161
1944.....	1 863	149	(141·4)	1 318	105	+ 1 213
1945.....	1 680	115	(141·4)	1 188	81	+ 1 107
1946.....	.	104	(141·4)	.	74	
1947.....	.	109	(151·0)	.	72	
1948.....	.	100	(151·0)	.	66	
S:a 1938—1945	10 983	913		8 732	734	
A—B	10 070			7 998		
<i>Potalisrivningsma- skiner m. m.</i>						
1938.....	1 079	1 002	(100·0)	1 079	1 002	+ 77
1939.....	1 056	1 234	(97·6)	1 082	1 264	— 182
1940.....	1 024	1 221	(114·5)	894	1 066	— 172
1941.....	2 069	1 628	(129·2)	1 601	1 260	+ 341
1942.....	2 078	1 937	(136·6)	1 521	1 418	+ 103
1943.....	2 145	1 908	(149·5)	1 435	1 276	+ 159
1944.....	2 421	2 045	(158·6)	1 526	1 289	+ 237
1945.....	1 710	2 246	(159·5)	1 072	1 408	— 336
1946.....	.	2 383	(168·7)	.	1 413	
1947.....	.	2 962	(170·4)	.	1 738	
1948.....	.	3 782	(173·5)	.	2 180	
S:a 1938—1945	13 582	13 221		10 210	9 983	
A—B	361			227		

Tabell 3. (Forts.)

År	I vederbörande års prisläge			I 1938 års prisläge		
	Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen		Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen	A — B
	A	B		A	B	
<i>Mjölkningsmaskiner.</i>						
1938.....	4 936	5 612	(100·0)	4 936	5 612	— 676
1939.....	6 776	6 497	(100·0)	6 776	6 497	+ 279
1940.....	4 044	3 268	(108·2)	3 738	3 020	+ 718
1941.....	3 207	2 844	(118·4)	2 709	2 402	+ 307
1942.....	3 829	3 471	(122·4)	3 128	2 836	+ 292
1943.....	6 553	6 025	(122·4)	5 354	4 922	+ 432
1944.....	9 951	8 728	(122·4)	8 130	7 131	+ 999
1945.....	10 905	8 713	(122·4)	8 909	7 118	+ 1 791
1946.....	.	10 799	(122·4)	.	8 823	
1947.....	.	12 154	(122·9)	.	9 889	
1948.....	.	15 203	(123·3)	.	12 330	
S:a 1938—1945	50 201	45 158		43 680	39 538	
A—B	5 043			4 142		
<i>Handredskap.</i>						
1938.....	4 275	2 733	(100·0)	4 275	2 733	+ 1 542
1939.....	6 549	4 280	(95·9)	6 829	4 463	+ 2 366
1940.....	6 344	4 493	(125·8)	5 043	3 572	+ 1 471
1941.....	6 261	4 553	(147·6)	4 242	3 085	+ 1 157
1942.....	8 072	6 480	(155·6)	5 188	4 165	+ 1 023
1943.....	8 002	6 553	(163·2)	4 903	4 015	+ 888
1944.....	7 322	5 734	(163·2)	4 486	3 513	+ 973
1945.....	5 334	5 541	(163·2)	3 268	3 395	— 127
1946.....	.	7 312	(163·2)	.	4 480	
1947.....	.	5 884	(168·1)	.	3 500	
1948.....	.	6 113	(181·9)	.	3 361	
S:a 1938—1945	52 159	40 367		38 234	28 941	
A—B	11 792			9 293		
II. Samtliga de maskingrupper, vilka ingå i båda undersökningarna.						
1. <i>Summa.</i>						
1938.....	40 475	35 864		40 475	35 864	
1939.....	48 655	44 992		51 366	47 640	
1940.....	41 601	33 960		37 960	31 096	
1941.....	38 904	37 781		31 254	30 752	
1942.....	51 079	53 960		39 361	41 812	
1943.....	68 699	60 350		52 062	45 643	
1944.....	76 244	66 420		57 406	50 046	
1945.....	55 258	53 593		41 614	40 128	
1946.....	.	77 357		.	57 783	
1947.....	.	82 163		.	62 146	
1948.....	.	99 014		.	72 026	
S:a 1938—1945	420 915	386 920		351 498	322 981	
2. <i>A—B.</i>						
1938.....	4 611			4 611		
1939.....	3 663			3 726		
1940.....	7 641			6 864		
1941.....	1 123			502		
1942.....	— 2 881			— 2 451		
1943.....	8 349			6 419		
1944.....	9 824			7 360		
1945.....	1 665			1 486		
S:a 1938—1945	33 995			28 517		

Tabell 3. (Forts.)

År	I vederbörande års prisläge		I 1938 års prisläge		
	Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen	Äldre beräkningen	Enkätunder- sökningen	A — B
	A	B	A	B	
III. Totala försäljningssiffror enligt enkäten, jämförda med totalsummor av uppräknade tillverknings- och importvärden för sådana maskiner och redskap, vilka redovisas separat i industri- och handelsstatistiken.					
1. Summa.					
1938.....	40 475	40 406	40 475	40 406	
1939.....	48 655	50 407	51 366	53 404	
1940.....	41 601	38 065	37 960	34 845	
1941.....	38 904	44 762	31 254	36 546	
1942.....	51 079	62 932	39 361	48 849	
1943.....	68 699	71 361	52 062	54 044	
1944.....	76 244	79 267	57 406	59 813	
1945.....	55 258	65 679	41 614	49 274	
1946.....	.	91 759	.	68 611	
1947.....	.	101 640	.	76 671	
1948.....	.	119 939	.	87 118	
S:a 1938—1945	420 915	452 879	351 498	377 181	
2. A—B.					
1938.....		69		69	
1939.....	— 1 752		— 2 038	3 115	
1940.....	— 3 536		— 5 292	9 488	
1941.....	— 5 858		— 1 982	2 407	
1942.....	— 11 853		— 7 660		
1943.....	— 2 662				
1944.....	— 3 023				
1945.....	— 10 421				
S:a 1938—1945	— 31 964		— 25 683		

Stockholm den 30/11 1946.

Under sommaren 1946 tillsattes av Kungl. Maj:t sakkunniga för utredning rörande frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader m. m. På de sakkunnigas begäran och efter bemyndigande av Kungl. Maj:t har jordbruksministern senare förordnat undertecknad att såsom expert biträda de sakkunniga bl. a. med utredning om jordbrukets totala årliga kostnader för maskiner och redskap.

För fullföljandet av detta uppdrag har undersökts olika möjligheter. Industri- och handelsstatistiken erbjuder vissa möjligheter, men de siffror, som på den vägen kunna erhållas äro dels osäkra, dels sammanslagna i stora grupper, där det är så gott som omöjligt att särskilja de maskiner, som äro försålda till jordbruket. 1944 års jordbruksräkning lämnar vissa uppgifter om jordbrukets maskinbestånd — dock icke av den art, att uppgifterna i fråga kunna utgöra underlag för kostnadsberäkningar.

De sakkunniga ha därför enats om att bedja samtliga tillverkare och importörer av maskiner och redskap för jordbruksändamål att bidra med de uppgifter, som äro nödvändiga för att kunna komma fram till en bättre uppfattning om jordbrukets årliga kostnader för maskiner och redskap.

Vi vända oss nu till Eder med förhoppning om Eder välvilliga medverkan.

Uppgifterna böra för varje år avse antalet samt värdet vid försäljning till förbrukare (jordbrukare) av under året till återförsäljare eller direkt till jordbrukare levererade lantbruksmaskiner och/eller lantbruksredskap:

- a) tillverkade av Eder
- b) importerade » »

Uppgifterna skola alltså omfatta endast den del av Edra under året gjorda

leveranser av egen tillverkning eller import, som avser jordbruket. Vidare böra uppgifterna som ovan angivits, avse de summor, som jordbrukarna kan beräknas ha betalat och alltså icke värdet vid fabrik eller i importhamn. Det torde väl icke bereda Eder några större svårigheter att med en gång utföra den uppjustering av fabriks- eller importvärdena, som blir erforderlig i de olika fallen för att erhålla jordbrukets inköpskostnader. Det vore besvärligt att här göra denna uppjustering, eftersom hänsyn måste tagas till två faktorer, nämligen handelsavanser (tillägg) och eventuella rabatter (avdrag). Skulle det å andra sidan anses bekvämare för Eder att meddela oss tillverknings- och/eller importvärdet, kunna vi givetvis utföra uppjusteringen men måste i så fall ha anvisning från Eder beträffande ett procenttal, som representerar handelsavanser minus rabatter.

Uppgifterna skola endast avse den del av Eder tillverkning, som försålts till det svenska jordbruket. Värdet av eventuell export drages sålunda från tillverkningsvärdet. Vidare böra uppgifterna vara specificerade, så att totalsumman är fördelad på olika maskiner eller redskap (ex. hästplogar, traktorplogar, enradiga hästhackor, flerradiga hästhackor, hästkultivatorer, traktorkultivatorer o. s. v.). Däremot fordras icke uppdelning på olika typer eller storlekar inom resp. maskinlag. Dessutom böra uppgifter lämnas för varje år fr. o. m. 1938 t. o. m. 1945. Det har ansetts värdefullt att få med år 1938 såsom varande det sista normalåret före krigsutbrottet.

Några uppgifter om traktorer behöva icke lämnas, enär traktorförsäljningen fr. o. m. 1929 tidigare undersökts genom uppgifter från traktorfirmorna inhämtade av Sveriges Lantbruksförbund.

För att i någon mån underlätta Edert arbete bifogas en lista att ifylla och återsända.

Vi förstå, att de begärda uppgifterna icke kunna lämnas med mindre än att vissa besvär härmed orsakas Eder. Dock våga vi hoppas på Edert bistånd, eftersom detta synes vara den enda framkomliga vägen för att erhålla tillförlitligt underlag i vår utredning. Vi vilja även understryka, att lämnade uppgifter komma att behandlas *strängt konfidentiellt* och att enskilda uppgifter icke komma att delgivas annan än un-

dertecknad och utredningens ordförande, hovrättsrådet Olof Söderström. Endast totalsummorna för jordbrukets årliga inköp av maskiner och redskap komma att framläggas i kommitterades kalkyler. Vi vore tack samma, om uppgifterna kunde lämnas med det snaraste och avvakta med intresse Edert svar.

På kommitterades uppdrag:

Sven Holmström

Bil.: formulär A att ifylla och återsända.

Bihang II.

Stockholm den 9/12 1946.

Beträffande uppgifter i samband med utredning om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader.

Med anledning av den cirkulärskrivelse, som den 30/11 utsändes till tillverkare, importörer och försäljare av lantbruksmaskiner och -redskap, har ett stort antal uppgifter redan inkommit. Av några svar har det emellertid framgått, att vederbörande icke varit fullt säkra på, *vilka* lantbruksmaskiner och -redskap undersökningen skall omfatta. Någon uppgiftslämnare synes ha varit av den uppfattningen, att undersökningen endast avser »rullande» maskiner och redskap, vilket givetvis är fel. I något fall har man ställt sig tveksam, huruvida handredskapen borde vara med i uppgifterna. I andra fall åter har man varit tveksam i fråga om gränsdragningen mellan å ena sidan maskiner och redskap och å andra sidan reservdelar till dessa (reservdelar skola icke ingå i uppgifterna). Med anledning härav be vi få lämna följande kompletterande anvisningar.

I. *Betr. uppgifternas omfattning.* Uppgifterna böra avse *samtliga maskiner och redskap avsedda för jordbruket.* Så-

lunda avses kraftmaskiner såväl som arbetsmaskiner och -redskap samt alla handredskap. Specialmaskiner för trädgårds- och skogsbruk medtagas icke. I vissa fall kan en maskin eller ett redskap användas både i jordbruket och inom andra yrkesområden eller vid industrier med anknytning till jordbruket. Som exempel kan angivas stubbrytare och mullskopor (som användas i jordbruk, vid vägbyggen, schaktningsarbeten m. m.), maskiner för betning och rensning av spannmål (som användas av jordbrukare, utsädesfirmor, frörensierier o. s. v.). Andra exempel är gröpkvarnar och spannmålskrossar (som kunna komma till användning både vid jordbruk och kvarnar) samt vågar (decimalvågar, kreatursvågar, lassvågar o. s. v.). I fråga om dylika maskiner och redskap, *som icke bekostas enbart av jordbruket*, vore det givetvis önskvärt om en uppdelning kunde göras. Kan däremot jordbrukets andel icke uppskattas, bör maskinen eller redskapet visserligen angivas i uppgifterna, *men det bör då anmärkas, att hela kostnaden ej belastar jordbruket.* Maskiner eller redskap, *som till huvudsaklig del användas i annan verksamhet än jord-*

bruksdrift och sålunda endast i ringa omfattning inköpas till jordbruk, medtagas icke.

I fråga om *vattenpumpar* torde det vara omöjligt att fränkilja, vad som gått till jordbruket. Lämpligast synes därför vara, att endast gödselvattenpumpar redovisas, och att kostnaderna för andra pumpar här beräknas på annat sätt.

Beträffande *sprutor* torde ibland vara svårt att skilja mellan vad som gått till jordbruk resp. trädgårdsdrift. Alla sprutor avsedda för besprutning mot ogräs, växtsjukdomar eller skadeinsekter i fältmässiga odlingar böra medtagas. Sprutor för besprutning av fruktträd medtagas icke. Färg- och kalksprutor medtagas, om de till huvudsaklig del kunna anses bliva använda inom jordbruket.

I fråga om *fläktar och elevatorer* torde de i jordbruket använda typerna vara så speciella, att de kunna skiljas från fläktar resp. elevatorer för andra ändamål än jordbruksdrift.

Slutligen skall påpekas, att begreppet maskiner och redskap här skall tagas i *vidaste bemärkelse*. Sålunda bör undersökningen omfatta många saker, som måhända icke alltid betraktas som maskiner eller redskap. Sådana saker är utrustning för elektriska stängsel, såskäppor m. m., som naturligtvis skall medtagas i uppgifterna.

II. *Betr. gränsdragningen mellan å ena sidan maskiner och redskap samt å andra sidan reservdelar*. Reservdelar till maskiner och redskap skola icke ingå i uppgifterna. Som reservdelar betraktas icke *extra utrustning*, avsedd att påmonteras på maskiner av standardutförande. Som exempel på extra utrustning, som sålunda bör medtagas i uppgifterna, må nämnas plogfuktare för

plogar, strängläggare och skördeapparater för slättermaskiner o. s. v.

III. *Betr. uppgifternas specificering*. Det är icke erforderligt, att ange varje artikel. Detta skulle bereda alltför stort arbete utan motsvarande fördelar. Där emot bör specificering ske så tillvida, att maskiner och redskap sammanföras i grupper. I fråga om handredskap är en uppdelning önskvärd så, att handredskap, som användas enbart i jordbruket (högaflar, grepar o. s. v.) användas i en grupp och handredskap, använda både i jordbruk och andra näringar (spadar, skyfflar o. s. v.) i en annan grupp, t. ex.:

hästplogar,
traktorplogar,
enradiga hästhackor,
flerradiga hästhackor,
sprutor för fältbesprutning,
färg- och kalksprutor,
handredskap, speciella för jordbruket
(högaflar, liar, grepar, rotfrukts-
hackor, ryktdon etc.),
handredskap, använda i både jord-
bruk och andra näringar (spadar,
skyfflar, spett etc.),
vatten- och mjölkspannar,
foderhissar,
fläktar,
decimalvågar,
lassvågar, o. s. v.

Om oklarhet skulle föreligga beträffande någon post, vore det fördelaktigt, om vi kunde samråda per telefon eller genom brev. Vi skulle vara mycket tack samma, om uppgifterna kunde inkomma med det snaraste och om möjligt före årsskiftet. Vi avvakta med intresse Edra meddelanden.

På kommitterades uppdrag:

Sven Holmström.

Jordbrukets räntekostnader¹

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.		Sid.
I. Undersökningens ändamål och uppläggning.....	253	4. Frånskiljandet av bostädernas värde.....	267
II. Hittillsvarande beräkningar.....	254	5. Slutliga övertväganden.....	269
III. Några synpunkter på frågan om lantbruksskapitalets värdering....	257	V. Driftskapitalets storlek	274
IV. Fastighetskapitalets storlek	259	1. Inledning.....	274
1. Inledning.....	259	2. Kreaturskapitalet.....	271
2. Taxeringsvärden och fastighetspriser.....	259	3. Maskin- och redskapsskapitalet	279
3. Frånskiljandet av skogsvärdet	264	4. Förrådskapitalet.....	282
		5. Fältinventariekapitalet.....	286
		VI. Avslutande beräkningar	290
		1. Inledning.....	290
		2. Eget och lånat kapital.....	291
		3. Räntesatser.....	294
		4. Beräkningarnas slutresultat ..	294

I. Undersökningens ändamål och uppläggning.

Vid beräkningarna av jordbrukets inkomster och kostnader i den s. k. totalkalkylen betraktas det svenska jordbruket såsom en enhet, skild från näringslivet i övrigt. Inre omsättning vid de enskilda jordbruken liksom överlåtelse av skilda slag mellan olika brukningsdelar lämnas sålunda utanför beräkningarna. Av principiell betydelse är, att lantbrukarna själva liksom jordbruksarbetarna betraktas såsom utomstående. Vad de exempelvis mottaga från jordbruket i form av livsmedel

¹ Undersökningen, som utförts med biträde av pol. mag. E. Swedborg, färdigställdes i februari 1949. Den avsåg ursprungligen åren 1938/39—1947/48, men har sedermera kompletterats med uppgifter för åren 1948/49 och 1949/50 (enligt augustikalkylen 1949). Beräkningsresultat för sistnämnda båda produktionsår (vilka äro preliminära resp. utgöra prognos) kommenteras i allmänhet icke i texten. — En till undersökningen hörande tabellbilaga har icke tryckts men finnes tillgänglig på livsmedelskommissionens utredningsbyrå.

jämställes i princip med vad som försäljes till utomstående och inräknas bland jordbrukets inkomster. I konsekvens härmed tillgodoräknas lantbrukarna på kalkylens kostnadssida full lön för utfört arbete enligt samma grunder som lejda arbetare. I denna lön ingår bland annat värdet av bostadsförmånen, varav följer, att kostnaderna för jordbrukets bostäder icke särskilt inräknas bland jordbrukets kostnader i kalkylen.

Bland jordbrukets kostnader ingå även kapital- eller räntekostnaderna.² Ränta har ansetts böra tillgodoföras jordbruket för det kapital, som är investerat i näringen (exkl. bostadsskapitalet), sålunda såväl låneränta som ränta å eget kapital för jordbrukets behov. Arrendeavgifter äro däremot ej medtagna, när ju kapitalräntan ingår i dessa.

² Benämningarna kapitalkostnader och räntekostnader ha i jordbrukskalkylen omväxlande kommit till användning. Uttrycket räntekostnader synes vara att föredraga, enär med kapitalkostnader nämligen ofta även förstås kostnader för kapitalets anskaffning och underhåll.

Hittillsvarande beräkningar av jordbrukets räntekostnader ha utförts på i stort sett samma sätt under samtliga årtotalkalkyler upprättats. Framförallt förtjänar anmärkas, att lantbrukskapitalet hållits oförändrat till volym och värde från kalkylbasåret (1938/39) bortsett från ett provisoriskt tillägg fr. o. m. våren 1945. (Jfr avdelning II.) Räntesatsernas växlingar ha däremot följts.

Föreliggande undersökning rörande jordbrukets räntekostnader har företagits utifrån följande grundsyn. Vid beräkningarna av jordbrukets arbetskostnader beaktas den fortgående minskningen av arbetskraftsvolymen i näringen. Denna minskning såväl framdriver som möjliggöres av en samtidig rationalisering inom jordbruket och medför ett ökat ianspråktagande av kapital för jordbrukets behov. Härmed följa kostnadsstegringar, till vilka bör tagas hänsyn som konsekvens av att arbetskostnaderna beräknas med beaktande av nedgången i antalet i jordbruket sysselsatta. Bland kapitalkostnaderna i vid bemärkelse ingå förutom avskrivning och underhåll även de å kapitalet belöpande räntekostnaderna. Förändringar i dessa böra givetvis beaktas på samma sätt som ändringar i avskrivnings- och underhållskostnaderna. Ändamålet med föreliggande undersökning är att klargöra förändringarna i lantbrukskapitalet sedan år 1938/39 och att beräkna jordbrukets räntekostnader i anslutning till de resultat, som därvid uppnås.

Vid undersökningens uppläggning har i stort sett följts den disposition, som

framgår av den nedan i avdelning II intagna redogörelsen för hittillsvarande beräkningar av räntekostnaderna. Frågan om lantbrukskapitalets värdering, vilken på grund av det senaste årtiondets försämring av penningvärdet kommit att bli av central betydelse vid räntekostnadsberäkningar, behandlas i ett särskilt avsnitt (avdelning III). Framställningen där har emellertid gjorts relativt kortfattad med hänsyn till att ämnet behandlas mera utförligt i ett särskilt kapitel av de sakkunnigas betänkande (kapitel 3). Undersökningens tyngdpunkt består i att fastställa lantbrukskapitalets storlek, vilket sker i avdelningarna IV (fastighetskapitalet) och V (driftskapitalet). I avsnittet »avslutande beräkningar» (avdelning VI) företas bl. a. en uppdelning av lantbrukskapitalet på eget kapital och lånekapital, varefter de valda räntesatserna appliceras på kapitalets olika delar i och för den slutliga beräkningen av räntekostnaderna.

II. Hittillsvarande beräkningar.

Beräkningarna av jordbrukets räntekostnader innehålla två moment, nämligen *för det första* fastställande av storleken av i jordbruket investerat kapital och *för det andra* fördelning av detta kapital på eget kapital och lånekapital samt applicering av tillämpliga räntesatser på kapitalets olika delar.

I. Det i jordbruket investerade kapitalet, *lantbrukskapitalet*, har i grundkalkylen¹ fastställts på följande sätt.

A. Fastighetskapital.

Enligt den allmänna fastighetstaxeringen 1938 utgör för fastighetsskattepliktiga fastigheter jordbruksvärdet med avdrag för skogsmarkens värde	4 470 milj. kr
Motsvarande värde för fastighetsskattefria jordbruksfastigheter utgör	5 » »
	Summa 4 475 » »
Härifrån avgår värdet av boningshusen vid jordbruket eller 28.5 % av hela fastighetsvärdet enligt beräkning på grundval av utredning av Nannesson, publicerad i Kungl. lantbruksakademiens handlingar 1924.	1 275 » »
Värdet av jord och driftsbyggnader alltså	3 200 » »

¹ Med grundkalkylen avses här och i det följande *P. M. med beräkning av index över jordbrukets inkomster och utgifter*. (Kungl. Maj:ts prop. 276/1940.)

B. Driftskapital.¹

1. Kreaturskapital (värdet av levande inventarier) 1935/37.....	980 milj. kr
2. Maskin- och redskapskapital (värdet av döda inventarier) 1935/37.....	455 » »
3. Förrådskapital (värdet av ineliggande lager) 1935/37.....	430 » »
4. Fältinventariekapital (investerat kapital i driften) 1935/37.....	150 » »

(Samtliga poster enligt särskilda beräkningar.)²

Summa driftskapital 2 015 » »

Summa kapital, investerat i jordbruket (exkl. bostadsbyggnader) blir sålunda 5 215 » »

Det angivna beloppet 5 215 miljoner kronor utgör det räntebärande lantbrukskapitalet i jordbrukskalkylen och det har kvarstått oförändrat under hela den tid sådana kalkyler uppgjorts. Man har sålunda vid hittillsvarande räntekostnadsberäkningar begagnat en konstant kapitalvolym (jfr dock det följande) och ej gjort någon uppvärdering av kapitalet på grund av penningvärdets försämring. Emellertid har fr. o. m. våren 1945 i så måtto tagits hänsyn till ökningen i kapitalvolymen, att till räntekostnaderna, beräknade som räntan på det ovan angivna beloppet 5 215 miljo-

Jordbrukets skuldsättning år 1933³ och delats i två undergrupper, motsvarande lån mot inteckningssäkerhet samt övriga lån. Det egna kapitalet, vilket ansetts utgöra resterande belopp sedan lånekapitalet frändragits, har likaledes uppdelats i två undergrupper, nämligen kapital motsvarande icke belånat fastighetskapital samt kapital motsvarande icke belånat driftskapital. Härvid har förutsatts, att undergruppen »övriga lån» representerar lånat driftskapital. Lantbrukskapitalets fördelning med användande av nu angiven indelningsgrund ter sig som följer.

1. Lånat kapital för jordbruket

a) Inteckningslån	1 865 milj. kr
b) Övriga lån (avrundat)	680 » »

Summa 2 545 » »

2. Eget kapital för jordbruket

a) Ej belånad del av fastighetskapitalet	1 335 » »
b) Ej belånad del av driftskapitalet	1 335 » »

Summa 2 670 » »

ner kronor, för 1945/46 och följande år lagts en summa av 10 miljoner kronor. Detta belopp har ansetts ungefär motsvara uppgången av jordbrukets räntekostnader på grund av ökade investeringar sedan basåret.

II. Användningen av olika räntesatser vid de fortsatta beräkningarna (jfr det följande) har nödvändiggjort en uppdelning av lantbrukskapitalet (exkl. bostadsbyggnader) i två huvuddelar, nämligen *lånat (främmande) kapital* och *eget kapital*. Det lånade kapitalet har upptagits i enlighet med data ur

Den sammanlagda summan är densamma som förut angivits, 5 215 miljoner kronor.

I fråga om kapitalets storlek och fördelning på angivet sätt ha under årens lopp icke gjorts några ändringar.

I fråga om använda räntesatser ha icke förekommit några principiella omläggningar. (Variationer i räntesatserna ha givetvis följts.) Räntesatserna ha beräknats på följande sätt.

För inteckningslånen (1 a i tablån) har beräknats gälla en ränta, motsvarande vägd medelränta för sådana lån från

¹ De här använda benämningarna för driftskapitalets olika delar i huvudsak i enlighet med Nannesson m. fl. *Jordbrukets bokföring* (Stockholm 1941). Grundkalkylens terminologi har angivits inom parentes.

² Kortfattade redogörelser för dessa beräkningar lämnas som inledning till diskussionen om eventuellt nya beräkningssätt i fråga om respektive kapitalposter.

³ Stat. medd., serie A, band V:3.

hypoteksföreningar, sparbanker, jordbrukskassor, affärsbanker och statliga lånefonder. Storleken av från resp. kreditinstitutioner lämnade lån samt gällande räntesatser ha erhållits från den officiella statistiken och vissa specialundersökningar. För vissa år ha lånebeloppen erhållits genom interpolering. För den del av inteckningslånen, som icke är placerad hos kreditinstitutioner, utan antagits ha lämnats av släktingar och andra enskilda kreditgivare, har tillämpningen av en enhetlig räntesats inneburet, att samma ränta beräknats utgå för dessa. Detta antagande har ansetts bekräftat till sin riktighet vid en jämförelse med räntekostnader och lånebelopp enligt förut omnämnda 1933 års skuldeutredning.

För övriga lån (1 b) har beräknats gälla en ränta, motsvarande vägd medelränta för borgenslån och växellån m. m. från sparbanker, jordbrukskassor och affärsbanker. Beträffande beräkningen av storleken av resp. institutioners lån och räntesatser gäller detsamma som för inteckningslånen. Den till kreditinstitutionerna utgående medelräntan har också för dessa lån antagits tillämplig för de hos enskilda placerade lånen.

För det av jordbrukarna själva i driften investerade kapitalet (2) ha räntebereäkningarna utförts enligt följande grunder. Det egna kapitalet för jordbrukets behov har antagits bliva investerat på längre sikt. Av denna anledning har en viss stabilitet i räntesatserna för detta ansetts vara motiverad. Räntesatserna år från år ha tänkts vara i huvudsak beroende av konjunkturväxlingarna. Dessas inverkan på räntenivån har syntts bäst och enklast kunna elimineras genom att räntan beräknats som ett glidande medeltal av årsräntorna under en tioårsperiod, varvid medeltalet ansetts gälla för det sista året i perioden. Som grundval för denna beräkning har ansetts kunna väljas den för varje år gällande medelräntan för de av hypoteksbanken till hypoteksföreningarna under resp. år utlämnade lånen. Denna ränta

har syntts bäst representera vad en kapitalplacerare betingar i ränta för investering i jordbruket. Hänsyn har emellertid också ansetts böra tagas till att nyssnämnda lån utgöra en praktiskt taget riskfri placering. För det av jordbrukarna investerade kapitalet, som kommer i efterhand ur säkerhetssynpunkt, har syntts böra räknas en något högre ränta. Härvid har det ansetts vara motiverat, att skillnad göres mellan den del av det egna kapitalet, som svarar mot den icke belånade delen av fastighetskapitalet, och den del, som svarar mot den icke belånade delen av driftskapitalet. Den senare delen av kapitalet anses mest riskbärande. Vid bestämmandet av storleken av pålägget har skillnaden mellan inteckningslån och borgenslån i sparbanker och jordbrukskassor varit i viss mån vägledande. Denna skillnad utgör som regel 0.6—0.8 %. Härvid har dock beaktats, att borgenslånen torde kräva något mera förvaltningsbestyr, varför den angivna skillnaden förutom riskersättning även torde inrymma ett mindre pålägg för högre förvaltningskostnader. Med hänsyn härtill har det ansetts skäligt, att för den del av det egna kapitalet, som svarar mot icke belånad del av fastighetskapitalet, beräkna ett tillägg av 0.3 % och att för den del, som svarar mot icke belånad del av driftskapitalet, beräkna ett pålägg av 0.6 %.

Såsom redan omtalats ha några principiella förändringar beträffande det nu redovisade förfarings sättet vid beräkning av räntesatserna icke företagits. Nämnas må dock att man, samtidigt som kalkylen tillfördes det förut omförmälda provisoriska tillägget av 10 miljoner kronor, på grund av riksbankens diskontosänkning (eller rättare sagt därpå följande räntesänkning i bankinrättningar) företog en häremot svarande justering av de i räntekostnadsberäkningarna använda räntesatserna. Genom denna räntesänkning förtogs den höjande effekten av nyssnämnda pålägg.

Jordbrukets räntekostnader 1938/39—

Tabell 1. Jordbrukets räntekostnader 1938/39—1949/50 enligt hittillsvarande beräkningar.

Produktionsår	Lånat kapital				Eget kapital				Räntesumma	
	Inteckningslån		Övriga lån		Fastighetskapital		Driftskapital			
	Räntesats	Ränta, milj. kr	Räntesats	Ränta, milj. kr	Räntesats	Ränta, milj. kr	Räntesats	Ränta, milj. kr	Milj. kr	Index
1938/39	3·25	60·6	3·98	27·1	4·14	55·3	4·44	59·3	202·3	100·0
1939/40	3·55	66·3	4·53	30·8	4·20	56·2	4·50	60·2	213·5	105·5
1940/41	3·81	71·1	4·95	33·7	4·12	54·9	4·42	58·9	218·6	108·1
1941/42	3·61	67·4	4·51	30·7	4·00	53·4	4·30	57·4	208·9	103·3
1942/43	3·59	67·0	4·47	30·4	3·90	52·0	4·20	56·1	205·5	101·6
1943/44	3·57	66·6	4·46	30·4	3·84	51·2	4·14	55·2	203·4	100·5
1944/45	3·42	63·7	4·20	28·6	3·80	50·7	4·10	54·7	197·7	97·7
1945/46	3·25	60·6	3·94	26·8	3·75	50·1	4·05	54·1	201·6 ¹	99·7
1946/47	3·22	60·1	3·91	26·6	3·72	49·6	4·02	53·7	200·0 ¹	98·9
1947/48	3·21	59·9	3·94	26·8	3·71	49·5	4·01	53·5	200·2 ^{1,2}	99·0
1948/49 (prel.)	3·21	59·9	3·96	26·9	3·70	49·4	4·00	53·4	199·9 ^{1,2}	98·8
1949/50 (prognos) . .	3·21	59·9	3·96	26·9	3·69	49·3	3·99	53·2	199·3 ¹	98·5

¹ Inklusivt provisoriskt tillägg på 10 milj. kr motsvarande höjda räntekostnader till följd av ökning av lantbrukskapitalets volym sedan år 1938/39.

² Inklusivt räntekostnad i form av kapitalrabatt. Denna rabatt tillämpas av hypoteksbankerna fr. o. m. den 23 augusti 1947 vid utlämnandet av nya lån och utgår med 1 %. För år 1947/48 har kapitalrabatten beräknats till 0·5 milj. kr och för 1948/49 till 0·3 milj. kr. För år 1949/50 har icke upptagits någon kapitalrabatt.

1949/50 beräknade enligt hittills använd metod ha sammanställts i *tabell 1*. På grund av att kapitalvolymen som förut nämnts hållits oförändrad (bortsett från det provisoriska tillägget fr. o. m. 1945/46) ha räntekostnaderna som synes undergått relativt små förändringar under årens lopp. Ifrågavarande kostnader vid det i tabellen redovisade slutåret ligga t. o. m. något lägre än motsvarande basårsbelopp. Som jämförelse kan nämnas, att jordbrukets totala kostnader (inkl. räntekostnader) sedan basåret mer än fördubblats.

III. Några synpunkter på frågan om lantbrukskapitalets värdering.

Under det senaste årtiondet har penningvärdet undergått en betydande försämring, vilket förhållande i hög grad komplicerat frågan om lantbrukskapitalets värdering. Spörsmålet har på grund av sin stora betydelse ägnats speciell uppmärksamhet av de sakkunniga.

Då detsamma göres till föremål för utförlig behandling i ett särskilt kapitel i de sakkunnigas betänkande (kapitel 3), begränsas det följande huvudsakligen till en redogörelse för viss i undersökningen använd terminologi.

I fråga om värderingen av lantbrukskapitalet i och för beräkning av därå belöpande räntekostnader kan man ur principiell synpunkt skilja mellan å ena sidan kapitalbeståndets *icke avskrivna anskaffningsvärde* och å andra sidan dess *nuvärde*.

Med *icke avskrivet anskaffningsvärde* (eller beräknat bokföringsvärde) avses kapitalbeståndets ursprungliga (ackumulerade) anskaffningsvärde reducerat med gjorda avskrivningar. Avskrivningstidens längd förutsättes sammanfalla med kapitalets varaktighetstid.

Med *nuvärde* (även marknads- eller saluvärde) förstås återanskaffningsvärdet reducerat med hänsyn till kapitalbeståndets ålder och beskaffenhet.

Under vissa förenklade förutsättningar om stabila marknadsförhållanden — här åsyftas främst ett konstant penning-

värde — kan man antaga, att kapitalbeståndets icke avskrivna anskaffningsvärde och dess nuvärde sammanfalla. Släppas dessa förutsättningar, har man däremot att vänta sig en skiljaktig utveckling. Detta beror på att det icke avskrivna anskaffningsvärdet är fixerat i och med att man känner de verkliga inköpskostnaderna och avskrivningstidens längd, medan nuvärdet (saluvärdet) icke på samma enkla sätt är bestämt av angivna faktorer utan även influeras av penningvärdets allmänna utveckling.

Under en period med stigande priser (sjunkande penningvärde) stiger givetvis även kapitalbeståndets icke avskrivna anskaffningsvärde, men väl att märka endast på grund av att nyinköpen ske till successivt allt högre priser. Någon uppvärdering av tidigare anskaffade kapitalföremål sker icke. Beträffande kapitalets nuvärde gäller däremot, att även äldre kapitalföremål påverkas av prisnivåns stegring och alltså uppvärderas. Härav följer uppenbarligen, att nuvärdet stiger snabbare än det icke avskrivna anskaffningsvärdet.

Upphör prisstegringsprocessen och inträder stabilitet på marknaden, kommer detta i fråga om kapitalbeståndets nuvärde till uttryck däri, att detsamma förblir oförändrat. Det icke avskrivna anskaffningsvärdet däremot fortsätter att stiga ända till dess nuvärdesnivån har uppnåtts. Hur länge det dröjer tills så sker beror på kapitalföremålets varaktighetstid.

Om man slutligen tänker sig, att marknadspriserna börja sjunka, slår prisrörelsen omedelbart igenom på nuvärdet, medan det icke avskrivna anskaffningsvärdet endast så småningom påverkas. Förhållandet är här alltså det omvända mot vad som gäller under en prisstegringsperiod.

Av det anförda torde framgå, att det under tider med någorlunda lugna marknadsförhållanden (oförändrat penningvärde) i fråga om beräkning av räntekostnaderna borde vara för slut-

resultatet i stort sett likgiltigt, om lantbrukskapitalet upptages till nuvärde eller till icke avskrivet anskaffningsvärde. Av betydelse blir däremot valet om man befinner sig i en period med starka förändringar i penningvärdet, eftersom man i sådant fall kommer fram till olika höga räntekostnader beroende på efter vilken princip kapitalbeståndet har värderats.

Det har förut framhållits, att det icke avskrivna anskaffningsvärdet under en period med starka förskjutningar i penningvärdet (vare sig det nu är fråga om en period av prisstegring eller av prisnedgång) visar en eftersläpning i förhållande till nuvärdet. Denna eftersläpning blir som lätt inses relativt obetydlig när kapitalföremålets livslängd är liten men ökar ju längre denna är. När man i det speciella fallet ställes inför valet av en kapitalvärdeserie lämplig som underlag för beräkning av räntekostnaderna, synes detta förhållande böra tillmätas viss betydelse. Den differens, som kan finnas mellan två olika serier, den ena upptagande nuvärden och den andra icke avskrivna anskaffningsvärden, utjämnas snabbare när fråga är om kapitalföremål med kort varaktighet än när det gäller föremål med längre varaktighet.

De närmast följande avdelningarna (IV och V) ägnas beräkningar rörande storleken av lantbrukskapitalets olika delar. I fråga om vissa delar av lantbrukskapitalet ha de sakkunniga ställts inför valet mellan skilda kapitalvärdeserier, medan i andra fall undersökningsmaterialet lämnat plats för endast en serie. I de fall, då det funnits att välja mellan olika kapitalvärdeserier, ha dessa gjorts till föremål för en bedömning ur ovan anförda synpunkter. Värderingsfrågan har emellertid icke varit den allena avgörande vid valet av lämplig kapitalvärdeserie. Av betydelse vid detta val har även varit förefintliga möjligheter att knyta an till andra poster i jordbrukskalkylen och vissa andra omständigheter.

IV. Fastighetskapitalets storlek.

1. Inledning.

Såsom framgått av den förut lämnade redogörelsen för grundkalkylen har beräkningen av fastighetskapitalet i denna (och därmed även i efterföljande kalkyler) skett med utgång från taxeringsvärdena vid 1938 års allmänna fastighetstaxering. Det ansågs vid grundkalkylens upprättande, att 1938 års taxeringsvärden nära anslöto sig till de faktiska fastighetsvärdena under perioden 1935/37, vilken var den ursprungliga basperioden.¹ Vid fastighetstaxeringen 1938 utgjorde taxeringsvärdet å jordbruksfastigheter (exkl. skogs- och skogsmarkvärde samt tomt- och industrivärde) 4 470 miljoner kronor, vartill lades ett belopp av 5 miljoner kronor, utgörande värdet av skattefria jordbruksfastigheter. Från det sålunda erhållna totala fastighetsvärdet, 4 475 miljoner kronor, gjordes ett avdrag med 28.5 %, motsvarande det uppskattade värdet av bostadsbeståndet inom jordbruket enligt vissa beräkningar grundade på en utredning av Nannesson (publ. i Kungl. lantbruksakademiens handlingar för år 1924). Härigenom reducerades sistnämnda belopp till 3 200 miljoner kronor, vilken summa ingår som fastighetskapitalet i grundkalkylen. Detta kapital har kvarstått oförändrat i efterföljande kalkyler om man bortser från den indirekta och ej fixerbara höjning, som var innebörden av förenämnda räntetillägg fr. o. m. 1945/46.

Utgångspunkten för beräkningen i hittillsvarande kalkyler av fastighetskapitalets storlek har sålunda varit taxeringsvärdet å jordbruksfastigheter. Vid en omprövning av räntekostnadsberäkningarnas metodik ställer man sig ganska

naturligt den frågan, huruvida taxeringsvärdet utgör den bästa grundvalen för fastställande av fastighetskapitalet eller om detta till äventyrs skulle kunna beräknas på lämpligare sätt. För att kunna besvara denna fråga synes man böra göra klart för sig, varav detta kapital består.

Fastighetskapitalet kan (efter *Jordbruksekonomi* av Nannesson m. fl.) indelas på följande sätt:

- 1) *Jordkapital*; jordens värde med undantag för växtkapital, fältinventarier och nedan omnämnda grundförbättringar.
- 2) *Grundförbättringskapital*; icke amorterat kapital, som nedlagts i avdiknings- och bevattningsanläggningar eller märgling (grundkalkning). Grundförbättringar genom nyodling, stenbrytning och dylikt föras direkt till jordkapitalet.
- 3) *Växtkapital*; mångåriga växtbestånd, fruktträd, bärbuskar och andra trädgårdsanläggningar.
- 4) *Fältinventariekapital*; utsäde, gödsel och arbete, som nedlagts i jorden för kommande års grödor.
- 5) *Byggnadskapital*; lantbrukets byggnader och byggnadstekniska anläggningar (elektriska ledningar, vägar, hägnader o. s. v.). — I jordbrukskalkylen frånräknas boningshusen.

Lantbrukskapitalet uppdelas sålunda i den anförda källan i fem huvudgrupper, vilka i sin tur kunna underindelas. Varje beräkning av värdet å var och en av dessa kapitaldelar blir, som lätt inses, ganska vansklig och slutresultatet vid tillämpning av en dylik beräkningsmetod måste bli mycket osäkert. De sakkunniga ha funnit en övergång till en sådan metod i fråga om beräkning av fastighetskapitalet vara en icke framkomlig väg. Liksom hittills är man alltså även framdeles hänvisad till fastighetstaxeringarna såsom grundval för kalkylberäkningarna av fastighetskapitalet.

2. Taxeringsvärden och fastighetspriser.

Att taxeringsvärdet valts som utgångspunkt för beräkningarna av fastighetskapitalet innebär alls icke detsamma som att detta värde utan vidare skulle

¹ Det bör sålunda observeras, vilket torde ha framgått redan av den förut lämnade redogörelsen för hittillsvarande räntekostnadsberäkningar, att grundkalkylen ursprungligen icke avsåg produktionsåret 1938/39 utan treårsperioden 1935/37. Vid övergången till 1938/39 som basår vidtogs icke någon omräkning av det räntebärande kapitalets storlek.

kunna läggas till grund för räntekostnadsberäkningarna. Här åsyftas icke blott det förhållandet, att värdet av jordbrukets bostäder före de slutliga räntekostnadsberäkningarna måste dragas från det totala fastighetsvärdet, utan även den omständigheten, att försämringen av penningvärdet efter 1938 medfört vissa komplikationer i fråga om taxeringarna. Av sistnämnda anledning synes det vara på sin plats med en redogörelse för taxeringsvärdenas innebörd och dessa värdenas utveckling.

Enligt kommunalskattelagens 9 § skall taxeringsvärde åsättas till belopp, som prövas utgöra taxeringsenhetens (»fastighetens») värde efter ortens pris (allmänna saluvärde). Enligt anvisningarna till nämnda paragraf förstås med allmänna saluvärdet det belopp, som en förständig köpare kan antagas vilja betala för fastigheten, om den tänkes såld inom den kundkrets, som för en dylik egendom kan antagas vara att påräkna, och köpt för ett med fastighetens beskaffenhet lämpligt utnyttjande.

Emellertid föreskrives vidare i nyssnämnda paragraf av kommunalskattelagen, att område, som utgöres av skogsmark och växande skog, vid fastighetstaxering skall upptagas till det värde, som det kan anses äga vid ett efter rationella grunder bedrivet skogsbruk. Enligt anvisningarna till paragrafen skall växande skog värdesättas med hänsyn till det skick, vari den faktiskt befinner sig, och den avkastning i penningar (värdeavkastning), som därur för framtiden kan uttagas under förutsättning av en rationellt driven hushållning. Därrest normal skogstillgång förefinnes, sättes värdet till det antal gånger nettovärdet av ett års normalavkastning, som bestämmes i en särskild instruktion. Nyssnämnda nettovärde erhålles genom att den årliga virkesavkastningen per hektar (boniteten) multipliceras med det på särskilt sätt beräknade rotvärdet. Rotvärdet erhålles som medeltal av virkespriserna under ett antal år. Det kan vidare nämnas, att avdrag göres för skogens vård och förvaltning m. m.

I fråga om värderingen av skog tillämpas som framgår av det anförda kapitalisering med utgång från den årliga normalavkastningen. (Även skogsmarken värderas på ett snarligt sätt.) Att beräkna jordbruksvärdet enligt samma grunder skulle tydligen bereda mycket stora prak-

tiska svårigheter, varför man vid utrönandet av detta går efter de allmänna saluvärdena.

Det skilda tillvägagångssättet vid fastställandet av jordbruksvärdet och skogsvärdet är av viss betydelse för det följande. Som därav skall framgå ligga de verkliga salupriserna på jordbruksfastigheter högre än taxeringsvärdena. Enligt tidigare gjorda erfarenheter brukar ett efter avkastningsvärdet bestämt taxeringsvärde ligga lägre än ett efter allmänna saluvärdet bestämt taxeringsvärde. Eftersom skogsvärdet fastställles efter avkastningsvärdet, medan jordbruksvärdet är ett saluvärde skulle man a priori ha ett förutsatta högre »överpris» (salupris i förhållande till taxeringsvärde) ju större del av fastighet som utgöres av skog. För det samlade fastighetsbeståndet skulle detta innebära, att överpriserna i högre grad hänföres sig till skogen än till jordbruket i inskränkt mening. Emellertid synes icke osannolikt, att som följd dels av ändrade anvisningar för skogstaxering i samband med 1945 års fastighetstaxering, dels av försiktighet vid värderingen av jordbruksdelen av fastigheter vid nämnda taxering en viss utjämning härvidlag skett.¹

Taxeringsvärdet på jordbruksfastigheter skall sålunda, om man bortser från den komplikation som följer med den speciella beräkningsmetodiken för utrönande av skogsvärdet, principiellt vara ett allmänt saluvärde, ett nuvärde för att använda den i föreliggande undersökning använda terminologien.

Taxeringsvärden och salupriser på jordbruksfastigheter ha, såsom företagna undersökningar utvisa, ej följts åt under mellankrigstiden och senare. En redogörelse må därför lämnas för utvecklingen av taxeringsvärden och priser på jordbruksfastigheter sedan första världskrigets slut.²

¹ Slutsats i sådan riktning vill man åtminstone draga av vad som anföres i fråga om den skogliga taxeringen 1945 i *Undersökning av taxeringsutfallet 1945* (stencilerad), sid. 49 och 81. Nu berörda fråga kommer att upptagas till närmare behandling senare i framställningen (i samband med skogens skiljande från fastighetskapitalet).

² Efter *Priser och taxeringsvärden å jordbruksfastigheter 1/1 1938—30/6 1944*. Stat. medd., serie A, band VI:1.

Köpeskillingarna vid lagfarna köp ha under nedan angivna taxeringsperioder legat följande procenttal över taxeringsvärdet.

Taxeringsperiod ¹	Procentuellt »överpris»
1918/21.....	45
1922/27.....	21
1928/32.....	15
1933/37.....	20
1938/44.....	39

Vid den allmänna fastighetstaxeringen 1918 anses fastigheterna ha åsatts värden, som avsevärt torde ha understigit deras dåvarande allmänna saluvärde. Med stigande penningvärde under 1920-talet nedgingo marknadspriserna och på grund härav samt en höjning av taxeringsvärdena vid 1922 års fastighetstaxering reducerades överpriset väsentligt men höll sig dock under perioden 1922/27 vid omkring 20 % av taxeringsvärdet. År 1928 höjdes återigen taxeringsvärdena. Allmänna saluvärdet höll sig emellertid på en högre ehuru sjunkande nivå ända t. o. m. första halvåret 1932. Under senare hälften av sistnämnda år synes marknadspriset ha legat något under taxeringsvärdet. Den allmänna fastighetstaxeringen påföljande år (1933) medförde en allmän sänkning av jordbruksfastigheternas taxeringsvärden med ungefär 8 %. År 1934 utgjorde överpriset 9 % och stegrades oavbrutet under taxeringsperioden för att under första halvåret 1937 uppnå 27 %. Sedan taxeringsvärdena år 1938 ökats med 9 % sjönko överpriserna samma år till 14 % för att sedan stiga till över 50 % 1944.

De anförda uppgifterna visa två omständigheter, som böra hållas i minnet i fortsättningen. För det första ligga taxeringsvärdena genomgående på en i förhållande till de faktiska salupriserna låg nivå. Betecknande är, att priserna icke ens under depressionsåret 1932 (om året tages i dess helhet) nådde ned under de taxeringsvärden, som åsatts vid för jordbruket betydligt gynnsammare konjunkture; i övrigt har fastighetspriserna legat en god bit högre än taxeringsvärdena. För det andra visa taxeringsvärdena en lugnare trend än fastighetspriserna sådana dessa avspeglas i lagfarna köp. I redogörelsen för taxe-

ringsutfallet beträffande jordbruksfastigheter på landsbygden 1938 (SOU 1943:23) framhålles i berört hänseende, att det torde

»stå i god överensstämmelse med gällande bestämmelser, att jordbruksfastigheternas taxeringsvärden väl skola i stora drag rätta sig efter det allmänna saluvärdet, men att de icke i detalj följa de tillfälliga konjunkturens förändringar. De vid fastighets-taxeringarna fastställda värdena kunna sägas bilda en serie, där de större, konjunkturbetonade korttidsvariationerna utjämnats med hänsyn till fastigheternas avkastning på längre sikt.»

Utvecklingen av taxeringsvärden och salupriser å jordbruksfastigheter är i förevarande sammanhang av speciellt intresse i fråga om tiden fr. o. m. 1938. I tabell 2 ha sammanställts uppgifter om köpeskillingar (saluvärden) å jordbruksfastigheter för köp ingångna under åren 1938—1946.¹

Det bör anmärkas, att de i tabellen anförda uppgifterna avse de försålda jordbruksfastigheterna i sin helhet; det är givetvis icke möjligt att ur köpehandlingarna utläsa, vad som kommer på jordbruket i egentlig mening och vad som kan anses falla på skogen.

Bortses tills vidare från sistnämnda förhållande, kan helt allmänt konstateras, att saluvärdena å jordbruksfastigheter sprungit mycket hastigt i höjden under den betraktade tiden och att taxeringsvärdena släpat betydligt efter. Särskilt anmärkningsvärt är, att saluvärdena å jordbruksfastigheter redan 1945 lågo nära 40 % högre än taxeringsvärdena samma år.

I och för sig är det föga märkligt, att taxeringsvärdena under en period av prisstegring släpa efter i förhållande till salupriserna. Taxeringsvärdena (här avses närmast jordbruksvärdet) 1945 ha i gängse ordning fastställts med ledning av tabeller över enhetsvärdet per areal-

¹ Det bör anmärkas, att taxeringsvärdena praktiskt taget icke ändras mellan två fastighetstaxeringar (d. v. s. under taxeringsperioden).

¹ Uppgifterna för åren 1938—1943 ha hämtats ur förenämnda *Priser och taxeringsvärden å jordbruksfastigheter 1/1 1938—30/6 1944*. För efterföljande år anförda uppgifter ha erhållits under hand från statistiska centralbyrån och få betraktas som preliminära.

Tabell 2. Köpeskillingar och taxeringsvärden för jordbruksfastigheter i domsagorna, beträffande vilka lagfart sökts under tiden 1/7 1939—30/6 1947 på grund av köp vid frivillig försäljning.

År för köpet	Antal köp	Köpe- skilling	Taxerings- värde	Överpris i % av taxeringsvärdet ¹		Prisindex	
		1 000 kr		I förhållande till		1938 = 100	1945 = 100
				1938	1945		
1938	624	9 335·8	8 159·9	14·4	(— 11·8)	100	63
1939	3 781	63 050·9	51 745·7	21·8	(— 6·1)	106	68
1940	5 046	87 770·4	68 670·3	27·8	(— 1·5)	112	71
1941	5 723	96 490·8	71 984·6	34·0	(3·3)	117	74
1942	6 469	116 335·8	79 765·9	45·8	(12·4)	127	81
1943	6 142	112 734·1	73 073·6	54·3	(19·0)	135	86
1944	6 852	135 927·1	88 654·3	53·3	(18·2)	134	85
1945	9 660	225 318·3	162 027·4	(80·4)	39·1	158	100
1946	6 179	140 828·7	97 401·7	(87·5)	44·6	164	104

Anm. Det totala taxeringsvärdet å jordbruksfastigheter utgjorde 1938 6 660·5 milj. kr och 1945 8 640·2 milj. kr. Ökningen utgör 29·7 %. Med användning av detta procenttal kan man beräkna taxeringsvärdet år 1938 på de under åren 1945 och 1946 försålda fastigheterna till 124 924 700 resp. 75 097 700 kr. — Inom statistiska centralbyrån förelägg vid tidpunkten för denna undersökning tryckning även prel. uppgifter för åren 1947 och 1948.

¹ Inom parentes angivna överpriser ha framräknats på grundval av övriga, direkt ur de använda källorna erhållna överpristal.

enhet åker och dessa tabeller upprättades vid en tidpunkt, då man kände prisutvecklingen endast t. o. m. juni 1944.¹

Nu angiven omständighet torde väl, förutom det förut berörda förhållandet att man vid taxeringarna tillämpar försiktiga värderingsnormer, i huvudsak förklara den stora differensen mellan

¹ Vid fastställandet av ifrågavarande enhetsvärden torde man därjämte ha känt sig i någon mån bunden av finansministerns intentioner, sådana dessa framfördes av hovrättsrådet Dahlgren i finansdepartementet vid instruktionskursen för fastighetstaxeringsnämndernas ordförande i Stockholm i september 1944. Finansministerns uppfattning hösten 1944 om den prisnivå, med vilken man borde räkna efter kriget, innebar, att densamma icke skulle överstiga 125 % av förkrignivån. I samband med taxeringen av jordbruksfastighet (av sammanhanget synes framgå, att endast jordbruksvärdet avses) borde man enligt finansministerns mening icke böra räkna med en större prisstegringsprocent än 25. Detta skulle medföra, att om och i den mån det statistiska siffermaterialet skulle ge anledning till en högre uppskrivning av taxeringsvärdena på grund av den ökade överprisprocenten än till 25 %, man icke borde följa det statistiska siffermaterialet utan begränsa den av den förhöjda prisnivån betingade stegringen av taxeringsvärdena till 25 %. (Svensk skattetidning 1944, sid. 371 f.)

1945 års taxeringsvärden och samma års salupriser (nuvärde) på jordbruksfastigheter.

En anmärkningsvärd omständighet som framgår av tabell 2 är den kraftiga uppgången av fastighetspriserna från 1944 till 1945. Indexamässigt stego nämligen mellan dessa år priserna från 134 till 158 (basår är 1938). Denna plötsliga och kraftiga prisstegring förefaller svår-förklarlig, och det synes därför befogat att söka utreda orsakerna till densamma.

Det ligger nära till hands att förmoda, att förskjutningar i undersökningsmaterialets geografiska sammansättning förorsakat det plötsliga hoppet i saluvärdena mellan 1944 och 1945. De i tabell 2 angivna överpriserna ha beräknats på så sätt, att vid lagfarna köp erlagda köpeskillingar summerats för hela riket och tagits i procent av det totala taxeringsvärdet på de försålda fastigheterna. Om överpriserna visa mera betydande regionala olikheter och om de för de skilda länen redovisade köpens omfattning samtidigt icke motsvarar länens andel av det totala fastighetsbeståndet i riket, kunna de på angivet sätt beräknade riksöverprisen lätt bli missvisande för en bedömning av fastighetsvärdets allmänna utveckling i riket.

För att komma till klarhet på denna punkt har för åren 1938, 1944, 1945 och 1946 med användning av länsuppgifter om

taxeringsvärden och procentuella överpriser framräknats vägda överpriser för riket under de nämnda åren, varvid det totala taxeringsvärdet av jordbruksfastigheter inom länen använts som vägningstal. De på antytt sätt framräknade vägda överpriserna för riket ha sammanställts med centralbyråns rikstal i följande tabell. Överpriserna för åren 1938 och 1944 äro beräknade i relation till 1938 års taxeringsvärden och överpriserna för 1945 och 1946 i förhållande till 1945 års taxeringsvärden.

År	Överpriser enligt	
	statistiska centralbyrån	i texten omnämnd beräkning
1938.....	14.4	13.5
1944.....	53.3	52.5
1945.....	39.1	38.6
1946.....	44.6	45.5

Överensstämmelsen mellan de av centralbyrån beräknade överpriserna och de på nyss angivet sätt vägda överpriserna är som synes mycket god. Därför synes förskjutningar i undersökningsmaterialets geografiska sammansättning knappast kunna utgöra någon förklaringsgrund till den påvisade prisstegringen å fastigheter mellan 1944 och 1945.

Om man studerar tabell 2 närmare finner man, att antalet till grund för överpriserberäkningarna liggande köp var särskilt stort 1945. Eftersom uppgifterna om fastighetsköp under detta och kringliggande år införskaffats i enahanda ordning, pekar detta på en stor livaktighet på fastighetsmarknaden under året. Det förefaller troligt, att den ökade omsättningen av jordbruksfastigheter under 1945 åtminstone i viss utsträckning står i samband med att lagen om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet trädde i kraft fr. o. m. ingången av år 1946. Inför ikraftträdandet av denna lag kan man förmoda, att enskilda personer eller sammanslutningar, som enligt densamma icke längre skulle äga rätt till jordförvärf, ha påskyndat sina tilltänkta köp med en press uppåt på pri-

serna som följd. Men man kan också finna andra troliga förklaringsgrunder till utvecklingen. Den ökade köplusten 1945 kan också tänkas sammanhånga med att man nu icke längre ansåg sig böra räkna med en period med sjunkande priser såsom man förut ganska allmänt kalkylerat med och därför gjorde allvar av tidigare planerade fastighetsköp. I den mån detta håller streck, skulle fastighetspriserna under de närmast föregående åren ha hållits tillbaka på grund av en som det senare skulle visa sig felaktig bedömning av den framtida ekonomiska utvecklingen. Ytterligare en omständighet må framhållas. I februari 1945 vidtogs en förhållandevis kraftig räntesänkning, vilken åtminstone så småningom bör ha påverkat fastighetspriserna i stigande riktning.

De speciella förklaringsgrunder till den kraftiga prisstegringen å jordbruksfastigheter mellan 1944 och 1945, som nyss framförts, synas få ett indirekt stöd därav, att den allmänna prisnivån icke undergick några större förändringar mellan nämnda år såsom framgår av tabell nedtill på sidan med vissa indexserier för åren 1944—1947 (omräkning har skett till 1944 som basår).

Bortses från importvaror visade de införda indexserierna som synes mellan åren 1944 och 1945 en upp- eller nedgång med endast en enhet. De tre sist angivna indexserierna divergera påföljande år från de övriga. Alla tre ha det gemensamt, att de helt eller till väsentlig del bestämmas av träprisernas fluktuationer. Med hänsyn till framförallt utvecklingen av SFL:s index för kostnader för byggnadsmaterial hade det varit rimligare, tycker man, om fastighetspriserna stigit kraftigare mellan 1945 och 1946 än mellan 1944 och 1945. Byggnaderna svara som bekant för den större delen av fastighetsvärdet och träverket väger tungt bland materialkostnaderna.

Trots vad som nyss konstaterats i fråga om träprisernas utveckling förtjänar undersökas, huruvida förskjutningar i det speciella skogsvärdet kunna ha påverkat salupriserna på jordbruksfastigheterna i sin helhet på ett sådant sätt, att man härigenom skulle kunna få en förklaring till den starka stegringen av fastighetspriserna

	1944	1945	1946	1947
Kommerskollegii index för grosshandelspriser:				
Samtliga förnödenheter.....	100	99	95	102
Jordbruksprodukter.....	100	99	99	105
Industriprodukter.....	100	99	94	101
Importvaror.....	100	96	86	90
Exportvaror.....	100	99	101	122
Kommerskollegii index för trävaror.....	100	101	108	146
SFL:s generalindex för byggnadsmaterial.....	100	101	108	115
Prisindex för jordbruksfastigheter (enl. tab. 2).....	100	118	122	

1944—1945. Har jordvärdet och skogsvärdet utvecklats på olika sätt borde, tycker man, detta ha inverkat på fastighetsprisbildningen regionalt sett. En undersökning på denna punkt (med användning av förut omnämnt material) kan knappast sägas ge något positivt resultat. De procentuella överpriserna inom skogrika resp. skogfattiga län (representerade av landets fyra nordligaste resp. dess fyra sydligaste län) år 1945¹ äro visserligen av ungefär samma höjd, vilket skulle kunna tydas som ett bevis för att skogs- och jordbruksvärdena utvecklats parallellt detta år. Bevisvärdet härav sjunker emellertid väsentligt, om man som sig bör även betraktar motsvarande länssiffror för år 1944. Ej heller för detta år kan man, trots att skogspriserna sedan 1938 ovedersägligt stigit kraftigare än priserna på jordbruksfastigheterna i sin helhet, finna någon signifikativ olikhet mellan skilda län (skogfattiga resp. skogrika). En förklaring till detta i viss mån överraskande förhållande torde erhållas, om man studerar skogsvärdenas utveckling mellan 1938 och 1945 års taxeringar. Man finner nämligen då, att skogsvärdena i landets nordliga delar höjts betydligt svagare än i dess sydligaste. Resultatet har blivit det nyss angivna, nämligen att länssiffrorna för överpriser visa ungefär likartad utveckling om man jämför de båda länsggrupperna. Det kan nämnas, att vid 1945 års taxering skogsvärdena höjts kraftigast i de län, som grovt taget sammanfalla med »södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder». Den slutsats man kan dra från vad som anförts om 1944 års länssiffror är, att man icke bör söka pressa dessa siffror för hårt när det gäller att komma till klarhet i frågan, huruvida en viss utveckling av fastighetspriserna främst förorsakats av förändringar i det speciella skogsvärdet eller i det speciella jordbruksvärdet.

Slutligen skall här nämnas, att deklara-tionsundersökningarna utvisa, att jordbrukarnas kontanta inkomster av skogsbruk mellan 1944 och 1945 visade en nedgång i södra och mellersta Sveriges slättbygder medan de i norra Sverige voro ungefär oförändrade. Mellan 1945 och 1946 stego däremot skogsinkomsterna kraftigt över hela landet, dels till följd av de förbättrade priserna på vissa skogsprodukter efter prisstoppets hävande den 1 juli 1946 (jfr förut anförda prisindex), dels till följd av stora avverkningar sistnämnda år på grund av den förestående omläggning-

¹ Vid fastställandet av 1945 års taxeringsvärden kände man prisutvecklingen för en del av år 1944, varför 1945 års överpriser närmast böra avspeglade utvecklingen från 1944 till 1945.

en av taxeringsförfarandet. Det förefaller icke otroligt att den förstnämnda av dessa båda faktorer kan ha verkat höjande på skogsvärdena och därmed kanske även, med viss eftersläpning, på fastighetsvärdena. Men denna höjning avser i så fall 1946 och icke 1945, varför deklara-tionsmaterialet icke vad det senare året angår synes ge belägg för någon speciell värdestegring för skogen.

Att med någon större bestämdhet uttala sig om orsakerna till den kraftiga uppgången av priserna på fastigheter från 1944 till 1945, därtill synes det statistiska materialet icke erbjuda tillräckligt säkra grundval. De nyss anförda speciella omständigheterna (reaktionen inför jordförvärvslagen, den ändrade bedömningen av prisutvecklingen, räntesänkningen) torde dock få betecknas som sannolika förklaringsgrunder. Därmed är icke sagt, att ej andra förhållanden än de angivna kunna ha spelat in. Dock förefaller mindre troligt, att skogsvärdet skulle ha stigit så kraftigt mellan de två åren, att det höjda fastighetsvärdet härigenom skulle få sin förklaring. Nu sist gjorda bedömning är av viss betydelse för det följande.

3. Frånskiljandet av skogsvärdet.

Vid en beräkning av storleken av fastighetskapitalet *exklusive* bostadsvärdet måste man utgå från jordbruksfastigheternas totala saluvärde. Anledningen härtill är, såsom förut visats, att taxeringsvärden och saluvärden å fastigheter ej sammanfalla och att man väl någorlunda känner bostadsbeståndets saluvärde men ej dess taxeringsvärde (bostäderna taxeras ju ej särskilt). Det totala saluvärdet å jordbruksfastigheter erhålles genom att de procentuella »överpriserna» appliceras på taxeringsvärdena, vilket visserligen är grov metod men den enda som står till buds.

Vid fastighetstaxeringarna sker särredovisning av jordbruksvärdet¹ samt av skogs- och skogsmarksvärdet (för-

¹ Med »jordbruksvärde» förstås här vad som vid skattetaxeringarna benämnes »övrigt jordbruksvärde».

utom av det i förevarande sammanhang ganska betydelslösa tomt- och industri-värdet; från detta senare bortses i fort-sättningen). Statistiska centralbyråns förut omnämnda undersökning rörande priser och taxeringsvärden å jordbruks-fastigheter («överprisstatistiken») innehåller och kan av naturliga skäl icke innehålla uppgifter om de »överpriser», som gälla speciellt för jordbruksdelen (i trängre bemärkelse) och för skogsdelen av en jordbruksfastighet.¹ Förut har framhållits, att man — och detta motsvarar åtminstone tidigare rådande förhållanden — a priori skulle ha att vänta sig högre överpriser i förhållande till taxeringsvärdet ju större del därav som utgjordes av skogsmarks- och skogsvärde eller med andra ord att skogen undervärderats vid taxeringarna. Detta innebär, att i det fall saluppriserna på jordbruksfastigheter låge visst procenttal över dessa fastigheters taxeringsvärde, motsvarande procenttal borde ligga högre för skogsdelen och lägre för jordbruksdelen. Överprisstatistiken för åren fr. o. m. 1938 visar, att överpriserna på skogrika fastigheter under ifrågasatt period legat åtskilligt högre än motsvarande överpriser på skogfattiga fastigheter.² Till någon del kan detta få sin förklaring av nyssnämnda omständighet, alltså en förhållandevis låg skoglig

¹ Däremot redovisar ifrågasatt statistik överpriser på försålda fastigheter med gruppering efter skogsvärdets andel av fastigheternas totalvärde (enligt taxeringarna), vilket gör det möjligt bl. a. att se, hur överpriserna utvecklats för skoglösa fastigheter. Sistnämnda överpriser kunna dock icke anses representativa när det gäller att bedöma den allmänna prisutvecklingen för jordbruksfastigheter *exklusive* skogen enär gruppen fastigheter utan skog har sin tyngdpunkt bland småjordbruk och för dessa senare noteras högre överpriser än för fastigheter i allmänhet.

² Det bör erinras om att statistik rörande överpriser med fastigheterna grupperade efter skogens andel av fastighetsvärdet när detta skrevs fanns färdigställd endast t. o. m. juni 1944. Sedermera ha dylika sammanställningar upprättats även för efterföljande tid. Beträffande de slutsatser, som kunna dragas ur detta nya material, hänvisas till närmast efterföljande not.

taxering. Framförallt beror emellertid förhållandet på en skiljaktig värdeutveckling för jorden resp. skogen. Denna utveckling har medfört, att skogsvärdet vid 1945 års fastighetstaxering höjts betydligt mer än jordbruksvärdet i förhållande till 1938 års fastighetstaxering. Skogsvärdets uppgång mellan de båda taxeringarna utgör nämligen ej mindre än 53 %, medan jordbruksvärdets stegring begränsas till 19 %. Förhöjningen av taxeringsvärdena för skogen är i själva verket så kraftig i jämförelse med motsvarande höjning för jorden, att det synes befogat att ifrågasätta, huruvida skogen numer — alltså närmast vid 1945 års taxering — undervärderas på samma sätt som tidigare varit fallet. Detta spörsmål torde böra diskuteras.

I *Undersökning av taxeringsutfallet 1945* (sid. 81) anföres, att »den skogligen taxeringsnivåns kraftiga höjning beror dels på ändringar i taxeringsgrunderna, verkande i sådan riktning, dels på en allmän stegring i virkespriserna. I skogsvärderingsinstruktionen har kapitaliseringsprocenten (i jämförelse med 1938 års taxering) bibehållits oförändrad vid 4 % och har sålunda icke påverkat värdesättningen. Sänkningen från $\frac{1}{3}$ till 30 % av avdraget för förvaltningskostnader innebär emellertid en allmän höjning av de skogligen värdena med 5 %. De ändrade grunder för bonitering av skogsmarken [här avses uppenbarligen såväl skogsmarken i egentlig mening som den växande skogen], som nu kommit i tillämpning vid taxeringen, ha [med vissa undantag] inneburit höjningar av boniteten, som sannolikt torde uppgå till omkring 10 % och generellt inverka på hela nivån. Avgörande för denna har dock varit virkesprisernas stegring.» — Ändrade taxeringsgrunder skulle med ledning av det citerade kunna uppskattas svara för cirka 15 % av skogsvärdets stegring från 1938 till 1945 års taxering. På den säkra sidan torde man vara, om man uppskattar den stegring av det taxerade skogsvärdet, som skulle ha skett därest taxeringsgrunderna ej ändrats, till cirka 40 %. Detta procenttal bör jämföras med de 53 %, som utgör den faktiska stegringen. Den slutsatsen ligger då nära till hands, att taxeringsvärdet å skogen redan på grund av den beskrivna omläggningen av taxeringsförfarandet bättre än tidigare överensstämmer med taxeringsvärdet å jordbruksdelen av fastigheterna. Förhållandena äro emellertid åtskilligt komplicerade på grund av

att rotvärdena (virkespriserna) beräknas under hänsynstagande till prisförhållandena ett antal år bakåt i tiden. Av betydelse i här förevarande sammanhang är, vilket måste särskilt framhållas, att jordbruksvärdet vid 1945 års fastighetstaxering synes ha upptagits särskilt försiktigt (jfr vad som tidigare anförts om finansministerns intentioner inför 1945 års taxering av jordbruksvärdet) samt att man — såsom förut visats — saknar anledning antaga att skogspriserna 1945 legat speciellt högt i förhållande till priserna på jordbruk i egentlig mening. — Det bör icke undanhållas, att vissa av de experter, som tillfrågats i detta spörsmål, hålla för troligt, att skogsvärdet alltså (d. v. s. 1945) upptages jämförelsevis lägre än jordbruksvärdet vid taxeringarna. Hur det i verkligheten förhåller sig med den berörda saken kan dock knappast utrönas på grundval av för närvarande tillgängligt material. Frågans besvarande torde få skjutas på framtiden.¹ — Det må här slutligen tilläggas, att priserna på skogen visat en sjunkande tendens sedan taxeringsåret 1945, medan motsatsen varit fallet i fråga om jordbruk i egentlig mening.

Jordbruksfastigheternas totalvärde vid 1938 års fastighetstaxering utgjorde 6 555 miljoner kronor (exkl. det förhållandevis obetydliga tomt- och industrivärdet), varav jordbruksvärdet 4 475 miljoner kronor och skogsvärdet (inkl. skogsmarksvärdet) 2 080 miljoner kronor. Vid 1945 års fastighetstaxering utgjorde motsvarande tal 8 515, 5 332 resp. 3 183 miljoner kronor.² Uppgången utgör 1 960, 857 resp. 1 103 miljoner kronor eller 29.9, 19.2 resp. 53.0 %.

Med ledning av uppgifterna i tabell 2 om överprisernas höjd i förhållande till taxeringsvärdena kan jordbruksfastigheternas totala saluvärde, alltså såväl jordbruks- som skogsvärdet, beräknas till $(6\,555 \times 1.144) = 7\,500$ miljoner kro-

¹ Såsom förut anmärkts har sedermera framkommit material, som skulle kunna ge viss ledning i frågan (jfr föregående not). Det är emellertid svårt att draga några bestämda slutsatser ur detsamma; närmast ger materialet stöd för uppfattningen att skogen fortfarande undervärderas relativt mycket fastän viss utjämning skett.

² Värdet av skattefria jordbruksfastigheter är inräknat. Ifrågasvarande värde, som utgjorde 5 milj. kr 1938 och 10 milj. kr 1945, har förutsatts helt falla på jordbruksvärdet.

nor 1938 och till $(8\,515 \times 1.391) = 11\,844$ miljoner kronor år 1945. För fullföljande av föreliggande undersökning måste från de angivna talen dragas skogsvärdet. Det bör förutskickas, att detta icke kan ske med några större anspråk på säkerhet.

Jordbruksfastigheternas saluvärde exkl. skogsvärdet 1938 kan under förutsättning av proportionalitet mellan överpriser för fastigheternas olika delar och för fastigheterna i sin helhet beräknas utgå $(4\,475 \times 1.144) = 5\,119$ miljoner kronor och motsvarande skogsvärde $(2\,080 \times 1.144) = 2\,380$ miljoner kronor. Göres motsvarande räkneoperation med utgång från 1945 års taxeringsvärden, erhålles $(5\,332 \times 1.391) = 7\,417$ miljoner kronor resp. $(3\,183 \times 1.391) = 4\,428$ miljoner kronor.

I enlighet med vad som förut framhållits skulle det kunna ifrågasättas om det är fullt riktigt att förutsätta den proportionalitet, som här lagts till grund för beräkningarna, åtminstone vad beträffar år 1938. Det är emellertid svårt att finna, efter vilka grunder en justering borde utföras. Härtill kan läggas, att de procentuella överpriserna detta år voro ganska låga, varför en eventuell korrektion endast skulle medföra smärre ändringar. Vad härefter angår taxeringsåret 1945, voro överpriserna detta år redan mycket höga, varför en utebliven justering här av denna anledning kan innebära en relativt stor missvisning. Emellertid har förut gjorts sannolikt, att det skett en utjämning mellan skogs- och jordbruksvärden vid taxeringen detta år, varför man ej utan vidare kan förutsätta, att någon korrektion överhuvud är berättigad. På grund härav och med hänsyn till att även här saknas grunder, efter vilka en justering skulle kunna ske, synes man även i detta fall tillsvidare böra godtaga den proportionella uppräkningsen av jordbruks- och skogsvärden.

De gjorda beräkningarna av saluvärdet å jordbruksfastigheter sammanfattas i vidstående tablå. (På grund av »avrundningsfel» erhålles vid summering av tablåns delsummeror från där angivna totalbelopp något avvikande tal.)

Något jämförelsematerial för bedömning av rimligheten av de uppnådda resultaten finnes icke. Såsom skall framgå av det följande beräknas emellertid

	1938	1945	Ökning	
			abs. tal	proc.
Jordbruksfastigheternas totala saluvärde.....	7 500	11 844	4 344	57.9
Avgår skogens värde.....	2 380	4 428	2 048	86.1
Fastighetsvärde, exkl. skogens värde	5 119	7 417	2 298	44.9

byggnadsvärdet under samma tid ha stigit med 51.9 %, vilket tal kan jämföras med de 44.9 %, som här redovisas såsom uppgång för fastighetsvärdet exkl. skogen. Byggnadsbeståndet svarar för huvuddelen av hela fastighetsvärdet. (Från skogens värde har här bortsetts.)

4. Frånskiljandet av bostädernas värde.

Sedan fastighetskapitalets värde sålunda fastställts (här och i fortsättningen användes ordet fastighetskapital för att beteckna det totala fastighetskapitalet reducerat med skogs- och skogsmarksvärdet), består nästa steg i undersökningen att från detta kapital skilja bostädernas värde.

Såsom underlag för denna del av undersökningen har tjänstgjort vissa utredningar företagna på representativbasis inom Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader (SFL) rörande byggnadsbeståndets utveckling inom svenskt jordbruk.¹ SFL:s undersökningar avse såväl bostäder som ekonomibyggnader och i det följande komma uppgifter att lämnas för båda dessa delar av byggnadsbeståndet. Innan så sker och de för föreliggande undersökning erforderliga beräkningarna utföras, skall en allmän redogörelse lämnas för SFL:s ifrågavarande undersökningar, deras uppläggning och syfte.

SFL:s undersökningar ha främst varit inriktade på att belysa fastighetskapitalets byggnadstekniska värde. Någon värderings-

metod för att utröna det driftsekonomiska värdet har icke kunnat utarbetas. Vid utförda beräkningar rörande det driftsekonomiska värdet har man därför haft att utgå från en byggnadsteknisk värdering. Det driftsekonomiska värdet återspeglar byggnadernas ändamålsenlighet vid ifrågavarande jordbruk och kommer till uttryck i egendomens saluvärde. Ett visst samband, framhålles det, torde råda mellan byggnadstekniskt och driftsekonomiskt värde eller saluvärde (nuvärde). Karaktären av detta samband betecknas som ofullständig känd.

De av SFL utförda undersökningarna avse såväl återanskaffningsvärdet som nuvärdet (det senare även betecknat som det »driftsekonomiska nuvärdet»). Värdena ha beräknats på grundval av 1946 års prisläge.

Värderingen av byggnaderna har grundats på dels tekniska data rörande förhandenvarande konstruktioner och dels kostnadstal, som uttrycka uppföringskostnaderna för vederbörande byggnadskonstruktioner. Införskaffandet av de tekniska uppgifterna har skett genom en noggrann byggnadsinventering på de enskilda egendomarna, varvid byggnadernas och även de olika byggnadsdelarnas storlek, standard och konstruktion studerats och noterats. Vid inventeringen har dessutom varje byggnad eller konstruktionsdel åsatts en beskaffenhetsfaktor. Byggnadens återanskaffningsvärde har erhållits genom en multiplikation av kostnadstalen med erhållna kvantitativa data. Vid beräkningen av nuvärdet har återanskaffningsvärdet justerats med beskaffenhetsfaktorn. — Vid värderingen av bostäderna har den nu angivna huvudprincipen frångåtts såtillvida, att man bestämt de bostadsutrymmen, som normalt användas av jordbrukarna och deras på gården boende tjänstefolk. Det har nämligen ansetts sannolikt, att det är dessa utrymmen jämte den tekniska utrustningen, som främst värderas vid fastighetsöverlåtelse och sålunda ligga till grund för byggnadernas tänkta saluvärden. Vid bostadsvärderingen har därför utgått härifrån.

Enligt de av SFL utförda undersökningarna, vilka som nämnts avse år 1946, utgjorde ekonomibyggnadernas återanskaffningsvärde 6 860¹ miljoner kronor och deras nuvärde 3 965 miljoner kronor, medan i fråga om bostäder motsvarande tal uppgingo till 5 907 resp.

¹ I det följande ha kommit till användning uppgifter ur Medd. från SFL nr 1, 9 och 14 jämte vissa direkt från SFL erhållna upplysningar.

¹ Här angivet värdetal utgör det som i jordbrukskalkylen tagits som utgångspunkt för beräkning av kostnaderna för avskrivning och underhåll av ekonomibyggnader.

2 817 miljoner kronor. Några jämförbara tal för andra år ha icke beräknats inom SFL. Återanskaffningsvärdena kunna dock följas bakåt i tiden med tillhjälp av SFL:s byggnadskostnadsindex, som med 1946 som basår har följande utseende:

	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Ekonomibyggnader	60.8	62.9	73.0	78.0	87.5	91.1	90.3	92.6	100.0	106.6
Bostäder	61.5	63.9	73.0	77.8	87.8	91.6	91.1	93.1	100.0	108.4

Med användning av dessa indexserier kan man som nämnts beräkna återanskaffningsvärdet för ekonomibyggnader resp. bostäder under bl. a. de år, som här närmast intressera, alltså 1938 och 1945. Mera tveksamt är, huruvida samma indexserier kunna användas för att följa nuvärdernas utveckling.

Mellan 1945 och 1946 kunna eventuella förskjutningar i relationen mellan återanskaffningsvärde och nuvärde icke vara alltför betydande. Osäkerheten är större i fråga om den relation, som 1938 kan ha rådit mellan dessa båda värden.

SFL har på de sakkunnigas begäran uttalat sig i frågan rörande de förskjutningar i relationen mellan återanskaffningsvärde och nuvärde på byggnader, som kunna ha ägt rum under perioden 1938—1946:

Att bedöma nuvärdets relation till återanskaffningsvärdet är, framhåller SFL till en början, uppenbarligen mycket vanskligt. Det vore sålunda sannolikt, att viss förändring beträffande volym och standard ägt rum under ifrågavarande period. Sålunda torde en icke obetydlig standardhöjning i nybyggnaderna föreligga, under det däremot volymen minskat (ifråga om bostäder ganska avsevärt). Dessa båda förhållanden syntes i viss utsträckning utjämna varandra. Det torde dock uppmärksammas, att jordbrukets sammanlagda byggnadsbestånd endast rönt ringa påverkan av nybyggnadsverksamheten under den behandlade perioden, enär nytillkomna och avgångna byggnader endast omfatta 1 å 2 % per år av hela byggnadsbeståndet.

Förutom berörda volym- och standardförändringar funnes, framhåller SFL, ytterligare ett osäkerhetsmoment, nämligen storleken av byggnadsverksamheten i för-

hållande till normalt behov av förnyelse och underhåll. Såsom framgått av inom SFL företagna undersökningar rörande nybyggnadsverksamheten åren 1943—1947 hade — särskilt under de första åren — denna varit lägre än vad som normalt erfordrades. Å andra sidan visade livsmedelskommissionens deklaraionsundersökningar, att reparationer förekommit i relativt

stor omfattning. För åren 1938—1942 hade några undersökningar över nybyggnadsverksamheten icke gjorts. Från företag, som arbetade inom branschen, hade dock framhållits, att en relativt kraftig nybyggnadsverksamhet skett inom jordbruket under åren 1938—1939, medan motsatsen hade varit förhållandet 1940—1942.

Sammanfattningsvis anför SFL, att man i stort sett torde kunna utgå från att nuvärdets relation till återanskaffningsvärdet var ungefär detsamma 1938 som 1946.

I efterföljande tablå ha sammanställts de förut beräknade talen för fastighetskapitalets saluvärde (nuvärde) 1938 och 1945 och motsvarande värden å ekonomibyggnader och bostäder, framräknade på grundval av SFL:s undersökningar. Byggnadsbeståndets saluvärde 1938 och 1945 har erhållits genom att byggnadskostnadsindex dessa år applicerats på 1946 års nuvärden (saluvärden).

	1938	1945	Ökning	
			abs. tal	proc.
Fastighetsvärde, totalt	5 119	7 417	2 298	44.9
Byggnadernas värde	4 143	6 295	2 152	51.9
Däruv; ekonomi- byggnader	2 411	3 672	1 261	52.3
bostäder	1 732	2 623	891	51.4
Övrigt värde (grundförbättringskapital, växtkap. m.m.)	976	1 122	146	15.0
Fastighetsvärde, exklusive bostadsvärde	3 387	4 794	1 407	41.5
Bostädernas värde i procent av hela fastighetsvärdet	33.8	35.4	—	—

Värdeletalen äro angivna i miljoner kronor.

Beträffande i tablån anförda uppgifter må till en början framhållas, att byggnadsbeståndets värde avser jordbruksfastigheter med över 2 ha åker, medan det totala fastighetsvärdet innefattar ett ej närmare känt antal fastigheter med mindre åkerareal (gränsdragningen vid fastighetstaxering mellan jordbruksfastighet och annan fastighet synes ej ske helt likformigt över hela landet). Detta betyder mindre i fråga om ekonomibyggnader men *kan* betyda relativt mycket beträffande bostäder. Något försök att anpassa de båda värdeserierna till varandra för undanröjande av den inadvartens, som kan ligga i det berörda förhållandet, har icke företagits.¹

Att byggnadsbeståndet svarar för huvuddelen av jordbruksfastigheternas totalvärde är en förut känd sak. Relationen mellan byggnadsvärde och totalvärde enligt den nyss anförda tablån utgör 81 % 1938 och 85 % 1945, varför alltså byggnadernas andel mellan nämnda år har stigit med 4 procentenheter. Resterande fastighetsvärde, »övrigt värde» (innefattande bl. a. växtkapital och grundförbättringar m. m.), skulle alltså i motsvarande mån ha minskat. Det bör emellertid erinras om att »övrigt värde» erhållits som skillnaden mellan totalt fastighetsvärde och byggnadsvärde, de båda sistnämnda värdeletalen för övrigt på grundval av helt skiljaktigt primärmaterial. Det är därför klokast att avhålla sig från spekulationer rörande innebörden av att de olika delarna av fastighetskapitalet utvecklats på skiljaktigt sätt.

¹ Enligt vad som förefaller troligt borde det totala fastighetskapitalet reduceras med några hundratal miljoner kronor om man vill eliminera det fel, som ligger däri, att ett för stort antal (små) fastigheter kommit med. Å andra sidan bör emellertid framhållas, att de inom SFL utförda värdeberäkningarna torde avse byggnader med en något högre standard än den som är utmärkande för jordbruk i allmänhet. Den på SFL:s undersökningar byggda värdeserien skulle alltså även den behöva reduceras.

5. Slutliga övertväganden.

Undersökningen har nu framförts så långt, att olika konkreta alternativ kunna uppställas såsom utgångspunkt för en diskussion rörande valet av underlag för beräkning av de på fastighetskapitalet belöpande räntekostnaderna.

I efterföljande tablå ha uppställts fyra olika alternativ, varjämte som jämförelse även medtagits fastighetskapitalet i grundkalkylen. Samtliga alternativ avse fastighetskapitalet exkl. värdet av skog och bostäder. Beträffande de olika alternativen må följande anföras.

Alt. I: Utgör fastigheternas saluvärde enligt förut redovisade beräkningar. Bostadsvärdet har fränskilt med användning av i det föregående framräknade relationstal (enligt vilka bostadsvärdets andel av fastighetskapitalet utgjorde 33.8 % 1938 och 35.4 % 1945).

Alt. II: Utgör fastigheternas taxeringsvärde resp. år. Bostadsvärdet har fränskilt med användning av samma procenttal som i alt. I.

Alt. III: Beräknat med utgång från fastigheternas taxeringsvärde vid 1933, 1938 och 1945 års taxeringar. Hela fastighetsvärdet 1938 har beräknats som medeltal av 1933 och 1938 års taxeringsvärden samt hela fastighetsvärdet 1945 som medeltal av 1938 och 1945 års taxeringsvärden. Bostadsvärdet har fränskilt på samma sätt som enligt alt. I och II.

Alt. IV: Beräknat med utgång från 1938 och 1945 års fastighetstaxeringar. Sammanfaller för 1938 med alt. II. Hela fastighetsvärdet 1945 har beräknats som medeltalet av 1938 och 1945 års taxeringsvärden. Bostadsvärdet har fränskilt med användning av ett procenttal utgörande medeltalet av de för åren 1938 och 1945 beräknade relationstalen (jfr alt. I).

Under diskussion har varit ett ytterligare alternativ, beräknat med utgång från saluvärdet (alt. I) men med hänsynstagande till att viss del av fastighetskapitalet är belånad. Tankegången bakom detta alternativ har varit, att

man skulle kunna acceptera att jordbruket i fråga om *det egna kapitalet* tillgodofördes ränteersättning på kapitalets saluvärde men att för *belånat kapital* ränteersättningen skulle begränsas till de faktiska ränteutgifterna. Försök att beräkna fastighetskapitalet enligt ett dylikt alternativ ha utförts, varvid befunnits, att det komme att ligga någonstades emellan alt. I och II i nedanstående tablå. På grund av de stora osäkerhetsmarginalerna ha emellertid de sakkunniga ansett sig icke böra särskilt redovisa alternativet.

	1938	1945	Ökning	
	milj. kr		abs. tal	proc.
Grundkalkylen...	3 200	3 200 ¹	—	—
Alternativ I....	3 387	4 794	1 407	41.5
Alternativ II....	2 962	3 444	482	16.3
Alternativ III....	2 866	3 168	302	10.5
Alternativ IV....	2 962	3 207	245	8.3

¹ Hänsyn ej tagen till den ökning, som ligger i rätetillägget på 10 milj. kr.

Av fastighetskapitalet utgöres, som vi sats i det föregående, huvuddelen av byggnadsvärdet (omkring $\frac{3}{4}$). En väsentlig del av återstoden utgöres av grundförbättringskapital (täckdiken och vägar m. m.). Vid den värdestegring, som fastighetskapitalet undergått mellan 1938 och 1945, hör alltså utvecklingen av byggnadskapitalet (jämta grundförbättringskapitalet) ha varit utslagsgivande. Byggnadskapitalets varaktighetstid uppskattas inom SFL till i medeltal 50—65 år, varför 1.5 à 2.0 % av byggnadsvolymer årligen måste reproduceras för att byggnadsbeståndet skall vidmakthållas vid oförändrad volym. Förutsätter man angiven förnyelsetakt i fråga om byggnadsbeståndet under perioden 1938—1945 skulle härunder 10.5—14.0 % av beståndet ha ersatts. Nybyggnadsverksamheten har försiggått till successivt stigande priser, innebärande en uppgång från 1938 till 1945 med något över 50 %. Byggnadernas värdeökning under perioden 1938—1945 till följd av ökade realinvesteringar (uttryckta i respektive

års priser) kan på grundval av de anförda uppgifterna beräknas ha utgjort endast några få procent förhållande till ingångsvärdet. Annorlunda uttryckt har byggnadskapitalets och därmed hela fastighetskapitalets »icke avskrivna anskaffningsvärde» stigit relativt obetydligt från 1938 till 1945 trots den kraftiga prisuppgången. Att så måste vara förhållandet inses lätt, om man betänker, att byggnadskapitalet har en mycket lång omloppstid.

Av de fyra alternativ för fastighetskapitalets utveckling, som uppställts i det föregående, representerar intetdera »det icke avskrivna anskaffningsvärdet». Emellertid synes alt. IV (fastighetskapitalet 1945 beräknat på grundval av utjämnade taxeringsvärden) ej så mycket avvika från (n. b. överstiga) detta värde. Enligt nämnda alternativ begränsas stegringen av fastighetsvärdet till 8.3 % från 1938 till 1945. Alt. I, saluvärdet, visar en avsevärt kraftigare uppgång, nämligen med 41.5 %. Alt. II och III visa en stegring med 16.3 % respektive 10.5 % och ligga därmed närmare alt. IV än alt. I.

Under en period med snabbt stigande priser är det naturligt, att meningarna bryta sig i frågan om kapitalets förräntning. Skäl kunna anföras för och emot den ena eller andra linjen och valet dem emellan blir till sist beroende på vilka omständigheter man anser böra tillmätas den största betydelsen. I det följande framlägges i diskussionsform några olika synpunkter på frågan, innan slutlig ställning tages till densamma.

Inom vida kretsar anses det vara en angelägenhet av största vikt, att man som ett led i kampen mot inflation söker undvika förräntning på grundval av kapitalvärden, vilka undergått en höjning till följd av penningvärdets försämring. Är man av en sådan uppfattning ligger det närmast till att bibehålla den princip, som hittills tillämpats i jordbrukskalkylen, nämligen att endast godtaga värdehöjningar till följd av öka-

de realinvesteringar. Av de uppställda alternativen närmar sig alt. IV det värde, som man skulle erhålla vid tillämpning av angiven princip. Vill man draga den yttersta konsekvensen av principen kan man gå ännu ett steg längre och räkna med en mindre ökning av kapitalvärdet än enligt detta alternativ. Som stöd för tillämpning av den angivna principen kan bl. a. anföras, att man under kristiden på andra områden av näringslivet följt en härmed överensstämmande linje. Ett typexempel härpå utgör hyresregleringen, vilken innebär, att grundhyrorna i äldre fastigheter fastlås vid förkrigsnivån. Enligt de regler, som tillämpats inom priskontrollen under krisåren, har för industriens del principiellt medgivits förräntning endast på kapitalvärden beräknade med utgång från de faktiska anskaffningskostnaderna.

I nuvarande läge har även framförts den åsikten, att det är lämpligast att åtminstone i viss utsträckning acceptera en inträdd penningvärdesförsämring. I detta sammanhang har bl. a. åberopats, att finansministern inför 1945 års fastighetstaxering accepterat en försämring av penningvärdet. Anhängarna av den nu åsyftade meningsriktningen ställa frågan, varför endast innehavare av kapital skola få vidkännas en minskning av realinkomsterna, medan andra grupper få kompensation för dyrtiden. En dylik minskning följer ju med kapitalvärdenas fastlåsning vid förkrigsnivån eller de faktiska anskaffningskostnaderna under tidigare krisår. Även om för industriens del en dylik politik principiellt tillämpats under krisen, visa dock företagna undersökningar, att det faktiska utrymmet för förräntning inom denna blivit större än vad en sträng tillämpning av den förut angivna restriktiva principen i och för sig borde medge. Av sistnämnda anledning får det därför anses motiverat att även för jordbrukets del tillåta en förräntning enligt något generösare principer än de som formellt gälla för industrien.

Som ytterligare motiv för sistnämnda ståndpunkt har anförts följande. Under de år, som förflutit sedan krigets början, har ett betydande antal jordbruk bytt ägare. Överlåtelseerna ha skett till successivt stigande priser. Det förtjänar anmärkas, att överlåtelse till höjda priser ske ej blott vid köp och försäljning av fastigheter, utan även i samband med arvskiften, nämligen i den mån övertagaren har att lösa ut övriga dödsbodelägare. Nu avsedd omsättning av fastigheter, vilken sker avgjort snabbare än byggnadskapitalets reproduktion¹, medför under en period av stigande priser en höjning av anskaffningsvärdet i ägarens hand. Denna höjning sker oavsett om realinvesteringar förekommit sedan prisstegringsperiodens början. För den enskilde jordbrukaren torde det komma på ett ut, om han företar en kapitalinvestering genom att inköpa en fastighet eller genom att förnya sin gårds byggnadsbestånd. I båda fallen förväntar han en viss förräntning — efter enahanda grunder — på kapitalet. Med hänsyn till nu anförda omständighet synes böra tagas samma hänsyn till den ena som den andra formen av kapitalinvestering när det gäller att beräkna räntekostnaderna.

Eftersom ett betydande antal egendomar bytt ägare sedan krigsutbrottet kunna anföras skäl för att man skulle gå ännu ett steg längre än nyss. Det kan nämligen göras gällande, att det i längden knappast är rimligt eller möjligt att endast för en del av fastighetsbeståndet godtaga höjda värden, medan för en annan del räknas med förkrigsvärden. För jordbrukets vidkommande kan

¹ På grundval av en inom 1938 års jordbruksutredning gjord undersökning, omfattande ca 5 % av det totala antalet jordbruksfastigheter, kan den genomsnittliga längden av fastighetsinnehav inom jordbruket beräknas till ca 20 år. Beräkningarna utgå från fastighetsinnehavet år 1937. (Se SOU 1942:35, sid. 209). I det sammanhang, varom här är fråga, synes man emellertid böra räkna med ett större antal år, eftersom överlåtelse i samband med arvskiften, i den mån utlösning ej förekommer, icke böra tagas med.

man ej tillämpa individuell prissättning (på samma sätt som man gör i fråga om bostäder). Man får finna sig i konsekvenserna härav och godtaga en höjning av fastighetsvärdena över hela linjen. Endast härigenom kommer den, som köpt en fastighet eller företagit en realinvestering förhållandevis sent, att få sina räntekostnader täckta. Ser man saken på detta sätt, synes det motiverat att beräkna förräntningen på grundval av saluvärdet (alt. I).

Gentemot de nyss anförda tankegångarna ha å andra sidan rests vissa invändningar under hänvisning till jordbrukskalkylens konstruktion. Tankegången har härvid varit ungefär den följande. I jordbrukskalkylen betraktades det svenska lantbruket som ett enda företag. Vid en beräkning av fastighetskapitalets storlek borde därför principiellt icke tagas hänsyn till en stegring av fastighetsvärdet, som hade sin grund i fastighetsöverlåtelser. Kalkylmässigt kunde man med andra ord ej jämställa en värdestegring till följd av realinvesteringar med en värdestegring till följd av fördyrade fastighetsköp. Mot denna tankegång har återigen sagts, att den synes bygga på förutsättningen att överlåtarna stanna kvar inom jordbruket och förvärva andra egendomar, i vilket fall transaktionen kan te sig som ett slags inre omsättning inom jordbruket. Då emellertid överlåtarna i regel icke förvärva annan jordbruksegendom igen, utan lämna jordbruket, faller grunden för invändningen bort.

Följande omständigheter kunna anföras till stöd för alt. II (icke utjämnade taxeringsvärden). Taxeringsvärdena ligga till grund för fastighets-, arvs- och gåvobeskattnings. Det får betraktas som fullt konsekvent att å ena sidan uttaga skatt på grundval av dessa värden och å andra sidan tillåta en normal förräntning å samma värden. Statsmakterna ha på detta område accepterat penningvärdessförsämringen och kunna därför knappast undandraga sig konsekvenserna härav i andra sammanhang.

Gentemot sist anført argument kunna emellertid vissa motskäl föras fram. Statsmakterna ha visserligen i vad gäller fastighetstaxeringarna i viss mening accepterat en försämring av penningvärdet. Konsekvenserna härav få emellertid ej dragas för långt. Såsom framgått av det föregående betingas taxeringsvärdenas uppgång mellan 1938 och 1945 till huvudsaklig del av penningvärdessförsämringen och endast till mindre del av realinvesteringar till höjda priser. Väljes taxeringsvärdet som underlag för räntekostnadsberäkningarna, kommer jordbruket i viss utsträckning (även om det ej sker i samma grad som för saluvärdet) att få tillgodoräkna sig ersättning för kostnader, som det faktiskt icke har att bära. På grund av jordbrukskalkylens konstruktion kommer denna — fiktiva — kostnadsökning att medföra höjda produktpriser och därigenom verka inflationsdrivande.

Av de för fastighetskapitalets storlek uppställda alternativen utgör alt. I saluvärdet utan någon reduktion. Såsom förut anförts ha de sakkunniga även diskuterat ett alternativ, vid vars beräkning skulle tagas hänsyn till att viss del av fastighetskapitalet varit skuldbelastad redan innan prisstegringen satte in eller in-tecknats under prisstegringensperioden. Häri ligger en ur principiell synpunkt väsentlig skillnad. Väljes ett dylikt alternativ accepterar man att jordbrukets ränteinkomster å det egna kapitalet kommer att stiga i takt med prisnivåns uppgång, vilket innebure att näringens realinkomster bleve ungefär oförändrade. Någon direkt vinst till följd av penningvärdets fall skulle emellertid jordbruket därigenom ej erhålla. Väljes däremot alt. I kommer jordbruket att för den belånade delen av fastighetskapitalet tillgodoräknas räntersättning till högre belopp än som motsvaras av faktiska ränteutgifter, d. v. s. näringen skulle göra en direkt vinst på penningvärdessförsämringen.

I fråga om taxeringsvärdet (alt. II) har förut anförts, att detta värde ligger

till grund för beskattning. Även i andra sammanhang äro taxeringsvärdena verdemäta värde för fastigheter. Alt. III och IV äro på olika sätt utjämnade taxeringsvärden. Om man vill undvika starka fluktuationer i fastigheternas kapitalvärde ligger det nära till hands att välja något av dessa senare alternativ. Det kan emellertid invändas, att redan taxeringsvärdena innehålla en avsevärd utjämning av tillfälliga konjunktursvängningar.

Enligt de sakkunnigas uppfattning bör man vid en värdering av fastighetskapitalet i och för beräkning av jordbrukets räntekostnader iakttaga försiktighet. Som underlag för beräkningen böra därför väljas kapitalvärden, vilka icke följa de tillfälliga fluktuationerna på fastighetsmarknaden. Denna ståndpunkt överensstämmer med den grundsyn beträffande fastighetstaxeringarna, som kan utläsas ur ett förut anfört citat, nämligen att »jordbruksfastigheternas taxeringsvärden väl skola i stora drag rätta sig efter det allmänna saluvärdet, men att de icke i detalj följa de tillfälliga konjunkturernas förändringar. De vid fastighetstaxeringarna fastställda värdena kunna sägas bilda en serie, där de större, konjunkturbetonade korttidsvariationerna utjämnats med hänsyn till fastigheternas avkastning på längre sikt — — —». I detta sammanhang må framhållas, att en till följd av sjunkande penningvärde inträffad stegring av kapitalvärdena, därest den åtföljes av en motsvarande ökad ränteersättning, i sin tur kan medföra en höjning av prisnivån och därigenom verka inflationsdrivande.

Fastigheternas med ledning av köpeskillningar vid gjorda försäljningar beräknade saluvärde (här representerat av alt. I) avspeglar det aktuella konjunkturläget. Av denna anledning synes detsamma icke vara lämpligt att lägga till grund för räntekostnadsberäkningarna.¹

Av de återstående alternativen, alt. II, III och IV, utgöres det förstnämnda av taxeringsvärdena för 1938 och 1945. De övriga bygga också på taxeringarna, men äro utjämnade på sätt förut angivits.

Enligt de sakkunnigas åsikt bör man vid de fortsatta beräkningarna av jordbrukets räntekostnader med hänsyn till taxeringsvärdenas erkända ställning som värde för fastighetskapitalet utgå ifrån dessa. Frågan huruvida beräkningarna sedan böra utföras på grundval av de vid resp. fastighetstaxeringar fastställda värdetalen eller på grundval av utjämnade tal är därmed icke besvarad. De sakkunniga anse emellertid att den konjunkturutjämning, som alt. III och IV innebära, bör tillmätas avgörande betydelse. Valet bör därför stå emellan sistnämnda båda alternativ. De sakkunniga ha ansett alt. III böra föredragas framför alt. IV, enär det får anses mest konsekvent att för såväl 1938 som 1945 tillämpa samma metod i fråga om utjämning av taxeringsvärdena. Sakkunnigledamöterna herrar Andersson och Stensgård ha emellertid av skäl, som närmare utvecklas i ett i de sakkunnigas betänkande (efter kapitel 7) intaget särskilt yttrande, ansett, att alt. II bör väljas som underlag för beräkningarna. Ledamoten herr Cederwall har även, utan att förorda något bestämt alternativ, anmält en från sakkunnigmajoritetens ståndpunkt avvikande mening. Även hans yttrande finnes intaget i betänkandet.

Valet av alt. III såsom grundval för beräkningarna av de på fastighetskapitalet belöpande räntekostnaderna med-

¹ En viss betydelse torde också böra tillmätas det förhållandet, att den gjorda beräkningen av fastighetsbeståndets totala saluvärde är ganska osäker. Må vara att det framräknade värdet har ansetts kunna accepteras när det gällde att reducera fastighetskapitalet med bostadsvärdet; någon annan väg än den via saluvärdet fanns i detta fall icke att gå. En helt annan sak är att lägga de framräknade saluvärdena till grund för en beräkning av jordbrukets räntekostnader. I dylikt fall torde man böra ställa något högre krav på beräkningarnas tillförlitlighet.

för under uppåtgående konjunkturer (eller perioder av hastig penningvärdesförsmärning) uppenbarligen ett återhållande moment vid fastställandet av de priser, som behöva insättas i jordbrukskalkylen för uppnående av den parallella utveckling av inkomster och kostnader som denna kalkyl förutsätter. De sakkunniga vilja emellertid framhålla, att förhållandet blir det motsatta vid vikande konjunkturer, i vilket fall jordbruket med tillämpning av den valda beräkningsmetoden kommer att tillgodoföras bättre priser än vid alt. I eller II. Detta skulle vara fördelaktigt ur konjunkturutjämnings synpunkt och överensstämmer med den konjunkturpolitik, som numera får anses vara allmänt accepterad i vårt land. Denna politik innebär bl. a., att man under högkonjunktur söker hålla tillbaka uppgången av priserna medan man å andra sidan under lågkonjunktur söker åstadkomma stöd för desamma.

De utförda beräkningarna av fastighetskapitalet ha 1945 som slutår; den senaste allmänna fastighetstaxeringen företogs ju nämnda år. I analogi med vad som tillämpas i Räkenskapsresultaten synes det på grundval av nämnda års taxering framräknade fastighetskapitalet böra insättas i jordbrukskalkylen fr. o. m. produktionsåret 1945/46. Eftersom successiv justering av fastighetskapitalet synes böra undvikas på grund av svårigheten att företaga en tillfredsställande sådan med ledning av förefintlig statistik (här åsyftas närmast överprisstatistiken) skulle det belopp, som insattes i kalkylen fr. o. m. nämnda år, komma att kvarstå oförändrat till dess resultaten av 1951 års allmänna fastighetstaxering blivit känt.¹

Det av sakkunnigreservanterna herrar Andersson och Stensgård förordade alternativet, alt. II (taxeringsvärdet), kommer jämte huvudalternativet att insättas i de avslutande räntekostnadsberäkningarna (avdelning VI).

¹ Tidpunkten för nästkommande allmänna fastighetstaxering har tills vidare uppskjutits till 1952.

V. Driftskapitalets storlek.

I. Inledning.

Driftskapitalet finnes i grundkalkylen uppdelat på fyra olika delar, nämligen kreaturskapital, maskin- och redskapskapital, förrådskapital samt fältinventariet kapital.¹ Samma indelningsgrund tillämpas även i föreliggande undersökning.

Kreaturskapitalet samt maskin- och redskapskapitalet äro i grundkalkylen upptagna till belopp, som framkommit genom uppräknig från uppgifter ur Räkenskapsresultaten. I fråga om nu avsedda delar av lantbrukskapitalet kommer i det följande att prövas, i vad mån Räkenskapsresultaten även i fortsättningen böra läggas till grund för beräkningarna eller om en övergång till annat primärmaterial bör och kan ske. Härvid kommer främst att undersökas möjligheten att anknyta till kalkylposterna »kreaturskapitalet» på kalkylens inkomstsida resp. »maskiner och redskap» på kalkylens kostnadssida. Värderingsfrågan är aktuell för båda ifrågavarande delar av driftskapitalet, även om densamma på grund av kapitalets relativt korta livslängd och av vissa andra skäl icke torde få tillmätas samma betydelse som för fastighetskapitalet.

Varken i fråga om förrådskapitalet eller fältinventarietkapitalet föreligger däremot någon värderingsfråga i tidigare behandlad mening. Detta beror därpå, att kapitalets omloppstid i dessa fall är mycket kort och att någon annan värderingsnorm än de aktuella priserna knappast kan komma i fråga.

2. Kreaturskapitalet.

Kapitalvärdet av jordbrukets husdjursbestånd har i grundkalkylen er-

¹ Fältinventarietkapitalet hänföres vanligen till fastighetskapitalet. (Så exempelvis i *Jordbrukets bokföring.*) Av skäl, vilka framgå av vad som anføres senare i framställningen, behandlas fältinventarietkapitalet här skilt från fastighetskapitalet, såsom en del av driftskapitalet.

hållits genom att kreaturskapitalet per hektar enligt Räkenskapsresultaten uppräknats till rikstal, varefter skett en reduktion för den intensivare drift, som i regel kännetecknar de kontrollerade jordbruken. Som reduktionsfaktor har använts kvoten mellan antalet nötkreatursenheter i riket enligt jordbruksstatistiken och antalet dylika enheter i riket framräknat med ledning av Räkenskapsresultaten. Värdet per nötkreatursenhet enligt Räkenskapsresultaten har ansetts böra godtagas för landet i dess helhet. Å ena sidan ha visserligen dessa värden antagits ligga något i underkant, men å andra sidan ha djuren på de kontrollerade gårdarna förutsatts vara av bättre kvalitet än vad som gäller för riket i dess helhet. Dessa båda i motsatt riktning verkande faktorer ha förutsatts ungefär upphäva varandra.

Värdet av kreaturskapitalet vid den i grundkalkylen använda basperioden 1935/37 har beräknats på följande sätt:

Summa kreaturskapital, erhållet genom uppräkning	1 021·8	milj. kr
D:o efter ovan omnämnd reduktion (avrundat)	960·0	» »
Uppskattat värde av höns och vissa andra smådjur	20·0	» »
Summa kreaturskapital i jordbrukskalkylen	980·0	» »

På liknande sätt som beträffande fastighetskapitalet uppställer sig vid en omprövning av grundkalkylens beräkning av kreaturskapitalet frågan om man i fortsättningen bör tillämpa förut använd metod eller om man bör övergå till något annat beräkningssätt. De sakkunniga ha vid sin prövning av denna fråga jämfört tre olika kapitalvärdeserier, varav den första (alt. I) anknyter till posten »kreaturskapitalet» på kalkylens inkomstsida, den andra (alt. II) bygger på Räkenskapsresultaten och den tredje (alt. III) utgöres av resultaten från deklara-tionsundersökningarna. De olika värdeserierna ha sammanställts i *tabell 3*. I det följande redogöres först för beräkningsmetodik och innebörd i fråga om var och en av de olika serierna innan ställning toges till frågan om vilkendera som lämpligen bör komma till användning vid de fortsatta beräkningarna.

Storleken av posten »kreaturskapitalet» på jordbrukskalkylens inkomstsida utgör i basåret 1 417 miljoner kronor. Närmare bestämt hänför sig denna summa till den 15 september 1939. Även efterföljande år har posten beräknats med tillämpning av nämnda års priser, varför motsvarande tal för senare år sak-

Tabell 3. Kreaturskapitalets värde enligt olika beräkningar.

Å r	Milj. kr			Index		
	Alt. I (Posten »kreaturs- kapitalet»)	Alt. II ¹ (Räken- skapsresultaten)	Alt. III (Deklara- tionsunder- sökning- arna)	Alt. I (Posten »kreaturs- kapitalet»)	Alt. II (Räken- skapsresultaten)	Alt. III (Deklara- tionsunder- sökning- arna)
1938/39	1 419·2	1 231·9	882·7	100·0	100·0	100·0
1939/40	1 471·4	1 353·3	910·1 ²	103·7	109·9	103·1
1940/41	1 523·9	1 638·3	937·5	107·4	133·0	106·2
1941/42	1 628·6	1 923·7	992·5	114·8	156·2	112·4
1942/43	1 804·2	2 000·6	1 214·5	127·1	162·4	137·6
1943/44	1 979·7	2 093·5	1 317·3	139·5	169·9	149·2
1944/45	2 056·7	2 111·4	1 371·7	144·9	171·4	155·4
1945/46	2 178·0	2 097·8	1 415·9	153·5	170·3	160·4
1946/47	2 279·4	2 099·2	1 412·8	160·6	170·4	160·1
1947/48	2 356·8	—	1 389·3	166·1	—	157·4
1948/49 (prel.)	2 474·6	—	—	174·4	—	—
1949/50 (prognos)	2 538·5	—	—	178·9	—	—

¹ De uppräknade talen reducerade med 7 % i och för korrektion av djurantalet.

² Medeltal av 1938/39 och 1940/41 års värden.

nas. Det bör anmärkas, att gödsvin samt får och getter icke ingå i posten »kreaturskapitalet».

Vid beräkning av nyssnämnda belopp av 1 417 miljoner kronor har man utgått från djurantalet vid den omtalade tidpunkten (september 1939) och de samtida priserna å de olika djurkategorierna. Priserna ha framräknats på grundval av produktionskostnader (uppfödningkostnader) och slaktpriser. — Vid de här utförda beräkningarna har tillvägagångssättet varit i huvudsak det följande.

I fråga om samtliga djurslag utom höns har djurantalet fastställts på så sätt, att det genomsnittliga antalet visst produktionsår beräknats som medeltalet av antal djur vid årets början och slut. Beträffande samtliga djurslag och djurgrupper har antalet djur i september 1938 förutsatts sammanfalla med motsvarande antal ett år senare. I fråga om äldre höns har medeltalet på samma sätt som vid beräkningen av äggproduktionen förutsatts sammanfalla med antalet i april. (Härigenom har basårsvärdet kommit att obetydligt avvika från motsvarande värde i posten »kreaturskapitalet» på jordbrukskalkylens inkomstsida.)

Som förut nämnts ha djurpriserna i september 1939 beräknats med ledning av uppskattade produktionskostnader samt slaktpriser för de olika djurslagen. Det bör anmärkas, att beräkningarna kännetecknas av såväl omständlighet som ganska stor osäkerhet. Att för en följd av år tillämpa en liknande beräkningsmetod med förhoppning om att därigenom erhålla en jämförbar serie är knappast möjligt. Den enda framkomliga metoden att följa djurvärdenas utveckling från basåret synes vara att konstruera något prisindex efter förenkla de men ändock någorlunda tillförlitliga grunder.

Såsom underlag för ett dylikt index synes man kunna välja antingen livdjursstatistiken eller också vissa pris- och kostnadsserier byggda på jordbruks-

kalkylen (produktionskostnadsindex och/eller prisindex för kött). Båda dessa möjligheter ha prövats.

Vad först gäller priserna på livdjur kan diskuteras, huruvida dessa riktigt avspeglade den allmänna prisutvecklingen för de olika djurslagen. En förutsättning härför torde vara, att livdjursstatistiken haft ungefär samma karaktär och omfattning under hela den tidsperiod, som man avser att följa. En statistik motsvarande dessa anspråk kan för närvarande sägas icke existera. Framförallt saknas i stort sett möjlighet att följa utvecklingen bakåt till basåret 1938/39 på ett tillfredsställande sätt. Sistnämnda olägenhet vidlåder bland annat Sveriges slakteriförbunds livdjursstatistik, vilken i övrigt är mycket differentierad på olika djurkategorier och därför ur denna synpunkt tillfredsställande. Som brister få betecknas, att statistiken i fråga omfattar en starkt begränsad del av livdjurshandeln samt att den uppvisar en ojämn regional fördelning. God representativitet i olika hänseenden kännetecknar den pristatistik beträffande arbetshästar, som inom Skandinaviska kreatursförsäkringsbolaget sammanställs på grundval av inspektörsrapporter. Det bör observeras, att ifrågavarande statistik ej avser försäkringsvärdena utan priser vid försäljning av hästar. Bolagets statistik har även den förtjänsten, att den kan läggas till grund för en från basåret obruten prisserie (en dylik prisserie har för övrigt framräknats inom bolaget). Kreatursförsäkringsbolagets pristatistik i fråga om nötkreatur är även mycket omfattande men går endast några år tillbaka i tiden. Av denna orsak är ifrågavarande statistik i vad avser nötkreatur icke lämplig att komma till användning i här avsett sammanhang.

Redan livdjursstatistikens ofullständighet synes göra densamma mindre användbar som mätare av djurprisernas utveckling under den behandlade perioden. Härtill kunna anföras vissa principiella skäl mot att just livdjurspriserna läggas till grund för beräkningar av ifrågavarande slag. Framförallt märkes i detta hänseende, att livdjurspriserna ofta fluktuerar på ett sätt som icke kan anses representativt för hela djurstammen. Det får därför anses olämpligt att använda livdjursstatistiken som utgångspunkt för beräkning av djurvärdena.

Återstår så den andra vägen, nämligen att följa prisutvecklingen på grundval av produktionskostnads- och/eller

prisindex för kött i jordbrukskalkylen. Denna väg erbjuder en del olika möjligheter. Den enklaste metoden skulle vara, att man räknade fram priserna med tillhjälp av jordbrukskalkylens produktionskostnadsindex, d. v. s. att man förutsatte att djuruppfödningen innehöll samma kostnadselement som hela jordbruksdriften och att dessa element vägde lika mycket i de båda fallen. Så är nu icke fallet. På grund härav synes det i och för sig riktigtast att konstruera ett särskilt produktionskostnadsindex för djuruppfödningen med de olika kostnadselementen tillagda vikter, speciellt avpassade för densamma. Konstruktionen av ett dylikt speciellt index erbjuder emellertid sådana vanskligheter, att det syntes befogat att på vissa punkter när följa jordbrukskalkylen vid vägningen. I några fall har detta index ansetts böra kombineras med index för köttprisernas utveckling (vuxna hästar samt kor). I vissa fall slutligen har det ansetts lämpligt att endast taga hänsyn till prisutvecklingen för slaktprodukter (svin och höns). — Det ligger i sakens natur, att även ett index av nu antytt slag måste konstrueras efter ganska schablonmässiga grunder och därför endast kan ge en approximativt riktig bild av djurprisernas utveckling.

Priserna på de olika djurslagen under de behandlade åren ha framräknats på grundval av djurpriserna den 15 september 1939 enligt posten »kreaturskapitalet» på kalkylens inkomstsida. Med utgång från basårspriserna ha för följande år först framräknats årspriser med ledning av förut omförmälda olika index. Därvid är att märka, att produktionskostnadsindex utjämnats genom beräkning av glidande årsmedeltal med hänsyn till det antal år djuren beräknas ha befunnit sig i resp. grupp (kalv-, ungnöts- och kogruppen etc.). Den använda beräkningsmetoden kan sägas innebära, att man för kreaturskapitalets del framräknat detta kapitals icke avskrivna anskaffningsvärde.

Alt. II i tabell 3 utgöres av en värde-

serie erhållen genom uppräknning från Räkenskapsresultaten. Såsom förut omtalats har kreaturskapitalet beräknats på detta sätt i grundkalkylen.

Beträffande de i Räkenskapsresultaten redovisade driftsundersökningarna vid svenska jordbruk må först erinras om att fr. o. m. bokföringsåret 1939/40 (bokföringsår räknas fr. o. m. den 1 juli ett år t. o. m. den 30 juni påföljande år) skett en omläggning samtidigt som desamma givits benämningen »den jordbruksekonomiska undersökningen». Omläggningen har bl. a. inneburit en utvidgning av antalet bokföringsgårdar från 700 à 800 till ungefär dubbla antalet. Enligt uppgift omfattar det gemensamma materialet från tiden före resp. efter omläggningen omkring 300 brukningsdelar.

Någon bearbetning, syftande till direkt anknytning mellan den gamla och den nya undersökningsserien och användbar i föreliggande undersökning, har icke utförts. På grund härav vet man icke bestämt, hur det förhåller sig med jämförbarheten mellan resultaten från tiden före resp. fr. o. m. bokföringsåret 1939/40. Omläggningen torde visserligen ha medfört en förbättring i avseende på representativitet och tillförlitlighet, men detta minskar i och för sig icke osäkerhetsmomentet vid en samtidig användning av uppgifter ur Räkenskapsresultatens äldre och nyare serier.

Beträffande de principer, som avses skola vara vägledande vid värdering av djuren på de räkenskapskontrollerade gårdarna, må följande nämnas.

I Räkenskapsresultaten omtalas helt kort, att driftskapitalet (varav kreaturskapitalet ju utgör en del) skall redovisas till ett försiktigt uppskattat marknadsvärde. Enligt vad som framgår av de särskilda anvisningar, vilka årligen lämnas till varje bokförare, skall vid värderingen efter denna princip i huvudsak följas de regler, som i detta hänseende finnas angivna i *Jordbrukets bokföring*. Dessa regler innebära, att man vid kreaturens värdesättning utgår från marknadsvärdet. För djur, avsedda för snar försäljning (göddjur, utslagsdjur o. s. v.) tillämpas det aktuella prisläget och för djur med varaktig användning som avels- och bruksdjur medelmarknadspriset för det senaste året eller de senaste åren. Det tillfälliga prisläget vid inventeringstillfället (början av resp. bokföringsår) bör nämligen ej få inverka på värdesättningen av kreatur, avsedda att behållas i driften under en följd av år. Vid värderingen tages vidare hänsyn till djurens ålder.

Nyssnämnda särskilda anvisningar till de bokförande jordbrukarna innehålla förutom en allmän hänvisning till de refererade reglerna i *Jordbrukets bokföring* även vissa andra moment. För 1939/40 framhålles sålunda, att det borde eftersträvas, att värdet motsvarade det verkliga saluvärdet. I inventeringsboken införda värden måste därför korrigeras efter vissa normer, där så påfordrades. I det efterföljande årets anvisningar säges uttryckligen, att en allmän uppvärdering på grund av stegrade marknadspriser sedan 1940 icke borde göras, utan att 1939/40 års normer även detta år skulle tjäna till ledning vid den nyss omförmälda korrektionen. I anvisningarna för år 1941/42 säges däremot, att prisstegringarna borde uppmärksammas och det aktuella marknadsvärdet — försiktigt uppskattat — tillämpas vid värderingen. Det hänvisas till vissa normer, vilka skulle tagas till utgångspunkt för värderingen. — De efterföljande årens anvisningar innehålla icke något nytt av intresse i förevarande sammanhang.

Det i Räkenskapsresultaten redovisade kreaturskapitalet upptages sålunda efter försiktigt beräknade marknads- eller salupriser. Något avsteg från denna princip har på visst undantag när icke gjorts under de behandlade åren. Såsom framgått av den nyss lämnade redogörelsen för värderingen får denna anses ske efter ganska schablonartade grunder.

Beräknas kreaturkapitalets storlek 1938/39 med utgång från Räkenskapsresultaten erhålles ett värde av 1 232 miljoner kronor. Beloppet har beräknats med utgång från de genom uppräknings erhållna rikstalen för den 1 juli 1938 (början av bokföringsåret 1938/39) och samma datum påföljande år (början av bokföringsåret 1939/40). Nämnda rikstal utgöra 1 211 resp. 1 438 miljoner kronor och medeltalet alltså 1 325 miljoner kronor. Sistnämnda tal har därefter reducerats med 7 % i och för korrektion för det större djurantalet på räkenskapsgårdarna (däremot har icke gjorts någon justering med hänsyn till djurbeståndets bättre kvalitet). På grund av den förut omtalade omläggningen av driftsundersökningarna fr. o. m. 1939/40 torde det nyss angivna värdetallet för 1938/39 få betraktas som ganska osäkert.

Såsom alt. III ha upptagits de kapital-

värden å djurbeståndet, som redovisas i deklara-tionsundersökningarna. Förmögenhetsvärdena (kapitalvärdena) i dessa undersökningar avse kalenderårsskiftena. Kalenderårsskiftet 1938/39 har ansetts representera produktionsåret 1938/39 o. s. v.

Beträffande de principer, som läggas till grund för värderingen av djurkapitalet vid avgivande av självdeklarationer, må anföras, att några speciella direktiv för hur djuren skola värderas i och för taxeringen ej finnas. I en del län fastställa emellertid länsprövningsnämnderna vissa normer till grundval för taxeringsnämndernas bedömning av hur de enskilda deklaranterna uppskatta värdet av levande inventarier. I andra län åter fastställas icke några dylika normer. Vid de gårdar, som ha en ordnad bokföring, tillämpas i allmänhet ungefär samma principer, som förut angivits för de räkenskapskontrollerade gårdarna. Det är icke känt, vid hur stor del av de deklara-tionsundersökta gårdarna som ordnad bokföring tillämpas. — Det ligger i sakens natur, att den vid deklaration gjorda djurvärderingen sker mycket försiktigt.

Jämför man de alternativa värdeserierna i tabell 3 finner man, om man först håller sig till de absoluta talen, att de med utgång från posten »kreaturskapitalet» beräknade djurvärdena till en början ligga högst men därefter under åren 1940/41—1944/45 passeras av den från Räkenskapsresultaten uppräknade serien. Från 1945/46 ligger den förstnämnda serien åter högst. På en avgjort lägre nivå ligger den på deklara-tionsundersökningarna grundade värdeserien. Det bör observeras, att den förstnämnda serien icke innefattar samtliga djurkategorier (bl. a. äro gödsvinen utanför), vilket — om man håller sig till basåret — gör att skillnaden i realiteten kan sägas vara större mellan denna och övriga serier än vad som framgår av tabellen. Trots att djurmaterialet på räkenskapsgårdarna otvivelaktigt kännetecknas av bättre kvalitet än genomsnittsjordbruket (härpå tyder bl. a. skiljaktigheter i mjölkavkastning) ligga Räkenskapsresultatens värdetal lägre än de som grundas på »kreaturskapitalet». Den främsta orsaken till detta förhållande torde vara den försiktiga värdering, som sker vid

kapitaluppskattningen i den jordbruks-ekonomiska undersökningen. Kreaturskapitalet enligt skattetaxeringarna slutligen utgör såväl vid undersökningsperiodens början som vid dess slut grovt taget två tredjedelar av motsvarande kapital enligt Räkenskapsresultaten. Även om hänsyn tages till att räkenskapsgårdarna representera ett bättre och dyrare djurmaterial kvarstår en betydande differens mellan de båda serierna. Nu nämnda förhållande är knappast förvånande. Det ligger som förut antytts i sakens natur, att djurvärdena redovisas mycket försiktigt vid deklaration i och för beskattning. Dessa djurvärden ge sålunda icke ett riktigt uttryck för det kapitalvärde, som kreaturen representera.

Beträffande den relativa utvecklingen av de olika värdeserierna finner man, om man till en början jämför alt. II och III (Räkenskapsresultaten och deklara-tionsundersökningarna), att Räkenskapsresultaten återspegla den hastiga uppgången av den allmänna prisnivån vid krigets början ganska bra (väl med någon eftersläpning), medan deklara-tionsundersökningarna i detta hänseende ge en till en början ganska kraftig eftersläpning. Efter några år förbättras emellertid överensstämmelsen mellan de båda serierna. I förhållande till båda de nu behandlade värdeserierna visar alt. I en till en början mycket svag uppgång, vilket är naturligt med hänsyn till att detsamma beräknats med användning av utjämnade priser på sätt förut beskrivits. Enär djurbeståndets genomsnittliga livslängd kan beräknas till endast 5 å 7 år, är det föga förvånande, att denna värdeserie på senare år med dess trots allt förhållandevis lugna pris-utveckling indexmässigt närmat sig och i ett fall t. o. m. passerat de andra indexserierna.

Djurkapitalets relativt korta omloppstid medför, i överensstämmelse med vad som tidigare anförts i värderingsfrågan, att det får betraktas som ej alltför betydelsefullt om detta kapital upptages till

saluvärde (alt. II och III) eller ett värde beräknat med hänsyn till prisläget vid tidpunkten för rekryteringen (alt. I). Härav följer, att man kan lägga större vikt vid en annan synpunkt, som också måste tillmätas betydelse, nämligen anknytningen till andra poster i jordbrukskalkylen. I nu ifrågavarande hänseende är givetvis alt. I överlägset de båda övriga. Framför allt märkes, att detta alternativ riktigt avspeglar djurantalets förändringar, medan man i fråga om de båda övriga ej med säkerhet vet, om så är fallet. Utmärkande för alt. I är i övrigt, att det icke ger uttryck för ändringar i marknadspriserna men däremot för de värdefluktuationer, som äro beroende av ändringar i produktionskostnader och slaktpriser. Som förut anförts äro de djurpriser, som ligga till grund för såväl Räkenskapsresultaten som deklara-tionsundersökningarna, ganska osäkra marknadsvärden, varför dessa serier icke utgöra en säker grund för värderingen av kreaturskapitalet. Ur beräkningsteknisk synpunkt synes alt. I vara att föredraga med hänsyn till att på grundval av detta kunna framräknas värdetal för samtliga aktuella kalkylår inkl. prognosåret. Beträffande alt. II och III är ju så icke fallet.

De sakkunniga ha ansett övervägande skäl tala för att man vid de fortsatta räntekostnadsberäkningarna bör utgå från alt. I, alltså den värdeserie, som anknyter till posten »kreaturskapitalet» på kalkylens inkomstsida. Det har emellertid ifrågasatts, om icke de absoluta talen enligt detta alternativ ligga på en något för hög nivå. Med hänsyn till att vissa djurkategorier (främst gödsvinen) icke medtagits vid beräkningarna, har det dock ansetts försvarligt att på denna punkt underlåta en korrektion, vilken för övrigt hade fått utföras efter skönmässiga grunder.

3. Maskin- och redskapskapitalet.

Kapitalvärdet av maskiner och redskap (döda inventarier) har i grundkalkylen erhållits genom uppräknig

Tabell 4. Maskin- och redskapskapitalets värde enligt olika beräkningar.

Å r	Milj. kr			Index		
	Alt. I (Holmströms undersökning)	Alt. II (Räkenskapsresultaten)	Alt. III (Deklarationsundersökningarna)	Alt. I (Holmströms undersökning)	Alt. II (Räkenskapsresultaten)	Alt. III (Deklarationsundersökningarna)
1938/39.....	300·8	688·5	388·0	100·0	100·0	100·0
1939/40.....	335·5	778·6	409·9 ¹	111·5	113·1	105·6
1940/41.....	344·2	816·5	431·8	114·4	118·6	111·3
1941/42.....	351·3	864·6	454·8	116·8	125·6	117·2
1942/43.....	375·7	912·5	494·7	124·9	132·5	127·5
1943/44.....	402·8	970·0	524·2	133·9	140·9	135·1
1944/45.....	441·6	1 013·2	543·3	146·8	147·2	140·0
1945/46.....	459·4	1 068·0	559·5	152·7	155·1	144·2
1946/47.....	522·6	1 194·5	598·9	173·7	173·5	154·4
1947/48.....	610·5	—	668·7	203·0	—	172·3
1948/49 (prel.).....	740·1	—	—	246·0	—	—
1949/50 (prognos)....	840·7	—	—	279·5	—	—

¹ Beloppet erhållet som enkelt medeltal av 1938/39 och 1940/41 års värden.

från Räkenskapsresultaten. Det för basåret beräknade beloppet 455 miljoner kronor utgör ett medeltal för åren 1935—1937.

Även i fråga om maskin- och redskapskapitalet ha de sakkunniga haft att välja mellan olika värdeserier. Valet har närmast stått mellan de tre alternativ, vilka finnas redovisade i tabell 4. Alt. I i denna tabell bygger på den av agr. lic. S. Holmström för de sakkunnigas räkning utförda undersökningen rörande jordbrukets kostnader för avskrivning och underhåll av maskiner och redskap, alt. II grundas på Räkenskapsresultaten medan alt. III utgöres av resultatet från deklarationsundersökningarna.

Den av Holmström utförda undersökningen grundas för åren t. o. m. 1937 i huvudsak på industri- och handelsstatistiken och för efterföljande år på primärmaterial från tillverkare och försäljare av maskiner och redskap. Undersökningen redovisar jordbrukarnas årliga inköp fr. o. m. 1923 i såväl de aktuella årens som i 1938 års priser. Inköpssummorna i sistnämnda års priser användas vid fastställandet av den kapitalvolym, som utgör grundvalen för kalkylberäkningarna av avskrivningskostnader i fråga om maskiner och redskap.

Med ledning av de i Holmströms undersökning ingående uppgifterna om jordbrukarnas årliga inköp är det möjligt att för maskiner och redskap beräkna det icke avskrivna anskaffningsvärdet. Resultatet av en dylik beräkning återfinnes i tabellen som alt. I.

Med hänsyn till den under tidigare år relativt omfattande hemmatillverkningen av maskiner och redskap (varunder inbegripes ex. bysmeders i industristatistiken icke redovisade produktion) ha de sakkunniga ansett en redovisning för denna tid på grundval av den officiella statistiken i viss mån undervärdera jordbrukarnas inköp under samma tid. Denna ofullständiga redovisning medför, att basårsvärdet blir för lågt upptaget. I samma riktning verkar, att vid beräkningarna utgåts från en 15-årig avskrivningstid, medan denna på goda grunder kan antagas ha varit längre vad mellankrigstiden beträffar. En korrektion av inköpssummorna för åren före 1938 har av angivna skäl ansetts motiverad. Den korrektion som verkställts innebär, att ingångsvärdet 1939 (representerande produktionsåret 1938/39) höjts med 10 % i förhållande till de värdetal man kommer fram till på grundval av den på tillgänglig statistik byggda serien.

Det bör anmärkas, att vid de för alt. I utförda beräkningarna för åren t. o. m. 1938 använts värdetal uttryckta i nämnda års priser. Detta har skett med motive-ring att vid kalkylberäkningarna principiellt icke bör tagas hänsyn till vad

som inträffat (ifråga om prisfluktuationer) före basåret 1938/39; det då befintliga kapitalbeståndet kan alltså sägas ha upptagits till sitt marknadsvärde nämnnda år.

Alt. II i tabellen har erhållits genom uppräknig från Räkenskapsresultaten. Beträffande de värderingsgrunder, som tillämpas vid den jordbruksekonomiska undersökningen, må följande anföras.

I Räkenskapsresultaten anføres i fråga om värderingen av maskiner och redskap endast, att desamma böra upptagas till försiktigt uppskattade marknadsvärden (eller saluvärden). I de anvisningar, som meddelats de till den jordbruksekonomiska undersökningen anslutna jordbrukarna, göres liksom beträffande kreaturskapitalet en allmän hänvisning till *Jordbrukets bokföring*. Enligt denna bör den ledande principen vid värderingen vara, att maskiner och redskap ärligen skola nedskrivas med en efter föremålets varaktighetstid anpassad procent av anskaffningsvärdet, så att detta blir slutamorterat, när föremålet är färdigt för utrangering. Alternativt kan avskrivningen ske på så sätt, att föremålet nedskrives till hälften omedelbart efter anskaffandet, varefter det helt avföres när det utrangeras. — Därest nu angiven princip (i den ena eller andra av dessa båda varianter) verkligen hade tillämpats, borde ha erhållits en kapitalvärdeserie motsvarande det icke avskrivna anskaffningsvärdet. Emellertid har det upplysts (på viss punkt framgår detta också av de särskilda anvisningarna), att den angivna principen i realiteten i stor utsträckning icke tillämpas. I betydande omfattning låter man sålunda de gamla värdena stå oförändrade från det ena året till det andra med motivering att dessa motsvarade det aktuella marknadspriset (på använda maskiner). Vidare märkes, att man för flertalet gårdar väl känner de uppskattade värdena på maskiner och redskap under det första undersökningsåret, men icke alltid de riktiga inköpsbeloppen. Som undre gräns för det värde per hektar, till vilket maskin- och redskapkapitalet må upptagas, meddelas i anvisningarna vissa normtal. Slutligen förekommer i en del fall, i fråga om traktorer, att man vid grundliga reparationer minskar avskrivningarnas belopp, vilket givetvis innebär en höjning av kapitalvärdena.

Man torde på grundval av det anförda icke kunna fixera Räkenskapsresultatens värdetal på annat sätt än att helt allmänt konstatera, att de synas mot-

svara ett försiktigt uppskattat saluvärde. Det bör observeras, att räkenskapsgårdarna torde vara bättre maskinellt utrustade än jordbruk i allmänhet. Med »bättre» avses här närmast volymen. Något underlag för en nedjustering med hänsyn till den maskinella överlägsenheten finnes icke. Det kan nog förut sättas, att den erforderliga korrektionen här knappast stannar vid de 7 %, med vilket tal det uppräknade kreaturskapitalet justerades på grund av för stort djurantal vid räkenskapsgårdarna i förhållande till genomsnittsjordbruket.

Den sista värdeserien, alt. III, utgöres av resultaten från deklarationsundersökningarna.

I fråga om maskin- och redskapskapitalets värdering vid självdeklarationerna märkes, att några normer för uppskattning av värdet icke finnas. Detta är också ganska naturligt, eftersom på jordbruksbilagan, vilken inlämnas tillsammans med den allmänna självdeklarationen, ej finnes plats för specificering på olika maskiner och redskap. Det är därför vanskligt för taxeringsnämnderna att inom snävare gränser bedöma det av deklaranter uppsatta värdet samt hur detta uppskattas. Vid gårdar med ordnad bokföring torde värderingen ske efter de principer, som förut angivits för räkenskapsgårdarna. Det bör anmärkas, att redskapen som regel värderas i befintligt skick, vilket påverkar kapitalvärdena i höjande riktning. Hänsyn tages nämligen till maskinernas beskaffenhet på grund av företagna reparationer.

Vid en jämförelse mellan de absoluta talen enligt de olika alternativen finner man, att alt. II (Räkenskapsresultaten) ligger ansenligt högre än de båda andra. Delvis kan detta förklaras av att den maskinella utrustningen vid räkenskapsgårdarna som förut framhållits torde vara överlägsen den som kännetecknar jordbruket i allmänhet. Deklarationsundersökningarna redovisa något högre värden än alt. I, vilket torde bero dels därpå, att dessa undersökningar omfatta en vidare krets av maskiner och redskap, dels ock därpå att värderingen vid desamma sker med hänsyn till föremålets faktiska varaktighetstid och gjorda reparationer. Vid beräkningen av ma-

skin- och redskapskapitalet enligt alt. I har som förut omtalats förutsatts en femtonårig avskrivningstid medan den faktiska varaktighetstiden för maskiner och redskap framförallt under mellankrigstiden utgjort mer än 15 år. På grund härav har man icke rätt att vänta sig, att de båda jämförda värdeserierna skola ligga på samma nivå.

Ser man härefter på den relativa utvecklingen finner man, för de år en jämförelse är möjlig, en ganska god parallellism mellan samtliga tre serier. En sådan borde egentligen icke vara att förvänta, åtminstone om man jämför å ena sidan Räkenskapsresultaten och deklara-tionsundersökningarna och å andra sidan den på Holmströms undersökning byggda serien. Man hade snarast väntat sig att denna senare — eftersom den upptar de bokföringsmässigt beräknade värdena — under den betraktade perioden skulle ha släpat efter i förhållande till de övriga, vilka mera påverkas av nuvärdet och dess förändringar. Förhållandet är ändock kanske icke så anmärkningsvärt om man betänker, att de räkenskapskontrollerade gårdarna redan vid basåret 1938/39 torde ha varit jämförelsevis väl försedda med maskiner av olika slag. För dessa gårdar borde på denna grund volymen av maskiner och redskap icke uppvisa en lika kraftig expansion som för jordbruket i dess helhet. Ytterligare en omständighet förtjänar i detta sammanhang att tagas i beaktande. De årliga inköpen av maskiner och redskap ha under den betraktade tiden (d. v. s. åren fr. o. m. 1938/39) värdemässigt legat betydligt högre än motsvarande inköp under tjugo- och trettiotalen. De senaste årens stora inköpssummor påverka givetvis totalvärdet av maskiner och redskap i snabbt stigande riktning. Härav följer, att utvecklingen av nuvärdet och det icke avskrivna anskaffningsvärdet å kapitalbeståndet icke uppvisar så starka olikheter som med hänsyn till den relativt långa avskrivningstiden (15 år) skulle uppkomma därest årsinköpen vore av

samma storlek (värde) från år till år. Annorlunda uttryckt väga de senare årens nyanskaffningar mycket tungt vid en beräkning av det aktuella kapitalvärdet oavsett vilken värderingsprincip som tillämpas.

Sistnämnda omständighet får kanske i och för sig icke tillmätas någon betydelse i fråga om valet av lämplig kapitalvärdeserie att läggas till grund för räntekostnadsberäkningarna. För de sakkunniga har vid detta val varit av avgörande betydelse, att den på Holmströms undersökning byggda serien, alltså alt. I, så nära som överhuvud förefaller möjligt redovisar jordbrukets faktiska årliga inköp av maskiner och redskap. De andra alternativen däremot, framförallt Räkenskapsresultaten, avspegla värdeutvecklingen för ett kapitalbestånd, som knappast kan betecknas som representativt för hela jordbruket. Även må erinras om att ifrågavarande alternativ icke erbjuda underlag för prognoser. De sakkunniga ha funnit övervägande skäl tala för att de å maskiner och redskap belöpande räntekostnaderna i fortsättningen beräknas enligt alt. I, d. v. s. på grundval av samma statistiska material som användes vid kalkylberäkningarna av kostnaderna för avskrivning av maskiner och redskap.

4. Förrådskapitalet.

Värdet av lager i jordbruket, förrådskapitalet, har i grundkalkylen beräknats med ledning av den officiella statistikens uppgifter om saluvärdet av skörden. Av denna har för olika växtslag och produkter en viss procent i medeltal för året antagits ligga i lager hos jordbrukarna. Procenttalen ha hämtats ur krigsskadeutredningens betänkande (SOU 1940: 4, sid. 41). Till det sålunda beräknade värdet, 411 miljoner kronor, har lagts det uppskattade värdet av genomsnittslagret av kraftfoder (medellagret = 1 månads förbrukning) samt av konstgödsel, motorfotogen, torvströ

och fröer m. m. Med detta tillägg har förrådskapitalets totalvärde beräknats uppgå till 430 miljoner kronor.

Det angivna beloppet i grundkalkylen avser liksom övriga kapitalposter egentligen 1935/37 (medeltal för i perioden ingående skördeår). Tillämpas den anförda beräkningsmetoden beträffande 1938 års skörd, erhålles 424 miljoner kronor för den del av ineliggande lager, som faller på inom jordbruket alstrade produkter. Med tillägg för lagren av förut omnämnda köpförnödenheter erhålles ett belopp av närmare 450 miljoner kronor för år 1938/39.

Vid en omprövning av beräkningssättet i fråga om förrådskapitalet är det två problem, som främst påkalla uppmärksamhet, nämligen för det första frågan om storleken av ineliggande lager och för det andra frågan om dessa lagervärdering.

Vad den första frågan beträffar må till en början erinras om att de i grundkalkylen använda procenttalen för genomsnittslagrens storlek i förhållande till skörden grunda sig på vissa av krigsskadeutredningen redovisade beräkningar. Dessa bygga på brödsädsinventeringarna under olika år samt uppgifter från Sveriges allmänna lantbruks-sällskap (numera Sveriges lantbruksförbund) angående tidpunkten för skördens bärning, det tempo, i vilket försäljningen av den härför avsedda delen i regel plägar ske, fördelningen på olika delar av året av den egna förbrukningen samt storleken av den lagring, som kräves för utsäde.¹ De av krigsskadeutred-

ningen utförda beräkningarna rörande medellagren av olika grödor kunna av naturliga skäl icke göra anspråk på någon högre grad av tillförlitlighet. Vidare märkes, att de framräknade procenttalen avse de förhållanden, som rådde under åren närmast före kriget. De kunna därför icke utan vidare anses tillämpliga för efterföljande tid.

Någon anledning att rubba på de procenttal för genomsnittslagrens andel av skörden, som i grundkalkylen använts för basåret, synes icke föreligga. I fråga om efterföljande år kommer att i det följande prövas, huruvida ifrågavarande tal kunna anses vara representativa även för dessa.

Den allmänna erfarenheten rörande utvecklingen på hithörande område är, att lagerhållningen hos jordbruket undergått en minskning sedan förkrigstiden. Detta synes bestyrkas av resultaten från deklara-tionsundersökningarna, vilka utvisa följande talserie för värdet av jordbrukets lager.

År ¹	Milj. kr	Index
1938/39	252·8	100·0
1939/40	269·5 ²	106·6
1940/41	286·2	113·2
1941/42	282·8	111·9
1942/43	320·9	126·9
1943/44	331·6	131·2
1944/45	325·4	128·7
1945/46	317·7	125·7
1946/47	315·8	124·9
1947/48	313·4	124·0

Det bör nämnas, att de i deklara-tionsundersökningarna redovisade lagren inefatta förråd även av andra förnödenheter än sådana som produceras inom jordbruket samt att uppgifterna närmast avse de under resp. produktionsår in-

¹ Sockerbetorna ha uteslutits, då dessa omedelbart efter upptagningen levereras till sockerbruken och någon lagring hos odlaren sällunda icke förekommer. — Motsvarande gäller i stort sett ifråga om oljeväxterna, om man undantager oljelinet. Av denna anledning ha oljeväxterna icke medtagits vid beräkningarna. Det må emellertid framhållas, att enligt erhållna upplysningar i medeltal två månader bruka förflyta från det odlaren levererat varan till dess betalning för densamma erhålles (för oljelin är tiden längre). Man kan måhända ifrågasätta, huruvida icke denna väntetid är av sådan längd, att räntekostnaderna borde beaktas. — Till lagerhållningen av vallväxt-

¹ Avser kalenderårsskiftena.

² Beloppet erhållet som medeltal av kringliggande års värden.

fröer har här icke tagits någon hänsyn. Vid beräkningen av den del av fältinventariekapitalet, som utgöres av utsäde, har emellertid förräntningstiden tilltagits något i överkant så att den även kan beräknas innefatta åtminstone viss del av lagringstiden före sådden.

fallande kalenderårsskiftena.¹ Därest inga förskjutningar i lagerhållningens säsongmässiga fördelning hade inträffat mellan åren 1938/39 och 1946/47 skulle man ha haft att vänta sig ett indextal sistnämnda år vid ca 145 efter vad som framgår av en utförd beräkning. Deklarationsundersökningarna utvisa för år 1946/47, såsom kan utläsas ur den ovan införda tablån, indextalet 125. Även om detta indextal är förut angivet skäl icke är fullt jämförbart med det framräknade talet 145, synes den gjorda jämförelsen bekräfta att lagerhållningen numera är mindre omfattande än före kriget och att alltså tömningen av jordbrukets förråd sker snabbare än tidigare. Förskjutningar av detta slag i lagerhållningen torde principiellt böra beaktas vid beräkningen av det räntebärande förrådskapitalet (det kapitalvärde, som skall helårsförräntas).

Möjligheterna att siffermässigt mäta inträffade förskjutningar i lagerhållningen ställa sig emellertid väsentligt olika för skilda grupper av förnödenheter. I fråga om konstgödsel, kraftfoder, drivmedel och andra varor utanför produktionsprogrammet erfordras för att följa årsvariationerna ganska omfattande och tidsödande undersökningar. På grund härav och med hänsyn till den förhållandevis ringa storleken av de räntekostnader, som kunna belöpa på denna del av förrådskapitalet (jfr den ovan givna redogörelsen för grundkal-kylen), får det anses försvarligt att för framtiden bortse från densamma.

Även beträffande de förnödenheter och produkter, som frambringas inom jordbruket, äro möjligheterna att närmare följa lagervariationerna högst olikartade. För den fortsatta framställningen synes det här lämpligt att (närmast efter *Jordbrukets bokföring*) göra åtskillnad mellan å ena sidan jordbru-

kets *obegränsat säljbara förråd* och å andra sidan jordbrukets *begränsat säljbara förråd*. Till den förra gruppen ha här förts vete, råg, korn, ärter och potatis, medan till den andra gruppen ha förts havre, blandsäd, bönor, vicker, foderrotfrukter samt hö och halm.¹ Fördelningen på de båda lagergrupperna har skett mycket schematiskt i det, utom i fråga om korn, den huvudsakliga användningen (för utfodringsändamål resp. för andra syften) varit avgörande.

Det ligger i sakens natur, att de skördeprodukter, som helt eller till större delen användas i den egna driften för utfodringsändamål, alltså de begränsat säljbara förråden, äro svåråtkomliga för undersökning rörande förskjutningar i lagerhållningen. Då lagertömningen av fodermedel av näralliggande skäl sker successivt under årets lopp, torde man emellertid för dessa produkters vidkommande knappast ha att räkna med några större förändringar. Under sådana förhållanden torde krigsskadeutredningens lageruppgifter för dessa produkters del kunna godtagas för samtliga år, alltså icke blott för basåret 1938/39. Det kan nämnas, att medellagret av bl. a. havre, blandsäd, hö och halm, alltså de viktigaste fodermedlen, enligt dessa uppgifter ligger vid eller över 40 % av skördens storlek.

När det däremot gäller de obegränsat säljbara förråden (brödsäd, korn, ärter, potatis) torde man så vitt detta låter sig göra söka beakta de förändringar i lagerhållningen, som följa med eventuella förskjutningar i tidpunkten för jordbrukarnas leveranser. Möjligheterna att följa ifrågavarande förändringar under den betraktade tiden äro tämligen goda i fråga om vete och råg, mindre däremot i fråga om korn, ärter och potatis. Man synes tills vidare få begränsa sig till att följa lagervariationerna i fråga om vete

¹ Det förtjänar anmärkas, att deklara-tionsundersökningarnas uppgifter bl. a. på grund av att de avse *viss tidpunkt* icke äro användbara vid en beräkning av de på förrådskapitalet fallande räntekostnaderna. Motsvarande gäller även för Räkenskapsresultaten.

¹ Från den obetydliga lagerhållning av animalier, som numera kan förekomma, torde helt kunna bortses. Lagringen av animaliska produkter hos producenter tillhör ett äldre tidsskede än det här behandlade.

och råg. I det följande kommer därför icke att göras något försök att fastställa de förändringar sedan basåret, som kunna ha skett beträffande korn, ärter och potatis.

Den undersökning rörande lagerförskjutningen i fråga om vete och råg, som företagits, har skett med ledning av uppgifter från Svenska spannmålsaktiebolaget rörande jordbrukarnas månadsleveranser av brödsäd (vete och råg), månadsrapporter avgivna till livsmedelskommissionen rörande löneförmalningen av samma sädesslag samt den officiella statistikens uppgifter om utsädes storlek. Beräkningarna, vilka kunnat utföras för åren fr. o. m. 1941/42 (för åren 1939/40 och 1940/41 saknas uppgifter om spannmålsleveranserna), ha givit som resultat, att jordbrukarnas genomsnittslager av brödsäd i förhållande till skörden sjunkit för vete från 33 till 25 % och för råg från 35 till 22 % mellan 1938/39 och 1947/48.¹ Så sent som 1942/43 voro ifrågavarande procenttal 35 resp. 31; nedgången i lagrens storlek har skett successivt fr. o. m. 1943/44 och har alltså ägt rum under det senare skedet av den betraktade perioden.

Den andra av huvudfrågorna vid beräkning av förrådskapitalet avser värderingen av jordbrukarnas genomsnittslager. Denna värdering har som nämnts i grundkalkylen skett med användning av den officiella jordbruksstatistikens uppgifter om skördens saluvärde (avsalupriser) såväl beträffande de obegränsat som de begränsat säljbara förråden.

Värderingen av förråden av brödsäd, korn, ärter och potatis torde även i fortsättningen böra ske efter samma princip som i grundkalkylen, d. v. s. till salupriser, då lämpligen de priser varmed räknas i jordbrukskalkylen.

Riktigheten av att såsom i grundkalkylen skett värdera hemmaproducerade

fodermedel efter rådande salupriser synes kunna sättas i fråga. Av de begränsat säljbara förråden marknadsföres ju endast en mindre del och de priser, som därvid erhållas, torde därför endast undantagsvis ge ett riktigt uttryck för det genomsnittliga värde produkterna i fråga representera för jordbruket i dess helhet. Principiellt riktigast vore måhända att låta beräkna förädlingsvärdet av ifrågavarande produkter. En dylik beräkning innebär emellertid sådana vanskligheter, att denna väg icke får anses vara tillräddig. I stället torde man få låta värderingen ske försiktigt efter vissa konventionella grunder.

Av de växtslag, som hänförts till de begränsat säljbara förråden, är havre det i fråga om marknadsomsättning mest betydelsefulla. (Kalkyl-)priset på havre har därför synts lämpligt att taga som utgångspunkt för värderingen av fodermedelsförråden. Av förut angivet skäl torde man emellertid böra räkna med en något lägre prisnivå. En reduktion av havrepriset med 15 % har synts rimlig med hänsyn till det förhållandevis låga värdet av flertalet här avsedda fodermedel. Med nämnda procenttal reducerade priser på havre ha därefter omräknats till att gälla per foderenhet. Dessa senare priser ha slutligen applicerats på medellagret av de begränsat säljbara förråden uttryckt i foderenheter.

Huvudresultatet av de gjorda beräkningarna framgår av *tabell 5*. De utförda beräkningarna visa en uppgång av förrådskapitalet från 400 miljoner kronor 1938/39 till 547 miljoner kronor 1946/47. (För år 1947/48 redovisas endast 438 miljoner kronor; 1947 års skörd var som bekant förhållandevis klen.) Stegringen utgör 37 %, ett procenttal, som ligger högre än motsvarande tal enligt deklara-tionsundersökningarna (25 %) men lägre än det tal (45 %), som framkommer vid användning av grundkalkylens procenttal för medellagrens storlek. Det är möjligt, att ett hänsynstagande till lagerförändringar även i fråga om andra växtslag än vete

¹ Det bör anmärkas, att krigsskadeutredningens undersökning icke torde ha utförts på exakt samma sätt som beräkningarna för åren fr. o. m. 1941/42. Skiljaktigheterna i beräkningssätt torde emellertid, såvitt kan bedömas, endast i ringa mån påverka jämförbarheten.

Tabell 5. Förrådskapitalets värde.¹

	1938/ 39	1939/ 40	1940/ 41	1941/ 42	1942/ 43	1943/ 44	1944/ 45	1945/ 46	1946/ 47	1947/ 48	1948/ 49 (prel.)	19 50 (Dr n)
Obegränsat säljbara förråd, ² milj. kr.	107.4	144.4	136.1	153.7	153.0	150.1	130.4	131.6	143.4	126.2	162.7	14
Index.	100.0	134.5	126.7	143.1	142.5	139.8	121.4	122.5	133.5	117.5	151.5	13
Begränsat säljbara förråd, ³ milj. kr.	293.1	374.2	362.3	281.4	367.0	347.5	384.2	385.4	403.9	311.9	394.4	41
Index.	100.0	127.7	123.6	96.0	125.2	118.6	131.1	131.5	137.8	106.4	134.6	14
Summa, milj. kr	400.5	518.6	498.4	435.1	520.0	497.6	514.6	517.0	547.3	438.1	557.1	55
Index.	100.0	129.5	124.4	108.6	129.8	124.2	128.5	129.1	136.7	109.4	139.1	13

¹ Storleken av kapital, som skall helärsförräntas.

² Vete, råg, korn, ärter och potatis.

³ Havre, blandsäd, bönor, vicker, foderrotfrukter, hö och halm.

och råg skulle ge som resultat en något långsammare stegringstakt än den utförda beräkningen visar. Åtminstone synas deklaraionsundersökningarna tyda härpå.

Några speciella framräkningsproblem föreligga icke beträffande förrådskapitalet. I fråga om skörde- och prisutvecklingen finnes icke anledning frångå kalkylprognoserna. Beträffande brödsäds-lagens andel av skörden torde det för det senast kända året framräknade procenttalet i allmänhet kunna tillämpas även för efterföljande år.

5. Fältinventarietkapitalet.

Inledning. — Fältinventarietkapital utgör den sammanfattande benämningen på i jordbruket investerat kapital i form av arbete, utsäde och konstgödsel, vilket är bundet från den tidpunkt då arbetet nedlägges i jordens bearbetning resp. utsädet och konstgödseln sås till dess den sålunda gjorda investeringen ger resultat i form av jordbruksprodukter. Dessa produkter säljas sedan efter en kortare eller längre tids lagring hos producenten eller återinföras såsom foder i produktionsprocessen.

Till den del fältinventarietkapitalet finnes investerat i driften vid kalenderårsskiftet (så är fallet med utsäde, konstgödsling och arbete för höstsäden) borde det rätteligen ingå i fastighets-

kapitalet när detta redovisas i samband med de allmänna fastighetstaxeringarna. Det synes tvivelaktigt, huruvida så sker, varför den dubbelräkning det kan bli fråga om när som i föreliggande undersökning fältinventarietkapitalet beräknas särskilt, som en del av driftskapitalet, knappast kan bli betydande. Anledningen till att fältinventarietkapitalet här beräknas separat är främst den, att det i förevarande sammanhang gäller att fastställa detta kapitals genomsnittliga värde under året för att härpå räkna ränta i analogi med vad som sker beträffande förrådskapitalet.

Arbetskraft. — Storleken av i jordbruksdriften investerat kapital i form av arbetskraft har i grundkalkylen beräknats under antagande av att det arbete, som nedlägges i jordens bearbetning, utfaller såsom produkter under månaderna augusti—oktober. Ifrågavarande arbete har utförts huvudsakligen under föregående års höstmånader samt under våren. Förräntningsperioden har antagits vara 11 månader i det förra fallet och 4 månader i det senare (hänsyn har alltså endast tagits till arbete i samband med vegetabilieproduktionen). Mängden arbetskraft nedlagd under olika månader har beräknats med utgång från i *Jordbruksekonomi* hämtade uppgifter, medan kostnaderna per arbetstimme tagits ur Räkenskapsresultaten. Den totala arbetskostnaden efter reduk-

tion till helårsförräntning uppgår enligt denna beräkning under basåret (egentligen medeltal för åren 1935—1937) till 66 miljoner kronor. En kontrollräkning av nämnda belopp, som företogs med utgångspunkt från uppgifter om jordbrukets totala arbetskostnader (då uppskattade till ca 700 miljoner kronor), hur stor del därav som föll på växtodlingen (ca 70 %) samt hur stor andel av detta belopp som i sin tur kom på höst- och vårbuket, gav som resultat ett kapitalbelopp av 120 miljoner kronor. Med hänsyn till de båda beräkningarnas väsentligt olika slutresultat gjordes det antagandet, att ett ungefärligt medeltal borde träffa någorlunda rätt. Då vid beräkningarna hänsyn icke tagits till den i driften investerade dragarkostnaden, gjordes en avrundning uppåt till 100 miljoner kronor.

Som framgår av den nu lämnade redogörelsen för beräkningen i grundkalkylen av i jordbruket nedlagt arbetskaptal, befinner man sig i fråga om denna post på mycket osäker mark, vilket kommit till uttryck i att olika beräkningsmetoder givit helt skiljaktiga resultat. Posten är emellertid av sådan storleksordning (den är större än de i efterföljande avsnitt behandlade fältinventarieposterna utsäde och konstgödsel), att ett slopande av densamma icke synes böra ifrågakomma. Det bör emellertid förutskickas, att beräkningarna på denna punkt måste bli högst approximativa.

Fastställandet av arbetsförbrukningens volym har i grundkalkylen som förut nämnts skett med utgång från vissa uppgifter avseende antalet för de skilda växtslagen utförda manstimmar under årets månader. Ifrågavarande uppgifter utgjorde av Nannesson beräknade normaltal för arbetsförbrukningen, byggda på en undersökning av denne från åren kring 1920 med justering efterhand med ledning av bl. a. uppgifter från vissa till bokföringsverksamheten anslutna jordbruk.

Vid tidpunkten för upprättandet av grundkalkylen torde den Nannessonska undersökningen ha varit den enda dittills företagna på området. Sedermera har emellertid G. Ringborg utfört en liknande un-

dersökning på grundval av en detaljerad arbetsbokföring för åren 1938 och 1939 från ett tiotal relativt sett mycket välskötta mellansvenska storbruk.¹

Vid sin undersökning har Ringborg skilt mellan djurskötsel och utearbete, vilket senare i sin tur indelats i arbete i samband med växtodlingen, »övrigt arbete» i lant-hushållningen samt arbete för andra näringsgrenar. (Från sistnämnda delpost bortses helt i det följande.)

Vad först djurskötseln beträffar bör denna icke medtagas i förevarande sammanhang eftersom, om så skedde, en dubbelräkning komme att äga rum. Ränta beräknas ju på jordbrukets kreaturskapital. Växtodlingen liksom »övrigt arbete» torde däremot principiellt böra beaktas.

Arbetet vid växtodlingen innefattar jordbearbetning, konstgödsling, sådd, grödans skötsel under växttiden, skörd samt tröskning. Dessa arbetsmoment fördelas av Ringborg i två grupper, varav den första omfattar tillredning, sådd, konstgödsling och grödans behandling under växttiden och den andra skörd, inbärgning och tröskning. (Hos Nannesson saknas en dylik uppdelning.)

Att arbetsmoment tillhörande den förra gruppen böra beaktas vid räntekostnadsberäkningarna är uppenbart. I fråga om den andra gruppen har man anledning att ställa sig mera tveksam. Det gäller nämligen här arbetsmoment, som vanligen utföras strax innan de alstrade produkterna säljas eller börja lagras (i sistnämnda fall räknas ränta för lagerhållningen). Det synes motiverat att utesluta till den senare kategorien hörande arbetsmoment.

Under benämningen »övrigt arbete» faller enligt Ringborgs undersökning sådant arbete, som, i motsats till de under växtodlingen inbegripna arbetsmomenten, icke är tidsbestämt. Vissa här avsedda sysslor såsom arbete med stallgödsel och fodertransport samt å spannmåls- och frömagasin har Nannesson räknat till växtodlingen. Möjligheterna att nöjaktigt beräkna de i samband med dessa arbetsmoment stående räntekostnaderna äro ganska små. Av denna anledning synes man böra avstå därifrån.

Av principiella eller praktiska skäl skulle alltså de direkta beräkningarna av räntekostnader för i jordbruket i form av arbete investerat kapital böra begränsas till vissa tidsbestämda moment i samband med växtodlingen, nämligen jordbearbetning, konstgödsling, sådd samt skötseln av grödorna under växttiden.

¹ *Arbetsförbrukning och rationalisering inom jordbruket*, Kungl. lantbruksakademiens tidskrift 1942, nr 3.

Med utgång från Ringborgs undersökning kan det i jordbruket år 1938/39 investerade arbetet (med de begränsningar, för vilka förut redogjorts) beräknas till 812.4 milj. »månadstimmar» eller 67.7 milj. »årstimmar» (jfr det följande). Antalet »månadstimmar» för de olika växtslagen har erhållits genom att antalet utförda manstimmar per månad och hektar multiplicerats med det antal månader, under vilket arbetet skall förräntas (tiden från arbetets utförande intill skörden), varefter produkten i sin tur multiplicerats med arealen för respektive växtslag. På så sätt beräknat antal »månadstimmar» har därefter dividerats med 12, varigenom framkommit antalet »årstimmar» för växtslaget ifråga. Här efter har totalantalet »årstimmar» vid växtodlingen erhållits genom en enkel summering. Appliceras arbetslönen per timme under det behandlade året, 67.6 öre (= timlönen enligt jordbrukskalkylen), på totala antalet »årstimmar» erhålles en summa av ca 45 milj. kr.

Det framräknade talet 45 milj. kr utgör ungefär $\frac{2}{3}$ av det belopp på 66 milj. kr, som framkom vid motsvarande beräkning för grundkalkylen. Skillnaden är ganska betydande, speciellt om hänsyn toges till att timlönen låg 30 à 35 % högre 1938/39 än 1935/37. Att den här företagna beräkningen leder fram till så avsevärt lägre tal än den som utförts för grundkalkylen torde bero på följande omständigheter. För det första visar Ringborgs undersökning även för jämförbara jordbruk lägre arbetsförbrukningstal än Nannesons normal.¹ För det andra representera de av Ringborg undersökta jordbruken en typ av brukningsdelar med relativt liten arbetsåtgång per hektar. För det tredje ha vid de på grundval av Ringborgs undersökning utförda beräkningarna fränskilt vissa förut medtagna arbetsmoment (denna faktor torde dock betyda jämförelsevis litet). Den andra av de nämnda faktorerna bör föranleda en justering uppåt av beräkningsresultatet liksom även i viss utsträckning den tredje.

Det nyss angivna beloppet 45 milj. kr avser kapitalvärdet av det *mänskliga* arbete, som nedlagts i jordbruksdriften och som skall förräntas. Härtill kommer det dragarearbete, som utförts av hästar eller traktorer. Ringborgs undersökning klarlägger även detta arbetes omfattning med

¹ Det bör kanske anmärkas, att man knappast kan förutsätta full jämförbarhet mellan två olika undersökningar av här ifrågavarande slag. Ringborg beräknar emellertid, att i fråga om växtodlingen vid typiska mellansvenska storjordbruk en nedgång av den mänskliga arbetsförbrukningen i förhållande till Nannesons (äldre) normal med ca 30 % ägt rum.

fördelning på olika grödor och månader av året. Antalet reducerade hästtimmar (1 hästtimme = $\frac{1}{6}$ traktortimme) är enligt undersökningen av ungefär samma storleksordning som antalet manstimmar. Kostnaden per »hästtimme» strax före kriget synes approximativt kunna sättas till halva arbetslönen per manstimme. Kapitalvärdet av det i jordbruket investerade arbete, som utförts av dragare, skulle alltså kunna upptagas till ungefär halva det belopp, som förut angivits för investerat mänskligt arbete eller 20—30 milj. kr. Sammanlagt skulle alltså de utförda beräkningarna ge som resultat ett kapitalvärde av i jordbruket nedlagt arbete av 65 à 70 milj. kr under år 1938/39. Nu nämnda belopp är uppenbarligen åtskilligt för lågt. Med hänsyn till att Ringborgs undersökning representerar jordbruk med i förhållande till genomsnittsjordbruket låg arbetsförbrukning per hektar åker torde beloppet böra höjas. Det förefaller rimligt att vid de fortsatta beräkningarna utgå från grundkalkylens summa, alltså 100 milj. kr. Såsom förut anförts har visserligen lönerna stigit med 30 à 35 % mellan 1935/37 och 1938/39. Å andra sidan visar emellertid Ringborgs undersökning, att arbetsförbrukningen per hektar bör sättas lägre än vad de vid grundkalkylens upprättande använda normalten utvisa (skillnaden utgör ca 30 %).¹ Dessa båda faktorer verka i motsatt riktning och äro av samma storleksordning, varför de få anses upphäva varandra.

Det behöver knappast understrykas, att det framräknade beloppet 100 miljoner kronor utgör ett högst ungefärligt mått på storleken av det kapital i form av i driften nedlagt arbete, vilket skall förräntas. Beloppet får anses vara försiktigt beräknat. Anser man sig kunna godtaga detsamma för basåret 1938/39 blir nästa steg i beräkningsgången att följa kapitalets förändringar framåt i tiden. Även härvidlag rör man sig i hög grad på osäker mark.

En väg som ligger nära till hands och som också prövats är att beräkna de förändringar i arbetsförbrukningen, som följa med förskjutningar i växtodlingens inriktning. Man känner ju normalten

¹ Det bör kanske anmärkas, att i Räkenskapsresultaten för senare år tagits hänsyn till Ringborgs undersökning och på grundval av desamma företagits justering av Nannesons normal sådana de förelägo vid tidpunkten för grundkalkylens upprättande.

för arbetsförbrukningen i fråga om olika växtslag. En beräkning på denna basis ger en nedgång av den på växtodlingen kommande arbetsförbrukningen med några procent från slutet av 1930-talet till mitten av 1940-talet. Emellertid bygger den sålunda utförda beräkningen på förutsättningen av oförändrad absolut arbetsinsats per hektar för de olika grödorna, ett antagande som främst med hänsyn till den ökade mekaniseringen icke håller streck. På grund härav torde den antydda metoden för att följa förändringar i arbetsförbrukningen icke böra tillämpas.

Här har valts att följa basårsbeloppet framåt i tiden på grundval av index för jordbrukets totala arbetskostnader. Applicerar detta index på basårssumman erhålles direkt för de olika åren den summa, som skall insättas i räntekostnadsberäkningarna. Ifrågavarande index avspeglar ju såväl minskningen av jordbrukets arbetskraftsvolym som löneförändringarna.¹ Index för 1947/48 utgör (i vårkalkylen 1949) 232, varför det förut angivna basårsbeloppet 100 miljoner kronor skulle stiga till 232 miljoner kronor nämnda år.

Några framräkningsproblem föreligga givetvis icke.

Utsäde. — Utsädeskostnaderna ha i grundkalkylen beräknats med utgång från den officiella statistikens uppgifter om utsädeskvantiteterna och under förutsättning att förräntningstiden (= tiden från sådd till skörd) utgör 11 månader för höstsädd och 4 månader för övrig

¹ Det kan anmärkas mot den valda metoden, att hänsyn icke togs till att det mänskliga arbetet dock ersättes med arbete utfört av dragare (traktorer) och att man på grund härav får en för snabb nedgång av den totala arbetsförbrukningen. Vidare kan invändas, att man icke som här gjorts kan förutsätta proportionalitet mellan rationaliseringstakten för hela jordbruksdriften och motsvarande företeelse för speciellt växtodlingen. Slutligen kan göras gällande, att timersättningen för mänskligt arbete och för dragararbete icke utvecklas parallellt. — Allt detta är omständigheter, som det rätteligen borde tagas hänsyn till, men vilkas beaktande kräver utförandet av mycket vanskliga beräkningar.

spannmål samt för potatis (andra växtslag ha ej medtagits vid beräkningarna). Vid värderingen har lantbruksförbundets marknadsprisstatistik kommit till användning. Det sålunda för basåret beräknade kapitalbeloppet (det belopp, som skall helårsförräntas) utgör i grundkalkylen avrundat 30 miljoner kronor.

Beträffande de fortsatta beräkningarna av nu ifrågavarande kapitalpost synes saknas anledning att företaga någon omläggning såvitt angår förut medtagna växtslag. Den i grundkalkylen tillämpade förräntningstiden stämmer bra överens med de fenologiska uppgifter, som redovisas i årgång 1947 av *Jordbruk och boskapsskötsel*. Vid de nu utförda beräkningarna ha i fråga om priserna på de olika växtslagen kalkylpriserna kommit till användning i de fall sådana finnas. Beträffande blandsäd, bönor och vicker samt säd till grönfoder ha priserna måst särskilt beräknas. Speciellt för vissa tidigare år äro priserna på några av nämnda växtslag ganska osäkra.

Utöver förut angivna växtslag ha vid här utförda beräkningar även medtagits utsäde av vallväxtfröer. I fråga om utsädets storlek har härvid följts vissa inom statens centrala frökontrollanstalt gjorda beräkningar, enligt vilka landets årliga utsädesbehov utgör omkring 15 milj. kg. Klöver och timotej dominera, varför det ansetts försvarligt att vid beräkningen av kapitalvärdet låta priserna på frö av dessa vallväxter representera samtliga frösorser. Förräntningstiden har satts till två år, en tid som i och för sig kan betraktas som något för lång. Hänsyn har emellertid tagits till att vallfröet befinner sig i jordbrukarnas lager redan under viss tid före sådden; vid de förut redovisade beräkningarna av förrådskapitalet har nämligen lagringen av vallväxtfröer ej beaktats.

Resultatet av de utförda beräkningarna redovisas i *tabell 6*.

Konstgödsel. — I grundkalkylen upptages det i form av konstgödsling investerade kapitalet till 20 miljoner kro-

Tabell 6. Kapitalvärdet av utsäde, milj. kr.

	1938/ 39	1939/ 40	1940/ 41	1941/ 42	1942/ 43	1943/ 44	1944/ 45	1945/ 46	1946/ 47	1947/ 48	1948/ 49 (prel.)	1949/ 50 (prel.)
<i>Utsädets totalvärde</i>												
Höstvete och höstråg.....	14.6	17.1	23.7	24.0	18.9	20.4	20.1	20.5	16.6	22.9	18.6	19.5
Övriga spannmål samt potatis	47.8	75.1	93.7	110.1	87.9	80.8	87.9	94.9	98.2	107.6	97.1	99.9
Vallväxter.....	27.1	33.2	40.2	79.1	55.8	39.4	45.3	47.2	57.3	54.1	56.4	56.5
Summa	89.5	125.4	157.6	213.2	162.6	140.6	153.3	162.6	172.1	184.6	172.1	179.9
<i>Kapitalvärde¹</i>												
Höstvete och höstråg.....	13.4	15.7	21.7	22.0	17.3	18.7	18.4	18.8	15.2	21.0	17.0	17.1
Övriga spannmål samt potatis	15.9	25.0	31.2	36.7	29.3	26.9	29.3	31.6	32.7	35.8	32.4	33.3
Vallväxter.....	54.2	66.4	80.4	158.2	111.6	78.8	90.6	94.4	114.6	108.2	112.8	111.6
Summa	83.5	107.1	133.3	216.9	158.2	124.4	138.3	144.8	162.5	165.0	162.2	161.0
Index.....	100.0	128.3	159.6	259.8	189.5	149.0	165.6	173.4	194.6	197.6	194.3	194.9

¹ Kapital, som skall helårsförräntas. Utsädets totalvärde har reducerats med $\frac{1}{12}$ beträffande höstvetet och $\frac{8}{12}$ i fråga om övriga spannmål samt potatis. I fråga om utsäde av vallväxter har räknats med en förräntningstid av två år.

nor, vilket belopp framkommit på följande sätt (beräkningarna avse perioden 1935—1937):

Totalkostnad för konstgödsel.. 57.0 milj. kr
Härunder beräknas på

höstbehovet falla 10 % eller
 $\frac{6 \times 11}{12} = 5.5$ » »

och på vårbehovet alltså
 $\frac{51 \times 4}{12} = 17.0$ » »

Summa 22.5 » »

Avrundat 20 » »

Mellan sådd av konstgödsel och skörd har alltså beräknats ligga 11 månader i fråga om höstgödsel och 4 månader i fråga om vårgödsel.

Vid de nya beräkningarna torde böra utgå från kostnaderna för konstgödsel och kalk i jordbrukskalkylen. Hänsyn måste härvid tagas till att kalkylpriserna för kalium- och fosforgödsel innefatta 6 månaders kredit. I fråga om vårsådda gödselmedel innehållande kalium och fosfor ha alltså räntekostnaderna redan blivit helt beaktade vid beräkningen av jordbrukets inköpskostnader för konstgödsel, medan för de höstsådda kvarstår att fastställa räntekostnaderna för fem månader.

På grund av anförda omständigheter är det nödvändigt att fördela använda

konstgödselkvantiteter på höst- och vårsådd. Enligt inhämtade upplysningar synes man kunna räkna med att av kalkkväve, kalium- och fosforgödselmedel i runt tal $\frac{1}{4}$ nedläggas på hösten medan i övrigt gödslingen sker på våren. (För jordbrukskalk gälla speciella förhållanden.) De reduktionstal, vilka skola komma till användning vid reduktion av de totala årliga gödselkostnaderna till det kapitalbelopp, som skall helårsförräntas, ha med ledning av nämnda uppgifter beräknats utgöra för chilesalpeter, kalksalpeter, svavelsyrad ammoniak och kalkammonsalpeter $\frac{1}{3}$, för kalkkväve $\frac{1}{2}$ samt för övriga gödselmedel $\frac{1}{10}$. I fråga om jordbrukskalk har räknats med en förräntningsperiod av 3 år.

Beräkningarnas resultat ha sammanställts i tabell 7.

Ej heller här föreligger något framräkningsproblem.

VI. Avslutande beräkningar.

1. Inledning.

Såsom omtalats i redogörelsen för grundkalkylen har lantbrukskapitalet där uppdelats på lånat kapital och eget

Tabell 7. Kapitalvärdet av konstgödsel, milj. kr.

	1938/ 39	1939/ 40	1940/ 41	1941/ 42	1942/ 43	1943/ 44	1944/ 45	1945/ 46	1946/ 47	1947/ 48	1948/ 49 (prel.)	1949/ 50 (prog- nos)
Totalvärde	66.7	75.9	88.3	100.0	99.0	117.1	116.2	123.1	128.6	131.1	141.4	160.5
Kapitalvärde ¹	29.7	32.0	37.4	42.8	45.4	50.3	50.5	55.2	52.8	51.9	54.4	59.8
D:o index	100.0	107.6	125.7	144.1	152.9	169.3	169.7	185.5	177.6	174.5	183.2	201.3

¹ Kapital, som skall helårsförräntas. Totalvärdet har reducerats på sätt angivits i texten.

kapital, vilka båda huvudgrupper i sin tur underindelats på visst sätt. Denna indelning har företagits med hänsyn till att olika räntesatser ansetts böra tillämpas alltefter kapitalets karaktär i nu ifrågasatt hänseende.

Vid beräkningen av räntekostnaderna i grundkalkylen och i senare jordbrukskalkyler har alltså tillämpats differentierade räntesatser. De för kapitalets olika delar använda räntesatserna anknyta i huvudsak till de aktuella marknadsförhållandena (jfr avdelning II).

Bland de sakkunniga har dryftats, huruvida man även i fortsättningen bör tillämpa skilda räntesatser för olika kapitaldelar eller om det vore riktigare att använda en och samma räntesats för hela jordbruket, i så fall exempelvis den som gäller för statsobligationer eller för in-teckningslån.

Såsom motiv för övergång till en enhetlig och då förhållandevis låg räntesats har anförts, att statsmakterna numera (i motsats till vad som gällde 1940, då grundkalkylen upprättades) åtagit sig viss garanti i fråga om jordbrukets räntabilitet i och med att de tillförsäkra detsamma viss totalinkomst i relation till de sammanlagda kostnaderna. Betraktar man jordbruket som en enhet innebär denna garanti, att statsmakterna övertagit den med jordbruksdriften förenade ekonomiska risken, om man bortser från den självrisik jordbruket f. n. har att bära i enlighet med den s. k. 4-procentregeln. Med hänsyn härtill kunde ifrågasättas riktigheten av att som f. n. sker genom tillämpning i viss utsträckning av räntesatser inneslutande en extra riskersättning lämna jordbru-

ket gottgörelse för ett riskbärande, som i realiteten åvilar statsmakterna.

Häremot har emellertid invänts, att det individuella riskbärandet, såsom det kommer till uttryck i differentierade räntesatser, utgör ett moment, som man har svårt undgå att taga hänsyn till vid beräkning av jordbrukets räntekostnader. Det förtjänar även beaktas, att vid en omläggning av räntekostnadsberäkningarna på sätt nyss ifrågasatts skulle uppkomma svårigheter att vinna anknytning till basåret. Med hänsyn till nu anförda omständigheter anse de sakkunniga, att man f. n. icke bör företaga en dylik omläggning utan att man vid beräkning av jordbrukets räntekostnader även i fortsättningen bör tillämpa differentierade räntesatser. På grund härav har, liksom skett i grundkalkylen, företagits en uppdelning av lantbrukskapitalet på eget och lånat kapital.

2. Eget och lånat kapital.

I grundkalkylen har lantbrukskapitalet som förut omtalats uppdelats på två huvudgrupper, nämligen lånat kapital och eget kapital. Det lånade kapitalets storlek, varom uppgifter hämtats ur *Jordbrukets skuldsättning år 1933*, har delats i två undergrupper, lån mot in-teckningssäkerhet samt övriga lån. Det egna kapitalet, vilket ansetts utgöra skillnaden mellan det totala lantbrukskapitalet och lånekapitalet, har likaledes uppdelats på två grupper, nämligen kapital motsvarande icke belånat fastighetskapital samt kapital motsvarande icke belånat driftskapital. Härvid har förutsatts, att undergruppen »övriga lån» representerar lånat driftskapital.

Någon undersökning rörande jordbrukets skuldsättning motsvarande den som utfördes 1933 och som kom till användning vid upprättande av grundkalkylen har sedermera icke företagits. Utvecklingen från början av 1930-talet fram t. o. m. 1946/47 kan dock i viss mån överblickas tack vare deklarationsundersökningarna. I efterföljande tablå intagna uppgifter ur dessa undersökningar ha sammanställts på livsmedelskommissionens statistiska byrå. I detta sammanhang må erinras om att den i grundkalkylen insatta skuldsumman utgör 2 545 miljoner kronor.

År ¹	Milj. kr	Index (1938/39=100)
1932/33.....	2 934	101
.....		
1935/36.....	2 881	99
.....		
1937/38.....	2 787	96
1938/39.....	2 908	100
.....		
1940/41.....	2 848	98
1941/42.....	2 915	100
1942/43.....	2 916	100
1943/44.....	2 844	98
1944/45.....	2 730	94
1945/46.....	2 786	96
1946/47.....	2 824	97

Med hänsyn till bl. a. att deklarationsundersökningarna (i motsats till skuldsättningsutredningen) omfattar ett relativt begränsat antal jordbruk torde dessa böra tillmätas vitsord (jfr dock det följande) främst med avseende på den relativa utvecklingen och icke utan vidare godtagas beträffande de absoluta talens storlek. I fråga om tillgångarna («kapitalet») gäller, att uppgifterna hämtas ur den särskilda jordbruksbilagan, varför kan skiljas mellan tillgångar för jordbrukets behov och andra tillgångar. Motsvarande gäller ej i fråga om skulderna, varför endast den totala skuldsättningen framkommer vid dessa undersökningar. Storleken av skulder för jordbrukets behov resp. privata skul-

der framgår däremot av skuldsättningsutredningen.¹

Om man tills vidare bortser från de absoluta talen för jordbrukets skuldsättning och håller sig till utvecklingen under de behandlade åren, finner man, att de totala skulderna skulle ha undergått mycket små förändringar sedan början av 1930-talet. Eftersom lantbrukskapitalet under samma tid visat en betydande uppgång skulle jordbrukets skuldprocent alltså ha successivt sjunkit.

Om man över huvud kan tala om någon tendens beträffande utvecklingen fr. o. m. 1938/39 skulle denna såvitt framgår av deklarationsundersökningarna snarast innebära, att skuldsättningen något minskat sedan nämnda år. Man synes dock ej böra lägga alltför stor vikt vid denna tendens redan med hänsyn till den relativt obetydliga nedgång som redovisas. Till försiktighet i detta hänseende bjuder framförallt följande omständighet.

Vid deklarationsundersökningarna följer man år för år utvecklingen för ett representativt antal jordbrukare. Primärmaterialet anknyter till de skattepliktiga fastighetsägarna, däremot icke till fastigheterna som sådana. Därest en fastighet byter ägare bortfaller densamma vanligen ur undersökningen. I fråga om exempelvis jordbrukets totala bruttoavkastning och överhuvud i fråga om förhållanden, som avse själva jordbruket, torde, såvitt framgår av en på livsmedelskommissionens statistiska byrå utförd kontrollundersökning, detta bortfall betyda ganska litet. I fråga om ägaren personligen avseende poster, till vilka främst kunna hänföras inkomster vid sidan av jordbruket men även i viss mån förmögenhet och skulder, är däremot förhållandet i någon mån ett annat. Vad speciellt de senare beträffar sker ju skuldsättningen främst i samband med fastighetsöverlåtelse, vare sig dessa ske genom köp eller vid arvs-

¹ Uppgifterna avse slutet av resp. kalenderår. År 1938 har ansetts representera produktionsåret 1938/39 etc.

¹ Enligt 1933 års skuldsättningsutredning utgjorde de privata skulderna 17.5 % av jordbrukarnas totala skuldsättning.

skifte. Eftersom vid deklarationsundersökningarna sker en successiv minskning av primärmaterialet i samband med ägoskiften böra dessa undersökningar under nuvarande förhållanden med stigande kapitalvärden så småningom komma att undervärdera jordbrukets skuldsättning. En tendens i denna riktning har också kunnat spåras vid den nyss omförmälda kontrollundersökningen.

På grund av den omtalade kontrollundersökningens begränsade omfattning (den avsåg endast några få län under ett enstaka år) torde resultatet från densamma visserligen böra bedömas med försiktighet. Man synes emellertid knappast kunna se bort från den omförmälda tendensen. I detta sammanhang bör icke bortses från att de senaste årens kraftiga utökning av maskinparken bort medföra en viss ökning av skuldsättningen. Såvitt framgår av tillgänglig statistik rörande till jordbruket lämnade lån från banker och jordbrukskassor (vilken statistik ej täcker all långivning) har jordbrukets skuldsättning sedan 1938/39 undergått förhållandevis små förändringar. Med hänsyn härtill och på grund av att underlag saknas för en säker siffermässig precisering av utvecklingen ha de sakkunniga ansett, att man tills vidare bör räkna med en oförändrad skuldsättning fr. o. m. år 1938/39 och framåt.

I fråga om skuldsättningens absoluta storlek har förut anförts, att i grundkalkylen intagits ett belopp av 2 545 miljoner kronor. Beloppet är hämtat ur 1933 års skuldsättningsutredning.

Ifrågavarande utredning var i motsats till deklarationsundersökningarna fullständig, d. v. s. den omfattade eller avsåg att omfatta samtliga jordbrukare. Emellertid fullgjordes uppgiftsskyldigheten icke för samtliga jordbruk (ofullständigheten torde framför allt ha gällt små brukningsdelar), varför till det vid själva utredningen framkomna skuldbeloppet gjordes ett approximativt tillägg. Härigenom höjdes skuldbeloppet från

2 545 miljoner kronor till 2 700 miljoner kronor. Summan avser jordbruket i vid bemärkelse, alltså även sådana små brukningsdelar som stödjordbruk och lägenheter.

På grund av att jordbrukskalkylen principiellt avser jordbruket i trängre mening och i densamma alltså ej bör ingå brukningsdelar av nyss angiven typ, torde man vid föreliggande beräkningar böra utgå från ett lägre belopp än den nyss angivna totalsumman 2 700 miljoner kronor. Med hänsyn härtill ha de sakkunniga här utgått från en skuldsättning för jordbruket av samma storlek som i grundkalkylen, alltså 2 545 miljoner kronor.

Enligt 1933 års skuldsättningsutredning kom av jordbrukets totala skuldsättning 73,3 % på inteckningslån. Såvitt framgår av statistik rörande bankers och jordbrukskassors långivning ha inteckningslånen sedan början av 1930-talet successivt vunnit terräng på bekostnad av »övriga lån» (vilka senare förutsättas representera lånat driftskapital). Den förskjutning, som sålunda kan konstateras, berör främst tiden fram till basåret 1938/39, medan utvecklingen därefter kännetecknas av mycket små förändringar. Man torde för år 1938/39 och efterföljande år kunna räkna med att ca 75 % av jordbrukets totala skuldsättning motsvaras av inteckningslån. Av förut angivet belopp av 2 545 miljoner kronor skulle därför komma 1 910 miljoner kronor på inteckningslån och 635 miljoner kronor på lån av andra slag.

Inteckningslånen avser fastighetskapitalet i dess helhet, alltså även bostäderna. Den del av lånen, som kan anses falla på dessa, bör alltså här fränskiljas. Bostädernas andel av hela fastighetskapitalet har förut beräknats till ungefär en tredjedel.¹ Företages en häremot

¹ Ätminstone vid tidpunkten för skuldsättningsutredningens genomförande hade endast i relativt begränsad omfattning beviljats inteckningar för det i fastighetsvärdet ingående värdet å växande skog. Sedermera har emellertid belåningen av växande skog fått en

	1938/ 39	1939/ 40	1940/ 41	1941/ 42	1942/ 43	1943/ 44	1944/ 45	1945/ 46	1946/ 47	1947/ 48	1948/ 49	1949/ 50
<i>Lånat kapital:</i>												
Inteckningslån.....	3·25	3·55	3·81	3·61	3·59	3·57	3·42	3·25	3·22	3·21	3·21	3·21
Övriga lån.....	3·98	4·53	4·95	4·51	4·47	4·46	4·20	3·94	3·91	3·94	3·96	3·96
<i>Eget kapital:</i>												
Ej belånat fastighetskapital...	4·14	4·20	4·12	4·00	3·90	3·84	3·80	3·75	3·72	3·71	3·70	3·66
Ej belånat driftskapital.....	4·44	4·50	4·42	4·30	4·20	4·14	4·10	4·05	4·02	4·01	4·00	3·96

svarande reduktion erhålles i stället för det förut angivna totalbeloppet 1 910 miljoner kronor en summa av 1 280 miljoner kronor.

Vid den uppdelning av lantbrukskapitalet på eget och lånat kapital, som företagits vid de avslutande räntekostnadsberäkningarna, har förutsatts att fastighetskapitalet i överensstämmelse med de nu gjorda beräkningarna varit belånat till ett belopp av 1 280 miljoner kronor, medan återstoden ansetts utgöra eget kapital. På motsvarande sätt upptages av driftskapitalet 635 miljoner kronor som lånat kapital och resten som eget kapital. Såsom förut framhållits har ändring icke företagits av skuldsättningsbeloppen under den behandlade tiden. En följd härav är, att den under denna tid inträdda ökningen av lantbrukskapitalets storlek helt faller på det egna kapitalet.

3. Räntesatser.

I tablå överst på denna sida återges de räntesatser, som kommit till använd-

alltmer vidgad omfattning. Härvid är emellertid att märka, att av hypotekskrediten, vilken vid 1945 års ingång omfattade över 500 milj. kr, den på skogsvärden grundade krediten utgjorde ett mycket blygsamt belopp. (Se härom *Utlåtande rörande belåning av växande skog*, avg. av hypoteksinstitutionens tariffkommitté den 12 februari 1946.) Förefintlig statistik medger ej en beräkning utvisande skogens växande betydelse som kreditobjekt, varför i föreliggande undersökning ej tagits någon hänsyn till förhållandet.

ning vid hittillsvarande beräkningar av jordbrukets räntekostnader (jfr tabell 1).

Beträffande tillvägagångssättet vid beräkningen av de angivna räntesatserna för olika delar av lantbrukskapitalet hänvisas till redogörelsen härför i avdelning II.

De sakkunniga ha icke funnit anledning frågå den hittills tillämpade metoden för beräkning av de skilda räntesatserna. De i ovanstående tablå upptagna räntesatserna ha därför tillämpats vid de i efterföljande avsnitt redovisade slutberäkningarna av jordbruket räntekostnader.¹

4. Beräkningarnas slutresultat.

I tabell 8 ha sammanställts resultatet av de i det föregående utförda beräkningarna av lantbrukskapitalets storlek under åren 1938/39—1949/50 (prel. tal för 1948/49 och prognos för 1949/50). Lantbrukskapitalets fördelning på lånat kapital och eget kapital framgår av tabell 9. De nyss anförda räntesatserna jämte beräknade genomsnittliga räntesatser ha sammanställts i tabell 10. Slutresultatet av den utförda undersökningen av jordbrukets räntekostnader under angiven tid redovisas i tabell 11.

¹ Sedan föreliggande undersökning färdigställdes ha de sakkunniga ånyo diskuterat, på vad sätt olika räntesatser skola appliceras på lantbrukskapitalet. Diskussionen har föranlett de sakkunniga att i betänkan (kap. 5) föreslå, att spørsmålet framdeles tages under förnyat övervägande.

Tabell 8. *Lantbrukskapitalet med fördelning på fastighets- och driftskapital, milj. kr.*

I hittills- varande beräk- ningar	Enligt nya beräkningar											
	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49 (prel.)	1949/50 (prognos)
<i>Fastighetskapital</i>	2 866 ¹	2 866	2 866	2 866	2 866	2 866	2 866	3 168	3 168	3 168	3 168	3 168
<i>Driftskapital:</i>												
Kreaturskapital.....	1 419	1 471	1 524	1 629	1 804	1 980	2 057	2 178	2 279	2 357	2 475	2 538
Maskin- och redskapskapital.....	301	336	344	351	376	403	442	459	523	610	740	841
Förrådskapital.....	400	519	498	435	520	498	515	517	547	438	557	554
Fältinventariekapital.....	214	244	286	389	345	322	351	379	408	449	448	451
Därv:												
Arbete.....	100	105	116	129	142	148	163	179	192	(232) ²	232	229
Utsäde.....	30	84	133	217	158	124	138	145	163	165	162	162
Konstgödsel.....	20	30	37	43	45	50	50	55	53	52	54	60
Summa	2 334	2 570	2 652	2 804	3 045	3 203	3 365	3 533	3 757	3 854	4 220	4 384
<i>Summa lantbrukskapital:</i>												
Alt. III.....	5 200	5 436	5 518	5 670	5 911	6 069	6 231	6 701	6 925	7 022	7 388	7 552
Alt. II.....	5 296	5 532	5 614	5 766	6 007	6 165	6 327	6 977	7 201	7 298	7 664	7 828
Index: Alt. III.....	100-0	104-5	106-1	109-0	113-7	116-7	119-8	128-9	133-2	135-0	142-1	145-2
Alt. II.....	100-0	104-5	106-0	108-9	113-4	116-4	119-5	131-7	136-0	137-8	144-7	147-8

¹ Alt. III. Enligt alternativ II 2 962 milj. kr åren 1938/39—1944/45, därefter 3 444 milj. kr.² Enligt den våren 1949 upprättade jordbrukskalkylen.

Tabell 9. Lantbrukskapitalet med fördelning på lånekapital och eget kapital, milj. kr.

	Enligt nya beräkningar												
	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49 (prel.)	1949/50 (prognos)	
Lånat kapital:													
Inteckningslån.....	1 865	1 280	1 280	1 280	1 280	1 280	1 280	1 280	1 280	1 280	1 280	1 280	
Övriga lån.....	680	635	635	635	635	635	635	635	635	635	635	635	
Summa	2 545	1 915	1 915	1 915	1 915	1 915	1 915	1 915	1 915	1 915	1 915	1 915	
Eget kapital:													
Ej belånat fastighetskapital:													
Alt. III.....	1 586	1 586	1 586	1 586	1 586	1 586	1 586	1 888	1 888	1 888	1 888	1 888	
Alt. II.....	1 335	1 682	1 682	1 682	1 682	1 682	1 682	2 164	2 164	2 164	2 164	2 164	
Ej belånat driftskapital.....	1 335	1 699	2 017	2 169	2 410	2 568	2 730	2 898	3 122	3 219	3 585	3 749	
Summa: Alt. III.....	3 285	3 521	3 603	3 755	3 996	4 154	4 316	4 786	5 010	5 107	5 473	5 637	
Alt. II.....	3 331	3 617	3 699	3 831	4 092	4 250	4 412	5 062	5 286	5 383	5 749	5 913	
Summa lantbrukskapital:													
Alt. III.....	5 200	5 436	5 518	5 670	5 911	6 069	6 231	6 701	6 925	7 022	7 388	7 552	
Alt. II.....	5 296	5 532	5 614	5 766	6 007	6 165	6 327	6 977	7 201	7 298	7 664	7 828	

Tabell 10. Vid beräkningen av jordbrukets räntekostnader tillämpade räntesatser.

	Enligt nya beräkningar												
	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49 (prel.)	1949/50 (prognos)	
Lånat kapital:													
Inteckningslån.....	3-25	3-55	3-81	3-61	3-59	3-57	3-42	3-25	3-22	3-21	3-21	3-21	
Övriga lån.....	3-98	4-53	4-95	4-51	4-47	4-46	4-20	3-94	3-91	3-94	3-96	3-96	
Eget kapital:													
Ej belånat fastighetskapital	4-14	4-20	4-12	4-00	3-90	3-84	3-80	3-75	3-72	3-71	3-70	3-69	
Ej belånat driftskapital....	4-44	4-50	4-42	4-30	4-20	4-14	4-10	4-05	4-02	4-01	4-00	3-99	
I medeltal: Alt. III.....	4-00	4-19	4-25	4-08	4-02	3-97	3-90	3-80	3-78	3-78	3-78	3-78	
Alt. II.....	4-00	4-19	4-25	4-08	4-02	3-97	3-89	3-80	3-78	3-78	3-78	3-78	
Hittillsvarande beräkningar	3-88	4-09	4-19	4-01	3-94	3-90	3-79	3-67	3-64	3-64	3-63	3-63	

Anm. Räntesatserna äro desamma vid de hittillsvarande och nya beräkningarna av jordbrukets räntekostnader. — Den genomsnittliga räntesatsen har erhållits genom att den totala räntesumman enligt tabell 11 dividerats med det sammanlagda lantbrukskapitalet enligt tabell 9. Före divisionen har kapitalrabatten (se anm. till tabell 11) fränskilt. Medräknas denna rabatt erhålles för 1947/48 och 1948/49 något högre medelräntor än här redovisas.

Tabell 11. Jordbrukets räntekostnader enligt nya och hittillsvarande beräkningar, milj. kr.

	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49 (prel.)	1949/50 (prognos)
<i>Lånat kapital:</i>												
Inteckningslån	41·6	45·4	48·8	46·2	46·0	45·7	43·8	41·6	41·2	41·1	41·1	41·1
Övriga lån	25·3	28·8	31·4	28·6	28·4	28·3	26·7	25·0	24·8	25·0	25·1	25·1
<i>Eget kapital:</i>												
Ej belånat fastighetskapital:												
Alt. II	65·7	66·6	65·3	63·4	61·9	60·9	60·3	70·8	70·2	70·0	69·9	69·7
Alt. I	69·6	70·6	69·3	67·3	65·6	64·6	63·9	81·2	80·5	80·3	80·1	79·9
Ej belånat driftskapital	75·4	87·1	89·2	93·3	101·2	106·3	111·9	117·4	125·5	129·1	143·4	149·6
<i>Summa: Alt. III</i>	208·0	227·9	234·7	231·5	237·5	241·2	242·7	254·8	261·7	265·7²	279·8²	285·5
<i>Alt. II</i>	211·9	231·9	238·7	235·4	241·2	244·9	246·3	265·2	272·0	276·0²	290·0²	295·7
Hittillsvarande beräkningar	202·3	213·5	218·6	208·9	205·5	203·4	197·7	201·6¹	200·0¹	200·2^{1,3}	199·9^{1,2}	199·3¹
Index: Alt. III	100·0	109·6	112·8	111·3	114·2	116·0	116·7	122·5	125·8	127·7	134·5	137·3
Alt. II	100·0	109·4	112·6	111·1	113·8	115·6	116·2	125·2	128·4	130·3	136·9	139·5
Hittillsvarande beräkningar	100·0	105·5	108·1	103·3	101·6	100·5	97·7	99·7	98·9	99·0	98·8	98·5

¹ Inklusive provisoriskt tillägg på 10 milj. kr, motsvarande höjda räntekostnader (enligt tidigare uppskattning) till följd av ökning av lantbrukskapitalets volym sedan år 1938/39.

² Inklusive räntekostnad i form av kapitalrabatt. Denna rabatt har tillämpats av hypoteksbankerna fr. o. m. den 23 augusti 1947 vid utlåmandet av nya lån och utgår med 1 procent. För år 1947/48 har kapitalrabatten beräknats till 0·5 milj. kr och för år 1948/49 till 0·3 milj. kr. Kapitalrabatt förutsättes icke utgå år 1949/50.

Jordbrukets arbetskostnader¹

Av K. F. Svärström

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	
	Sid.
I. Utredningens uppläggning och resultat.....	298
II. Tidigare för jordbrukskalkylen verkställda beräkningar rörande arbetskostnader och arbetsvolym	304
III. Primäruppgifterna.....	305
IV. Arbetsprestationens sammansättning.....	307
1. Omräkning av uppgifterna för de i lönestatistiken deltagande jordbruket.....	307
2. Fördelning på familjemedlemmar och anställda.....	311
3. Fördelning på manliga samt kvinnliga och minderåriga arbetare.....	316
4. Fördelning av de anställdas arbetsprestation på olika yrkeskategorier.....	319
5. Fördelning av den totala arbetsprestationen på olika lönekategorier (avsnittet här utelämnat).....	328
V. Arbetsförbrukningens storlek ...	328
1. Arbetsförbrukning per hektar jordbruksjord.....	328
2. Arealen jordbruksjord och den totala arbetsförbrukningen ..	337
VI. Arbetslönerna.....	341
1. Jämförelse mellan betalda och avtalsenliga löner för olika yrkeskategorier.....	341
2. Löneutvecklingen för samtliga inom jordbruket sysselsatta personer beräknad enligt arbetsprestationens fördelning på olika yrkeskategorier	345
3. Löneutvecklingen för samtliga inom jordbruket sysselsatta personer bedömd enligt arbetsprestationens fördelning på olika lönekategorier (avsnittet här utelämnat).....	352
4. Korrigering för ändringar i värderingen av naturalönen	352
5. Korrigering för förändringar i lönen till tillfälliga arbetare	355
VII. Arbetskostnaderna.....	356
1. Grundbelopp.....	356
2. Kalkylbelopp.....	359
Tidigare överväganden....	359
Allmänna synpunkter.....	360
Skillnader i arbetsförbrukningen.....	362
Kalkylbeloppens storlek...	364

I. Utredningens uppläggning och resultat.

Uppläggning och problemställningar. — Statsmakternas medverkan vid regleringen av priserna på jordbrukets produkter baseras för närvarande på beräkningar (den s. k. totalkalkylen) rörande jordbrukets inkomster och kostnader under respektive regleringsår.

¹ Vissa delar av undersökningen (jfr innehållsförteckningen) liksom en till densamma hörande tabellbilaga ingå ej i den tryckta redo-

görelsen. Exemplar av undersökningen i fullständigt skick finnes tillgängligt på livsmedelskommissionens utredningsbyrå. — Det bör anmärkas, att undersökningen färdigställdes i början av år 1949 före upprättandet av förkalkylen för år 1949/50. Sifferuppgifterna i undersökningen i dess här föreliggande skick ha emellertid i förekommande fall upptagits i överensstämmelse med de på senast tillgängliga uppgifter baserade arbetskostnadsberäkningarna till den i augusti 1949 upprättade jordbrukskalkylen utan att tidigare uppskattningar och värderingar i alla detaljer blivit omprövade. Det nu sagda gäller dock icke avdelning I, som författats hösten 1949.

Under utredningsarbetets gång ha de sakkunniga diskuterat olika frågor berörande arbetskostnadsberäkningarna och därvid

Som grundläggande princip för beräkningarna av de i totalkalkylen ingående arbetskostnaderna har ansetts böra gälla, att brukaren och de i jordbruket medhjälpande familjemedlemmarna skola tillgodoräknas lön såsom till de inom jordbruket anställda arbetarna. I praktiken stöter det emellertid på avsevärda praktiska svårigheter att tillämpa denna princip. För att man skall kunna tillämpa principen om lika lön till anställda och familjemedlemmar fordras, att man känner dels lönen till de anställda och dels arbetsprestationen av anställda och familjemedlemmar vad beträffar dess storlek och sammansättning. Lönen till de anställda är numera, trots kvarstående brister i statistiken, tämligen väl känd. Svårigheterna äro alltså koncentrerade till beräkningen av arbetsprestationen.

För att man skall kunna mäta en arbetsprestation fordras, att man känner till dels arbetets omfattning eller myckenhet uttryckt i exempelvis antalet normalt sysselsatta personer (vid normal dagsarbetstid) eller i antalet arbetstimmar och dels arbetets beskaffenhet. Båda slagen av uppgifter äro nödvändiga om man skall kunna överflytta de för den anställda arbetskraften kända löneförmånerna till allt arbete, som utförts av motsvarande yrkeskategorier antingen dessa representeras av anställda arbetare eller av brukaren och den- nes familjemedlemmar.

När det gäller att mäta den totala arbetsprestationen äro möjligheterna mycket begränsade och de måste med nödvändighet komma att förbli så även om man i fortsättningen ägnar en långt

framfört synpunkter, som beaktats vid desamma, utan att detta särskilt nämnts i den föreliggande redogörelsen.

På de sakkunnigas uppdrag ha aktuarierna C. Olsson och S. Häggmark, vilka båda inom socialstyrelsen arbetat med lönestatistiken för jordbruket, företagit en granskning av undersökningen. Den härvid upprättade promemorian har intagits som *bilaga F* till betänkandet. De av granskningsmännen framställda synpunkterna finnas diskuterade i kapitel 6 i betänkandet.

större uppmärksamhet än hittills åt att söka framskaffa lämpliga primäruppgifter. Anledningen är bl. a. att man icke kan påräkna något större allmänt intresse för en detaljerad arbetsredovisning annat än där denna redovisning tjänar att reglera de ekonomiska förpliktelserna mellan arbetare och arbetsgivare. Så är i blott begränsad samt dessutom i avtagande grad förhållandet inom jordbruket. En detaljerad arbetsredovisning har visserligen sitt intresse även vid familj jordbruken, som under de senare åren ökat i betydelse, men intresset är dock här sekundärt till intresset att söka fastställa den totala familjinkomsten, särskilt som det ofta är svårt att finna annan användning för arbetskraften.

Även om man kunde få till stånd en detaljerad redovisning rörande det produktiva familjearbetet och därmed kunde skapa större möjligheter till en beräkning av den totala arbetsprestationens storlek skulle svårigheterna dock icke vara övervunna. Det återstår nämligen alltjämt att söka klargöra arbetsprestationens kvalitet (eller produktivitet), d. v. s. — i korthet uttryckt — att fördela jordbrukarna och medhjälpande familjemedlemmar på de yrkeskategorier, vilka redovisas i lönestatistiken. Det finnes i praktiken icke någon möjlighet att företaga en dylik fördelning som kan anses motsvara de verkliga förhållandena.

Av vad nu anförts torde framgå, att varje beräkning av arbetskostnaderna till totalkalkylen måste bli villkorlig icke bara såsom alltid i förhållande till tolkningen av de tillgängliga primäruppgifterna utan även i förhållande till tolkningen av principen om lika lön till anställda och till familjemedlemmar. Vid de nu föreliggande beräkningarna har man icke funnit anledning — eller rättare sagt icke funnit det praktiskt genomförbart — att frånga den lösning av frågan om lika lön till de två huvudgrupperna av i jordbruket yrkesverksamma, som tillämpats vid de tidi-

gare beräkningarna av arbetskostnaderna till totalkalkylen. Vid föreliggande beräkningar har sålunda förutsatts, att gruppen jordbrukare och medhjälpande familjemedlemmar haft samma sammansättning på yrkeskategorier som gruppen anställda arbetare. Den principiella diskussionen av problemet har med andra ord vid de nu föreliggande beräkningarna skjutits åt sidan och det har endast ansetts nödvändigt att i förbigående samt i ett avslutande avsnitt »Kalkylbelopp: Allmänna synpunkter» påpeka några av de konsekvenser, som följa av själva beräkningsmetoden.

Om man uttrycker syftet med de nu föreliggande beräkningarna som blott och bart en omprövning av den tidigare använda beräkningsmetoden, är detta icke helt riktigt. Den tidigare beräkningsmetoden har nämligen bl. a. icke kunnat utföras och därmed icke heller kunnat prövas för de senare åren. Detta beror på att arbetsvolymen i den tidigare kalkylen blev fastställd i ett visst antal helårssysselsatta arbetare, vilka tillgodoräknades lön enligt uppgifterna i SOS Lönestatistiken för olika löneformskategorier (lönekategorier). De tidigare viktigaste av dessa löneformer, vilka på visst sätt alltså kunna sägas vara tillämpliga för brukaren och dennes medhjälpande familjemedlemmar, d. v. s. statavlönade arbetare resp. arbetare i kost, ha genom statlönesystemets avskaffande och genom den även i övrigt relativt starka övergången från natura- till kontantlön särskilt under åren 1942/43—1944/45 alltmär försvunnit ur SOS Lönestatistiken. I och med att uppgifterna för de kontantavlönade arbetarna istället måst tillmätas en ökad betydelse samtidigt som lönesystemet dock icke ändrats för den alltmär betydelsefulla gruppen av brukare och medhjälpande familjemedlemmar — i den mån som ett bestämt lönesystem här kan sägas existera — ha en del nya komplikationer uppstått. Dessa belysas av de försök, som i utredningen gjorts dels att fördela arbetsprestationen i to-

tal (för anställda och familjemedlemmar) på olika lönekategorier och dels att med hjälp av det så erhållna resultatet söka väga ihop löneuppgifterna för de till SOS Lönestatistiken alltså redovisade, olika lönekategorierna. (Ifrågasvarande avsnitt ej tryckta.) När en dylik metod att beräkna den genomsnittliga löneutvecklingen i utredningen förklaras icke vara framkomlig innebär detta samtidigt, att genomsnittslönen för de anställda arbetarna, sådan denna är känd enligt SOS Lönestatistiken, med ytterligare minskade möjligheter till anpassning och mera direkt måste överflyttas på brukaren och dennes medhjälpande familjemedlemmar.

En ytterligare konsekvens av statssystemets avskaffande och naturalörens successiva begränsande förtjänar i detta sammanhang att bliva särskilt omnämnd. Den i den tidigare arbetskostnadskalkylen ingående årslönen till statavlönade arbetare och arbetare i kost hämtades allenast vad avsåg kontantlönen fortlöpande från SOS Lönestatistiken, medan naturalönen däremot indexberäknades på en fast summa under basåret bestämd enligt relationen under basåret mellan den i SOS Lönestatistiken redovisade kontant- och naturalönen. Denna beräkningsmetod — vilken förutsätter att naturalönen till arbetare, som åtnjuta dylik lön, representeras av oförändrade kvantiteter utav varor och nyttigheter — erbjöd, när metoden började tillämpas, betydande fördelar. Med statsystemets avskaffande och naturalörens successiva begränsning följde emellertid icke blott, att allt flera arbetare blevo kontantavlönade, utan även att den kontanta delen av lönen ökade medan naturadelen minskade för sådana arbetare, som alltså erhöles en viss del av sin lön i natura. En omläggning av själva beräkningsmetoden har sålunda efter hand blivit ofrånkomlig och den har i den föreliggande utredningen verkställts på så sätt att uppgifterna i SOS Lönestatistiken fortlöpande blivit utnyttjade såväl vad beträffar

kontantlönen som ock vad beträffar den därtill avpassade naturalönen.

Även i ett annat avseende har utvecklingen nödvändiggjort en omläggning av den tidigare beräkningsmetoden för arbetskostnaderna. När man som tidigare utgick ifrån den i SOS Lönestatistiken redovisade årslönen och tillämpade denna på ett beräknat antal av inom jordbruket sysselsatta personer, förutsatte detta givetvis att den under olika år redovisade årslönen avsåg i stort sett samma årsarbetstid. Så har emellertid senare visat sig icke vara fallet. Även inom jordbruket varierar sysselsättningen från år till år beroende på variationerna i produktionens storlek men dessutom med en tendens på något längre sikt till minskning. Så är i varje fall förhållandet beträffande den anställda arbetskraften, medan årsarbetstiden för brukaren och de medhjälpare familjemedlemmarna kanske av olika anledningar i nuvarande läge icke visar någon motsvarande tendens till fortlöpande minskning. Den saken må här lämnas åsido. Kvar står emellertid att minskningen av årsarbetstiden för de anställda arbetarna i sig representerar en dold lönestegring, vilken icke blir beaktad vid en beräkningsmetod sådan som den tidigare praktiserade. Årsarbetslönen kan nu givetvis korrigeras med hänsyn till de registrerade förändringarna i årsarbetstiden. En sådan korrigerigering innebär emellertid ungefär samma arbete och samma svårigheter som det innebär att övergå till en redovisning av arbetsförbrukningen i arbetstimmar samt att härpå tillämpa den i SOS Lönestatistiken redovisade timlönen. För en övergång till timredovisning talar även det förhållandet, att timlön efterhand blivit allt vanligare och att timredovisningen därmed också blivit alltmera representativ.

Relativt omfattande beräkningar ha verkställts för att söka utröna inflytandet på den samlade löneutvecklingen av förändringarna i årsarbetstiden och för att jämföra resultatet vid den tidigare

beräkningsmetoden utan och med en korrektion för nyssnämnda förändringar. Dessa beräkningar ha icke medtagits i den föreliggande utredningen.

Under dessa omständigheter har det icke varit möjligt att använda den tidigare beräkningsmetoden utan undersökningen har redan från början måst inriktas på att söka finna en ny metodik. Härvid liksom genomgående har uppmärksamheten varit inriktad på att söka finna alternativa lösningar för att på så sätt kunna kontrollera de framräknade utvecklingstendenserna. För beräkningen av arbetskostnaderna gäller nämligen, på grund av dessa kostnaders storlek, i alldeles särskilt hög grad att en felaktighet beträffande utvecklingstendensen under i övrigt lika förhållanden får en stor effekt på totalkalkylens slutresultat.

Av stor betydelse vid undersökningen har naturligen även varit att direkt söka pröva värdet av de tillgängliga primäruppgifterna. Vissa delar av det arbete, som nedlagts härpå, har emellertid — för tillgodoseende av kravet på överskådlighet — icke redovisats i föreliggande redogörelse. Det resultat, som utredningen till slut redovisar, kan sammanfattas mycket kort, men värdet av resultatet kan knappast bedömas, om man icke har möjlighet att följa prövningen i åtminstone de viktigare leden och mot varandra ställa de uppskattningar och värderingar, som varit nödvändiga i olika avseenden. Var för sig kunna dessa uppskattningar och värderingar säkerligen ytterligare diskuteras, men tillsammans kanske de ändock — det är åtminstone förhoppningen — utgöra en rimlig avvägning.

U n d e r s ö k n i n g e n s h u v u d r e s u l t a t . — Om man, såsom tidigare skett i totalkalkylen, korrigerar arbetsförbrukningen under åren 1939/40—1941/42 med hänsyn till det då låga skörderesultatet och om man vidare, såsom ävenledes tidigare skett, utgår ifrån, att arbetsförbrukningen vid brukningsdelar upp till 5 ha per hektar räknat

icke bör anges högre än för brukningsdelar mellan 5 och 10 ha, erhåller man såsom aktuell tendens för förändringarna i *arbetsförbrukningen* per hektar jordbruksjord (två olika alternativ; jfr det följande):

Basåret 1938/39 manstimmar per hektar	Årlig minskning	
	mans- timmar	proc.
321·99	2·13	0·66 <i>eller</i>
328·70	3·43	1·04

Storleken av och förändringen i arealen jordbruksjord kan samtidigt angivas till (s. 338):

Basåret 1938/39	Årlig minskning	
1 000 ha	1 000 ha	%
4 125·94	6·71	0·16

Den årliga minskningen av den totala arbetsvolymen blir, när de ovan nämnda båda slagen av uppgifter sammanställas, 0·82 eller 1·20 %. Härmed kan jämföras den motsvarande procent-sats om 1·20, som åberopats i förkalkylen för regleringsåret 1948/49. Skillnaden beror i någon mån på ändrade vägningsstal vid beräkningen av den genomsnittliga arbetsförbrukningen per hektar men framför allt på att beräkningarna i det första fallet grundas på primäruppgifter för perioden 1939/40—1946/47 istället för såsom vid den andra beräkningen på primäruppgifter för perioden 1938/39—1945/46, därav uppgifterna för 1938/39 voro uppskattade. Det bör anmärkas, att procenttalet 1·20, som framkom när prövningen i den här behandlade frågan gjordes, använts vid de slutliga beräkningarna av arbetskostnaderna.

Den skillnad, som på detta sätt framkommit mellan de olika beräkningsresultaten, illustrerar på sitt sätt vanskligheterna med beräkningar av detta slag. Variationerna från år till år äro, på grund av primärmaterialets beskaffenhet samt troligen i större grad på grund av faktiska variationer i arbetsbehov och arbetstillgång, så pass stora att tendensen så länge primäruppgifterna endast avse några få år, icke kan

fastställas med den grad av säkerhet, som skulle vara önskvärt. Det finns ingen annan möjlighet att uppnå den stora grad av säkerhet i bedömandet, som fordras till totalkalkylen, än att invänta ytterligare sammanställandet av primäruppgifter. Därvid bör fortsatt uppmärksamhet ägnas åt båda leden av beräkningen, d. v. s. såväl åt arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord som åt arealen jordbruksjord. Klassificeringen av jorden både som åker och som äng är nämligen i viss mån formell och innebörden av begreppen kan sannolikt i praktiken förändras vad beträffar kvaliteten (intensiteten) på ett sådant sätt, att detta även något påverkar resultatet av de här ifrågakvarande beräkningarna.

Det är med hänsyn till vad nu anförts, som det i utredningen ansetts nödvändigt att mot varandra väga dels utredningens resultat beträffande arbetsförbrukningens förändringar och dels det bedömande av utvecklingstendensen, som gjordes vid upprättandet av förkalkylen för regleringsåret 1948/49. Sistnämnda bedömande, som grundade sig på särskilda utredningar och som återges på s. 339 och 340, medförde, att minskningen av arbetsvolymen i totalkalkylen vad avsåg perioden t. o. m. år 1945/46 fastställdes till 1·2 % per år räknat på volymen under basåret, samt därefter till 1·5 % per år räknat på volymen under det i varje särskilt fall närmast föregående året.

Vad som ytterligare anföres i utredningen i det nu nämnda avseendet (s. 340) har ansetts böra utgöra motiv för att arbetsförbrukningen tills vidare i utredningen, i den mån så är erforderligt för en exemplifiering av resultatet i övrigt, bör beräknas enligt de senast i jordbrukskalkylen fastställda principerna, sådana dessa refererats ovan. Beräkningen av arbetsvolymen har föregåtts av en omfattande materialprövning, vilken emellertid i det följande endast delvis redovisas. Prövningen har haft formen av en analys beträffande arbets-

prestationens sammansättning, därvid framför allt uppgifterna rörande de räkenskapskontrollerade jordbruken jämförts med uppgifterna från de i SOS Lönestatistiken deltagande jordbruken.

Liksom beräkningen av arbetsvolymen inledes också beräkningen av arbetslönen med en ingående materialprövning. De enligt SOS Lönestatistiken betalda lönerna jämföras härvid med de avtalsenliga lönerna. Denna jämförelse har en speciell betydelse på grund av att den betalda lönen blir känd först med en viss tids eftersläpning och att man därför alltid för de senaste regleringsåren måste framskrivna den betalda lönen med hjälp av utvecklingen utav de avtalsenliga lönerna. En sådan framskrivning är givetvis förenad med avsevärda vanskligheter.

Flera olika bearbetningar av lönestatistiken i syfte att erhålla för totalalkylen avpassade medeltal ha i utredningen blivit prövade. En lämplig metod har härvid befunnits vara att först sammanväga löneuppgifterna för de olika *lönekategorierna* till medeltal för olika yrkeskategorier enligt totalantalet resp. år inom varje lönekategori i SOS Lönestatistiken redovisade arbetare (s. 347—350) samt att därefter sammanväga de erhållna medeltalen för de olika *yrkeskategorierna* till ett totalt genomsnitt enligt antingen rörliga eller också fasta medeltal för yrkesgrupperingen av totalantalet i SOS Lönestatistiken redovisade arbetare under perioden 1940/41—1946/47, sådana dessa medeltal tidigare blivit beräknade i avsnittet om Arbetsprestationens sammansättning (s. 319—328). De enligt denna metod beräknade medellönerna utvisa i sammandrag följande förändringar (s. 352):

Regleringsår 1/9—31/8	Vägningstal	
	Rörliga	Fasta
	Öre per manstimme	
1938/39.....	65·10	65·06
1947/48.....	170·70	170·96
1949/50 (framskriven)...	179·33	179·77

Sedan medellönerna blivit framräknade har i utredningen ingående prö-

vats, huruvida den erhållna stegrings-tendensen kunde tänkas behöva bli va korrigerad.

Prövningen av löneutvecklingen har främst avsett dels tänkbara förändringar i värderingen av naturaförmånerna, (s. 352—355), samt dels den i lönestatistiken förekommande icke-representativa variationen i antalet tillfälliga arbetare med i förhållande till övriga arbetare något avvikande löneförmåner (s. 355—356). Till följd av denna prövning har lönestegringstendensen mellan 1938/39—1949/50 enligt ovan befunnits böra begränsas med 10·6 indexenheter för lönen enligt rörliga och med 10·7 indexenheter för lönen enligt fasta vägningstal på sätt framgår av följande sammanställning (jfr s. 352, 355 och 356):

Regleringsår	Vägningstal	
	Rörliga	Fasta
	Öre per manstimme	
1938/39.....	65·10	65·06
Korrektion för omvärderad natur.....	+ 1·95	+ 1·95
D:o för ökat ant. tillf. arb.	+ 0·57	+ 0·57
Korrigerad lön.....	67·62	67·58
1947/48.....	170·70	170·96
1949/50.....	179·33	179·77

Lönestegringstendensen kan minskas genom att man höjer lönen under tidigare år eller genom att man sänker — och i så fall med ett större antal ören — lönen under senare år. Då i detta fall valts att höja lönen under tidigare år (basåret) har anledningen härtill varit, dels att detta förefallit vara logiskt med hänsyn till det sätt, varpå den behövliga korrektionen blivit konstaterad, men dels också därför att man genom tillvägagångssättet kan verkställa korrektionen en gång för alla och slipper ha den i minne, när löneserierna en gång eventuellt skola fullföljas.

Kostnadsbelopp och kostnadsstegring ha i utredningen beräknats såsom arbetstiden i manstimmar gånger lönen per manstimme (s. 357). De så erhållna beloppen utgöra:

Regleringsår	Vägningstal	
	Rörliga	Fasta
	Milj. kr	
1938/39.....	917.1	916.5
1947/48.....	2 057.5	2 060.6
1949/50.....	2 097.1	2 102.3

Beloppen ha jämförts dels vad beträffar utvecklingen t. o. m. år 1943/44 med motsvarande belopp enligt den ursprungliga arbetskostnadsberäkningen, varvid kostnadsstegringen enligt de nya beräkningarna konstaterats bli markerat svagare (s. 358), och dels med utvecklingen av arbetskostnaderna såsom sådana vid de räkenskapskontrollerade jordbruken, varvid en så god överensstämmelse kunnat konstateras, som man rimligen kan begära (s. 359).

Utredningen avslutas med en prövning av storleken utav de ovannämnda kostnadsbeloppen. Det konstateras härvid, att man har anledning reducera beloppen med hänsyn till särpräglade förhållanden vid de räkenskapskontrollerade jordbruken, vilka förhållanden påverkat beräkningarna (s. 363). När reduktionen verkställs erhåller man en arbetsvolym, som mycket nära överensstämmer med den, som användes i den ursprungliga arbetskostnadskalkylen (s. 364). Denna volym har härför ansetts även fortsättningsvis böra bibehållas (med tillämpning av det modifierade löneläget). De kalkylbelopp av arbetskostnader, som på så sätt blivit beräknade, äro (s. 365):

Regleringsår	Vägningstal	
	Rörliga	Fasta
	Milj. kr	
1938/39.....	833.42	832.92
1947/48.....	1 863.88	1 866.73
1949/50.....	1 905.83	1 910.51

II. Tidigare för jordbrukskalkylen verkställda beräkningar rörande arbetskostnader och arbetsvolym.

Den tidigare arbetskostnadskalkylen byggde på vissa beräkningar och uppskattningar för perioden 1935—1937,

som utförts av direktör A. H. Stensgård (bilaga till Kungl. Maj:ts prop. nr 276/1940). Dessa beräkningar avsågo dels en total kostnadssumma och dels en fördelning av totalsumman på olika löneformer och arbetarekategorier.

Den totala kostnadssumman erhöles genom en uppräknig av arbetskostnaderna per hektar vid de räkenskapskontrollerade jordbruken inom olika storleksgrupper och naturliga områden. Delsumman för totalt utbetalda kontantlöner korrigerades därefter med hänsyn till resultatet av en utav 1938 års jordbruksutredning verkställd deklara-tionsundersökning (med tillägg för olycksfallsförsäkringskostnad på naturalönen). Totalsumman framskrevs slutligen till basperioden för kalkylen utan ändring av delsummornas relativa storlek.

Ursprungligen erhöles följande relativa delsummer:

	Lanthushållning	Övriga grenar
	%	%
Lejt arbete		
Kontant.....	31.2	33.9
Natura.....	14.1	14.5
Familjens arbete.....	54.7	51.6
Andel av den totala arbetskostnaden, %.....	83.4	16.6

Med ledning av tillgängliga uppgifter om antalet i lantbruket arbetande personer uppdelades den totala kostnadssumman ytterligare på olika arbetarekategorier (lönekategorier). Härvid reducerades antalet manliga företagare och familjemedlemmar väsentligt med hänsyn till att jordbrukarna vid de små brukningsdelarna i stor utsträckning måste skaffa sig arbetsinkomster även utanför lanthushållningen. De relativa kostnadssummorna framgå av den överst på följande sida intagna tablån.

I stort skulle alltså under den angivna perioden $\frac{1}{3}$ av kostnaden ha belöpt på lejt arbete och $\frac{2}{3}$ på familjearbete samt något mindre än $\frac{2}{3}$ på kontantlön och något mera än $\frac{1}{3}$ på naturallön.

Med utgångspunkt från de nu nämnda undersökningarna beräknades ar-

1935—1937	Lejt arbete		Familjens arbete	
	Kontant %	Natura %	Kontant %	Natura %
Manliga				
Tjänare.....	5·53	4·39	8·51	6·76
Statare				
Kördrängar.....	2·15	1·95	9·45	8·57
Kreatursskötare.....	2·80	2·19	10·96	8·58
Dagsverkare.....	8·31	—	—	—
Kvinnliga				
Tjänare.....	1·47	1·49	4·70	4·78
Dagsverkare.....	1·36	—	—	—
Driftsledare.....	0·85	0·41	4·08	—
Specialarbetare (tillägg).....	0·71	—	—	—
Summa	23·18	10·43	37·70	28·69
Totalt	33·61		66·39	

betskostnaderna till jordbrukskalkylen genom en multiplikation av det uppskattade antalet arbetare med naturlönen enligt särskilda beräkningar resp. kontantlönen enligt den officiella lönestatistiken eller preliminärt indexberäknad med hjälp av kollektivavtalens lönesatser. Totalsumman reducerades för varje år med 1 % av summan för basåret i kalkylen 1938/39, vilket ansågs motsvara verkan av den genomsnittliga, fortlöpande minskningen av arbetsförbrukningen. (Särskilda korrekationer ha vissa år företagits på grund av exceptionella förhållanden.)

Fr. o. m. produktionsåret 1943/44 togs vid upprättandet av jordbrukskalkylen jämväl hänsyn till vissa inom lantbruksförbundet verkställda beräkningar rörande förskjutningar, som inträffat mellan de olika löneformerna. Antalet arbetare varierades sålunda numera enligt följande allmänna principer.

Huvudprincip: Totalantalet arbetare (summan av manliga och kvinnliga) minskas varje år med 1 % av antalet under basåret 1938/39.

1. Antalet lejda manliga resp. kvinnliga arbetare minskas var för sig med 2 % av motsvarande antal under basåret.
2. Antalet familjemedlemmar i kost (ej företagare) minskas med skillnaden i absoluta tal enligt huvudprincipen och enligt punkt 1 ovan, därvid minskningen fördelas på män och kvinnor i propor-

tion till antalet arbetare av ifrågavarande slag.

3. Fördelningen av antalet lejda arbetare på olika kategorier varierar inom i punkt 1 angiven ram enligt de genomsnittliga förändringarna i motsvarande fördelning under perioden 1938/39—1941/42 sådana dessa framgå av socialstyrelsens lönestatistik kompletterad med vissa beräkningar om fördelningen på olika brukningsdelar av totalantalet lejda och organiserade arbetare.

Förändringarna från år till år i antalet inom lantushållningen heltidssysselsatta personer blevo, enligt de nu angivna principerna, konstanta i absoluta tal räknat, på sätt framgår av tabell 1.

III. Primäruppgifterna.

För en beräkning av arbetsförbrukningen inom lantushållningen finnas följande primäruppgifter tillgängliga, nämligen för *det första* arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken samt för *det andra* antalet dagsverken vid vissa av de i lönestatistiken deltagande brukningsdelarna.

Arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken redovisades i stort sett t. o. m. år 1943/44 för varje dag på arbetsrapporter (formulär 51). Specificeringen var härvid relativt detaljerad. Senare har redovisningen skett per vecka på rapporter (formulär 53) upptagande en 4-veckorsperiod. Redovisningen har härvid uppdelats på

Tabell 1. Arbetareantalet i jordbrukskalkylen.

Arbetarekategori	Manliga		Kvinnliga	
	Basåret 1938/39	Medelvariation 1938/39— 1941/42	Basåret 1938/39	Medelvariation 1938/39— 1941/42
<i>Lejd arbetskraft:</i>				
Arbetare i kost.....	65 292	— 3 755	27 768	} — 1 564
Statare			640	
Kördrängar 47·1 %.....	15 992	} — 2 641		
Kreatursskötare 52·9 %.....	17 961			
Daglönare				} + 304
med naturaförmåner.....	24 843	+ 260	4 312	
utan „.....	19 555	+ 2 774	6 740	
Tillfälliga arbetare.....	14 857	+ 192	4 540	+ 380
Summa	158 500	— 3 170	44 000	— 880
<i>Familjemedlemmar:</i>				
»Statavlönade» = Företagare				
Kördrängar.....	90 000			
Kreatursskötare.....	90 000			
»Arbetare i kost».....	100 000	— 890	80 000	— 720
Summa	280 000	— 890	80 000	— 720
Totalt	438 500	— 4 060	124 000	— 1 600
Driftsledare	3 500			

- a. s. k. specialarbetare (däribland kreatursskötare) och
b. övriga arbetare.

Specificeringen i övrigt är numera något mindre detaljerad än tidigare.

Sedan några år tillbaka har man sökt att i rapporterna icke få redovisat arbetare (exempelvis djurskötare), vilkas prestation helt och hållet avsett ett visst kostnadsställe (ladugården, häststallet o. s. v.). Kostnadsstället (driftsgrenen) debiteras nämligen i ett sådant fall direkt den ifrågavarande lönekostnaden. Någon särskild arbetsredovisning och fördelning av totalkostnaden efter genomsnittskostnaden per utfört dagsverke av män resp. hjon är i detta fall icke erforderlig.

I bearbetad form återges arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken i *Räkenskapsresultaten*. Fr. o. m. bokföringsåret 1939/40 (då den s. k. jordbruksekonomiska undersökningen började) återges uppgifterna härvid dels per hektar jordbruksjord med specificering på

- lanthushållningen och övrigt arbete,
- olika naturliga områden,
- olika storleksgrupper av jordbruk och
- familjen samt lejd arbetskraft

dels per brukningsdel med specificering på

- lanthushållningen, nyanläggningar, körförtjänster samt skogen,

- b. olika naturliga områden och
c. olika storleksgrupper av jordbruk.

I bearbetad form är arbetsförbrukningen angiven i reducerade manstimmar (rmt) varvid timmar för kvinnliga och minderåriga arbetare (hjt) omräknats till manstimmar (mt) efter den genomsnittliga timlönen enligt arbetsredovisningen (för andra än specialarbetare).

Uppgifter om antalet dagsverken vid vissa av de i lönestatistiken deltagande brukningsdelarna inhämtas i samband med uppgifterna till den årliga lönestatistiken. De avse anställningsår och ha t. o. m. 1944/45 varit specificerade på

- statavlönade arbetare samt arbetare med kost och logi samt
- tim- eller dagavlönade arbetare (fast eller tillfälligt anställda) torpare, mjölkerskor o. dyl. och dessutom på
- ägaren (brukaren) och dennes familjemedlemmar, vilka deltagit i jordbruksarbete (fr. o. m. 1940/41).

För grupperna a och b har angetts dels antalet under året utgjorda arbetstimmar fördelade på tid med ordinarie lön och med övertidsersättning och dels antalet under året utgjorda dagsverken. För grupp c har endast angetts antalet dagsverken. Uppgifterna måste, i synnerhet för gruppen c, vara mindre tillförlitliga (mera summa-

riska) än uppgifterna från de räkenskapskontrollerade jordbruken. Däremot borde uppgifternas representativitet vad beträffar vissa storleksgrupper av jordbruk vara något större än representativiteten för uppgifterna från de räkenskapskontrollerade jordbruken. Sålunda omfattade uppgifterna år 1945/46, i den mån de bearbetades beträffande arbetsredovisningen, 3 938 brukningsdelar, medan uppgifterna till den jordbruksekonomiska undersökningen endast omfattade 1 318 brukningsdelar. Uppgifterna för de i lönestatistiken deltagande jordbruken äro emellertid (vilket har speciell betydelse vad beträffar de medelstora och mindre brukningsdelarna) huvudsakligen hämtade från sådana jordbruk, som ha anställda arbetare. Till anställda arbetare torde i vissa fall även hänföras avlönade familjemedlemmar. Uppgifternas representativitet i detta avseende belyses närmare i det följande.

Då statsystemet definitivt avskaffades år 1946 vid de av kollektivavtalen berörda gårdarna ändrades det för inhämtandet av uppgifterna använda frågeformuläret i ett par väsentliga avseenden.

1. Den tidigare fördelningen på
 - a. statavlönade arbetare och arbetare med kost och logi,
 - b. tim- eller dagavlönade arbetare (fasta och tillfälliga) torpare och mjölkerskor o. dyl. samt
 - c. ägaren (brukaren) och dennes familjemedlemmar, vilka deltagit i jordbruksarbete,

ändrades till

- a. anställda arbetare under redovisningsperioden eller del därav samt
- b. brukaren och dennes familjemedlemmar, vilka deltagit i jordbruksarbetet.
2. I samband med ändringen enligt punkt 1 bestämdes att nominativa uppgifter skulle lämnas för samtliga redovisade arbetare och sålunda även för tillfälliga arbetare (arbetare med mindre än 50 dagsverken per år), för vilka tidigare erfordrats allenast summariska uppgifter. Antalet i lönestatistiken ingående och bearbetade uppgifter (nominativa uppgifter) för s. k. tillfälliga arbetare kom härigenom att väsentligt öka.
3. Den tidigare redovisningen under punkt c, ägaren (brukaren) och dennes familjemedlemmar, vilka deltagit i jordbruksarbete enligt
 1. familjeställning, 2. ålder och 3. antal under året utgjorda dagsverken

ändrades till

1. familjeställning, 2. födelseår eller ålder, 3. summa arbetsdagar, 4. under året utgjorda arbetstimmar totalt och för a. egentligt jordbruksarbete,

- b. husdjursskötsel, c. hushållsarbete, d. trädgårdsarbete, e. skogsarbete samt
5. erhållen kontantlön.

I bearbetad form återges uppgifterna från de i lönestatistiken deltagande jordbruken i Lönestatistisk årsbok. Uppgifterna äro här omräknade per 100 ha åker (ej jordbruksjord) och redovisas såväl beträffande familjemedlemmar som anställda med specifikation dels på

- a. manliga samt kvinnliga och minderåriga arbetare,
 - b. olika naturliga områden och
 - c. olika storleksgrupper av jordbruk
- och dels på

- a. mansdagsverken inklusive resp. exklusive dagsverken av familjemedlemmar,
- b. dagsverken av kvinnor och minderåriga inklusive resp. exklusive dagsverken av familjemedlemmar och
- c. olika storleksgrupper av jordbruk.

Antalet dagsverken utförda av kvinnliga och minderåriga arbetare är i Lönestatistisk årsbok icke reducerat till mansdagsverken.

Uppgifterna avse icke dagsverken, som utförts av arbetare med beteckningen »skogsarbetare».

IV. Arbetsprestationens sammansättning.

För en jämförelse mellan arbetsredovisningen vid de räkenskapskontrollerade och de i lönestatistiken deltagande jordbruken fordras ett flertal olika omräkningar. Härvid är det lämpligt att omräkna uppgifterna för de i lönestatistiken deltagande jordbruken så, att dessa bliva jämförbara med de uppgifter, som finnas angivna för de räkenskapskontrollerade jordbruken.

1. Omräkning av uppgifterna för de i lönestatistiken deltagande jordbruken.

Till utgångspunkt för de beräkningar av arbetsförbrukningens fördelning på olika kategorier av yrkesutövare, som här närmast följa, ha valts uppgifterna för perioden 1940/41—1945/46 avseende vad lönestatistiken beträffar det genomsnittliga antalet dagsverken (arbetsdagar) per 100 ha åker inom olika områden och storleksgrupper av jordbruk utgjorda av såväl anställda arbetare som av ägaren och dennes

Tabell 2. Hektar åker per hektar jordbruksjord inom olika områden och storleksgrupper av jordbruk.

Arealer enligt 1944 års allmänna jordbruksräkning. Arealen äng omräknad till åker enligt den relativa avkastningen åren 1941—1945.

Siffrorna ange 100 000-delar.

Storleksgrupp ha åker	O m r ä d e					Riket
	Ssl	Smb	Msl	Msk	N	
Lägenheter o. brukningsdelar: 0.26—1 ha	96 373	95 204	95 854	89 007	68 750	82 385
1— 5 ha I.....	97 521	91 543	93 414	86 091	81 294	85 474
Summa under 5 ha	97 351	92 011	93 714	86 305	80 137	85 193
5— 10 ha II.....	97 739	93 100	93 785	88 796	88 480	90 218
10— 20 ha III.....	97 961	94 013	94 468	91 379	91 474	93 386
20— 30 ha IV.....	97 630	93 365	94 959	92 061	90 654	94 426
30— 50 ha V.....	97 492	92 433	95 198	91 976	95 575	94 723
50—100 ha VI.....	97 556	91 163	94 523	91 337	94 553	94 107
100— ha VII.....	95 565	91 478	93 258	91 539	95 891	93 261
Samtliga grupper	97 287	92 764	94 360	89 661	85 397	91 777

familjemedlemmar. (Uppgifterna för samtliga brukningsdelar med härför erforderlig redovisning.) Dessa uppgifter ha av socialstyrelsen för här ifrågasatt ändamål särskilt specificerats dels på manliga resp. kvinnliga och minderåriga arbetare, dels på totalt antal arbetsdagar resp. därav familjen i procent dels på vart och ett av de för grupperingen av de räkenskapskontrollerade jordbruken använda naturliga produktionsområdena nämligen

Ssl = Skåne-Hallands slättbygder,

Smb = Sydsvenska mellanbygden,

Msl = Mellersta Sveriges slättbygder (Öland, Gotland, Östgötaslätten, Vänerslätten samt Mälar- och Hjälmarbygden),

Msk = Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder,

N = Norra Sverige (hela Norrland utom Gästrikland, norra Värmland, samt mellanbygden och fjällbygden i Kopparbergs län).

För dessa områden och för de olika storleksgrupperna av jordbruk har alltså funnits tillgängliga uppgifter rörande antalet arbetsdagar utförda av

Ma = män fyllda 18 år, anställda,

Mf = män fyllda 18 år, familjemedlemmar,

Ka = kvinnor och minderåriga, anställda,

Kf = kvinnor och minderåriga, familjemedlemmar.

Omräknas antalet arbetsdagar per 100 ha åker till per 100 ha jordbruksjord enligt de i tabell 2 angivna relativtalen och vägas uppgifterna därefter områ-

desvis med den relativa arealen av jordbruksjord enligt tabell 3 erhållas de medeltal, som återges i tabell 4.

De för omräkningarna erforderliga uppgifterna om hektar åker per hektar jordbruksjord (åker och äng) och om arealen jordbruksjord vad avser olika områden och storleksgrupper av jordbruk ha beräknats med utgångspunkt från förhållandena enligt 1944 års allmänna jordbruksräkning. Ängen (slätteräng, kultiverad betesäng och annan betesäng) har härvid omräknats till åker efter förhållandet mellan avkastningen i skördeenheter per hektar för Naturlig äng och för Arealen av foderväxter i genomsnitt under perioden 1941—1945 (SOS Jordbruk och Boskapsskötsel år 1946 s. 21). Tidigare användes för dessa omräkningar motsvarande uppgifter enligt 1937 års allmänna jordbruksräkning, därvid arealen äng omräknades till åker enligt den relativa skördeavkastningen under perioden 1937—1940.

Omräkningstalen från de båda olika jordbruksräkningarna äro i stort sett likartade, men vissa skillnader föreligga dock, vilka modifiera resultatet av omräkningen. På grund härav skulle man måhända kunna ha ifrågasatt, vilka omräkningstal, som lämpligen borde ha använts för de olika åren. Man kan sålunda diskutera att använda antingen fasta vägningstal (enligt jordbruksräkningen år 1937 eller år 1944) eller vägningstal, som jämväl återge den förskjutning, som inträffat (närmast mellan år 1937 och år 1944) och som i så fall även måste tänkas ha fortsatt efter år 1944.

Tabell 3. Arealen jordbruksjord fördelad på olika områden och storleksgrupper av jordbruk år 1944.

Procent.

Storleksgrupp, ha åker	O m r å d e					R i k e t	
	Ssl	Smb	Msl	Msk	N	Summa	% per grupp
Lägenheter o. brukningsde- lar: 0-26—1 ha	4.6	4.1	16.7	33.3	41.3	100.0	1.4
1— 5 ha I	2.7	2.8	11.9	42.0	40.6	100.0	14.4
Summa under 5 ha	2.8	2.9	12.4	41.3	40.6	100.0	15.8
5— 10 ha II	4.2	4.7	18.6	46.0	26.5	100.0	19.8
10— 20 ha III	9.5	7.4	38.2	35.0	9.9	100.0	22.5
20— 30 ha IV	14.7	8.6	51.0	22.5	3.2	100.0	11.2
30— 50 ha V	17.1	9.0	54.5	18.0	1.4	100.0	11.0
50—100 ha VI	13.7	7.5	59.6	18.2	1.0	100.0	9.2
100— ha VII	17.3	8.8	59.2	14.4	0.3	100.0	10.5
Samtliga grupper	10.0	6.6	37.6	31.2	14.6	100.0	100.0

Då för omräkningen här valts fasta vägningstal har anledningen därtill varit att förskjutningen mellan åren 1937 och 1944 likväl är måttlig, att densamma knappast kan tänkas påverka resultatet av den jämförelse mellan de olika statistiska materialen, varom här närmast är fråga, samt att fastställandet av särskilt ängsarealen är för- enad med så pass stora svårigheter, att man knappast kan få något riktigt säkert mått på utvecklingstendensen för den totala jordbruksarealen allenast genom resultatet av två stycken arealinventeringar. (I annat sammanhang måste dock ifrågasvarande tendens, i brist på annat material, läggas till grund för beräkningarna.)

Då för omräkningen slutligen nu valts de fasta vägningstalen avseende år 1944 (och ej 1937), är detta naturligt med hänsyn till ifrågasvarande års läge inom den period, som beräkningarna avse.

De i tabell 4 anförda medeltalen skilja sig icke särskilt mycket från de i lönestatistisk årsbok angivna riksmedeltalen (efter en motsvarande men förenklad omräkning). Uttryckes den totala arbetsprestationen i mt och rmt per hektar jordbruksjord (ytterligare erforderliga omräkningar se nedan), blir totalsumman dock inom grupperna av familj jordbruk något lägre enligt beräkningen ovan jämfört med vid en beräkning baserad på de i Lönestatistisk årsbok angivna riksmedeltalen. Skillnaden återges nedan i medeltal för perioden 1940/41—1946/47 samt i något avrundade tal.

Grupp	III	IV	V	VI	VII
Arbetstimmar (mt och rmt) per ha jordbruks- jord	30	20	10	5	—1

Den i tabell 4 angivna arbetsförbrukningen måste för jämförelse med uppgifterna från de räkenskapskontrollerade jordbruken ytterligare omräknas till arbetstimmar samt vad kvinnor och minderåriga beträffar dessutom till s. k. reducerade manstimmar (rmt).

Vid dessa omräkningar synes man vad beträffar lejda arbetare utan olägenhet kunna utgå från de i Lönestatistisk årsbok angivna genomsnittliga dags- och timlönerna totalt, kontant och naturaförmåner för a. manliga arbetare, som fyllt 18 år, samt b. manliga minderåriga, kvinnliga och kvinnliga minderåriga arbetare sammanvägda till ett medeltal för hela gruppen av kvinnliga och minderåriga arbetare enligt antalet av samtliga reviderade arbetare utav ifrågasvarande slag.

Riktigare hade visserligen varit att även här använda medeltal, som vägts med hänsyn till skillnaden inom de olika geografiska områdena, d. v. s. beträffande lönen per dag med antalet dagsverken per hektar jordbruksjord och beträffande timlönen med antalet arbetstimmar per hektar jordbruksjord samt i båda fallen dessutom med arealen jordbruksjord. En sådan vägning är emellertid synnerligen tidsödande (den borde bl. a. göras särskilt för de olika storleksgrupperna av jordbruk) och kan med hänsyn till bristerna i primärmaterial dessutom knappast förutsättas ge något nämnvärt säkrare resultat.

De omräkningar, som här företagits, bygga på följande uppgifter:

Tabell 4. Antal arbetsdagar per 100 ha jordbruksjord vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken.

M = män, K = kvinnor och minderåriga,¹
a = anställda, f = familjemedlemmar.

År, i regel $\frac{1}{11}-\frac{31}{10}$	Åkerareal, ha				
	III 10—19	IV 20—29	V ² 30—49	VI 50—99	VII ³ 100—
1940/41.....	Ma 1 712	1 556	1 581	1 637	1 876
	Mf 1 575	1 035	571	268	107
	⁴ Ka 835	566	334	244	212
	Kf 1 562	976	501	180	37
1941/42.....	Ma 1 633	1 474	1 583	1 663	1 918
	Mf 1 562	940	688	289	138
	⁴ Ka 842	598	381	270	225
	Kf 1 614	992	574	198	46
1942/43.....	Ma 1 483	1 362	1 553	1 660	1 892
	Mf 1 951	1 244	790	345	50
	⁴ Ka 697	522	374	283	254
	Kf 1 714	1 004	479	160	25
1943/44.....	Ma 1 384	1 349	1 523	1 666	1 917
	Mf 1 992	1 279	788	361	56
	⁴ Ka 696	437	336	256	246
	Kf 1 737	1 064	517	162	27
1944/45.....	Ma 1 253	1 313	1 455	1 647	1 884
	Mf 2 180	1 317	823	372	68
	⁴ Ka 516	414	276	222	229
	Kf 1 712	1 043	499	159	19
1945/46.....	Ma 978	1 031	1 231	1 498	1 703
	Mf 2 088	1 415	910	398	77
	⁴ Ka 490	364	268	218	183
	Kf 1 266	768	425	122	11
1946/47.....	Ma 825	883	1 166	1 327	1 549
	Mf 2 233	1 490	904	443	91
	⁴ Ka 416	332	219	184	157
	Kf 1 196	702	374	133	23

¹ Ej reducerat till mansdagsverken.
² Hopvägning av grupperna 30—39 och 40—49 ha åker enligt relativa talen 0·6 resp. 0·4.
³ Hopvägning av grupperna 100—199, 200—399 och fr. o. m. 400 ha åker enligt relativa talen 0·65, 0·28 resp. 0·07.
⁴ Antalet reducerat till 83 %.

a) Dags- och timlöner (kr) enligt lönestatistiken.

År, i regel $\frac{1}{11}-\frac{31}{10}$	Dagslöner		Timlöner	
	Ma	Ka	Ma	Ka
1940/41.....	6·72	3·63	0·82	0·52
1941/42.....	7·49	4·20	0·91	0·59
1942/43.....	8·26	4·63	1·01	0·66
1943/44.....	8·73	5·03	1·06	0·73
1944/45.....	9·91	5·62	1·21	0·78
1945/46.....	11·03	6·17	1·35	0·92
1946/47.....	12·16	6·82	1·47	1·00

b) Dagsarbetstid (timmar).

År, i regel $\frac{1}{11}-\frac{31}{10}$	Ma	Ka
1940/41.....	8·195	6·981
1941/42.....	8·230	7·119
1942/43.....	8·178	7·015
1943/44.....	8·236	6·890
1944/45.....	8·190	7·205
1945/46.....	8·170	6·707
1946/47.....	8·272	6·820

Divideras dagslönen med timlönen erhålles dagsarbetstiden i timmar.

Dagsarbetstiden för Ka omvandlas här- efter till rmt genom multiplikation med

den relativa timlönen (för Ka i förhållande till Ma).

c) Dagsarbetstid för Ka (rmt).

År, i regel 1/11—31/10	Relativ timlön	Rmt
1940/41.....	0.63415	4.427
1941/42.....	0.64835	4.616
1942/43.....	0.65347	4.585
1943/44.....	0.68868	4.745
1944/45.....	0.64463	4.645
1945/46.....	0.68148	4.571
1946/47.....	0.68027	4.639

I detta sammanhang bör påpekas, att lönen per dag, totalt inklusive värdet av naturaförmåner, i SOS Lönestatistiken fr. o. m. år 1946 redovisats med följande specificering

- vid tidlönsarbete,
- » ackordsarbete,
- » allt arbete oavsett löneformen,

medan motsvarande totallön per dag tidigare endast redovisats exklusive ackordsarbete. Timlönen har däremot helt naturligt såväl före som efter år 1946 redovisats allenast exklusive ackordsarbete. Fråga uppkommer nu huruvida dagsarbetstiden fr. o. m. år 1946 bör beräknas genom att dagsförtjänsten vid tidlönsarbete eller genom att dagsförtjänsten vid allt arbete oavsett löneformen divideras med timlönen (exklusive ackordsarbete). Dagsarbetstiden blir i det förra fallet kortare än i det senare fallet.

Som argument för det förstnämnda alternativet kan anföras, att detsamma ger en logisk kontinuitet med beräkningarna för de tidigare åren. Som motargument gäller emellertid att även ackordsarbetet är ett arbete och att den häremot svarande timarbetstiden rimligen bör beräknas vid en normal arbetsintensitet d. v. s. i förevarande fall genom att dagsförtjänsten vid allt arbete oavsett löneformen divideras med timlönen (exklusive ackordsarbete).

Som argument mot det sistnämnda alternativet kan anföras den bristande kontinuiteten i beräkningarna. Denna brist blir emellertid mindre ju längre jämförelsen sträcker tillbaka i tiden, eftersom ackordsarbetet då överhuvudtaget var av en mindre omfattning. Härtill kommer, att man för de tidigare åren blott har ett starkt begränsat antal tillfälliga arbetare med i statistiken samtidigt som dessa arbetare torde ha presterat en relativt stor del av ackordsarbetet. Möjligheterna att verkställa en korrigerig för de tidigare åren äro så-

lunda mycket små om ens några. Slutgiltigt gäller att den skillnad, som här diskuterats, är av en försvinnande liten betydelse och icke utövar något inflytande på de avgörande beräkningarna. Vilket alternativ som väljes kan därför anses vara en smak-sak. I det föregående har valts att fr. o. m. år 1946 beräkna dagsarbetstiden genom att dividera dagsförtjänsten vid allt arbete oavsett löneformen med timlönen (exklusive ackordsarbete).

Vad här ovan framhållits beträffande omräkningstalen gäller lejda arbetare. Beträffande familjemedlemmarna finnas inga särskilda uppgifter till belysande av hur antalet arbetsdagar lämpligen bör omräknas till arbetstimmar. Omräkningen måste alltså i stort sett ske efter samma norm som för lejda arbetare, Härvid torde det dock icke vara befogat att variera dagsarbetstiden per år såsom för de lejda arbetarna. Som medeltal kunna istället användas för Mf 8 200 mt och för Kf 4 598 rmt. Sannolikt är emellertid dagsarbetstiden vid jordbruksarbete i genomsnitt något litet längre för manliga och något kortare för kvinnliga familjemedlemmar än för lejda arbetare. Detta må markeras genom att som medeltal för familjemedlemmarna istället välja

för Mf 8.3 mt och
för Kf 4.4 rmt.

Verkställes omräkningen av arbetstiden i tabell 4 på sätt nu angivits, erhålles det resultat, som framgår av tabell 5.

2. Fördelning på familjemedlemmar och anställda.

Till utgångspunkt för en första jämförande prövning av uppgifterna från de räkenskapskontrollerade och de i lönestatistiken deltagande jordbruken kan tagas procenten familjearbete.

För de i lönestatistiken deltagande jordbruken beräknas procenten familjearbete lätt ur tabell 5. För de räkenskapskontrollerade jordbruken beräknas först familjens arbetsprestation inom olika storleksgrupper och naturliga områden (med hjälp av de i Räkenskapsresultaten angivna procentsatserna). Efter hopvägning enligt arealen jordbruksjord (tabell 3) erhållas de riksmedeltal för de olika storleksgrupperna av jordbruk som anges i tabell 6.

Tabell 5. Arbetstimmar per hektar jordbruksjord vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken.

M = män, K = kvinnor och minderåriga, a = anställda, f = familjemedlemmar.

Mt och rmt

År, i regel $\frac{1}{11}$ — $\frac{31}{10}$	Åkerareal, ha				
	III 10—19	IV 20—29	V 30—49	VI 50—99	VII 100—
1940/41.....	Ma 140.3	127.5	129.6	134.2	153.7
	Mf 130.7	85.9	47.4	22.2	8.9
	Ka 37.0	25.1	14.8	10.8	9.4
	Kf 68.7	42.9	22.0	7.9	1.6
1941/42.....	Ma 134.4	121.3	130.3	136.9	157.9
	Mf 129.6	78.0	57.1	24.0	11.5
	Ka 38.9	27.6	17.6	12.5	10.4
	Kf 71.0	43.6	25.3	8.7	2.0
1942/43.....	Ma 121.3	111.4	127.0	135.8	154.7
	Mf 161.9	103.3	65.6	28.6	4.9
	Ka 32.0	23.9	17.1	13.0	11.6
	Kf 75.4	44.2	21.1	7.0	1.1
1943/44.....	Ma 114.0	111.1	125.4	137.2	157.9
	Mf 165.3	106.2	65.4	30.0	4.6
	Ka 33.0	20.7	15.9	12.1	11.7
	Kf 76.4	46.8	22.7	7.1	1.2
1944/45.....	Ma 102.6	107.5	119.2	134.9	154.3
	Mf 180.9	109.3	68.3	30.9	5.6
	Ka 24.0	19.2	12.8	10.3	10.6
	Kf 75.3	45.9	22.0	7.0	0.8
1945/46.....	Ma 79.9	84.2	100.6	122.4	139.1
	Mf 173.3	117.4	75.5	33.0	6.4
	Ka 22.4	16.6	12.3	10.0	8.4
	Kf 55.7	33.8	18.7	5.4	0.9
1946/47.....	Ma 68.2	73.0	96.5	109.8	128.1
	Mf 185.3	123.7	75.0	36.8	7.6
	Ka 19.3	15.4	10.2	8.5	7.3
	Kf 52.6	30.9	16.5	5.9	1.0

Procenten familjearbete vid de räkenskapskontrollerade jordbruken erhålles därefter genom en jämförelse mellan uppgifterna i tabell 6 och i tabell 13.

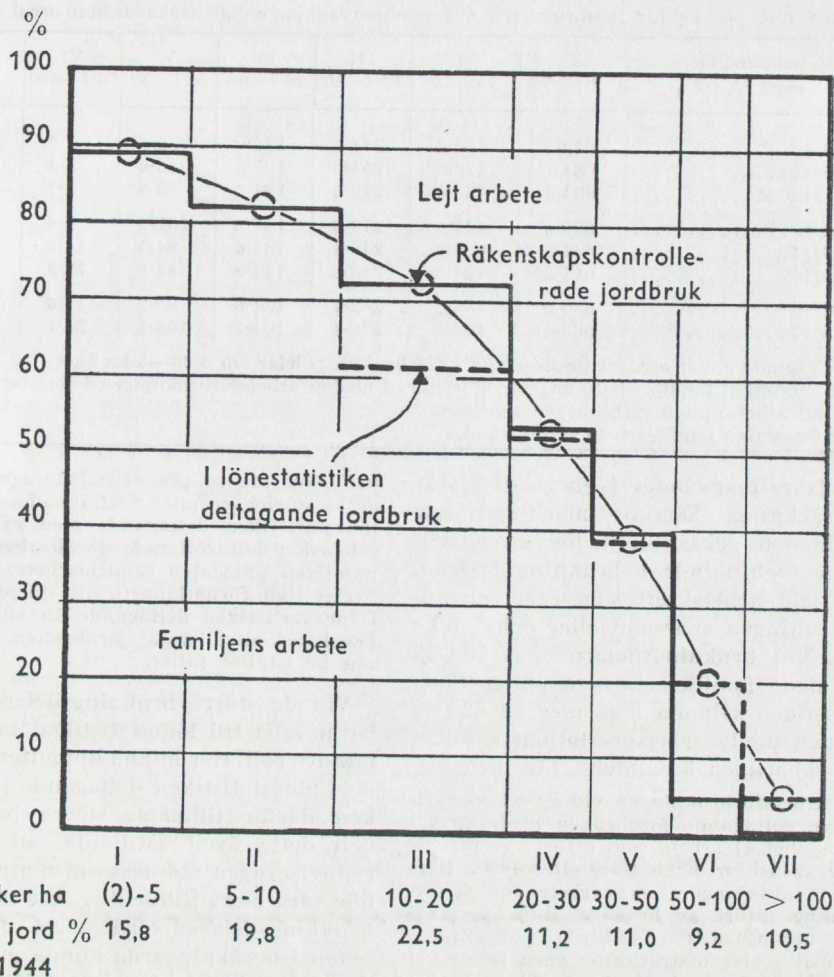
För 7-årsperioden 1940/41—1946/47 ger jämförelsen mellan de räkenskapskontrollerade och de i lönestatistiken deltagande jordbruken följande resultat:

Som av diagram 1 framgår utgör familjens arbete inom storleksgrupp III vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken en markerat mindre del av den totala arbetsprestationen än vid de räkenskapskontrollerade jordbruken. Inom storleksgrupperna VI och VII är förhållandet däremot omvänt och skillnaden

Storleksgrupp Åkerareal, ha	I 2—5	II 5—10	III 10—20	IV 20—30	V 30—50	VI 50—100	VII 100—
Räkenskapskontrollerade jordbruk.....	89.9	83.1	73.3	54.6	41.1	5.9	0.6
Arbetsredovisningen i lönestatistiken.....	—	—	62.4	53.4	39.3	20.5	5.0

Siffrorna ovan återges även i diagram 1.

Diagram 1. Arbetsförbrukningen inom olika storleksgrupper av jordbruk fördelad på familjemedlemmar och andra arbetare. Åren 1940/41—1946/47.

samtidigt ändock mera markerad. Kurvan för familjens arbete vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken skär med andra ord motsvarande kurva för de räkenskapskontrollerade jordbruken.

Mellan de båda slagen av uppgifter för arbetsförbrukningen föreligga givetvis flera skiljaktigheter. En sådan är t. ex. att redovisningen i ena fallet skett i dagsverken, medan den i andra fallet skett i timmar. Då familjemedlemmarna torde arbeta något litet längre per dag än de lejda arbetarna, bör deras arbetsprestation relativt sett bli något större, när den direkt mätes i timmar

än när den mätes i arbetsdagar. Skillnaden enligt diagram 1 är emellertid alldeles för stor för att till någon väsentlig del kunna förklaras på detta sätt. Förklaringen synes istället huvudsakligen vara den, att uppgifterna från de i lönestatistiken deltagande jordbruken icke ge en representativ bild av familjearbetets omfattning. Lönestatistiken avsåg från början i huvudsak endast att belysa löneläget och löneutvecklingen för lantarbetarna. Det är därför naturligt, att hushållningssällskapen vid organiserandet av uppgifternas insamling utvalt sådana brukningsdelar, där lejd

Tabell 6. Total arbetsprestation av brukaren och dennes familjemedlemmar vid de räkenskapskontrollerade jordbruken.

Mt och rmt per hektar jordbruksjord vid sammanvägning enligt ifrågavarande areal år 1944.

Bokföringsår, i regel $\frac{1}{7}$ — $\frac{30}{8}$	I ¹ 2·1—5	II 5·1—10	III 10·1—20	IV 20·1—30	V 30·1—50	VI 50·1—100	VII 100—
1939/40.....	643·3	434·9	244·6	138·9	79·7	1·0	—
1940/41.....	634·1	426·6	254·5	137·3	86·6	8·0	0·2
1941/42.....	634·5	430·6	249·9	134·6	83·9	9·7	0·1
1942/43.....	655·5	441·5	272·3	154·2	101·3	6·2	0·1
1943/44.....	641·5	423·8	249·4	133·6	84·5	11·6	0·1
1944/45.....	611·5 ²	424·8	248·8	144·9	81·8	12·9	0·6
1945/46.....	650·9	435·7	262·7	154·6	99·9	17·6	0·1
1946/47.....	668·0	468·1	276·4	164·2	108·7	26·7	8·0 ³

¹ Vägning enligt arealen jordbruksjord vid brukningsdelar om 0·26—5 ha åker.
² Procenten familjearbete ungefär oförändrad medan arbetsförbrukningen i timmar (spec. Övrigt arbete) blivit rätt starkt reducerad.
³ Procenten familjearbete starkt ökad.

arbetskraft användes i en relativt stor utsträckning. Särskilt markerad har skillnaden också blivit för de medelstora (och mindre) brukningsdelarna, där lejd arbetskraft som regel användes antingen sparsamt eller också icke alls. Vid brukningsdelarna om 10—20 ha utgör familjens arbete enligt lönestatistiken sålunda icke mer än 62·4 % av den totala arbetsprestationen, vilket uppenbarligen är alldeles för litet.

I arbetsförbrukningen vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken medräknas i allmänhet ej arbete som utförts av förvaltare, inspektor, bokhållare eller dylik. Där emot torde medräknas arbete för driftsledning utfört av brukare, som även utför kroppsarbete. Så torde i realiteten jämväl i viss utsträckning vara fallet vid de räkenskapskontrollerade jordbruken. Ett olika förfaringssätt i detta avseende bidrager dock icke till att förklara skillnaden vid de medelstora (och mindre) jordbru-

ken. Om arbete för driftsledningen inom dessa storleksgrupper medräknades vid de i lönestatistiken deltagande men ej vid de räkenskapskontrollerade jordbruken borde nämligen procenten familjearbete, under i övrigt lika förhållanden, bli större vid de i lönestatistiken deltagande än vid de räkenskapskontrollerade jordbruken. Motsatsen är istället fallet.

Vid de större brukningsdelarna spelar urvalet till lönestatistiken sannolikt mindre roll. Här kunna uppgifterna från de i lönestatistiken deltagande jordbruken därför tillmätas större betydelse och detta även såtillvida, att arbetsredovisningen vid dessa brukningsdelar bör vara mera tillförlitlig. Vid de större brukningsdelarna torde m. a. o. säkerheten i beräkningarna kunna mätas genom uppgifternas antal. Antalet uppgifter återges för samtliga storleksgrupper i följande tabell avseende år 1943/44.

Grupp	Åker, ha	Antal uppgifter		Antal brukningsdelar totalt 1944
		Räkenskapskontrollerade jordbruk	Lönestatistik	
I.....	(2)— 5	84	756	{ 107 776
II.....	5— 10	298		
III.....	10— 20	373		
IV.....	20— 30	199	1 415	
V.....	30— 50	172		795
VI.....	50—100	55	536	
VII.....	100—	91		2 325
Samtliga		1 272	3 502	
				{ 2 325
				{ 296 227

Tabell 7. Familjens arbetsinsats vid brukningsdelar av olika storlek.

Procent av den totala arbetsförbrukningen i mt och rmt.
 Rkj = Räkenskapskontrollerade jordbruk.
 Slj = I Socialstyrelsens lönestatistik deltagande jordbruk.
 Normtal enligt i texten angiven princip.

År, bokförings- resp. anställnings-	Åkerareal, ha						
	I 2·1—5	II 5·1—10	III 10·1—20	IV 20·1—30	V 30·1—50	VI 50·1—100	VII 100—
1939/40..... Rkj	90·0	81·4	69·8	52·0	34·8	0·4	—
Normaltal	95·0	81·4	69·8	(51·3) ¹	(34·2) ¹	(17·0) ²	(6·0) ²
1940/41..... Rkj	90·4	79·7	71·6	51·9	38·9	3·3	0·1
Slj	—	—	52·9	45·8	32·5	17·2	6·0
Normaltal	95·0	79·7	71·6	48·9	35·7	17·2	6·0
1941/42..... Rkj	88·7	82·3	72·6	52·1	39·9	4·4	0·04
Slj	—	—	53·7	45·0	35·8	18·0	7·4
Normaltal	95·0	82·3	72·6	48·6	37·9	18·0	7·4
1942/43..... Rkj	86·6	81·6	73·6	55·9	43·6	2·8	0·04
Slj	—	—	60·8	52·2	37·6	19·3	3·5
Normaltal	95·0	81·6	73·6	54·1	40·6	19·3	3·5
1943/44..... Rkj	88·4	79·3	71·3	49·0	36·9	5·3	0·04
Slj	—	—	62·2	53·7	38·4	19·9	3·3
Normaltal	95·0	79·3	71·3	51·4	37·7	19·9	3·3
1944/45..... Rkj	90·4	84·6	71·5	53·3	36·1	5·7	0·2
Slj	—	—	66·9	55·1	40·6	20·7	3·7
Normaltal	95·0	84·6	71·5	54·2	38·4	20·7	3·7
1945/46..... Rkj	90·8	85·6	74·6	59·0	43·7	7·7	0·04
Slj	—	—	69·1	60·0	45·5	22·5	4·7
Normaltal	95·0	85·6	74·6	59·5	44·6	22·5	4·7
1946/47..... Rkj	94·2	88·8	77·7	61·2	48·4	12·6	3·9
Slj	—	—	73·1	63·6	46·2	26·5	6·0
Normaltal	95·0	88·8	77·7	62·4	47·3	26·5	6·0

¹ Normtal vid samma förhållande till Rkj, som i genomsnitt under perioden 1940/41—1945/46.

² Uppskattade normtal.

De allmänna slutsatser man med stöd av vad nu framhållits kan dra om det redovisade materialets användbarhet för en uppdelning av den totala arbetsprestationen på familjemedlemmar och anställda torde för de olika storleksgrupperna av jordbruk kunna sammanfattas på följande sätt. Omdömena gälla procenten familjearbete.

Under 10 ha.

Representativiteten av uppgifterna från de räkenskapskontrollerade jordbruken är problematisk. På grund av att grupp I endast avser jordbruk om 2—5 ha bör procenten familjearbete inom denna grupp hö-

jas därest beräkningarna, såsom i det följande är avsikten, skola utsträckas till att avse brukningsdelar (och lägenheter) under 5 ha.

10—20 ha.

Uppgifterna från de i lönestatistiken deltagande jordbruken äro värdelösa för ett bedömande av förhållandena i allmänhet beträffande familjearbetets omfattning. Representativiteten av uppgifterna från de räkenskapskontrollerade jordbruken kan ifrågasättas.

20—30 och 30—50 ha.

Tveksamhet torde råda, vilka uppgifter som äro mest representativa, de från räkenskapskontrollerade jordbruken eller de från de i lönestatistiken deltagande jord-

bruken. Till förmån för de förra uppgifterna talar urvalsmetoden och den större omsorgen vid uppgiftslämnandet och till förmån för de senare uppgifterna det betydligt större antalet. Skillnaden mellan de olika uppgifterna är icke särskilt stor. 50—100 och över 100 ha.

Det högst avsevärt större antalet uppgiftslämnare till lönestatistiken gör det sannolikt att denna bäst återger förhållandena inom dessa storleksgrupper. Den större specialiseringen av arbetet på de olika driftsgrenarna, den utförliga arbetsredovisningen och den härav följande noggrannheten vid uppgiftslämnandet medföra samtidigt att uppgifterna allmänt böra vara relativt tillförlitliga.

Ett utnyttjande av uppgifterna skulle enligt dessa allmänna slutsatser innebära, att man tvingades tillmäta resultatet från de räkenskapskontrollerade jordbruken vitsord för storleksgrupperna 5—10 och 10—20 ha samt, med viss uppskattad korrektion, även för gruppen under 5 ha. Däremot skulle resultatet från de i lönestatistiken deltagande jordbruken tillmätas vitsord för grupperna 50—100 och över 100 ha. Inom de mellanliggande grupperna 20—30 och 30—50 ha slutligen, borde medeltalet för de båda slagen av uppgifter sannolikt ge det bästa resultatet.

Resultatet av de ovan gjorda övervägandena framgår av de i tabell 7 angivna normaltalerna.

Vad ovan diskuterats är närmast omfattningen av familjens arbete i förhållande till de anställdas arbete i medeltal för en viss period. Om man härvidlag kan nå fram till en acceptabel lösning, blir nästa fråga att söka bedöma variationerna från år till år. Enligt tabell 7 skulle dessa variationer under perioden 1940/41—1946/47 icke alltid ha varit likartade vid de räkenskapskontrollerade och vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken. Med hänsyn till primärmaterialiets sammansättning är detta kanske icke särskilt förvånande. Förhållandet medför emellertid, att det måste vara förenat med mycket stora vanskligheter att draga några slutsatser om variationernas beskaffenhet. Någon större klarhet om variatio-

nerna kan icke nås utan att primärmaterialiet förbättras eller möjligen utan att bearbetningen därav verkställes efter andra grunder. Här torde man på denna punkt icke kunna komma längre än till ett accepterande av variationen sådan densamma framgår av de angivna normaltalerna.

3. Fördelning på manliga samt kvinnliga och minderåriga arbetare.

Vad beträffar arbetsprestationens vidare uppdelning på manliga å ena samt kvinnliga och minderåriga arbetare å andra sidan föreliggande vägledande uppgifter endast från de i lönestatistiken deltagande jordbruken. Någon möjlighet att närmare pröva representativiteten av dessa uppgifter finnes sålunda för närvarande icke. Vad tidigare anförts ger dock stöd för antagandet, att vanskligheterna med en beräkning även i denna del måste vara ganska betydande.

Med de nu gjorda reservationerna anges i tabell 8 hur stor arbetsprestation, som vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken utförts av kvinnor och minderåriga i förhållande till den totala arbetsprestation, som utförts av anställda resp. av familjemedlemmar. (Procentsatserna ha erhållits ur tabell 5.)

Med hjälp av tabell 8 och under antagande, att procentsatserna vid brukningsdelarna under 10 ha varit

$$A = 20.0 \text{ och } F = 31.6^1$$

samt att procentsatserna år 1939/40 varit desamma, som under år 1940/41, kan man nu göra den i tabell 9 återgivna sammanställningen av arbetsprestationens i mansdagsverken eller reducerade mansdagsverken beräknade eller uppskattade fördelning på arbetarekategorierna Ma, Mf, Ka och Kf inom de olika storleksgrupperna av jordbruk.

¹ Detta betyder följande fördelning av den totala arbetsinsatsen vid brukningsdelar under 5 ha: Ma = 4.0 %, Mf = 65.0 %, Ka = 1.0 % och Kf = 30.0 %. Innebörden i det gjorda antagandet framgår tydligare av tabell 9.

Tabell 8. Arbetsinsats av kvinnor och minderåriga vid brukningsdelar av olika storlek.

A = % av de anställdas arbetsinsats.

F = % av familjemedlemmarnas arbetsinsats.

År, i regel $\frac{1}{11}$ — $\frac{31}{10}$	Åkerareal, ha				
	III 10·1—20	IV 20·1—30	V 30·1—50	VI 50·1—100	VII 100—
1940/41.....	A 20·9	16·4	10·2	7·4	5·8
	F 34·5	33·3	31·7	26·2	15·2
1941/42.....	A 22·4	18·5	11·9	8·4	6·2
	F 35·4	35·9	30·7	26·6	14·8
1942/43.....	A 20·9	17·7	11·9	8·7	7·0
	F 31·8	30·0	24·3	19·7	18·3
1943/44.....	A 22·4	15·7	11·3	8·1	6·9
	F 31·6	30·6	25·8	19·1	20·7
1944/45.....	A 19·0	15·2	9·7	7·1	6·4
	F 29·4	29·6	24·4	18·5	12·5
1945/46.....	A 21·9	16·5	10·9	7·6	5·7
	F 24·3	22·4	19·9	14·1	12·3
1946/47.....	A 22·1	17·4	9·6	7·2	5·4
	F 22·1	20·0	18·0	13·8	11·6

Sammanvägas de i tabell 9 angivna procentsatserna efter arealen jordbruksjord (tabell 3) och efter arbetsförbrukningens storlek per hektar jordbruksjord (tabell 15; Grupp VI och VII enl. avd. b) inom de olika grupperna, erhållas de i tabell 10 angivna riksmedelalen.

Som framgår av tabell 10 är den redovisade utvecklingen av arbetsprestationens fördelning på de större kategorierna av arbetare icke i alla avseenden kontinuerlig. Den mest regelbundna utvecklingen framkommer helt naturligt i fördelningen på män och kvinnor (samt minderåriga). Bortser man från år 1939/40, där siffrorna delvis äro byggda på antaganden, framträder mellan åren 1940/41 och 1941/42 en sådan ökning för kvinnorna och minskning för männen, som kan anses vara sannolik med hänsyn till de då rådande exceptionella förhållandena. Den därefter inträdande kontinuerliga förändringen i motsatt riktning, d. v. s. genom ökning för männen och minskning för kvinnorna, är likaledes sannolik med hänsyn till de i övrigt kända förskjutningarna på längre sikt.

Även vad beträffar arbetsprestationens fördelning på anställda och familjemedlemmar förefaller den i tabell 10 redovisade utvecklingen att vara någorlunda sannolik. Den redovisade förskjutningen från anställda till familjemedlemmar är dock icke under hela perioden lika kontinuerlig.

Vad slutligen beträffar de enskilda åren må särskilt framhållas, att förskjutningarna 1945/46 (mot en relativt sett ökad arbetsprestation av män å ena sidan samt av familjemedlemmar å andra sidan) varit särskilt kraftigt utan att dock kunna betecknas som exceptionella.

I detta sammanhang må anmärkas att en beräkning av den totala arbetskostnaden i jordbrukskalkylen för närvarande måste grundas på arbetsåtgång- en uttryckt i manstimmar (mt) och i reducerade manstimmar (rmt av kvinnor och minderåriga). Reduktionen av antalet timmar, som utförts av kvinnor och minderåriga, har i räkenskapsresultaten verkställts enligt förhållandet mellan lönen till ifrågakvarande kategori av arbetare och lönen till fullgoda manliga

Tabell 9. Arbetsprestationens fördelning inom olika storleksgrupper av jordbruk på vissa större kategorier av arbetare.¹

Procent av den totala arbetsförbrukningen i mansdagsverken och reducerade mansdagsverken.

M = män, K = kvinnor,
a = anställda, f = familjemedlemmar.

Å r	Å k e r a r e a l, ha							
	I 2·1—5 ²	II 5·1—10	III 10·1—20	IV 20·1—30	V 30·1—50	VI 50·1—100	VII 100—	
1939/40 ³	Ma	4·0	14·9	23·9	40·6	59·1	76·9	88·5
	Mf	65·0	55·7	45·7	34·3	23·4	12·5	5·1
	Ka	1·0	3·7	6·3	8·0	6·7	6·1	5·5
	Kf	30·0	25·7	24·1	17·1	10·8	4·5	0·9
1940/41	Ma	4·0	16·2	22·5	42·7	57·7	76·7	88·5
	Mf	65·0	54·5	46·9	32·6	24·4	12·7	5·1
	Ka	1·0	4·1	5·9	8·4	6·6	6·1	5·5
	Kf	30·0	25·2	24·7	16·3	11·3	4·5	0·9
1941/42	Ma	4·0	14·2	21·3	41·9	54·7	75·1	86·9
	Mf	65·0	56·3	46·9	31·2	26·3	13·2	6·3
	Ka	1·0	3·5	6·1	9·5	7·4	6·9	5·7
	Kf	30·0	26·0	25·7	17·4	11·6	4·8	1·1
1942/43	Ma	4·0	14·7	20·9	37·8	52·3	73·7	89·7
	Mf	65·0	55·8	50·2	37·9	30·7	15·5	2·9
	Ka	1·0	3·7	5·5	8·1	7·1	7·0	6·8
	Kf	30·0	25·8	23·4	16·2	9·9	3·8	0·6
1943/44	Ma	4·0	16·6	22·3	41·0	55·3	73·6	90·0
	Mf	65·0	54·2	48·8	35·7	28·0	16·1	2·6
	Ka	1·0	4·1	6·4	7·6	7·0	6·5	6·7
	Kf	30·0	25·1	22·5	15·7	9·7	3·8	0·7
1944/45	Ma	4·0	12·3	23·1	38·8	55·6	73·7	90·1
	Mf	65·0	57·9	50·5	38·2	29·0	16·9	3·2
	Ka	1·0	3·1	5·4	7·0	6·0	5·6	6·2
	Kf	30·0	26·7	21·0	16·0	9·4	3·8	0·5
1945/46	Ma	4·0	11·5	19·8	33·8	49·4	71·6	89·9
	Mf	65·0	58·6	56·5	46·2	35·7	19·3	4·1
	Ka	1·0	2·9	5·6	6·7	6·0	5·9	5·4
	Kf	30·0	27·0	18·1	13·3	8·9	3·2	0·6
1946/47	Ma	4·0	9·0	17·4	31·1	47·6	68·2	88·9
	Mf	65·0	60·7	60·5	49·9	38·8	22·8	5·3
	Ka	1·0	2·2	4·9	6·5	5·1	5·3	5·1
	Kf	30·0	28·1	17·2	12·5	8·5	3·7	0·7

¹ Arbetsprestationen av familj resp. anställda enl. tabell 7 uppdelad på arbetsprestation av män resp. kvinnor samt minderåriga enl. tabell 8.

² Uppskattade procentsatser.

³ Siffrorna framkomna efter antagande att den relativa arbetsinsatsen av kvinnor och minderåriga år 1939/40 varit densamma som år 1940/41.

arbetare. Detta innebär, vid beräkningen av den totala arbetskostnaden, att antalet mt och rmt bör multipliceras med timlönen per fullgod manlig arbetare. För de fortsatta beräkningarna är det sålunda icke nödvändigt att känna vare sig den ursprungliga arbetspresta-

tionen eller löneförmånerna för kvinnliga och minderåriga arbetare. Bedömandet i olika avseenden underlättas emellertid, då samtliga delposter avvägs mot varandra. Härtill kommer att man, som närmaste åtgärd i syfte att förbättra underlaget för arbetskostnadskalky-

Tabell 10. Arbetsprestationens fördelning på vissa större kategorier av arbetare.

Procent av den totala arbetsförbrukningen i mansdagsverken och reducerade mansdagsverken.

M = män, K = kvinnor,
a = anställda, f = familjemedlemmar.

År, i regel $\frac{1}{11}$ — $\frac{31}{10}$	Ma	Mf	Ka	Kf	Summa		Summa	
					A	F	M	K
1939/40	26.0	47.3	4.3	22.4	30.3	69.7	73.3	26.7
1940/41	26.1	47.2	4.3	22.4	30.4	69.6	73.3	26.7
1941/42	24.3	48.2	4.4	23.1	28.7	71.3	72.5	27.5
1942/43	24.6	49.0	4.3	22.1	28.9	71.1	73.6	26.4
1943/44	26.0	47.9	4.5	21.6	30.5	69.5	73.9	26.1
1944/45	25.0	49.5	3.8	21.7	28.8	71.2	74.5	25.5
1945/46	22.7	52.6	3.7	21.0	26.4	73.6	75.3	24.7
1946/47	20.2	55.2	3.2	21.4	23.4	76.6	75.4	24.6

len, bör tänka sig en specificerad redovisning i de publicerade räkenskapsresultaten av arbetsprestationen för män resp. för kvinnor och minderåriga. Detta är anledningen till att beräkningarna nedan fullföljas även vad avser den kvinnliga och minderåriga arbetskraften.

4. Fördelning av de anställdas arbetsprestation på olika yrkeskategorier.

Fördelningen av arbetsprestationen inom lantbruket på olika yrkeskategorier har betydelse genom den högre lön, som utgår för mera kvalificerat arbete. Specificering på yrkeskategori förekommer emellertid endast vad avser de anställda. Där kollektivavtal tillämpas är specificeringen nödvändig för lönesättningen.

I lönestatistiken förekomma uppgifter om antalet arbetstimmar per år utförda av anställda arbetare inom olika yrkeskategorier. Dessa uppgifter kunna användas för en beräkning av den totala arbetsprestationens (uttryckt i timmar) fördelning på de olika yrkeskategorierna. Därvid måste man emellertid bl. a. avgöra med vilket antal arbetare, som den angivna timarbetstiden per arbetare bör sammanvägas, innan totalsumman fördelas på de olika yrkeskategorierna. Härrom må anföras följande.

Uppgifterna om antalet arbetstimmar

per arbetare anges för åren 1939 och 1940 avse Redovisade lantarbetare, för åren 1941 och 1942 Nominativt redovisade lantarbetare, för åren 1943—1945 Fast anställda arbetare och fr. o. m. 1946 på nytt Nominativt redovisade lantarbetare. Uppgifterna äro dessutom naturligen hela tiden begränsade till det antal arbetare, för vilka en timredovisning blivit avlämnad.

Den skillnad, som den olika rubriceringen antyder, torde innebära att 1941 och 1942 i uppgifterna även medtagits sådana (enstaka) tillfälliga arbetare (arbetare med mindre än 50 dagsverken), för vilka lämnats nominativa uppgifter, medan dessa arbetare icke medtagits eller förutsatts icke utöva något inflytande på slutresultatet under åren 1943—1945. Nominativa uppgifter ha nämligen under denna period icke infordrats för de tillfälliga arbetarna, vilket dock icke hindrat, att en eller annan tillfällig arbetare likväl redovisats nominativt och en eller annan av de på detta sätt nominativt redovisade tillfälliga arbetarna dessutom med angivande av arbetstiden i timmar. Vid infordrande av uppgifterna till statistiken för år 1946 ändrades det använda formuläret därhän, att nominativa uppgifter skulle lämnas för samtliga arbetare, sålunda även för de tillfälliga. Detta innebar jämväl, att timredovisning kom att lämnas för ett större antal av tillfälliga arbetare än tidi-

gare och att sålunda rubriceringen Nominativt redovisade lantarbetare nu åter blev mera adekvat.

Genom förändringen år 1946 beträffande de tillfälliga arbetarna kan man förutsätta, *dels* att timarbetstiden i genomsnitt per arbetare år 1946 blivit lägre än vad den annars skulle ha blivit (totalminskningen av denna och andra anledningar framgår av genomsnittet för samtliga manliga arbetare, fyllda 18 år, som år 1945 utgjorde 2 037 men år 1946 ej mera än 1 616 timmar), vilket dock i detta sammanhang icke spelar någon roll, *dels* att timarbetstiden per arbetare år 1946 blivit lägre speciellt för sådana yrkeskategorier, som rymma ett stort antal av tillfälliga arbetare, vilket i detta sammanhang har betydelse såtillvida, att man därigenom kan få en icke signifikativ förskjutning i den totala arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna.

Såsom senare närmare skall visas, kommer arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna att tjäna till ledning vid beräkningen av den genomsnittliga timlönen. Vad senast anfördes kommer på detta sätt även att utöva inflytande på beräkningen av de totala arbetskostnaderna och förtjänar därför ett särskilt beaktande. Inflytandet på den genomsnittliga timlönen kan härvid konstateras bli beroende på huruvida genom förskjutningen en större eller mindre tyngd kommer att läggas på de yrkeskategorier, för vilka lönen normalt är särskilt hög, och/eller för vilka den inträdda lönestegringen varit särskilt markerad. Hur härmed förhåller sig kan icke avgöras annat än genom en väsentlig ombearbetning av primärmaterial. Klart är emellertid, att om årsarbetstiden per arbetare för en viss yrkeskategori minskat genom inkluderingen av ett större antal tillfälliga arbetare, så har å andra sidan antalet arbetare inom denna yrkeskategori samtidigt ökat i en sådan utsträckning, att den för kategorien redovisade totala arbetsprestationen blivit större än tidiga-

re. Detta följer ju redan direkt därav, att yrkesgruppen i fråga tillförts en ytterligare volym av arbete — om detta skett genom tillfälliga eller andra arbetare spelar naturligen i detta sammanhang ingen roll.

Beträffande det antal arbetare, som den angivna timarbetstiden per arbetare bör sammanvägas med, innan totalsumman fördelas på de olika yrkeskategorierna, må nu ytterligare anföras följande.

Fr. o. m. år 1941 (avtalsåret 1940/41) finnes i SOS Lönestatistiken intagen en fördelning av totalantalet nominativt redovisade lantarbetare på olika yrkeskategorier (samt på olika åldersgrupper). Antalet nominativt redovisade män över 18 år (sedan antalet män under 18 år frändragits) är avsevärt större än antalet män med timredovisning och bör sålunda av denna anledning under i övrigt lika förhållanden ge en mera representativ bild av den totala arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna. Den skillnad, som kan tänkas uppstå i arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna vid en sammanvägning av timarbetstiden med antalet nominativt istället för med antalet timredovisade arbetare, kan alltså i stort beskrivas sålunda:

1940/41—1944/45.

Antalet tillfälliga arbetare, som redovisats nominativt, är mycket litet och antalet därav med timredovisning är ännu mindre. De tillfälliga arbetarna påverka därför icke resultatet i någon nämnvärd grad. I vad mån årsarbetstiden för de timredovisade arbetarna är representativ för de mera fast anställda arbetarna kan icke prövas. Icke heller kan man pröva huruvida de nominativt redovisade arbetarnas fördelning på de olika yrkeskategorierna är mera representativ än motsvarande fördelning av arbetarna med timredovisning. Omfattningen av uppgifterna må alltså falla utslaget. På grund härav synes det bästa resultatet kunna uppnås vid en sammanvägning av årsarbetstiden för de

timredovisade arbetarna med antalet av de nominativt redovisade arbetarna.

1945/46—

Förutom vad som anfördes beträffande perioden 1940/41—1944/45 gäller det här att pröva huruvida de tillfälliga arbetare, som redovisats nominativt, ha en mer eller mindre representativ fördelning på de olika yrkeskategorierna än de tillfälliga arbetare, för vilka lämnats timredovisning (skillnaden här emellan är icke oväsentlig men likväl av begränsad omfattning) samt dessutom att pröva huruvida inkluderandet av de tillfälliga arbetarna i stort sett inneburit en sådan förskjutning, varigenom större eller mindre tyngd lagts på sådana yrkeskategorier, för vilka lönen normalt är särskilt hög och/eller för vilka den inträdda lönestegringen varit särskilt markerad.

Vad beträffar de olika antalen av tillfälliga arbetare blir slutsatsen vad avser representativiteten densamma som slutsatsen för perioden 1940/41—1944/45 vad beträffar de övriga arbetarna.

Vad avser inflytandet i stort av de tillfälliga arbetarna må däremot förmodas, att dessa mera permanent lagt en större tyngd till de ej särskilt kvalificerade och därmed relativt lågt betalda yrkeskategorierna. Dessa kategorier borde dock, genom att en del arbete faktiskt utförts av tillfälliga arbetare, rätteligen redan tidigare ha varit något starkare representerade. Vad de tillfälliga arbetarna betytt eller komma att betyda för yrkeskategorier med en relativt stark lönestegring (eller lönesänkning) är svårare att bedöma, eftersom växlingarna här äro stora från år till år och eftersom man i detta fall endast har ett år att grunda omdömet på.

Allmänt kommer man på detta sätt resonemangsvis fram till den slutsatsen, att inkluderandet i antalet nominativt redovisade arbetare (och i antalet arbetare med timredovisning) av de tillfälliga arbetarna ger en sådan förskjutning i den på här ifrågakvarande sätt beräknade yrkesfördelningen, som i sin

tur under vissa förutsättningar kan ge anledning till en speciell begränsning av lönestegringstendensen. Hur stark en sådan eventuell begränsning är, kan, som redan framhållits, icke avgöras utan en ombearbetning av primäruppgifterna, men det kan dock förutsättas, att den icke skall vara särskilt stark. Temporrätt kan olägenheten av förskjutningen i yrkesfördelningen elimineras genom en lämplig medeltalsberäkning, men man riskerar då givetvis att eliminera även andra och mera signifikativa förskjutningar än den som beror på tillkomsten år 1945/46 av de tillfälliga arbetarna.

I detta sammanhang må framhållas, att timlönen till de tillfälliga arbetarna särskilt under senare år visat sig vara något högre än timlönen till övriga arbetare. Inkluderandet av de tillfälliga arbetarna innebär därför i nu nämnt avseende en höjning av timlönen för resp. kategori av arbetare. Här för verkställs en särskild korrektion i samband med beräkningen av den genomsnittliga timlönen.

För att belysa vad de ovan diskutera de olika sätten för beräkningen av timarbetsvolymens sammansättning skulle kunna tänkas innebära vid en på ifrågakvarande arbetsvolym grundad beräkning av den genomsnittliga timlönen, kan för åren 1940/41 och 1945/46 verkställas följande jämförelse:

	1940/41	1945/46
	öre per timme	
Arbetare med timredovisning.....	80-04	132-13
Nominativt redovisade arbetare.....	80-11	132-09

Det observeras, att samma timlöner ifrågakvarande år använts vid de alternativa beräkningarna och att den framkomna skillnaden sålunda utslutande är beroende på skillnaden vid beräkningen av arbetsvolymens sammansättning.

Skillnaden år 1945/46 är som synes icke stor, men den pekar dock åt ett annat håll än vad skillnaden gjorde år 1940/41. Hela den genom de ifrågakvarande båda omläggningarna framkomna

förskjutningen är sålunda visserligen liten men dock icke helt oväsentlig och den verkar i riktning mot att begränsa takten i den inträffade lönestegringen. Vad förskjutningen sedan slutgiltigt kan ha för betydelse med hänsyn till de i denna utredning senare gjorda uppskattningarna, undandraget sig ett bedömande.

Representativiteten av uppgifterna för de nominativt redovisade arbetarna och för arbetarna med timredovisning belyses av följande sammanställning:

År, i regel 1/11—31/10	Manliga arbetare över 18 år		Kvinnliga och minderåriga arbetare med timredovisning
	»nominativt redovisade»	med timredovisning	
1938/39	—	7 510	1 176
1939/40	—	10 719	1 886
1940/41	15 823	10 397	1 795
1941/42	14 868	9 379	1 778
1942/43	15 413	10 620	1 871
1943/44	13 908	9 542	1 424
1944/45	12 410	8 964	1 204
1945/46	15 820	11 793	2 313
1946/47	13 395	10 168	1 874

Sammanvägas det i lönestatistiken angivna antalet arbetstimmar per år för arbetare med och utan kollektivavtal på sätt ovan angivits, erhålles den i tabell 11 redovisade bilden av arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna.

Då någon vägning icke kunnat ske efter förhållandena vid jordbruk av olika storlek (yrkeskategorierna finnas icke fördelade på olika storleksgrupper av jordbruk), är det med hänsyn till primärmaterialets sammansättning uppenbart, att den i tabell 11 angivna yrkesfördelningen endast kan vara representativ för de något större brukningsdelarna. Förhållandet kan närmast uttryckas så att yrkesspecialiseringen sannolikt blivit överdriven. Huruvida detta i sin tur lett till att det mera kvalificerade arbetet fått en för stor eller för liten volym är en annan fråga. Vid bedömandet härav torde böra beaktas, dels

att jordbruken med anställda arbetare i regel äro relativt stora, och dels att proportionen av det erforderliga kvalificerade arbetet i själva verket borde bli större ju mindre brukningsdelarna äro. Det kvalificerade arbetet vid de mindre brukningsdelarna, och i detta sammanhang även vad beträffar familjemedlemmarna, döljes emellertid genom att samma person måste ha flera olika kvalifikationer och därför icke kan givas någon preciserad yrkesbeteckning. Vad nu anförts synes sålunda böra leda till den slutsatsen, att kvantiteten mera kvalificerat arbete genom de fast anställda yrkesutövarna närmast blivit något underskattad enligt tabell 11. Här emot får emellertid samtidigt ställas, att det vid de mindre brukningsdelarna utförda arbetet, även om det kanske till en något större del avser mera kvalificerade yrkessysselsättningar, just genom den vid dessa brukningsdelar föga genomförda specialiseringen kanske ändock icke kan anses vara mera kvalificerat. I brist på annat material till belysande av yrkesfördelningen torde uppgifterna i tabell 11 därför tills vidare böra godtagas.

Det återstår nu att söka bedöma resultatet av de gjorda beräkningarna och överbägandena. Härvid må först erinras om förskjutningarna i arbetsprestationens fördelning på män resp. kvinnor och minderåriga samt på anställda resp. familjemedlemmar sådana dessa redovisats i tabell 10. Förskjutningarna ha tidigare — även mellan åren 1944/45 och 1945/46 — angivits icke kunna betraktas som exceptionella. Detta omdöme torde även gälla om arbetsprestationens fördelning på var och en av de fyra olika kategorierna Ma, Mf, Ka och Kf. För att ytterligare pröva omdömet i nu senast nämnda avseende har emellertid utvecklingen av arbetsprestationen för de ifrågakvarande kategorierna återgivits grafiskt i diagram 2.

Som av diagrammet framgår har förskjutningen för de kvinnliga och minderåriga arbetarekategorierna (Ka och

Tabell 11. Av anställda utförda arbetstimmar fördelade på olika yrkeskategorier.

Enligt socialstyrelsens lönestatistik.

Procent.

Yrkeskategori	1938/39	1939/40	1940/41 ¹	1940/41 ¹	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47
<i>Manliga arbetare fyllda 18 år</i>										
Rättare.....	3-63	3-80	3-92	4-14	4-32	4-46	4-20	4-14	4-69	4-67
Fördräng.....	5-31	4-57	4-23	4-20	4-47	4-64	4-56	4-31	4-07	4-14
Kördräng.....	32-64	31-48	31-60	31-26	30-98	31-63	30-95	30-39	24-80	23-60
Traktorskötare ²	—	—	—	—	—	—	—	—	4-82	5-60
Dagsverkare ³	20-30	19-32	20-11	19-18	21-98	19-93	20-03	20-30	20-73	19-31
Arbetare med blandat arbete.....	2-19	4-04	4-84	4-78	4-24	4-58	5-11	5-92	8-35	10-03
Ladugårdsförmän.....	4-18	4-55	4-56	4-71	4-44	4-51	4-64	4-73	4-68	5-18
Kreaturskötare.....	15-88	18-63	17-77	18-98	18-02	18-07	18-38	19-00	19-81	19-81
Övriga djurskötare.....	0-75	0-66	0-40	0-45	0-45	0-46	0-36	0-59	4	4
Fodermäsk.....	3-11	2-31	2-40	2-44	1-88	2-08	2-24	2-15	1-57	1-63
Stalldräng.....	3-76	3-75	3-40	3-68	4-22	4-22	3-88	3-31	1-56	1-61
Specialarbetare.....	6-43	5-28	5-02	4-66	4-23	4-17	4-31	4-15	4-20	3-81
Övriga arbetare.....	1-82	1-61	1-75	1-52	0-77	1-25	1-34	1-01	0-72	0-61
Summa	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00
<i>Minderåriga manliga arbetare.....</i>	45-61	49-42	48-00	48-00	48-60	47-39	49-50	51-62	52-94	51-91
<i>Kvinnliga arbetare fyllda 18 år</i>										
Stall- o. ladugårdspersonal.....	36-07	30-03	31-30	31-30	28-70	20-72	19-14	17-53	14-74	14-56
Hembiträden ⁴	8-42	11-44	11-19	11-19	11-69	14-63	12-82	12-06	8-86	11-14
Dagsverkare ⁵	—	—	—	—	—	—	—	—	7-24	5-95
Övriga.....	7-23	6-45	7-23	7-23	6-97	13-67	15-24	15-62	10-00	10-27
<i>Minderåriga kvinnliga arbetare.....</i>	2-67	2-66	2-28	2-28	4-04	3-59	3-30	3-17	6-22	6-17
Summa	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00	100-00

¹ För manliga arbetare över 18 år har sammanvägningen av arbetsprestationen fr. o. m. år 1940/41 icke skett med stöd av antalet arbetare med timredovisning utan med stöd av antalet yrkesredovisade arbetare. För år 1940/41 anges resultatet av en sammanvägning enligt båda metoderna.

² T. o. m. år 1944/45 inkluderade i Kördräng.

³ T. o. m. år 1944/45 rubricerade som Övriga jordbruksarbetare.

⁴ Fr. o. m. år 1945/46 inkluderade i Kreaturskötare.

⁵ I SOS Lönestatistiken t. o. m. år 1943/44 och på uppgiftsformuläret t. o. m. år 1944/45 rubricerade såsom Landsjungfrur. Arbetsprestationen reducerad till hälften t. o. m. år 1944/45 och till en fjärdedel fr. o. m. 1945/46.

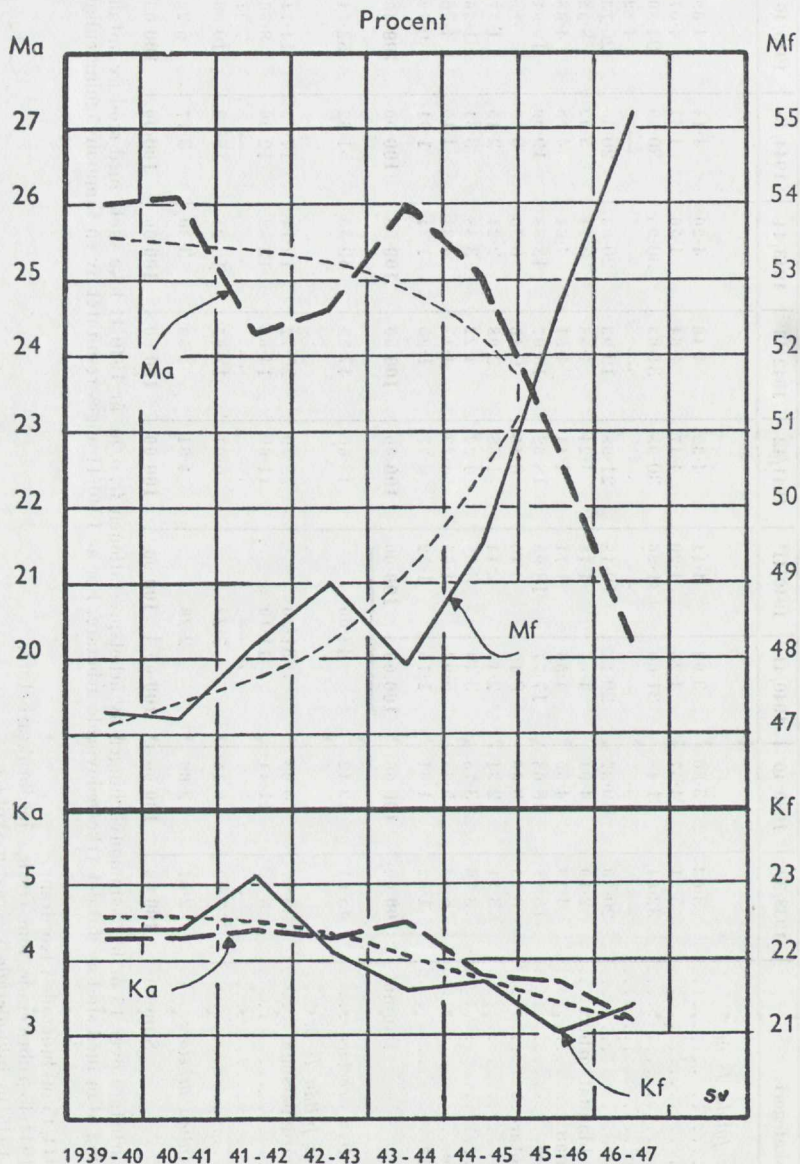
⁶ Dagsverkare t. o. m. år 1944/45 ingående i Övriga.

Diagram 2. Arbetsprestationens fördelning på vissa större kategorier av arbetare.

Procent av den totala arbetsförbrukningen i mansdagsverken och reducerade mansdagsverken.

M = män, K = kvinnor.

a = anställda, f = familjemedlemmar.

Kf) under den redovisade perioden varit tämligen likartad, om nämligen förskjutningen mätes i absoluta tal. Tendensen för de båda kategorierna kan också konkretiseras genom en gemen-

sam kurva, vilken i diagrammet blivit inlagd enligt uppskattning. Kurvan visar en svagt accelererad minskning från omkring år 1941/42, vilken minskning förefaller att vara naturlig i stort sett

och särskilt som en reaktion mot de exceptionella förhållandena under de tidigare krigsåren.

Av diagrammet framgår ytterligare med stor tydlighet att den väsentliga förskjutningen i arbetsprestationens fördelning avser de manliga arbetarekategorier på så sätt, att från år 1943/44 arbetsprestationen för de anställda (Ma) minskat i accelererad takt, medan arbetsprestationen för familjemedlemmarna (Mf) varit föremål för en motsvarande ökning, vilken dessutom förstärkts genom den samtida minskningen för de kvinnliga och minderåriga arbetarekategorierna. (Även för de manliga kategorierna har tendensen i utvecklingen inlagts i diagrammet enligt en uppskattning.) Saken kan uttryckas så, att de manliga familjemedlemmarna genom svårigheterna att er-hålla lejd arbetskraft och genom den ökade bristen på kvinnliga och minderåriga medhjälpare tydligen måst i ökad utsträckning taga på sig den på kort sikt ofrånkomliga arbetsbördan. Denna utveckling, som måhända delvis ger förklaringen till föreliggande svårigheter att i här berört avseende tolka de enligt befolkningsstatistiken under senare år inträffade förändringarna, är i och för sig sannolik. Likväl kan man alltjämt ifrågasätta, huruvida icke förskjutningen mellan åren 1944/45 och 1945/46 på grund av den då verkställda omläggningen av lönestatistiken blivit något överdriven. Att i detta avseende göra någon ytterligare precisering är emellertid icke möjligt med utgångspunkt från de nu föreliggande uppgifterna, eftersom förskjutningen mellan de nämnda åren dock står i en god överensstämmelse med förskjutningen såväl under det föregående som under det efterföljande året.

Vad nu anförts kan tyckas vara av ringa intresse, eftersom den löneberäkning, vartill senare återkommes, ändock utslutande måste baseras på förhållandena för de manliga, anställda arbetarna (Ma). Saken har emellertid betydelse

dels vid belysandet av vad det innebär, att man lägger förhållandena allenast för de manliga, anställda arbetarna till grund för löneberäkningen och dels vid bedömandet av hur de olika dellönerna för de anställda arbetarna lämpligen böra sammanvägas under de olika åren. Undersökningen ovan har sålunda givit stöd för den uppfattningen, att några i verklig mening exceptionella förskjutningar icke skulle ha framkommit genom lönestatistikens omläggning år 1945/46. Om detta gäller de olika huvudgrupperna av arbetare, så borde det med visst fog även kunna antagas gälla om de olika undergrupperna.

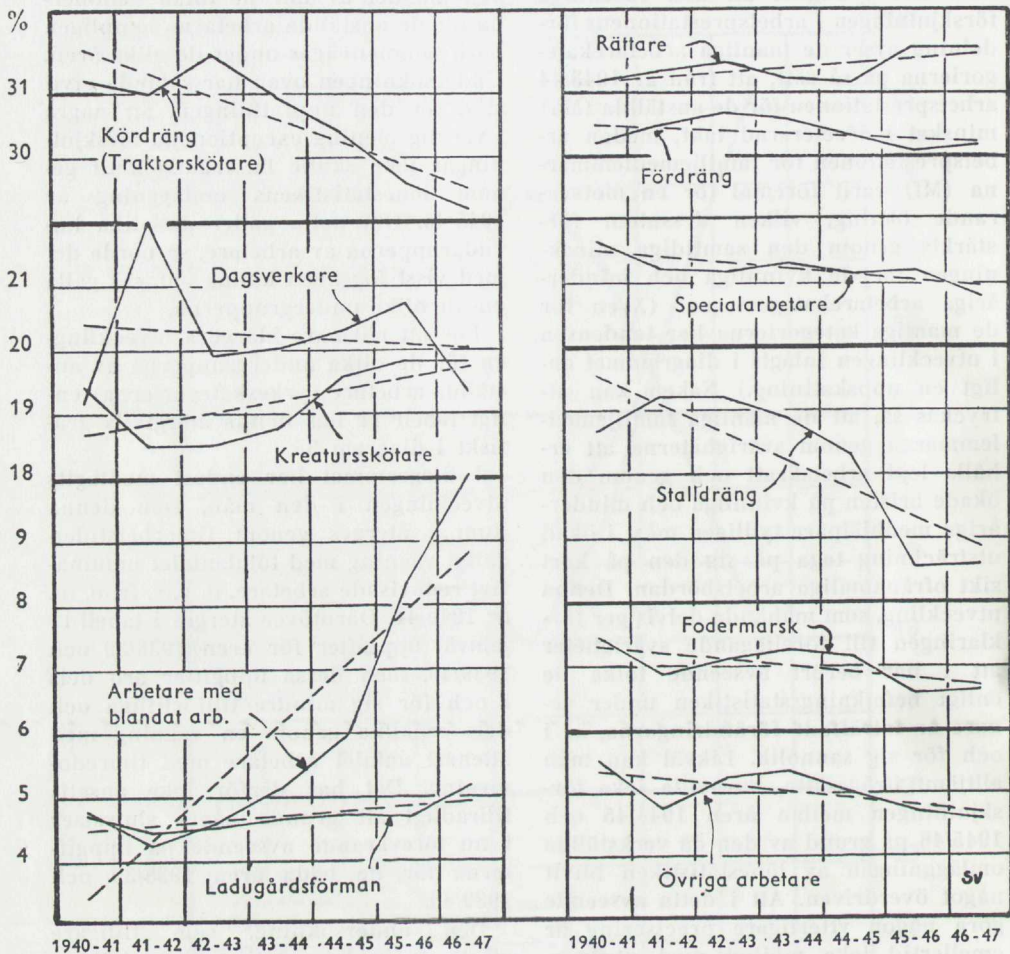
För att närmare klargöra utvecklingen för de olika undergrupperna av anställda arbetare (yrkeskategorierna) enligt tabell 11 har denna återgivits grafiskt i diagram 3.

I diagrammet har endast medtagits utvecklingen i den mån, som denna kunnat återges genom timarbetstiden enligt vägning med totalantalet nominativt redovisade arbetare, d. v. s. fr. o. m. år 1940/41. Därutöver återges i tabell 11 jämväl uppgifter för åren 1938/39 och 1939/40, men dessa uppgifter äro dels i och för sig mindre tillförlitliga och dels erhållna genom en vägning med allenast antalet arbetare med timredovisning. Det har därför icke ansetts tillrådligt att grunda några slutsatser i nu förevarande avseende på uppgifterna för de båda åren 1938/39 och 1939/40.

Den undersökning, som tidigare gjorts av arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna och som finnes refererad i bilaga 1 till Kungl. Maj:ts proposition nr 275 den 21 maj 1948 sid. 159, baserades på de dåvarande kända uppgifterna för perioden 1940/41—1944/45. För denna period visade det sig, att förskjutningarna i arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna voro så små (och svårbestämbara till sin tendens) att man kunde bortse från desamma. Sedan uppgifter numera framkommit

Diagram 3. Av anställda manliga arbetare över 18 år utförda arbetstimmar fördelade på olika yrkeskategorier.

Procent av den totala ifrågavarande arbetsprestationen. Angiven tendens enligt rätlinjig regression.

för ytterligare de två åren 1945/46 och 1946/47 är förhållandet icke längre detsamma. På grund härav uppstår nu frågan, huruvida man vid användandet av arbetsprestationen för de olika yrkeskategorierna som norm för en sammanvägning av dellönerna för de motsvarande yrkeskategorierna bör tillämpa fasta vägningstal, lämpligen beräknade som aritmetiska medeltal för hela perioden 1940/41—1946/47, eller rörliga vägningstal lämpligen beräkna-

de genom rätlinjig regression. Denna fråga är av principiell karaktär och innebär i förra fallet, att förskjutningarna vad avser arbetsprestationens fördelning på olika yrkeskategorier av anställda anses kompensera genom motsatta förskjutningar av arbetsprestationens fördelning för familjemedlemmarna eller med andra ord, att arbetet som sådant i stort sett icke anses ha ändrat karaktär och att familjemedlemmarna därför fått övertaga de göromål,

Tabell 12. Normalt för arbetsförbrukningens fördelning på olika yrkeskategorier.

Procent av arbetsförbrukningen för manliga anställda arbetare över 18 år under perioden 1940/41—1946/47.

Yrkeskategori	Rörliga vägningsstal enligt rätlinjig regression		Fasta vägningsstal enligt aritmetiska medeltal
	Basåret 1938/39	Årsvariation	
Rättare.....	4.01	+ 0.07	4.37
Fördräng.....	4.58	— 0.05	4.34
Kördräng ¹	32.39	— 0.36	30.58
Traktorskötare ¹	(2.90)	(+ 0.30)	(4.40)
Dagsverkare.....	20.52	— 0.06	20.21
Arbetare med blandat arbete.....	1.63	+ 0.90	6.14
Ladugårdsförman.....	4.31	+ 0.08	4.70
Djurskötare.....	18.34	+ 0.17	19.20
Fodermarsk.....	2.54	— 0.11	2.00
Stalldräng.....	5.42	— 0.44	3.21
Specialarbetare.....	4.68	— 0.09	4.22
Övriga arbetare.....	1.58	— 0.11	1.03
Summa	100.00	0.00	100.00

¹ För Kördräng, däri inräknat Traktorskötare, har arbetsprestationen befunnits vara 1938/39 = 32.39; årsvariation — 0.36 och 1940/41—1946/47 = 30.58. Arbetsprestationen för Traktorskötare motsvarade 4.82 år 1945/46 och 5.60 år 1946/47.

vartill lejd arbetskraft icke längre stått att erhålla. I det senare fallet innebär frågan istället antingen ett strikt fasthållande vid principen, att det är lönen till de anställda arbetarna, som i genomsnitt skall vara normerande för arbetsersättning till familjemedlemmarna, eller också ett antagande, att förskjutningarna i arbetsprestationens fördelning för de anställda är representativ jämväl för fördelningen av familjemedlemmarnas arbetsprestation. Här om må nu kunna råda delade meningar. Detta är anledningen till, att vägningsstal nedan blivit återgivna för såväl den ena som för den andra beräkningsmetoden. Som motiv för metoden med rörliga vägningsstal kan här anföras, att arbetsprestationens sammansättning onekligen på något längre sikt även i total måste vara underkastad vissa förskjutningar bl. a. med hänsyn till den fortlöpande mekaniseringen. Vad som följder utslaget vid bedömandet av de olika metodernas användbarhet och lämplighet synes därför bliva dels styrkan av de för den anställda arbetskraften redo-

visade förskjutningarna och dels längden av den period, som beräkningarna avse, d. v. s. tidsavståndet mellan basåret och den aktuella situationen.

Vad styrkan av de olika förskjutningarna beträffar, må åter hänvisas till diagram 3. Därav framgår, att några större betänkligheter knappast torde kunna resas mot de redovisade förskjutningarna och mot ett bestämmande därav genom rätlinjig regression annat än vad avser Arbetare med blandat arbete och Stalldrängar. Ökningen resp. minskningen är för dessa båda kategorier både tämligen stark och tämligen oregelbunden, så att tendensen knappast kan anses vara klart ådagalagd. Å andra sidan förefaller en viss överflyttning mellan just dessa båda yrkeskategorier under senare år att vara tämligen sannolik med hänsyn till utformningen av lantarbetsstidslagen och kollektivavtalen. Samtidigt observeras att en viss dämpning av förändringarna under de senaste åren kommer till stånd särskilt för Arbetare med blandat arbete, när tendensen fastställs

Tabell 13. Total arbetsförbrukning (lanthushållningen och övriga grenar) vid de räkenskapskontrollerade jordbruken.

Mt och rmt per hektar jordbruksjord efter sammanvägning enligt ifrågavarande areal år 1944.

Bokföringsår, i regel $\frac{1}{7}$ — $\frac{30}{8}$	I ¹ 2·1—5	II 5·1—10	III 10·1—20	IV 20·1—30	V 30·1—50	VI 50·1—100	VII 100—
1939/40.....	714·4	534·5	350·4	266·9	229·0	228·9	234·4
1940/41.....	701·7	535·2	355·6	264·7	222·5	241·7	235·4
1941/42.....	715·6	523·2	344·4	258·3	210·3	221·0	238·4
1942/43.....	756·5	540·8	369·8	276·0	232·4	221·3	244·4
1943/44.....	725·3	534·2	349·9	272·6	229·1	220·0	238·5
1944/45.....	676·3	502·4	348·1	272·1	226·9	225·8	244·3
1945/46.....	716·5	509·1	352·2	262·0	228·8	229·3	231·3
1946/47.....	709·0	526·9	355·8	268·4	224·4	211·1	207·1

¹ Vägning enligt arealen jordbruksjord vid brukningsdelar om 0·26—5 hektar åker.

genom rätlinjig regression. Detta må vara skälen till att det här icke ansetts vara erforderligt att i de nämnda båda fallen vidtaga någon ytterligare och givetvis mycket vansklig särskild uppskattning.

Resultatet av övervägandena beträffande fördelningen av de anställdas arbetsprestation på de olika yrkeskategorierna kan nu sammanfattas på sätt som framgår av tabell 12.

Särskilda uppgifter för Traktorskötare finnas i lönestatistiken fr. o. m. år 1945/46. Detta år utgjorde procentsatsen 4·82 mot 5·60 år 1946/47. Det synes lämpligt, att som arbetshypotes t. v. antaga, att den utjämnade procentsatsen år 1945/46 varit 5·00 med en fortsatt stegring av 0·30 per år, vilket med hänsyn till eljest kända förhållanden kan betraktas som måttligt. När en dylik särskild utveckling för Traktorskötare införes i beräkningarna, skall vad sålunda införes kompenseras genom en motsatt korrektion av storleken och utvecklingen av arbetsprestationen för Kördräng.

5. Fördelning av den totala arbetsprestationen på olika lönekategorier.¹

¹ Avsnittet här utelämnat.

V. Arbetsförbrukningens storlek.

Storleken av arbetsförbrukningen inom lanthushållningen kan bestämmas genom arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord och totalarealen av jordbruksjord.

1. Arbetsförbrukning per hektar jordbruksjord.

De i Socialstyrelsens lönestatistik angivna arbetsprestationerna avse lantarbetare utan specificering på olika slag av arbetsområden. Härmed synes, vad räkenskapsresultaten beträffar, närmast böra jämföras den totala arbetsprestationen för lanthushållningen och övriga grenar. Denna återges i tabell 13 sammanvägd enligt arealen jordbruksjord (tabell 2) till rikssiffror för de olika storleksgrupperna. De efter samma princip (arealen jordbruksjord) vägda medeltalen för de i lönestatistiken deltagande jordbruken återges i tabell 14. (Beräkningen baserad på uppgifterna i tabell 5.) Jämförelsen mellan de båda slagen av uppgifter, vad avser perioden 1940/41—1946/47 och storleksgrupperna III—VII, för vilka jämförbara uppgifter förefinns, underlättas genom diagram 4.

En jämförelse mellan arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade och de i lönestatistiken deltagande jord-

Tabell 14. Total arbetsförbrukning vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken.

Mt och rmt per hektar jordbruksjord efter sammanvägning enligt ifrågavarande areal år 1944.

Avtalsår, 1/11—31/10	III 10—19	IV 20—29	V 30—49	VI 50—99	VII 100—
1940/41.....	376.7	281.4	213.8	175.1	173.6
1941/42.....	373.9	270.5	230.3	182.1	181.8
1942/43.....	390.6	282.8	230.8	184.4	172.3
1943/44.....	388.7	284.8	229.4	186.4	175.4
1944/45.....	382.8	281.9	222.3	183.1	171.3
1945/46.....	331.3	252.0	207.1	170.8	154.8
1946/47.....	325.4	243.0	198.2	161.0	144.0

bruken kan avse dels förändringarna från år till år (samvariationen) och dels arbetsförbrukningens genomsnittliga storlek (storleksordningen).

Vad samvariationen beträffar ger diagram 4 direkt ett belägg för, att denna icke kan vara särdeles stor. Detta bekräftas genom en beräkning av korrelationskoefficienten, vilken för perioden 1940/41—1946/47 befinnes vara:

Grupp	Korrelation	
III.....	+ 0.097	± 0.404
IV.....	+ 0.429	± 0.333
V.....	— 0.895	± 0.081
VI.....	+ 0.147	± 0.399
VII.....	+ 0.845	± 0.117

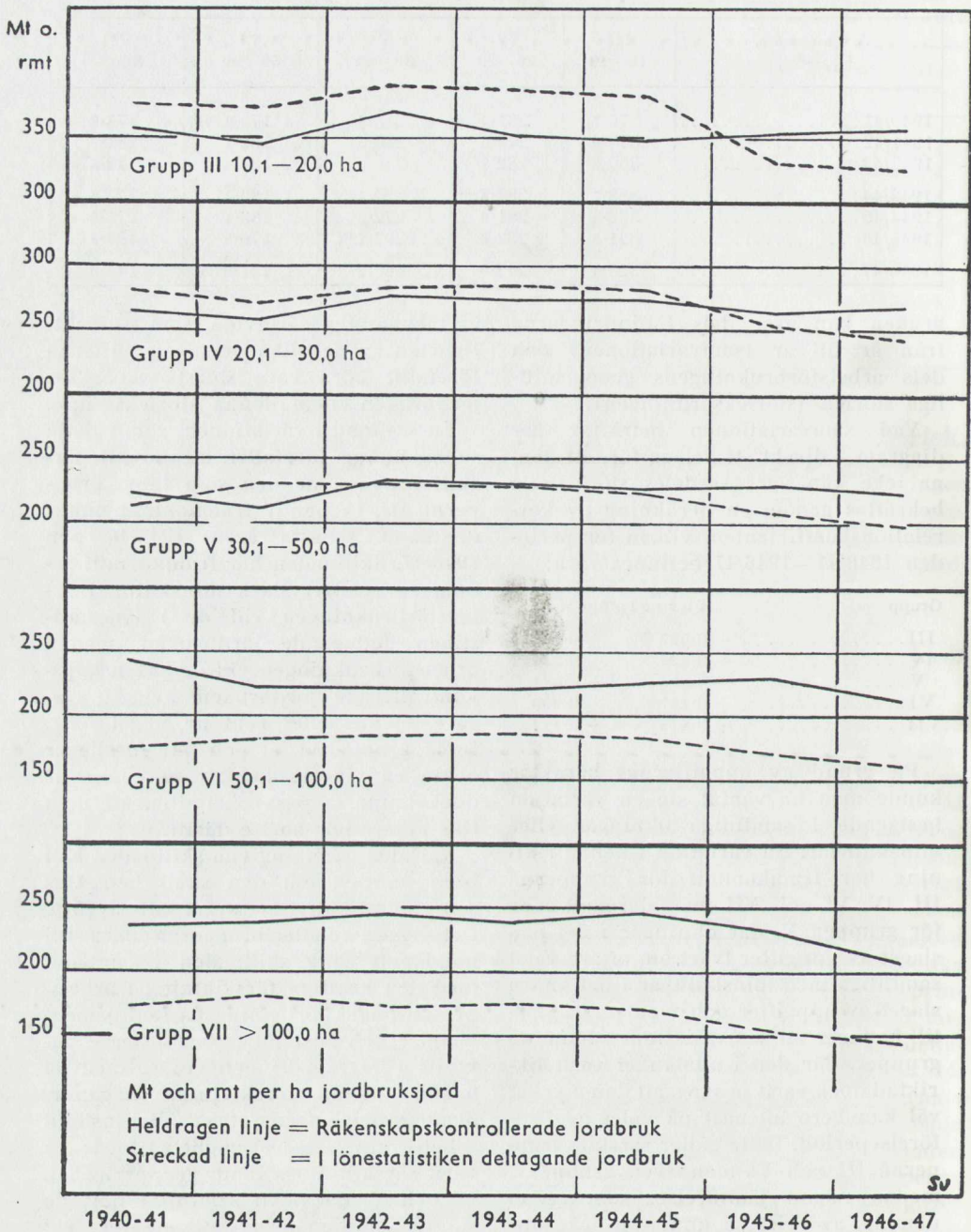
På grund av uppgifternas karaktär kunde man ha väntat sig en variation bestående i samtida ökningar eller minskningar. En variation i denna riktning har framkommit för grupperna III, IV, VI och VII men däremot icke för gruppen V, där ökningar i det ena slaget av uppgifter tvärt om oftare varit samtida med minskningar i det andra slaget av uppgifter och vice versa. Härtill kommer att samvariationen inom de grupper, där den i allmänhet varit likriktad dock varit så svag, att den mycket väl kan bero allenast på valet av jämförelseperiod. Detta gäller särskilt grupperna III och VI men även grupp IV, medan någon jämförelse, som redan nämnts, av brist på uppgifter icke alls kunnat göras för grupperna I och II. Endast för grupp VII har en otvetydig samvariation kunnat konstateras, vilket

är tacknämligt såtillvida, som tillförlitligheten av de olika primäruppgifterna förefallit böra vara störst vad avser jordbruken inom denna storleksgrupp.

En skillnad i variationen, som i detta sammanhang förefaller att ha ett särskilt intresse, är den som inom grupperna III, IV och V framkommit under de båda senaste åren 1945/46 och 1946/47. Skillnaden har framkommit genom en relativt stark minskning i arbetsförbrukningen vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken, medan arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken avtagit svagare, ej alls eller rent av något ökat. Inom grupperna VI och VII föreligger också en viss skillnad, men denna är dock ännu så pass obetydlig, att man tills vidare bör bortse därifrån.

Vad den ovan angivna skillnaden kan bero på och om den skall betraktas som signifikativ är svårt att avgöra. Det ligger emellertid ganska nära till hands att sätta skillnaden i samband med den kraftiga förskjutning i arbetsprestationens fördelning på familjemedlemmar och anställda, som tidigare påvisats (diagram 2) och vidare med de bakom denna förskjutning liggande, ökade svårigheterna att erhålla anställd arbetskraft. Dessa svårigheter torde ha varit särskilt stora inom grupperna III, IV och V, där man samtidigt haft de största möjligheterna att ersätta lejd arbetskraft med en ökad arbetsprestation av familjemedlemmarna, vilken emellertid enligt sakens natur icke all-

Diagram 4. Jämförelse mellan den totala arbetsförbrukningen under perioden 1940/41—1946/47 vid de räkenskapskontrollerade och de i lönestatistiken deltagande jordbruken över 10 ha.

tid blivit fullt redovisad i lönestatistiken. I detta sammanhang bör då också observeras, dels att de i lönestatistiken ingående brukningsdelarna inom storleksgrupperna III, IV och V redovisat en relativt hög procent av lejd arbetskraft och att detta särskilt gäller grupp III, samt dels att utvecklingen av den totala arbetsförbrukning, som jämförelsen avsett, i väsentliga avseenden kan skilja sig från utvecklingen av den arbetsförbrukning allenast för lantushållningen, vartill hänsyn av principiella skäl ansetts böra tagas i jordbrukskalkylen.

Vad nu anförts inbjuder icke till en sammankoppling av utvecklingstendenserna för den totala arbetsförbrukningen sådana dessa framträda i de båda olika slagen av primäruppgifter. Arbetsförbrukningen inom enbart lantushållningen kan därför icke heller beräknas genom att från en korrigerad total arbetsförbrukning draga arbetsförbrukningen inom s. k. Övriga grenar, sådan denna är känd genom räkenskapsresultaten. Vad förändringarna från år till år beträffa måste beräkningarna rörande arbetsförbrukningen inom lantushållningen istället synbarligen helt grundas på uppgifterna i räkenskapsresultaten.

Vad beträffar arbetsförbrukningens genomsnittliga storlek bör den gjorda jämförelsen likväl kunna ge anledning till en viss korrektion av uppgifterna i räkenskapsresultaten för allenast lantushållningen.

Medeltalen för den totala arbetsförbrukningen under perioden 1940/41—1946/47 ha sammanställts i följande tabell.

I jämförelsen har även medtagits arbetsförbrukningen för allenast lantushållningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken (tabell 15).

Jämförelsen visar, att den totala arbetsförbrukningen enligt lönestatistiken i grupp V (och tidigare grupper) i genomsnitt varit större än arbetsförbrukningen för lantushållningen enligt räkenskapsresultaten.¹ Inom grupperna av större jordbruk är förhållandet emellertid det motsatta på så sätt, att arbetsförbrukningen enligt räkenskapsresultaten både i total och vad beträffar allenast lantushållningen här är större än enligt lönestatistiken. Detta beror sannolikt delvis på att lönestatistiken vid de större jordbruken, på grund av den där större specialiseringen, mera utslutande återger arbetsförbrukningen inom lantushållningen. Enligt vad tidigare framhållits har lönestatistiken vid de större jordbruken dessutom en betydligt större representativitet än räkenskapsresultaten. Timarbetstiden för lantushållningen enligt räkenskapsresultaten synes därför inom storleksgrupperna VI (50—100 ha) och VII (över 100 ha) minst böra reduceras till samma nivå som enligt lönestatistiken, d. v. s. till 0·90132 resp. 0·85336.

Utvecklingen av arbetsförbrukningen för lantushållningen kan, som redan

¹ Beträffande de räkenskapskontrollerade jordbruken gäller att arbete, som utförts för s. k. övrig förvärvsverksamhet, icke inkluderats i de i tabell 13 angivna uppgifterna. Till övrig förvärvsverksamhet räknas dock exempelvis icke arbete i egen skog (detta redovisas under »Skogen») körslor i annans skog och ibland icke heller huggningar i annans skog (detta arbete kan ibland redovisas under »Körförtjänster» eller som rubriken tidigare löd »Kör- och arbetsförtjänster»).

G r u p p	Räkenskapskontrollerade jordbruk		I lönestatistiken deltagande jordbruk	
	allt arbete a	lantushållningen b	allt arbete c	c i % av b
V 30— 49 ha.....	224·91	212·56	218·84	102·954
VI 50—100 ».....	224·31	197·00	177·56	90·132
VII 100— ».....	234·20	196·40	167·60	85·336

Tabell 15. Arbetsförbrukning för lantushållningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken.

a) Mt och rmt per hektar jordbruksjord vid sammanvägning enligt ifrågavarande areal år 1944.

Bokföringsår, i regel $\frac{1}{7}$ — $\frac{30}{6}$	I ¹ 2·1—5	II 5·1—10	III 10·1—20	IV 20·1—30	V 30·1—50	VI 50·1—100	VII 100—
1939/40	589·9	451·4	318·5	250·5	217·1	206·2	199·7
1940/41	587·4	438·4	313·6	240·7	210·9	209·6	194·3
1941/42	594·4	441·6	309·9	234·7	200·8	191·2	191·3
1942/43	592·4	446·2	328·5	254·8	221·6	197·9	206·8
1943/44	573·0	429·2	313·2	251·0	214·4	194·6	203·9
1944/45	574·2	431·3	310·5	253·3	215·0	201·3	206·5
1945/46	589·0	426·3	314·7	243·8	213·1	192·5	193·3
1946/47	627·5	454·2	319·3	248·8	212·1	191·9	178·7

¹ Vägning enligt arealen jordbruksjord vid brukningsdelar om 0·26—5 hektar.

b) Efter korrektion med hänsyn till arbetsförbrukningens storlek under perioden 1940/41—1946/47 vid de i lönestatistiken deltagande jordbruken.

Bokföringsår, i regel $\frac{1}{7}$ — $\frac{30}{6}$	VI 50·1—100	VII 100—
1939/40	185·9	170·4
1940/41	188·9	165·8
1941/42	172·3	163·2
1942/43	178·4	176·5
1943/44	175·4	174·0
1944/45	181·4	176·2
1945/46	173·5	165·0
1946/47	173·0	152·5

framhållits, i väsentliga avseenden förväntas skilja sig från utvecklingen av den totala arbetsförbrukningen. Att så är fallet framgår av en jämförelse mellan uppgifterna för de räkenskapskontrollerade jordbruken i tabell 13 och tabell 15. I tabell 15 har även angivits den för grupperna VI (50—100 ha) och VII (över 100 ha) enligt ovan reducerade arbetsförbrukningen.

Vid bedömandet av den faktiska eller eljest rationella arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord i hela riket kunna flera olika alternativ tänkas möjliga, av vilka följande torde ligga närmast till hands:

- A. Sammanvägning av arbetsförbrukningen i samtliga storleksgrupperna I—VII.
B. Liknande sammanvägning som enl. A men under antagande, att arbetsförbruk-

ningen i grupp I (2·1—5 ha) är densamma som i grupp II (5·1—10 ha).

- C. Rationell arbetsförbrukning = arbetsförbrukningen i grupp III (»basjordbruken» om 10·1—20 ha).

Arbetsförbrukningen enligt dessa tre olika alternativ har sammanställts i tabell 16.

I vad mån utvecklingen av arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord vid de räkenskapskontrollerade jordbruken är representativ för utvecklingen vid samtliga jordbruk, kan naturligen aldrig avgöras med någon större grad av säkerhet. Förhållandena påverkas nämligen av en hel rad olika och i olika riktning verkande faktorer, vilka det i många fall icke är möjligt att

Tabell 16. Alternativ arbetsförbrukning per hektar för lantushållningen. Hela riket.

Mt och rmt per hektar jordbruksjord vid sammanvägning enligt ifrågavarande areal år 1944.

Bokföringsår, i regel $\frac{1}{7}$ — $\frac{30}{6}$	Alt. A Samtliga grupper	Alt. B Samtliga grupper Gr I som Gr II	Alt. C Basjordbruk Gr III
1939/40	341·2	319·3	318·5
1940/41	335·1	311·6	313·6
1941/42	332·4	308·3	309·9
1942/43	343·7	320·6	328·5
1943/44	332·1	309·4	313·2
1944/45	333·2	310·6	310·5
1945/46	332·3	306·6	314·7
1946/47	344·0	316·7	319·3

matematiskt värdera. Förhållandena skola behandlas något närmare i ett följande sammanhang. Här må det emellertid vara befogat att något granska i vad mån förändringarna i produktionsinriktningen kunna antagas under senare år ha på ett speciellt sätt påverkat arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken.

Växtodlingen.

I redogörelsen för räkenskapsresultaten vid svenska jordbruk har för varje år gjorts en jämförelse mellan åkerarealens procentuella fördelning på olika grödor vid räkenskapskontrollerade och samtliga jordbruk. Multipliceras dessa procentsatser med den normala arbetsförbrukningen per hektar av ifrågavarande gröda, erhålles ett mått på den genomsnittliga arbetsförbrukningen per 100 ha. Denna kan därefter omräknas i relativa tal. Härvid erhålles följande resultat:

Rkj = Räkenskapskontrollerade jordbruk.
SOS = Samtliga jordbruk enl. officiell statistik.

Å r	Rkj	SOS
	1939/40 = 100	
1939/40.....	100.0	100.0
1940/41.....	98.6	99.5
1941/42.....	103.2	101.0
1942/43.....	105.1	102.2
1943/44.....	105.3	102.5
1944/45.....	105.9	103.4
1945/46.....	105.2	103.3
1946/47.....	1	101.3

¹ Uppgift ej tillgänglig när undersökningen utfördes.

Enligt denna sammanställning skulle arbetsåtgången år 1940/41 ha minskat jämfört med år 1939/40 och starkare enligt Rkj än enligt SOS. Därefter framträder en motsatt tendens t. o. m. år 1942/43, varefter förhållandena beträffande de relativa förändringarna tillfälligt synas ha stabiliserats. Antar man — och vissa skäl finnas härför — att förändringen mellan åren 1938/39 och

1939/40 varit av samma slag, som mellan åren 1939/40 och 1940/41, kommer den totala differensen under hela den redovisade perioden att bli mindre än vad som framgår av de ovan angivna relativtalen och förslagsvis uppgå till 3 procentenheter. Då nu arbetsförbrukningen för växtodlingen sannolikt icke utgör fullt hälften av den totala arbetsförbrukningen, blir slutsatsen, att den totala arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken t. o. m. år 1942/43 sjunkit knappt 1½ % mindre än samma arbetsförbrukning vid samtliga jordbruk. Då vegetabilieproduktionens inriktning kan förutsättas ha varit mera stabil vid små än vid stora brukningsdelar (förändringarna i arbetsintensiteten för samma gröda lämnas här utan avseende), och då de små brukningsdelarna äro underrepresenterade eller ej alls representerade (under 2 ha) bland de räkenskapskontrollerade jordbruken, skulle jämförelsen, om den kunnat specificeras på brukningsdelar av motsvarande storlek, sannolikt ha givit en mindre differens än den, som nu framkommit.

Husdjursskötseln.

Även beträffande husdjursskötseln har en viss jämförelse blivit verkställd i de publicerade räkenskapsresultaten. De försök, som gjorts vid denna utredning att bedöma, huruvida utvecklingen av arbetsförbrukningen för husdjursskötseln varit specifik vid de räkenskapskontrollerade jordbruken eller ej, ha icke lett till några bestämda slutsatser. Härtill har även bidragit den speciella försiktighet, som måste iakttagas med hänsyn till de under krigsåren exceptionella förändringarna i djurbeståndets geografiska fördelning och fördelning på olika storleksgrupper av jordbruk och i förutsättningarna för uppgiftslämnandet.

I detta sammanhang synes även böra prövas, i vad mån sättet för sammanställningen av uppgifterna om arbets-

förbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken kan tänkas ha influerat på utvecklingen.

Beträffande sättet för beräkningen av arbetsförbrukningen per hektar vid de räkenskapskontrollerade jordbruken har den ekonomiska institutionen vid Lantbruks-högskolan i P. M. den 19 december 1946 framhållit:

»Medelpriset per fullgod manstimme (mt) beräknas enligt följande grunder:

a) *Gårdar med 2—50 ha åker (grupperna I—V)*. Totala lönesumman (beräknade ersättningen) för samtliga manliga familjemedlemmars manuelle arbete divideras med motsvarande antal fullgoda manstimmar. Härvid framkommer medelpriset per fullgod mt för gården ifråga.

b) *Gårdar med över 50 ha åker (grupperna VI—VII)*. Å Arbetslöners Konto i det utvidgade bokslutet (B-bokslutet) erhålles medelpriset per fullgod mt genom att kostnaderna för i arbetsjournalen redovisade manstimmar divideras med detta timantal. I denna beräkning ingår således ej hjonarbete, ackordsarbete eller arbete utfört av de tidsavlönade arbetare, t. ex. djurskötare, gårdssmed o. s. v., vilkas arbete ej dag för dag redovisats i arbetsjournalen.

För olika storleksgrupper av såväl mindre som större gårdar uträknas som aritmetiskt medeltal medelpriset per fullgod mt jämte medeltal för de manuella arbetskostnaderna i lantushållningen i kr per hektar. Genom division av arbetskostnaden per hektar med priset per mt erhålles så antalet mt per hektar i medeltal för varje grupp såsom mått på arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord vid bokföringskontrollerade gårdar.»

Vad sålunda anförts lämnar fältet öppet för spekulationer beträffande resultatet av de utförda beräkningarna. Eftersom beräkningarna grundats på ur bokföringen hämtade uppgifter om utbetalda löner och utförda arbetstimmar (en väsentlig del därav), och eftersom beräkningarna utförts på samma sätt under samtliga här ifrågakvarande år, synes man dock icke ha någon rimlig anledning antaga, att utvecklingstendensen för arbetsförbrukningen blivit missvisande.

Vad beträffar omfattningen av arbetsförbrukningen synes det däremot vara befogat misstänka, att denna blivit för hög. Det arbete, som icke inneslutits i timlöneberäkningen, avser både relativt

högt och relativt lågt betalda arbetarekategorier. De högt betalda kategorier-na torde emellertid överväga. Härigenom kan den för de övriga kategorier-na beräknade timlönen förutsättas ha blivit relativt låg. Divideras det totalt utbetalda lönebeloppet med en för låg timlön, framkommer ett för stort antal timmar. Verkan i nu nämnt avseende kan emellertid icke bedömas utan detaljundersökningar. Därvid torde även böra prövas hur resultatet av beräkningarna påverkats genom den aritmetiska medeltalsbildningen.

Svårigheterna vid bestämmandet av timarbetstiden kunna undvikas, om förändringarna direkt mätas genom utvecklingen av de utbetalda lönerna. Denna utveckling skall också för kontroll belysas i ett följande sammanhang.

Den korrektion, som enligt vad ovan anförts skulle vara erforderlig i arbetsförbrukningen per hektar vid de räkenskapskontrollerade jordbruken, har uppskattats till sammanlagt något mindre än 1½ % under perioden 1938/39—1942/43. Korrektionen verkställes på så sätt att arbetsförbrukningen år 1939/40 minskas med 0·3 (1·2 : 4) %, år 1940/41 med 0·6 %, år 1941/42 med 0·9 % samt år 1942/43 och följande år med 1·2 %. Resultatet framgår av tabell 17.

Tabell 17. *Korrigerad alternativ arbetsförbrukning per hektar för lantushållningen. Hela riket.*

Mt och rmt per hektar jordbruksjord vid sammanvägning enligt ifrågakvarande areal år 1944.

Bokföringsår, i regel 1/7—30/6	Alt. A Samtliga grupper	Alt. B Samtliga grupper Gr I som Gr II	Alt. C Bas- jordbruk Gr III
1939/40 ¹	340·2	318·3	317·5
1940/41 ¹	333·1	309·7	311·7
1941/42 ¹	329·4	305·5	307·1
1942/43	339·6	316·8	324·6
1943/44	328·1	305·7	309·4
1944/45	329·2	306·9	306·8
1945/46	328·3	302·9	310·9
1946/47	339·9	312·9	315·5

¹ Se texten.

I jordbrukskalkylen ha arbetskostnaderna (enligt grundbeloppen för indexberäkningen) för åren 1939/40—1941/42 reducerats med 13·5, 33·5 resp. 20·0 miljoner kronor på grund av låga skördar. I tabell 16 angiven arbetsförbrukning bör därför vid »normalskörd» höjas med 4·7, 10·2 resp. 5·5 mt (rmt). Mindre förändringar av dessa korrekationer kunna tänkas uppstå genom de vid olika tillfällen företagna smärre korrektionerna av den genomsnittliga timlönen. Sistnämnda korrekationer borde emellertid även utöva inflytande på de angivna beloppen i miljoner kronor. Då dessa emellertid på grund av sättet för fastställandet icke ansetts böra korrigeras och då betydelsen av korrektionerna dessutom är obetydlig om ens någon, anses korrektionerna i fortsättningen, där de komma till användning, vara de här ursprungligen angivna.

Som av tabell 17 framgår, har årsvariationen i arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken varit avsevärt ojämn. Detta gäller även sedan hänsyn tagits till de ovan refererade korrektionerna för åren 1939/40—1941/42 på grund av de dåvarande låga skördarna.

Oregelbundenheten i den redovisade utvecklingen av arbetsförbrukningen framträder speciellt genom det höga värdet år 1942/43 och enligt vad hittills kan bedömas, även år 1947/48. Avvikelserna under dessa båda år från uppgifterna i övrigt kunna grovt uppskattas till ca 10 mt (rmt) per hektar jordbruksjord. Huruvida detta sedan innebär, att avvikelserna böra betraktas som exceptionella eller om den normala variationsmarginalen har ungefär den angivna bredden, kan icke bedömas utan att ytterligare statistiskt material blir tillgängligt och kanske icke heller utan särskilda undersökningar. En variation av 10 mt (rmt) per hektar jordbruksjord motsvarar ca 3 % av den totala arbetsprestationen, vilket kan förefalla att vara tämligen mycket. Om man beaktar att variationen i sin

helhet ungefär rymmes inom nyssnämnda marginal och att denna därför rätteligen borde anges som ± 5 mt (rmt) eller $\pm 1\cdot5$ %, blir omdömet måhända ett annat. Arbetsförbrukningen inom jordbruket i dess helhet måste visserligen förändras långsamt, eftersom anpassningsprocesserna i stort sett ske långsamt och eftersom tillfälliga variationer i arbetsbehovet i en rätt hög grad bruka kunna utjämnas genom ett tillfälligt eftersättande av resp. en tillfällig övergång till sekundära arbetsuppgifter. Likväl måste det finnas sådana variationer i arbetsbehovet på grund av växlingarna i väderleksförhållandena m. m., som resultera i variationer jämväl i arbetsförbrukningen. Denna bestämmes dessutom — och sannolikt i ganska hög grad — av de tillfälliga variationerna i arbetstillgången såväl beträffande de anställda som kanske ännu mera beträffande familjemedlemmarna. I detta avseende har man att söka anledningen till variationerna i den växlande tillgången på lokalt, välavlönat arbete utanför lantushållningen. Ifrågavarande växlingar ha under det senaste decenniet varit betydande och det kan därför ifrågasättas, om man, hur siffrorna än bearbetas, kan få dem att återge en normal utvecklingstendens. Om man härvidlag hyser betänkligheter, återstår som enda alternativ att skaffa fram kompletterande material närmast för ytterligare en följd av år. Hur som helst, ett fastställande av tendensen — och detta är vad frågan här avser — bör kunna bli säkrare ju flera år som inneslutas i beräkningen. Uppgifter från allenast de 8 åren 1939/40—1946/47, med deras i flera avseenden allmänt erkända exceptionella förhållanden, erbjuda icke något lämpligt utgångsläge för beräkningar av här ifrågavarande slag, så länge man icke samtidigt kan tillskriva de uppgifter, som nu finnas, en hög grad av representativitet.

För att ge en föreställning om vilken tendens, som må kunna rymmas i de i

tabell 17 angivna uppgifterna, har tendensen beräknats genom rätlinjig regression för hela perioden 1939/40—1946/47, därvid beräkningen gjorts alternativt med hänsyn till resp. utan hänsyn tagen till de ovan refererade speciella korrektionerna för åren 1939/40—1941/42. Anledningen till den alternativa beräkningen är dels å ena sidan, att man icke kan komma ifrån att skördeförhållandena under 1939/40—1941/42 verkligen voro i hög grad exceptionella, men dels också att varje sådan korrektion, som den för dessa år verkställda, måste bli i hög grad vanskelig samt att man, då man börjar korrigerera primäruppgifterna för vissa år, rätteligen bör fortsätta härmed enligt enahanda grunder även under de övriga åren. Till belysande av vilka svårigheter, som föreliggande vid verkställandet av dylika korrektioner, må här allenast hänvisas till vad som i sammanhanget blivit anfört av LK-delegationen vid uppgörandet av förkalkylen för produktionsåret 1941/42 (Bil. 2 till Kungl. Maj:ts prop. nr 319 den 22 maj 1942 sid. 143 f):

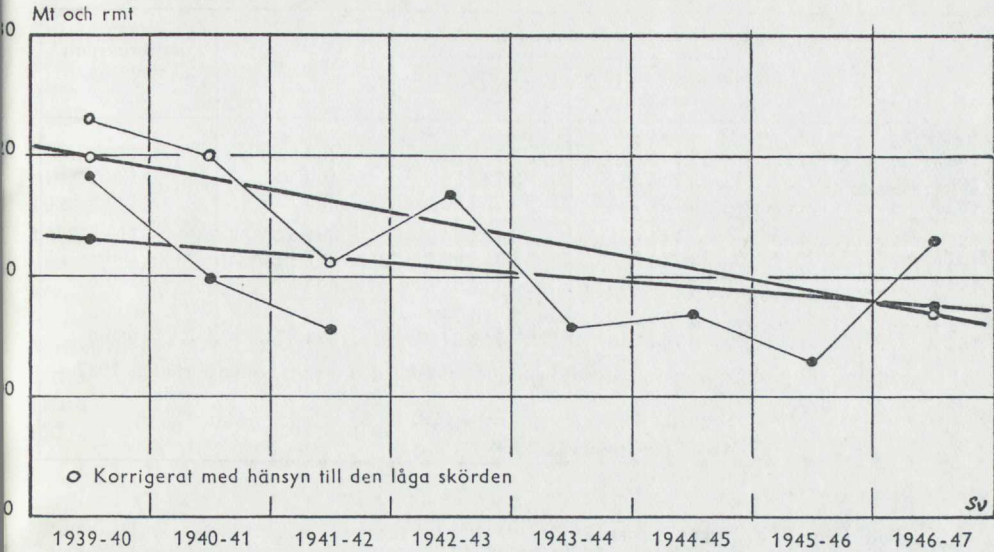
Den svaga skörden 1940 och 1941 liksom den på grund härav minskade animalieproduktionen bör medföra möjlighet till en viss minskning av arbetskraftanvändningen för tillfället, en minskning som nu sammanfaller med inkallelser och arbetstillfällen i skogarna. Härigenom skulle en verklig kostnadsbesparing ha uppkommit för jordbruket. Nämnda minskning hänföra sig dock endast till själva skörden och inbärgningen av hö- och sädesgrödorna samt till husdjursskötseln. All jordbearbetning och sådd beröres ej härav; den omfattande omsådden de båda senaste åren liksom den utökade potatis- och rotfruktsodlingen har istället medfört ökat arbete. Såsom en följd av de svaga fodergrödorna har dessutom tillkommit insamlingen av nödfoder. Denna har på sina håll fått en stor omfattning. Inom husdjursskötseln kan nämnvärd arbetsbesparing ej äga rum annat än i större besättningar. Vid överläggningar med inom livsmedelskommissionen tillkallade sakkunniga har bland annat anförts, att skördearbetet 1941 blivit förhållandevis dyrt, beroende på ogynnsamt bärgningsväder och ökad omsorg med bärgningen. Dessutom får beaktas, att flera arbetsmoment vid skörden kräva lika lång tid, vare sig skörden är stor eller liten. Enligt från pro-

fessor Nannesson inhämtade upplysningar visade ett genomsnitt av 80 egendomar, för vilka jämförelse gjorts mellan åren 1939/40 och 1940/41, endast en minskning av totala antalet arbetstimmar med 0.3 procent. Enär båda dessa år berörts av de militära inkallelserna, säga siffrorna ingenting om inkallelsernas inverkan. Som bokföringsåret slutar den 30 juni, har den dåliga skörden 1941 ej heller kunnat influera. Siffrorna ge därför ringa vägledning. I brist på närmare undersökningar synes en ungefärlig beräkning av arbetsminskningen för skörden kunna erhållas, om skörden av hö och spannmålsgrödor antages kräva i normala fall 1/6 av den totala arbetskraftåtgången vid jordbruket samt hälften av arbetsåtgången antages vara fast (oberoende av skördens storlek), medan den andra hälften, sålunda 1/12 av totala arbetskraftåtgången, är proportionell mot skördens storlek. Vid en skördeminskning å hö och spannmålsgrödorna 1940 med 34 procent och 1941 med 44 procent, skulle detta innebära att totala arbetskraftbehovet minskats med 2.8 respektive 3.7 procent, motsvarande en arbetskostnadsminskning för år 1940 med 24.6 milj. kronor och för år 1941 med 36.3 milj. kronor. I vad mån en liknande besparing kan äga rum under 1942 blir beroende på storleken av nästa års skörd. Det bör emellertid framhållas, att den ersättningsarbetskraft, som kunnat anskaffas, ofta fått betalas väsentligt högre än enligt avtalspriserna och därtill varit mindre effektivt, vilket i så fall reducerar den angivna kostnadsbesparingen.

Vad arbetskraftbesparingen vid husdjursskötseln beträffar, låter den sig svårigen beräkna. Helt allmänt torde kunna sägas, att ingen verklig kostnadsbesparing eller i varje fall endast obetydlig sådan kan göras vid småbruk och bondgårdar, medan däremot en sådan besparing bör uppkomma vid större jordbruk. Det torde kunna antagas, att densamma kompenseras av ökat arbete med omsådd och rotfruktsodling eller i övrigt är beaktad genom den förut beräknade minskningen av arbetsstyrkan. Det kan uppenbarligen icke säkert bedömas eller beräknas i vilken utsträckning arbetskostnadsbesparingar verkligen förekommit; enligt erhållna uppgifter ha förhållandena i det hänseendet varit mycket växlande.

I detta sammanhang bör ytterligare erinras om, att i de motsvarande beräkningar av utvecklingstendensen för arbetsförbrukningen, som tidigare blivit verkställda, även inkluderades uppgifter avseende år 1938/39. Dessa uppgifter voro emellertid uppskattade, och

Diagram 5. Utvecklingen av arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord.

motivet till att de togos med var helt enkelt, att man annars nästan icke hade fått några uppgifter alls att basera beräkningarna på. Sedan uppgifter nu framkommit för ytterligare ett par år, har detta motiv bortfallit.

De genom rätlinjig regression framkomna tendenserna ha följande utseende:

	Per hektar jordbruksjord		
	Basåret 1938/39 timmar	Årlig minskning 1939/40—1946/47	
		timmar	%
Alt. A. . U	335·55	0·45	0·14
K	343·43	1·65	0·48
Alt. B. . U	314·02	0·94	0·30
K	321·99	2·13	0·66
Alt. C. . U	314·73	0·41	0·13
K	322·71	1·60	0·50

U = enligt uppgifterna i tabell 17.

K = enligt uppgifterna i tabell 17 korrigerade vad beträffar åren 1939/40—1941/42 med hänsyn till minskningen i arbetsförbrukning genom låg skörd enligt de beräkningar häröver, som tidigare verkstälts av LK-delegationen. Korrigeringen utgör 4·7, 10·2 resp. 5·5 mt (rmt).

Vilket av de båda underalternativen U eller K, som skall anses vara det mest rättvisande, är, som redan framhållits, vanskligt att avgöra. För alternativet U talar att variationer i skörden äro en normal företeelse, samt att dylika variationer utjämna varandra allteftersom medeltals-(regressions)beräkningen utsträcker till en längre följd av år. För alternativet K däremot talar att skörde-minskningen under åren 1938/39—1945/46 verkliga var exceptionell samt att det antal år, som medeltalsberäkningen i detta fall kan omfatta, är så begränsat.

Resultatet av beräkningarna vad avser alternativet B förtydligas ytterligare i diagram 5.

2. Arealen jordbruksjord och den totala arbetsförbrukningen.

För en beräkning av den totala arbetsförbrukningen inom lantushållningen erfordras även uppgifter om jordbruksarealens storlek. Denna är känd genom de allmänna jordbruksräkningarna den 15/9 1937 och 1944. Mellan dessa båda år känner man dess-

Tabell 18. Arealen jordbruksjord.

Å r	Å k e r, ha		Äng, ha ¹	Jordbruksjord 1 000 ha
	Enl. årliga räkningar	Korrigerat		
1937.....	3 731 038	3 731 038	404 920	4 136·0
1938.....	3 734 533	3 727 591	400 556	4 128·1
1939.....	3 737 754	3 723 867	396 192	4 120·1
1940.....	3 744 671	3 723 841	391 828	4 115·7
1941.....	3 746 698	3 718 923	387 464	4 106·4
1942.....	3 752 132	3 717 416	383 100	4 100·5
1943.....	3 758 458	3 716 797	378 737	4 095·5
1944.....	3 763 248	3 714 644	374 374	4 089·0

¹ Omräkning till jordbruksjord verkställd enligt medelskörden (i ske) under perioden 1937—1944;

$$\text{Naturlig äng} = \frac{679}{1\,708\cdot75} = 0\cdot397366$$

$$\text{Areal för foderväxter} = \frac{679}{1\,708\cdot75} = 0\cdot397366$$

utom utvecklingen enligt särskilda undersökningar. Dessa undersökningar visa en sammanlagd ökning av åkerarealen mellan 1937 och 1944 med 0·8 %, medan de allmänna jordbruksräkningarna istället visa en sammanlagd minskning med 0·4 %. Sistnämnda minskning har visat sig vara riktig. Korrigeras årsvariationerna i åkerarealen med hänsyn till den totala minskningen, erhålles det resultat, som framgår av tabell 18. I tabellen har även angivits utvecklingen (enligt rätlinjig interpolering) av den mot arealen slätteräng, kultiverad betesäng och annan betesäng svarande arealen jordbruksjord.

På grund av osäkerheten i de årliga räkningarna av åkerarealen, dennas likväl relativt jämna utveckling samt den icke kända årliga utvecklingen av ängsarealen har storleken av jordbruksarealen och dennas förändringar utan olägenhet ansetts kunna förenklas till:

Basåret 1938/39 1 000 ha	Årlig minskning %
4 125·94	6·71 0·16

När hänsyn togs både till minskningen i arbetsförbrukningen per hektar och till minskningen i arealen jordbruksjord blir den totala minskningen i arbetsvolymen sålunda:

Alt. A.....	U 0·30 %
	K 0·64 %
Alt. B.....	U 0·46 %
	K 0·82 %
Alt. C.....	U 0·29 %
	K 0·66 %

Med dessa procentsatser kunna jämföras de enligt samma metod tidigare beräknade procentsatserna för perioden 1938/39—1945/46, vilka återopats i förkalkylen för produktionsåret 1948/49. (Kungl. Maj:ts prop. nr 275 den 21 maj 1948 sid. 157.) Procentsatserna utgjorde i en mera fullständig sammanställning:

Alt. A.....	U 0·88 %
	K 1·07 %
Alt. B.....	U 1·00 %
	K 1·20 %
Alt. C.....	U 0·72 %
	K 0·93 %

Anledningen till den rätt betydande skillnaden är, förutom smärre förändringar i uppskattningen av vissa felande uppgifter från de räkenskapskontrollerade jordbruket (deluppgifter för vissa storleksgrupper och naturliga områden), från vilka här kunna bortses,

dels övergången till sammanvägning av deluppgifterna för arbetsförbrukningen per hektar enligt arealen jordbruksjord år 1944 istället för år 1937 och dels — samt framför allt — grundandet av beräkningarna på uppgifterna för perioden 1939/40—1946/47 istället för på uppgifterna för perioden 1938/39—1945/46.

Utav de här ovan senast nämnda procentsatserna användes vid upprättandet av förkalkylen för produktionsåret 1948/49 allenast den, som avser alternativet BK, d. v. s. 1.20 % och detta dessutom endast vid bestämmandet av minskningen i arbetsförbrukningen t. o. m. år 1945/46. Fr. o. m. år 1946/47 uppskattades minskningen till 1.5 %, beräknad på volymen under närmast föregående år, medan procentsatsen 1.20 istället hänförde sig till arbetsförbrukningen under basåret 1938/39. Motiven för ställningstagandet redovisades i kalkylen på följande sätt. (Kungl. Maj:ts prop. nr 275/1948 sid. 157 och 158):

Sedan de sakkunniga (Sakkunniga för utredning rörande frågan om rationaliseringens inverkan på jordbrukets arbetskostnader m. m.) låtit komplettera de tidigare verkställda beräkningarna med nu tillgängliga ytterligare uppgifter från de räkenskapskontrollerade och de i lönestatistiken deltagande jordbruken har arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord under basåret 1938/39 blivit uppskattad till 328.70 manstimmar (mt) och (för kvinnor och minderåriga arbetare) reducerade manstimmar (rmt). Från detta utgångsläge har arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord under perioden 1938/39—1945/46 genom rätlinjig regression befunnits minska med i genomsnitt 3.43 mt och rmt eller 1.04 procent per år. Vid beräkningen av denna genomsnittliga minskning har vad avser åren 1939/40—1941/42 använts uppgifter om arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord, vilka dessförinnan blivit korrigerade för det dåvarande onormalt låga skörderesultatet. Vid de tidigare beräkningarna hade däremot för ifrågavarande år använts uppgifter, vilka icke dessförinnan hade blivit korrigerade.

Sammanställes minskningen i arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord med minskningen i arealen jordbruksjord, vilken i genomsnitt per år befunnits vara 6 710 hektar eller 0.16 procent av en beräknad totalareal om 4 125 940 hektar under basåret 1938/39, erhålles för perioden 1938/39—1945/46 en genomsnittlig minskning av den totala arbetsförbrukningen motsvarande ca 1.2 procent av arbetsförbrukningen under basåret 1938/39.

Enligt folkräkningarna åren 1940 och 1945 skulle den yrkesverksamma befolkningen inom jordbruk med boskapskötsel ha minskat med totalt ca 10 procent eller

med 2 procent per år. Statistiken över den inrikes omflyttningen liksom taxeringsstatistiken visar en nedgång av ungefär samma storleksordning. Den visar också en snabbare takt i nedgången under de allra senaste åren.

Nu nämnda material lider emellertid i olika hänseenden av betydande svagheter. Vid en jämförelse mellan folkräkningarna år 1940 och 1945 kan man sålunda icke bortse från möjligheten att en omgruppning mellan olika yrken i viss utsträckning kan ha ägt rum. Visserligen ha samma regler tillämpats vid båda räkningarna för bestämningen av yrkestillhörigheten, men detta utgör dock ingen säker garanti för en enhetlig gruppning. I detta sammanhang får särskilt uppmärksammas, att en icke ringa del av den jordbrukande befolkningen endast delvis är sysselsatt med egentligt jordbruksarbete, medan andra sysselsättningar samtidigt spela en större eller mindre roll för totalinkomstens förvärvande. Under sådana förhållanden kan uppenbarligen en förskjutning lätt ske i redovisningen på yrkesgrupper, även om de därvid tillämpade principerna i och för sig behållits oförändrade. Vad angår statistiken över den inrikes omflyttningen må samtidigt framhållas osäkerheten beträffande omflyttningens fördelning på den egentliga jordbruksbefolkningen och den övriga befolkningen inom de s. k. A-kommunerna. Ej heller detta material medger därför några alltför bestämda slutsatser beträffande förändringarna i den egentliga jordbruksbefolkningens numerär.

Vid en jämförelse mellan befolkningsstatistiken och arbetsförbrukningen enligt jordbrukskalkylen måste vidare beaktas den helt olika innebörden av uppgifterna. Befolkningsstatistiken avser hela den inom jordbruket redovisade befolkningen, oavsett om densamma varit helt eller blott delvis sysselsatt med egentligt jordbruksarbete. Jordbrukskalkylen däremot grundar sig på en beräkning av den faktiska arbetsåtgången inom jordbruket. Av vikt i detta sammanhang är särskilt det förhållandet, att en stor del av den i jordbruket redovisade befolkningen icke erhållit full sysselsättning inom näringsgrenen. Denna omständighet har vid de till jordbrukskalkylen tidigare verkställda beräkningarna beaktats på så sätt, att man redan för basåret verkställt en kraftig reduktion av antalet personer inom jordbruksnäringen. Reduktionen innebar, ur de synpunkter som nu äro i fråga, att en numerärt betydande utflyttning från jordbruket kunde äga rum, utan att detta i och för sig behövde medföra någon minskning av arbetsförbrukningen inom jordbruksnäringen. En befolkningsstatistiskt redovisad minskning av totalbe-

folklningen inom jordbruket kan sålunda icke, även om den grundar sig på ett fullt tillförlitligt material, sägas vara ett uttryck för en motsvarande förändring i användningen av arbetskraft inom jordbruket. Under sådana förhållanden torde det knappast vara möjligt att med hjälp av befolkningsstatistiskt och annat tillgängligt material komma fram till någon mera bestämd slutsats om vilka förändringar, som inträffat i arbetsvolymen, i annan mån än att det synes påtagligt, att minskningen i jordbruksbefolkningen under senaste åren varit större än i början av undersökningsperioden. På grund av vad här ovan anförts ha de sakkunniga ansett sig kunna konstatera, att minskningen av arbetsförbrukningen inom jordbruksnäringen måste vara mindre än befolkningsförändringarna antyda. Att precisera någon viss lägre siffra är dock, som de sakkunniga starkt understrukt, förenat med mycket stora vanskligheter. Den ovan berörda undersökningen, vilken lett fram till en årlig minskning i jordbrukets arbetskraftsvolym med 1.2 procent, måste dock enligt de sakkunnigas mening i första hand accepteras som grundval för kalkylen för den period denna undersökning avser. Den har emellertid icke kunnat föras längre fram än till och med bokföringsåret 1945/46. I enlighet härmed räkna de sakkunniga med att den årliga nedgången i arbetsförbrukningen för hela jordbruket mellan 1938/39 och 1945/46 utgjort 1.2 procent av basårets volym. För tiden efter 1945/46, framhålla de sakkunniga vidare, har måst göras en bedömning med ledning av övrigt till förfogande stående statistiskt material. Både uppgifterna rörande omflyttningen och taxeringsstatistiken tyda som nämnts på en stegrad takt i utflyttningen från jordbruket under de senaste åren. Den »överfulla» sysselsättningen inom stadsnäringarna har därvid varit av betydelse. Jordbrukets möjligheter att avstå arbetskraft ha även ökat genom den omfattande nyanskaffning av traktorer och jordbruksmaskiner, som ägt rum de senaste åren. Minskningen i arbetskraftsförbrukningen inom jordbruket måste därför anses ha varit större under dessa år än under krigsåren. Dessa överväganden ha lett de sakkunniga till att räkna med en högre procentuell nedgång från och med 1946/47 än för tidigare år. I sin kalkyl ha de sakkunniga härvid ansett sig böra stanna vid att för dessa senare år räkna med 1.5 procent. Enligt de sakkunnigas mening bör emellertid denna minskning av arbetskraftsvolymen från och med år 1946/47 beräknas på volymen under närmast föregående år. — Delegationen har funnit sig böra biträda de sakkunnigas uppfattning.

De kompletteringar av beräkningarna rörande minskningen av arbetsförbrukningen, som nu ytterligare kunnat göras, äro icke av sådan beskaffenhet, att man på grund härav vågar ifrågasätta riktigheten av det bedömande, som gjordes vid upprättandet av förkalkylen för produktionsåret 1948/49. Tvärtom ger den uppskattning av utvecklingen utav den inom jordbruket heltidssysselsatta befolkningen, vilken legat till grund för den förut refererade uppdelningen av arbetsprestationens sammansättning, i all sin ofullkomlighet dock ett ytterligare belägg för att arbetsförbrukningen inom jordbruket undergått en starkare minskning bedömd på något längre sikt, än den som framkommer genom de nu tillgängliga uppgifterna från de räkningskontrollerade jordbruket.

Som en sammanfattning kan här endast konstateras, att den nu gjorda utredningen icke kunnat leda fram till några preciserade slutsatser angående förändringarna i jordbrukets totala arbetsförbrukning. Utredningen må dock kunna anses ha ytterligare klarlagt svårigheterna att bestämma ifrågavarande arbetsförbrukning och vidare kunna anses ha anvisat, efter vilka riktlinjer som frågan bör prövas både när det gäller att söka förbättra primärmaterialet och när det gäller att utnyttja uppgifter av samma slag som de nu tillgängliga, men avseende efterföljande år.

Vad nu anförts har ansetts böra utgöra motiv för att arbetsförbrukningen tills vidare i denna utredning, i den mån så är erforderligt för en exemplifiering av resultatet i övrigt, bör beräknas enligt de senaste i jordbrukskalkylen fastställda principerna, d. v. s. med utgångspunkt från en arbetsförbrukning under basåret 1938/39 av 328.70 mt (rmt) per 4 125.94 ha jordbruksjord eller totalt 1 356.20 miljoner mt (rmt) samt under antagande, att minskningen t. o. m. år 1945/46 varit 1.2 % beräknad på basvolymen samt fr. o. m. år 1946/47 istället 1.5 % beräknad på vo-

lymen under det i varje särskilt fall närmast föregående året.

VI. Arbetslönerna.

1. Jämförelse mellan betalda och avtalsenliga löner för olika yrkeskategorier.

Uppgifter rörande de inom jordbruket betalda arbetslönerna återfinnas i den officiella lönestatistiken. Dessa uppgifter bli tillgängliga först med ca 1½ års eftersläpning. På grund härav kan det aktuella, faktiska löneläget icke bedömas på annat sätt än genom en framskrivning av de enligt den officiella lönestatistiken betalda lönerna. En sådan framskrivning av de betalda lönerna bör preliminärt kunna ske med hjälp av de motsvarande avtalslönerna. Dessa angivas enligt representativa avtal i tabell 19. Till tabellen böra fogas följande anmärkningar:

En del av vad som anföres i anmärkningarna (Noterna 1—6 ha ej längre aktualitet se-

det med undantag för Norrbottens och Västerbottens län.

Not 2. Medeltal av ifrågavarande månadslöner. (Minimilöner per månad med tillägg av de för varje särskild månad utgående rörliga och andra tilläggen.)

Not 3. 1938/39—1940/41 angivet som lön till fullt arbetsför, duglig och yrkesvan arbetare, som fyllt 18 år. Därefter som lön till samma slags arbetare, vilken fyllt 20 år.

Not 4. De för beräkningen av lönerna under regleringsåret 1938/39 erforderliga uppgifterna för avtalsåret 1937/38 ha uppskattats under antagande av att lönen till de i avtalet saknade yrkesbeteckningarna stått i samma relation till lönen för andra liknande yrkesbeteckningar, som under senare år.

Not 5. Vid angivandet av avtalslönerna för regleringsåret 1947/48 har hänsyn tagits till följande förhållanden, som tidigare redovisats av LK-delegationen i samband med uppgörandet av förkalkylen för produktionsåret 1948/49 (Bil. I till Kungl. Maj:ts prop. nr 275/1948 sid. 160—161) men som här redovisas mera fullständigt:

1/9—31/10 1947.

Den av Svenska Lantarbetstygareföreningen, SLA, beslutade lönehöjningen med 15 öre/tim (enl. meddelande nr B5 1947) förutsattes ha blivit tillämpad sålunda:

	Antal arbetare st.	Antal arbetare, som erhållit lönetillägget	
		%	st.
Till SLA anslutna arbetsgivare med organiserade arbetare.....	30 500	90	27 450
D:o med icke organiserade arbetare.....	9 500	90	8 550
Organiserade arbetare hos till SLA icke anslutna arbetsgivare.....	9 500	55	5 225
Summa	49 500	83·28	41 225
Övriga anställda.....	50 000	25	12 500
Totalt	99 500	53·99	53 725

dan ytterligare uppgifter framkommit om de faktiskt betalda lönerna (enl. SOS Lönestatistiken). Redovisningen har emellertid bibehållits oavkortad eftersom vad som anförts spelat en stor roll i diskussionen kring hithörande problem.

Not 1. 1938/39—1944/45 enligt avtalet för Södermanland. 1945/46—1946/47 enligt avtalet för Södra och Mellersta Sverige. 1947/48 enligt avtalet för Södra och Mellersta Sverige, Nedre Norrland och Gefle-Dala. 1948/49 enligt avtalet för hela lan-

Procenten organiserade arbetare hos till SLA icke anslutna arbetsgivare, som erhållit löneförhöjning, har bestämts genom en inom lantarbetareförbundet verkställd undersökning.

Att den beslutade lönehöjningen enligt tabellen ovan tillämpats för de anställda till 53·99 procent betyder, att den genomsnittliga löneökningen blivit 8·1 öre/tim.

1/11—31/12 1947.

Till de i det nya avtalet fastställda timlönerna böra, vid en jämförelse med tidi-

Tabell 19. Avtalsenliga löner inom jordbruket.¹
Lön i ören per timme utan förmåner men med inräknat indextillägg. Lönerna omräknade från avtals- till regleringsår.²

Yrkeskategori	1938/39 ⁴	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48 ⁵	1948/49 ⁶	1949/50
<i>Manliga arbetare³</i>												
Rättare.....	73.0	79.2	88.2	100.0	108.7	109.5	126.2	135.8	144.7	175.8	183.3	183.6
Fördräng m. m.....	66.8	72.2	81.2	93.0	101.7	102.5	113.3	121.8	130.7	157.6	164.3	164.6
Körkarl m. m.....	64.8	70.2	79.2	91.0	99.7	100.5	111.3	119.8	128.7	155.6	162.3	162.6
Motorokning traktor- skötare.....	66.8	72.2	81.2	95.5	104.7	105.5	116.3	124.8	133.7	160.6	167.3	167.6
Arbetare med blandat ar- bete.....	65.8	71.2	80.2	92.0	100.7	101.5	113.2	122.7	130.7	159.3	167.1	167.6
Djurskötare i förmans- ställning.....	70.8	76.2	85.2	97.0	105.7	106.5	123.2	135.8	145.7	180.0	190.7	191.5
Djurskötare m. m.....	65.8	71.2	80.2	92.0	100.7	101.5	117.3	129.8	139.7	174.0	184.7	185.5
Fodermarsk, som utför skoning.....	68.8	74.2	83.2	95.0	103.7	104.5	118.7	130.8	140.7	177.6	188.8	189.6
Lastbilsförare.....	70.3	76.2	85.2	97.0	105.7	106.5	117.3	125.8	134.7	161.6	168.3	168.6
Slöjdare, smed, maskin- skötare.....	72.0	78.2	87.2	99.0	107.7	108.5	123.4	132.8	141.7	168.6	176.1	176.6
Specialarbetare (medeltal av lastbilsförare och slöjdare m. m.).....	71.2	77.2	86.2	98.0	106.7	107.5	120.4	129.3	138.2	165.1	172.2	172.6
<i>Kvinnliga arbetare</i>												
Arbete i ladugård.....	48.0	51.9	58.3	63.1	69.6	74.6	82.9	89.4	99.3	122.4	130.4	131.5
Övriga arbeten.....	43.0	46.1	51.1	57.0	67.0	72.6	80.9	87.4	97.3	120.4	123.0	123.0

1—⁶ Se texten Not 1—6.

gare gällande avtalslöner, göras följande tillägg på grund av de i övrigt förbättrade löneförmånerna.

1. Skolad rättare och djurskötare i förmanställning ha erhållit ett extra lönetillägg av 6 öre/tim. Proportionen av skolade och icke skolade rättare resp. ifrågasvarande djurskötare torde vara 1 till 2. Detta betyder, att genomsnittslönen höjts med 2 öre/tim.

2. Djurskötare och arbetare med blandat arbete ha för ordinarie tid, som infaller å sön- och helgdag samt efter kl. 12 å lördagar och helgdagsaftnar, erhållit ett tillägg av 25 öre/tim.

a. För djurskötare uppskattas antalet arbetstimmar per år, varå dylikt särskilt lönetillägg skall utgå, till 716 eller 27·54 procent av den totala arbetstiden 2 600 tim. Den genomsnittliga timlönen kommer på grund härav att öka med 6·9 öre. (För fodermarsk, som utför skoning, torde tillägget böra reduceras till 6 öre.)

b. För arbetare med blandat arbete uppskattas antalet arbetstimmar, varå särskilt

Av övertiden utgöres högst 30 procent på helgdagar. Lönetillägget för övertiden har alltså i genomsnitt höjts med 23 öre/tim.

Extrakostnaden per år blir därför:

	Tillägg öre/tim.	Uppskattad tid, tim.	Årskost- nad, kr
Övertid.....	23	40	9·20
Förberedelsear- beten.....	20	100	20·00
		Summa	29·20

Den genomsnittliga årsarbetstiden uppskattas enligt

25 % à 2 600 timmar.....	650
10 % » 2 500 »	250
65 % » 2 450 »	1 593
	Summa 2 493

Uträknat per timme befinnes extrakostnaden bliva 1·2 öre.

Följande sammanställning över jämförbara timlöner (öre) kan nu göras.

	Timlön enl. avtal	Tillkommer	Jämförbar timlön
<i>Manliga arbetare</i>			
Rättare ¹	170	3·2	173·2
Fördräng m. m.	153	1·2	154·2
Körkarl m. m.	151	1·2	152·2
Arbetare med blandat arbete.....	153	8·2	156·2
Djurskötare i förmanställning ¹	168	10·1	178·1
Djurskötare m. m.	164	8·1	172·1
Fodermarsk, som utför skoning.....	169	7·2	176·2
Motorkunnig traktorförare.....	156	1·2	157·2
Lastbilsförare.....	157	1·2	158·2
Slöjdare, smed, maskinskötare.....	164	1·2	165·2
<i>Kvinnliga arbetare</i>			
Arbete i ladugård.....	127	— 2	125·0
Övriga arbeten.....	125	— 2	123·0

¹ Icke skolad.

lönetillägg skall utgå, till mindre än 10 procent. Den genomsnittliga timlönen kommer därför att höjas med högst 2·5 eller avrundat med 2 öre per timme.

3. Det särskilda tillägget för utgjord övertid har per timme höjts med

för manliga arbetare:	vardagar	20 öre
	helgdagar	30 »
» kvinnliga arbetare:	vardagar	20 »
	helgdagar	24 »

Därjämte har timlönen för s. k. förberedelsearbeten höjts med 20 öre.

För de manliga arbetarna kan betydelsen av dessa särskilda lönehöjningar beräknas som följer.

Tidigare sjukkasbidrag 1 öre och ev. tidigare övriga naturaförmåner 1 öre ha här avdragits.

1/1—31/10 1948.

Fr. o. m. den 1/1 1948 ha vissa naturaförmåner ersatts med kontantlön. Omräkningen till kontantlön har baserats på kostnaden för arbetare, som tidigare helt utnyttjat naturaförmånerna. I förevarande sammanhang torde omräkningen emellertid endast böra avse sådana genomsnittliga kostnader, som arbetsgivaren redan tidigare fått vidkännas och som medtagits i de till socialstyrelsen lämnade uppgifterna om faktiskt utbetalda löner, eller som en-

ligt utredningen ovan eljest korrigerats in eller ytterligare behöva korrigeras in i dessa löner. Beräkningarna framgå av det följande:

Arbetsgivaren har för ersättning av lågt mjölkpris, lågt bränslepris, sjuk-kassebidrag, flyttningsbidrag och fria skjutsar påtagit sig en kontantutgift uppgående till

Öre per timme
11-00

Arbetsgivarens förutvarande redovisade kostnader för dessa förmåner, kunna uppskattas sålunda:

1. *Sjukkassebidrag*, 2 kr per månad = 24 kr per år. (Årsarbetstid 2 500 tim.) 1-00
2. *Flyttningsbidrag*, 75 kr till årsanställd arbetare. 60 % av arbetarna antagas vara årsanställda och av dessa antagas $\frac{1}{3}$ ha flyttat varje år. $75 \cdot 0 \cdot 6 \cdot \frac{1}{3}$ (Årsarbetstid 2 500 tim.) 0-60
3. *Fria skjutsar* till och från närmaste allmänna trafikmedel vid sjukdom, vaccinering och jordfästning. Kostnaden uppskattad till 0-40
4. *Mjölk*. Mjölket har enligt tidigare avtal varit 20 öre per liter. Förmånen av detta låga mjölkpris har utnyttjats i relativt stor utsträckning efter statlönesystemets avskaffande, d. v. s. under regleringsåren 1945/46 och 1946/47. Enligt det nya avtalet skall arbetaren för mjölk betala det för resp. län gällande normalpriset å konsumtionsmjölk vid utminuter. Detta normalpris har i genomsnitt beräknats utgöra 31 öre per liter. Genom förändringen uppkommer för arbetsgivaren dels ett kostnadsbortfall motsvarande skillnaden mellan priset på konsumtionsmjölk till hemmaförbrukning (för regleringsåret 1947/48 preliminärt angivet till 23-07 öre) samt 20 öre och dels ett inkomsttillskott motsvarande skillnaden mellan 31 öre samt nyssnämnda pris vid hemmaförbrukning.

I jordbrukskalkylen finnes en särskild kostnadspost avsedd att motsvara arbetarens tidigare avtalsenliga rätt att inköpa mjölk till reducerat pris. Denna kostnadspost bortfaller nu, samtidigt som i kalkylen bör införas en inkomstpost motsvarande överpriset på konsumtionsmjölk till hemmaförbrukning. Om så sker kan förändringen genom evalueeringen av naturaförmånen beträffande mjölk i förevarande sammanhang lämnas utan avseende. Ett sådant tillvägagångssätt har ansetts lämpligt i syfte att förenkla de fortsatta kalkylerna och står också i överensstämmelse med att den motsvarande nominella lönestegringen i sinom tid

kommer att inflyta i de till socialstyrelsen redovisade, faktiskt betalda lönerna. Tillvägagångssättet innebär emellertid även — och detta bör starkt understrykas — att lantarbetarna så att säga flyttas upp i en högre dyrort, där lönen icke är jämförbar med den lön, som de tidigare åtnjutit.

I sådana fall, där arbetsgivaren ej kunnat leverera mjölk, har arbetstägaren åtnjutit en kontant, avtalsenlig lönekomensation med 50 kr per år. Antalet arbetare, som åtnjutit denna lönekomensation, uppskattas till 3 %. Motsvarande utgift har uppenbarligen inräknats i de till socialstyrelsen lämnade lönestatistiska uppgifterna. Utgiften motsvarar en genomsnittskostnad av 1: 50 kr per år. Vid en genomsnittlig arbetstid av 2 500 tim. erhålles alltså

0-06

5. *Bränsle*. I sådana fall, där arbetsgivaren ej kunnat leverera bränsle, har arbetstägaren åtnjutit en kontant avtalsenlig löneförmån med 50 kr per år. Antalet arbetare, som åtnjutit denna lönekomensation, uppskattas till 25 %. Utgiften har uppenbarligen inräknats i de till socialstyrelsen lämnade lönestatistiska uppgifterna. Den motsvarar en genomsnittskostnad av 12: 50 kr per år. Vid en genomsnittlig arbetstid av 2 500 tim. erhålles

0-50

Förmånen att till reducerat pris (8 kr per kbm) få inköpa bränsle torde efter övergången till statlön ha utnyttjats under åren 1945/46 och 1946/47 i sådan utsträckning, att ifrågakvarande förbrukning av ved förblivit oförändrad. Kostnaden för jordbrukaren borde sålunda av denna anledning även ha förblivit oförändrad förutsatt att värderingen av veden såsom naturaförmån tidigare skett på ett riktigt sätt. Denna fråga göres i ett senare sammanhang till föremål för en särskild prövning varvid en gemensam korrektion för naturalönens uppvärdering i samband med statlönesystemets avskaffande befinnes vara erforderlig. Att därutöver göra någon ytterligare uppvärdering av lönen under tidigare år (inkl. basåret) synes icke vara befogat. Däremot borde en viss uppvärdering sannolikt ske av de till lönestatistiken lämnade uppgifterna för år 1945/46 (med enligt gjorda kalkyler 1-12 öre/tim.). Kostnaden för veden synes nämligen detta år i regel endast ha redovisats med 8 kr per kbm. Vad beträffar upp-

görandet av kalkylen för senare år är det likgiltigt var den genom förmå-
nens evalvering i kontantlön nu fram-
komna kostnaden inlägges, så länge
icke även basåret beröres av korrek-
tionen. Så är här ej fallet. Då osäker-
het måste råda om med vilket belopp
kostnadsposten skall föras tillbaka
på åren efter statsstemets slopande,
har i detta fall valts att låta kostna-
den framträda samtidigt som den
genom evalveringen blivit aktuell.
Även i detta fall må slutligen anmär-
kas, att lantarbetarna, liksom ifråga
om mjölken, flyttats upp i en högre
dyrort.

Summa av de förutvarande, under
punkterna 1—5 redovisade kostna-
derna, blir sålunda..... 2.56
Kvarstående genomsnittlig, kal-
kylmässig merkostnad av naturallö-
nens omräkning till kontantlön alltså
(11.00—2.56 =) 8.44

Not 6. Vid angivandet av avtalslönerna för
regleringsåret 1948/49 och senare har
hänsyn ytterligare tagits till följande
förhållanden.

1/11 1948—31/10 1949.

Inom gruppen Slöjdare, smed, maskin-
skötare (som i sin tur ingår i medeltalet
för Specialarbetare, sådan denna grupp an-
givits i tabell 19), rymmes bl. a. Svetsnings-
utbildad smed, som redan enligt föregående
avtal erhöill ett lönetillägg av 10 öre per
timme. Uppgiften för regleringsåret 1947/48
korrigerades ej med hänsyn härtill, enär
ett bedömande vid tidpunkten ifråga ej
kunde göras av antalet Svetsningsutbildade
smeder, som borde kunna komma i åtnju-
tande av lönetillägget. Numera torde en
försiktig uppskattning kunna göras till ca
10 % av antalet arbetare inom gruppen
i dess helhet. Detta betyder, att genom-
snittslönen för hela gruppen bör höjas med
 $\frac{1}{10}$ av 10 öre d. v. s. 1 öre.

Kvinnliga arbetare ha för arbete i ladu-
gård, liksom tidigare manliga arbetare, i
avtalet för år 1948/49 erhållit ett tillägg av
25 öre per timme för sådan ordinarie tid,
som infaller å sön- och helgdagar samt ef-
ter kl. 13 å lördagar. Vid en beräknad ar-
betstid av $1\frac{1}{2}$ timme på förmiddagen
och $1\frac{1}{2}$ timme på eftermiddagen utgår
detta tillägg regelbundet för $4\frac{1}{2}$ timme
per vecka eller med 112.5 öre. Den genom-
snittliga lönehöjningen blir under dessa
förutsättningar 5.4 (112.5 : 21) öre per tim-
me. Vad sålunda angivits utgör ett mini-
mum för lönestegringen, eftersom hänsyn
icke tagits till förekomsten av särskilda
helgdagar och eftersom en del av de kvinn-
liga arbetarna, som utföra arbete i ladu-

gård, äro att betrakta som egentliga djur-
skötare, för vilka den motsvarande löne-
stegringen tidigare beräknats motsvara 6.9
öre per timme. Den faktiska genomsnittliga
lönestegringen för samtliga ifrågavarande
kvinnliga arbetare torde därför böra upp-
skattas till 6.5 öre per timme.

Användbarheten av de avtalsenliga
lönerna vid framräkningen av de be-
talda lönerna beror på graden av sam-
variation mellan de båda slagen av
löneuppgifter. Denna belyses i tabell 20
genom en jämförelse mellan föränd-
ringarna i procent från år till år.

Ett närmare studium av tabell 20 ger
vid handen, att variationen i den av-
talsenliga och i den betalda lönen långt
ifrån alltid varit överensstämmande.
Vid en sådan fortlöpande ökning av lö-
nerna, som den här ifrågavarande, tor-
de man tvärt om kunna uppställa den
allmänna regeln, att om den avtalsen-
liga lönestegringen ett år hålles till-
baka, så kan detta endast delvis be-
gränsa ökningen i den betalda lönen.
När den avtalsenliga lönen sedermera
justeras efter den betalda lönen, blir
ökningen i den förra därför större än
den samtida ökningen i den senare.
Saken kan också uttryckas så, att kol-
lektivavtalen endast delvis reglera löne-
utvecklingen. Avtalslönerna måste där-
för efter hand anpassas även till den
självständiga löneutvecklingen.

2. Löneutvecklingen för samtliga in- om jordbruket sysselsatta personer beräknad enligt arbetsprestationens fördelning på olika yrkeskategorier.

Innan man tar definitiv ställning till
frågan hur framskrivningen av de be-
talda lönerna bör ske, böra ytterligare
två förhållanden bringas i erinran.
Först bör då påpekas, att den korrige-
ring av avtalslönerna för åren 1947/48
—1948/49 (1949/50), som företagits i
tabell 19, varit nödvändig för att få till
stånd en jämförelse med avtalslönerna
för regleringsåret 1947/48, från vilket
framskrivningen i nuvarande läge måste

Tabell 20. Jämförelse mellan utvecklingen av de avtalsmässiga och de betalda lönerna.

Årlig löneökning i % (inkl. rörligt index).

Bet. = betald lön enl. lönestatistiken.

Avt. = avtalsmässig lön för (närmast) motsvarande yrkeskategori.

Regleringsår.

Yrkeskategori	38/39	39/40	40/41	41/42	42/43	43/44	44/45	45/46	46/47
	till 39/40	till 40/41	till 41/42	till 42/43	till 43/44	till 44/45	till 45/46	till 46/47	till 47/48
<i>Manliga arbetare fyllda 18 år</i>									
Rättare..... Bet.	9.1	11.6	9.0	9.6	6.7	12.2	11.5	10.4	18.5
»..... Avt.	8.5	11.4	11.3	8.7	0.7	15.3	7.6	6.6	21.5
Fördräng..... Bet.	10.0	14.0	13.7	8.8	5.7	11.3	13.5	7.7	17.5
Fördräng m. m. Avt.	8.1	12.5	14.5	9.4	0.8	10.5	7.5	7.3	20.6
Kördräng..... Bet.	8.7	14.0	12.6	11.5	5.6	12.5	12.2	7.4	17.7
Körkarl m. m. Avt.	8.3	12.8	14.9	9.6	0.8	10.7	7.6	7.4	20.9
Motorkunnig trak- torförare..... Avt.	8.1	12.5	17.6	9.6	0.8	10.2	7.3	7.1	20.1
Dagsverkare (övr. jordbruksarb.) Bet.	7.0	13.7	12.7	11.5	6.8	9.9	11.9	11.0	16.1
Arb. m. blandat Bet. arbete..... Avt.	4.5	15.2	9.6	9.1	7.4	9.3	15.3	8.8	16.1
Ladugårdsförmän. Bet.	6.2	12.0	10.9	7.9	5.4	16.3	14.9	10.2	19.9
Djurskötare i för- mansställning.. Avt.	7.2	16.1	9.8	8.8	6.0	15.1	10.2	7.3	23.5
Kreatursskötare.. Bet.	13.8	16.0	10.1	8.8	6.0	14.6	15.1	10.3	19.6
Djurskötare m. m. Avt.	8.2	12.6	14.7	9.5	0.8	15.6	10.7	7.6	24.6
Fodermarsk..... Bet.	9.4	13.7	10.9	8.0	3.6	18.8	14.3	8.7	19.3
Fodermarsk, som utför skoning.. Avt.	7.8	12.1	14.2	9.2	0.8	13.6	10.2	7.6	26.2
Stalldräng..... Bet.	8.2	14.2	8.6	8.2	5.4	14.6	16.8	9.8	18.0
Specialarbetare... Bet.	9.6	11.2	10.4	7.8	4.8	12.5	11.1	9.1	16.9
Lastbilsförare, slöjdare, smed o. maskinskötare Avt.	8.4	11.7	13.7	8.9	0.7	12.0	7.4	6.9	19.5
Övr. arbetare.... Bet.	8.0	14.9	12.2	8.3	5.7	10.5	18.4	8.1	16.8
<i>Minderåriga manliga arbetare..... Bet.</i>									
3.0	13.4	17.1	10.9	9.1	9.4	15.2	7.9	16.3	
<i>Kvinnl. arb. fyllda 18 år</i>									
Stall- o. ladug- personal..... Bet.	3.4	5.1	12.5	14.8	13.5	5.9	8.3	10.3	15.7
Arb. i ladugård .. Avt.	8.1	12.3	8.2	10.3	7.2	11.1	7.8	11.1	23.3
Hembiträden.... Bet.	7.8	14.7	14.0	12.2	7.8	5.4	12.8	10.4	14.4
Övriga..... Bet.	22.0	4.7	9.6	19.9	7.0	11.2	1.8	13.0	16.6
Arbetare för övr. förekommande lantbruksarb... Avt.	7.2	11.7	10.7	17.5	8.4	11.4	8.0	11.3	23.7
<i>Minderåriga kvinnl. arbetare..... Bet.</i>									
3.0	14.9	13.0	12.8	11.8	9.1	17.4	7.3	14.7	

äga rum. De omräkningar och särskilda korrigeringar av avtalslönerna, som under senare år blivit genomförda, påverka jämförelsen tillbaka i tiden intill den 1/11 1947. Detta betyder, att en framskrivning på basis av icke-korri-

gerade avtalslöner icke kan tänkas möjlig, innan uppgifter om de betalda lönerna föreligga för regleringsåret 1948/49. Huruvida resultatet av en då omlagd framskrivning blir en förstärkning eller försvagning av den fortsatta lönerö-

relsen kan icke nu avgöras. Skillnaden i utgångsläget (under basåret för framskrivningen 1948/49) kan emellertid, som framgår av tabell 21, icke bli särskilt stor vad beträffar de manliga arbetarna.

Det andra förhållandet, som här bör påpekas, har avseende på att framskrivningen antingen den verkställes med hjälp av korrigerade eller icke-korrigerade avtalslöner i båda fallen kan verkställas *antingen* med den procentuella förändring *eller* med den förändring i öre räknat, som de ifrågavarande lönerna utvisat. Den förra metoden innebär, att skillnaden mellan den betalda och den avtalsenliga lönen förutsättes ha varierat på samma sätt som den avtalsenliga lönen. Den senare metoden innebär, att nyssnämnda skillnad förutsättes ha varit oförändrad. När den betalda genomsnittliga lönen såsom för närvarande redovisas högre än den motsvarande avtalslönen, ger den förra

bundet även vid en i övrigt regelbunden lönestegring eller lönesänkning och detta beroende på växlingarna i lönepolitiken och i läget på arbetsmarknaden. Hurudan framskrivningen än verkställs, måste densamma alltså bli vanskelig.

Till detta resonemang kan fogas den anmärkningen, att framskrivningen av de betalda lönerna hittills i jordbrukskalkylen alltid blivit verkställd procentuellt och att man därvid — närmast på grund av eftersläpningen i lörens registrering — likväl fått en underskattning istället för överskattning av stegringstakten.

Med de nu angivna reservationerna ha de år 1947/48 betalda lönerna framskrivits procentuellt enligt utvecklingen utav de motsvarande avtalsenliga lönerna. För yrkeskategorier, vilka icke äro särskilt upptagna i kollektivavtalen, har framskrivningen härvid skett enligt följande jämförelse:

Lönestatistiken

Manliga arbetare fyllda 18 år	
Dagsverkare (övr. jordbruksarbetare)...	enligt
Stalldräng.....	»
Övriga arbetare.....	»
Minderåriga manliga arbetare.....	»
Kvinnliga arbetare fyllda 18 år	
Hembiträden (landsjungfrur).....	»
Övriga.....	»
Minderåriga kvinnliga arbetare.....	»

Kollektivavtalen

Körkarl m. m.	»
Födermarsk, som utför skoning	»
Körkarl m. m.	»
Körkarl m. m.	»
Arbetare för övriga förekommande lantbruksarbeten	»
Arbetare i ladugård	»
Arbetare för övriga förekommande lantbruksarbeten	»

metoden en starkare framskriven lönestegring resp. lönesänkning än den senare metoden. (De procentuella förändringarna utav avtalslönerna överflyttas på de högre betalda lönerna.) Problemet är emellertid icke begränsat till vad som nu anförts. Skillnaden mellan den betalda och den avtalsen-

Den beräkning av medellönen, som här angivits, har erhållits genom en sammanvägning av uppgifterna för de olika i SOS Lönestatistiken specificerade lönekategorierna. Emellertid observeras att specificeringen av ifrågavarande lönekategorier blivit ändrad enligt följande sammanställning:

T. o. m. år 1944/45

Arbetare i kost	=
Statavlönade arbetare	}
Övriga arbetare med förmåner	
Övriga arbetare utan förmåner	=

Fr. o. m. år 1945/46

Arbetare med kost och logi	{
Arbetare med fri kost	
Samtliga arbetare med livsfrönödenheter och/eller bostad	
Arbetare utan förmåner	=

liga lönen kan nämligen, som tidigare framhållits, förutsättas variera oregel-

Beroende på hur redovisningen uppställs och på hur avrundningen av

Tabell 21. Jämförelse mellan de korrigerade och de icke-korrigerade avtalsmässiga grundlönerna efter den 1/11 1947.

Öre per timme.

G = grundlön, K = korrigerad grundlön.

Yrkeskategori	1947/48				1948/49	
	1/11—31/12		1/1—31/10		1/11—	
	G	K	G	K	G	K
Rättare.....	170·0	173·2	181·0	181·6	183·0	183·6
Fördräng m. m.	153·0	154·2	164·0	162·6	166·0	164·6
Körkarl m. m.	151·0	152·2	162·0	160·6	164·0	162·6
Arbetare med blandat arbete....	153·0	156·2	164·0	164·6	167·0	167·6
Djurskötare i förmansställning..	168·0	178·1	189·0	186·5	194·0	191·5
Djurskötare m. m.	164·0	172·1	175·0	180·5	180·0	185·5
Fodermarsk, som utför skoning.	169·0	176·2	180·0	184·6	185·0	189·6
Motorkunnig traktorförare.....	156·0	157·2	167·0	165·6	169·0	167·6
Lastbilsförare.....	157·0	158·2	168·0	166·6	170·0	168·6
Slöjdare, smed, maskinskötare..	164·0	165·2	175·0	173·6	177·0	176·6

den sista decimalen utfaller, får man vid en sammanvägning enligt de båda olika specificeringarna ett något olika resultat. Skillnaderna för regleringsåret 1946/47 framgå av följande jämförelse, därvid sammanvägningen enligt grupperingen t. o. m. 1944/45 baserats på en inom socialstyrelsen verkställd omgruppering av de i SOS Lönestatistiken för år 1946/47 redovisade uppgifterna:

Yrkeskategori	Sammanvägning av lönekategorier enligt gruppering	
	t. o. m. 1944/45	fr. o. m. 1945/46
Rättare.....	171·1	171·6
Fördräng.....	147·7	147·8
Kördräng.....	137·9	137·9
Traktorskötare.....	148·9	148·9
Dagsverkare.....	139·8	139·7
Arbetare med blandat arbete.....	130·9	130·9
Ladugårdsförmän.....	174·5	174·4
Kreatursskötare.....	146·8	146·8
Fodermarsk.....	153·1	153·0
Stalldräng.....	148·5	145·9
Specialarbetare.....	158·9	158·9
Övriga arbetare.....	142·3	143·1

Vid ytterligare sammanvägning till totalgenomsnitt erhålles:

Lönekategorierna grupperade år 1946/47 som i lönestatistiken	Medellön för olika yrkeskategorier erhållna genom	
	rörliga vägningstal	fasta vägningstal
t. o. m. 1944/45.....	145·05	145·22
fr. o. m. 1945/46.....	145·01	145·14

Vilka av medeltalen, som äro mest rättvisande, kan icke avgöras. För medeltalen enligt grupperingen t. o. m. 1944/45 talar, att kontinuiteten med de tidigare medeltalen rimligen borde bli störst enligt denna metod. Mot metoden talar å andra sidan den erhållna och i förhållande till övriga löneförskjutningar relativt starka och möjligen något överdrivna förskjutningen mellan 1945/46 och 1946/47 för Stalldrängar. Då i det följande istället valts medeltalen enligt den andra grupperingen fr. o. m. 1945/46 (vilka medeltal utvisa en obetydligt mindre stark lönestegring) har anledningen härtill emellertid varit, att den speciella omgrupperingen av uppgifterna i SOS Lönestatistiken (som prövats för båda avtalsåren 1945/46 och 1946/47) icke givit något sådant resultat, som kan anses motivera en omgruppering jämväl i framtiden. Siffermässigt böra de båda beräknings-

metoderna ge ett i det närmaste identiskt resultat.

De på nu angivet sätt framskrivna lönerna för regleringsåren 1948/49—1949/50 återges i tabell 22 tillsammans med motsvarande statistiskt redovisade betalda löner under åren 1938/39—1947/48.

De i socialstyrelsens lönestatistik angivna timlönerna avse givetvis endast arbetare (lejda), för vilka timarbetstiden blivit deklarerad. Så är även fallet beträffande de i lönestatistiken angivna genomsnittliga timlönerna för större grupper av arbetare. Då timredovisningen är relativt begränsad, har det vid sammansällandet av uppgifterna till tabell 17 ansetts lämpligt att väga gruppmedeltalen enligt det sammanlagda antalet i statistiken redovisade arbetare av ifrågavarande kategori. En sådan vägning bygger på antagandet att den redovisade timlönen är representativ för arbetarekategorien i dess helhet, att årsarbetstiden i timmar räknad är någorlunda lika stor för samtliga arbetare inom de olika kategorierna (sålunda icke bara för arbetarna med timredovisning) samt att lönestatistiken ger ett tillfredsställande uttryck för löneläget inom landet i dess helhet. Dessa antaganden må icke synas vara särskilt vanskliga för manliga arbetare, som fyllt 18 år. För kvinnliga och minderåriga arbetare kan arbetstiden däremot förutsättas

jord utav kvinnliga och minderåriga arbetare (utan reduktion till manstimmar) och på så sätt också en särskild redovisning av den ifrågavarande arbetskostnadssumman.

Bortsett härifrån är den föreslagna prövningen av sättet för beräkningen av den genomsnittliga lönen till kvinnor och minderåriga likväl icke utan betydelse. Den påverkar nämligen även bedömandet av efter vilka timlöner som *dels* dagsförtjäns-ten bör omräknas till timarbetstid per dag (genom division med timlönen) *dels* antalet arbetstimmar av kvinnor och minderåriga bör reduceras till arbetstimmar av män fyllda 18 år (genom multiplikation med den relativa timlönen).

För genomförandet av den diskuterade prövningen har från socialstyrelsen införskaffats uppgift om lönesumman »totalt, kontant och naturaförmåner» för de olika kategorierna av kvinnliga och minderåriga arbetare. Divideras dessa summor med den i statistiken redovisade timlönen för motsvarande kategori, erhålles ett beräknat totalantal av utgjorda arbetstimmar. Efter reduktion av lönesumman (och timantalet) för landsjungfrur och minderåriga kvinnliga arbetare¹, kan hopvägningen av timlönerna verkställas efter totalantalet utförda arbetstimmar. Därvid erhålles följande resultat (A) jämfört med vid en hopvägning av gruppmedeltalen för manliga minderåriga, kvinnliga minderåriga samt övriga kvinnliga arbetare enligt antalet för dessa grupper redovisade, samtliga arbetare (B).

Avtalsår	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45
A.....	0.463	0.479	0.531	0.604	0.677	0.745	0.800
B.....	0.460	0.470	0.521	0.594	0.660	0.728	0.784

vara starkt varierande. Man bör därför beträffande denna kategori pröva att istället verkställa vägningen efter den totala timarbetstiden per år (för samtliga arbetare av ifrågavarande slag). Vid denna alternativa vägning bör hänsyn även tagas till att arbete, som utförts av s. k. landsjungfrur och av minderåriga kvinnliga arbetare, i stor utsträckning och förslagsvis till hälften, avsett hushållsarbete. (Fr. o. m. år 1945/46 har tre fjärdedelar av arbetsprestationen ansetts avse hushållsarbete. Jfr not 5, tab. 11.) Kostnaden härför påföres driften (i den mån så skall ske) genom värdet av åtnjuten kost (och logi).

De timlöner för kvinnliga och minderåriga arbetare, som anförts i tabell 22, påverka icke den följande beräkningen av arbetskostnaderna till jordbrukskalkylen. Att dessa timlöner likväl anförts beror på, att desamma böra vara av intresse bl. a. därest det skulle vara möjligt att i framtiden åstadkomma en särskild redovisning av arbetsförbrukningen per hektar jordbruks-

Som härav synes har lönestegringen för hela den berörda gruppen vid vägningen efter antalet utgjorda arbetstimmar (A) blivit något litet starkare än vid vägningen efter totalantalet redovisade arbetare (B) och detta trots att vägningstalen i förra fallet reducerats till hälften för grupperna landsjungfrur och kvinnliga minderåriga arbetare, för vilka lönestegringen varit särskilt markerad (tabell 23). Förklaringen ligger bl. a. däri, att timlönen just inom de berörda båda delgrupperna är så låg. Därigenom blir den framräknade timarbetstiden för dessa grupper relativt hög (i förhållande till antalet redovisade arbetare). Verkan härav upphäves till största delen genom den efterföljande reduktionen (till hälften) av timarbetstiden. Timarbetstiden för de olika delgrupperna kommer på så sätt efter reduktionen att

¹ Se resonemang i slutet av första stycket av det tätsatta avsnittet.

Tabell 22. Betalda löner inom jordbruket.

Timlön, totalt, kontant och naturaförmåner i medeltal per avtalsår omräknat till per regleringsår.¹ Öre.

Yrkeskategori	1938/39 ²	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48 ³	1948/49	1949/50
<i>Manliga arbetare fyllda 18 år⁴</i>												
Rättare	80·0	87·3	97·4	106·2	116·4	124·2	139·4	155·5	171·6	203·4	212·1	212·6
Fördräng	66·2	72·8	83·0	94·4	102·7	108·6	120·9	137·2	147·8	173·6	181·1	181·2
Kördräng	61·9	67·3	76·7	86·4	96·3	101·7	114·4	128·4	137·9	162·3	169·3	169·6
Traktorskötare ⁵	148·9	174·1	181·4	181·8
Dagsverkare (Övr. jordbruksarbetare)	62·7	67·1	76·3	86·0	95·9	102·4	112·5	125·9	139·7	162·2	169·2	169·3
Arb. m. blandat arbete	61·7	64·5	74·3	81·4	88·8	95·4	104·3	120·3	130·9	152·0	159·4	159·8
Ladugårdsförman	79·0	83·9	94·0	104·2	112·4	118·5	137·8	158·4	174·4	209·1	221·6	222·5
Djurskötare ⁶	63·9	68·5	79·5	87·3	95·0	100·7	115·6	133·1	146·8	175·6	186·3	187·2
Fodermarsk	67·2	73·5	83·6	92·7	100·1	103·7	123·2	140·8	153·0	182·5	194·0	194·9
Stalldräng	64·9	70·2	80·2	87·1	94·2	99·3	113·8	132·9	145·9	172·1	183·1	183·8
Specialarbetare	76·7	84·1	93·5	103·2	111·2	116·5	131·1	145·6	158·9	185·7	193·7	194·1
Övriga arbetare	63·5	68·6	78·8	88·4	95·7	101·2	111·8	132·4	143·1	167·2	174·4	174·7
<i>Minderåriga manl. arbetare</i>												
43·5	44·8	50·8	59·5	66·0	72·0	78·8	90·8	98·0	114·0	118·9	119·1	119·1
<i>Kvinnl. arb. fyllda 18 år</i>												
52·9	54·7	57·5	64·7	74·3	84·3	89·3	96·7	106·7	123·4	131·4	132·5	132·5
Stall- o. ladug.-pers. ⁷												
Hembiträden (Landsjungfrur)	34·8	37·5	43·0	49·0	55·0	59·3	62·5	70·5	77·8	89·0	91·0	91·0
Övriga (samtliga övriga)	49·2	60·0	62·8	68·8	82·5	88·3	98·2	100·0	113·0	131·8	140·4	141·6
<i>Minderåriga kvinnl. arb. ...</i>												
33·8	34·8	40·0	45·2	51·0	57·0	62·2	73·0	78·3	89·8	91·8	91·8	91·8

¹ ²/₁₂ av medeltalet för det föregående och ¹⁰/₁₂ av medeltalet för det angivna (avtals)året.² Timlönerna för häri ingående del av avtalsåret 1937/38 beräknade ur timlönerna för avtalsåret 1938/39 efter en jämförelse mellan dagsverkslönerna för de nämnda båda åren.³ För åren fr. o. m. 1948/49 preliminärt beräknade uppgifter enligt utvecklingen av de motsvarande avtalslöneliga lönerna.⁴ Efter samtliga redovisade arbetare vägda medeltal för arbetare i kost, statavlönade arbetare och timavlönade arbetare utan samt med naturaförmåner.⁵ Har tidigare ingått i Kördrängar.⁶ Inkluderar Övr. djurskötare. Löneuppgifterna för Kreatursskötare och Övr. djurskötare ha för perioden 1938/39—1944/45 sammanvägts enligt de i tabell 11 angivna vägningstalen.⁷ Efter samtliga redovisade arbetare vägda medeltal för arbetare med blandat arbete och mjölkerskor m. fl.

stå i ungefärlig proportion till antalet redovisade arbetare.

Med hänsyn till att de antaganden, som legat till grund för beräkningen av timarbetstiden, delvis äro osäkra, att de bearbetade löneuppgifterna givetvis äro behäftade med en hel del brister och därför i lönestatistiken icke heller angivits med större noggrannhet än två decimaler mot vid jämförelsen ovan tre decimaler, att skillnaden mellan de båda beräkningsmetoderna är så obetydlig samt att proportionen av kvinnliga och minderåriga utfört lejt arbete dessutom är så liten, torde någon tvekan icke behöva råda om att beräkningsmetod B, som är väsentligt mycket enklare än metod A, bör vara att föredraga.

I detta sammanhang observeras att rubriceringen av landsjungfrurna i Lönestatistisk årsbok för 1945 ändrats till hembiträden. Beteckningen hembiträden infördes sedermera på uppgiftsformuläret för år 1946. För åren 1944—1947 anges antalet landsjungfrur (hembiträden) till 473, 368, 656 resp. 656 st. Ökningen i antalet år 1946 beror med stor sannolikhet på den nya nomenklaturen. Detta innebär, att en starkare reduktion rätteligen borde företagas av lejda kvinnors och minderårigas arbetsprestation (Ka) fr. o. m. år 1946. Korrekturen måste emellertid bli av en försvinnande liten betydelse och har därför här tills vidare lämnats utan avseende.

Även om en reduktion av arbetsförbrukningen för landsjungfrur och kvinnliga, minderåriga arbetare icke märkbart påverkar löneläget och löneutvecklingen kan den dock förutsättas ha en viss betydelse vid bestämmandet av arbetsförbrukningens storlek. Detta gäller i första hand de ifrågavarande båda grupperna av lejda arbetare, vilka emellertid äro små.

Storleken av den erforderliga korrekturen utav lejda kvinnors och minderårigas arbetsprestation (Ka) för perioden 1938/39—1944/45 (alltså utan hänsyn tagen till ovannämnda speciella förändring år 1946) framgår av en jämförelse mellan den enligt vad ovan angivits beräknade totala timarbetstiden efter resp. före en reduktion av arbetstiden för landsjungfrur och kvinnliga minderåriga arbetare. Därvid erhållas följande koefficienter.

Avtalsår	Reducerad del
1938/39.....	0.82526
1939/40.....	0.83560
1940/41.....	0.85077
1941/42.....	0.82911
1942/43.....	0.81744
1943/44.....	0.83021
1944/45.....	0.83669

Variationen i de här återgivna talen är måttlig. Då variationen dessutom icke har någon utpräglad tendens och då reduktionen

helt bygger på ett antagande kan som medeltal användas 0.83. (Jfr tabell 4 not 4.)

Beträffande kvinnliga och minderåriga familjemedlemmar (Kf) synes någon motsvarande reduktion icke böra verkställas. Rubriceringen på uppgiftsformuläret har för detta fall varit »C. Ägaren (brukaren) och dennes familjemedlemmar, vilka deltagit i jordbruksarbete» samt därunder specificerat »Antal under året utgjorda dagsverken». Detta måste, som avsikten varit, ha uppfattats så, att endast dagsverken, som utförts i jordbruksarbete, borde angivas. I de fall då denna formulering synbarligen uppfattats på ett annat sätt har vid bearbetningen av materialet verkställts en erforderlig justering. Helt naturligt bör man emellertid icke förbise, att familjens arbetsprestation kan ha blivit för högt redovisad. Den saken måste emellertid bedömas i ett annat sammanhang.

De i tabell 22 angivna betalda lönerna utvisa den procentuella stegring för de olika yrkeskategorierna, som återges i tabell 23.

Tabell 23. Procentuell ökning av inom jordbruket betalda löner.

Yrkeskategori	1938/39 till 1947/48 ¹	1938/39 till 1949/50 ²
<i>Manliga arbetare fyllda 18 år</i>		
Rättare.....	154.3	165.8
Fördräng.....	162.2	173.7
Kördräng.....	162.2	174.0
Traktorskötare.....	·	·
Dagsverkare (Övr. jordbruksarb.).....	158.7	170.0
Arbetare med blandat arbete.....	146.4	159.0
Ladugårdsförman.....	164.7	181.6
Djurskötare.....	174.8	193.0
Fodermarsk.....	171.6	190.0
Stalldräng.....	165.2	183.2
Specialarbetare.....	142.1	153.1
Övriga arbetare.....	163.3	175.1
<i>Minderåriga manliga arbetare.....</i>	162.1	173.8
<i>Kvinnliga arbetare fyllda 18 år</i>		
Stall- och ladugårdspersonal.....	133.3	150.5
Hembiträden.....	155.7	161.5
Övriga.....	167.9	187.8
<i>Minderåriga kvinnliga arbetare.....</i>	165.7	171.6

¹ Enl. SOS Lönestatistiken.

² 1949/50 enl. avtalen framskrivna löner.

Tabellen visar den vid generella lönestegringar inom ett visst yrkesområde normala tendensen till starkare procentuell ökning för de lägre betalda yrkeskategorierna.

Sammanvägas de i tabell 22 angivna lönerna med hjälp av de i tabell 12 angivna normtalen för arbetsförbrukningens fördelning på olika yrkeskategorier av anställda arbetare erhållas de medellöner, som framgå av tabell 24.

Tabell 24. Löner till anställda, manliga arbetare fyllda 18 år.

Timplön, totalt, kontant och naturaförmåner i medeltal per avtalsår omräknat till per regleringsår. Öre.

Regleringsår, $\frac{1}{9}-\frac{31}{8}$	Medeltal för olika yrkeskategorier sammanvägda med	
	rörliga vägningstal	fasta vägningstal
1938/39.....	65·10	65·06
1939/40.....	70·29	70·15
1940/41.....	80·08	79·98
1941/42.....	89·21	89·11
1942/43.....	98·11	98·05
1943/44.....	103·92	103·92
1944/45.....	116·86	116·94
1945/46.....	132·28	132·44
1946/47.....	145·01	145·14
1947/48.....	170·70	170·96
1948/49 ¹	178·96	179·33
1949/50.....	179·33	179·77

¹ För åren fr. o. m. 1948/49 preliminärt beräknade uppgifter enligt utvecklingen av de motsvarande avtalsenliga lönerna.

3. Löneutvecklingen för samtliga inom jordbruket sysselsatta personer bedömd enligt arbetsprestationens fördelning på olika lönekategorier.¹

4. Korrigering för ändringar i värderingen av naturalönen.

Den löneökning, som registrerats enligt tabellerna 23 och 24, är som synes avsevärd. Det finns därför anledning att särskilt pröva, om icke den nu beräk-

nade löneökningen är för stark. Närmast till hands synes härvid ligga att anta, att den under perioden verkställda övergången från delvis naturalön till mera generell kontantlön inneburet en uppvärdering av naturalönen. Löneökningen skulle i så fall till en del vara skenbar och beroende på att benägenheten till en låg värdering av naturan numera helt eller delvis bortfallit.

Att närmare klargöra hur förhållandena gestaltat sig i det nu nämnda avseendet stöter på stora svårigheter. De i lönestatistiken angivna naturaförmåner utgöra sålunda en del av de där angivna totala löneförmåner. Detta innebär, att en tendens till uppvärdering av naturan kan döljas genom en samtidig tendens till minskning av kvantiteten natura. För att i möjligaste mån förhindra detta har till jämförelse med naturalörens utveckling enligt den i jordbrukskalkylen använda indexberäkningen med fast bas, vilken finns framförd t. o. m. år 1943/44, valts den i lönestatistiken angivna naturalönen för arbetare i kost och för statavlönade arbetare. Det därvid erhållna resultatet återges i tabell 25.

Som av tabell 25 (avd. b) framgår redovisar lönestatistiken för åren 1939/40—1941/42 en betydligt lägre naturalön än vad som erhållits enligt indexberäkningen till jordbrukskalkylen. Detta beror sannolikt icke blott på en motsvarande minskning i naturans volym, utan framför allt på skilljaktigheter i naturans värdering. I detta sammanhang kan särskilt observeras att indexnaturan inrymmer 900 kg potatis ehuru den faktiska naturan vanligen utgår i form av tillgång till trädgård, varav viss del skall utgöras av potatisland. (I vissa avtal stipuleras tillgång till trädgård samt viss mindre kvantitet potatis.) Konstruktionen av indexnaturan innebär sålunda, att en viss del av det ökade förvärvet genom fritidsarbete blivit redovisat som en löneförmån från lantushållningen.

Av tabell 25 (avd. b) framgår vidare, att ökningen av naturans värde år 1943/44 varit ungefär lika stor enligt indexberäkningen som enligt lönestatistiken vad avser ståtarna men däremot avsevärt större enligt lönestatistiken vad avser arbetarna i kost. Detta kan tolkas som ett tecken på att uppvärderingen av naturan särskilt avsett nyttigheter, som åtnjutits av arbetarna i kost, samt att naturans volym för dessa arbetare icke begränsats alls, endast begränsats obetydligt eller kanske rent av ökat. För att något söka belysa hur härmed förhåller sig har i tabell 25 även medtagits en specificerad jämförelse (så långt en dylik är möj-

¹ Avsnittet här utelämnat.

Tabell 25. Jämförelse mellan naturalörens utveckling enligt lönestatistiken (SOS) och enligt indexberäkning med fasta vägningstal för jordbrukskalkylen (Kalkyl).

Produktionsår, 1/9—31/8	1938/39	1939/40	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44
a) <i>All natura, kr per år</i> (Enl. SOS arbetare, som fyllt 18 år)						
Arbetare i kost						
manliga..... Kalkyl	501	624	736	829	781	783
SOS	509	565	655	755	829	858
kvinnliga..... Kalkyl	443	551	647	727	687	688
SOS	462	511	596	709	792	823
Statare (manliga)						
kördräng..... Kalkyl	707	895	1 017	1 127	1 085	1 087
SOS	679	759	892	968	1 018	1 048
kreatursskötare.... Kalkyl	707	895	1 017	1 127	1 085	1 087
SOS	680	762	900	981	1 029	1 053
b) <i>All natura, rel. tal 1938/39 = 100</i>						
Arbetare i kost						
manliga..... Kalkyl	100·0	124·6	146·9	165·5	155·9	156·3
SOS	100·0	111·0	128·7	148·3	162·9	168·6
kvinnliga..... Kalkyl	100·0	124·4	146·0	164·1	155·1	155·3
SOS	100·0	110·6	129·0	153·5	171·4	178·1
Statare (manliga)						
kördräng..... Kalkyl	100·0	126·6	143·8	159·4	153·5	153·7
SOS	100·0	111·8	131·4	142·6	149·9	154·3
kreatursskötare.... Kalkyl	100·0	126·6	143·8	159·4	153·5	153·7
SOS	100·0	112·1	132·4	144·3	151·3	154·9
c) <i>Specifikation av naturen för statare, kr per år. Uppgifterna enl. SOS, som äro hämtade från texten, avse samtliga statavlönade arbetare</i>						
Naturaförnödenheter ¹						
därav potatis..... Kalkyl	428	541	656	750	697	699
SOS	48	85	72	135	92	85
Bränsle och bostad						
Kalkyl	426	489	586	635	646	648
SOS	279	354	361	377	388	388
SOS	257	277	313	345	384	409
(inkl. trädgård)						
d) <i>Specifikation av naturen för statare, rel. tal 1938/39 = 100</i>						
Naturaförnödenheter						
D:o, exkl. potatis..... Kalkyl	100·0	126·4	153·3	175·2	162·9	163·3
SOS	100·0	120·0	153·7	161·8	159·2	161·6
D:o, inkl. potatis..... Kalkyl	100·0	114·8	137·6	149·1	151·6	152·1
SOS	100·0	107·8	121·8	134·2	149·4	159·1
(inkl. trädgård)						

¹ Enligt SOS all natura undantaget trädgård (potatisland) bränsle och bostad. Enligt Kalkyl natura för statare, kördräng enligt de för samtliga statare gemensamma vägningstalen 300 kg höstvet, 600 kg råg, 450 kg fodersäd, 1 460 kg oskummad mjölk och 900 kg potatis.

lig) av naturen till statare. Därav (avd. d) framgår, att värdeökningen är mindre enligt lönestatistiken än enligt indexberäkningen vad avser naturaförnödenheterna

men omvänt större enligt lönestatistiken vad avser bränsle och bostad (samt trädgård). Eftersom volymen av bränsle och bostad bör ha förändrats relativt litet (en

förändring av »volymen» har dock skett genom förbättrad standard på bostäderna), bör en eventuell uppvärdering här komma att framträda relativt starkt. Detta gäller ännu mera utpräglat ifråga om kosten. För naturaförnödenheterna kan uppvärderingen erfarenhetsmässigt förutsättas ha varit mera begränsad, eftersom värderingen i detta fall starkt påverkats av de allmänt kända marknadspriserna. Den föreliggande skillnaden i utvecklingen av värdet för naturaförnödenheterna må sålunda kunna antagas tyda på en ungefär motsvarande minskning av den faktiska volymen.

Beträffande vissa speciella löneposter kan i övrigt anföras följande.

Kostnaden för den kollektiva *olycksfallsförsäkringen*, som i bokföringen sannolikt aldrig fördelas på de enskilda arbetarna, kan förutsättas icke ha medtagits i de till statistiken lämnade uppgifterna om lönen till namngivna arbetare. Kostnaden för den kollektiva *olycksfallsförsäkringen* torde återfinnas bland de allmänna omkostnaderna för driften.

Kostnaden för fri *läkarvård* (inkl. sjukhusvård och sjukskjutsar) torde av samma skäl, som nyss anfördes, ej alltid (men dock i vissa fall) ha medtagits i uppgifterna till lönestatistiken. Då fri läkarvård under senare år sannolikt medgivits i en minskad utsträckning kan den statistiskt redovisade löneökningen på detta sätt ha blivit något större än den verkliga löneökningen. Till belysande av hur stor divergens maximalt kan tänkas ha blivit må nämnas, att ifrågavarande kostnad, enligt en av lantarbetsgivareföreningen år 1936 verkställd undersökning, redovisats med 12:07 kr i genomsnitt per år och fast anställd arbetare samt dennes familjemedlemmar. Detta motsvarade år 1936 ca 1 procent av lönen till en manlig arbetare och alltså mindre än 1 procent av den motsvarande familjelönen.

Kostnaden för *betalda sjukdagar* har under senare år helt eller delvis ersatts med den del av kostnaden för arbetarens sjukförsäkring som denne per månad erhåller kontant utbetald till sig. Antingen kostnaden för sjukdagar varit av det ena eller det andra slaget, torde den i regel vid bokföringen ha fördelats på de enskilda arbetarna och därmed också i regel ha medtagits i uppgifterna till lönestatistiken. I detta avseende föreligger sålunda icke någon särskild anledning antaga, att lönestatistiken skulle vara missvisande.

Vad nu anförts kan sammanfattas på ungefär följande sätt: Den successiva övergången från stat- till kontantlön och den under senare år relativt starka

lönestegringen ha båda ökat intresset för en mera omsorgsfull värdering av naturaförmånerna. Som princip har enligt uppgiftsformuläret gällt att staten (livsförnödenheterna) skolat värderas efter ortens försäljningspris (icke självkostnadspris eller »bokpris»), vilket senare förtydligats till försäljningspriset i ortens handelsbod, mejeri el. dyl. Den uppvärdering, som eventuellt förekommit av statlörens livsförnödenheter, torde därför icke ha varit särskilt stor. Värderingen av övriga naturaförmåner erbjuder mycket stora svårigheter. Av dessa övriga naturaförmåner har dessutom bostaden under den ifrågavarande perioden undergått en betydande standardförbättring.

Det slutliga ställningstagandet till om en uppvärdering förekommit av naturaförmånerna och i så fall hur stor denna uppvärdering skall anses vara, måste nödvändigt bli en bedömningsfråga. Sammanställes vad ovan framhållits till belysande av naturans mera omsorgsfulla värdering med bortfallet av viss i lönestatistiken icke redovisad natura, torde man emellertid förslagsvis kunna antaga, dels att en uppvärdering verkligen förekommit och dels att denna maximalt utgjort ca 3 % per år under perioden 1942/43—1944/45 eller sammanlagt ca 10 % räknat på naturans värde år 1938/39. (Omläggningen av lönesystemet förutsattes kunna vara allmänt genomförd fr. o. m. avtalsåret 1945/46.)

I de tidigare verkställda kalkylerna ha naturaförmånerna utgjort följande del av de totala arbetskostnaderna:

	%
1938/39.....	34·9
1939/40.....	38·1
1940/41.....	38·8
1941/42.....	38·3
1942/43.....	34·5
1943/44.....	33·7
1944/45.....	30·2

Avrundas andelen för basåret 1938/39 till $\frac{1}{3}$ (33·3 %) medför den ifrågasatta uppvärderingen av naturen med maximalt 3 % per år under perioden 1942/43

—1944/45 att den totala arbetslönen skulle ha ökat med maximalt 1 % per år. Ökningen har framkommit sedan en tidigare undervärdering av naturen bortfallit. Korrekturen bör därför verkställas genom en uppskrivning av totallönen jämväl för de tidigare åren. Till lönen år 1944/45 bör alltså, enligt de gjorda antagandena, läggas 1 % av totallönen år 1938/39, till lönen år 1943/44 på samma sätt 2 % och till lönen för de tidigare åren 3 %. Verkställs denna korrigerig av de i tabell 24 angivna lönerna till manliga arbetare som fyllt 18 år erhålles det resultat, som återges i tabell 26. (Angående omräkningen av vissa naturaförmåner till kontantlön gällande fr. o. m. den 1 januari 1948 och senare hänvisas till not 5 och 6 till tabell 19.)

Tabell 26. Löner till manliga arbetare, som fyllt 18 år, korrigerade för ändrad värdering av naturaförmånerna.

Timplön, totalt, kontant och naturaförmåner i medeltal per avtalsår omräknat till per regleringsår. Öre.

Regleringsår, 1/9—31/8	Medeltal för olika yrkeskategorier sammanvägda enligt	
	rörliga vägningsstal	fasta vägningsstal
1938/39.....	67·05	67·01
1939/40.....	72·24	72·10
1940/41.....	82·03	81·93
1941/42.....	91·16	91·06
1942/43.....	100·06	100·00
1943/44.....	105·22	105·22
1944/45.....	117·51	117·59
1945/46.....	132·28	132·44
1946/47.....	145·01	145·14
1947/48.....	170·70	170·96
1948/49 ¹	178·96	179·33
1949/50.....	179·33	179·77

¹ För åren fr. o. m. 1948/49 preliminärt beräknade uppgifter enligt utvecklingen av de motsvarande avtalsenliga lönerna.

5. Korrigerig för förändringar i lönen till tillfälliga arbetare.

Till lönestatistiken för år 1946 (avtalsåret 1945/46) begärdes fullständiga

uppgifter för samtliga anställda arbetare. Tidigare hade för tillfälliga arbetare (arbetare, som fullgjort mindre än 50 dagsverken) endast begärts summariska uppgifter.

De av socialstyrelsen fullständigt bearbetade lönestatistiska uppgifterna ha avsett sådana arbetare (även tillfälliga), vilka redovisats nominativt. Genom omläggningen år 1946 utökades detta antal högst väsentligt vad avser tillfälliga arbetare. Detta framgår av följande uppgifter om i den detaljerade lönestatistiken ingående antal tillfälliga arbetare (arbetare med mer än 50 dagsverken):

Avtalsår	%
1938/39.....	3·4
1939/40.....	3·8
1940/41.....	4·4
1941/42.....	5·4
1942/43.....	4·8
1943/44.....	1·2
1944/45.....	1·1
1945/46.....	23·0
1946/47.....	20·4

Då tillfälliga arbetare i regel torde ha åtnjutit en något högre lön per timme än övriga arbetare och då lönestatistiken sålunda kunde förväntas redovisa en något mer än genomsnittlig lönestegring mellan åren 1944/45 och 1945/46 verkställde socialstyrelsen en särskild bearbetning av uppgifterna för år 1945/46 och för basåret 1938/39. Efter en likartad sammanvägning, som i tabell 24 (med hjälp av de i tabell 12 angivna normaltal), erhöles härvid de medeltal, som anges i tabell på följande sida.

De på detta sätt erhållna värdena, vilka få anses vara entydiga, ange, att merbetalningen till de tillfälliga arbetarna ökat mellan åren 1938/39 och 1945/46. Inflytandet på genomsnittlönen av denna merbetalning är emellertid relativt litet och inflytandet under de mellanliggande åren kan därför utan olägenhet uppskattas såsom rätlinjigt stigande. Likaså kan vad här angivits för avtalsår utan olägenhet även anses gälla för regleringsår.

Löner till manliga arbetare, som fyllt 18 år.
Timplön, totalt, kontant och naturaförmåner i
medeltal per avtalsår. Öre.

	Medeltal för olika yrkes- kategorier samman- vägda enligt			
	rörliga väg- ningstal		fasta väg- ningstal	
	1938/39	1945/46	1938/39	1945/46
Inkl. tillfälli- ga arbetare	65·7	134·9	65·6	135·0
Exkl. tillfälli- ga arbetare	65·6	133·2	65·6	133·4
Skillnad	0·1	1·7	0·0	1·6
Tillfälliga ar- betare, %	3·4	23·0		
Öre per pro- centenhet	0·029	0·074		

Då procenten tillfälliga arbetare, som medtagits i den fullständigt bearbetade lönestatistiken, tidigare uppenbarligen varit slumpmässigt bestämd och då det icke finnes någon möjlighet att ange, hur stort antalet tillfälliga arbetare i verkligheten varit under åren 1944/45

och tidigare, har vid den följande korrektionen valts att antaga ett konstant antal motsvarande 23·0 %. (Lika som för år 1945/46.) Härvid erhålles det resultat, som framgår av tabell 27.

VII. Arbetskostnaderna.

1. Grundbelopp.

De totala arbetskostnaderna för lant-hushållningen, sådan denna avgränsats från övriga driftsgrenar vid de räkenskapskontrollerade jordbruken, kan nu beräknas genom multiplikation av arbetsförbrukningen i mt och rmt med den korrigerade, alternativa timplönen till manliga arbetare som fyllt 18 år enligt tabell 27. Därvid antages alltså lönen till familjemedlemmarna, på sätt som anges i tabell 27, ha varit densamma som lönen till de anställda arbetarna. Vid en beräkning av de totala arbetskostnaderna enligt denna förutsättning erhållas de belopp, som återges i tabell 28 och varmed kunna jämföras de grundbelopp (icke reducerade), som

Tabell 27. Löner till manliga arbetare, som fyllt 18 år, korrigerade för ändrad värdering av naturaförmåner och förändringar i lönen till tillfälliga arbetare.

Å r	A v t a l s å r, $\frac{1}{11}-\frac{31}{10}$			Regleringsår $\frac{1}{9}-\frac{31}{8}$. Medeltal för olika yrkes- kategorier samman- vägda enligt	
	Öre per procentenhet	Procentuell skillnad ²	Korrektion öre	rörliga väg- ningstal	fasta väg- ningstal
1938/39.....	0·029	19·6	0·57	67·62	67·58
1939/40.....	0·035	19·2	0·67	72·91	72·77
1940/41.....	0·042	18·6	0·78	82·81	82·71
1941/42.....	0·048	17·6	0·84	92·00	91·90
1942/43.....	0·055	18·2	1·00	101·06	101·00
1943/44.....	0·061	21·8	1·33	106·55	106·55
1944/45.....	0·067	21·9	1·47	118·98	119·06
1945/46.....	0·074	23·0	(1·70)	132·28	132·44
1946/47.....	—	—	—	145·01	145·14
1947/48.....	—	—	—	170·70	170·96
1948/49 ¹	—	—	—	178·96	179·33
1949/50.....	—	—	—	179·33	179·77

¹ För åren fr. o. m. 1948/49 preliminärt beräknade uppgifter enligt utvecklingen av de motsvarande avtalsenliga lönerna.

² 23·0 minus tidigare angiven procent tillfälliga arbetare.

Tabell 28. Alternativ total arbetskostnad inom lanthushållningen.

Grundbelopp. Milj. kr.

Regleringsår, $\frac{1}{9}$ — $\frac{31}{8}$	Ny alternativ beräkning. Medellön för olika yrkeskategorier erhållen genom		Grundbelopp till tidigare kalkylbelopp	
	rörliga väg- ningstal	fasta väg- ningstal	Ursprunglig beräkning	Beräkning till för- kalkyl för 1948/49
1938/39	917·1	916·5	864·9	907·2
1939/40	976·9	975·1	969·9 ¹	974·9
1940/41	1 096·1	1 094·8	1 082·4 ¹	1 094·7
1941/42	1 202·8	1 201·5	1 192·7 ¹	1 201·7
1942/43	1 304·8	1 304·0	1 242·7	1 304·3
1943/44	1 358·3	1 358·3	1 254·6	1 358·5
1944/45	1 497·4	1 498·4	· 2	1 498·7
1945/46	1 643·3	1 645·3	· 2	1 646·7
1946/47	1 774·9	1 777·0	· 2	1 741·3
1947/48	2 057·5	2 060·6	· 2	2 093·9
1948/49	2 124·7	2 129·1	· 2	2 131·9
1949/50	2 097·1	2 102·3	· 2	·

¹ Utan avdrag för besparing genom låga skördar. Jfr not 1, tabell 16.² Komplettering ej möjlig.

Tabell 29. Utvecklingen av arbetskostnaderna.

Rel. tal 1938/39 = 100.

Regleringsår, $\frac{1}{9}$ — $\frac{31}{8}$	Medellön för olika yrkeskategorier erhållen genom		Grundbelopp till tidigare kalkylbelopp	
	rörliga väg- ningstal	fasta väg- ningstal	Ursprunglig beräkning	Beräkning till för- kalkyl för 1948/49
1938/39	100·00	100·00	100·00	100·00
1939/40	106·52	106·39	112·14 ¹	107·46
1940/41	119·52	119·45	125·15 ¹	120·67
1941/42	131·15	131·10	137·90 ¹	132·46
1942/43	142·27	142·28	143·68	143·77
1943/44	148·11	148·21	145·06	149·75
1944/45	163·27	163·49	—	165·20
1945/46	179·18	179·52	—	181·51
1946/47	193·53	193·89	—	191·94
1947/48	224·35	224·83	—	230·81
1948/49	231·68	232·31	—	235·00
1949/50	228·67	229·38	—	—

¹ Utan avdrag för besparing genom låga skördar.

använts i jordbrukskalkylen för beräkningen av den indexmässiga arbetskostnadsutvecklingen.

Som framgår av tabellen skulle ökningen i arbetskostnaderna enligt de nu verkställda beräkningarna under åren 1942/43—1946/47 ha varit starkare än som ursprungligen angivits i jordbruks-

kalkylen. Detta framgår ännu tydligare av den indexmässiga kostnadsutvecklingen, vilken redovisas i tabell 29.

Vid bedömandet av den i tabellerna 28 och 29 angivna kostnadsutvecklingen bör först observeras, att grundbeloppen för indexberäkningen till jordbrukskalkylen vad avser åren 1942/43 och 1943/44 icke äro korrigerade med hänsyn till utvecklingen av

de betalda lönerna enligt den för dessa år nu föreliggande lönestatistiken samt att någon hänsyn till dessa eventuella korrekationer icke heller tagits vid de preliminära beräkningarna för de efterföljande åren. Verkställes ifrågavarande korrigering ger jämförelsen mellan grundbeloppen enligt den ursprungliga kalkylen och enligt de nu utförda beräkningarna följande resultat:

	Ny beräkning. Medellön erhållen enligt		Grund- belopp för index i kalkylen
	rörliga våg- ningstal	fasta våg- ningstal	
1942/43, milj. kr	1 304·8	1 304·0	1 261·8
index ..	142·3	142·3	145·9
1943/44, milj. kr	1 358·3	1 358·3	1 323·7
index ..	148·1	148·2	153·0

Enligt denna jämförelse skulle ökningen av de korrigerade ursprungliga grundbeloppen t. o. m. år 1943/44 ha varit markerat starkare än enligt de nu verkställda beräkningarna. Vid denna speciella korrigering av de ursprungliga grundbeloppen har naturen fått bibehålla sin en gång givna volym samtidigt som kontantlönen angivits efter lönestatistiken. Härigenom måste emellertid lönestegringen ha blivit för stark, eftersom naturans volym i själva verket minskat, vilket i sin tur ökat de i lönestatistiken registrerade, kontant utbetalade lönebeloppen.

En i detta sammanhang intressant jämförelse kan verkställas med utvecklingen av arbetskostnaderna per hektar jordbruksjord vid de räkenskapskontrollerade jordbruket. Dessa kostnader motsvaras till största delen av kontanta utgifter och ha endast vad beträffar naturalönen samt familjens arbete varit föremål för vissa värderingar eller uppskattningar. Kostnaderna borde alltså representera en ganska ursprunglig motsvarighet till de arbetskostnader, som i denna utredning blivit beräknade såsom produkten av arbetsförbrukningen i timmar per hektar jordbruksjord, arealen jordbruksjord och arbetslönen per timme. Eftersom jämförelsen emellertid under alla omständigheter ej kan bli exakt och då förändringen i arealen jordbruksjord tidigare

Tabell 30. Arbetskostnader per hektar jordbruksjord vid de räkenskapskontrollerade jordbruket.

Sammanvägning områdesvis och för de olika storleksgrupperna enligt ifrågavarande areal år 1944.

Bokföringsår, 1/7—30/6	Alt. A. Samtliga grupper	Alt. B. Samtliga grupper Gr I som Gr II
	Kr	Kr
1939/40	262·9	246·4
1940/41	289·6	269·8
1941/42	322·2	299·5
1942/43	352·0	328·7
1943/44	365·2	340·9
1944/45	402·8	376·8
1945/46	441·9	409·0
1946/47	489·6	450·9

blivit redovisad som mycket liten (0·16 % per år) kan jämförelsen utan nämnvärd olägenhet verkställas direkt mellan den i utredningen här ovan beräknade totala arbetskostnaden per regleringsår (tabell 28) samt arbetskostnaden per hektar jordbruksjord vid de räkenskapskontrollerade jordbruket under motsvarande bokföringsår. Sistnämnda arbetskostnad återges i tabell 30 beräknad enligt två alternativ A och B sådana dessa alternativ förut definierats. Det av de båda alternativen, som här närmast har aktualitet, är alternativet B.

Jämförelsen mellan de olika kostnadsserierna underlättas genom omräkningen i tabell 31, där de ifrågavarande medeltalen för hela perioden 1939/40—1946/47 satts lika med 100.

De olika kostnadsserierna visa enligt tabell 31 en mycket likartad utveckling. Förutom att smärre och oregelbundna avvikelser förekomma år från år kan man dock iakttaga hurusom lönestegringstendensen blivit något litet starkare för arbetskostnaderna per hektar jordbruksjord vid de räkenskapskontrollerade jordbruket än för de beräknade totala arbetskostnaderna inom lantbrukshållningen. Skillnaden i lönestegringstendens är emellertid icke

Tabell 31. Jämförelse mellan utvecklingen av den beräknade totala arbetskostnaden inom lant-hushållningen och den genomsnittliga arbetskostnaden per hektar jordbruksjord vid de räken-skapskontrollerade jordbruken.

Resp. medeltal 1939/40—1946/47 = 100.

Regle-rings- resp. bok- föringsår	Totala arbetskost- nader inom lant- hushållningen. Medellön för olika yrkeskategorier sammanvägd enl.		Arbetskostnader per ha jordbruks- jord vid de räken- skapskontrollerade jordbruken	
	rörliga väg- ningstal	fasta väg- ningstal	Alt. A	Alt. B
1939/40	72.0	71.9	71.9	72.4
1940/41	80.8	80.7	79.2	79.3
1941/42	88.6	88.6	88.1	88.0
1942/43	96.2	96.1	96.2	96.6
1943/44	100.1	100.1	99.8	100.2
1944/45	110.4	110.4	110.1	110.7
1945/46	121.1	121.3	120.8	120.2
1946/47	130.8	131.0	133.8	132.5

större än att den gott och väl låter sig förklara genom den särskilda minskningen i arealen jordbruksjord, till vilken hänsyn tagits i det ena men där- emot icke i det andra fallet, samt av de vid beräkningen av de totala arbetskostnaderna verkställda särskilda korrektionerna för den sannolika omvärderingen av naturaförmånerna. Överens- stämmelsen mellan utvecklingen av de olika kostnadsserierna är m. a. o. så god, som man rimligen kan begära. Detta förhållande ger i sin tur stöd åt den uppskattning av den årliga minskningen i arbetsvolymen, som LK-dele- gationen tidigare verkställt och som förut refererats. Måhända skulle man även, på grund av den goda överens- stämmelsen i utvecklingen av kostnads- serierna, rent av kunna ifrågasätta om beräkningen av de totala kostnaderna ej borde baseras på en uppskattning av kostnadsnivån (istället för av arbets- volymen) samt av förändringarna häri sådana dessa blivit registrerade per hektar jordbruksjord vid de räknings- kontrollerade jordbruken. En dylik al- ternativ beräkning bör i varje fall även

fortsättningsvis prövas i och för kon- troll.

2. Kalkylbelopp.

Tidigare överväganden. — De grund- belopp för arbetskostnaderna, som an- givits i tabell 28, äro av olika anled- ningar för stora för att kunna sättas in i jordbrukskalkylen. Till grund för den erforderliga reduktionen har tidigare i huvudsak legat följande schablonmäs- siga resonemang:¹

»De ur räkningsresultaten erhållna uppgifterna om medelkostnaderna per hek- tar under åren 1935/36—1937/38 ha ... om- räknats till totalkostnader för det svenska jordbruket. (Alt. A.) ... Emellertid får även tagas i betraktande arbetsåtgångens bero- ende av skördens och kreatursantalets stor- lek. Under i övrigt lika förhållanden måste en större hektarskörd, respektive större kreatursantal per hektar som regel medföra större arbetsåtgång. De i räkningsresulta- ten ingående gårdarna uppvisa inom flertalet områden genomsnittligt högre skörd och kreatursantal per hektar än medeltalet för hela landet, varför också de genom di- rekt hektarmultiplicering erhållna arbets- kostnaderna kunna väntas bli för höga. Enligt vissa metoder ha därför de på före- nämnt sätt erhållna resultaten reducerats i proportion till den genomsnittliga hektar- skörden och kreatursantalet. (Alt. B.)»

Beräkningarna gävo följande resultat (milj. kr):

	Lanthushållningen		Totalt Alt. A
	Alt. A	Alt. B	
Kontant.....	231.5	203.8	281.7
Natura.....	105.2	92.0	126.7
Familjens arbete..	407.2	362.5	483.5
Summa	743.9	658.3	891.9

»Man kan av dessa beräkningar och med hänvisning till föregående resonemang med stor grad av säkerhet draga följande slut- sats. De verkliga arbetskostnaderna för lanthushållningen kunna icke vara så höga som 743.9 milj. kronor. Den omständighe- ten att hektarskörden och kreatursantalet vid de gårdar, på vilka beräkningarna grun- da sig, varit högre än medeltalet för lan- det, måste nämligen ha haft en höjande inverkan på arbetskostnaderna vid dessa. Å andra sidan kunna de totala arbetskost-

¹ Stensgård A. H.: Index över jordbrukets inkomster och utgifter. Prop. nr 276/1940 s. 103 o. 104.

naderna ej heller ha varit så låga som 658 milj. kronor. Strävandena inom jordbruket gå ju nämligen i stor omfattning ut på att söka höja skörden med hjälp av andra och billigare produktionsmedel för att därigenom nå högre avkastning per arbetsenhet. Dessutom torde den förhållandevis höga avkastningen vid ifrågakvarande gårdar delvis bero på, att de haft bättre jord än genomsnittligt är fallet. Den verkliga arbetskostnaden bör följaktligen ha legat mellan nämnda gränser.

Jordbruksutredningens undersökning visar som medeltal för åren 1935 och 1937 en total kontant löneutgift av 253.3 milj. kronor. Efter tillägg av olycksfallsförsäkringskostnad, som skall utgå även å naturlön, erhålles en summa av ca 258.6 milj. kronor. Om man antar, att räkenskapsresultatens relationer mellan kontantlön, natura och familjens arbete samt mellan lant-hushållningen och andra grenar äro representativa, kan med utgångspunkt härifrån beräknas följande lönebelopp.» (Totalsiffran för kontantlönen enligt alt. A eller 281.7 milj. kronor har jämförts med 258.6 milj. kronor. Reduktionsfaktorn = 0.918; vissa avrundningar måste ha företagits.)

Lanthushåll-
ningen

Kontant.....	212.6
Natura.....	96.4
Familjens arbete.....	373.3
	682.3

»De senast gjorda antagandena få naturligtvis betraktas såsom mycket osäkra, varför denna beräkning endast kan anses giva en viss vägledning.

Med ledning av ovanstående upptagas arbetskostnaderna i beräkningarna till en avrundad summa av 700 milj. kronor för basåret 1935—37.»

Med utgångspunkt härifrån bestämdes arbetskostnaderna under basåret 1938/39 för jordbrukskalkylen till 793.6 miljoner kronor. (Hänsyn även tagen till senare verkställda korrigeringar.)

Arbetskostnaderna i jordbrukskalkylen under basåret 1938/39 ha sedermera varit föremål för en ytterligare justering. I samband med upprättandet av förkalkylen för produktionsåret 1948/49 anförde LK-delegationen sålunda följande (Kungl. Maj:ts prop. nr 275/1948 sid. 162).

»Med hänsyn till att en så liten skillnad av kalkylbeloppet som den, vilken genom den nya beräkningen eventuellt kan disku-

teras, icke påverkar storleken av kompensationen genom inträffade kostnadsstegringar i nämnvärd grad samt till att fullt bärande motiv för en ny precisering av kalkylbeloppet icke kunnat åstadkommas, ha de sakkunniga ansett att det gamla kalkylbeloppet 793.6 milj. kr för basåret 1938/39 i princip alltjämt borde bibehållas. En viss mindre korrektion av kalkylbeloppet har dock ansetts vara motiverad. Genom de korrektioner, som verkställts beträffande lönerna, har timlönen för basåret 1938/39 höjts från ursprungligen 64.39 till 66.89 öre. I det kalkylbelopp, som tidigare varit fixerat för basåret, torde det vid det helt skiljaktiga föraringssätt, som då praktiserades, ej ha räknats med ett högre löneläge än motsvarande 64.39 öre per timme. Om så varit fallet, skulle arbetsvolymen ha motsvarat 1 232.5 (793.6 : 0.6439) milj. mt och rmt, medan arbetsvolymen, därest kalkylbeloppet under basåret bibehålles oförändrat, vid den nu erhållna högre timlönen endast skulle motsvara 1 186.4 (793.6 : 0.689) milj. mt och rmt. Bibehålles arbetsvolymen (i stället för kalkylbeloppet) oförändrad under basåret 1938/39 erhålles ett kalkylbelopp, som sagda år uppgår till 824.4 milj. kr.»

Allmänna synpunkter. — Innan frågan om den lämpliga storleken av arbetskostnaderna i jordbrukskalkylen upptages till förnyad prövning torde det vara lämpligt att mera allmänt söka klargöra begreppen och sammanhangen i det förevarande avseendet.

Vad arbetsförbrukningen beträffar kan denna vara

1. faktisk eller
2. effektiv (i olika avseenden).

Den faktiska arbetsförbrukningen — det för lanthushållningen faktiskt utgjorda antalet arbetstimmar — är vad man närmast avsett att redovisa i räkenskapsresultaten. Motiven för en sådan redovisning är den betydelse, som den faktiska arbetstiden har vid avlöandet av de lejda arbetarna. För de tidavlönade arbetarna utgår samma lön för samma tidsenhet av ordinarie arbete, övertid resp. ersättartjänst m. m. oavsett den därunder uppnådda effektiviteten. En likartad värdering av arbetsprestationen sker i princip även vid ackordsprissättningen, ehuru arbetaren, sedan ackordet givits, får ett direkt in-

tesse i att höja den tekniska arbets-effektiviteten så mycket som möjligt.

Det driftsekonomska mätandet av arbetsprestationen är mera komplicerat. Här förekomma flera olika slag av mer eller mindre medvetna värderingar med hänsyn till arbetets effektivitet. Som allmän princip för arbetsledning gäller sålunda att tilldela var och en sådana arbetsuppgifter, för vilka vederbörande ha de relativt sett bästa kvalifikationerna. Möjligheterna att tillämpa denna princip äro emellertid mycket olika stora och särskilt är så fallet med hänsyn till den mycket ojämna tillgången på kvinnlig och minderårig arbetskraft. För vissa uppgifter kan denna arbetskraft vara fullvärdig med den manliga, medan den för andra uppgifter endast har ett mycket begränsat driftsekonomskt värde. Den lönemässiga värderationen kan här, liksom för all annan arbetskraft, icke bli i tillfredsställande grad rättvisande annat än under förutsättning av en relativt stor rörlighet hos arbetskraften. Som bekant är rörligheten dock särskilt liten för kvinnliga och minderåriga arbetare. Den omräkning av kvinnornas och de minderårigas arbetsprestation efter den relativa löneinkomsten, som verkställes i räkenskapsresultaten, och som även i övrigt blivit ganska allmänt accepterad, får sålunda icke betraktas annat än som en värderingsnorm.

I detta sammanhang förtjänar erinras om, att man vid beräkningen av de totala arbetskostnaderna inom jordbruket vid olika tillfällen accepterat principen att icke ange arbetsförbrukningen per hektar jordbruksjord större vid brukningsdelarna under 5 ha än vid brukningsdelarna mellan 5—10 ha åker. I den ovan verkställda undersökningen har redovisats tre olika alternativ för utvecklingen av den totala arbetsvolymen, varav alternativet B följer den angivna principen. Samtliga beräkningar av detta slag innebära, att arbetskostnaderna vid de minsta brukningsdelarna blivit reducerade och motivet härför

har varit den påtagliga lägre arbets-effektiviteten. Reduktionen kan emellertid även i detta fall icke betraktas annat än som en värderingsnorm.

Den lägre arbetseffektiviteten vid de mindre brukningsdelarna beror på två olika förhållanden. Vid en liten brukningsdel med blandad produktion är en specialisering, eventuellt med hjälp av arbetsbesparande maskiner, svårare att genomföra, varjämte igångsättnings- och avslutningsarbetena i allmän bemärkelse äro av en relativt sett större omfattning. Detta gör att arbetsförbrukningen tekniskt sett måste bli relativt stor. Vid ett mindre jordbruk utföres arbetet vidare i huvudsak av brukaren och dennes familjemedlemmar d. v. s. av personer, vilka i förhållande till den lejda arbetskraften ha en starkt begränsad rörlighet. Beroende på möjligheterna att erhålla lämpliga extraförtjänster vid sidan av lantushållningen äro familjemedlemmarna därför hänvisade till att acceptera de arbetstillfällena, som erbjudas vid brukningsdelen vare sig dessa kunna ge

1. full och likvärdig kontant lön,
2. likvärdig kontant och naturallön eller
3. en i varierande grad icke likvärdig lön.

Då arbetstillfällena, som icke ge en likvärdig lön, måste accepteras, betyder detta, att arbetsförbrukningen icke längre är ekonomiskt effektiv. Det förhållandet att arbetsinkomsten vid de små brukningsdelarna enligt all erfarenhet i så stor utsträckning icke är likvärdig utgör självfallet endast ett uttryck för att arbetsförbrukningen icke varit ekonomiskt lönande. Detta i sin tur kan tolkas som tecken på förekomsten vid de ifrågavarande brukningsdelarna av en partiell arbetslöshet, vilken emellertid dolts genom en påtvungen och i många fall mycket krävande icke-lönande sysselsättning. Det sistnämnda bevisas enklast därigenom att om arbetstillfällena vid sidan av lantushållningen skulle öka under lämpliga säsonger, så leder detta direkt till en ökad arbets-

inkomst men indirekt även till att resultatet av jordbruksdriften förbättras genom en begränsning av den inom lanthushållningen mindre lönande arbetsförbrukningen.

Vad nu framhållits torde vara tillfyllest för att påvisa att en beräkning av de totala arbetskostnaderna icke kan frigöras från vissa värderingar av principiell karaktär. Som riktpunkt för dessa värderingar kan man, vid en beräkning med sådant syfte som jordbrukskalkylen, knappast välja annat än att söka avpassa totalsumman vad beträffar basåret 1938/39 efter storleken av de övriga kostnadssummorna så att en ungefärlig balans ernås i jämförelse med de kända intäkterna. När effektivitets-spörsmålen sökas närmare preciserade, leder detta däremot, på sätt som numera föreslagits, fram till en kalkyl av annan karaktär och exempelvis till den s. k. typjordbrukskalkylen.

Skilnader i arbetsförbrukningen. — Variationerna i arbetsförbrukningen mellan olika egendomar och från år till år kunna ha en mångfald olika orsaker. Dessa kunna schematiskt grupperas på följande sätt:

1. Naturliga betingelser.
Jordmån, terrängens beskaffenhet, klimat och väderlek.
2. Strukturbetingelser.
Arrondering, jordens hävd och byggnadernas beskaffenhet.
3. Produktionsintensitet.
Produktionens inriktning och driftens organisation.
4. Manuell arbetsintensitet.
Beskaffenheten av den tillgängliga arbetskraften, effektiviteten i arbetsledningen samt möjligheterna till alternativa arbetsinkomster.
5. Maskinell arbetsintensitet.
Möjligheterna till mekanisering av arbetet samt tillgången på erforderligt kapital.

Varje beräkning av den totala arbetsförbrukningen måste bli beroende på hur de tillgängliga statistiska uppgifterna äro representativa i vart och ett av dessa olika avseenden. Kännedomen härom är mycket ofullständig och för vissa av de angivna förhållandena kan

något kvantitativt mått överhuvudtaget icke konstrueras. Vad beträffar speciellt de räkenskapskontrollerade jordbruken, torde man möjligen, med utgångspunkt från det tämligen allmänna omdömet att dessa jordbruk äro bättre och bättre skötta än flertalet andra jordbruk, kunna våga påståendet, att de naturliga betingelserna, strukturbetingelserna samt den manuelle och maskinella arbetsintensiteten här böra medföra en relativt låg arbetsförbrukning, medan å andra sidan produktionsintensiteten bör medföra en relativt hög arbetsförbrukning. Eftersom det är relativt lätt att få en ungefärlig uppfattning om representativiteten av produktionsintensiteten vid de räkenskapskontrollerade jordbruken torde denna närmast böra belysas.

Åkerarealens fördelning på olika grödor vid de räkenskapskontrollerade jordbruken (Rkj) samt i genomsnitt för hela riket framgår av följande tabell, vari även angivits den för de olika grödorna normala arbetsförbrukningen per hektar.

Gröda	Arealfördelning ¹ 1939/40 —1945/46 (1939—1945)		Normal arbetsförbrukning pr ha ² mt
	Rkj	Totalt	
Brödspannmål	14.0	13.1	106
Övrig spannmål	28.2	27.2	87
Potatis	3.4	3.7	412
Sockerbetor	1.9	1.4	262
Foderrotfrukter	2.2	1.8	262
Vall	40.8	43.4	20
Grönfoder	3.0	3.1	102
Övriga odlingar	2.6	1.0	300
Helträda	3.9	5.3	106

¹ Uppgifterna direkt hämtade från *Räkenskapsresultaten*. Uppgifter ej tillgängliga för 1946/47.

² Enl. Ringborg efter förhållandena vid 10 st. relativt stora gårdar i Mellansverige åren 1938 och 1939. Siffrorna ha justerats något efter de i tabellen rubricerade grödorna.

Sammanväges arbetsförbrukningen med de i tabellen angivna relativa arealerna erhållas följande medeltal.

	Mt per ha	Relativa tal
Rkj	87.3	100.0
Totalt	81.6	93.5

Till den nu angivna större arbetsförbrukningen vid de räkenskapskontrollerade jordbruken kommer merarbetet genom högre skördar. Skillnaden mellan hektarskördarna belyses av följande uppgifter.

Skörd av	1939/40— 1945/46 Rkj ¹	(1939— 1945) Totalt
	dt/ha	
Höstvete.....	23.4	19.5
Höstråg.....	20.9	17.3
All brödspannmål....	21.7	17.8
Övrig spannmål.....	20.2	16.1
Potatis.....	161.4	136.0
Socketbetor.....	340.1	345.3

¹ Medeltalen för Rkj ha erhållits efter sammanvägning med den totala åkerarealen. För denna jämförelse skulle en sammanvägning efter åkerarealen vid Rkj ha varit mera ändamålsenlig. Uppgifter ej tillgängliga för 1946/47.

Som framgår av denna sammanställning skulle skörden av spannmål och potatis ha varit mindre men skörden av sockerbetor större i genomsnitt för hela riket än vid de räkenskapskontrollerade jordbruken.

Vad den vid de räkenskapskontrollerade jordbruken i allmänhet större skörden kan ha haft för inflytande på arbetsförbrukningen är mycket svårt att avgöra. Merskörden kan t. ex. vara resultatet av en intensivare jordbearbetning men den kan också bero på de naturliga betingelserna och på växtföljden. Försiktigtvis torde man icke böra räkna med att arbetet blivit mera krävande annat än vad avser skördens bärning. Med hänsyn till att den större skörden vid de räkenskapskontrollerade jordbruken särskilt avser spannmål och att merarbetet vid mekaniserad skörd här begränsas till uppsättningen för torkning och till inkörningen torde merarbetet i total icke böra uppskattas hög-

re än till någon eller några procent av den totala arbetsförbrukningen.

Det relativa antalet husdjur vid de räkenskapskontrollerade jordbruken, det totala djurantalet enligt 1944 års allmänna jordbruksräkning samt den normala arbetsförbrukningen per djur framgår av följande sammanställning:

Djurslag	Relativt antal djur per ha åker vid Rkj ¹ 1939/40—1944/45	Totalt 1 000 st. 1944	Normal arbetsförbrukning per djur ² mt
Arbetshästar ..	(95)	500.5	206
Unghästar och föl	(130)	103.3	87
Mjölkkor	106	1 746.5	137
Ungnöt och kalvar	126	1 081.1	45
Får och lamm	83	558.3	10
Svin	150	1 053.9	30

¹ Jämförelsen har avsett kreatursantalet resp. år med fördelning på olika storleksgrupper enligt 1937 års allmänna jordbruksräkning. Uppgifterna direkt hämtade från *Räkenskapsresultaten*. Uppgifter ej tillgängliga fr. o. m. år 1945/46.

² Enligt Ringborg efter förhållandena vid 10 st. relativt stora gårdar i Mellansverige åren 1938 och 1939.

Sammanväges arbetsförbrukningen med å ena sidan djurantalet vid de räkenskapskontrollerade jordbruken (det relativa antalet gånger det absoluta antalet år 1937) och å andra sidan djurantalet i hela riket erhållas följande medeltal:

	Mt per djur	Relativa tal
Rkj	94.5	100.0
Totalt	86.7	91.7

Enligt de nu verkställda beräkningarna skulle den lägre produktionsintensiteten vid samtliga brukningsdelar i riket jämfört med vid de räkenskapskontrollerade jordbruken medföra att den vid de senare registrerade arbetsförbrukningen för att bli representativ borde reduceras med 6.5 % på grund av den större odlingen av mera arbetskrävande grödor och med ett par procent på

Tabell 32. Kalkylmässiga arbetskostnader.

Regleringsår, ¹ / ₉₋₃₁ / ₈	Arbets- volym, milj. mt och rmt	Korrektions- belopp, milj. kr ¹	Beräkning av kalkylbeloppen grundad på timlöner som sammanvägts med					
			rörliga vägningstal			fasta vägningstal		
			Timlön, öre	Kalkyl- belopp, milj. kr	Relativa tal	Timlön, öre	Kalkyl- belopp, milj. kr	Relativa tal
1938/39	1 232.50	—	67.62	833.42	100.00	67.58	832.92	100.00
1939/40	1 217.71	13.5	72.91	874.33	104.91	72.77	872.63	104.77
1940/41	1 202.92	33.5	82.81	962.64	115.51	82.71	961.44	115.43
1941/42	1 188.13	20.0	92.00	1 073.08	128.76	91.90	1 071.89	128.69
1942/43	1 173.34	—	101.06	1 185.78	142.28	101.00	1 185.07	142.28
1943/44	1 158.55	—	106.55	1 234.44	148.12	106.55	1 234.44	148.21
1944/45	1 143.76	—	118.98	1 360.85	163.28	119.06	1 361.76	163.49
1945/46	1 128.97	—	132.28	1 493.40	179.19	132.44	1 495.21	179.51
1946/47	1 112.04	11.8	145.01	1 600.77	192.07	145.14	1 602.21	192.36
1947/48	1 095.36	5.9	170.70	1 863.88	223.64	170.96	1 866.73	224.12
1948/49	1 078.93	—	178.96	1 930.85	231.68	179.33	1 934.85	232.30
1949/50	1 062.75	—	179.33	1 905.83	228.68	179.77	1 910.51	229.37

¹ Åren 1939/40—1941/42 avdrag för besparing genom låga skördar. Ang. korrektionsposterna åren 1946/47 och 1947/48 anförde LK-delegationen i förkalkylen för regleringsåret 1949/50 som följer (Kungl. Maj:ts prop. nr 275/1948 sid. 163):

»Med anledning av att priset på mjölk, som levererats till de hos jordbruket anställda, i kollektivavtalet bestämts till ett lägre pris — 20 öre per liter — än det i kalkylen angivna priset på hemmaförbrukat mjölk har prisskillnaden, liksom vid de senaste kalkyltillfällena, upptagits som en tillkommande arbetskostnad. Ökningen av arbetskostnaderna i anledning härav har för år 1946/47 beräknats till 11.8 milj. kr. För år 1947/48 uppkommer i anledning av bestämmelserna i det nya kollektivavtalet prisskillnaden endast för tiden september—december. Ökningen av arbetskostnaderna för sagda del av år 1947/48 utgör 5.9 milj. kr.»

Kalkylbeloppen minskades även med de på så sätt angivna korrektionsposterna.

grund av de högre hektarskördarna samt med 8.3 % på grund av det större djurantalet. Den högre produktionsintensiteten vid de räkenskapskontrollerade jordbruken borde alltså i genomsnitt motivera en reduktion av arbetsförbrukningen med ca 8 %. Häremot må ställas de korrektioner i motsatt riktning, som kunna befinnas vara erforderliga med hänsyn till natur- och strukturbetingelserna samt arbetets olika grad av mekanisering. Måhända bör reduktionen därför begränsas till endast hälften. Vad nu anförts kan icke betraktas annat än som vägledande vid ett bedömande.

Kalkylbeloppens storlek. — Den reduktion, som ursprungligen verkställdes av grundbeloppen till indexberäkningen för arbetskostnaderna i jordbrukskalkylen, uppgick med senare korrektioner

till 8.2 %. Grundbeloppet för basåret 1938/39 eller 864.9 miljoner kronor motsvaras nämligen av kalkylbeloppet 793.6 miljoner kronor. Den vid upprättandet av förkalkylen för produktionsåret 1948/49 verkställda motsvarande reduktionen utgjorde 9.1 % i det att det då aktuella grundbeloppet blev 907.2 miljoner kronor, medan kalkylbeloppet beräknades till 824.4 miljoner kronor. En reduktion av de nu senast beräknade grundbeloppen (917.1 resp. 916.5 miljoner kronor) för basåret 1938/39 till samma nivå som enligt förkalkylen 1948/49 motsvarar ytterligare 1.0 resp. 0.9 % utöver den reduktion om 9.1 %, som verkställdes enligt förkalkylen för produktionsåret 1948/49.

Av den totala skillnaden mellan de anförda grundbeloppen och kalkylbeloppen torde en viss del kunna förklara

ras genom skillnader i arbetsförbrukningen per hektar vid räkenskapskontrollerade och samtliga jordbruk. Med hänsyn vidare *dels* till att en så liten skillnad av kalkylbeloppet som den, vilken eventuellt kan diskuteras, icke påverkar storleken av kompensationen genom inträffade kostnadsstegringar i nämnvärd grad *dels* till att fullt bärande motiv för en annan precisering av kalkylbeloppet icke kunnat åstadkommas,

synes det senast använda kalkylbeloppet 824.4 miljoner kronor för basåret 1938/39 mycket väl kunna bibehållas. Emellertid bör man rimligen även beträffande de nu senast beräknade grundbeloppen kunna tillämpa samma resonemang som det, vilket föranledde en viss jämkning av kalkylbeloppet för basåret 1938/39 vid upprättandet av förkalkylen för produktionsåret 1948/49. Om så sker erhålles följande resultat:

Beräknad arbetsvolym under basåret 1938/39 (328.70 mt och rmt per 4 125.94 ha)	1 356.20 milj. mt och rmt
Tidigare i kalkylen använd arbetsvolym.....	1 232.50 »
	skillnad 9.1 %

Arbetskostnad under basåret 1938/39 under förutsättning av oförändrad arbetsvolym men med hänsynstagande till de senast utförda beräkningarna av timlönen enligt

rörliga vägningstal.....	833.42 milj. kr
fasta vägningstal.....	832.92 » »

Kalkylbeloppen ha med utgångspunkt från nu angivna basårstal beräknats på sätt framgår av tabell 32.

P. M.

angående granskning av verkställda beräkningar rörande arbetskostnaderna till jordbrukskalkylen.

I den granskade redogörelsen för beräkningarna av jordbrukets arbetskostnader framhålles, att såväl det statistiska materialet som de därå grundade beräkningsmetoderna i olika hänseenden lida av betydande svagheter. Osäkerheten i kalkylen är mest framträdande beträffande de beräkningar, som ligga till grund för uppskattningen av arbetsvolymen inom jordbruket. Då förändringarna av den faktiska arbetsåtgången inom jordbruket uppenbarligen icke kunna säkert beräknas med hjälp av tillgängligt material utan i sista hand måste bygga på ett rimlighetsresonemang, torde det emellertid i detta sammanhang saknas anledning att diskutera utredningsmannens slutsatser angående förändringarna i jordbrukets totala arbetsförbrukning. Osäkerhet måste även råda rörande arbetslönens storlek och utveckling. Orsakerna härtill äro dels lönestatistikens bristande representativitet, dels de felmarginaler, som ofrånkomligen vidlåda genomsnittslöner. Felmarginalen för den relativa löneutvecklingen förstärkes dessutom av den stora skillnaden i löneläget före och efter kriget. På grund härav kan enbart det förhållandet, att timlönen angives med hela ören (d. v. s. med en variation av ± 0.5 öre), påverka relativtalen för löneutvecklingen med maximalt ca 5 procentenheter.

Utredningens överväganden och beräkningar av löneutvecklingen giva på vissa punkter anledning till erinran. Detta gäller bl. a. arbetsprestationens

fördelning på olika yrkeskategorier, vilken tjänar till ledning vid beräkningen av den genomsnittliga timlönen och därför förtjänar ett särskilt beaktande. År 1945/46 redovisar lönestatistiken en mera avsevärd förskjutning i arbetsprestationens fördelning på olika yrkeskategorier, vilket föranlett, att man i årets beräkningar av löneutvecklingen infört en ny norm för sammanvägningen av dellönerna för de olika yrkeskategorierna. För att ta hänsyn till de redovisade förskjutningarna av arbetsprestationens sammansättning efter år 1945/46 ha rörliga och fasta vägningsstal beräknats på grundval av lönestatistikens uppgifter under perioden 1940/41—1946/47. Den år 1945/46 inträffade förskjutningen i yrkesfördelningen sammanfaller i tiden med införandet i lönestatistiken av nominativ redovisning av tillfälliga arbetare, vilkas yrkesfördelning tidigare icke varit känd. Antalet arbetare med mindre än 50 utgjorda dagsverken (tillfälliga arbetare) uppgick till 1 % av samtliga redovisade arbetare i lönestatistiken år 1944/45, medan motsvarande antal 1945/46 och 1946/47 utgjorde 23 resp. 20 %. Det genomsnittliga antalet arbetstimmar under året sjönk från 2 037 år 1944/45 till 1 616 resp. 1 666 åren 1945/46 och 1946/47. Beräkningarna om arbetsprestationens fördelning på yrkeskategorier under perioden 1940/41—1946/47 i tabell 11 grunda sig följaktligen sannolikt på två statistiskt icke jämförbara massor. Vägningsstalen synas sålunda böra uträknas

som aritmetiska medeltal för enbart åren 1945/46—1946/47. Detta antagande stödes även av att förskjutningarna i arbetsprestationens fördelning på de olika yrkeskategorierna före år 1945/46 voro så små, att man kunde bortse från de samma.

Vid användandet av arbetsprestationen för olika yrkeskategorier som vikt vid sammanvägning av motsvarande yrkeskategoriers löner bör, såsom framhålles i utredningen, hänsyn tagas till yrkesfördelningen vid jordbruk av olika storlek. I annat fall bliva vägningsstalen på grund av primärmaterialets sammansättning endast representativa för större brukningsdelar.

Lönestatistikens representativitet är av ännu större betydelse för de olika yrkeskategoriernas löneuppgifter. Såväl beträffande löneutvecklingen storlek som beträffande löneutvecklingen föreligger skillnad mellan stora och små brukningsdelar. Denna skillnad torde huvudsakligen kunna tillskrivas kollektivavtalens större utbredning bland medelstora och stora egendomar. Av de i lönestatistiken redovisade arbetarna voro 11 % anställda på gårdar med under 20 ha åker, 31 % på gårdar med 20—49 ha, 24 % på gårdar om 50—99 ha och 34 % på gårdar om minst 100 ha åker. Av gårdar med minst 50 ha åker voro 78 % kollektivavtalsbundna, medan av gårdar med mindre än 50 ha åker detta var förhållandet för endast 16 %. På grund av primärmaterialets sammansättning påverka det mindre, icke-avtalsbundna jordbrukets relativt låga löner i mycket ringa utsträckning lönestatistikens timlöner. Då vid de verkställda beräkningarna icke beaktats de olikartade löneförhållandena på större och mindre brukningsdelar, synes den beräknade arbetskostnaden ha blivit något för hög. En ytterligare överskattning av ar-

betskostnaderna torde ha uppstått genom att det stora och medelstora jordbrukets högre timlöner multiplicerats med småbrukets relativt större arbetsförbrukning. Vid beräkningen av arbetsförbrukningen har nämligen de mindre brukningsdelarnas större arbetsåtgång fått göra sig gällande med full vikt, om man bortser från gårdar med under 5 ha jordbruksland. Huruvida de korrigeringar, som företagits av de sakkunniga i syfte att reducera arbetsvolymen och arbetskostnaden, varit tillräckliga, kan icke bedömas utan mera ingående undersökningar.

Löneutvecklingen för de oorganiserade arbetarna skiljer sig avsevärt från de avtalsbundna arbetarnas under undersökningsperioden. Mellan 1939 och 1947 beräknas lönestegringen för dagsverkare utan förmåner enligt lönestatistiken ha uppgått till 112 % för organiserade arbetare mot 138 % för motsvarande icke-organiserade arbetare. Genom att utredningen icke beaktat de mindre, icke-avtalsbundna gårdarnas underrepresentativitet i lönestatistiken, har löne- stegringen för jordbruket i dess helhet (även om hänsyn tages till den större osäkerheten i de små gårdarnas arbets- tidsredovisning) sannolikt icke kommit att framträda i full utsträckning.

De ovan framförda synpunkterna på de i utredningen använda beräknings- metoderna torde av praktiska skäl icke kunna beaktas annat än vid en eventuell omläggning av utredningen till nytt basår. En dylik omläggning förefaller önskvärd med tanke på den tid, som förflutit sedan 1939, och de under denna tid inträffade förändringarna i jordbrukets produktion och löneläge.

Stockholm den 8 mars 1949.

Curt Olsson. *Sten Häggmark.*

Redogörelse för den våren 1950 upprättade jordbrukskalkylen

Sedan de sakkunniga vid mitten av februari 1950 avslutat utredningsarbetet har LK-delegationen i mars samma år upprättat en jordbrukskalkyl med prognos för år 1950/51. Denna kalkyl ansluter sig ifråga som syfte och metod till motsvarande tidigare kalkyler. I sistnämnda hänseende märkes, att de sakkunnigas metoder i fråga om beräkning av jordbrukets arbets- och kapitalkostnader tillämpats. Beträffande räntekostnaderna har dock i kalkylen, i likhet med vad som skett vid de närmast föregående kalkyltillfällena, vid sidan av beräkningar utförda i enlighet med de sakkunnigas metod, även upptagits beräkningar utförda med tillämpning av den äldre beräkningsmetoden (jfr kapitel 5 i betänkandet). Delegationen har icke tagit ställning till frågan, huruvida jordbruket i det rådande läget borde kompenseras för de höjda räntekostnader, som uppnåddes med tillämpning av de sakkunnigas beräkningsmetod.

På grundval av den upprättade jordbrukskalkylen för år 1950/51 träffades mellan statens livsmedelskommission, å ena, samt Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet landsbygdens folk, å andra sidan, en prisöverenskommelse för nämnda år. Överenskommelsen, vilken godkänts av Kungl. Maj:t genom beslut den 21 april 1950 och förelagts riksdagen i proposition, innehåller bl. a. följande:

»Enighet har nåtts om att jordbrukets kostnader i jordbrukskalkylen, i analogi

med Kungl. Maj:ts beslut den 29 december 1949 angående lönsamhetsberäkningar i prisärenden, skola beräknas med beaktande bland annat av den stegring av räntekostnaden som är en följd av ökningen av kapitalvolymens värde sedan basåret och att kostnaderna skola bestämmas enligt alternativ A i LK-delegationens beräkningar. Man har emellertid samtidigt enats om att tillämpningen av denna princip för kostnadsberäkning med hänsyn till prisstabiliseringspolitiken icke skall få föranleda ökning av produktpriserna så länge den nuvarande stabiliseringspolitiken tillämpas.»¹

Innebörden av den träffade överenskommelsen är alltså, att de sakkunnigas beräkningsmetod (majoritetsalternativet) i fråga om räntekostnaderna skall tillämpas i jordbrukskalkylen, men att denna omständighet icke får föranleda ökning av produktpriserna så länge stabiliseringspolitiken äger fortbestånd. Såsom framgår av citatet har man i överenskommelsen utgått från Kungl. Maj:ts beslut av den 29 december 1949 angående lönsamhetsberäkningar i prisärenden (jfr redogörelse för detta beslut i slutet av kapitel 3).

Den i mars 1950 av LK-delegationen upprättade jordbrukskalkylen återges här invid. Beträffande räntekostnaderna har endast de sakkunnigas majoritetsalternativ tillämpats. Det kan nämnas, att förkalkylen för år 1950/51 med användning av denna metod ger ett inkomstunderskott av 22 miljoner kronor. Därest räntekostnaderna beräknas enligt tidigare tillämpade grunder uppkommer däremot ett kalkylmässigt överskott av 55 miljoner kronor.

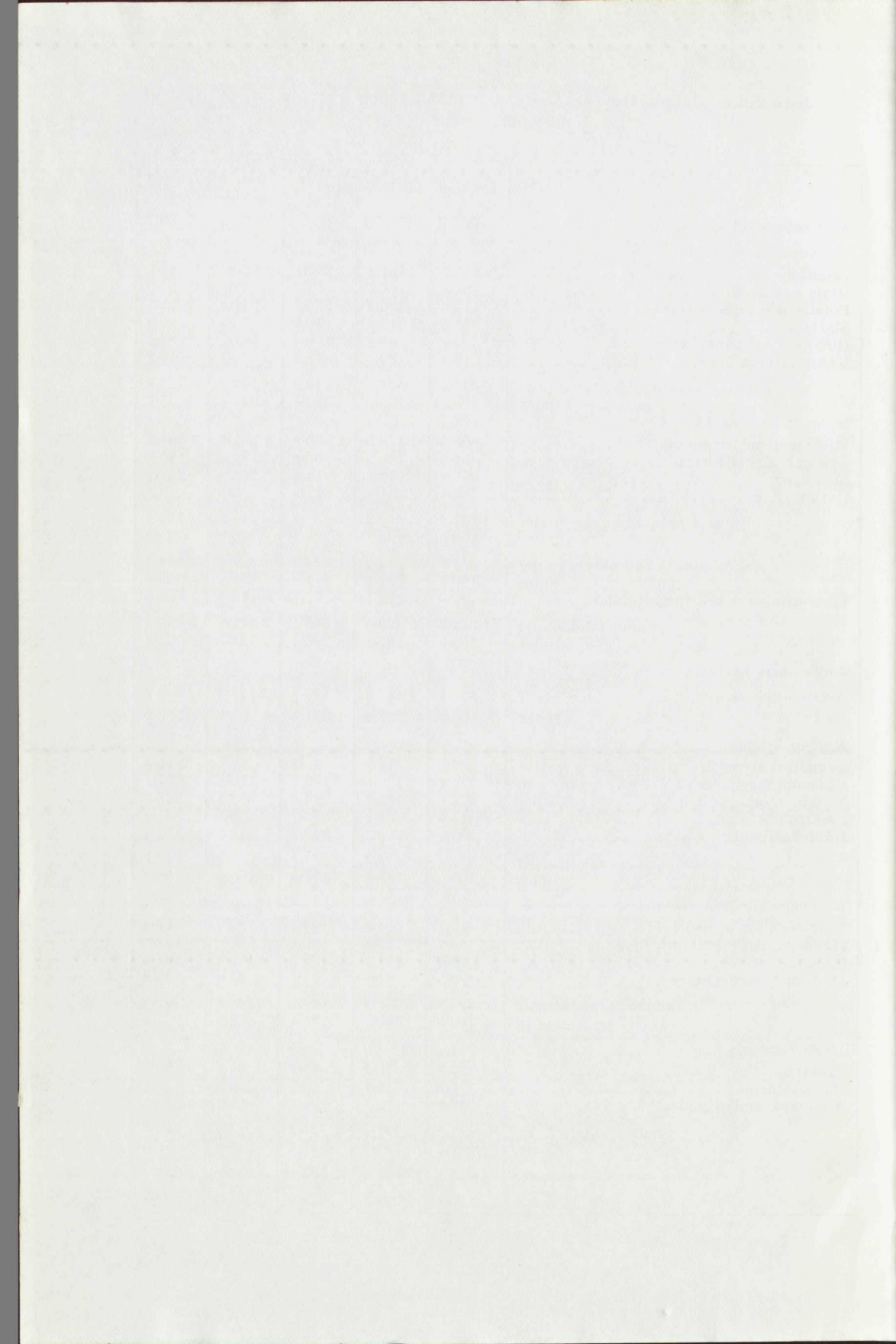
10.5.1950.

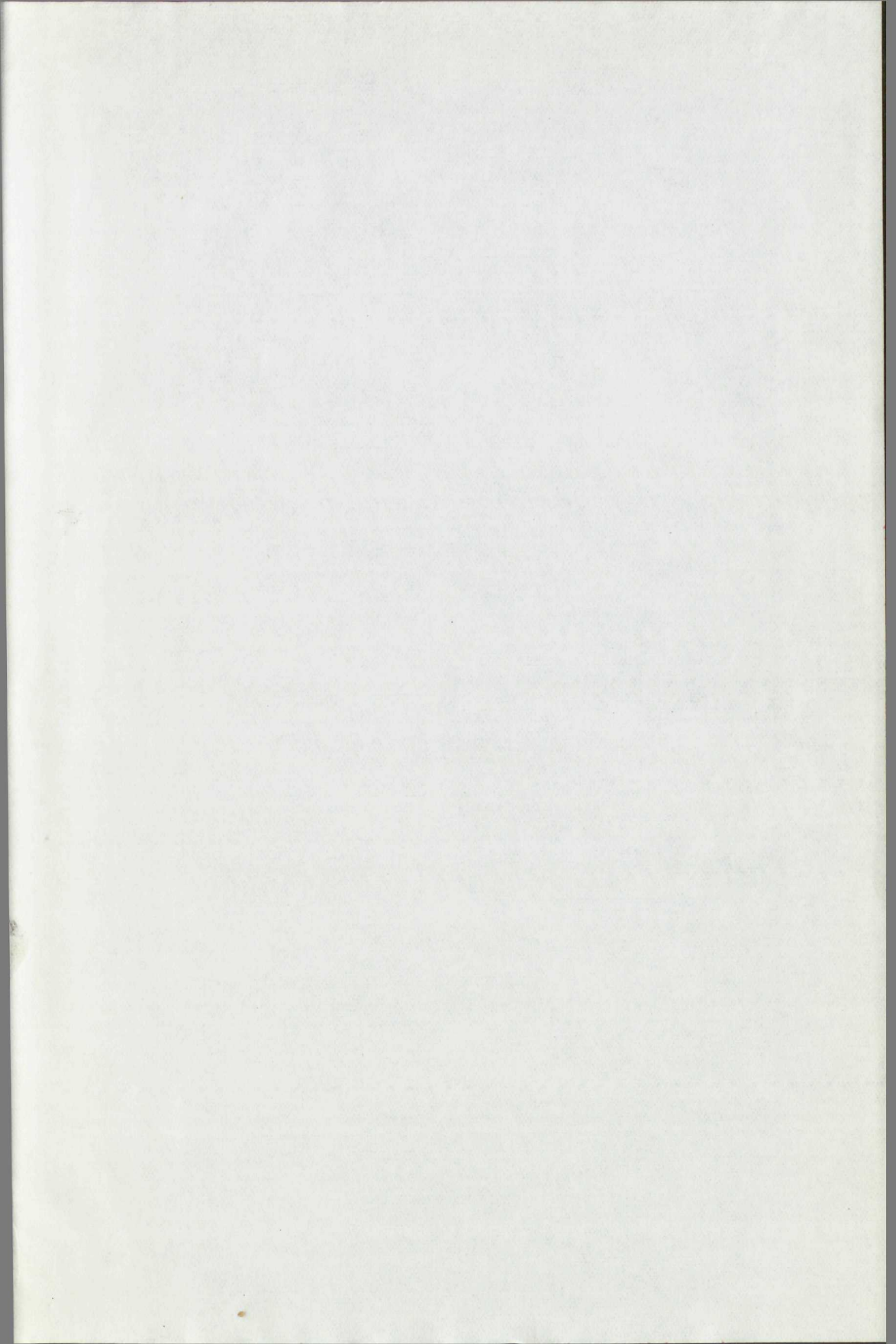
¹ Kungl. Maj:ts prop. 245/1950, sid. 19.

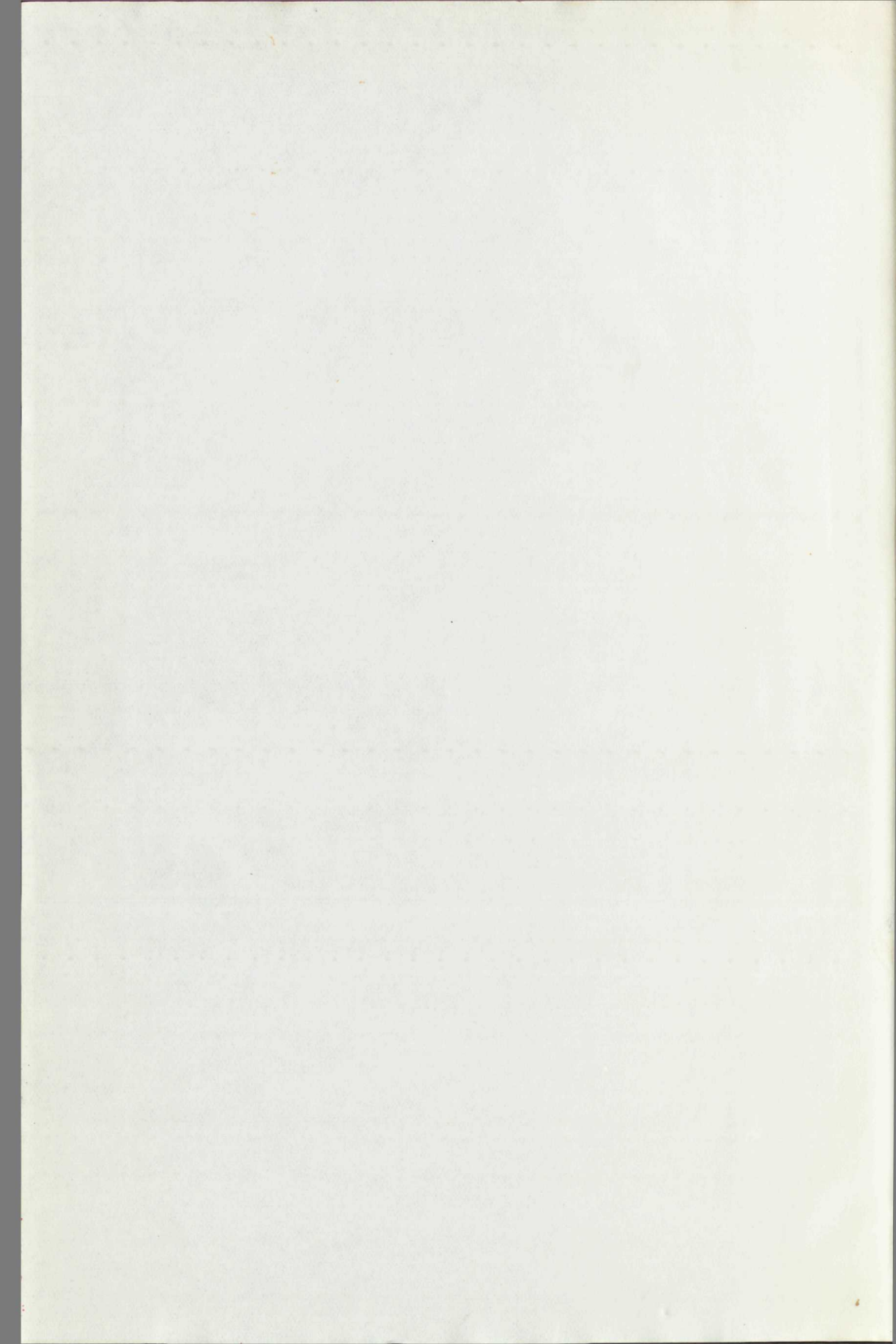
**Jordbrukets inkomster och kostnader 1938/39 och 1947/48—1950/51,
miljoner kronor.**

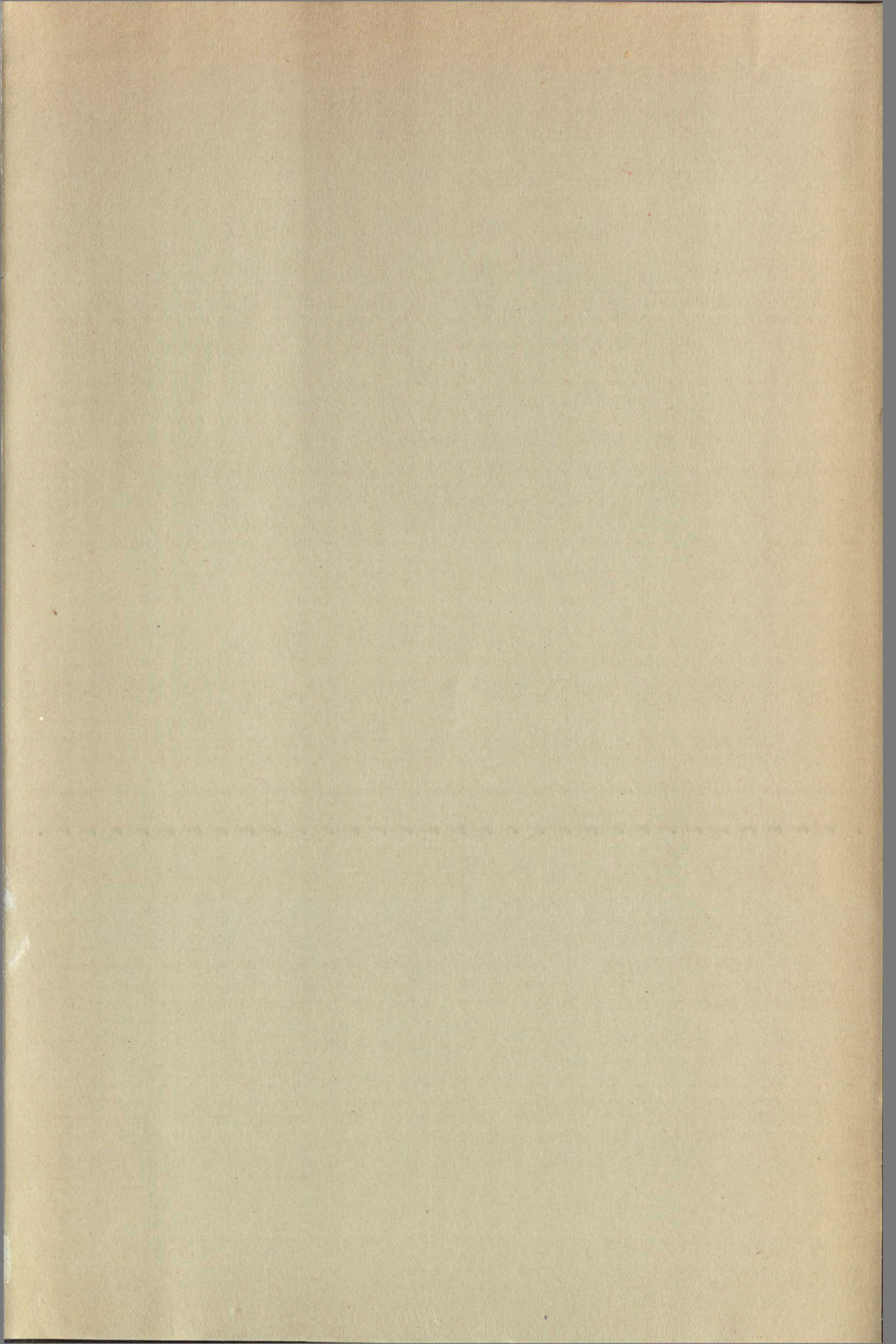
(Enligt den i mars 1950 upprättade jordbrukskalkylen.)

	1938/39	1947/48	1948/49	1949/50 (prel.)	1950/51 (prognos)
Jordbrukets inkomster.					
<i>Vegetabiliska produkter:</i>					
Brödsäd	153.9	151.1	257.6	260.3	222.3
Övrig spannmål	31.3	60.4	58.9	49.9	54.3
Potatis och sockerbeter	110.3	232.7	230.6	241.0	232.7
Stråfoder	5.9	17.4	10.0	9.8	8.3
Olje- och spånadsväxter	—	45.8	100.8	167.8	182.0
Köksväxter	13.9	39.5	44.5	43.2	43.2
Summa vegetabiliska produkter	315.3	546.9	702.4	772.0	742.8
Index	100.0	173.5	228.8	244.8	235.6
<i>Animaliska produkter:</i>					
Mjök och mejeriprodukter	592.8	1 170.8	1 266.4	1 391.9	1 384.3
Ägg och slaktfjäderfä	81.0	196.8	190.5	182.8	178.0
Slaktdjur	365.8	672.2	714.6	726.9	737.6
Övrigt	7.4	34.7	11.9	3.9	3.5
Summa animaliska produkter	1 047.0	2 074.5	2 183.4	2 305.5	2 303.4
Index	100.0	198.1	208.5	220.2	220.0
Summa jordbruksprodukter	1 362.3	2 621.4	2 885.8	3 077.5	3 046.2
Index	100.0	192.4	211.8	225.9	223.6
Förändringar i kreaturskapitalet	—	132.1	— 77.8	— 16.3	— 10.9
Summa inkomster	1 362.3	2 489.3	2 808.0	3 061.2	3 035.3
Index	100.0	182.7	206.1	224.7	222.8
Jordbrukets kostnader.					
<i>Arbetskostnader</i>					
Index	833.4	1 862.6	1 929.6	1 941.4	1 941.6
Index	100.0	223.5	231.5	233.0	233.0
<i>Kapitalkostnader:</i>					
Grundförbättringar	7.5	15.8	16.8	17.1	16.4
Ekonomibygnader	76.4	137.5	140.0	140.6	141.1
Maskiner och redskap	78.0	188.7	214.2	232.8	246.0
Elektricitet	17.5	34.8	36.7	39.1	41.8
Räntekostnader	208.0	265.7	279.6	286.9	293.4
Summa kapitalkostnader	387.4	642.5	687.3	716.5	738.7
Index	100.0	165.8	177.4	185.0	190.7
<i>Kostnader för förnödenheter:</i>					
Driv- och smörjmedel	13.1	34.6	44.6	59.2	69.6
Handelsgödselmedel och kalk	66.7	131.2	140.8	173.6	178.3
Köpfodermedel	98.2	151.1	165.3	186.1	187.9
Diverse förnödenheter	20.3	41.5	44.2	43.2	43.3
Summa förnödenheter	198.3	358.4	394.9	462.1	479.1
Index	100.0	180.7	199.1	233.0	241.6
<i>Frakter m. m.:</i>					
Frakter	27.8	70.4	79.6	84.2	85.9
Mjölkkontroll	1.9	5.1	5.5	5.8	6.7
Allmänna omkostnader	17.1	32.4	38.1	38.1	38.1
Summa frakter m. m.	46.8	107.9	123.2	128.1	130.7
Index	100.0	230.6	263.2	273.7	279.3
Summa kostnader	1 465.9	2 971.4	3 135.0	3 248.1	3 290.1
Index	100.0	202.7	213.9	221.6	224.4

Statens offentliga utredningar 1950

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område. [16]
Betänkande med förslag till det rättspsykiatriska undersökningsväsendets organisation. [24]
Betänkande med förslag till ny lag om flottning i allmän flottled, m. m. [27]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Det statliga utredningstrycket. Trycksakskommitténs betänkande. [25]
Kommittésvenska. En undersökning och ett försök till riktlinjer. Bilaga till trycksakskommitténs betänkande. [26]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Ortsavdragskommittén. Betänkande med förslag till ändrade kommunala ordsavdrag m. m. [5]
1949 års uppördssakkunniga. 1. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppördsförfarandet. [7]
1944 års allmänna skattekommitté. 4. Betänkande med förslag angående ändrade bestämmelser för beskattning av periodiskt understöd, m. m. samt av utdelning å svenska aktier och andelar i vissa fall, m. m. [21]
Länsstyrelsernas organisation och ställning inom länsförvaltningen. [28]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande angående rationaliseringsverksamheten inom den offentliga förvaltningen. [8]
Socialvårdskommitténs betänkande. 17. Utredning och förslag angående lag om socialhjälp m. m. [11]
Statsbidrag för ålderdomshem. [22]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande med utredning och förslag angående fordringar på synförmågan för anställning i allmän och enskild tjänst m. m. [19]
Statens sjukhusutredning av år 1943. Betänkande 5 angående verksamheten vid sjukhustvätterierna och möjligheterna att rationalisera densamma. [23]

Allmänt näringsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 2:18. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras rästkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Örebro län. [1] 2:19. Västmanlands län. [18]
Den svenska elbranschens kapacitet och konkurrensförhållanden. [10]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Undersökning rörande brukningskostnadernas samband med åkerfältens storlek, form och beskaffenhet. [20]
Betänkande angående arbets- och kapitalkostnaderna i jordbrukskalkylen. [29]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande angående tyskgruvorna och centralorgan för gruvärenden. [2]

Industri.

1948 års järnbruksutredning. Betänkande angående järnbrukens arbetskraftsförsörjning och därmed sammanhängande problem. [15]

Handel och sjöfart.

Utredning angående de handelspolitiska arbetsformerna m. m. 2. Redogörelse för de olika avtalssystemerna i det svenska avtalssystemet. [9]

Kommunikationsväsen.

Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 4. De smalspåriga västgötabanorna. [14]
Betänkande med förslag rörande decentralisering inom väg- och vattenbyggnadsverket m. m. [17]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Utredning angående överflyttning av viss del av riksbankens rörelse till en statlig affärsbank m. m. [6]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med förslag angående folkskolans disciplinmedel m. m. [3]
Skolöverstyrelsens utlåtande angående beskäring av timplanerna vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter. [4]
Handelsutbildningskommitténs betänkande och förslag. 1. Handelsgymnasierna. [12]

Försvarsväsen.

Skyddsrum för civilbefolkningen. [13]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.